TATJANA PAVLOVA

KROMVELS

SHOUT
SHARE
IT

Annotation

Tatjana Pavlova
Kromvels
Ievērojamu cilvēku dzīve

nevienam nepazīstams un ne visai turīgs provinces džentlmenis kļuva par slavenu karavadoni, panāca, ka likumīgo monarhu soda ar nāvi, un pats ieņēma viņa vietu — tapa par neierobežotu Anglijas valdnieku, Eiropas valstu draudu un tā laika pasaules politikas noteicēju.

Vēstures zinātņu kandidātes Tatjanas Pavlovas grāmata veltīta Izcilā angļu buržuāziskās revolūcijas cīnītāja Olivera Kromvela dzīvei un liktenim, tā veltīta notikumiem, kuriem bijusi izšķiroša nozīme Anglijas vēsturē XVII gadsimtā, pilsoņu karam, republikas pasludināšanai, nemieriem Skotijā un Stjuartu dinastijas atjaunošanai. Autore balstījusies uz vēsturiskiem materiāliem un dokumentiem, kas plašākām lasītāju aprindām ir maz zināmi.

Rīga «Liesma» 1983
Татьяне Павлова КРОМВЕЛЬ
Москва. «Молодая гвардия» 1980
No krievu valodas tulkojusi Jautrīte Roze
Mākslinieks Aivars Sprūdis
© Издательство «Молодая гвардия», 1980 © Tulkojums latviešu valodā, «Liesma», 1983

-
- SĒRIJA «IEVĒROJAMU CILVĒKU DZĪVE» IZNĀK SADI DARBI:
- PROLOGS
- I nodala. DZIMIS DŽENTLMENIS
- II nodaļa. PURVU SAIMNIEKS
- III nodaļa. PARLAMENTA LOCEKLIS
- IV nodala. KARAVĪRS
- V nodala. NODEVĒJS
-
-
- VI nodala. KARAĻA SLEPKAVA
- Vil nodala. REPUBLIKĀNIS
- VIII nodaļa. IEKAROTĀJS
- IX nodala. REFORMATORS
- X nodaļa. LORDS PROTEKTORS
- EPILOGS

- svarīgākie kromvela dzīves dati UN GALVENIE REVOLŪCIJAS NOTIKUMI
- SATURS
-
- notes
  - 1
  - 2
  - 3
  - 4
  - 5
  - 6
  - 7
  - 8
  - 9
  - 10
  - 11
  - 12
  - 13
  - 14
  - 15
  - 16
  - 17
  - 18
  - 19
  - 20
  - 21
  - 22
  - 23
  - 24
  - 25
  - 26

Tatjana Pavlova
Kromvels

SĒRIJA «IEVĒROJAMU CILVĒKU DZĪVE» IZNĀK SADI DARBI:

J. KALNIŅŠ. RAINIS
V. SKLOVSKIS. EiZENSTEINS
V. SMIRNOVA-RAKITINA. STĀSTS PAR AVICENNU
B. TARTAKOVSKIS. STĀSTS PAR SKOLOTĀJU SUHOMĻINSKI
V. IVBULIS. RABINDRANATS TAGORE
V. SKLOVSKIS. . ĻEVS TOLSTOJS
A.STANKEVICS. DVESELES ATBALSS
A. MORUA. BAIRONS
B. VOLODINS. MENDELIS
O. SINJORELLI. ELEONORA DUZE
S.APTS. TOMASS MANNS
A. PERIŠO. VAN GOGA DZĪVE
S. MOROZOVS. JOHANS SEBASTIANS BAHS
R. OSTROVSKA. * NIKOLAJS OSTROVSKIS
B. NOSIKS. SVEICERS
M. ĻEVI DO VS. DŽONATANS SVIFTS
B. GRIBANOVS. FOLKNERS
B. KAMOVS. PARASTS DZĪVES STĀSTS
A. ITKINA. ALEKSANDRA KOLONTAJA
V. KARDASOVS. rokosovskis
0. KUDENKO. DZĪVES ORBĪTA
A.STANKEVICS. PEC PIRMAJIEM CĪRUĻIEM
J. KALNIŅŠ. AUSEKLIS
D. URNOVS. DEFO
J. AKOBIROVS, Š.HARISOVS. SADRITDINS AINI
V.PETEĻINS. ALEKSEJS TOLSTOJS
A. KOTOVS. BALTIE UN MELNIE
1. DUBINSKIS-MUHADZE. ŠAUMJANS

TATJANA PAVLOVA
KROMVELS

PROLOGS

Ikviens cilvēks ir mīkla. Vēsturiskas personas uzskatāmas par divkāršu mīklu,%jo mums trūkst iespēju personiski tikties ar tām un šo cilvēku iekšējā pasaule jāiepazīst pēc viņu draugu un ienaidnieku bieži vien subjektīvajiem spriedumiem, kā arī lasot viņu vēstuļu un dienasgrāmatu fragmentus, kas tāpat nav visai droša liecība. Starp tām daudzajām slavenībām, kuras atstājušas pēdas pasaules vēsturē, ir vairākas tādas, kas uzskatāmas par sevišķi neizprotamām. Tāda noslēpumaina personība ir 17. gadsimta angļu buržuāziskās revolūcijas vadonis Olivers Kromvels.

Jau viņa liktenis ir neparasts: nevienam nepazīstams un ne visai turīgs provinces džentlmenis kļuva par slavenu karavadoni, panāca, ka likumīgo monarhu soda ar nāvi, un pats ieņēma viņa vietu — tapa par neierobežotu Anglijas valdnieku, Eiropas valstu draudu un tā laika pasaules politikas noteicēju. Strīdi par šo apbrīnojamo cilvēku nav norimuši vēl mūsu dienās: pētnieki, tāpat kā Kromvela laikabiedri, ir neobjektīvi, reizēm viens uzskats pilnīgi noliedz citu. Daži apgalvo, ka viņš bijis «liekulīgs tirāns», «ļaunprātīgs uzurpators», kurš jau no paša sākuma puritāņu kustības reliģiozo patosu un revolucionāros lozungus gudri izmantojis personiskās slavas, bagātības un, galvenais, varas iegūšanai. Citi uzskata, ka Kromvels bijis īsts revolucionārs, cīnītājs par tautas labklājību un, tikai apstākļu spiests, ķēries pie diktatoriskām metodēm. Daži pasludina Kromvelu par renegātu, kurš nodevis tautas intereses, bet citi sauc viņu par Varoni ar lielo burtu, pašaizliedzīgu kristīgās ticības cīnītāju, debesu sūtni, kurš paglābis Angliju no daudziem ienaidniekiem. Liberāļi uzskata viņu par liberāli un reformatoru, angļu buržuāziskā demokrātisma «pārākuma» teorētiķi viņu sauc par parlamentārās sistēmas pionieri, viens otrs dēvē viņu par «konservatīvu diktatoru». Gadās ari cilvēki, kas cenšas pierādīt, ka Kromvels_ ir gluži parasts provinces džentlmenis, kura muiža izputējusi, tāpēc viņš vadījis «postošo revolūciju», lai Anglijâ^ atgrieztu feodālo kārtību, kas uz mūžiem aizgājusi pagātnē.

Tādi pretrunīgi vērtējumi nav bez pamata. Iepazīstoties ar Kromvela paša izteikumiem, ar viņa rīcību, redzam ārkārtīgi daudz pretrunu, kas noteikti noved lasītāju strupceļā. Ilgi un mokoši šaubu brīži, vilcināšanās, nedrošība — un ārkārtīgi enerģijas uzliesmojumi, apbrīnojamas darbošanās spējas, pēkšņi strauji pavērsieni, negaidīta rīcība. Acīm redzams gļēvums, cenšanās palikt ēnā, bailes par savu dzīvību — un neizsakāma drosme, drošsirdība kaujas laukā, prasme uzņemties atbildību par graujošiem politiskiem aktiem. Eksaltēta reliģiozitāte, nemitīgi «dieva meklējumi», nosliece uz mistiku — un

politiski skaidrs prāts, aprēķins, prakticisms. Prasme runāt vienā valodā ar tautu, saprast tās vajadzības — un nežēlīga tautas kustības apspiešana, «nabadzīga cilvēka» identificēšana ar «sliktu cilvēku». Maigums pret tuviniekiem, rūpes par draugiem, karavīriem, augstsirdība pret ienaidniekiem — un ārkārtīga cietsirdība.

Šīs pretrunas nav izprotamas, ja neiedziļinās notikumos, kuros Kromvelam bija tik svarīga nozīme, — revolūcijas notikumos. Kromvels nav izprotams atrauti no revolūcijas; vienā ziņā viņš bija tās iedvesmotājs, taču vēl lielākā mērā viņu pašu vadīja notikumu gaita. Revolūcijas spēks un uzplūdi, bet vēlāk tās demokrātiskāko tieksmju apspiešana, ko izdarīja tās jaunie vadītāji, izveidoja Kromvelu par tādu personību, kāds viņš pazīstams vēsturē. Pirmajā mirklī nesaprotamo viņa izturēšanās un pat jūtu maiņu var izskaidrot, tikai uzmanīgi izsekojot katram pavērsienam revolūcijas kustībā.

Anglijas buržuāziskā revolūcija 17. gadsimta vidū, Kārļa Marksa vārdiem runājot, bija pirmā «Eiropas mēroga» buržuāziskā revolūcija. Pēc sava spēka un rezultātiem tā bija tas graujošais notikums, kas deva iznīcinošu triecienu feodālās sistēmas kundzībai visā Eiropā. Sis «pērkona spēriens» vēstīja par jaunas sabiedriskās iekārtas dzimšanu, tas nodeva varu jaunas šķiras rokās, izjauca veco sabiedrisko kārtību. Tā nebija tikai Anglijas revolūcija; līdzīgi Lielajai franču revolūcijai 18. gadsimta beigās tā nozīmēja, ka «uzvarējusi jauna sabiedriska iekārta, buržuāziskais īpašums uzvarējis feodālo īpašumu, nācija uzvarējusi provinciālismu, konkurence — cunftu iekārtu, īpašuma sadalīšana — majorātu, zemes pakļautība īpašniekam — īpašnieka pakļautību zemei, izglītība — māņticību, ģimene — dzimtas vārdu, uzņēmība — varonīgu laiskumu, buržuāziskās tiesības — viduslaiku privilēģijas»[1].

Revolūcija Anglijā nobrieda pamazām tajā laikā, kad angļu absolūtisms pārdzīvoja šķietamu uzplaukumu. Jau karalienes Elizabetes I valdīšanas gados, 16. gadsimta otrajā pusē, jaunās šķiras, kas bija radušās feodālās sabiedrības dzīlēs, — buržuāzija un jaunie muižnieki (džen-trija) — šur un tur demonstrēja savu spēku un ietekmi. Uzplauka rūpniecība un tirdzniecība, muižnieku saimniecībās sākās kapitālisma attīstība: kopienu zeme, ko no laika gala izmantoja zemnieki, tika nožogota, un tur uzņēmīgais saimnieks audzēja aitas, lai pēc tam tirgotos ar vilnu un gaļu un vairotu savu kapitālu. Viens un tas pats cilvēks vienlaicīgi bija gan zemes īpašnieks, gan rūpnieks vai tirgotājs; tā bija svarīgākā Anglijas sabiedriskās iekārtas īpatnība, kas spilgti izpaudās pašā revolūcijas raksturā.

Dabiski, šos jaunos saimniekus traucēja feodālie ierobežojumi, kuri neļāva attīstīties tirgotāju un uzņēmēju iniciatīvai. It sevišķi viņu neapmierinātība pastiprinājās, kad valdīja Stjuartu dinastijas karaļi, kuri nāca tronī pēc Elizabetes Tjudoras. Džeimss I un viņa dēls Kārlis

I, cenzdamies piepildīt valsts kasi, atjaunoja vecos, sen aizmirstos feodālos nodokļus un paražas. Viņi izmantoja «karaļa prerogatīvu», lai iegrožotu parlamentu, kurā notika jauno šķiru pārstāvju apspriedes, bet neapmierinā-tlbas apspiešanai arvien biežāk sasauca ārkārtējās tiesas — Zvaigžņu palātu un Augsto komisiju.

Tomēr neapmierinātība pieauga. Tā kā Vecā pasaule vēl bija stipra un jauno vēsmu saknes ietiecās dziļi viduslaikos, ari neapmierinātībai bija viduslaiku formas — par savu idejisko karogu neapmierināto kustība izvēlējās reliģiju. Taču nevis viduslaiku katolicismu, kas bija cieši saaudzis ar veco kārtību, ne ari anglikāņu baznīcu, kura bija radusies Anglijas karaļu reformācijas rezultātā. Anglijas reformācijai «no augšas», ko iesāka Henrijs VIII un kas galīgi izveidojās Elizabetes laikā, bija ierobežots raksturs. Tā pasargāja valsts un baznīcas valdošās virsotnes no Romas pāvesta visvarenās kontroles, bet saglabāja neskartu bīskapa baznīcas kārtību, greznās ceremonijas un daudzus katolicisma dogmatus. Anglikāņu baznīca kļuva par paklausīgu absolūtisma kalponi, bet tās ticības mācība — par absolūtisma ideoloģisko bāzi. Tāpēc jebkurai opozīcijai bija pretbaznīcas, pretangli-kāņu — protestantisma forma.

Par neapmierinātības idejisko bāzi kļuva kalvinisms. Sīs reliģiskās mācības nodibinātājs bija Zenēvas reformators Zans Kaivins. Patiesībā kalvinisms bija buržuāzijas reliģija. Tas sagrāva vareno katoļu baznīcas hierarhiju, kas dibinājās uz neierobežotu pāvesta varas autoritāti, un it kā atkārtoja viduslaiku feodālās sabiedrības laicīgo hierarhiju. Ne baznīcas lēmumi, bet bībele, ko 16. gadsimtā no grūti saprotamās viduslaiku latīņu valodas pārtulkoja Eiropas tautu valodās, kļuva par jauno šķiru un to politikas galveno ideoloģisko avotu, morālo vērtību galveno mērauklu. Nevis ceremonijas un sakramenti, kas simbolizēja katoļu garīdzniecības svētās monopoltiesības, bet ticība — katra cilvēka personiskā ticība — tika pasludināta par reliģijas pamatu. Tas, kurš patiešām tic, mācīja kalvinisti, tiks glābts, pat ja viņš nepildīs baznīcas noteiktāsˆ ceremonijas. Un otrādi: ne kristīšana, ne svētais vakarēdiens, ne gavēšana, ne grēksūdze un grēku piedošana nepalīdzēs tam, kas savā sirdī nav ticīgs. Tie, kas tic, dieva priekšā ir vienlīdzīgi. No šejienes nākusi vispārīgā buržuāziskās vienlīdzības ideja: tirgonis ir tāds pats dieva radījums kā skanīgiem tituliem apveltīts lords; māceklim, ja viņš patiesi tic dievam, ir tikpat lielas cerības uz glābšanu kā viņa saimniekam.

Jaunajai mācībai pamazām pievērsās arvien plašāki angļu sabiedrības slāņi. Jaunie muižnieki un finansisti,

kas bija ieinteresēti savas saimniecības pārkārtot pēc jaunā — buržuāziskā parauga, zemnieki — rentnieki — un sīktirgotāji, mācekļi un kalpi kļuva par «puritāņiem» (no latīņu vārda purns — tīrs), cīnītājiem par baznīcas tīrīšanu. Šis uzdevums tiem šķita pats

galvenais. Reliģijas atbrīvošanu no katoļu baznīcas ceremonijām, bīskapa varas un baznīcas tiesu atcelšanu daudzi uzskatīja par savu galveno mērķi — tas viņiem dažbrīd aizēnoja sabiedriskās attīstības dziļākas sociālās un politiskās prasības. Paraugus, argumentus, lozungus savai cīņai viņi smēlās no Vecās derības, kas tagad bija kļuvusi par viņu ieguvumu, — tieši no Vecās derības, kura aicināja uz cīņu, draudēja, bija nesamierināma. «Kromvels un angļu tauta,» rakstīja Kārlis Markss, «savai buržuāziskajai revolūcijai izmantoja no Vecās derības aizgūtu valodu, kaislības un ilūzijas.»[1]

Par angļu revolūcijas sākumu pieņemts uzskatīt 1640. gada 3. novembri, kad tika atklāts Ilgais parlaments. Buržuāzija un jaunā muižniecība, kas tajā bija pārstāvēta, pirmo reizi uzdrošinājās atklāti uzstāties pret karaļu ministru patvaļām, pret nelikumīgajām nodevām, pret anglikāņu baznīcas varu, pret ārkārtējām tiesām. Savā cīņā viņi balstījās uz plašām tautas masām, kuru neapmierinātība sevišķi spilgti izpaudās grāfa Streforda lietā. Tieši tauta, kas 1641. gada maijti sapulcējās pie Vaitholas ēkas, spieda Kārli I parakstīt nāves spriedumu savam favorītam. Tieši tauta 1642. gada sākumā slēpa Sitijā piecus parlamenta vadoņus un neļāva tos arestēt. Arī karš, kuru karalis sāka tā paša gada vasarā pret parlamentu, pirmām kārtām bija karš pret angļu tautu.

Pirmais pilsoņu karš skaidri parādīja, ka angļu revolūcijai ir visas tautas raksturs. Jaunā tipa armija, kuras organizēšanu lielā mērā veicināja Kromvela enerģija un talants, šajā revolūcijas posmā patiešām bija tautas armija, ko iedvesmoja brīvības un taisnības ideāli. Tā apvienoja sevī dažādus demokrātiskus spēkus, un liels Kromvela nopelns bija tas, ka viņš prata saliedēt savas intereses ar šo visas tautas kustību, prata kļūt par revolucionārās armijas vadoni un vadīt to pretī uzvarām, par spīti svārstīgajai pavēlniecībai, kura sliecās uz kompromisu ar monarhiju. Tāpēc jau kara gaitā revolūcijas nometnē atklājās domstarpības.

Tā kā tajos senajos laikos cilvēku jūtas un domas$_r$ Engelsa vārdiem runājot, pārtika vienīgi no reliģijas, tad arī pretrunas parlamentā bija reliģiskas. Turīgie tirgoņi, Sitijas finansisti, lielie zemes īpašnieki, kuri tiecās tikai pēc mērenām, daļējām reformām, uzskatīja sevi par prezbiteriešiem[1] — ortodoksāliem kalvinistiem, valsts baznīcas un ierobežotas monarhijas piekritējiem. Jaunās muižniecības vidējie slāņi, kā arī tirgotāji, nelielu darbnīcu un manufaktūru īpašnieki, sīkie veikalnieki, mācekļi, brīvie zemnieki jomeni — tie bija independenti, tas ir, neatkarīgie; viņi uzskatīja, ka valstij nav jāiejaucas reliģijā, un uzstājās par iecietību ticības lietās. Pie independentiem piederēja arī Kromvels.

Taču independenti nebija vienoti. 1647. gadā visā pilnībā atklājās ne vairs reliģiskās, bet gan politiskās domstarpības starp «zīda»

independentiem jeb grandiem, kā viņus izsmejoši dēvēja pēc spāņu parauga, un levele-riem, kas angļu valodā nozīmē — «nolīdzinātāji». Grandi, pie kuriem piederēja augstākie virsnieki, tātad godājamākie, turīgākie jaunās muižniecības pārstāvji, tāpat kā Kromvels, nebija demokrāti. Viņi uzstājās par feodālās kārtības noteiktu likvidēšanu valstī, taču šo procesu domāja veikt vienpusīgi, tikai savas šķiras interesēs. Viņi baidījās no tautas masām un nebūt necentās apmierināt to vajadzības vai dot tām politiskas tiesības. Turpretī leveleri tiecās pēc plašiem demokrātiskiem pārveidojumiem: viņi prasīja nodibināt Anglijā republiku, ieviest vispārējas vēlēšanu tiesības, izveidot vienpalātas parlamentu, ko ievēl katru gadu. Levelerus atbalstīja plašas vienkāršo ļaužu masas, un tieši šis revolucionārais masu atbalsts bija iemesls, kāpēc grandi izšķīrās par vislielāko, līdzšinējā vēsturē nepieredzēto pasākumu: viņi tiesāja karali un sodīja to ar nāvi, bet pēc tam Anglijā pasludināja republiku. Fridrihs Engelss rakstīja: «...Vienīgi šās jomenrijas un pilsētu plebejiskā elementa iejaukšanās rezultātā cīņa tika novesta līdz galīgām, izšķirošām beigām un Kārlis I nokļuva uz ešafota.»[1] [2]

Taču ar to ari beidzās buržuāziski muižniecisko vadoņu «revolucionārisms». Izmantojot tautas uzvaru un nākot pie varas, viņi vispirms sāka rūpēties par savām šauri šķiriskajām interesēm. Par viņu mērķi tagad kļuva iedzīvošanās. Aizmirsuši agrākos ideālus, savus demokrātiskos lozungus, viņi mudināja republikāņu armiju uz svešu zemju iekarošanu — pirmām kārtām Īrijas, pēc tam Skotijas sagrābšanu. Īrijas iekarošana kļuva par to klinti, pret kuru, pēc Marksa izteiciena, sašķīda Anglijas republika. Šai aneksijai bija divi svarīgi rezultāti: pirmkārt, tā noveda pie īru zemju izlaupīšanas, uz tas rēķina iedzīvojās jaunās šķiras, kuras beigās pārveidojās par kontrrevolucionāru spēku un atjaunoja Stjuartu varu. Otrkārt, izlaupot Īriju, revolucionārā tautas armija pārvērtās par iekarotājiem un bezprincipiāliem algotņiem, kurus sagrābusi iedzīvošanās kāre. Tādā veidā tautas revolucionārā iniciatīva bija neitralizēta.

Bet leveleri? Arī viņi cieta sakāvi. Būtībā viņu ideāli bija sīkburžuāziski: viņi prasīja tikai politisku vienlīdzību un stingri norobežojās no tiem, kuri tiecās pēc īpašuma vienlīdzības. Anglijas revolūcijā pastāvēja arī tāda kustība, ko iedvesmoja sociālistiska ideja par kopīgu darbu un sabiedriskotu īpašumu — «ideja par jaunu pasaules kārtību», kurā nav ekspluatācijas: par to cīnījās digeri un viņu vadonis Džerards Vinstenlijs. Viņu rīcībā izpaudās «tās šķiras patstāvīgā kustība, kura bija mūslaiku proletariāta vairāk *ai mazāk attīstītā priekštece»[1]. Taču šī kustība bija vēl pārāk nenobriedusi. Fakts, ka leveleri noteikti atsacījās tajā piedalīties, strikti pasvītrojot savu tīri politisko «nolīdzinājumu», noveda pie tā, ka tautas — zemnieku un plebeju nometne iekšēji sašķēlās, un noteica tās sakāvi.

Pēdējais revolucionārais solis, ko Kromvels izdarīja tautas masu ietekmē, bija Ilgā parlamenta «atbiru» padzīšana; tie bija pārvērtušies par savtīgu, oligarhisku kliķi.

Tai sekoja vēl lielāks pavērsiens pa labi. Pēc neveiksmīgā eksperimenta ar «svēto parlamentu», kurā bija sapulcēti independenti — reliģisku kopienu pārstāvji, kas neko nesajēdza no politikas un valsts pārvaldes, Kromvels augstāko virsnieku ietekmē piekāpjas un piekrīt, ka Anglijā tiek nodibināts protektorāts, kas būtībā ir buržuāzijas un jaunās muižniecības militārā diktatūra. Šīs šķiras tagad centās noturēt varu un Kromvela zobena spēku likt pretī monarhijas atjaunošanas briesmām, no vienas puses, un tautas mēģinājumiem turpināt revolucionāros pārveidojumus, no otras. Tā kā protektorāts spiests ne mitīgi aizsargāties pret abām šīm briesmām, tas kļūst arvien konservatīvāks. Kromvela valsts iekšpolitika pro-tektorāta laikā atgādina Džeimsa I un Kārļa 1 Stjuartu politiku: apspiezdams dažādas neapmierinātības izpausmes, viņš atlaiž parlamentus, iegūst peļņu, bieži neievērojot likumus, izsniedz monopolus, veicinot zemnieku padzīšanu no zemes. Ārpolitikā Kromvels cenšas panakt britu kundzību pasaules jūrās, iegūst angļu tirgoņiem tirdzniecības privilēģijas, uzsāk karus, lai sagrābtu svešas zemes un tās izlaupītu.

Taču šī režīma šķiriskā bāze arvien vairāk sašaurinājās: tauta novērsās no buržuāziski muižnieciskas republikas jau 1649. gadā, kad Kromvels apspieda leve-leru kustību; jaunie īpašnieki, kas bija iedzīvojušies uz rojālistu un īru zemju rēķina, nosliecēs uz monarhistis-kās varas pusi, jo tā, pēc viņu domām, būdama vairāk «likumīga» un noturīgāka, spēja labāk aizsargāt viņu intereses. Nav nejaušība, ka 1657. gadā Kromvelu gribēja kronēt. Viņš gandrīz tam piekrita, bet virsnieki, kas vēlējās saglabāt militāro diktatūru, piespieda viņu atsacīties. Kromvela pēdējos dzīves gados protektorāta režīms bija tuvu sabrukumam, un tikai Kromvela milzīgā autoritāte pasargāja valsti no jaunām nekārtībām. Drīz pēc viņa nāves angļu zemes īpašnieki, būdami konservatīvi, atgriezās pie gadsimtos pārbaudītās monarhistiskās kārtības. Atgriezās padzītie Stjuartu dinastijas pārstāvji. 1661. gada 30. janvārī, Kārļa I nāvessoda izpildīšanas gadadienā, Kromvela mirstīgās atliekas tika izvilktas no kapa un nodotas apgānīšanai. Buržuāziskā revolūcija bija beigusies, aizgājusi vēsturē.

Paies gadsimti, un mēs atkal centīsimies saprast Kromvelu, viņa rakstura pretrunas, spēku un vājumu, uzticību ideāliem un atkāpšanos no tiem, demokrātismu un konservatīvismu. Kā piekļūt sarežģītajai, savdabīgajai šī ievērojamā cilvēka iekšējai pasaulei? Kā izprast viņa uzvaras un kļūdīšanos, viņa sirdsapziņas mokas un kaislību uzliesmojumus? Iedziļināsimies viņa runās un vēstulēs, pārlasīsim laikabiedru atmiņas un atsauksmes par viņu, ar pedantisku uzmanību

izstudēsim viņa daudzās biogrāfijas, Jausim vaļu savai iztēlei — un tad viņš kā dzīvs sāks runāt ar lasītāju.

I nodala. DZIMIS DŽENTLMENIS

Es biju dzimis džentlmenis un dzīvoju ne sevišķi slavenā, taču arī ne gluži peļamā sabiedrībā.

Kioravels

Zēns piedzima 1599. gada 25. aprīlī Vidusanglijas provinces pilsētiņas Hantiņģdonas nomalē vienkāršā, bet kārtīgā jnājā. Viņa nākšana pasaulē nebija nekāds ievērojams notikums. Viņš nebija pat pirmdzimtais; Roberta un Elizabetes Kromvelu ģimenē jau bija četri bērni. Pēc tradīcijas piektajā dienā — 29. aprīlī — zēnu nokristīja pilsētas baznīcā un deva viņam vārdu Olivers par godu tēvocim seram Oli veram Krom veļam, kurš bija uzaicināts par krusttēvu un kuru kristību ceremonijā pavadīja daudzu kalpotāju un sulaiņu svīta. —

Šis tēvocis bija apbrīnojams cilvēks. Viņš pamatoti lepojās ar savu ne visai seno, taču dižciltīgo un slaveno dzimtu. Viņa senči bija nākuši no Velsas. Tie kāpa uz augšu līdz ar Tjudoru karaļnama celšanos. Kādā skaidrā 1540. gada maija dienā greznās svinībās, kas bija rīkotas par godu karaļa Henrija VIII ceturtajām laulībām, bruņinieku turnīrā, iepriecinādams baudkārā veča acis ar straujiem uzbrukumiem un spožu aizsardzību, sevišķi izcēlās skvairs no Glamorganšīras Ričards Viljams, kas bija pieņēmis sava varenā tēvoča — karalistes kanclera Tomasa Kromvela vārdu. Par gūtajiem panākumiem skvairs Ričards Viljams (jeb Kromvels, apmetnis no balta samta) tika iecelts bruņinieku kārtā. Pats karalis aizkustināts sacīja: «Līdz šim tu biji mans Diks; tagad tfu būsi mans dimants,» — un iedāvināja viņam gredzenu ar briljantu. Tā stāsta senās hronikas.

Kārtējās karaļa laulības atkal nebija izdevušās, un to organizētājs karalistes kanclers Tomass Kromvels pēc diviem mēnešiem tika sodīts ar nāvi Tauerhilā ka ķeceris un valsts nodevējs. Nežēlastībā tomēr nekrita Ričards Viljams, kas prata kļūt noderīgs karalim kā sers Kromvels. Viņš laikus paziņoja valdībai par katoļu gatavoto sacelšanos un piedalījās tās apspiešanā; kalpoja karalim ar savu zobenu karā pret frančiem; apprecējās ar Londonas mēra meitu un krietni iedzīvojās uz likvidējamo klosteru bagātības rēķina. Par to viņš piedevām pie briljanta gredzena saņēma solīdus zemes īpašumus Londonā, Velsā un Hantingdonas grāfistē. Arī šie īpašumi senāk bija piederējuši klosteriem, kurus tik cītīgi iznīcināja viņa tēvocis.

Ričarda dēls — sers Henrijs Kromvels — vairoja tēva slavu. Mantotajā muižā Hinčinbrukā, Uzas krasta, viņš uzcēla lepnu pili, izgreznoja to ar aizjūras gobelēniem, gleznām un vāzēm; viņš dzīvoja izšķērdīgi, bija viesmīlīgs, uzticīgs anglikāņu baznīcas draugs un pazemīgs karalienes Elizabetes pavalstnieks. Viņa iecēla to bruņinieku kārtā un pagodināja Hinčinbruku ar savu vizīti, par ko vēl ilgi runāja

visā apkaimē. «Zelta bruņinieku», kā sers Henrijs tika iesaukts, visi mīlēja par viņa spožumu un devīgumu. Viņš bija parlamenta loceklis, Kembridžas un Hantingdonas šerifs; arī par viņa sievu kļuva Londonas mēra meita.

Saviem bērniem — sešiem dēliem un piecām meitām — šis lauku magnāts atstāja krietnu mantojumu. Hinčin-bruka tika vecākajam dēlam Oli veram — tam pašam, kas bija 1599. gadā dzimušā bērna krusttēvs un tēvocis. Viņš bija mantojis tēva plašo vērienu, viesmīlību un devīgumu, bet viņam trūka tā taupības un prasmes iedzīvoties. Bezgalīgas greznas dzīres Hinčinbrukā nomainīja daudzu dienu ilgas medības ar piekūniem; maskuballes un turnīri sekoja cits pēc cita. Mājās nekad netrūka viesu.

Reiz seram Oliveram gadījās pieņemt savā pili pavisam izcilu viesi. Karalienes Elizabetes gaišās piemiņas saule bija norietējusi. Tiešu mantinieku nevainīgā jau-

nava — karaliene nebija atstājusi, un Anglijas troni uzkāpa Skotijas Džeimss VI, Marijas Stjuartes dēls — tās pašas Marijas, kura tika sodīta ar nāvi 1587. gadā par nemitīgām intrigām pret savu kronēto māsu.

Tā nu 1603. gada 27. aprīli Hinčinbrukas iemītnieki iztālēm ieraudzīja braucam karalisko svītu, izstiepušos garā pajūgu rindā. Džeimss VI, kļuvis par Anglijas Džeimsu I, no Skotijas pārcēlās uz Londonu un pa ceļam uz dažām dienām apstājās atpūsties un paciemoties sera Olivera Kromvela namā.

Cik grezni viesmīlīgais saimnieks sagaidīja augstos viesus! Visa pils, brīnišķīgais parks, kas to ieskāva, zirgu staļļi un suņu kūtis, noliktavas un klētis — viss tika savests teicamā kārtībā. Uz svinībām salūdza visus ievērojamos Hantingdonas un Kembridžas cilvēkus. Lepnas dzīres ar dārgiem spāņu vīniem, ar mūziku un priekšnesumiem; bruņinieku turnīri pļavā pils priekšā — karalisko acu cienīga izrāde; staltradžu briežu medības — nekas nebija aizmirsts. Aizkustinātais karalis — mazs, vārgs cilvēciņš ar lielu galvu un līkām kājām — apjoza saimniekam zobenu, iesvētīdams viņu bruņinieku kārtā. Aizbraucot no līksmās pils, viesis saņēma patiešām karaliskas dāvanas: masīvu zelta biķeri, tīrasiņu arābu auļo-tājus — šajā jautājumā sers Olivers bija lietpratējs —, veselu baru labāko dzinējsuņu un medību piekūnus. Netika aizmirsta arī karaļa svīta: zelts bagātīgi bira galminieku rokās.

Tāds bija sers Olivers. Viņš neprata skaitīt naudu un tāpēc izraisīja neapmierinātību savā jaunākajā brālī Robertā, kurš dzīvoja vienkāršā, bet kārtīgā mājā Han-tingdonas nomalē.

Roberts Kromvels bija pavisam cits cilvēks. Viņš piederēja pie tiem ļaudīm, kurus tajā laikā sauca par puritāņiem un kuri ar visu savu izskatu atšķīrās no galma augstmaņiem un izšķērdīgajiem

magnātiem, tādiem kā sers Olivers. Šie puritāņi parādījās Anglijā jau karalienes Elizabetes laikā. Viņi izturējās dīvaini: nedzēra vīnu, nelūdza dievu, svētku dienās nedejoja uz ielas, nepiedalījās nedz kāršu, nedz kauliņu spēlēs; viņu sejas izskatījās koncentrētas un dievbijīgas, viņu izturēšanās bija dzedra. Viņi bija skopi valodā un bārstīja tikai bībeles teicienus. Saviem bērniem šie cilvēki deva vārdus no Vecās derības: parādījās mazi Jeremijas, īzaki, Rutes... Arī pēc sava ārējā izskata puritāņi krasi izdalījās raibā pūļa vidū: viņi valkāja vienkāršu, melnu apģērbu ar balta auduma apkaklīti bez mežģīnēm un citiem izrotājumiem. Puritāņi necieta jautrību, dejas, smieklus, dziedāšanu (izņemot garīgās dziesmas); neapmeklēja teātrus, nepiedalījās nekādās sporta spēlēs, kuras uzskatīja par grēcīgu vieglprātību, sātana kārdinājumu. Viņi ļoti daudz un čakli strādāja un cītīgi skaitīja bezgalīgas lūgšanas.

Viņu ticība bija nākusi no Ženēvas, un to sauca par kalvinismu. Šiem cilvēkiem nebija pa prātam Henrija VIII valdīšanas gados radītā un Elizabetes izauklētā anglikāņu baznīca ar saviem daudzajiem svētkiem, kuru laikā nedrīkstēja strādāt (tātad arī iedzīvoties bagātībā!), ar krāšņajām ceremonijām, kurām bija nepieciešams tik daudz dārgu tērpu, svētbilžu un rotājumu (viss maksa dārgu naudu!). Tā bija saglabājusi pārāk daudz katolisko iezīmju — gan pēc savas iekšējās struktūras, gan pēc rituālu greznības. Puritāņiem, kuri gribēja darīt darbu un vairot savu mantu pieticīgās muižās, darbnīcās vai tirdzniecības kantoros, bija vajadzīga pavisam citāda baznīca — lēta, vienkārša, brīva no dārgām pārmērībām.

Bībele bija viņu galvenā un bieži arī vienīgā grāmata. Pārtulkota angļu valodā, ar Ženēvas kongregācijas pūlēm izplatīta Anglijā 16. gadsimta beigās, tā bija puritāņiem milzīgs pārdomu, pārrunu un meklējumu avots. Bībelē varēja rast atbildi uz ikvienu jautājumu, sameklēt desmitiem piemēru jebkuras domas pamatošanai, izraudzīt skarbus, atmaskojošus vai nonievājošus vārdus, kuri trāpīja pašā sirdī. Vecā derība draudēja, pareģoja, sauca cīņā un tāpēc puritāņiem, kuriem bija pienācis cīņas laiks ar aizejošo feodālo pasauli, bija daudz tuvāka nekā evaņģēlijs ar savu mūžīgo piedošanu. Vecā derība viņiem kļuva par galveno autoritāti ne tikai un ne tik daudz garīgajā sfērā, cik sadzīves jautājumos — politiskajos un sabiedriskajos.

Kalvinisti visus cilvēkus sadalīja divās grupās — izredzētajos, kam jau no laika gala paredzēta dvēseles glābšana un paradīzes svētlaime, un nolādētajos, kas lemti elles ugunīm, Taču droši uzzināt, kas būs glābts un kas nolādēts, šai pasaulē nemaz nebija iespējams. Atlika vienīgi minēt un meklēt dieva žēlastības vai dusmu zīmes reālajā dzīvē. Un puritāņi domāja, ka dievbijība, taupība, tāpat ari veiksme darbā liecina par to, ka esi izredzēts, liecina par dieva žēlastību. Un otrādi: izšķērdība, nekārtība, izputēšana nepārprotami rāda, ka cilvēku

gaida pekle.

Roberts Kromvels uzskatīja sevi par konsekventu puritāni. Viņa. lūpas vienmēr bija sakniebtas, seja nopietna, koncentrēta. Tai it kā bija uzspiests rūpju zīmogs. Tāds cilvēks nemitīgi jūt atbildību par ģimeni, par darbu, dieva priekšā. Kā izaicinādams vecāko brāli, viņš dzīvoja ārkārtīgi pieticīgi, bija praktisks: audzēja lopus bijušajās baznīcas zemēs, kas tagad piederēja viņam un ko viņš izmantoja par ganībām, sēja labību un darīja alu. Viņa saimniecība bija nostabilizējusies, viņa bagātība auga (gada ienākumi sasniedza trīssimt mārciņu), un kaimiņi viņu cienīja. Robertam nebija jadzīvo gluži neievērotam — viņu ievēlēja parlamentā, viņš bija miertiesnesis.

Roberta sievu sauca par Elizabeti. Uzvārds pirms laulībām viņai bija Stjuarte, kas vienam otram vēlāk deva pamatu apgalvot, ka viņai bijis kāds sakars ar Stjuartu karaļnamu. Taču diez vai tas atbilda patiesībai: Elizabete bija dzimusi kāda veiksmīga Norfolkas džentlmeņa ģimenē, kas, tāpat kā Kromveli, bija kļuvuši turīgi bijušajās klosteru zemēs. Pūrā viņa saņēma 60 sterliņu mārciņu renti gadā un vēl alus darītavu. Viņas brālis Tomass Stjuarts, otrs vērā ņemams mazā Olivera tēvocis, tika uzskatīts par bagātu zemes īpašnieku un dzīvoja Īli, Kembridžas grāfistē.

Elizabete nebija skaista: nelielas, tumšas acis,_ garš deguns, gaļīgi vaigi. Taču lielās, glīti veidotās lupas bija maigas, skatiens pauda gribasspēku un gudrību. Viņai bija trīsdesmit četri gadi, kad piedzima Olivers. Viņa dzemdēja vēl piecus bērnus, bet — kāda nelaime! — divi zēni, Henrijs un Roberts, nomira zīdaiņu vecumā. Olivers auga sešu māsu sabiedrībā, un uz viņu, savu mīļo Nolliju, māte lika visas cerības, viņam veltīja visu mīlestību. Elizabete, tāpat kā viņas vīrs, turējās pie puritāņu ticības, bija rūpīga mājsaimniece, pati vai ar guvernantes palīdzību mācīja bērnus lasīt, mācīja viņiem lūgšanas. Uz viņu pilnīgi varēja attiecināt kāda Londonas puritāņa Nejemijas Vilingtona vārdus, kurus tas rakstījis par savu māti: «Viņa bija ļoti mīloša un paklausīga saviem vecākiem, mīloša un laba pret savu vīru, ļoti maiga pret saviem bērniem, viņa mīlēja visu tikumīgo un stipri necieta ļaunumu un vieglprātību. Viņa bija

kautrības paraugs un ļoti reti izgāja no mājas, vienīgi, uz baznīcu; kad pārējie svētkos vai citā reizē izklaidējās, viņa paņēma šuvekli un teica: «Redz, tā ir mana izklaidēšanās ...» Dievs viņai bija devis izcilu prātu un lielisku atmiņu. Viņa bija ļoti labi iemācījusies visus bībelstāstus un tāpat visus mocekļu dzīves stāstus un labi prata tos pastāstīt.» Turklāt Elizabetei bija stiprs raksturs, krietni daudz prāta, viņai netrūka praktiskuma un lietišķas apķērības.

Tādā ģimenē auga Olivers Kromvels. Par viņa bērnību daudz leģendu radās pēc tam, kad viņš jau bija slavens, vai vēl vēlāk, 18. gadsimtā, kad viņa dzīve jau bija iegājusi vēsturē. Stāstīja, ka istabā,

kurā viņš dzimis, karājies gobelēns ar pastarās tiesas attēlojumu un velna ģīmis bijis pirmais, ko viņš ieraudzīja, ierodoties šai pasaulē. Vēl apgalvoja, ka agrāk bērnībā — sapnī vai pusnomodā — viņam parādījies kāds milzīga auguma sūt-' nis, kas pavēstījis: viņš kļūšot par pašu dižāko cilvēku Anglijā, «tāds kā karalis». Saglabājies arī nostāsts par pērtiķīti, kurš izvilcis mazuli no šūpuļa, kad tas ar vecākiem viesojies Hinčinbrukā, un, visai ģimenei par lielām šausmām, uzrāpies ar to uz pils jumta.

Taču pati slavenākā leģenda ir stāsts par četrus gadus vecā Olivera sastapšanos ar trīs gadus veco princi Kārli, nākamo karali Kārli I. It kā Džeimsa uzturēšanās laikā Hinčinbrukā 1603. gada pavasarī princis Kārlis un mazais Olivers iesākuši jautru rotaļu, bet pēc tam sakāvušies, kā tas bieži notiek ar zēniem, un Olivers (cik varens priekšvēstījums!) nākamajam troņmantniekam līdz asinīm sadauzījis degunu.

Lai šīs leģendas paliek uz to sacerētāju sirdsapziņas. Patiesība bija tā, ka Olivers Kromvels piedzima un auga vienkāršā, bet kārtīgā puritāņu mājā kādas lielu, purvainu līdzenumu ieskautas pilsētiņas nomale. Iznākot no mājas, viņš redzēja plašas, zemas debesis, gandrīz vienmēr mākoņiem klātas, redzēja četru pilsētas baznīcas torņu smailes, un uz tuvāko no tām — Svētā Jāņa Kristītāja baznīcu — viņu veda svētdienās.

Jau pašas Hantingdonas izskatā bija kaut kas puritānisks. Vecas, nomelnējušas mājas ar stāviem jumtiem rindā stāvēja gar izdangātu ceļū, kas aizlocījās bezgalīgajā, vietām mazliet paugurainajā līdzenumā. Tūlīt aiz mājām sākās tīrumi un sakņu dārzi. Aiz žoga ganības mainījās ar pļavām un slīkšņainiem kūdras purviem,

starp kuriem līkumoja ūdeņiem bagātā, vienmēr duļķainā Uza. Saule norietēja miglā, bieži lija lietus, purva niedres švīkstēja vējā.

Mājās tēvs pievērsa Oliveru savai ticībai. Vakaros ģimene sapulcējās pie kamīna un sešus gadus vecais zēns, sēdēdams uz zema soliņa pie tēva kājām, klausījās brīnumainus stāstus un stingras pamācības no biezas grāmatas — galvenās grāmatas viņu dzīvē. Dažas vietas it sevišķi iespiedās viņa atmiņā. «Bīsties, mans dēls, dieva un ķēniņa,» tēvs lasīja. «Pat domās savās nerunā ļaunu par ķēniņu, jo putns gaisā var aiznest vārdus tavus un atstāstīt runas tavas.» No dieva un ne mazāk no tālā, teiksmainā karaļa ir jābaidās; jābīstas ari no dažiem cilvēkiem — ļauniem un negausīgiem. «Pastāv cilts, kam zobi ir zobeni un žokļi kā naži, lai saplosītu nabagos un trūcīgos starp cilvēkiem uz zemes.»

Grāmata mācīja aizstāvēt vājos un miglaini kaut. kam draudēja. Kamīna liesma nobūra acis, plaksti vērās ciet; mazais cilvēkbērns arvien ciešāk glaudās pie tēva ceļgaliem. Ausīs skanēja un apziņā iespiedās vārdu «Ver savu muti par kluso un mēmo un aizstāvi visus

bāreņus. Ver savu muti un spried taisnu tiesu priekš nabagiem un vārgdieņiem... Mīliet tai&iību, zemes tiesneši, taisnīgi domājiet par to kungu un sirdsskaidrībā meklējiet viņu...» Tēva balss skanēja aizvien skaļāk un nedabiskāk; «Posts tev, tu postītāj, kurš nebiji izpostāms, un laupītāj, kurš nebiji aplaupāms! Kad beigsi postīšanu, izpostīts būsi arī tu; kad beigsi laupīšanu, aplaupīs ari tevi... Tālab ka Tofets gatavs jau sen; tas taisīts arī priekš ķēniņa, dziļš un plats; sārts ir varens un uguns karsta, un tas kungs to guni uzpūtīs un viņu sadedzinās ...»

«Kas tas ir — Tofets?» zēns satrūcies jautāja. Un uzzināja, ka pie senās Jeruzālemes bijusi tāda vieta, kur iedzīvotāji saveduši atkritumus un tos miroņus, kuri nav apbedīšanas cienīgi. Tur viņi sadedzināti, un karstums bijis līdzīgs elles ugunīm.

Skaidrs, ka pēc tādas lasīšanas zēns gulēja slikti, redzēja satraucošus sapņus. Fiziski viņš bija spēcīgs bērns, viņam patika skraidīt, noņemties ar māsām, taču viņa raksturs bija nelīdzsvarots, bieži acīs saskrēja asaras un viņā izpaudās neparasti liels jūtīgums. Naktīs pustumšajā bērnistabā viņam rādījās milzīga auguma cilvēks, kas līdzīgi senajiem praviešiem pareģoja viņam slavu.

Svētkos Oli vērs ar ģimeni ciemojās pie tēvoča Hin-činbrukā un redzēja pavisam citu pasauli — greznu, pārticīgu, juceklīgu. Tur viņam gadījās spēlēties ar zīdā un mežģīnēs tērptiem brālēniem, sera Olivera dēliem, noskatīties turnīru pļaviņā vai ceļojošā teātra izrādi, nobaudīt izsmalcinātus ēdienus. Pāris reižu viņš tur, iespējams, sastapa arī karali Džeimsu, kuram bija iepatikusies Kromvelu pils viesmīlība. Pats tēvocis, apburošs un izšķērdīgs, izskatījās kā Šekspīra Falstafa variants. Skaļi smejot, viņš cilāja sudraba kausu, visās viesībās bija sabiedrības dvēsele un šad tad dāvināja krustdēlam kādu neredzētu mantu.

No pieaugušo sarunām un viņu nosodošās klusēšanas Olivers ļoti agri saprata, ka dzīve Hinčinbrukā, kaut arī pievilcīgāka, tomēr ir netikumīga. Tā nav «priekš viņiem» — klusiem, pieticīgiem, strādīgiem un taupīgiem ļaudīm. Viņš agri iemācījās ar nelielu nicinājumu skatīties uz šīm gleznām apzeltītajos rāmjos, mežģīņotajām manšetēm, sudraba traukiem. Viņa dvēselē veidojās cits ideāls.

Kad Oliveram bija septiņi vai astoņi gadi, tēvs aizveda viņu mācīties. Hantingdonas pamatskola atradās netālu no Kromvelu mājām vecā ķieģeļu ēkā ar stāvu jumtu un augstiem, gotiskiem logiem; šī māja bija celta jau 13. gadsimtā. Tā bija «brīva» pilsētas skola, kas atradās pilsētas korporācijas pārziņā: klosteru un katedru mācību iestādes tajā laikā jau bija izzudušas. Skolas ēkā bija tikai viena klases istaba visu vecumu bērniem, un viņus mācīja tikai viens skolotājs.

Skolotājs gan bija izcils. Doktors Tomass Bīrds bija ievērojama

persona pilsētā. Būdams ar puritānismu piesātinātās Kembridžas absolvents, viņš kalpoja arī par draudzes mācītāju tajā pašā Svētā Jāņa Kristītāja baznīcā, kuru apmeklēja Kromvelu ģimene, un sacerēja latīņu valodā lugas par reliģiskām tēmām. 1597. gadā iznāca viņa grāmata «Visādīga veida dieva sodi, no franču valodas tulkoti, ar vairāk nekā 300 piemēriem apgādāti». Tajā bija pierādīts, ka par visiem saviem grēkiem cilvēki saņem pienācīgu sodu jau šeit uz zemes. Daudzie piemēr-i šo ideju apstiprināja. Visa cilvēka dzīve bija attēlota kā nepārtraukta ciņa starp dievu un tumsas spēkiem, un tikai izredzētie, kas dzīvo pēc viņa likumiem, šajā cīņā uzvar.

Sevišķa uzmanība bija veltīta karaļiem un valdniekiem, kuri «visnadzīgākie uz grēku» un kurus visgrūtāk izlabot. Viena nodaļa vēstīja, «cik reti visos laikos sastopami labi valdnieki». Citā bija teikts, ka šīs pasaules valdītāji, pat paši lielākie un varenākie, neizbēgs no soda par savām patvaļībām. Dievs neraugās uz cilvēka mantas stāvokli: viņš palīdz gan nabagiem, gan bagātiem. Runājot par šīs pasaules ķēniņiem, bija teikts, ka viņi nestāv pāri likumam: arī viņi ir padoti likumam, kas balstās uz tiesu un taisnību. Tas nav saskaņā ar dieva un cilvēka likumiem, rakstīja Bīrds, ja valdnieks uzliek tautai pārmērīgus nodokļus, ja atņem saviem padotajiem viņu īpašumu.

Doktors Bīrds ātri kļuva Kromvelu ģimenes draugs. 1616. gadā viņš veltīja vecajam seram Oliveram savu jauno sacerējumu, kurā pierādīja: Romas pāvests nav nekas cits kā pats antikrists. Tāda skolotāja ietekme bija milzīgi liela.

Saskaņā ar tradīcijām doktors Bīrds mācīja Oliveram un citiem viņa vecuma bērniem lasīt ābeci un pirmās angļu grāmatas: vārsmāsˆ sakārtotus psalmus, evaņģēliju, katķismu, lūgsnu gramatu. Vēlāk tām pievienojās latīņu valoda: fabulu tulkojumi, Cicerona, Ovīdija, Vergilija runas un, beidzot, Pļauts, Horācijs, Juvenāls. Bērniem mācīja aritmētiku, ģeometriju, loģikas un retorikas pamatus, varbūt arī grieķu valodu. Turklāt doktorsˆ Bīrds sacerēja un kopā ar skolēniem nospēlēja īsas, pamācošas lugas.

Olivers redzēja savu skolotāju ne tikai skolā. Svētdienās viņš kopā ar visu ģimeni devās uz baznīcu klausīties cienījamā doktora sprediķi.

Puritāņiem dievkalpojumā sprediķis ir galvenais. Viņi neveltīja sevišķu uzmanību lūgšanu skaitīšanai, rituāliem, sakramentiem — «pāvesta elkdievības» paliekām. Turpretī sprediķis bija pavisam kas cits. Tajā bija runa par šodienu, par to, kas svarīgs katram klausītājam: par cilvēka attieksmi pret dievu un cilvēkam pret cilvēku. Turklāt provincē sprediķis bija vienīgā iespēja uzzināt jaunākos notikumus.

Olivers redzēja, ar kādu uzmanību tēvs klausījās spre-diķotājā. Jaunais karalis neattaisnoja ļaužu cerības. Viņš nepazina un nemīlēja zemi, kurā viņam bija jāvalda. Viņa traktāti par karaļa varas dievišķo izcelsmi un par tās absolūto neatkarību no likuma bija sacerēti jau

Skotijā un nevienā neizraisīja atsaucību. Anglijas parlaments ar katru gadu pieņēmās spēkā; tā locekļi, starp kuriem aizvien lielāku vietu aizņēma jaunie muižnieki[3] — Robertam Kromvelam līdzīgi cilvēki —, negribēja samierināties ar patvaldību.

1605. gadā sludinātājs baznīcā uzbruka nolādētajiem pāvesta piekritējiem, kuri bija palikuši trīsdesmit sešas pulvera muciņas zem parlamenta ēkas, lai to uzspridzinātu kopā ar karali un lordu palātu. Viņš svētīja apakšpalātas locekļus, kuri atsacījās balsot par jauniem nodokļiem, kamēr - karalis nebūs apstiprinājis apakšnama tiesības un neatteiksies no patvaldnieciskas politikas.

Protams, doktors Bīrds sargājās tieši nosodīt karali no savas kanceles — citādi viņš labu galu neņemtu. Taču pietika citēt Džeimsa runu parlamentā — un klausītājiem viss kļuva skaidrs. «Spriest par to, ko dievs var un ko viņš nevar, nav nekas cits kā dieva paļāšana.» Džeimss it kā atbildēja puritāņiem, kuri to vien darīja, kā lasīja, pārlasīja un skaidroja svētos rakstus. «Bet spriest par to, ko var un ko nevar valdnieks, — tas ir dumpis. Es neļaušu spriedelēt par savu varu. Monarhistiskā kārtība ir pati augstākā kārtība virs zemes. Monarhi ir dieva vietnieki. Pats dievs viņus sauc par dieviem.»

Kādu iznīcinošu atbildi tādai runai spredikotājs varēja atrast bībelē? «Bet, kad viņš nosēdīsies uz savas karaļvalsts troņa, viņam jātaisa sev likumu grāmata, kuru lai viņš tad lasa katru dienu un pūlas izpildīt visus likuma burtus, lai viņa. sirds netop uzpūtīga priekš viņa brāļiem un lai viņš nenovēršas no likuma ne uz vienu, ne uz otru pusi; tad viņš ilgi valdīs savā valstī.»

Karalis, negūdams parlamenta piekrišanu jaunu nodokļu ieviešanai un vēlēdamies piepildīt mūžīgi tukšo

valsts kasi, ievāca nelikumīgas sodanaudas, uzlika muitu eksportētajām un importētajām precēm, pārdeva par naudu valsts amatus un titulus, izdalīja patentus un monopolus, — un atbildei uz to sludinātājam atradās smagi, satriecoši vārdi: «Nekrietnība valdniekam ir neatļauta lieta, tālab ka taisnīgums balsta troni.»

Bet ko teikt par galma izšķērdīgo dzīvi, par mūžīgajiem dančiem, nepieklājīgajām maskuballēm (pati karaliene ieradusies ballē ar sodrējiem noziestu seju un rokām), par lepnajām medībām, uguņošanu, lielmanīgajiem favorītiem, kam visam iztērēja tūkstošiem mārciņu? Un zem vecās baznīcas velvēm dārdēja liesmaini vārdi, un klausītāju sirdis pildījās ar naidu: «Kā pārtapis par palaistuvi tas drošais pilsāts, kādreiz taisnīguma patvērums. Taisnība iemājoja tajā, bet tagad slepkavas. Tavs sudrabs pārvērties par sārņiem, tavs vīns samaitāts ar ūdeni; tavi augstmaņi ir likumpārkāpēji un zagļu sabiedrotie; viņiem visiem patīk dāvanas, un viņi dzenas pēc mantības; viņi neaizstāv bāreņus, un atraitņu asaras līdz viņiem nenonākl»

Bībeli varēja izskaidrot dažādi; katram bija iespējams atrast tajā argumentus, kas apstiprina viņa taisnību. Taču agrāk šis vērtīgais ierocis bija piederējis vienīgi izglītotajiem baznīcas kalpiem un teologiem, kas zināja latīņu valodu; viņi izskaidroja bībeli monarhijas un lielo zemes īpašnieku interesēs, jo tie viņus atbalstīja. Tagad svētā grāmata bija izkļuvusi no viņu ietekmes sfēras un tapusi par tautas masu īpašumu: katram, kas prata lasīt,, bija ļauts izskaidrot senos tekstus, kā viņš uzskatīja par pareizu. Un brīvprātīgo sludinātāju skaits auga, un pievērsās jaunajai, austošajai pasaulei Vecās derības pra- t viešu dedzīgie, nesamierināmie vārdi.

Reizēm Olivers redzēja doktoru Bīrdu sava tēva vai tēvoča mājās un klausījās viņa pārliecinošajās runās. Ar trīsām viņš sāka apjaust, ka dievs nav pārdabisks, tāls spēks, kas slēpjas debesīs aiz mākoņiem un gaida cilvēka nāvi, lai spriestu savu tiesu pār viņu. Doktora Bīrda dievs, gluži otrādi, dedzīgi, ar interesi vēroja katru cilvēka soli, katru pārmaiņu viņa dvēselē un apziņā; tiklīdz kas notika, viņš iejaucās ļaužu dzīvē, atalgodams dievbijīgos un bargi sodīdams ļaunos un cietsirdīgos. Šis dievs palīdzēja karojošām armijām, nogāza necienīgus valdniekus no troņa un acīm neredzams piedalījās katra cilvēka ikdienas dzīvē.

Šis dievs kļuva arī par Olivera dievu. Līdz sava mūža beigām viņš bija pārliecināts, ka «dieva pirksts» valda pār pasauli, un visā, kas notika ar viņu, saskatīja kādu zīmi no augšas, dieva piekrišanas vai nolieguma izpausmi. Tāpat kā viņa vecāki un vairākums puritāņu tālaika Anglijā, viņš uztvēra pasauli kā mūžīgu cīņu starp dievu un velnu, starp Jēzu Kristu, kura pusē stāvēja viņa tēvs un skolotājs, un «grēcīgo Mamonu», kam kalpoja karalis, galminieki un bīskapi.

Mācībās Olivers neguva spīdošus panākumus, lai gan latīņu valodu viņš iemācījās tik daudz, ka, būdams lords protektors, varēja brīvi sarunāties ar ārzemju sūtņiem. Taču sava straujā, nenosvērtā rakstura dēļ Olivers nespēja būt uzcītīgs skolēns. Viņš bija sprigans zēns un piedalījās visās puiku rotaļās. Sporta spēlēs viņam bija panākumi, viņš bija stiprs, žigli skrēja un agri iemācījās jāt ar zirgu. Viņam patika suņi, medību piekūni, viņš spēlēja bumbu, ķegļus un reizēm barā ar saviem vienaudžiem zaga ābolus svešos dārzos. Doktors Bīrds pēc vecā, labā paraduma nepalaida garām izdevību likt lietām rīkstes, arī Oliveram bieži tika. Taču reizēm zēns kļuva drūms, zaudēja par visu interesi, acīs bez iemesla sakāpa asaras. Tikpat negaidot tās nomainīja trakulīga smieklu lēkme vai pēkšņs dusmu uzliesmojums. Mātei ar viņu nebija viegli.

Septiņpadsmit gadu vecumā Olivers jau bija izstiepies, kļuvis par garu, plecīgu jaunekli. Pēc izskata viņš nebija skaists, valkāja vienkāršu zemnieka apģērbu un ne ar ko neatšķīrās no saviem vienaudžiem, kas, tāpat kā viņš, 1616. gada pavasarī bija sabraukuši

Kembridžā, lai iestātos universitātē. Viņu ierakstīja studentu sarakstā 23. aprīlī — tajā pašā dienā, kad Stretforda pie Eivonas nomira dižais Šekspīrs. Pēc tradīcijas jaunais Kromvels dāvināja koledžai sudraba krūzi.

Droši vien paklausot doktora Bīrda padomam, Oliveram bija izraudzīta pati jaunākā no Kembridžas koledžām — Sidnisaseksas koledža, kas bija dibināta 1596. gadā. Tā bija celta no sarkanajiem un baltajiem ķieģeļiem uz bijušā Pelēko brāļu klostera drupām. No klostera celtnēm koledžas teritorijā bija saglabājusies ēdamtelpa, kas kalpoja studentiem par vienkāršu mājas baznīcu. Pēc puritāņu tradīcijas tajā nebija ne svētbildes, ne vitrāžas.

Kādreiz diženās gotiskās katedrāles vietā tagad bija pļaviņa, kurā studenti spēlēja bumbu vai ķegļus.

Sidnisaseksas koledža, protams, netika izraudzīta nejauši. Kembridža jau Elizabetes laikā bija atzīts puritāniskā gara centrs, bet Sidnisaseksa uzskatīta par pašu puritāniskāko no visām koledžām. Tās statūtos bija teikts, ka šeit studentus gatavo par baznīcas kalpiem un koledža ir kā liela pļava, kur jaunie ļaudis kā bites savāc medu no visiem ziediem, lai vēlāk, izlidojuši vienotā spietā no stropa, laistos uz baznīcu un tur izdalītu savāktās bagātības.

Visi pasniedzēji bija nikni pāvesta ienaidnieki. Studentu noteikumi aizliedza nēsāt garus vai cirtainus matus, greznas apkaklītes, samta bikses un citus tamlīdzīgus nevajadzīgus rotājumus. Vēršu cīņas, lāču medības un citi trakulīgi laika kavēkļi bija aizliegti. Studentiem nebija atļauts apmeklēt pilsētas krodziņus un izpriecu vietas, spēlēt kauliņu un kāršu spēles. Vārdu sakot, šī koledža bija pati cienījamākā iestāde, un vecāki ar mierīgu sirdi nosūtīja uz turieni savu nenosvērto un dažādām nepatikšanām un kārdinājumiem pakļauto Oliveru, par kuru māte vienmēr bija norūpējusies.

Par viņa jauno skolotāju kļuva teoloģijas profesors doktors Semjuels Vords. Tas bija ārkārtīgi gudrs un puritāņu aprindās ievērojanfs cilvēks. Viņš bija piedalījies bībeles tulkošanā angļu valodā, bija delegāts kalvinistu koncilā Dordrehtā un pazīstams antikatolisku traktātu autors. Viņa vadībā koledža kļuva par «puritānisma dēstu audzētavu», kā neapmierināti bija izteicies arhibīskaps Lods. Vords bija apzinīgs līdz pedantismam; no audzēkņiem viņš prasīja ārkārtīgi stingru disciplīnu un visu to spredikļu sīku atstāstu, kurus viņi bija noklausījušies. Mazākā pārkāpuma gadījumā viņus zālē publiski pēra par brīdinājumu citiem.

Teoloģija nebija vienīgais mācību priekšmets koledžā. Studentiem mācīja arī' aritmētiku, ģeometriju, astronomijas pamatus, retoriku, loģiku, senās valodas. Sēdēšana pie grāmatām sevišķi neaizrāva kustīgo jaunekli, kam uz darbošanos bija lielāka nosliece nekā uz pārdomām. Tomēr mācības koledžā nebija veltīgas. Valodas Olive-ram

nepadevās, taču viņam veicās matemātikā, astronomijā un vēsturē. Viņu aizrāva debess spīdekļi un to kustības stingrā sistēma, kas liecināja par harmoniju, kuras tā trūka viņa dvēselē, par pasaules pakļaušanos stingriem likumiem, par dieva ieceres dižumu un saskanīgumu. Viņam šķita, ka cilvēkiem jāseko zvaigžņu paraugam, skaidri jāzina sava vieta pasaulē un jāizpilda no augšas dotie uzdevumi.

No grāmatām Oliveram sevišķi iepatikās Voltera Relija «Vispasaules vēsture», kas bija rūpīgi saskaņota ar bībelē aprakstītajiem notikumiem. Vēlāk, jau būdams lords protektors, viņš ieteica savam dēlam noteikti izlasīt šo grāmatu: «Tā satur pilnīgu vēstures izklāstu un dos tev daudz vairāk tās dziļākai izpratnei nekā atsevišķi fragmenti.»

Taču grāmatas nespēja ilgi saistīt viņa uzmanību. Iedzimtais kustīgums, nepieciešamība darboties traucēja iedziļināties mācībās, bet viņa prātam trūka noslieces veidot loģiskas domu konstrukcijas. Spēcīgi noaugušais, stiprais, impulsīvais jauneklis, kam trūka tēva aizbildnības, kavēja laiku ar nevainīgām skolnieku izpriecām: aizrautīgi dzenāja bumbu, droši paukojās, šāva ar loku, peldēja. Ja notika medības, viņš katrā ziņā tajās piedalījās; viņam ārkārtīgi patika jāt ar zirgu.

Oliveram nebija sveša arī citāda veida aizraušanās: kā jau visi emocionālas dabas cilvēki, viņš ļoti izjuta mūziku un visu mūžu mīlēja to. Stāstīja, ka viņš piedalījies studentu izrādēs un pārsteidzis biedrus, uzlikdams galvā butaforisku kroni un bez iepriekšējas sagatavošanas kā valdnieks teikdams dažus svinīgus vārdus.

Olivera mācības universitātē pārtrūka pēkšņi. Tikko bija pagājis gads, te negaidot pienāca vēstule ar sēru apmali — vēsts par tēva nāvi. Pēc dažām nedēļām nomira arī viņa vectēvs — mātes tēvs. Zēnības gadi bija beigušies uz visiem laikiem; kopš šī brīža viņš kļuva par ģimenes galvu, skvairu, saimnieku mājās, kur bēdu sagrauztās mātes asaras jaucās ar sešu māsu raudām. Viena no viņām bija nupat apprecējusies, bet jaunākajai bija tikai seši gādi. Olivers atstāja Kembridžu un- steidzās pie tuviniekiefti.

Mājās valdīja nomākta atmosfēra. Nepietika ar to, ka ģimene bija zaudējusi apgādnieku, tagad tai draudēja briesmas nokļūt karaļa aizbildnībā. Oliveram, vecākajam dēlam, līdz pilngadībai vēl trūka trīs gadu, un karaļa ierēdņi bija gatavi pievākt mantojumu, ko atstāja Roberts. Bet, ko nozīmēja karaļa aizbildnība, to zināja visi: bezgalīgi maksājumi, sodanaudas, klaušas — Anglijā valdīja feodālās tiesības. Kad Oliveram būs divdesmit viens gads, viņam vēl būs jāizpērk sava muiža — jāmaksā par mantošanas tiesībām, ja vien viņam tajā laikā *vēl būs ar ko maksāt

Taču Roberts nebija velti daudzināts par uzmanīgu un saprātīgu

cilvēku: visu savu mantu viņš bija novelējis nevis dēlam, bet sievai Elizabetei. Tiesā ar ietekmīgu radinieku palīdzību viņai izdevās pierādīt, ka muižas izpirkšana notikusi jau toreiz, kad nomira sers Henrijs, «zelta bruņinieks», un Roberts, viņa dēls, saņēma īpašumu.

Tiesas process, protams, prasīja ne mazumu naudas un nervu sasprindzinājuma visai ģimenei, kura vēl nebija atguvusies no lielā zaudējuma. Šis process paradīja: lai būtu skvairs agrārajā Anglijā un prastu aizstāvēties pret karaļa ierēdņu patvaļām, labi jāzina tiesības un jāprot sīki orientēties agrāro attiecību likumos. Tika nolemts sūtīt Oli veru uz Londonu, uz Advokātu korporāciju, lai tur viņš apgūtu šīs gudrības. Māte apsolīja tikt pati galā ar saimniecību. Beigu beigās arī alus darītava, viņas pūrs vēl deva ienākumus, un renti saņēma kārtīgi.

Tā nu Olivers, jau cits Olivers, nobriedis un nopietns brauc uz Londonu. No bērna kājas iepotētā puritāniskā morāle iemācījusi viņu skatīties uz dzīves likstām kā uz dieva uzliktu nastu, kas jānes bez žēlošanās. Viņš apzinās savu atbildību par māti un māsām, par tēva darījumiem. Taču viņš ir dzīves alku un veselīgas, jauneklīgas ziņkāres pilns. Plašā pasaule tikai tagad viņam sāk atklāties.

Parupjajam provinces jauneklim lempīgajā, pašaustajā uzvalkā, ar vējā appūstu laucinieka seju galvaspilsēta šķita neticami grezna, ļaužu pārpilna un milzīgi liela. Tik viegli varēja apmaldīties šīs Eiropas Bābeles ielu labirintā, kur Sitijas komersantu ielas nomainīja aristokrātiskie kvartāli ar bagātnieku savrupmājām, bet veikalu un tirgus ielas mijās ar līkām un tumšām ostas rajona ieliņām, kas izgāja uz plašo, netīro Temzu, kurā peldēja daudz kuģu. Tik daudz brīnumainu celtņu un vietu — greznā karaļa pils Vaithola; majestātiskā Vestminsteras ēka, kur notiek parlamenta sēdes (Olivers pieļāva tādu varbūtību, ka arī viņam kādreiz vajadzēs doties augšup pa šīm kāpnēm); milzīgais, drūmais Tauers — cietoksnis-cietums, uz pakalna tā priekšā reizēm sodīja ar nāvi valsts noziedzniekus; bišu stropam līdzīgi dūcošā ļaužu pārpilnā Birža; dažādās valodās runājošā osta, kur katru dienu izkrāva kuģus no visām pasaules valstīm; Londonas tilts ar savu burzmu un veikaliem; parūpēs teātri un cirki — vai nu mazums vietu, kas varēja satraukt iztēli jaunajam džentlmenim no provinces! Brīvība reibināja, visapkārt tik daudz vilinājumu! Cik grūti bija cīnīties ar sevi, ar savu nesavaldīgo, dedzīgo raksturu! Gribējās izmēģināt visu, pabūt visās vietās, izjust visdažādākos — kaut arī neatļautus baudījumus.

Un Oli vērs metās galvaspilsētas dzīvē. Viņš apmeklēja vēršu cīņas, piedalījās lāču medībās, sēdēja teātros, dzēra vīnu ostas krodziņos, skūpstīja piemīlīgās kalpones un, kā runā, pat aizrāvās ar spēli. Tiklīdz kas nebija pa prātam, viņš tvēra zobenu, un uz viņa sirdsapziņas bija ne viens vien kautiņš.

Diez vai Olivera nodarbības tiesību zinībās bija sevišķi Sekmīgas.

Tomēr tās deva arī ne mazums labumu. Advokātu korporāciju apmeklēja tolaik ievērojami, talantīgi cilvēki tādi kā Olivers Sentdžons, Denzils Holss, Edmunds .Volers, Arturs Hezlrigs, Tomass Fērfakss — nākamie revolūcijas vadoņi. Cilvēki bija interesantāki nekā grāmatas. Tur bija iespējams iepazīties ar jaunākajiem politiskajiem notikumiem: dzirdēt par karu kontinentā, kur varonīgie protestanti cīnījās pret katoļiem — pāvesta piekritējiem, par iespējamām Velsas prinča Kārļa laulībām ar spāņu infanti — dedzīgu katolieti. Tur bija dzirdamas arī bīstamas runas par to, ka karalis novedis valsti līdz sabrukumam.

Ak, cik stipri atšķīrās vārgais līkkājis, nožēlojamais Džeimss/ Smirdošais Džeimss, kā viņš tautā bija iesaukts, no dižās Elizabetes! Džeimsā nebija nekā no viņas cienīguma, dižuma, patriotisma. Viņam nebija nekādas daļas par Anglijas likteni, viņš tikai pats vēlējās dzīvot mierīgi, izklaidēties viesībās un maskuballēs, ievākt no tautas vairāk naudas un vaļas brīžos parakstīt traktātus par karaļu tiesībām, ko noteicis pats dievs. Mierīgā dzīve, kas viņam tik ļoti patika, nozīmēja dzīvi bez ierobežojumiem un bez atbildības. Šādas dzīves mērķis bija pat vismazāko savu iegribu un arī visvarenā favorīta hercoga Bakingema iegribu apmierināšana. Bet dieva noteiktās karaļa tiesības nav nekas cits kā tiesības ievākt

no tautas dažādus nodokļus un tērēt savākto, kā pašam patīk.

Mierīgā dzīve nozīmēja arī mieru ar ārvalstīm — mieru pretēji Anglijas interesēm un godam. Un Džeimss noslēdza savienību ar nīsto katolisko Spāniju, kura aplaupīja angļu tirdzniecības kuģus un neļāva tiem braukt uz Vestindiju, — ar Spāniju, cīņai pret kuru angļi bija izšķieduši tik daudz spēka karalienes Elizabetes laikā. Tā vien vēl trūka, lai troņmantnieks apprecētos ar spānieti!

Tādas runas Kromvels dzirdēja Advokātu korporācijā un savu radinieku mājās, kur viņš iegriezās vakaros. Londonā, kā izrādījās, viņam bija daudz radinieku. Viena viņa tante bija precējusies ar seru Bāringtonu, otra ar Hempdenu, trešā ar Voliju. Tās visas bija ievērojamas ģimenes. Radniecības saites viņu saistīja ari ar Sentdžonu, Gofi, Hemondu un Ingoldsbiju — jauniem cilvēkiem, kuriem dzīve gāja kalnup un kuru uzskati bija paši progresīvākie. Viņu mājās Olivers iepazinās ar daudzajiem brālēniem — saviem laikabiedriem, kuri tāpat sāka dedzīgi interesēties par politiku.

Olivers uzzināja, ka parlaments jau 1604. gadā devis pretsparu svešzemju monarha pretenzijām, paziņodams tam: «Jūsu augstība tiktu maldināts, ja jums kāds apgalvotu, ka Anglijas karalim pašam ir absolūta vara, jo ko gan karalis vienpersoniski var mainīt pastāvošajos valsts likumos.» Apakšnams atsacījās dot karalim atļauju ievākt jaunus nodokļus. Tas prasīja, lai karalis pārtrauc nelikumīgos arestus, atceļ patvaļīgos nodokļus un muitas nodevas, monopolus par atsevišķu

preču tirdzniecību valstī, jo nodokļu atpircēji kā dēles sūc tautas asinis, nepārtraukti paaugstinot cenas savām precēm.

Karalis tam nepiekrita un, cenzdamies iegūt naudu, izpārdeva saviem mīluļiem kroņa zemes, atjaunoja sen aizmirstās feodālās klaušas, tirgojās ar tituliem un valsts amatiem. Viņš piespieda tirgotājus un zemes īpašniekus iegūt bruņinieku nosaukumu, jo par šādu godu nācās maksāt prāvu naudas summu.

Karalis vajāja godīgos puritāņus un par vismazāko protesta mēģinājumu meta viņus cietumā. Ieradies no pro-testantiskās Skotijas, Džeimss gan ar savu rīcību, gan domāšanas veidu nepārprotami nosliecēs uz pāvesta piekritēju pusi.

To visu Kromvels dzirdēja un mācījās Londonā.

Viņa dzīvē bija vēl viens svarīgs notikums. Radinieku mājās Olivers sastapa Elizabeti Buršē — piemīlīgu meiteni ar kupliem, gaišiem matiem un augstu pieri. Viņai bija milzīgi lielas, dzidras, tālu viena no otras stāvošas acis, mazliet zobgalīgs smaids, smejot vaigos veidojās bedrītes.

Elizabete bija bagāta Londonas kažokādu tirgotājā vecākā meita, viņu muiža atradās Eseksā — Olivera krustmātes kaimiņos. Meitene bija gandrīz divus gadus vecāka par Oliveru, daudz skaidrāku un nosvērtāku raksturu. Drīz vien jauno skvairu uzņēma Buršē namā Kriplsgeitā, un Olivers tur jo bieži iegriezās.

Jā, Elizabete Oliveram bija lieliska partija: viņas izcelšanās, stingrā puritāniskā audzināšana, skaistums, vērā ņemamais pūrs — tas viss liecināja par labu viņu laulībām. Tās notika 1620. gada 22. augustā Svētā Džailsa baznīcā netālu no Buršē nama. Laulību reģistrācijas grāmatā līgavainis atbilstoši sava klana tradīcijām ierakstīja abu savu dzimtu vārdus: laulībā stājās Olivers Krom-vels — Viljams no Hantingdonas.

Drīz pēc kāzām jaunlaulātie atstāja Londonu, lai uz visiem laikiem apmestos uz dzīvi Hantingdonā, vecajā mājā pilsētiņas nomalē, kur viņus sagaidīja māte — sirmā un novecojusī Elizabete.

II nodaļa. PURVU SAIMNIEKS

... Kas gan ir cilvēks,

Ja viņa dienu ieguvums un peļņa li tikai ēst un gulēt? Kustons!

Tas, kas, mūs radot, līdzīgu sev prātu Mums piešķīra, ar kuru skatāmies Mēs nākotnē un redzam pagājību,

Mums nedeva šo dievišķīgo spēju,

Lai pūdētu to dīkā .. ,[4]

Šekspīrs. «Hamlets»

Jūs jau zināt, kāds bija mans dzīvesveids. O, es dzīvoju tumsā un neieredzēju gaismu. Es biju liels, ārkārtīgi liels grēcinieks. Tā patiešām bija: es ienīdu dievbijību, bet tas kungs apžēlojās par mani.

Kromvels

Nē, nekas neparasts, kaut cik ievērības cienīgs nenotika ari nākamajos gados# Pēc puritāniski pieticīgajām kāzām Oli vērs ar sievu atgriezās dzimtajās mājās un sāka dzīvot tāpat kā visi. Tēva atstātais mantojums nebija liels, taču arī par mazu to nevarēja saukt; mīļotās Elizabetes pūrs noderēja par labu atspaidu. Taču manta jāvairo — tā kopš senseniem laikiem cilvēkam vēlēts. Un Olivers ķērās pie saimniekošanas.

«Pēc apprecēšanās cilvēks pārvēršas,» — tā liecina tautas gudrība. Jaunais Kromvels kļuva nopietnāks. Vajadzēja pārkārtot māju, iedziļināties dažādos sīkos saimniecības darbos, parūpēties par neprecētajām māsām un par nākamo paaudzi. Elizabete, kā izrādījās, bija laba sieva: klusa, gādīga, taupīga. Oliveru aizkustināja viņas naivais saimnieciskums un bezgala iepriecināja fakts, ka viņa, tāpat kā viņš pats, bija vienaldzīga pret tērpiem un rotaslietām. Kā jau īsta puritāne, mājas darbu veikšanā viņa saskatīja savu kristīga cilvēka pienākumu dieva un vīra priekšā.

Lai slavēti tie ļaudis, viņu darbs,

Kas, slaukot kambari, dzied lūgšanas, —

rakstījis dzejnieks. Elizabetes kambari vienmēr bija izslaucīti tīri, trauki spīdēja un laistījās, pavards liesmoja gaiši un jautri.

Vīru viņa mīlēja no visas sirds, lēnprātīgi un padevīgi, kā jau labai kristietei pieklājas. Jāatzīst, ka tās bija laimīgas laulības, un drīz vien jaunajā ģimenē piedzima pirmais bērns. Par godu vectēvam, kas gan nesagaidīja priecīgo brīdi, viņu nosauca par Robertu.

Laimīgajam tēvam neklājās sēdēt rokas klēpī salikušam, jo ar mantinieka piedzimšanu rūpes vēl pavairojās. Salīgt pārvaldnieku Kromvels nevarēja, tāpēc ka trūka līdzekļu, un vajadzēja pašam vienoties ar kalpiem, uzklausīt rentnieku sūdzības, uzmanīt, lai pavasarī laikus tiktu apsēti tīrumi, lai lopi būtu apkopti un pabaroti — vai nu mazums visādu rūpju gādīgam skvairam, kam pieder ganības

divu akru platībā, četri akri pļavu, turklāt vēl aramzemes gabals. No rīta mazā gaismiņā, ģērbies vienkāršās zemnieku drānās, Olivers uzlēca zirgā un miglainajā krēslā aiztraucās pa līganajiem purviem apraudzīt klētis, pārlūkot govju ganāmpulku tālajās ganībās, noslēgt jaunu nomas līgumu.

Laiki bija grūti. Labības un gaļas cenas kritās. Divi neražas gadi pēc kārtas jūtami samazināja ienākumus. Vajadzēja pieturēties pie Kalvina novēlējumiem: dzīvot atturīgi, samierināties ar mazumu, skaitīt katru grasi naudas.

Ģimene auga: 1623. gadā piedzima otrs dēls, ko Elizabete vēlējās nosaukt Olivera vārdā; 1624. gadā pasaulē nāca meita Bridžeta, - bet 1626. gadā vēl viens dēls — Ričards.

Pats Olivers bija kļuvis vīrišķīgs, plecīgs, kā saka, cilvēks speķa gados. Viņš bija stalts diezgan liela auguma vīrs ar bieziem, kastaņbrūniem matiem un prāvu, pievilcīgu seju ar biezām lūpām. Veselīgā lauku dzīve bija viņam nevaldāmas enerģijas avots; nododamies saimniecības rūpēm, viņš tomēr paguva sarīkot arī vairāku dienu ilgas medības — zaķu un lapsu dzīšanu ar suņiem vai arī medīja purva putnus ar piekūniem, kurus viņš ārkārtīgi mīlēja. Vakaros dažreiz Olivers krodziņā spēlēja kārtis. Viņš prata arī pēc sirds patikas palīksmot ar draugiem, un te izpaudās viņa bagātā fantāzija visādu joku un draiskulību izdomā. Lai gan viņš nedzēra daudz — galvenokārt vāju, mājās darītu alu —, tomēr viņa jautrība dažbrīd kļuva mežonīga, pārmērīga. Rupjie zemnieku joki, pat dažādi triki, tieksme pēc sulīgiem vārdiņiem — tas viss, atceroties dažus izlēcienus, lika viņam vienatnē sarkt. Vēlēdamies kļūt labāks un tīrāks, viņš apmeklēja Svētā Jāņa baznīcu un nožēloja grēkus.

Arvien biežāk Oli veru pārņēma dziļa iekšēja neapmierinātība. Laimīgas laulības, bērni, saimnieciskas rūpes, vienkāršās lauku izpriecas — un tā dienu no dienas, gadu no gada, līdz pat nāvei? Šī dzīve ir viņa pienākums, tā nolicis dievs, un viņš kā uzcītīgs tārps mūžīgi irdinās dzimto purvaino zemi, apzinīgi gādās, lai lauki būtu apstrādāti, raža novākta, rente nomaksāta... Kā vārdā? Varbūt šī dzīve ir lāsts, sensenais lāsts, kas cilvēkam neizbēgams? Bet kur tad ir glābiņš? Un kā lai zina, vai viņš ir glābts vai nolādēts?

Bezbēdīgas jautrības brīži tagad mainās ar drūmām vientulības dienām. Olivers ieslēdzas istabā, atkal no jauna iedziļinās bībelē, satraukdams Elizabeti. Mokošas pārdomas par glābiņu pēkšņi kļūst par viņa aizraušanos, viņa slimību. Naktīs viņu plosa priekšnojautas par elles mokām — un Tofets, briesmīgais, atbaidošais Tofets, kas iegūlis atmiņā no bērnības, tagad nostājas viņa acu priekšā. Viņš apzinās, kaˆir liels grēcinieks, viņš gāžas bezdibenī, viņš mirst... Aukstiem sviedriem pārplūdis, Olivers izlec no gultas, kliedz, krīt gar zemi.., Līdz nāvei pārbiedētā, bālā Elizabete sūta pēc daktera. Nakts vidū

pamodinātais nopietnais ārsts krata galvu — misteram Kromveļam ir uzbrukusi melnā melanholija.

Citreiz pusnaktī Oliveram rādās milzīgs krusts, kas uzcelts Hantingdonas vidū, un šis krusts nez kāpēc iedveš tādas bailes, ka atkal ir jāmodina mājinieki un jāsūta pēc ārsta, jādzer nomierinošu zāļu novārījums.

Kromvels nav vienīgais, kas šajos gados uzdod sev mokošus jautājumus par dzīves jēgu, glābiņu, ticību. Likteņa nolemtība un grēku izpirkšana, priekšā stāvošā dieva tiesa un pastardiena — šie jautājumi dedzīgi un nopietni tika apspriesti visā Anglijā. Puritāņu skaits pieauga, viņi noteica stāvokli parlamentā, pārplūdināja grāmatu tirgu ar drūmiem pamfletiem, kur dieva sods tika saukts pār to galvām, kuri svētdienās dejo, piedalās maskuballēs, apmeklē teātrus. Viņi sludināja baznīcās, krodziņos, tirguslaukumos un ne tikai aicināja nožēlot grēkus, bet arī teica atmaskojošus vārdus par galma greznību un dīkajām izpriecām, trūcīgo ļaužu aplaupīšanu, nodokļu palielināšanu un pāvesta tiesas neganto varu. Pievēršanos «īstenajai ticībai» pārdzīvoja visa zeme, un šī pievēršanās bija bīstamāka par vētru.

Manam teicamajam, labajam draugam Henrijam Daun-hola kungam.

Hantingdonā 1626. gada 11. oktobrī.

Dārgais ser!

Būšu Jums ļoti pateicīgs, ja piekritīsiet būt par krusttēvu manam bērnam. Man vajadzēja pašam aizbraukt pie Jums un uzaicināt pēc visiem noteikumiem, taču apstākļi man neļauj to darīt, tāpēc es lūdzu atvainot mani.

Jūsu lielo rūpju diena būs nākamā ceturtdiena. Atļaujiet uzaicināt Jūs ierasties jau trešdien.

Tā nu iznāk, ka es atkal izmantoju Jūsu labvēlību, lai gan man drīzāk vajadzētu izteikt Jums pateicību par to mīlestību, kādu esmu Jūsos atradis. Taču es zinu, ka Jūsu labestība ir neizmērojama.

Jūsu draugs un padevīgais kalps Olivers Kromvels.

Uguns liesmas kamīnā jautri dejoja, kliedējot netīkamā oktobra vakara tumsu. Plīvojoša sveču liesma atmirdzēja nospodrinātajos vara svečturos un alvas kausos. Pie vakariņu galda sēdēja no Kembridžas atbraukušais Henrijs Daunhols, Kromvela studiju biedrs no universitātes laikiem, pats namatēvs, sludinātājs, ar kuru Krom-velu pašlaik saistīja cieša draudzība, un dakteris, kas tikko bija apmeklējis Elizabeti, kura ar jaundzimušo — četras dienas veco puisīti gulēja augšstāva istabā. Dārgajam ciemiņam, kurš par godu rītdienas kristībām bija nobraucis sešpadsmit jūdzes pa rudens lietavās izmirkušo ceļu, jau bija sagatavota istaba: palagi smaržoja pēc lavandas, zem segas gulēja zīda drānā ievīstītais māla sildītājs.

Kādas sarunas tika risinātas pie galda? Protams, par jauno karali Kārli I. Pirms gada — pēc Džeimsa nāves — viņš uzkāpa tronī un jau bija paguvis izraisīt tautā neapmierinātību. Ari agrāk, kad viņš vēl bija Velsas princis, lāga angļi ļoti baidījās, ka viņš varētu apprecēt spānieti katolieti. Cik liels bija prieks, kad Kārļa dēka, neprātīgais brauciens kopā ar mīluli Bakingemu uz Madridi, l/ļj.r/ās! Sitijā pat skanēja zvani un tika aizdegtas svētku ugunis. Taču, kļuvis par karali, Kārlis nemaz nerīkojās saprātīgāk: apņēma par sievu piecpadsmit gadus veco francūzieti Henrietu Mariju, Anrī IV meitu un Luija XIII masu. Vieglprātīgais, glītais skuķis arī bija pāvesta pie-I l itējs, līdz ar viņu Anglijā ieradās katoļu garīdznieki un antikrista pāvesta kalpi un okšķeri. Angļu karaļa pilī lagad pat notur mesu. Skaistulis Bakingems, šis izgreznotais āksts, iznirelis, absolūtā nulle, tāpat kā agrāk, ir lielā godā — izskatās, it kā zemē valdītu nevis likumīgais karalis, bet viņš!

Pats Kārlis sākumā visiem patika: pievilcīga āriene, smalkas manieres, labi audzināts un gaumīgi ģērbies, aizraujas ar sportu, glezniecību. Taču jau pirmie viņa valdīšanas soļi apbēdināja tautu. Nevis ātrs, uzvarām vainagots karš ar Spāniju, bet ilgs, dārgs, neizdevīgs karš kontinentā, turklāt — par apkaunojumu Anglijai — savienībā ar katolisko Franciju pret protestantiem. Nevis izšķiroša cīņa ar katoļiem, bet izdabāšana tiem. Nevis nodokļu samazināšana un parlamenta saprātīgu prasību izpildīšana, bet nodevu un visādu papildklaušu palielināšana, apejot parlamentu. Nav brīnums, ka parlaments atklāti izteica viņam savu neapmierinātību un atteica subsīdijas. Džons Eljots uzdrošinājās uzbrukt Bakingemam, viņa muļķīgajai, dēkainajai, kaitīgajai politikai. «Mūsu godu mīda kājām, mūsu kuģi iiogremdēti, mūsu ļaudis ir miruši — nevis no ienaidnieka rokas vai nelaimes gadījumā, bet gan no tā rokas, kuram mēs uzticējāmies,» viņš teica. Palāta pieprasīja saukt pie tiesas Bakingemu — nacionālās bagātības izputinātā ju. Par atbildi Kārlis augstprātīgi, gluži tāpat kā viņa tēvs, paziņoja: «Parlaments atrodas pilnīgi manā varā, un no tā, vai uzskatīšu to par derīgu vai kaitīgu, ir atkarīgs, vai tas turpinās darbu vai ne.» Viņš atlaida savu pirmo parlamentu un bija spiests izdarīt aizņēmumu. Taču klīda baumas, ka daudzi atsacījušies dot viņam naudu un pieci cilvēki par to jau iesēdināti cietumā, vairāki nodoti zaldātos un aizsūtīti uz kontinentu, kur noris karadarbība.

Ekspedīcija uz Kadisu, ko sagatavoja Bakingems, ar kaunu izgāzās. Jā, laimīgie gadi, kad valdīja karaliene Elizabete, kura ar vienu vienīgu triecienu tika galā ar briesmīgo armādu, — šie laiki bija aizgājuši uz neatgriešanos. Tagad Anglija cieta zaudējumus gan uz jūras, cīņā ar Spāniju, gan uz sauszemes, pie Larošeias, kur

Bakingems mēģināja palīdzēt franču protestantiem — hugenotiem — un atkal cieta neveiksmi.

Divdesmit septiņus gadus vecā Olivera pelēkzaļās acis drudžaini

deg, viņš runā kvēli, ar dzelžainu loģiku. Brīžam viņš jūt sevī sludinātāja talantu —• bībeles teicieni paši plūst no viņa mutes, dievticīgās ieceres arvien vairāk pārņem viņu.

Laiks iet, un Ričards jau stāv, līgodamies uz savām vēl nedrošajām kājelēm, bet šūpulī brēc tikko dzimušais Henrijs. Kromvels, tāpat kā agrāk, ir dedzīgs, enerģijas pilns, noslēpumainā uguns iedegas krūtīs arvien kvēlāk un dedzina viņa dvēseli. Naktīs viņu vēl arvien moka murgi, viņš jūt kaut kādas neskaidras sāpes. Viņa miesa izdilst, pieri vago dziļas grumbas, tagad ne tikai viņš pats, bet arī pārējie mājinieki domā, ka viņam drīz jāmirst. Taču tās ir nevis miesas, bet gan dvēseles kaites. Viņu dedzina sava grēka apzināšanās, tā liek viņam naktis raustīties sāpēs, bet dienā mudina uz savādiem darbiem.

Reiz viņš satiek uz ielas senu paziņu, ar kuru pirms gadiem krodziņā spēlējis kārtis un žūpojis. «Nāciet man līdz,» Kromvels viņam saka, aicinot savā mājā, un pasniedz pārsteigtajam misteram 30 sterliņu mārciņu. «Es to reiz iespēlēju no jums kārtīs, kad jūs man zaudējāt,» Kromvels saka. «Šī nauda iegūta nelikumīgā ceļā. Esmu nogrēkojies, ka līdz šim laikam neesmu jums to atdevis.»

Ar sevišķu uzmanību un cieņu Olivers izturas pret puritāņu sludinātājiem — lektoriem, kuri, tāpat kā senie pravieši, aicina cilvēkus nožēlot grēkus un nevēlas pakļauties bīskapa baznīcai. Viņš regulāri noklausās sprediķus, aicina lektorus pie sevis mājās, palīdz tiem, dodot naudu. Viņa māja kļūst par vajāto puritāņu patvērumu.

Dārzā, lielajā šķūnī, viņš iekārto lūgšanu namu, kur viņi sapulcējas, sprediķo, strīdas, dzied psalmus.

Olivers cieši sadraudzējas ar savu bijušo skolotāju un audzinātāju doktoru Bīrdu. 1627. gadā viņi kopā cīnās pret karaļa ierēdni Bārnardu, kas apspiež puritāņus. Kaimiņi pret Oliveru izturas ar cieņu. «Dievbijīgais un nopietnais džentlmenis» ir pelnījis godu aizstāvēt viņu — provinces puritāņu intereses parlamentā. 1628. gadā Kromvelu ievēl parlamentā — Kārļa I trešajā parlamentā.

Mitrais marta vējš veļ Temzā nelielus viļņus, Londona, tāpat kā pirms desmit gadiem, steidzīgu, praktisku rūpju pārņemtu ļaužu pilna. Tā pati burzma uz tilta pie bodītēm, ostā tā pati kņada daudzās valodās. Vienigi Kroni-vels vairs nav tas pats kas agrāk. Nevis zaļš zemnieku puisis, kas ar izbrīna un ziņkāres pilnām acīm vēro galvaspilsētas dzīvi un mēģina nobaudīt tās jaukumus, bet jau nobriedis divdesmit deviņus gadus vecs cilvēks, vīrs un tēvs, saimnieks ar noteiktu pasaules uzskatu kāpj augšā pa Vestminsteras senatnīgajām kāpnēm, lai ieņemtu parlamentā savu likumīgo vietu, gan visai pieticīgu — kaut kur pēdējās rindās. Un tūlīt viņu aizrauj parlamenta cīņas, kas satrauc un apstulbina.

Sesija patiešām sākās vētraini. Izlutinātais, augstprātīgais karalis

to atklāja ar runu, kas bija piesātinātā laipniem, pieklājīgiem draudiem. Ja viņam nedos pieprasītās subsīdijas, karalis teica,_ viņš ķersies pie sevišķiem līdzekļiem, ko viņam atvēlējis pats dievs. Karalim atbildēja Džons Eljots — ievērojams cīnītājs pret valdnieka patvaļu. Jau pirms trim gadiem viņš uzstājās parlamentā, atmaskojot Bakingema nekaunīgo politiku, un par savam bīstamajām, dedzīgajām runām viņš jau divas reizes bija ticis Tauerā. Izskatās, ka arī šoreiz Eljots nedomā atkāpties. «Šeit tiek apstrīdēts ne tikai mūsu īpašums un mūsu zeme,» viņš teica, «bet viss, ko mēs saucam par savu. Tās tiesības un privilēģijas, kuras darīja mūsu tēvus par brīviem cilvēkiem, tagad tiek liktas uz kārts.»

Kromvels, saliecies uz priekšu, uzmanīgi klausās slavenajos runātājos. Pēc Eljota uzstājas mierīgais, lietišķais un pašpārliecinātais puritānis Džons Pims — cits opozīcijas vadītājs. Un tas tur ir viņa — Kromvela brālēns Džons Hempdens. Cik noteikti un raiti viņš runā, cik bezbailīgi apsūdz visspēcīgo favorītu! Arī viņš jau sēdējis cietumā, jo atteicies maksāt nelikumīgi uzliktos nodokļus. Teicamas tiesību vēstures zināšanas un cienīgums skan astoņdesmit gadus vecā sirmgalvja Edvarda Koka — bijušā karalistes galvenā tiesneša, seno statūtu izskaidrotāja vārdos. Arī viņš negrib samierināties ar patvaļu. No oratoriem uzmanības vērts ir arī Jorkšīras muižnieks Tomass Ventvērts. Viņš neapšaubāmi ir talantīgs un runā ļoti labi. Viņa runa nav tik asa un izaicinoša kā Eljota vai Hempdena uzstāšanās, taču arī viņš aizstāv parlamenta tiesības, protestē pret nelikumīgām nodevām, pieprasa, lai tiktu pārtraukti patvaļīgie aresti.

Kromvelam vairs nav jādomā, kuru pusē nostāties. Viņš jau no paša sākuma ar visu sirdi un dvēseli ir kopā ar šiem drosmīgajiem atmaskotājiem, ar šiem jaunajiem muižniekiem, kuru runas izsaka tieši viņa domas. Un, kad viņi, karaļa ietiepības skubināti (visiem redzot, Kārlis žēlīgi pastiepa roku skūpstam pret nicināmo Bakingemu!), pieņem «Petīciju par tiesībām», Kromvels gavilē. Šī petīcija, it kā atdzīvinot slavenos karaļa Džona un Lielās hartas laikus, pasludina:

«Anglijas tautu pretēji tās gribai nedrīkst piespiest, lai tā dotu aizņēmumus un maksātu nodokļus, ko parlaments nav apstiprinājis;

nevienu nedrīkst arestēt un atņemt viņam īpašumu, ja tas nav saskaņā ar tiesas lēmumu un tiek darīts pretēji valsts likumam;

nelikumīgie aresti jāpārtrauc, tāpat kā zaldātu iemiti-nāšana personiskajās mājās.»

«Petīciju par tiesībām» karalis uzskata par valdības un tās amatpersonu apvainošanu un apmelošanu. Viņš nosūta palātai bargu vēstuli, kas aizliedz tamlīdzīgas akcijas. Spīkeram[5] pavēlēts liegt vārdu ikvienam, kas ceļ neslavu karaļa ministriem. Izskatās, ka viss beigsies ar parlamenta atlaišanu. Pieceļas Edvards Koks. viņš mēģina runāt, taču viņu smacē asaras. Vecais tiesnesis apsēžas, viņa sirmā galva trīc.

Ari parasti nosvērtajam Pimam asaras traucē runāt, pat spīkers ir tuvu raudām.

— Ja nu mēs par šiem jautājumiem nedrīkstam runāt parlamentā, — atskan kāda balss, — celsimies un iesim prom, vai tad sēdēsim šeit rokas klēpī salikuši un klusēsim?

Palātā iedegas kaislības, sašutums pieaug. Nē, ir jārunā, tagad vai nekad! Pie lordiem tiek aizsūtīti ziņneši, deputāti pielec kājās, pār hercoga Bakingema galvu birst apsūdzības.

Taču apakšnama izmisums ir priekšlaicīgs, jo naudas aizdevums karalim vēl nav apstiprināts. Bez tā viņš parlamentu neatlaidīs, nauda viņam vajadzīga kā ēst. Un — kāda laime! — 7. jūnijā karalis negribīgi piekāpjas: viņš apstiprina «Petīciju par tiesībām». Šajā dienā palāta triumfē; tās lēmumus iespiež un izplata tautā, pilsēta ir priecīgi satraukta. Sitijā skan zvani, cilvēki iziet uz ielas, aizdedz svētku ugunis.

Apakšnams tagad ir iedrošināts un prasa no karaļa tālāku piekāpšanos: hercogam Bakingemam jāatņem vara, viņš jānodod tiesai, jāatceļ muitas nodevas. Tas nu ir par daudz! Karalis atlaiž parlamentu atvaļinājumā līdz rudenim, varbūt tad kaislības būs mazliet aprimušas.

Taču tās nepiekļūst, bet iedegas vēl niknāk. Tās plosās ne tikai palātā, ne tikai Siti jā, bet visā valstī. Tāpat kā ūdens katlā: sāk vārīties, tā mutuļo, viļņojas visa Anglija. Un tad notiek pirmā asinsizliešana: 28. augustā Portsmutā virsnieks puritānis Džons Feltons iegrūž dunci ienīstā favorīta krūtīs. Bakingems vienā mirklī ir beigts, Londonas iedzīvotāju pūļi ar ziediem un pateicības vārdiem sagaida varas iestāžu apcietināto Feltonu.

Par šo notikumu daudzi šausminās. Tomass Ventvērts, kas parlamentā bija teicis tik raitas, brīvdomīgas runas, atklāti pāriet karaļa pusē un tūlīt saņem barona titulu un vietu Valsts padomē. Puritāņu vajātājs Viljams Lods tiek iecelts par Londonas arhibīskapu.

.,, Kromvels ir pagalam satriekts, nomākts, sabeigts. Slimības lēkmes atkal atkārtojas biežāk, viņu no jauna moka baiļes. Septembrī viņš ierodas pie slavenā galvaspilsētas ārsta Teodora Maierna. Bagātais, pieredzējušais dakteris uzmanīgi izklausa jauno cilvēku, kurš sūdzas par pastāvīgām sāpēm kuņģī trīs stundas pēc ēšanas — pret tām nelīdz nekādas aāles, par smeldzi kreisajos sānos, par bezmiegu. Jaunais cilvēks ir izdilis, vājš, acis viņam spīd, āda sausa un karsta. Bet, lai arī cik rūpīgi ārsts iztausta slimnieku, viņš neatrod tam nekādu slimības pazīmju. Tas ir straujais raksturs, nervozais jūtīgums un iekšējā neapmierinātība, kas dedzina slimnieku. «Valde melancholicus — pilnīgi pakļauts melanholijai,» — tā ārsts ieraksta savā burtnīcā.

Parlamenta otrā sesija tiek atklāta 1629. gada janvārī, arī tā sākas ar parlamenta līderu uzbrukumiem. Šoreiz kritikas objekts bija karaļa

baznīcas politika. Jau novembrī karalis bija paziņojis, ka pieprasa pārtraukt visādus reliģiskus strīdus un bez ierunām pakļauties vienotai, nesatricināmai, viņam pilnīgi padotai anglikāņu baznīcai. Aiz šīm prasībām bija jaušama arhibīskapa Lodā stingrā roka.

Parlamenta puritāņiem tas nebija pieņemams, un tie savukārt vērsās pret katoļu baznīcas kārtību, pret kuru karalis izturējās arvien iecietīgāk. Februārī parlaments pieņēma rezolūciju, kurā bija teikts, ka katolicisms apdraud mieru visā Eiropā, pirmām kārtām Anglijā; nepietiek ar to, ka pāvesta piekritēji omulīgi iekārtojušies galmā, viņi pārplūdinājuši Īriju, viņi tūlīt uzveiks protestantus Eiropā un pārdos Angliju pāvestam. Anglikāņu augstākajā garīdzniecībā valda arminieši[6] — izlīdzēji, kas gatavi piekāpties katoļiem ne tikai attiecībā uz ceremonijām, bet arī daudz svarīgākos jautājumos.

Kromvels mājās bija pietiekami daudz redzējis «no augšas» ieceltos sludinātājus, kuri mēģināja izplatīt baznīcā katoļu uzskatus. Tie apspieda godīgos puritāņus, neļāva viņiem sapulcēties un lūgt dievu tā, kā, pēc viņu domām, tas vajadzīgs un iespējams. Tie atklāti sludināja, ka valstī karaļa varu noteic nevis līgums, nevis likums vai tradīcija, bet tieša dieva griba. Bija pienācis laiks tādiem spredikiem darīt galu.

Sirds Kromvelam dauzījās, kakls aizžņaudzās, kad viņš lūdza vārdu. Tā bija viņa pirmā uzstāšanās parlamentā — vēl juceklīga, dedzīga, nesakarīga. «Doktors Alabastrs,» viņš teica, «Svētā Pāvila baznīcā atklāti sludināja pāvesta mācību. Godājamais doktors Bīrds gribēja viņu vest pie prāta, tad Vinčestras bīskaps izsauca doktoru pie sevis, izteica savu neapmierinātību un pavēlēja nerunāt Alabastram pretī.» Jaunā oratora kvēlā runa bija ietekmīga. Parlamenta komiteja izdeva protestu pret «pāvesta piekritēju ārkārtīgo pieaugumu» Anglijā, Skotijā un Īrijā.

Daudzi turklāt vēl uzstājās pret nodokļiem, kas pieauga par katru mārciņu un katru izvedamo preču tonnu. Parlaments šos nodokļus nav apstiprinājis — tātad tie ir nelikumīgi!

Tas viss jau izskatījās pēc atklāta dumpja. Karalis nevarēja izturēt, ka viņa prerogatīvu mīda kājām, un

2. martā pavēlēja parlamentam atlikt sēdes. Taču notika kas nedzirdēts: apakšnams atteicās paklausīt. Kad spīkers sers Džons Finčs piecēlās un devās uz izeju, pie viņa pieskrēja Holss un Velentains — divi palātas locekļi. Viņi satvēra spīkeru un aizveda atpakaļ.

— Zvēru pie dieva, ka jūs sēdēsiet šeit tik ilgi, kamēr mēs atļausim jums celties! — norūca Holss.

Spīkeru ar varu turēja krēslā, bet Eljots pa to laiku lasīja parlamenta protesta rakstu:

— «Ikviens, kas mēģina ieviest pāvesta varas aizstāvju jauninājumus anglikāņu baznīcā, uzskatāms par šīs karalistes galveno

ienaidnieku;

ikviens, kas iesaka karalim ievākt nodevas un nodokļus bez parlamenta piekrišanas, uzskatāms par savas zemes ienaidnieku;

ikviens, kas no brīva prāta maksā parlamenta neapstiprinātus nodokļus, pasludināms par Anglijas tiesību nodevēju.»

Pēc katra punkta atskanēja skaļi piekrišanas saucieni.

— Zaldāti nāk šurp! — pēkšņi kāds paziņoja. — Karalis grib lietot varu!

Vienā mirklī palātas durvis bija aizslēgtas, parlamenta locekļi sāka balsot par priekšlikumiem.

Pie durvīm atskan valdonīga klaudzināšana. Ir jau klāt! ,.. Eljots pieliek sveces liesmu pie savām piezīmēm — tās aizdegas. Holss no galvas atkārto jaunos ierosinājumus; durvis vairs ilgi neizturēs un atvērsies no smagajiem, dārdošajiem triecieniem ... Priekšlikumi pieņemti vienbalsīgi! Tagad deputāti ar tīru sirdsapziņu var atstāt zāli. Durvis atveras, palātas locekļi, kuru vidū ir arī Kromvels, lēni paiet garām zaldātu rindai. Visi saprot, ka tās ir parlamenta beigas — varbūt uz daudziem gadiem.

Rezultāti nav ilgi jāgaida. Deviņus palātas locekļus, kuru vidū ir arī Eljots, Holss, Velentains un Seldens, iemet cietumā. Ar speciālu deklarāciju Kārlis dara tautai zināmu, ka neļaus nevienam iejaukties karaļa prerogatīvā. «Dumpīgos un ļaunprātīgos» opozīcijas locekļus viņš nosauc par noziedzniekiem un karalistes ienaidniekiem; viņi ir vainīgi, ka angļu karaspēks cieš zaudējumus kontinentā, jo viņi tik ilgi atteikušies balsot par subsīdijām! Karalim par savu rīcību jāatskaitās tikai dievam, nevienam citam.

Mākoņi pie Anglijas politiskā horizonta sabiezēja un pilnīgi aizklāja debesis. Iestājās drūmas reakcijas laiks. Kromvelam bija laiks atgriezties mājās.

Hantingdonā dzīve gāja savu gaitu. Mājas, rūpes par saimniecību, rente, lauku darbi — vārdu sakot, Krom-velu atkal gaidīja parastās ikdienas raizes. Drīz pēc viņa pārbraukšanas Elizabete laimīgi dzemdēja vēl vienu bērniņu — šoreiz meiteni. Kāpēc tieši pret šo bērnu Krom-vels vēlāk izjuta tik lielu maigumu? Ar ko meitiņa iekaroja viņa sirdi? Vai ar to, ka meiteni, tāpat kā Krom-vela māti, kā viņa sievu, kā dižo karalieni, kuru viņš vienmēr bija Joti cienījis, sauca par Elizabeti? Vai ar to, ka viņa bija tik līdzīga kažokādu tirgotāja meitai viņa kāzu gadā — apaļu sejiņu, zilām acīm, naiva? Kaut kas šajā meitenē bija tāds, kas viņu saistīja stiprāk nekā pie pārējiem bērniem. Vienīgi savu pirmdzimto Robertu viņš mīlēja tikpat stipri.

Olivera drūmais noskaņojums nepārgāja; tas, ko viņš bija redzējis parlamentā, atstāja viņā dziļu iespaidu. Viņā brieda kaut kāda neizprotama apņēmība.

Izdevīgs gadījums nebija ilgi jāgaida. Palicis bez pirmā ministra, saniknots par apakšnama ietiepību, karalis sāka uzbrukumu Anglijas iedzīvotāju tiesībām. Viņš noslēdza mieru ar Spāniju un Franciju, tādējādi atvieglodams savu stāvokli. Sākās aresti, cietumā iemeta visus tos, kuri, paklausot parlamenta aicinājumam, atteicās maksāt nodokļus. Pretēji apakšpalātas lēmumam tika ievāktas muitas nodevas. Bija sameklēts un atjaunots sens statūts, saskaņā ar kuru katram anglim, kam pieder zeme un ir ienākumi, kas lielāki par četrdesmit sterliņu mārciņu gadā, jāpieņem bruņinieka nosaukums un tātad jāmaksā noteiktas nodevas. Ar kādu lepnumu un sirds trīsām Kromvela senči — «zelta bruņinieks» sers Henrijs vai tēvocis sers Olivers — bija saņēmuši no karaļa rokām bruņinieku titulu godazīmes! Taču pašlaik Kromvelam šis nosaukums ir* tukša skaņa, bet mēģinājums to viņam uzspiest — varmācība pret viņa brīvību. 1630. gadā viņš noteikti atsakās kļūt par «seru» un pēc vairākkārtējas varas iestāžu piespiešanas maksā par to sodanaudu — desmit sterliņu mārciņu.

Karaļa slepenie nodomi nodibināt neierobežotu monarhiju nonāk ari līdz provinces pilsētiņai Hantingdonai. Agrāk to pārvaldīja divi beilifi[1] un kopienas padome 24 locekļu sastāvā, ko ievēlēja katru gadu. Kopš 1630. gada 15. jūlija saskaņā ar karaļa hartu šo padomi atlaida («lai novērstu nekārtības») un tās vietā nāca mērs un divpadsmit oldermeņi[7 8], ko ievēlēja uz visu mūžu. Pirmo pārvaldītāju vardi bija uzskaitīti tai pašā hartā. Kromvels$_r$ BIrds un Bārnards tika iecelti par miertiesnešiem.

Tātad agrākajai demokrātiskajai pārvaldei sekoja oligarhi ja, pilsētiņa bija nolemta panīkumam. Brieda neapmierinātība: Hantingdonas iedzīvotāji pamatoti baidījās, ka jaunā padome tīkos pēc kopienu zemes, izmantojot jebkuru iemeslu, uzliks naudas sodus un taisnības nebūs.

Kromvels nespēja klusēt. Viņš runāja, lai aizstāvētu savas pilsētas iedzīvotājus. Kādā no kārtējām sanāksmēm viņš uzbruka Bārnardam un jaunajam mēram; dusmās nespēdams valdīties, viņš teica jaunajiem varas pārstāvjiem asus vārdus. Nesenie vētrainie notikumi, asie strīdi parlamentā vēl skanēja viņam ausīs, viņš kliedza, dauzīja kājas pret zemi un rupji apvainoja ienīstos karaļa rokaspuišus.

Šis notikums beidzās slikti: jaunie oldermeņi uzrakstīja sūdzību Slepenajai padomei. 2. novembrī Kromvelu arestēja un aizveda uz galvaspilsētu. Grāfs Mančestrs, kas izmeklēja lietu, notiesāja viņu par rupjību, taču prasība tika noraidīta, jo Kromvels bija gatavs atvainoties un visu beigt miera ceļā.

Vēl ilgi viņu mocīja nožēla. Viņš apzinājās savu vainu — pēkšņus neapvaldītu dusmu uzliesmojumus, kas noved līdz tādai eksaltācijai. Mežonīga niknuma sagrābts, viņš nevarēja savaldīties un ilgi trakoja.

Bet pēc tam vienmēr sekoja nožēla, viņš sarka un kaunējās par savu rīcību.

Starp pretiniekiem notika formāla samierināšanās. Kromvelu atbrīvoja, taču viņu mocīja kauns par arestu un lietas iztiesāšanu Slepenajā padomē, un šis notikums aptraipīja viņa reputāciju pilsētiņā. Tagad nevarēja būt ne runas par to, ka viņš iekļūtu jaunajā parlamentā kā Hantingdonas pārstāvis. Pirms trim gadiem viņa vecais tēvocis sers Oli vērs bija izputējis un pārdevis savu skaisto pili. Ienākumi no zemes samazinājās. Kromveli grima nabadzībā. Šejienes dzīve, cilvēki, pati pilsētiņa ar zemajām debesīm un nomācošajām zvanu skaņām — tas viss Oliveram pēkšņi kļuva pretīgs.

Varbūt doties ar visu ģimeni pāri okeānam? Jaunajā pasaulē, kā runā, puritāņi ir brīvi un neatkarīgi. Daudzi jo daudzi skvairi, jomeni, amatnieki, kam dzimtene kļuvusi par pamāti, jau atstājuši senču zemi, pārdevuši veikalus un dzirnavas un uzticējuši sevi, savas sievas un mazos bērnus nedrošajam kuģa klājam, kas šūpojas zem kājām, lai tur, aiz okeāna, nokļūtu jaunā pasaulē, iegūtu brīvību. Arī viņa brālēns Hempdens gudro, vai nebraukt prom, daudzi parlamenta locekļi jau atrodas jūrā — ceļā uz tālām zemēm, bet valsts sekretāram Henrijam Venam uz Ameriku aizbēdzis vecākais dēls, mantinieks, lielisks, daudzsološs jauneklis.

Lai arī kā tas būtu, Hantingdonā palikt ilgāk nav iespējams. 1631. gada pavasarī Kromvels pārdod māju, mantu, zemi un pārceļas ar ģimeni uz Sentaivsas pilsētiņu, piecas jūdzes lejup pa Uzas upi. Tur viņš rentē ganības un audzē lopus.

Taču arī Sentaivsa nepavisam nebija līdzīga apsolītajai zemei: tās pašas zemās, mākoņiem klātās debesis,

staignie purvi un kūdrāji, tā pati duļķainā, dūņainā Uza. Bet dzīve šeit bija grūtāka nekā Hantingdonā. Leknajās ganībās, ko Kromvels rentē gar upi, viņš audzē govis. Viņš dzīvo vienkārša lopkopja dzīvi, kas cieši saistīta ar dabu. Slapjās ziemās Uza pārplūst un applūdina pļavas; vasarā iestājas karstums, sausums, mālainā zeme izkalst, saplaisā. Tāpat izžūst, saulē iedeg un pārklājas grumbām viņa seja, kakls izkalst un sāp, balss aizsmok, svētdienās viņš iet uz baznīcu, aptinis kaklu ar sarkanu flaneļa lakatu.

Stāvoklis valstī kļūst arvien sliktāks. Parlaments atlaists, reakcija uzbrūk no visām pusēm. Parlamenta cīnītāji apklusuši: daži pavisam mierīgi tup savās muižās un nododas saimniecības rūpēm, citi, kuru vidū ir Pims, Hempdens, Sentdžons, Bāringtons, nodarbojas ar koloniāliem pasākumiem un tirdzniecību.

Karalis prasa arvien jaunus maksājumus — tagad iznācis dekrēts vēl par kaut kādu «kuģu naudu». Kopš neatminamiem laikiem tādus maksājumus ievāca piejūras grāfistēs kuģu būvēšanai. Tagad valdnieks prasa, lai tādas nodevas maksātu visa zeme. Nelikumīgā nodokļu

izspiešana un sliktās ražas liek ciešāk savilkt siksnu, vēl stingrāk ierobežot ģimenes budžetu.

Šķiet, Jaunāk vairs nevar nemaz būt. Bet vai tad nenotiek tā, ka tieši visgrūtākajā brīdī, vismelnākajā dzīves stundā no kaut kurienes nāk palīdzība, rodas spēki un gaismas stars kliedē tumsu? Varbūt tieši dziļie satricinājumi -— parlamenta padzīšana, neveiksme cīņā pret karaļa hartu, arests un izsaukums uz Slepeno padomi, mājas un mantas pārdošana, tāds uzspiests dzīvesveids, kad jādzīvo neviena nepazītam —, varbūt tas viss iededz Kromvela sirdī gaismas avotu; šādos apstākļos viņā notiek pilnīga pievēršanās dievam — process, kas bija sācies, sekojot Kalvina mācībai. Nežēlīgā sevis tiesāšana, sarūgtinājums un mokošas sāpes par paša grēcīgumu, grēku nožēlošana, cerība tikt starp dieva izredzētajiem un, beidzot, pārliecība, ka taps izglābts — tādi ir šī procesa pakāpieni. Kad pasaule ir pretīga, kad tā šķiet viens vienīgs netiklības un ļaunuma perēklis, tad ir īstais laiks, kā sludināja Kalvins, vērsties pie dieva, sajust «Kristu sevī», viņa mīlestību un žēlsirdību pret sīko un nožēlojamo zemes radījumu.

Tieši šajā laikā Kromvels kļūst «svētais», kā toreiz sauca visus no jauna ticībai pievērstos. Viņa kaites pāriet, viņam paveras jauna, svētlaimīga dzīve. Vēlāk viņš par to raksta: ... Dievs mani neatstāja. Dievs nolaidās manā sirdī, un es viņu par to slavēšu... Iztvīkušajā, akmeņainajā tuksnesī, kur trūkst ūdens, viņš deva man valgmi... Mana dvēsele ir starp viņa izredzētajiem, manu miesu spēcina cerība, un, ja man būs tas gods slavēt savu kungu caur darbiem vai ciešanām, es būšu laimīgs. Par to viņam ir garas sarunas ar savu draugu Henriju Daunholu, kurš taˆad ir vikārs (vai nejaušība?) Sentaivsas baznīcā.

Taču viņi nerunā tikai par to vien. Visu Angliju atkal satraucis kāds ievērojams notikums. Kromvela brālēns Bakingemšīras skvairs Džons Hempdens atklāti atsakās maksāt «kuģu naudu». Viņš pieprasa, lai tiesa, kurā viņš izsaukts, pierāda viņam, ka šis nodoklis ir likumīgs. Viņa vārds ir visu mutē, daudzi seko viņa paraugam. Klīst neskaidras baumas par rūgstošiem nemieriem pret lordiem. Vētra nenovēršami tuvojas.

1636. gadā liktenis beidzot kļuva labvēlīgs pret Oli-veru Kromvelu. Viņa tēvocis — mātesbrālis Tomass Stjuarts — nomira, atstājot visu savu mantu radiniekam. No provinces lopkopja — rentnieka Kromvels pēkšņi pārvērtās par turīgu privātīpašnieku, cienījamu pilsoni Īli pilsētā, kura atrodas kaimiņos — Kembridžšīrā. Deviņdesmit akru[9] baznīcas zemes, astoņi akri ganību, ienākumi no baznīcas, desmitās tiesas, Īli pilsētā zemes gabals ar lielu māju, kur dzimusi viņa māte, zirgu staļļi, klētis, sakņu dārzi — tā bija vesela bagātība! Un tas deva četrus vai piecus simtus mārciņu ienākumu gadā, deva solīdu sabiedrisko stāvokli pilsētā, un Kromvels atguva

dzīvesprieku. Blakus mājai atradās Svētās Marijas baznīca, nedaudz tālāk pacēlās milzīga katedrāle. Pati Krom-vela māja bija liela un laba, kaut arī ne sevišķi lepna.

Zeme gan bija tā pati — miklā, purvainā Lielā līdzenuma augsne. Pilsētiņas iedzīvotāji šeit audzēja lopus, kurus ganīja kopējās plašajās, nevienam nepiederošajās ganībās, ko nesadalīja nožogojumi. Viņu dzīvesveids maz atšķīrās no tālo senču dzīves, kopš neatminamiem laikiem tie tāpat bija ganījuši lopus leknajās pļavās, ķēruši[1] zušus Uzā (no tā arī radies Īli[1] nosaukums) un medījuši purva putnus.

Šeit Kromvels beidzot juta, ka atguvis veselību. Galvenais viņa dzīves jautājums bija atrisināts. Viņš ticēja, ka ir dieva izredzēts; viņam ir jābūt un viņš var būt par providences[10] [11] svētās gribas ieroci. Vai šīs bagātības apbrīnojamā iemantošana neliecināja par dieva žēlastību pret viņu? Laiks pāriet no pārdomām pie darbiem — nevis vienkārši pie savām mūžīgajām saimnieciskajām rūpēm, nē, pienācis brīdis stāties pie plašāka, nozīmīgāka darba, kam būs paliekoša nozīme. Tagad viņš zināja, kāpēc dzīvo.

Vispirms Kromvels pilnīgi pārtrauc sakarus ar vietējiem baznīcas kalpiem — pērkamiem bīskapiem un mācītājiem — padevīgiem karaļa gribas izpildītājiem. Katedrālē viņš pat nerādās, uz dievkalpojumu neiet, ceremonijas nepilda un tādējādi izraisa vienā otrā pilsētas iedzīvotājā neapmierinātību. Taču Olivers pats ir pārliecināts, ka viņam nav vajadzīgs starpnieks, lai saprastos ar dievu, un ignorē nosodošo sačukstēšanos sev aiz muguras. Anglijas intereses, valdības politika, tautas tiesības — tas viņu tagad satrauc.

Karaļa absolūtisms pieaug. Valdnieka trīs galvenie uzdevumi ir šādi: zemes iekšējā kārtība, nauda, kura jāievāc bez parlamenta sankcijas, un stingra baznīcas politika, lai ļaudis daudz neprātotu un negudrotu.

Pie pirmo divu uzdevumu izpildes ķeras viens no nesenajiem opozīcijas vadoņiem, tagad karaļa barons, Ziemeļu padomes prezidents, Īrijas vietvaldis lords Tomass Ventvērts. Tas ir spējīgs, gudrs uu darbīgs cilvēks. Ar tādu pašu dedzību, ar kādu viņš vēl nesen aizstāvēja parlamenta tiesības, Ventvērts tagad pakļauj Īriju Anglijas karaļa varai. Viņa valdīšanas laiks Īrijā ir spilgta un baismīga angļu absolūtisma vēstures lappuse. «Melnais grāfs», kā viņu pēc tam iedēvēja, nežēlīgi padzen iedzīvotājus no zemes. Viņš izmanto jebkuru paņēmienu, lai izspiestu no Īrijas pēc iespējas vairāk naudas par labu Anglijas karalim: viņa laikā plaukst un zeļ visāda veida nelikumīgas nodevas, naudas sodi un nodokļi. Cietumi pildās ar neapmierinātajiem pilsoņiem, ierēdņu patvaļām nav gala, parlaments Ventvērta rokās kļūst par paklausīgu ieroci. Nepakļāvīgos nostāda pie kauna staba, viņiem sadursta mēli, ar nokaitētu dzelzi iededzina zīmi vai arī pakar. Tādā veidā Īrijā tiek ieviestas angļu tiesas, anglikāņu baznīcas

ceremonijas. Bet labākai tautas savaldīšanai tiek izveidota regulāra armija, kura — kas zina? — varbūt ar laiku noderēs arī pašā Anglijā.

Karalis ir apmierināts. Vēl nekad Īrija nav devusi tādus ienākumus, vēl nekad tur nav ieviesta tāda kārtība, nav valdījis tāds paklausīgs klusums un mieis. Ventvērts ir izdarījis brīnumu: nodibinājis šajā zemē kārtību, no kuras Anglija tagad guvu tikai labumu.

Anglijas garīgā nomierināšana bija Viljama Lodā uzdevums. 1633. gadā karalis ieceļ viņu augstākajā baznīcas amatā — par Kenterberijas arhibīskapu. Bija grūti atrast šim amatam mazāk piemērotu cilvēku. Sešdesmit gadus vecais Lods ir sīkumains, spītīgs, patmīlīgs, aprobežots, cietsirdīgs. Viņu aizrauj nevis svētie raksti, šo rakstu idejas, bet tīri ārējas elku pielūgšanas ceremonijas. Svētā vakarēdiena galdam noteikti bija jāatrodas pie dievnama austrumu sienas; pasarg dievs, ja mācītājs teica sprediķi, tērpies vienīgi garīdznieka virstērpā, nē, viņam noteikti bija jāuzvelk garīdznieka svinīgā riza, citādi viņam labi neklāsies. Ikvienam, kas ienāca baznīcā, vajadzēja pārkrustīties, paklanīties nez cik reižu, nomesties ceļos, kad vajadzīgs — noskaitīt lūgšanu, bet, kad vajadzīgs, — nodziedāt to, turēt godā svētbildes un lūgt dievu nevis kā pagadās, bet pēc noteikta kanona — pēc «Vispārīgu lūgšanu grāmatas».

Nekas nevarēja izraisīt puritāņos lielāku sašutumu kā šie stulbie priekšraksti. Kā?! Pēc visa tā, kas bija panākts, atkal atgriezties pie vecajām «pāvesta» ceremonijām! Atkal klanīties, atkārtot bezjēdzīgos garīdznieka vārdus, paciest šīs rizas, biķerus, pārklājus, dārgās svētbildes, ērģeļu mūziku! Jau sen pilsētu un ciemu iedzīvotāji noraidījuši tamlīdzīgu elku pielūgšanu, jau sen svētdienās viņi klausījās nevis analfabētiskos bīskapu rokaspuišus, ko iecēlusi baznīcas vadība, bet gan savus sludinātājus, kurus viņi salīga paši, maksājot tiem no savas kabatas.

Un tagad Kenterberijas arhibīskaps devās uzbrukumā pret puritāņu sludinātājiem. Pēc viņa rīkojuma bīskapi sāka aizliegt «patvaļīgi radīto» sludinātāju sprediķus svētdienās un draudzes locekļiem uzlika par pienākumu klausīties oficiāli iecelto garīdznieku, kas sprediķoja vienmēr vienu un to pašu — par bezierunu paklausīšanu karalim un augstākajai varai. Šo sprediķu tekstus sastādīja arhibīskapa kancelejā un izsūtīja draudzēm.

Karaliene, pieradusi pie elegantajām gailu izpriecām, gribēja spēlēt teātri un svētdienās dejot. Iztapdams viņai, Lods atcēla svētdienas izpriecu aizliegumu. Un pret neapmierinātajiem vērsās visaugstākie tiesu orgāni — Zvaigžņu palāta un Augstā komisija, kas tiesāja cilvēkus, ignorējot likumu un vispārīgās tiesības. Kromvels, dzīvodams Īli, ik brīdi uzzināja par spīdzināšanu, par šaustīšanu ar pletni, par godīgo puritāņu arestiem un neiedomājami lieliem naudas

sodiem. Kādā karstā 1637. gada jūlija dienā pēc Zvaigžņu palātas sprieduma advokāts Viljams Prinns, doktors Džons Bastviks un garīdznieks Henrijs Bērtons tika nostādīti pie kauna staba Londonā, Taibernas pakalnā. Viņi bija uzdrošinājušies savos pamfletos nosodīt bīskapa varu. Nokaitēta dzelzs iededzina viņiem sejā kauna zīmi, bendes nazis nogriež ausis. Prinnam vairs nav ko griezt — ausis viņš zaudējis jau pirms trim gadiem, kad bezbailīgi bija uzstājies pret karalienes teatrālo rīcību. Viņam nogriež ausu paliekas, un viņš mežonīgi kliedz karalim:

, — Es tomēr esmu stiprāks par tevi!

Nāvessodi un spīdzināšanas vēl vairāk uzkurina neapmierinātību. Ļaudis apber mocekļus ziediem, pavada viņus līdz cietumam. Drīz aiz tā biezajām sienām pa vienam, pa diviem pazūd jaunās mācības piekritēji. Amatnieku māceklis Džons Lilberns slepeni atved no Holandes tur nodrukātos varoņu pamfletus, bet pēc gada ari viņš iet šo pašu ceļu, piesiets pie ratiem, sviedriem un asinīm noplūdis, raustīdamies zem bendes pletnes sitieniem. Taču galva viņam lepni pacelta, viņš neatsakās no savas pārliecības.

Jo lielākas ir varas iestāžu represijas, jo izmisīgāka un nelokāmāka kļūst tautas sašutuma pilnā pretošanās. Lai notiesā, lai sēdina cietumā Džonu Hempdenu, kurš atsacījies maksāt nelikumīgos nodokļus, — viņa lietas skaļais tiesas process tikai uzkurina neapmierinātību, un Hempdenam rodas arvien jauni un jauni sekotāji.

Kromvels šajos gados ir iekšēji organizēts, enerģisks, trauksmes pilns. Dzīvi viņš uzskata par kalpošanu taisnībai. Jaunais stāvoklis pilsētā un grāfistē dod viņam iespēju aizstāvēt ne tikai savas, bet arī savu kaimiņu, visu aizskarto tiesības. «Ver savu muti par mēmiem un aizstāvi visus bārabērnus. Ver savu muti, lai spriestu taisnu tiesu un iestātos par nabagiem un trūkumcietējiem ...»

Jau pirms Kromvela ierašanās 1634. gadā grāfs Bedfords Kembridžas grāfistē bija uzsācis purvu nosusināšanu: pēc labākajiem holandiešu paraugiem kūdras purvos tika ierīkota drenu sistēma. Zemju nosusināšana nebija paredzēta, kā agrāk, sabiedrības interesēm — daļa no platībām kļūs par nostisinātāju īpašumu, pārējā pāries karaļa īpašumā. 1637. gadā nosusināšanas darbi bija pabeigti un plašajās pļavās sāka parādīties žogi. Vietējie zemes īpašnieki zaudēja sabiedriskās ganības, bet mazie ļaudis palika bez maizes kumosa.

Ganus un viņu ganāmpulkus sāka dzīt prom no agrākajām ganībām — tā taču tagad grāfa Bedforda zeme! Ļaudis pulcējās vienkopus. Bruņojušies izkaptīm un dakšām, zemnieki devās pret nosusinātājiem: «Neaiztieciet mūsu govis, vācieties prom, no kurienes esat nākuši!»

Kromvels metās cīņā kā kaujas zirgs, kas sajutis sānos aso piešu cirtienu. Viņš prata nomierināt pūli. Ja zemnieki maksās viņam kādu

grasi par katru govi, kas izaudzēta sabiedriskajās ganībās, viņš iesniegs lūgumu, lai zemes atsavināšanu atliek uz pieciem gadiem. Šos piecus gadus viņi mierīgi varēs izmantot sabiedriskās ganības, bet pēc tam — gan kaut ko izdomāsim!

Kamēr lūgums izgāja cauri birokrātiskajai tiesas sistēmai, vēl vairākās Lielā līdzenuma vietās uzliesmoja zemnieku dumpji pret nosusinātājiem. Valdībai šoreiz bija jāpiekāpjas. Kromvela oficiālais lūgums tika izpildīts, un apkārtējo ļaužu acis viņš kļuva par Purvu saimnieku — varenu un dievbijīgu vājo aizstāvi.

Viņa ģimene aug. 1637. gadā piedzimst meitaˆ Mērija, bet 1638. gadā vēl viena — Frānsisa.

Taču nākamajā gadā Kromvels saņem smagu triecienu — viņa cerība, pirmdzimtais, karsti mīlētais, dievbijīgais un gaišais Roberts, gudrais, apdāvinātais zēns nomirst, tik tikko sasniedzis septiņpadsmit gadu vecumu. Tēvs visu mūžu nevar aizmirst šo smago zaudējumu. Pec divdesmit gadiem, pats atrazdamies uz nāves sliekšņa, viņš vēlreiz sacīs: «Mana vecākā dēla nāve kā dunča dūriens ievainoja manu sirdi.»

Nesatricināmais absolūtisms beidzot saka plaisāt. Pirmās bezdelīgas ieradās no ziemeļiem — no skarbās kalnu zemes, no kurienes bija nākusi dievu nolādētā Stjuartu dzimta. Jau iepriekšējā gadsimtā kvēlie skotu Kalvina — Džona Noksa spiediķi, kas dzina tirpas pār kauliem, bija pievērsuši šo zemi protestantu ticībai. Tie beigu beigās bija piespieduši pa galvu pa kaklu bēgt karalieni katolieti Mariju Stjuarti un meklēt glābiņu pie Elizabetes Anglijā. Senie klani, ko plosīja iekšējas pretrunas, ticības jautājumos, kā izrādījās, bija vienoti: tā tie vislabāk varēja aizstāvēt savu nacionālo cieņu pret mūžīgo un spēcīgo ienaidnieku Angliju. Tie sasauca Ģenerālo asambleju — baznīcas locekļu vispārēju sanāksmi, un tā kļuva par patiesu nacionālu varas orgānu. Lai gan Stjuartu dzimta bija nākusi no Skotijas, jaunais karalis šo zemi nepazina un nemīlēja. Trūcīgā, drūmā, barbariskā, nevaldāmā skotu tauta atstāja uz viņu ļoti nepatīkamu iespaidu. Karalis centās izspiest no Skotijas pēc iespējas vairāk naudas, bet, lai nodibinātu kārtību (protams, sekojot arhibīskapa Lodā padomam), ieviesa tur anglikāņu dievkalpojumus.

Taču skoti nebija tā tauta, kas ļauj nesodīti mīdīt kājām savu ticību. Kad Lods deva rīkojumu pastiprināt skotu bīskapijas varu, mēmā nepatika pārauga draudīgā kurnēšanā.

Tomēr aprobežotais baznīcas kalps, kam par visu vairāk rūpēja ietērpa krāsa un tas, cik reižu dievlūdzējs palocījies, nerimās. 1637. gadā pēc viņa rīkojuma Skotijā tika ieviesta «Vispārīgu lūgšanu grāmata» — visā karaļvalstī lūgšanas ceremonijai bija jānotiek pēc viena parauga!

Tad Skotija cēlās kājās. Mēģinājumi noturēt baznīcā dievkalpojumus pēc angļu priekšrakstiem izraisīja sašutuma saucienus,

ļaudis svilpa, dauzīja kājas, visvairāk satracinātie metās pie garīdznieka un, ļaunā priekā satvēruši viņu aiz svinīgā ietērpa malas, norāva no kanceles un izdzina no dievnama. Jaunās lūgšanu grāmatas saplosīja driskās un sadedzināja. «Ak, svētā, kājām mīdītā skotu baznīca!» skaļā balsī sauca puritāņu sludinātāji, atdarinot Noksa neganto plosīšanos. «Tās mīļais vaigs aptraipīts ar palaistuves pagānisko spožumu. Tās kautrīgā piere apzīmogota ar zvēra zīmi! Tās brīnišķīgie mati sacirtoti pēc antikrista modes! Tās šķīstajās ausīs gaudo lielās padauzas līdzdalībnieki! ...»

1638. gada pavasarī visā valstī notika Nacionālā kove-nanta[12] parakstīšana. Šajā dokumentā tika prasīts, lai valsti pārvaldītu atbilstoši likumiem, ievērotu parlamenta normas, bet kalvinismu atzītu «par vienīgo īsto un dievam tīkamo ticību»; par to jācīnās un «tā jāaizstāv... visiem spēkiem un līdzekļiem līdz mūža beigām».

Tā paša gada novembrī Ģenerālā asambleja atcēla Skotijā bīskapa varu, «Vispārīgu lūgšanu grāmatu» un ieviesa valstī prezbiteriešu baznīcas kārtību.

Kārlis bija sašutis. Šie barbari iedrošinājušies viņam pretoties! Nē, viņi pēc iespējas ātrāk jāsavalda. «Kamēr šis kovenants ir spēkā,»*viņš teica, «man Skotijā nav lielākas varas kā kaut kādam Venēcijas dodžam. Es drīzāk esmu gatavs mirt nekā to paciest.» Viņš pavēlēja ķerties pie karaspēka — soda ekspedīcijas organizēšanas.

Pa to laiku 1639. gada februārī divdesmit divus tūkstošus vīru lielā skotu armija, sapulcināta un apbruņota par vietējo iedzīvotāju līdzekļiem, pārgāja robežu un iebruka Anglijā. Sākās karš.

Anglijas puritāņi gavilēja. Redziet, kā jācīnās par savu ticību! Ar iznīcinošu ironiju viņi vēroja, kā Kārlis steidzīgi savāc karaspēku, izmantojot visvisādus salašņas, pat lāgā nezinot, kā viņiem samaksāt. Kad sākās pirmās sadursmes, tie kā žurkas bēga uz visām pusēm, ieraudzījuši kareivīgās vienības, ko vadīja pieredzējušais pulkvedis ģenerālis^ Leslijs, kurš bija cīnījies kontinentā zem paša Gustava Ādolfa karoga.

Karš beidzās ar kaunpilnu sakāvi, un 1639. gada vasarā Kārlis steidzās noslēgt mieru, apsolīdams skotiem pilnīgu amnestiju, brīvību viņu prezbiteriešu baznīcai un drīzu parlamenta sasaukšanu. Taču, ja šiem solījumiem kāds ticēja, tas slikti pazina Kārli. Augstprātīgais valdnieks nekad — ne pirms tam, ne arī vēlāk — nedomāja, ka viņam jāpilda dotie solījumi. Mieru ar Skotiju viņš uzskatīja vienīgi par nepieciešamu laika novilcināšanu. Tikko parakstījis miera līgumu, viņš nekavējoties nosūtīja saviem bīskapiem uz Skotiju slepenu pavēli protestēt pret Ģenerālās asamblejas darbību, bet pats nodibināja sakarus ar kalnu klanu vadoņiem, kurus vadīja marķīzs Montrozs.

Armija, laba regulārā armija — tāda karalim bija nepieciešama vairāk par visu. Viņš atsauca no Īrijas uzticamo un apķērīgo Tomasu

Ventvērtu un 1640. gada

12. janvārī piešķīra viņam grāfa Streforda titulu.

Līdz trīsdesmito gadu beigām Kromvels diez vai kādreiz bija domājis par tuvākā Anglijas ziemeļu kaimiņa likteni. Viņš zināja, ka skarbā skotu tauta pieņēmusi puritāņu ticību un noraidījusi anglikāņu baznīcu. Iespējams, ka viņš bija sastapis skotu sludinātājus vai pircis lopus no skotu tirgotājiem, taču šīs mežonīgās zemes iekšējās lietas viņu neinteresēja. Tagad pēkšņi tālie ziemeļu kalni parādījās viņam pavisam citādā gaismā, un skotu tauta kļuva par sabiedroto.

Kad viņa mājā tika iemitināti angļu virsnieki, kuri bija ceļā uz ziemeļiem, lai sakautu pretinieku, Kromvels atklāti pauda savu neapmierinātību pret viņiem. Saimnieks neuzskatīja par vajadzīgu slēpt no viņiem savus stingros puritāniskos uzskatus un viņu klātbūtnē gandrīz vai lūdza dievu par skotu uzvaru. Virsnieki neizpratnē raustīja plecus, bet kaimiņi sajūsmināti stāstīja cits citam par Kromvela drosmi un dievbijību. Augošā popularitāte grāfistē pavairoja viņa centību.

Katra nedēļa nāca ar jaunām vēstīm. Karalis konfiscēja Londonas baņķieriem visu zeltu un sudrabu, kas glabājās Tauerā. Cietušo sašutums bija tik vētrains, ka pēc nelielas vilcināšanās karalim tomēr vajadzēja atdot viņiem lielāko daļu dārgumu.

Neviens negribēja maksāt nodokļus, tagad bija runa ne tikai par «kuģu naudu», bet arī par citām nodevām karalim — parlaments tās taču nebija sankcionējis. Karalis mēģināja aizņemties naudu no Spānijas, no jezuītu tirgoņiem un pat no pāvesta, taču velti. Īrijas apspiedējs Ventvērts izsauca pie sevis uz sarunām lielākos Londonas finansistus. Pieprasot aizņēmumu, viņš draudēja tiem, mēģināja tos iebiedēt. Taču Anglija nav Īrija. Šeit pat Ventvērts neko nevarēja panākt — naudu viņam nedeva.

Beidzot 1640. gada pavasarī valsti aplidoja priecīga, satraucoša vēsts: tiek sasaukts parlaments! Vienpadsmit gari reakcijas, tumsas un tirānijas gadi ir pagājuši: atkal Anglijas grāfistu un pilsētu pārstāvji varēs izsacīt savu gribu senatnīgajās Vestminsteras zālēs.

Kromvels ir iedvesmas pilns, viņam par katru cenu jāiekļūst šajā parlamentā. Viņš izpilda dažas formalitātes un kļūst par Kembridžas pilsoni; tās iedzīvotāji grib sūtīt viņu par savu pārstāvi uz parlamentu.

Un tā viņš ir atkal Londonā. Parlaments tiek atklāts

13. aprīlī, Kromvels atkal redz uz pārstāvju palātas koka soliem mierīgo un pašpārliecināto piecdesmit gadus veco Pimu, dedzīgo, bezbailīgo Hempdenu — te ir visa opozīcija. Kaut arī cietumā miris Eljots, kaut Ventvērts — tagad grāfs Strefords — *pārgājis karaļa pusē, tirānijas pretinieku rindas nav mazinājušās, bet it kā pat pieaugušas. Viņi visi labi saprot — karalim no viņiem vajadzīga tikai nauda, un uz prasību pēc tūlītējas subsīdijas viņi atbild ar noteiktu «nē». Vispirms ir jāsoda «sliktie padomdevēji», jāizbeidz ļaunprātības un aresti,

jāatjauno kājām mīdītās parlamenta tiesības.

Pims runā divas stundas. Viņš prasa, lai katru gadu noteikti sasauc parlamentu. «Skotu iebrukuma briesmas,» dārd deputāta balss, «ir mazākas nekā nelikumīgā valdīšana valstī. Skoti atrodas tālu, bet briesmas, par kurām es runāšu, ir tepat — mājās!»

Karalim nezinot, parlaments sāka sarunas ar skotiem. Tika nolemts pieņemt un uzklausīt skotu pārstāvjus, noskaidrot viņu rīcības motīvus.

Kromvels nepaguva uzstāties. Trīs nedēļas pēc sasaukšanas — 5. maijā — parlamentu atlaida. Nākamajā dienā sašutušie londonieši sāka trokšņaini pulcēties pie ienīstā Lodā pils, saucot: «Nost ar bīskapiem! Nost ar baznīcas tiesām!» Tas pats atkārtojās 14. maijā — kalpu, zeļļu, amatnieku mācekļu pūļi uzbruka cietuma ēkai, mēģinādami atbrīvot tos, kuri bija tur ieslodzīti 6. maija.

Šo parlamentu iedēvēja par īso. Ar rūgtiem smiekliem, dusmām un sašutumu deputāti aizbrauca mājās. Viens otrs gan apmierināts berzēja rokas. «Viss ir labi,» teica Sentdžons, viens no opozīcijas vadoņiem. «Jo sliktāk tagad, jo labāk būs pēc tam. Šis parlaments nemūžam neizdarītu to, kas vajadzīgs.»

Daudziem, ļoti daudziem palātas locekļiem šķita, ka tās ir nevis beigas, bet sākums, ka Anglijas dzīvē sākas lielais pagrieziens, kas vienlaikus gan baida, gan iepriecina, ka būs vēl cits karš un dievs vien zina, ko tas nesīs.

Vasarā karš ar skotiem sākās no jauna. Par angļu armijas virspavēlnieku tika iecelts grāfs Strefords. Uz ātru roku ar nežēlīgām metodēm savāktais karaspēks, kas vairāk saņēma solījumus un draudus nekā naudu (valsts kase bija pilnīgi tukša), ieraugot naidnieku, meklēja glābiņu kaunpilnā bēgšanā. Skoti ieņēma Anglijas ziemeļus. Turienes iedzīvotāji, vairums puritāņu, pat nevēlējās skotiem pretoties. Nebija nekāds noslēpums, ka arī Londonā skotiem ir daudz piekritēju. Atskanēja saprātīgas, uztraukuma pilnas balsis, ka šis karš jāpārtrauc, ar skotiem jānoslēdz miers un jāsasauc parlaments. Kārlis saņēma petīcijas no pēriem, no Londonas pilsoņiem, no grāfistu iedzīvotājiem. Pienāca vēstis par nekārtībām: zemnieki dumpojas, nojauc žogus karaļa īpašumos, amatnieki puritāņi izsaka savu neapmierinātību. 28. augustā karaļa armija netālu no Ņūbernas pie Tainas tika galīgi sakauta, nākamajā dienā kapitulēja Ņūkāsla.

Karalis padevās. 1640. gada rudenī viņš otrreiz šajā gadā izdeva pavēli par parlamenta sasaukšanu.

III nodaļa. PARLAMENTA LOCEKLIS

Man liekas, es redzu, kā no miega mostas dii-ciltīga un varena nācija... man lieka3, es: redzu, kā ērglim līdzīgi tā māca lidot savu spēcīgo, jauno paaudzi, kā apmātas acis kļūst redzīgas spilgtā pusdienas saulē, debesu zilgmes starojumā attīrot un padarot skaidrāku savu skatienu, kas tik ilgi tika turēts tumsā; bet tajā pašā laikā vesels pulks tumsas radījumu un putnu, bailīgi saspiedušies barā, klīst apkārt, neparastās parādības pārsteigti.

Miltons

Es varu jums, kungi, pateikt, ko negribu, bet
nevaru pateikt — ko gribu.

Kromvels

Sers Filips Voriks piegāja pie spoguļa. Augstajā venēciešu stiklā viņš redzēja 'jaunu cilvēku ap gadiem trīsdesmit ar labi koptu, augstprātīgu seju, garām, safrizētām sprogām, kas krita uz pleciem, ģērbušos visā galma parādes tērpa spožumā. Viņš aplūkoja sevi ar acīm redzamu labpatiku: apkakles un aproču smalkās holandiešu mežģīnes bija labi iecietinātas un izgludinātas, no piedurkņu šķēlumiem, kas bija apšūti ar zeltu un izrotāti ar pērlēm, vīdēja vissmalkākais sniegbalta krekla audums; svārki stāvēja kā uzlieti, tas pats bija sakāms par samta biksēm, ko rotāja tādi paši izšuvumi ar zeltu un pērlēm kā uz piedurknēm. Zobens ar apzeltītu rokturi karājās pie kreisajiem sāniem, kā jau pienākas, ,un to saturēja šajā sezonā pati modernākā franču siksna ar iespiestu rotājumu un sprādzi. Zābakiem, ko greznoja atloki mazliet zem ceļgaliem un augsti papēži, gandrīz kā sieviešu apaviem, priekšpusē bija piestiprināti milzīgi četrstaraini ādas lenšu pušķi. Viss bija kārtībā. Atlika vienīgi pasaukt sulaini, kas jau gaidīja ar cepuri un apmetni rokā, un doties uz parlamentu.

Parlaments savas sēdes bija sācis tikai pirms sešām dienām — 3. novembrī, bet jau tagad bija skaidrs, ka tas ne ar ko nerēķināsies. Parlamentā bija iekļuvuši visi iepriekšējā — īsā parlamenta dumpinieki; arī viņu piekritēju skaits bija vēl vairāk palielinājies. Vidējie zemes īpašnieki — nācijas gods un balsts un tai pašā laikā draudīgākais opozīcijas spēks pret karali — bija tie, kas veidoja vairākumu šajā sēdē, kurā bija pulcējušies pāri par piecsimt cilvēku; tie piepildīja pārstāvju palātas pa-kāpjveida solu rindas. Interesanti, ka arī daudzi lordi bija uz vienu roku ar neapmierinātajiem: grāfs Bedfords, grāfs Esekss, grāfs Mančestrs un lords Digbijs, kurus sers Filips ļoti augstu vērtēja, atbalstīja opozīciju. Viņu līderis vēl arvien bija Džons Pims, kas, šķiet, bija kļuvis vēl resnāks, taču saglabājis savu agrāko kaujinieciskumu. Jau ar pirmajām sēdes dienām viņš

noskaņoja savus piekritējus uz izšķirošu cīņu. Viņš nelūdza, bet apsūdzēja — viņa programmas runā skanēja prasība ievērot parlamenta privilēģijas, pasargāt īsto reliģiju no izkropļojumiem, aizstāvēt pavalstnieku brīvību no patvaļīgiem arestiem, sodiem un pārmērīgi lieliem nodokļiem — no visām šīm kuģu, mežu, bruņinieku, muitas nodevām, monopoliem.

Un viņi tūlīt pieprasīja, lai nekavējoties atbrīvo no cietuma tos puritāņus, kuri tur nokļuvuši pēc ārkārtējo tiesu sprieduma, t. i., Prinnu, Bastviku, Bērtonu. Nevienam nebija noslēpums, ka visas opozicionāru runas iedvesmoja tieši viņš,, Džons Pims. Viņš dzīvoja tuvāk palātai nekā citi — mājā aiz Vestminsterholas, un pie viņa katru dienu par kopā samesto naudu pusdienoja citi opozīcijas vadoņi — Hempdens, Hezlrigs, Sentdžons.

Hempdens bija Pima labā roka. Pāri visai valstij bija aizskanējis viņa vārds, kad viņš atklāti atsacījās maksāt «kuģu naudu», un tagad Hempdens prata izmantot savu popularitāti. Viņš gan nebija tik labs orators kā Pims, taču bija gudrāks un veiklāks, enerģijas un izdarības ziņā pārspēja visus un labi prata savaldīties. Viņu uzskatīja par loci, kas politisko cīņu kuģi spēj izvadīt cauri visām vētrām un zemūdens klintīm pretī ilgotajam mērķim — brīvībai. Ar viņu uz vienu roku vienmēr bija Sentdžons, Holss un Strods — mācīti juristi. No jaunajiem viņiem pieslējās Natanjels Fainess, jaunais sektants Henrijs Vens, kas nesen bija atgriezies no Amerikas, sers Arturs Hezlrigs un Henrijs Mārtens, kas bija pazīstami ar saviem brīvajiem uzskatiem.

ao

Sers Filips Voriks iegāja sēžu zālē un palūkojās visapkārt. Valdīja pilnīgs klusums. Ar lielu uzmanību visi klausījās, ko dedzīgi un ātri griezīgā, piesmakušā balsī runā drukns cilvēks. Šo cilvēku sers Filips nepazina. Viņam varēja būt apmēram gadu četrdesmit. Sers Filips paskatījās uz oratora apģērbu un nicīgi savilka lūpas: vienkāršais tumšais uzvalks izskatījās lempīgs, droši vien to bija šuvis kāds neievērojams lauku skroderis; taisnā piegriezuma audekla apkakle, šķiet, nebija visai tīra... Cepure bez lentēm .., Zobens cieši piespiests pie sāna. Uzblīdusī seja pietvīkusi sarkana, kā redzams, runātājs izlicis visus savus dvēseles spēkus. Viņš prasīja brīvību māceklim Džonam Lilbernam, kas pirms diviem gadiem tika šaustīts ar pātagu, nostādīts pie kauna staba un pēc tam iesēdināts cietumā, kā bija nospriedusi Zvaigžņu palāta. Viņam, šķiet, inkriminēja puritāņu nelegālu traktātu izplatīšanu Anglijā ...

Sers Voriks nevarētu teikt, ka orators runā Joti raiti un spīdoši, taču viņa uzstāšanās bija asa un kvēla un visi nez kāpēc viņā klausījās ar lielu uzmanību. Sera Filipa acīs šīs sēdes autoritāte strauji kritās.

Pašreizējais runātājs bija svešs ne tikai seram Vorikam vien. Kad sēde beidzās un tika paziņots pārtraukums, lords Digbijs, iedams reizē

ar Hempdenu lejup pa kāpnēm, klusu viņam jautāja: *

— Kas tas bija par cilvēku? Es skatos, viņš ir par mums, viņš šodien tik dedzīgi runāja.

— Ā, tas jaunais nevīža, kurš uzstājās mūsu priekšā un nekādi neizpušķoja savu runu! — Hempdens pasmīnēja. — Ja mēs kādreiz gāzīsim karali (lai dievs pasarga no tā!), es jums saku, šis pats nevīža kļūs par vienu no dižākajiem Anglijas vīriem!

Tāda bija Kromvela pirmā uzstāšanās jaunajā parlamentā. Opozīcijas partija, pie kuras viņš piederēja ar sirdi un dvēseli, auga un nostiprinājās. Apziņa, ka viņš piedalās kopīgā darbā, Viņu iedvesmoja. Palātā viņš nebija vientuļš, nevienam nepazīstams jaunatnācējs, daudzus deputātus viņš pazina, ar astoņpadsmit no tiem viņu saistīja radniecības saites. Sajūsmas pilns viņš lūkojās uz Pimu un allaž uzmanīgi klausījās tā runas — gan parlamentā, gān pusdienās, uz kurām Kromvels ieradās kopā ar savu slaveno brālēnu Hempdenu. «Tagad pie mums jāvalda citam noskaņojumam,» teica Pims, mezdams kārus skatienus uz tauku zoss stilbu, «pavisam citādam nekā iepriekšējā parlamentā. Mums ne tikai pilnīgi jāiztīra palāta no apakšas, bet jāizslauka ari visi zirnekļu tīkli augšā un kaktos, lai palātā nesakrātos putekļi un netīrumi; pašlaik mums ir iespēja padarīt valsti laimīgu, likvidēt visas pārestības un izravēt ar visam saknēm to cēloņus, ja vien visi godīgi pildīs savus pienākumus.»

Un Kromvels centās izpildīt savu pienākumu, apelēdams pie taisnības un prasīdams atbrīvot nepatiesi apsūdzētos. Pēc tam viņš priecājās kopā ar visiem, kad brīvībā izkļuvušie cietumnieki — ļoti vecais Bastviks, nesalaužamais Prinns ar divreiz atcirstām ausīm un zīmi uz vaiga un Bērtons, apstulbuši no gaismas, trokšņa un gaisa, pūļa sajūsmas pilno kliedzienu pavadīti, brauca pa pilsētu.

Taču atbrīvot nevainīgos vien — tas bija par maz. Vajadzēja sodīt noziedzniekus — tos, kuru vainas dēļ cieta simtiem cilvēku. Ar trīcošu sirdi Kromvels vēroja, kā Pims drosmīgi uzstājās pret pašu galveno, pašu varenāko un bīstamāko ienaidnieku Strefordu.

Viņa vārds vien iedvesa šausmas. Visi atcerējās, kā Strefords pats personiski notiesāja uz nāvi lordu Maunt-norisu tikai par dažiem neuzmanīgi izteiktiem vārdiem. Bet, lai nomierinātu sabiedrības satrauktos prātus, aizsūtīja karalim krietnu naudas žūksni —- ne vairak un ne mazāk kā sešus tūkstošus sterliņu mārciņu — un lieta tika notušēta. Viņu ne tikai nesodīja, bet viņam atļava pat sadalīt cietušā īpašumu saviem cilvēkiem. Strefordu ienīda visa valsts — visi nelikumīgo nodokļu maksātāji, visi tie, ko vajāja karaļa tiesas un kas smaka viņa moku-kambaros. Opozīcijas vadoņi saprata — ja viņi nespēs dot visvarenajam galminiekam ātru un izšķirošu triecienu, tad viņiem labi neklāsies. Pirms parlamenta sasaukšanas Strefords bija iedrošinājis Kārli: «Nerēķinieties ne ar ko! Galējas nepieciešamības

gadījumā jūs varat darīt visu, kas vien ir jūsu spēkos, bet, ja parlaments atsakās, jūs esat attaisnots dieva un cilvēku priekšā. Jums ir armija Īrijā, un jums ir tiesības to izmantot šeit, lai karalisti turētu paklausībā.»

Strefords juta, ka pret viņu tiek gatavota apsūdzība, tāpēc gribēja uzbrukt pirmais. Viņš nolēma apsūdzēt opozīcijas vadoņus valsts nodevībā un vilcinājās braukt

o ziemeļiem uz Londonu, lai gan parlaments bija aizsūtījis viņam uzaicinājumu. Bet Kārlis pastāvēja, ka viņam jābrauc šurp. «Es nevaru šeit iztikt bez Jūsu padomiem,» viņš rakstīja savam mīlulim. «Jums nav ko baidīties, tas ir tikpat droši, kā es esmu Anglijas karalis. Neviens neuzdrošināsies aizskart pat matu uz Jūsu galvas.»

Strefords 9. novembrī ieradās Londonā un ilgi apspriedās ar karali, 11. novembrī viņam bija jābūt lordu palātā, lai apsūdzētu Pimu, Hempdenu un citus parlamenta vadoņus valsts nodevībā un pieprasītu viņu arestu.

Kas zina, kā tālāk veidotos Kromvela liktenis, ja šis plāns būtu realizējies. Taču Pims ne velti tika uzskatīts par gudru un viltīgu cilvēku. Tajā dienā viņš ieradās apakšnamā un pateica, ka viņam jāziņo ārkārtīgi svarīgi jaunumi. Viņš lūdza aizslēgt palātas durvis, lai nekas netraucētu jautājuma apspriešanu. Durvis tika noslēgtas, un sasprindzinātā klusumā Pims sāka runāt. Viņš atgādināja par tiesu patvaļām, par cietumsargu nežēlību, par izpostītām ģimenēm, par izputinātiem ciemiem. Viņš bargi šaustīja monopolus un nelikumīgās nodevas, no kurām iedzīvojas valsts kases apzadzēji. Valsts ir novesta līdz galējai robežai. Taču lai neviens nedomā, ka viņš, Pims, grib ko sliktu teikt par karali. Nē, karalis nav vainojams šajās ļaundarības. Karalis ir dievbijīgs un taisnīgs. Pie visa vainīgi ļaunie padomdevēji — cilvēki, kuri pratuši iegūt karaļa uzticību un kuri tagad sagroza pat vislabākos viņa plānus. Galvenais no viņiem, kuram ir visspēcīgākā ietekme un vara, kurš ir visuzpūtīgākais un lielākais pašlabuma meklētājs, — tas ir karaļa pirmais ministrs, armijas virspavēlnieks, Īrijas lords — leitnants grāfs Strefords! Visur, kur vien karalis atļāvis viņam iejaukties, Strefords sagādājis viņa augstības padotajiem bēdas, bailes un neizturamas ciešanas, perinājis un realizējis plānus, kas nodarījuši Anglijas valstij postu.

— Pamatojoties uz visu teikto, — Pima balss kļuva spalgāka un skanēja saspringtā, baisā klusumā, — es ierosinu nekavējoties iesniegt lordu palātai ziņojumu un apsūdzēt grāfu Strefordu valsts nodevībā. Ierosinu grāfu tūlīt apcietināt uz visu lietas izmeklēšanas laiku.

Klusums zālē eksplodēja. Palāta vienā mirklī sāka dūkt, no visām pusēm skanēja saucieni. Kāds, šķiet, Fok-lends, mēģināja iebilst, taču viņam neļāva runāt. Pima priekšlikums tika pieņemts gandrīz vienbalsīgi. Durvis at-

r

vērās, un Kromvels reizē ar citiem steidzās uz lordu palātu, lai iesniegtu tai iepriekš sagatavoto apsūdzību. Par lordu lēmumu varēja nešaubīties — pat tiem, kuri ar apakšnamu nedraudzējās, bija pietiekami daudz iemesla neieredzēt visvareno grāfu.

Strefordu izsauca uz lordu palātu tajā pašā dienā. Viņu pievņda pie barjeras[13] un piespieda nomesties uz ceļiem, kairiēr spīkers nolasīja apsūdzības tekstu. Tieši no šejienes viņu kroņa karietē nosūtīja uz Taueru.

Dienas strauji sekoja cita citai, un katra atnesa ko jaunu. Pēc mēneša valsts nodevībā tika apsūdzēts cits tautas ienīsts tirānijas sulainis — arhibīskaps Lods — un pēc viņa vēl daži karalim tuvi lordi. Parlaments pieņēma un izskatīja neskaitāmas sūdzības, lūgumus un petīcijas. Kromvels iesaistījās parlamenta dzīvē, dedzīgi izpildīja katru uzticēto pienākumu. To skaits auga, un drīz jau viņš bija loceklis komitejā, kas izskatīja jautājumus pār purvu nosusināšanu, loceklis komitejā, kas pārskatīja Zvaigžņu palātas un Augstās komisijas apsūdzības, loceklis subkomitejā par reliģijas jautājumiem. Šajās komitejās plecu pie pleca ar viņu strādāja Pims, Hempdens, Hezlrigs, Strods, Voltons. Pamazām Kromvels nonāk parlamenta cīnītāju pirmajās rindās.

Viņš sīki iedziļinās baznīcas lietu finesēs, uzbrūk apspiedējiem, prasa vainīgo sodīšanu un viņa sirdij tuvo puritāņu prasību apmierināšanu. Viņš aizstāv sludinātājus, izskata viņu petīcijas, uzstājas pret bīskapiem, kas tos vajā. Te viņš ir vienis prātis ar Anglijas vienkāršo ļaužu masām: 11. decembrī palātā tiek iesniegta petīcija par «Prelātu kārtas iznīcināšanu ar visām saknēm», ko parakstījuši piecpadsmit tūkstoši cilvēku.-

Decembrī tiek iesniegts ierosinājums sasaukt parlamentus katru gadu — un Kromvels atbalsta šo ideju. Viņš uzstājas parlamentā, atbalstīdams bilu par pārstāvju palātas ikgadēju sasaukšanu. Tas ir tikai daļējs sasniegums: pēc ilgām debatēm 15. februārī parlaments pieņēma «Trīs-gadu aktu». Saskaņā ar to karalim ir jāsasauc parlaments pēc katriem trim gadiem.

Atkal priekšplānā izvirzās reliģijas, baznīcas lietas. Tās satrauc tieši tāpēc, ka cieši saistītas ar politiku. Februārī tiek apspriests «Akts par māņticības un elkdievības likvidēšanu un par īsteno dievkalpojumu labāku atbalstīšanu». Kāds no runātājiem — Džons Streindžvejs, aizstāvēdams bīskapu varu, teica:

— Ja mēs iegūsim vienlīdzību baznīcā, mums būs jāpanāk vienlīdzība arī valstī. Bīskapi karaļvalstī taču ir viena no trim kārtām, kam sava balss parlamentā.

Kromvels to nevarēja paciest. Bīskapi nedrīkst būt sava atsevišķa kārta! Viņi ir tādi paši dieva tā kunga kalpi kā visi pārējie godīgie

angļi! Viņi nevar pretendēt uz īpašu varu. Jau zināmie nepārvaramā niknuma uzplūdi uzrāva viņu kājās, un viņš tikko pazina savu balsi, kad asi, izaicinoši kliedza:

— Kas vēl nebūs! Kur šis džentlmenis ņēmis pamatu tādai domai un slēdzienam? Es viņu nepazīstu!

Spīkers padauzīja ar āmuriņu pa galdu. KromveTa niknums aizkaitināja pretiniekus.

— Kā viņš runā! Tā nav parlamentārieša valoda! — atskanēja no visām pusēm. — Lai nāk pie barjeras! Lai atvainojas!

Piecēlās Pims, un troksnis tūdaļ apklusa.

— Ja džentlmenis pateicˆ kaut ko tādu, kas izraisa iebildumus, — viņš, kā parasti, teica nozīmīgi un pārliecinoši, — lai paskaidro, runādams no savas vietas.

Viņu atbalstīja Holss:

— Kāpēc par katru sīkumu izsaukt pie barjeras? Lai runā no vietas!

Kromvels jau bija paspējis savaldīties, sārtums no vaigiem bija nozudis, bet niknums vēl gruzdēja viņā, un tas pievienoja viņa paskaidrojumam krietnu sarkasma devu.

— Es nesaprotu, — viņš teica, — kāpēc džentlmenis, kurš tikko runāja, secina, ka no vienlīdzības baznīcā jāizriet arī vienlīdzībai valstī, es neredzu nekādu nepieciešamību, ka bīskapiem būtu vajadzīgi tik lieli ienākumi. Es pašlaik vairāk nekā jebkad iepriekš esmu pārliecināts, ka bīskapi nav tiesīgi pastāvēt, jo viņi, tāpat kā romiešu hierarhi, nepieļautu sava stāvokļa pārskatīšanu!

Deputāti puritāņi sāka piekrītoši sačukstēties. Patiesībā šī runa deva bīskapiem daudz jūtamāku triecienu par nesakarīgajiem izsaucieniem, kuri gandrīz noveda Krom-

veļu līdz parlamenta tiesai — izsaukšanai pie barjeras, lai sniegtu paskaidrojumu. Taču parlamenta darba stils tika ievērots un bīskapa piekritējiem nebija kam piesieties.

Valstī nemiers aug augumā, sašutums izlaužas uz āru gan vienā, gan otrā vietā. Jau uzliesmo zemnieku nemieri, ļaudis ar rungām salauž lordu uzceltos žogus; uz . parlamentu bezgalīgā straumē plūst sūdzības par nosu-sinātājiem, iežogotājiem un apspiedējiem. Bet parlaments, ko uzkurina vispārējā neapmierinātība, ķeras pie nedzirdēta pasākuma — tas tiesā bijušo pirmo ministru.

22. martā sākas slavenais process, kas ilgst astoņpadsmit dienas — līdz desmitajam aprīlim. Pieredzējušais, veiklais jurists Strefords prasmīgi aizstāvas. Viņa pusē ir galms, karalis un daudzi lordi. Augšpalāta svārstās, stiepj lietu garumā un galu galā atsakās apstiprināt aktu, kas apvaino Strefordu valsts nodevībā.

Pārstāvju palāta ir sašutusi. Jauns cilvēks ar aristokrātisku ārieni un dīvainām, dziļām acīm, mistiķis un «burvju mākslinieks», kas jau

paspējis būt pārvaldnieks kolonijā aiz okeāna Masačūsetsā, Henrijs Vens, jaunākais, lūdz vārdu. Gadījums palīdzējis viņam atklāt tēva — valsts sekretāra papīros neiedomājamu dokumentu, kas ārkārtīgi var palīdzēt apsūdzībā. Tā ir tā pati vēstule, kurā Strefords iesaka karalim nerēķināties ne ar ko un vajadzības gadījumā izmantot Īrijas armiju pret angļu tautu. Pims nolasa šo vēstuli palātā. Nodevējs atmaskots — vēl skaidrāks pierādījums nemaz nav jāmeklē. Arturs Hezlrigs 10. aprīlī ierosina pret Strefordu ārkārtēju aktu — bilu par krišanu nežēlastībā. Tas nozīmē nāves spriedumu.

Taču lordi negrib apstiprināt šo bilu. Viņi jūt, ka briesmas draud ne tikai Strefordam: arvien spēcīgāk skan protesti pret lordiem — bīskapiem, tā vien skaties, arī citus pērus izsludinās par «sliktiem padomdevējiem»! Pirmajā maijā Kārlis personiski ierodas lordu palātā. Viņš ar mieru atzīt, ka grāfs «rīkojies slikti», taču kate- . goriski ir pret nāves spriedumu.

Apakšnams protestē. Tā vadītāji nevar, tie nedrīkst samierināties. Uz spēles likts viss: viņu pašu liktenis, parlamenta pastāvēšana. Pims, Hempdens, Hezlrigs un Strods šajās dienās gandrīz neaizver acu. Pims savā dzīvoklī pieņem kaut kādus cilvēkus — tirgoņus no Sitijas, puritāņus-mācekļus. Un Londona ceļas kājās. Pie Vest-minsteras 3. maijā saplūst tūkstošiem cilvēku. Pūlis šalc kā jūra, tas bango pie pašām parlamenta sienām. «Tiesāšana, lai notiek tiesāšana!» skan kliedzieni. «Nāvi! Nost ar lielajiem noziedzniekiem!»

Nobijušies palātas locekļi pa logu redz, ka pūlis nav neapbruņots — šur tur saulē pamirdz šķēpi, šur tur slejas pīķi, gaisā paceļas dēļi ar naglām. Lordiem, kas nosebojuši sēdi, nākas spraukties cauri šim pūlim un pavisam tuvu skatīt saniknoto tautu.

Otrā dienā demonstrācija atkārtojas. Šķiet, tā pāraugs par sacelšanos, vēl brīdis — un lordu palātas durvis sāks krakšķēt no pūļa spiediena. Un lordi padodas:

8. maijā viņi apstiprina bilu par krišanu nežēlastībā. Strefordām piespriests nāvessods.

Bet karalis? Vai viņš palīdzēs savam mīlulim? Vai pildīs solījumu: «Neviens mats nenokritīs no jūsu galvas ... Ne jūsu dzīvība, ne labā slava necietīs ne vismazākajā mērā...»

Kārlis, kā parasti, izvairījās no tiešas rīcības. Divi simti apbruņotu zaldātu 2. maijā ieradās pie Tauera komandanta ar karaļa pavēli, lai viņus ielaiž cietoksnī garnizona pastiprināšanai. Komandants atteicās atvērt vārtūs, gluži pareizi turēdams viņus »aizdomās, ka viņi ieradušies nevis apsargāt grāfu, bet drīzāk gan nolaupīt. Vēlāk komandants atzinās, ka viņam piedāvātas divtūkstoš mārciņas, ja viņš apsolīsies nelikt šķēršļus apcietinātā bēgšanai: Temzā jau stāvēja kuģis, gatavs pacelt enkuru.

Uzzinājis, ka lordi apstiprinājuši bilu, Kārlis palūdza sev vienu

dienu pārdomām. Tajā dienā pie karaļa pils sapulcējās vēl lielāks un draudīgāks pūlis. Vaithola izskatījās kā kuģis trakojošā ļaužu jūrā, kurā ik pa brīdim uzbangoja stipru kliedzienu un psalmu kaujinieciskas dziedāšanas viļņi. Kad pienāca nakts, tumsā iedegās lāpas.

Sājā naktī pilī neviens negulēja. Garnizona karavīri aizbarikādēja durvis ar maisiem, spilveniem un krēsliem. Karalis vēl neko nebija izlēmis. Karaliene, bīskapi, padomnieki — visi deva viņam padomu piekāpties.

— Bet sirdsapziņa, sirdsapziņa, — Kārlis teica. — Es taču apsolīju...

— Karaļa sirdsapziņa var būt dažāda, — bīskaps Vil-jamss viņu pārliecināja, — gan tāda, kas domāta pa-

šam — personiskā, cilvēciskā, gan sabiedriskā, kas domāta publikai. Ja jūsu personiskā sirdsapziņa grāfu_ attaisno, tad jūsu sabiedriskajai sirdsapziņai viņš ir jaap-sūdz, jo tiesneši un lordi ir atzinuši viņu par vainīgu un jūsu personiskā sirdsapziņa līdz ar to ir pasargāta no jebkādiem pārmetumiēm... Arī pats grāfs, cik man zināms, jūs atbrīvojis no dotā vārda un paziņojis, ka ir ar mieru doties nāvē ...

Jā,, patiešām pirms nedēļas Kārlis bija saņēmis no Streforda zīmīti. Tajā bija rakstīts: «Mana piekrišana vairāk nekā jebkas cits lai nomierina Jūsu sirdsapziņu un samierina Jūs ar dievu. Nedrīkst būt netaisns pret cilvēku, kas pats meklē savu likteni. Ja es ar dieva žēlastību pavisam mierīgs eju nāvē, no visas sirds piedodams tiem, kas manā nāvē vainojami, tad Jūsu dēļ, mans pavēlniek, kas esat man parādījis tik lielu labvēlību, es eju tajā ar prieku.»

Šī zīmīte, dievinātās karalienes raudas, bīskapu pierunāšana, bet pats galvenais — saniknotais pūlis, kas bez apstājas trokšņoja un draudēja pie pašām pils sienam, — tas viss kopā izšķīra Streforda likteni. Kārlis padevās. Viņš parakstīja nāves spriedumu, un 12. maijā uz laukuma Tauera priekšā pirmā ministra galva noripoja zem bendes cirvja. Lielais ļaužu pūlis, kas pulcējās uz laukuma, svinēja uzvaru.

Parlaments bija kā no ķēdes pasprucis. 1641. gada pavasarī un vasarā tas drudžaini darbojās. Tai pašā dienā, kad karalis beidzot bija sadūšojies un parakstījis nāves spriedumu, no viņa panāca vēl kādu svarīgu piekāpšanos — viņa piekrišanu, ka Ilgais parlaments, kā to vēlāk sāka saukt, var tikt atlaists vienīgi ar paša parlamenta atļauju. Tātad no šī brīža karalis vairs nav tiesīgs padzīt pārstāvju palātu.

Parlaments turpina uzbrukumu. Daudzi puritāņi sapņo par bīskapa varas — šī sirdsapziņas un dieva vārda sludināšanas brīvības apspiedēja likvidēšanu. Šis ļaunuma koks jāizrauj ar visām saknēm, tam jānolaužvisi zari. Par to bija rakstīts jau decembra petīcijā. Ienīstais Lods tagad sēž Tauerā, Strefords ir pagalam, tātad, šķiet, nav

neviena, kas traucētu šo svēto darbu. Un Kromvels, būdams sevišķi neobjektīvs attiecībā uz visu, kas saistīts ar reliģiju, ķeras pie bila sagatavošanas. Kopā ar Hezl-rigu un jauno Vēnu viņš uzmanīgi izstudē decembra petīciju,

«Garīdzniecības vara ir galvenais iemesls daudzām nelaimēm, spaidiem un pārestībām, kas nodarītas pavalstnieku apziņai, brīvestībām un īpašumam ...»

«... Universitātēs zeļ un zied kukuļņemšana; tautā gandrīz visur valda ārkārtīgi liela un nožēlojama gara tumsība; daudzās vietās nav mācītāju, kas noturētu spredikļi ...»

«... Tiek radīti daudzi monopoli un patenti, kas izraisa neskaitāmus likuma pārkāpumus; stipri palielinājušās muitas nodevas un nodokļi pirmās nepieciešamības precēm un kuģu nodoklis; zem šīs smagās nastas vaid visa tauta ...»

«... Mūsu baznīcas daudzās kopīgās pazīmes ar Romas baznīcu tagad vēl tiek palielinātas: tas attiecas uz amata tērpiem, ārējo noformējumu, ceremonijām un pārvaldes kārtību...»

«... Prelāti arestē un aiztur cilvēkus, izmantojot speciālas personas, kas atrodas viņu rīcībā... soda un liek cietumā dažādu kārtu cilvēkus; ielaužas viņu mājās un darba telpās, paņem līdzi vēstules, grāmatas, sagrābj viņu mantu; atceļ no amata; šķir sievas un vīrus pret viņu gribu,... Valsts tiesneši ir prelātu varas un visspēcības iebiedēti, un ļaudīm nav kur meklēt aizstāvību ...»

Jā, bīskapa vara bija jālikvidē un, jo ātrāk, jo labāk. Maija beigās projekta autoru pūliņi vainagojas ar sekmēm un bils par ļaunuma* koka iznīcināšanu ar visām saknēm tiek nodots parlamenta apspriešanai. Bet — tavu brīnumu: daudzi palātā nepavisam nav sajūsmināti par ieteiktajiem enerģiskajiem priekšlikumiem. Atkal tiek izvirzīts iznīcinošais Džona Streindžveja arguments, kas reiz tā saniknoja Kromvelu: vienlīdzība baznīcas lietās nozīmējot vienlīdzību valstī.

— Es raugos uz bīskapiem, — teica deputāts no Korn-volas, — kā uz sava veida ārēju aizsardzības valni; ja tauta sagrābs šo valni, tad tā atklās noslēpumu, un tad mums vajadzēs tieši pāriet uz mūsu īpašumu aizsargāšanu. Ja tauta panāks vienlīdzību baznīcas lietās, nākamā tās prasība būs agrārais likums un vienlīdzība laicīgajās lietās. Es uzskatu, ka bīskapa vara ir jāreformē, nevis jāatceļ.

Diemžēl pārāk daudziem bija līdzīgi uzskati. Sevišķi piesardzīgie deputāti — Haids, Foklends un Seldens — sāka veidot liberāli konstitucionālo opozīciju. Viņi baidījās par sevi, bet šīs bailes ir grūti pārvaramas. Par

lordiem nemaz nebija ko runāt — gandrīz visi viņi bija pret prelātu kārtas atcelšanu. Trešā daļa no viņiem nēsāja bīskapa mantiju.

Toties priekšlikums par karaļa tirānijas politiskajiem

ierobežojumiem virzījās sekmīgi uz priekšu. Jūnijā tika izformēta armija, ko Kārlis bija savācis karam pret Skotiju, un tā karalis pilnīgi zaudēja militāru atbalstu Anglijā. Jūnijā parlaments atcēla arī muitas nodevas. Jūlijā tika likvidēta Zvaigžņu palāta un Augstā komisija — ārkārtējas tiesas, kas visos iedzina lielas bailes. Augustā atcēla bruņinieku sodus, mežu nodokļus un «kuģu naudu», kura sakarā ar Hempdena lietu bija valstī sacēlusi sevišķu troksni. Karalim pieprasīja atlaist vēl palikušos «sliktos padomniekus» un katoļus, karalienei liedza iespēju braukt uz kontinentu. Valstsv finanses, patiesībā visa izpildvara tagad atradās parlamenta rokās,

Kārlim bija jāglābj savs stāvoklis, un 10. augustā viņš steidzīgi aizbrauca uz Skotiju ar slepenu uzdevumu — ziemeļu kaimiņu no ienaidnieka pārvērst par sabiedroto, pakļaut skotu armiju savai varai un vērst to pret parlamentu.

Kamēr Kārlis, nokļuva līdz skarbajam ziemeļu kaimiņam, kamēr pūlējās vienoties ar spītīgajiem skotu klanu vadoņiem, kamēr parlaments viņa prombūtnes laikā apsprieda sasāpējušos un delikātos baznīcas jautājumus, izcēlās vēl viena vētra — šoreiz Īrijā.

«Melnā grāfa» cietsirdīgajai politikai bija bēdīgas sekas. Jo nežēlīgāks bija spiediens «no augšas», jo sīvāka kļuva cīņa. Sacelšanās sākās Olsterā — tieši tur, ziemeļu provincē, spaidi bija sevišķi smagi. Uzzinājuši par viet-valža lorda Streforda nāvessodu, izmisumā novestie īri pacēla katoļu baznīcas karogu, aicinot cīņā pret angļu protestantiem. Nemieri uzliesmoja 23. oktobrī. Sacelšanās dalībnieki nežēloja ne sievietes, ne bērnus, viņi ielauzās mierīgo iedzīvotāju mājās un nogalināja visus pēc kārtas — gaņ saimnieku, gan visnabadzīgāko kalponi. Sakropļotie līķi peldēja pa upēm vai mētājās gar ceļiem. Mājas dega, visur bija redzamas karātavas. Puskailie bēgļi gāja bojā no sala un bada pie Dublinas, kura vēl atradās angļu rokās. Katoļu garīdznieki nolādēja angļus un draudēja ar elles mokām ikvienam, kas sniegtu viņiem palīdzību.

Tādas baumas nonāca līdz Londonai. Bet cik īsti bija bojā gājušo? Piecdesmit tūkstoši, teica vieni, nē, simt, simt piecdesmit tūkstoši, divsimt tūkstoši angļu ir zvērīgi nogalināti Īrijā. Baumas pieauga, kļūdamas arvien baismīgākas. Londonā sākās kurnēšana. «Nolādētie pāvesta piekritēji! īru suņi! Jezuīti! Viņi acīmredzot vienojušies ar karalieni!» Bija dzirdamas valodas par sazvērestību, kurā iejauktas ļoti augstas aprindas: vai tad sacelšanās vadonis O'Nīls nepaziņoja,'ka viņam ir paša karaļa pilnvaras? Patlaban karalis atrodas Skotijā — tur viņš grib savākt karaspēku pret parlamentu; kas zina — varbūt arī īru nemieri izcēlušies ar viņa klusu piekrišanu?

Visi bija vienisprātis: dumpis jāapspiež pēc iespējas ātrāk. Tikko ziņas par nekārtībām Olsterā sasniedza galvaspilsētu, tas ir, novembra pirmajās dienās, Pims ieteica parlamentam ņemt savās rokās kārtības

atjaunošanu Īrijā. Olivers Kromvels 6. novembrī paziņoja, ka tie Anglijas bruņotie spēki, kuri atrodas dienvidos no Trentas, jānodod grāfam Eseksam; tādā veidā karalim tika atņemta virspavēlniecība. Lai atriebtu izlietās asinis un pie viena saņemtu arī kompensāciju, parlaments nolēma konfiscēt divarpus miljonus akru īru zemes un atdot tās angļiem.

Tika izsludināts aizņēmums (par ķīlu, ka šīs zemes tiešām saņems) — lai apspiedu sacelšanos, taču jāorganizē un jāapbruņo armija. Šis pasākums solīja lielu peļņu, un daudzi parlamenta locekļi, Sitijas veikalnieki, skvairi ļoti labprāt parakstīja aizņēmumu. Starp parakstiem bija arī Oiivera Kromvela vārds: viņš ziedoja īru nemieru apspiešanai 500 sterliņu mārciņas — viņa gada ienākumus.

Bija desmitā vakara stunda un septītā stunda kopš sēdes sākuma. Debates apakšpalātā ievilkās garumā. Daži vecīši, kuriem neizturami nāca miegs, jau paklusām atstāja zāli; piecēlās un majestātiski viņiem līdzi aizgāja arī valsts sekretārs Nikolass. Bet debates turpinājās. Kromvels vakar bija kļūdījies, domādams, ka tās nevilksies tik ilgi.

Parlaments apsprieda Lielo remonstrāciju[14]. Divsimt četros punktos tika uzskaitītas visas likstas un nelikumības, kādas jācieš nelaimīgajai Anglijai no pēdējā valdnieka valdīšanas sākama. Tautai ir jāzina, ar ko parlaments nav apmierināts, un jānāk tam palīgā. Tautai jāzina, pret ko vērstas parlamenta dusmas: pret nekaunīgajiem pāvesta varas aizstāvjiem un pret bīskapiem, kas ar viņiem ir uz vienu roku, kā arī pret karaļa «sliktajiem padomniekiem».

Šī dokumenta nolasīšana vien aizņēma vairākas stundas. Tur bija uzskaitīts viss: gan neveiksme pie Laroše-las, gan Kadisas ekspedīcijas izgāšanās, gan parlamentu atlaišana, gan patvarīgie aresti, sodanaudas, nežēlīgie ieslodzījumi cietumā, gan ziepju, sāls, vīna, ādu, akmeņogļu — visvairāk nepieciešamo vielu un lietu monopoli ... «Liels daudzums kopienas zemju un atsevišķu zemes gabalu tika atņemti pavalstniekiem bez viņu piekrišanas un pret viņu gribu .. . Tika izveidoti jauni tiesas tribunāli bez likumīga pamata ... Bīskapi un citi augstākās garīdzniecības pārstāvji dzīvoja zaļas dienas, atceļot no amata, ekskomunicējot un pazeminot dažādus mācītus vīrus un dievticīgus garīdzniekus... Augstā komisija savā bargumā un nežēlībā nonāca' līdz tādiem ekscesiem, kas daudz neatpaliek no Romas inkvizīcijas, turklāt daudzos gadījumos arhibīskaps, izmantojot savu varu, palielināja sodus vēl vairāk, pie tam viņu atbalstīja Slepenā padome .. . Par puritāņiem viņi sauc visus tos, kuri grib saglabāt karalistes likumus un brīvestību un arī reliģiju pakļaut karalistes varai, un tie, pēc viņu domām, ir vai nu jāpadzen no karalistes ar varu, vai ari jāatbrīvojas no tiem ar iebiedēšanu ...»

Jau nez cik stundu notika apspriešana. Ikvienam bija ko teikt, katrs punkts tika sīki pārbaudīts — daži vēlējās apsūdzību pastiprināt,

citi gribēja to mīkstināt. Krom-vels jutās izsalcis; palāta bija aizmirsusi vakariņas, aizmirsusi, ka ir jau nakts. Debatēm nebija paredzams gals.

— Tas būs izbadējušos zvērināto spriedums, — kāds izmeta zobgalīgu piezīmi.

Ap pusnakti remonstrācija beidzot tiek likta uz balsošanu. Un dīvaini — rezultāti padara visus domīgus! «Par» ir 159 balsis, «pret» — 148. Kas tad ir balsojis «pret»? Tie, kaš baidās no sekām. Tie, kas bīstas no radikāliem soļiem. To skaits palātā arvien pieaug. Tur jau viņi ir sanākuši pie Raida, Foklenda, Kolpeperā, Pālmera. Tie ir pakāpenisku, vieglu reformu piekritēji, līgumu un pārrunu piekritēji. Šodien tomēr viņi nav tie, kas uzvarējuši!

Bet sēde vēl nav beigusies. Pieceļas Hempdens.

— Es ierosinu izdot pavēli, — viņš iesāk, un troksnis uzreiz apklust, — lai remonstrāciju nekavējoties publicē!

Tad re, kā! Viņš grib to nevis nosūtīt lordiem, lai apstiprina, bet vēlas griezties tieši pie tautas! Vai tas nav pārāk drosmīgi? Neviens dokuments nav derīgs, ja lordi to nav apstiprinājuši. Zālē atkal pieaug troksnis.

— Mēs zinām, — Hempdenam sauc balsis no zāles, — jūs gribat radīt tautā sašutumu un atbrīvoties no sadarbības ar lordiem!

Pieceļas korpulentais, gudrais, atturīgais Haids. Viņa seja pauž liekuļotu lēnprātību, taču redzams, ka viņam ir kaut kas aiz ādas.

— Palātā nav parasts, — viņš saka, — šāda veida pasludināt savus aktus. Manuprāt, tāds lēmums ir nelikumīgs; es baidos, ka tas var novest pie traģiskiem rezultātiem. Ja lēmums tomēr tiks pieņemts,' atļaujiet man protestēt.

— Arī es protestēšu! — Pālmers acumirkli pielec kājās.

Protestējam, protestējam! Arī mēs protestējam! — skan balsis no visām pusēm.

Saceļas neiedomājams troksnis. Pat Pims nevar to apklusināt. Velti viņš kaut ko saka par tamlīdzīgu protestu nelikumību — viņu %pārtrauc ar rupjiem izsaucieniem. Viņš kategoriski prasa, bet viņam atbild ar draudiem. Deputāti pietrūkstas kājās, rokas stiepjas pēc zobena spala. Kromvels pat nepamana, kā tas it kā pats no sevis jau atrodas viņam rokā, viņš kaut ko kliedz, vēl mirklis — un parlamentā līs asinis . ..

Tomēr ķilda nepāraug kautiņā. Pulkstenis rāda divi pēc pusnakts.

— Kungi! — saka Hempdens aizsmakuša balsī. — Cik tālu mēs esam nonākuši! Kas tā par pazemojošu nekārtību! Ierosinu atlikt sēdi uz rītu.

Viņam taisnība. Šobrīd tikpat nevarēs vienoties. Deputāti izklīst.

Kromvels steidzas panākt Foklendu. Vēl vakar viņš bija Foklendam apgalvojis, ka remonstrācija debates neizraisīs.

— Nu? — Foklends noguris pavīpsnā. — Vai bija debates?

— Citreiz ticēšu jums. — Arī Kromvels pasmīn. Un pēkšņi, pieliecies Foklendam pie pašas auss, čukst nedaudz svinīgā balsī: — Ja remonstrācija būtu noraidīta, es rīt pārdotu visu, kas man pieder, un vairs nekad neatgrieztos Anglijā. Pazīstu daudz citu godīgu cilvēku, kas rīkotos tāpat.

Pēc divām dienām Londonā atgriezās karalis. Viņš nebija labā noskaņojumā: parakstīt līgumu ar skotiem tomēr nebija izdevies. Parlaments iesniedza viņam garum-garo remonstrāciju, pārsātinātu ar draudīgām apsūdzībām un karaļa prerogatīvu aizskarošām prasībām. Ar saltu nicinājumu Kārlis noraidīja remonstrāciju un veica slepenus, bet noteiktus pasākumus: nomainīja Tauera komandantu un atbrīvoja parlamenta apsardzi; Haids, Fok-lends un Kolpepers ieguva solīdus valdības posteņus.

Arī parlaments nesnauž. Palātas apsardze atbrīvota? Labi, turpmāk deputāti uz sēdēm ņems sev līdzi apbruņotus kalpus. Lielgabala stobri no Tauera vērsti pret Si-tiju, apdraudot Londonas drošību — lai Londona pati atbild.

Un Londona sakustas. Amatnieki un mācekļi atkal izbirst uz ielām, draudošs pūlis ieņēmis laukumu pie karaļa pils. Atskan saucieni: «Nost ar bīskapiem! Privilēģijas parlamentam!» Lordi nevēlējās padzīt no savas zemes bīskapus — tagad viņu vietā to darīs pati tauta. 11. decembrī no pūļa, kas ielencis parlamenta ēku Vestminsterā, iznāk delegācija. Tā iesniedz lordu palātai petīciju, ko parakstījuši divdesmit tūkstoši cilvēku. Padzīt bīskapus no lordu palātas — tāda ir galvenā prasība. 27. decembrī pūlis nelaiž lordus bīskapus uz palātas sēdi. Tikai diviem delegātiem bīskapa mantijā izdodas nokļūt uz sēdi. To, ko nebija iespējams izdarīt parlamentārā veidā, izdarīja pati tauta. Apakšpalātas līderi gavilē. Piins brīdina: «Pasarg dievs, ja apakšpalāta tagad pieviļ tautas cerības vai apslāpē tās sajūsmu!»

Tajās dienās visa Londona dažādos variantos atkārto vārdiņus, kas dzimuši tautas naida uzplūdos: tie, kas ir par karali, kas tērpušies zīdā un samtā, kas nēsā garas cirtas, — tie ir «kavalieri» (mājiens uz sakariem ar pāvesta Spāniju); tie, kas ģērbušies vienkāršos strādnieku tērpos, kas matus apgriež īsi, pēc senas paražas, — tie ir «apaļgalvji», parlamenta piekritēji.

Karalis ilgāk vairs negrib to paciest. Ar opozīciju ir jātiek galā vienā rāvienā —■ tieši tā savā laikā viņam

ieteica grāfs Strefords. 2ēl gan, ka toreiz viņš nepaklausīja šim padomam! Tagad to pašu prasa galma bīskapi, Slepenās padomes locekļi un pati dievinātā karaliene. Londonā jau bija kļuvis zināms par viņas sarunām ar savu brāli, Francijas karali, par militāru palīdzību, ka arī par viņas intrigām ar Holandes, Dānijas un pat Romas galmiem. Tas nav nekāds joks. Jebkurā brīdī parlaments var apsūdzēt viņu

valsts nodevībā. Un Kārlis rīkojas. Tiesa gan, monarhs tikko ir apsolījis parlamentam pilnīgu neaizskaramību, bet vai nu mazums solījumu viņš devis! Ari Strefordam Kārlis solīja: «Neviens matiņš no Jūsu galvas ...» Nē, šis trieciens jādod uzreiz.

Jaunā — 1642. gada 3. janvāri pret Pimu, Hempdenu, Hezlrigu, Holsu un Strodu, kā ari pret lordu Mančestru tiek izvirzīta apsūdzība par valsts nodevību. Lai tas pats akmens, ko viņi meta Strefordam, tagad krīt uz viņu galvām. Viņu mājas tiek aizzīmogotas, palātā ierodas prokurors un pieprasa apsūdzētos arestēt. Taču parlamenta locekļi labi zināja savas privilēģijas. Viņi atsacījās izdot apsūdzētos.

Kārlis'ārdījās kā negudrs. Tā taču sacelšanās pret karaļa gribu! Nedzirdēts karaļa tiesību laupīšanas mēģinājums! Viņš pats ies uz palātu un pieprasīs izdot apsūdzētos. Tas nekas, ja viņam pēc senas tradīcijas nav atļauts pārkāpt pār apakšpalātai slieksni!' Ja viņi nekautrējas lauzt senās tradīcijas, arī viņš to var darīt. Pēc stundas, kā solījis sievai, viņš atgriezīsies kā savas karaļvalsts valdnieks.

Nobālis, saniknots, atstājis aiz muguras četrsimt apbruņotu karavīru, Kārlis ienāk sēžu zālē. Ar cepuri rokā viņš iet starp solu rindām līdz krēslam, kur sēž spīkers. Tas steidzīgi pielec kājās. Deputāti pieceļas un atsedz galvas. Visi klusē.

Kārlis pārlaiž acis pār parlamenta locekļiem. Bet kas tad tas? Starp deputātiem nav ne Pima, ne Hempdenaˆ... Viņš vēlreiz vērīgi' ieskatās sejās un saprot, ka zaudējis, bezcerīgi zaudējis, jo nelieši paguvuši noslēpties. Viņš mēģina runāt, stostīdamies vairāk nekā parasti:

— Kungi, mani ļoti sarūgtina notikums, kas mani atvedis uz šejieni. Vakar es pavēlēju arestēt cilvēkus, kas apsūdzēti valsts nodevībā, un gaidīju, ka man paklausīs... Neviens karalis tā nav rūpējies par jūsu privilēģijām kā es, bet valsts nodevības gadījumā privilēģijas vairs neeksistē. Es pats ierados, lai viņus arestētu, Vai varat man pateikt, mister spīker, kur viņi ir?

— Jūsu augstība! — Spīkers Lentals noslīgst uz ceļiem, rokas pašas no sevis paceļas lūdzošā žestā. — Man trūkst acu, lai redzētu, un mēles, lai runātu, iekams to nepavēl darīt palāta, jo .es esmu tās kalps ...

— Tā, — Kārlis saka, un viņa lūpas nobāl vēl vairāk. — Es redzu, ka putniņi ir aizlidojuši. Ceru — tiklīdz viņi parādīsies, jūs viņus tūlīt atsūtīsiet pie manis. Citādi es sākšu enerģiski rīkoties, lai viņus sameklētu.

Viņš piecēlās un lēni, nezaudēdams majestātisko stāju, devās uz izeju.

— Privilēģijas! — kāda aizsmakusi balss pēkšņi iesaucās.

— Privilēģijas! Parlamenta tiesības! Privilēģijas! — atskanēja no visām pusēm.

Kopā ar citiem, niknumā neapjēgdams, ko dara, kliedza arī Kromvels.

Pusstundu pirms karaļa ierašanās līderus kāds bija brīdinājis, un viņi paguva atstāt palātu un noslēpties Siti jā. Parlaments pagaidām uz nedēļu atlika sēdi, bet tā galvenā komiteja arī pārcēla savas sēdes uz Sitiju. Karalim bija jāpiedzīvo vēl viens pazemojums: pilsētas mērs, kuru viņš bija personiski apciemojis, ari atteicās izdot apsūdzētos. Tā bija pilnīga, iznīcinoša sakāve. Galvaspilsēta no šī brīža vairs nepakļāvās karalim. Jau atceļā no parlamenta viņa karieti aplenca draudīgi trokšņojošs pūlis. Sitijā, kur karalis ieradās bez konvoja, viņš jutās kā ienaidnieka nometnē: visur viņu sagaidīja bargas sejas, ļaužu bari, saucieni: «Privilēģijas parlamentam! Neaizskaramības tiesības!»

10. janvārī Kārlis ar karalieni un bērniem aizbrauca uz Hemptonkortu, bet no turienes devās uz Vindzoru. Vaitholā viņš atgriezīsies tikai pēc septiņiem gariem gadiem, atgriezīsies kā gūsteknis.

Bet Londona svinēja uzvaru. Nākamajā dienā pēc karaļa aizbraukšanas pieci apsūdzētie parlamenta locekļi šerifa un milicijas[15] vienību pavadībā iesēdās laivās un pa upi svinīgi aizbrauca uz Vestminsteru. Tūkstošiem ļaužu gāja pa krastu, sveicot viņus priecīgiem saucieniem un draudot bīskapiem un lordiem — pāvesta piekritējiem. Virs barkām un laivām, kuru Temzā bija ka biezs, plīvoja koši vimpeļi, bet strēlnieki stāvēja, bruņojušies ar stopiem, it kā gatavotos kaujai.

Karaļa aizbraukšana nozīmēja visu sakaru pārtraukšanu ar viņu. Kaut gan viņš ierosināja parlamentam īsumā uzskaitīt visas sūdzības un apsolīja uzreiz darīt galu nesaskaņām, visiem bija skaidrs, ka jāgatavojas karam. Kromvels 14. janvāri iesniedza palātā bilu par aizsardzības komitejas izveidošanu. Bils tika apstiprināts. Februāra beigās kļuva zināms, ka karaliene, paķērusi sev līdzi Anglijas kronim piederošos briljantus, aizbraukusi uz kontinentu. Viņa meklēja atbalstu pie brāļa. Kārlis pa to laiku devās uz Jorku, cerēdams saņemt ziemeļu grāfistu palīdzību.

Karš tuvojās — tas bija jūtams visur — gan krodziņos, gan baznīcās. Spredikim, kas 23. februārī tika nolasīts parlamentam, viela bija ņemta no «Soģa grāmatas». «Lai nolādēts ikviens,» skanēja spredikotāja balss, atkārtodama senos vārdus, «kas nepieliks savu roku pie asinsizliešanas!»

Parlaments 5. martā izdod dekrētu par miliciju — visiem karadienestam pakļautajiem jāierodas grāfistes lordu leitnantu rīcībā. Karalis atbild ar aizliegumu pulcināt miliciju bez viņa piekrišanas. Pagaidām vēl norisinās «pamfletu karš», kad abas naidīgās puses drudžaini apmainās ar vēstījumiem, prasībām, pavēlēm, deklarācijām, bet 2. jūnijā parlaments savas prasības sakopo «Deviņpadsmit

priekšlikumos» un nosūta tos karalim. Kārlis ir sašutis, apvainots un pārskaities. «Ja es šīm prasībām piekritīšu,» viņš saka, «manā priekšā noņems cepuri, skūpstīs roku, sauks par «jūsu augstību», ļaus nēsāt zizli vai šķēpu, spēlēties ar kroni un scepteri, taču es būšu tikai ēna, varas ilūzija, māņu tēls.»

Un patiešām — apakšpalāta prasa, lai visus svarīgākos valstiskos jautājumus — kā ministru, sūtņu, padomnieku iecelšana, baznīcas lietas, bruņoto spēku komandēšana, tiesas un justīcijas izrīkošana, ārpolitika —, lai. tos visus risinātu vienīgi ar parlamenta ziņu. Tā kontrolē bija jānodod pat karaļa bērnu audzināšana. «Nolumus Leges Angliae mutari!» — «Neļausim mainīt Anglijas likumus,» atbild karalis.

Gatavojoties karam, parlaments vāc līdzekļus — tas notiek it kā īru nemieru apspiešanas vārdā. Olivers Kromvels ziedo trīssimt mārciņu. Vēlāk viņš parakstās vēl par piecsimt mārciņām — «parlamenta aizsardzībai».

Viņš ir ļoti rosīgs. Viņa druknais stāvs parādās gan Īrijas lietu komitejā, gan lordu palātā, Vestminsteras dienesta telpās, pat Tauerā, kur viņš ar komandantu pārrunā Londonas drošības jautājumus (klīst baumas, ka lojālisti gatavojas sagrābt Taueru). Kromvels kļūst populārs: viņu sūta pie lordmēra, ieceļ komitejā, kas pieņems karaļa atbildi uz «Deviņpadsmit priekšlikumiem», puritāņu garīdznieki griežas pie viņa pēc atbalsta. Viņš nav orators kā Pims, nav politiķis kā Hempdens, nav likumu zinātājs kā V-aitloks, nav republikānis kā Mārtens vai Hezlrigs, nav prezbiteris kā Holss. Viņš alkst darbības un ir enerģisks, spējīgs, uzcītīgs. Pimam un viņa partijai Kromvels ir noderīgs izpildītājs, kas prot saprātīgi organizēt pretošanos karalim.

Par to, kas būs tālāk, viņš pagaidām nedomā. Viņš skaidri zina, kas jādara pašlaik — visiem spēkiem jācīnās pret karaļa patvaļu, par parlamenta un tautas tiesībām. Darīt galu bīskapu tirānijai, iznīdēt no baznīcas pāvesta piekritēju ceremonijas. Nepieļaut, lai karaļa piekritēju nometne kļūtu stiprāka par parlamenta aizstāvjiem.

Taču tādi draudi ir: uz karaļa galvaspilsētu Jorku plūst ieroči, nauda, sabrauc kavalieri no visām valsts malām. Karalim neizdevās ieņemt Hallu — parlamentam uzticīgais garnizona komandieris pacēla tiltus un atteicās atdot cietoksni, toties karaļa cilvēki ieņēma Portsmutu un Ņūkāslu — jūras vārtus uz kontinentu. Oksfordas un Kembridžas universitātes savāc savu veco sudrabu — studentu dāvinājumu, lai nosūtītu karalim kara vajadzībām. Parlaments to negrib pieļaut. Uz abām universitātēm tiek nosūtītas pavēles sudrabu neaiztikt.

Kromvels ir sašutis: viņa grāfiste, viņa universitāte, kas tik slavena ar puritāniskām tradīcijām, tagad ir gatava nodot parlamenta intereses. Augusta sākumā, nodrošinājies ar palātas instrukcijām, viņš

ar zirgu aulekšo uz ziemeļiem, uz dzimto pusi Kembridžu. Enerģijas pārpilns viņš vervē brīvprātīgos, organizē vienības, izvieto kordonus uz visiem ceļiem. Bungām rībot un karogiem plandot, Kromvela karaspēks iesoļo vecās universitātes zemē tieši tajā brīdī, kad pajūgs ar divdesmit tūkstoš uncēm sudraba jau gatavs doties ceļā. Karaļa apsardzē ir Kromvela brālēns Henrijs, vecā sera Olivera dēls. Kādreiz, vēl zēni būdami, viņi kopā bija spēlējušies Hinčin-brukā. Tagad ģimene sadalījusies: tūlīt brālēni izvilks zobenus. «Un celsies tauta pret tautu un brālis pret brāli...» Taču asins izliešana nenotiek: pajūgs bez pretošanās padodas parlamentam.

Palāta pateicas Kromvelam un pavēl caurām dienam un naktīm uz visiem ceļiem un tiltiem ap Kembridžu turēt bruņotu apsardzi, lai ne ieroči, ne uzkabe, ne ari naudas līdzekļi netiktu uz ziemeļiem, uz karaļa mītni.

Jūlijā parlaments paraksta pavēli par armijas izveidošanu, lai «aizstāvētu pašu karali, abas parlamenta palātas un visus tos, kas paklausa viņu pavēlēm, kā arī īstenas ticības, likumu, pilsoņu brīvības un miera sargāšanai apvienotajās karalistēs».

Kā liekas, pilsoņu karš jau ir sācies.

IV nodala. KARAVĪRS

Karaspēka vadīšanas mākslā Eiropa neko līdzīgu nekad nav pieredzējusi.

Deivids Leslijs

Tikai reliģiozi un dievbijīgi cilvēki ir piemēroti taisnīgas lietas aizstāvēšanai.

Kromvels

Tālumā vēl dobji rūca pērkons, bet tā draudošais spēks bija noplacis. Ass, brāzmains vējš raustīja spalvu pušķus pie cepurēm, pavadoņu apmetņus piepūta kā buras, nežēlīgi purināja sacirtotās sprogas. Virs Notingemas grāfistes pakalniem aši traucās zemi, tumši mākoņi.

Procesija, kurā bija vairāki simti raibi ģērbtu jātnieku, aiz karaļa Kārļa un karognesēja izjāja uz pils centrālā laukuma. Milzīgi liels, veclaicīgs karogs ar uzrakstu «Dodiet ķeizaram, kas tam pienākas» plandījās vējā, grasīdamies jebkuru brīdi izrauties no rokām.

Iedārdējās bungas, noskanēja taures, un herolds sāka lasīt karaļa,proklamāciju. Pēc senču paražas Kārlis aicināja uzticamos vasaļus sekot viņam cīņā pret nepaklausīgo parlamentu. «... Mēs izpildīsim savu pienākumu tādā mērā, ka tas kungs noņems no mums vainu par tām asinīm, kurām te būs līt...» Kad lasīšana bija galā, gaisā uzlidoja cepures un balsis nesaskanīgi sauca: «Dievs, sargi karali!» Karogs tika nostiprināts vienā no Notingemas pils torņiem.

Karalis bija bēdīgs. Viņa svīta bija niecīga, naudas nebija, un laulātās draudzenes misija kontinentā pagaidām nebija devusi vēlamos rezultātus. Vēl nebija savākts neviens kājnieku pulks, ieroči un munīcija kavējās Jorkā. Tiesa gan, viņu atbalstīja gandrīz visas ziemeļrietumu grāfistes, kā arī Velsa un Kornvola; visas dižciltīgās un ievērojamās ģimenes apliecināja viņam savu uzticību, turpretī paši attīstītākie, rosīgākie, Eiropai tuvākie apgabali un ostas, visi valsts dienvidaustrumi, bet galvenais — Londona ar savām varenajām Siti jā slēptajām finansēm atbalstīja parlamentu.

Vienīgi jaunā — slavas vainagotā karavīra ierašanās no Vācijas nedaudz nomierināja karali; Kārļa radinieks, viņa māsas — Bohēmijas karalienes un tās laulātā drauga kūrfirsta Pfalcas Fridriha dēls — divdesmit divus gadus vecais princis Ruperts dedzīgi apgalvoja, ka viņi vienā rāvienā tiks galā ar nicināmajiem «apaļgalvjiem» — salašņām, kas uzdrīkstējušies dumpoties. Nav nekāds brīnums, ka princim tūlīt pēc atbraukšanas tika pasniegts Bikšulenču ordenis.

Ak_r cik skaists, straujš un pārgalvīgs bija princis Ruperts! Kā māksliniekiem patika gleznot ,šo dižciltīgo, augstprātīgo, daiļo seju,

aristokrātiskās rokas aproču mežģīņu gaisīgajās putās, krāšņās sprogas, kas krīt pār dārgo apkakli! Tāds spīdošs un straujš karavadonis tieši bija vajadzīgs nedrošajam, melanholiskajam, vājajam Kārlim. *

... Brāzmainais vējš pret vakaru pastiprinājās, un otra rītā, tas ir, 1642. gada 23. augustā, karalis pamodies tornī vairs neredzēja savu karogu — vējš to bija norāvis. Pilsoņu karš sākās ar ļaunām zīmēm.

Armijas nebija arī parlamentam. Anglijā vispār nebija regulāras armijas. Ilgstošais miers, kas valdīja zemē nu jau otru gadsimtu, bija padarījis to par nevajadzīgu. Zemessardze — milicija, ko sapulcēja vajadzības gadījumā, patiesībā karot neprata. No šīm pašmāju slikti apmācītajām, pie dzimtā ciema vai pilsētiņas piesaistītajām vienībām vajadzēja izveidot armiju, kas spēj mēroties spēkiem ar kavalieriem.

Jau augusta beigās Kromvels sāk organizēt kavalēristu vienības no saviem novadniekiem Hantingdonā un Kembridžā. Pie viņa nāk rentnieki, kuri nav aizmirsuši, kā viņš tos aizstāvējis, viņu taisnības izjūtu; zemnieki — jo-meni, pilsētu amatnieki un mācekļi, protams* visi dievbijīgie puritāņi. Septembri Olivers Kromvels jau ir sešdesmit brīvprātīgo vienības kapteinis; šie vīri vēl neveikli sēž mugurā saviem zirdziņiem, kuri pieraduši tikai pie zemes darbiem.

Brīvprātīgo vākšana notiek visur, un tā grāfa Eseksa armijā — grāfs ir parlamenta karaspēka virspavēlnieks — sanāk apmēram divdesmit tūkstoši vīru. Bet kas tad tas? Grāfs Esekss, karalienes Elizabetes bēdīgi slavenā favorīta dēls, it kā nemaz nav noskaņots uz kauju? Viņš ir cienīgs un skumju pārņemts. Viņam nav viegli vadīt armiju, kas rautin raujas kaujā pret dieva svaidīto — pašu karali. Viņš vilcinās, šaubās, bet, kad beidzot 9. septembrī armija* atstāj Londonu, pēc viņa pavēles pajūgā tiek vesti apbedīšanas piederumi: zārks, līķauts, dzimtas ģerbonis.

Parlamenta armijas vilcināšanās dod iespēju karalim saliedēt savus spēkus. Kārlis brauc uz dienvidiem, uz Londonu, un pā ceļam viņam pievienojas visi kavalieri ar saviem kalpotājiem, visi cīnītāji, kas karojuši kontinentā, algotņiˆ kara slavas alcēji. Eseksa karaspēks dodas uz ziemeļiem, bet karaļa karaspēks — uz Londonu. Tikai tad, kad viņi pagājuši viens otram garām, Esekss attopas. Viņš griežas apkārt, lai sekotu karalim, pa. ceļam zaudē ievērojamu daļu artilērijas un, beidzot, aukstā

23. oktobra dienā pie Edžhillas pakalna, netālu no Oksfordas, panāk pretinieku.

Abi karaspēki, apmēram četrpadsmit tūkstoši vīru katrā, izkārtojās viens otram pretī: kājnieki ar musketieriem un šķēpmetējiem vidū, kavalērija flangos. Pulksten divos pēc pusdienas princis Ruperts izrāva no maksts zobenu un iecirta zirgam piešus sānos. Viņa kavalēristi, mirdzinot zobenus dzestrajā gaisā, strauji

traucās pretī parlamenta karaspēkam. Pavisam īsā laikā «apaļgalvju» kavalērijas labais flangs bija satriekts, izklīdināts, un tas glābās bēgot. Ruperta jātnieki aurodami dzinās tam pakaļ, taču pa ceļam atdūrās pret vezumniekiem un, sajaukuši paši sava karaspēka rindas, sāka laupīt. Ruperts uzskatīja-, ka viņš savu ir veicis.

Kamēr kājnieki, kūpinot degļus, pielādēja musketes, sekoja kavalērijas trieciens pa otru flangu. Te gan parlamentāriešu vienības stāvēja stingri: viņu pulkvedim izdevās ne tikai izturēt rojālistu spiedienu, bet pāriet pat uzbrukumā. Londonas milicija, kas veidoja parlamenta armijas kājnieku kodolu, turējās stingri. .Vairākas kavalēristu vienības nostiprināja tās panākumus, un kavalieri bija sprukās: viņiem uzbruka kā no flangiem, tā arī no aizmugures.

Sāka jau tumst, kad «uzvarošais» Ruperts atgriezās kaujas laukā, kur valdīja pilnīgs sajukums. Daudzi nesaprata, ar ko un pret ko viņi karo. Princis metās palīgā karaļa kājniekiem un ar lielām grūtībām atsita «apaļ-galvju» uzbrukumu.

Pienāca nakts; cīņa bija beigusies, taču neviens nezināja, kas uzvarējis. Nākamajā dienā pārsteigumiem nebija gala: grāfs Esekss deva pavēli atkāpties uz Jorku. Karalis ar savu armiju, panākumu spārnots, atgāja uz Oksfordu, ieņēma to un ierīkoja tur — trīsdesmit jūdzes no Londonas — savu štābu.

Kromvels bija tikai kavalērijas kapteinis. Viņš sāpīgi pārdzīvoja Ruperta artilērijas vienoto uzbrukumu, kurā tika izklīdinātas parlamenta karavīru rindas, viņš kodīja lūpas aiz kauna par savu komandieru nedrošību. Nē, tāds karaspēks parlamentam nebija vajadzīgs.

— Ko var gaidīt no jūsu kavalēristiem? — viņš iekarsis teica Hempdenam. — Vairums viņu ir veci, nolaidīgi karakalpi, turklāt dzērāji. Bet viņu pretinieku vienības — tie ir dižciltīgo ļaužu un džentlmeņu dēli. Vai tiešām jūs domājat, ka visādi salašņas Jdūs spējīgi cīnīties ar džentlmeņiem, kuriem piemīt stingrība un drosme, kuri zina, ko nozīmē aizstāvēt godu. Jums jāsavāc tādi cilvēki, kuri nekādā ziņā nebūtu sliktāki par džentlmeņiem, citādi jūs nepārtraukti cietīsiet sakāvi.

Prātīgais Hempdens kratīja galvu. Viss ir pareizi, būtu labi, jā armija sastāvētu no karavīriem, kas drosmes ziņā būtu līdzīgi džentlmeņiem. Bet kur tādus ņemt? Kā apmācīt? Brālēns Kromvels ir drošsirdīgs un straujš, viņš grib tikai labu, bet viņa priekšlikumi nav izpildāmi.

Hempdens pietiekami nenovērtēja savu brālēnu. Sarūgtināts pār sakāvi un varbūt iznesīgā Ruperta pārgalvīgā brašuma savaldzināts, Kromvels ķeras vērsim aiz ragiem. Viņš saprot, kas vajadzīgs, lai uzvarētu: jāatrod garā stipri cilvēki, kuri zina, par ko viņi cīnās, kuri kaujā dodas nevis iedzīvošanās, nevis slavas dēļ, bet kurus vada daudz

cildenāki mērķi: cīņa par taisnību, par sabiedrības labklājību, kalpošana dievam. Viņš pazina tādus cilvēkus. Tādi nebija tālu jāmeklē: viņu skarbās sejas, pēc taisnības alkstošās acis Kromvels redzēja Han-tingdonas un Ili baznīcā, kur svētdienās lasīja svētos rakstus, tirguslaukumos, kur viņi uzmanīgi klausījās puritāņu sludinātājus, ari pats savās mājās. Tie bija «taisnie cilvēki», «svētie», kas gatavi ziedot dzīvību par savu ticību. Viņu ideāli ir augstāki par pasaulīgajiem kavalieru mērķiem. Tikai tādi ļaudis, ja viņus pareizi organizēs un apmācīs, var uzvarēt taisnīgā karā.

Un Kromvels sāk organizēt jaunu armiju. Viņa nelielā kavalēristu vienība, kas savākta nebeidzamajos braucienos pa austrumu grāfistēm un tagad apvienojusies Asociācijā cīņai pret karali, kļūst pār pamatkodolu. Viņa karavīri ienīst karaļa patvaļu; viņi nevienam neļaus jaukties savā dvēseles dzīvē, uzspiest kādu ticību. Viņi ir godīgi un neuzpērkami. Viņi ir skarbi un pieticīgi, un gatavi pakļauties saviem priekšniekiem, tāpat kā pakļaujas evaņģēlija likumiem. Bez tādas pakļāvības, domā Kromvels, nav iespējams būt labam cilvēkam, jo stāv rakstīts: «Esiet paklausīgi saviem laicīgiem pavēlniekiem priekš dieva tā kunga ...»

1643. gada janvārī vienība jau ir noorganizēta un parlaments piešķir Kromvelam pulkveža pakāpi. Tas vēl vairāk palielina viņa centību: karavīram un viņa tūļīgajam, pie arkla pieradušajam zirgam jāiemāca, kas ir līdzināšanās, pagriešanās, jāiedresē dažādi soļi, rikši. Un Kromvels no rīta līdz vakaram, sevi nežēlodams, nodarbojas ar pulku. Viņš pats māca jauniesauktajiem, kā ātri pielādēt musketes, kā turēt pīķi, pārkārtot rindas, klausīt komandas. Viņš māca tos pakļauties bez ierunām un kaujā būt nežēlīgiem. «Lai arī kāds ienaidnieks, kaut pats karalis, atrastos manā priekšā,» viņš apgalvo, «es viņu nošautu tāpat kā jebkuru citu ienaidnieku. Ja sirdsapziņa jums neļauj rīkoties tāpat, ejiet kur citur.» Gan ar uz-kliedzieniem, gan sulīgu joku, par kuru pats dārdoši smejas kopā ar visiem, viņš panāk paklausību, saskanī-gumu, rīcības vienotību. Jā, viņš būs Straujš un nežēlīgs kā Ruperts, bet viņa karavīri tūlīt pēc uzbrukuma neizklīdīs un nelaupīs. Nē, viņi sapulcēsies, no jauna izkārtosies kaujas kārtībā un atkal trauksies pret ienaidnieku, lai to pilnīgi uzvarētu.

Rūpju vēl daudz: karavīri labi jāpabaro, jāapauj, jāapģērbj, jā apbruņo. Kā gādīgs tēvs un rūpīgs saimnieks Kromvels iedziļinās savu kareivju dzīvē, iepazīstas ar visām viņu vajadzībām. Viņš nežēlo pat savu naudu — pulka vajadzībām izdevis jau vairāk nekā tūkstoš mārciņas, ari grāfistu komitejas nepārtraukti bombardē ar vēstulēm, lūdz, pārliecina, prasa:

Marta daļa ir izaugusi. Man ir lieliski cīņubiedri.., Taču es esmu pārāk trūcīgs, lai palīdzētu ar naudu, cik varēju, tik jau atdevu. Tagad ar dieva palīgu atdošu arī savu ādu; to pašu darīs mani cilvēki. ... Es

neludzu naudu savām vajadzībām. Ja runa būtu par mani, es tādā laikā pat neatvērtu muti. Taču citi nebūs apmierināti. Es lūdzu, pasteidzieties un sūtiet asignējumu. Un neaizmirstiet sludinātājus. ... Džentlmeņi, dodiet iespēju dzīvot un uzturēt sevi tiem, kuri vēlas liet savas asinis vispārības labā.

Uz Londonu parlamenta loceklim Sentdžonam steidzīgi tiek nosūtīta vēstule:

Es Jūs netraucētu naudas jautājumos, ja vien mani pārmērīgi nespiestu neatliekamās karavīru vajadzības. Manas vienības ir izaugušas. Man ir brīnišķīgi biedri — Jūs man piekristu, ja ar viņiem iepazītos. Viņi nav ana-baptisti, viņi ir godīgi, mēreni kristieši: viņi cer, ka pret viņiem izturēsies cilvēciski.

Vai tad kāds brīnums, ka zaldāti neprātīgi mīlēja un dievināja savu pulkvedi!

Taču ar to vēl bija par maz. Pulks jāsadala vienības, bet katras vienības priekšgalā jābūt spējīgam un uzticamam komandierim. Ši| jautājums vēl grūtāk nokārtojams. No seniem laikiem tā iegājies, ka par priekšnieku jābūt izcilam, izglītotam dižciltīgas izcelsmes cilvēkam, Protams, būtu labi tādi komandieri. Bet kur viņus ņemt? Kromvela pulkā tādi nebija pieteikušies.

Kromvels izšķiras par nedzirdētu soli: ieceļ par komandieriem vienkāršus vīrus ar vērīgu prātu un ķērienu, sīkstus un neatlaidīgus, kuri nekad nav bijuši bruņinieki. Par Kromvelu smejas, viņam pārmet. Taču nekas nespēj satricināt viņa pārliecību.

Ja par kapteiņiem jūs iecelsiet taisnprātīgus, dievam tīkamus cilvēkus, viņš raksta, dievbijīgi ļaudis viņiem sekos... vienkāršu kapteini vadmalas svārkos, cilvēku, kurš zina, par ko cīnās, un mīl to, ko viņš zina, es vērtēju augstāk nekā to, ko jūs saucat par džentlmeni un kas patiešām vairāk arī nekas nav.

Par kapteiņiem Kromvels ieceļ ormaņus, kurpniekus, katlu kalējus, šķiperus.

Taču visiem komandieriem obligāta viena prasība — uzticība puritāņu ideāliem. Kapteinim jābūt ne tikai dros-

migām zaldātam, bet ari labam sludinātājam. Kvēla ticība, prasme pacelt karavīru cīņassparu, iedvesmot viņus ar dedzīgiem vārdiem, kas nāk no sirds,—Kromvels nezināja, kas kaujā dotu vēl vairāk drosmes un paļāvības saviem spēkiem. Viņš iecēla par komandieriem ne tikai mērenus puritāņus, bet pat galējus sektantus. Viņš pazina šos cilvēkus un nebaidījās no viņiem. Tiesa gan, bieži vien viņi izdemolēja dievnamus, izsita krāsainos stiklus, sadedzināja svētbildes un svētās grāmatas. Tāpēc šiem cilvēkiem bija slikta slava. Toties viņos, tāpat kā Kromvelā, dega naids pret tirāniju, bet viņu brīvā pārliecība padarīja viņus par elastīgākiem un drosmīgākiem zaldātiem nekā bija. dogmai

uzticīgie prezbiterieši.

Kromvels stāstīja saviem kareivjiem par mūžīgās taisnības valsti, par ticības un taisnības uzvaru pār meliem un elku pielūgšanu. Pienākums, kopīgs darbs, kalpošana labajam un sevis ziedošana brīvībai -7 tādi bija aicinājumi, kam sekoja viņa kareivji.

Martā ap divtūkstoš jātnieku lielais pulks bija gatavs cīnīties ar ienaidnieku. Tas bija apbrīnojams pulks. Avīzēs par to rakstīja: «Kas attiecas uz Kromvelu, tad viņam ir 2000 drosmīgu un disciplinētu zaldātu. Ja kāds no viņiem velti valkā dievavārdu, maksā sodu — 12 pensus; ja piedzeras, tiek ieslēgts siekstā vai saņem vēl ļaunāku sodu; ja viens nosauc otru par «apaļgalvi», viņu atvaļina no dienesta; tāpēc tajās vietās, kurām viņi iet cauri, visi ir sajūsmināti par viņiem un pievienojas viņu karaspēkam. Cik labi būtu, ja visās mūsu armijas daļās valdītu tāda disciplīna.»

Un tad notiek pirmās sadursmes ar pretinieku, pirmās kaujas pārbaudes. 1643. gada 13. maijs. Vakars. Plašs līdzenums netālu no Grāntemas Linkolnšīrā, kur kavalieri izvietojuši divdesmit vienu kavalērijas rotu un četras dragūnu rotas.

Tikko izdzirdējām trauksmi, tajā pašā dienā rakstīja Kromvels, tūlīt izvedām mūsu vienību, kas sastāvēja no divpadsmit rotām, no kurām dažas bija tik nožēlojamā stāvoklī, ka to grūti iedomāties. So saujiņu dievam labpatika mest svarukausos. Kādu laiku mēs stāvējām šāviena attālumā no pretinieka, un dragūni pusstundu vai mazliet ilgāk mūs apšaudīja. Redzot, ka pretinieks nevirzās uz mūsu pusi, nolēmām paši tam uzbrukt un pēc pamatīgas apšaudes no abām pusēm devāmies pret to diezgan straujā riksī, yiņi turējās stingri, taču ar dieva palīgu tika visai ātri satriekti un bēga, bet mēs viņus vajājām divas vai trīs jūdzes.

1643. gada 28. jūlijs. Pilsētiņas Geinsboro apkārtne tajā pašā grāfistē. Pretinieka vienība stāvēja augsta paugura pašā virsotnē, virs mums. Viens otrs no mūsējiem mēģināja uzrāpties pakalnā; ienaidnieks pretojās. Mēs viņu sasitām un tikām augšā paugurā. Izrādījās, ka aiz avangarda rezervē stāv vesels rojālistu jātnieku pulks. Pirms mūsu vienība paguva sakārtoties, ienaidnieks raidīja pret mums savus galvenos spēkus... Arī mēs uzbrukām viņam. Es atrados labajā spārnā. Tuvcīņā mēs ilgi kāvāmies ar zobeniem, saglabājot labu kaujas kārtību, un neviens nespēja otru pieveikt. Taču beidzot pretinieka rindas sāka šķobīties, mūsu cilvēki spiedās stiprāk tam virsū, viņi padevās, un mēs viņus drīz pieveicām — visu viņu karaspēku; lielā nekārtībā vieni bēga uz vienu pusi, otri uz otju.

10. oktobris. Vinsbi, Linkolnšīra. Šeit atrodas galvenie rojālistu spēki — apmēram trīstūkstoš cilvēku. Arī parlaments savilcis šajā vietā tikpat daudz. Te ir gan Austrumu asociācijas karaspēka pavēlnieks grāfs Man-čestrs, gan parlamenta ziemeļu karaspēka

komandieris Tomass Fērfakss. Kauja sākas ar parlamenta dragūnu uzbrukumu. Gandrīz tai pašā mirklī kaujas laukā dzirdama saskanīga dziedāšana. Zalāāti dzied psalmu:

Kungs, varens tu bez karaspēkiem,

Uzvarētājs bez asiem šķēpiem;

Tev cejas pretī briesmīgi Tie naidnieki, kas kavēt grib Tev valdītāja godā stāvēt,

Bet tu t6s satriec spēcīgi..,

Tur kaujā dodas Kromvela vienības. Dzidrajā rudens gaisā tālu aizskan skarbās vīriešu balsis.

Kroni vels pats vada savu kavalēriju. Viņa triecieni ir tikpat strauji kā Rupertam. Rojālistu musketieiu pusē atskan zalve, un Kromvels jūt, ka krīt. Nogalinātā zirga smagais ķermenis piespiež viņu pie zemes. Taču viņš pats ir sveiks un vesels, varens spēks viņu uzrauj kājās, viņš skrien uz priekšu, atkal nokrīt, ceļas augšā un traucas tālāk. Karstās cīņas juceklī grūti orientēties. Garām aulekšo kāds zirgs bez jātnieka, mutes dzelži vienās putās. Kromvels pagūst saķert to aiz iemauktiem, uzlēkt seglos — un viņš jau atkal ir cīņas burzmā. Viņš kaut ko uzmundrinot kliedz zaldātiem, izlīdzina rindas. Tad rojā-listu kareivji nomet ieročus un bēg. Uzvara ir pilnīga: iegūti trīsdesmit pieci karogi „ un apmēram tūkstoš gūstekņu. Lielākā Linkolnšīras daļa atbrīvota no kavalieriem.

Bet kas tad tas? Armijas uzvara parlamentu it kā nemaz neiepriecina. Šeit valda pavisam cits noskaņojums nekā slavenajās Lielās remonstrācijas dienās. Parlaments palicis bez vadības: vīrišķīgais, cēlsirdīgais Hempdens nāvīgi ievainots 18. jūnija sadursmē; vecais Pims ir pavisam savārdzis, un viņa dienas skaitītas; nesamierināmais, drošsirdīgais Mārtens sēž cietumā. Tagad visu kārto piesardzīgie, konservatīvi noskaņotie prezbiterieši, kuri baidās no tautas kara. Tie uzskata, ka labāk līgt mieru ar karali — viņš jau saņēmis labu mācību. Neviens nezina, pie kā var novest tautas dusmas. Prezbiterieši uzskata, ka jāvienojas ar skotiem un karalistē jāizbeidz nekārtības. Jānodibina vienota, visiem pieņemama baznīcas kārtība, līdzīga skotu prezbiteriešu baznīcai. Visu nīstā bīskapa vara tiek likvidēta, bet katras baznīcas draudzes priekšgalā stājas prezbiteris — vecākais, gudrs un solīds cilvēks. Viņi izvēl sinodi — augstāko baznīcas orgānu, kas atbild par reliģijas lietām un soda atkritējus. Ar šādiem plāniem bija vienis pratis arī vairākums Siti jā.

Prezbiteriešu pūliņi deva rezultātus, un 1643. gada septembrī tika parakstīts līgums ar skotiem. To sauca par «Svēto līgu un Kovenantu», un šī līga oficiāli ieviesa Anglijā prezbiteriešu baznīcas kārtību. Saskaņā ar līgas noteikumiem skotu armija, ko komandēja ģenerālis Lī-vens, 1644. gada janvārī iesoļoja Anglijā.

Taču parlamentā vēl bija arī neapmierinātie, kas nebija aizmirsuši

brīvības vēsmas, kuras uzplūda 1641. gadā. Viņi negribēja samierināties ar aprobežoto prezbi-teriānismu, kas maz atšķīrās no bīskapa varas. Viņus nespēja apmierināt «reformas», ko izdarīja parlaments: visi šie doktrinārie dekrēti, ar kuriem tiek aizliegti teātru uzvedumi, lāču medības, pavasara rotaļas un dejas, kora dziedāšana baznīcā un viss cits. Viņi tiecās pēc brīvas ticības, pēc uzskatu, domu neatkarības, pēc politisko reformu turpinājuma un tātad arī pēc kara turpinājuma. Tie bija independenti—neatkarīgie.

Protams, Kromvels ar visu sirdi bija viņu pusē. Tiesa gan, viņš, tāpat kā pārējie virsnieki, parakstīja Kove-nantu un līdz ar to oficiāli atbalstīja prezbiteriešu baznīcas kārtību, taču tā bija piespiedu piekrišana. 5. februārī parlaments izdeva dekrētu, kurā visiem angļiem, kas sasnieguši astoņpadsmit gadu vecumu, tika pavēlēts parakstīt Kovenantu. Taču ar to vien nepietika. Pašlaik, kad Kromveis juta, ka dievs viņam jau devis lielisku uzvaras ieroci — viņa kavalēriju, viņš saprata, ka jāiet tālāk, jānostiprina gūtie'panākumi, citādi ienaidnieks atkal virzīsies uz Londonu un cerības var sagrūt. Visiem līdzekļiem jānostiprina armija. Viņš strīdas, pārliecina, uzstāj. Ja es spētu atrast tādus vārdus, kas caururbtu Jūsu sirdis, viņš raksta varasvīriem, es to izdarītu... Ja mēs ko palaidīsim garām, Jūs redzēsiet, ka Ņūkāsla[16] armija uzkāps mums uz galvas. ... Tagad nav laika izvēlēties vai domāt par ko patīkamāku. Viss jāziedo vienam mērķim, Dodiet, pavēles un panāciet, lai Jums paklausa! Lai tas kungs vairo mūsu centību!

Viņš redz, ka parlamenta karaspēka komandieri cenšas karu vilkt garumā. Viņš redz, ka gandrīz visi ziemeļi un rietumi — trīs ceturtdaļas valsts atrodas karaļa rokās, bet parlaments valda tikai par piecām Austrumu asociācijas grāfistēm. Esekss vispār pārtraucis cīnīties, grāfs Mančestrs, aristokrāts prezbiterietis, vilcinās un neorganizē armiju, parlaments uzsācis sarunas ar karali.

To Kromveis nevar paciest. Viņš rīkojas. No rīta viņš sastopams vienā Asociācijas grāfistē, vakarā — citā. Viņš aicina, pierunā, draud. Izbeidziet spriedelēt! Apbruņojieties un nāciet visi, kas var! Veidojiet vienības, savāciet volontierus, kādus vien varat, gādājiet zirgus! Tūiīt nodibiniet sakarus ar Norfolku, Sofolku un Eseksu! Es lūdzu jūs, nezaudējiet laiku, esiet enerģiskāki, cītīgāki! Ienaidnieku var apturēt tikai ar kavalēriju. Rīkojieties možāk, strādājiet bez apstājas, nežēlojiet spēkus, izmantojiet visus līdzekļus!

Viņš uzzina, ka ģenerālmajors Kroufords, grāfa Mančestra štāba priekšnieks, pazemājis un padzinis virsnieku no sava puika vienīgi par to, kā tas bijis anabaptists. Kroufordām tiek aizsūtīta gara vēstule. Jūs rīkojāties nepareizi, Kromveis apgalvo, padzenot tik uzticīgu un kalpot spējīgu cilvēku. Atļaujiet Jums pateikt, ka neesmu ar Jums vienis prātis. Es nespēju iedomāties, kā Jūs varējāt žūpas un netikļus

vērtēt augstāk nekā tādu cilvēku, kurš bīstas grēka, pilda zvērestu. Vai tāpēc vien, ka viņš ir anabaptists? Bet vai Jūs esat par to pārliecināts? Ja arī tā būtu, vai tāpēc viņš nespēj kalpot sabiedrībai?... Ser, valstij, kas izraugās sev cilvēkus dienestam, nav jāskatās uz viņu reliģiskajiem uzskatiem; pietiek, ja viņi ir gatavi uzticīgi kalpot tai... Sargieties slikti izturēties pret cilvēkiem, kuriem var pārmest vienīgi to, ka viņu reliģiskā pārliecība nesaskan ar Jūsējo ...

Kromvels ir nevaļīgs, pilnīgi aizņemts ar militārajām lietām, un pat otrā dēla Olivera nāve (tas parlamenta armijā saslimst ar bakām un nomirst) izsit tēvu no sliedēm tikai uz īsu brīdi — parasts kara zaudējums. 1644. gada sākumā Kromvels iegūst ģenerālleitnanta dienesta pakāpi.

«Divas varenas armijas — katrā vairāk nekā divdesmit tūkstoši kavalēristu un kājnieku — gatavojās kaujai, paceļot savus plīvojošos karogus un pagriežoties aci pret aci viena pret otru... Mūsu atšķirības zīme bija balta papīra lapiņa vai mutautiņš pie cepures, mūsu lozungs: «Ar mums ir dievs!» Pretinieki bija bez lentēm un kaklautiem, viņu lozungs skanēja: «Dievs un karalis!»

Mūsu armijas izvietojums pēc izkārtošanās bija šāds: lielākā daļa ģenerāļa Leslija jātnieku kopā ar ģenerāļa Fērfaksa kavalēriju veidoja labo flangu. Grāfa Mančestra jātnieki un daļa skotu bija kreisais spārns. Kājnieki izvietojās centrā.»

Tas ir kāda aculiecinieka stāstījums.

Grāfa Mančestra jātnieku priekšgalā bija ģenerālleitnants Kromvels. Viršiem apaugušajā Mārstonmūras klajumā, piecas jūdzes uz dienvidiem no Jorkas, vējainā, drēgnā 2. jūlija dienā satikās divas spēcīgas armijas: prinča Ruperta spēki, apvienojušies ar Ņūkāsla karaspēku pret parlamenta spēkiem. Rojālistu pusē bija apmēram astoņpadsmit tūkstoši vīru, «apaļgalvjiem» — vairāk nekā divdesmit divi tūkstoši. Parlamenta armijas kareivji jau kopš rīta neko nebija ēduši, jo vezumi ar proviantu nez kādēļ bija aizkavējušies, un, slāpju mocīti, viņi atgāza galvas un tvēra ar muti lietuslāses.

Saule, ko vienā laidā aizsedza skrejošu, saplosītu mākoņu driskās ar smidzinošu lietu, jau taisījās rietēt, un, tikai tad taures vēstīja, ka sākas kauja. Parlamenta karaspēka pusē nodunēja lielgabali, un kavalieri, kas stā-

vēja musketes šāviena attālumā, pēkšņi izdzirdēja zemas, skarbas balsis, no kurām pār muguru pārskrēja drebuļi: divarpus tūkstoši kavalēristu kreisajā flangā sāka dziedāt psalmu. L

Dziesmu uztvēra kājnieki, ko daļēji slēpa labi noaugušais, pielijušais rudzu lauks.

Princis Ruperts ar smaidu pagriezās pret ģenerāli Ņū-kāslu.

— Šodien kauja nenotiks. Viņi dziedās un skaitīs lūgsnas. Bet es iešu ēst vakariņas. Mēs šodien jau esam pietiekami daudz nostaigājuši.

Viņš nolēca no zirga un devās uz savu telti. Ņūkētsls, neticīgi nogrozījis galvu, sekoja viņam, iesēdās karietē un pavēlēja aizdegt pīpi,

Debesis satumsa, tuvojās negaiss. Lietus sāka līt stiprāk, zibeņi saskaldīja debesis virs nīkstošo karavīru galvām. Pulkstenis bija apmēram septiņi vakarā.

Sājā mirklī parlamenta armijas kreisais spārns negaidot sakustējās, sāka- virzīties uz priekšu, nodārdēja muskešu zalve, un tumšā, monolītā kavalēristu masa kā liela, dīvaina nezvēra ķermenis slīdēja no paugura lejā, nepārtraucot draudīgo dziedāšanu. Kromvels veda cīņā savus ļaudis. Tas bija pavisam cits, neredzēts uzbrukums: ātrs, katram sava komandiera žestam paklausīgs. Pavadas netika atlaistas, seglu kāpšļˆ bija augstu uzsieti: kavalēristi auļoja slēgtā ierindā, slaidā riksī, pavisam tuvu cits pie cita.

Kavalieri to nebija gaidījuši. Ruperts, pametis vakariņas pusēstas, sacēla kājās savu karaspēku un trakā ātrumā devās pretī uzbrucējiem. Aci pret aci satikās divi ienaidnieki, divi izcili komandieri — jaunais, brašais skaistulis Ruperts. un četrdesmit piecus gadus vecais druknais Kromvels ar sarkanu, vēja appūstu seju. Tuvcīņas briesmīgais trieciens abu pušu kavalēristus uz mirkli sajauca vienā mudžeklī. Nikni šķindēja zobeni, skanēja zirgu zviedzieni, ievainoto kliedzieni un pērkona dārdi no augšas, no debesīm, kur trakoja negaiss — patiesi šajā kaujā pie'dalījās ne tikai zemes, bet arī debesu karapulki. Ruperts bija pārsteigts, saniknots: pirmo reizi pretinieks neizklīda, no viņa trieciena nebēga, tikai nedaudz padevās atpakaļ, nesajaucot savas rindas.

Tuva šāviena uzliesmojums uz mirkli apstulbināja Kromvelu, un viņš juta, ka ir ievainots kaklā: kārstas asinis nokrāsoja apkakli sārtu. Bet vai tas varēja viņu apturēt! Viņš neatcerējās, kas steigā viņam apsaitēja ievainojumu, viņš dega nepacietībā mesties kaujā, un tad viņš ir atkal zirgā, un kareivji draudzīgiem saucieniem sveic savu komandieri. Viņš ir kopā ar tiem, viņš atkal tos ved cīņā. Slēgtā ierindā, plecu pie pieca viņi no jauna metas pret Rupertu, un — tavu brīnumu! — prinča daudzinātā kavalērija neiztur... Tā atkāpjas... Tā bēg!

Uzvara!

Taču Kromvels ne velti ir tik sīki, detalizēti izstudējis Ruperta taktiku. Tagad galvenais — neaizrauties ar pretinieka vajāšanu, nepamest kaujas lauku, bet savākt vienkop spēkus, apskatīties apkārt: kā noris cīniņš citās vietās, kam nepieciešama viņa palīdzība.

Palīdzība ir vajadzīga, Joti vajadzīga: kavalēristu labais flangs ir sakauts, skoti ar asarām lūdzas, lai glābj viņus no nāves, kājnieki centrā tik tikko spēj izturēt Ņūkāsla triecienus. Savējie sajaukušies ar svešajiem, nežēlīgā cīņa nonākusi līdz galējai robežai, līdz apmātībai.

Cits raudādams trīc un dreb, cits taujā ceļu uz tuvāko ciemu, mēģinot paklusām aizšmaukt, cits pilnīgā spēku izsīkumā guļ zemē, un grūti saprast, vai tas ir kritušais vai ievainotais, vai arī līdz nāvei noguris, pret visu pasauli vienaldzīgs cilvēks.

Un te nu atklājās karaspēka ilgo stundu dresūras rezultāti: daļa kavalērijas, paklausot vienam komandiera rokas mājienam, dzenas pakaļ Rupertam, bet otra — lielākā daļa — no tās puses, no kuras Ņūkāsls nemaz negaida, sit viņa karaspēku, kas palicis bez kavalērijas aizsega.

Tāds manevrs izšķīra cīņas gaitu. Ienaidnieka kājnieki neizturēja un pārtrauca uzbrukumu. Kavalieri bēga, pametot ieročus un karogus.

Garo vasaras vakaru bija nomainījusi nakts. Negaiss bija pārgājis. Laimīgi, pārsteigti par uzvaru, aizmirsuši tukšos vēderus, kareivji salasījās kopā, noņēma cepures un dziedāja pateicības lūgšanu.

Pārnakšņot vajadzēja turpat uz lauka. Apmēram pulksten vienpadsmitos grāfs Mančestrs staigāja no ugunskura pie ugunskura un atvainojās, ka nevar zaldātiem izsniegt vakariņas. Viņš apsolīja rīt jau no paša rīta parūpēties par proviantu. Karavīri tikai pasmējās. «Ar mums ir dievs!» viņi teica. «Mēs esam gatavi neēst vēl trīs dienas, lai uzvarētu tā, kā uzvarējām šodien.»

Zaldāti runāja, ka Ruperts, glābdamies no vajātājiem, paslēpies pupu laukā un tur sēdējis, neuzdrošinādamies pabāzt degunu ārā. Vairāk nekā trīstūkstoš rojālistu bija krituši, pusotra tūkstoša saņemti gūstā, sagrābti simt karogi, visa Ruperta artilērija, visi pajūgi un uzkabe.

Otrā rītā pa kaujas lauku klaiņoja sieviete, kas meklēja sava kritušā vīra līķi. Viņa apstājās pie zaldātu grupas, kas izģērba kritušos un dalīja to mantas. Šīs sievietes vīrs bija kavalieris, un viņa gaidīja, kad kareivji aizies, lai pēc tam apskatītu līķus. Kāds virsnieks jautāja, kas viņai vajadzīgs, un viņa paskaidroja.

— Nestāviet šeit, — viņš saudzīgi teica. — Tagad mēs savāksim un apraksim līķus, ja atradīsim jūsu vīru, mēs jums paziņosim.

Viņš paņēma sievieti zem rokas, aizveda pie zirga un palīdzēja viņai ierāpties seglos. Pēc tam pasauca kareivi un pavēlēja sievieti pavadīt līdz mājām. Atvadoties viņa jautāja:

— Kā jūs sauc?

— Kromvels, Olivers Kromvels, — viņš atbildēja.

Viņš bija apreibis no uzvaras.

Viņam šķita, ka neredzēts spēks rauj viņu uz priekšu, ved pa vienīgo pareizo ceļu. Skotu karaspēka komandieris Leslijs, kas bija karojis kontinentā ne vienu gadu vien, atzina, ka līdzīgu zaldātu pašreiz nav visā Eiropā. Visur slavēja Kromvela karaspēka vadīšanas mākslu. Pats Ruperts nosauca Kromvelu par «dzelzsvīru», un drīz vien par dzelzsvīriem sāka dēvēt visu viņa karaspēku. Pēc dažām dienām

padevās Jorka.

Kara padomes sēde ieilga. Šķita, ka visi ģenerāļi ir nemierā cits ar citu, katram ir savas domas un neviens negrib otram piekāpties. Garastāvoklis visiem bija tikpat nomākts kā drēgnais novembra vakars. Grāfs Mančestrs vadīja sēdi nevērīgi, slikti slēpjot savu neveiklību un bailes no nosodījuma. Rudens kaujas pretstatā vasaras cīņu panākumiem bija ārkārtīgi neveiksmīgas. Volera armija dienvidos tik tikko necieta pilnīgu sagrāvi; Esekss rietumos bija pavisam bezspēcīgs.

Kromvels sēdēja sabozies, viņa sejā kvēloja. Kādreiz viņš bija ierosinājis iet palīgā Eseksam, bija gatavs kā ar spārniem turp traukties, taču bija saņēmis aukstu «nē». Grāfs Mančestrs, viņa tiešais priekšnieks, šķiet, tīšām ieildzināja karu, izvairīdamies no kaujām tieši tad, kad parlamenta karaspēkam bija acīm redzamas priekšrocības. Viņš ignorēja apvienotās pavēlniecības rīkojumus, neņēma vērā kara padomes uzskatus, vārdu sakot, viņš negribēja panākt parlamenta uzvaru. Kromveļam šķita, ka pēc Mārstonmūras kaujas Mančestrs baidās no viņa un apzināti neļauj viņam parādīt iniciatīvu.

Jau toreiz vasarā Kromvels, panākumu spārnots, bija mēģinājis viņu pārliecināt. «Milord,» viņš teica, «nostājieties stingri mūsu pusē. Nesakiet, ka mīļā miera dēļ jābūt mērenam, jāsaudzē lordu palāta un jābaidās, lai parlaments jūs neatlaistu. Kāda mums daļa par mieru un par lordiem? Mums nebūs panākumu, iekams jūs nesāks dēvēt vienkārši par misteru Montagjū. Ja jūs tuvināsieties godīgiem cilvēkiem, tad drīz vien nostāsieties tādas armijas priekšgalā, kura noteiks likumus gan karalim, gan parlamentam.» Varbūt tieši šie drosmīgie vārdi nobiedēja grāfu gandrīz līdz nāvei. Pēc tās sarunas viņš kļuva vēl bailīgāks, nedrošāks, vēl -mazāk ko darīja.

Sekas bija bēdīgas: Eseksa kājnieki septembra sākumā nolika ieročus, bet pats virspavēlnieks aizbēga ar kuģi. Un pirms dažām dienām pie Ņūberi parlamenta armija, kaut arī tai bija divreiz lielāks skaitliskais pārsvars, neprata gūt uzvaru. Karalis ieņēma cietoksni Deningtonu un ieguva lielas ieroču un artilērijas rezerves.

Kromvels juta, ka viņu pārņem jau pazīstamais niknums. Viņš piespiedīs šo izlutināto grāfu pie sienas, viņš piespiedīs to izteikties tieši!

— Ser! — Kromvela balss aizsmaka, uzacis saraucās vairāk nekā parasti. — Jūs runājāt par grūtībām. Jā, mūsu zaldāti slimo, sliktās barības dēļ zirgi krīt no kājām. Bet vai jūs zināt, ka franči ir gatavi palīdzēt karalim neˆtikai ar naudu un ieročiem? Vai jūs zināt, ka viņu karaspēks, daudzi tūkstoši vīru, kuru katru mirkli var izkāpt mūsu krastā, lai nostātos karaļa pusē? Vai šādos apstākļos mums ir jāpārtrauc uzbrukums?

Ģenerāļi saskatījās. Sitiens bija trāpījis mērķī.

— Nu, šīs baumas ir bez pamata, — Mančestrs mēģināja aizstāvēties.

Ģenerāļi uztraucās. Franču karaspēka desants — tas nav nekāds joks. Armijā jau sen runāja par to, pēdējā laikā baumas bija pastiprinājušās. Karalis jāsakauj nekavējoties, kamēr viņam nav pienākusi palīdzība no kontinenta.

®o

— Kauja, mums nepieciešama izšķiroša kauja! — nu jau runāja visi reizē.

Grāfs Mančestrs saslējās. No viņa neīstā gausuma nepalika ne miņas. Acis iemirdzējās, balss skanēja dzidrij

— Sakaut karali, jūs sakāt! Lai notiek! Bet mēs varam sakaut viņu deviņdesmit deviņas reizes, viņš tomēr ir un paliks karalis tāpat kā viņa pēcteči, bet mēs esam un paliksim padotie. Taču — ja viņš sakaus mūs kaut vienu vienīgu reizi, mūs visus pakārs $_{k}$ un mūsu pēcteči k|ūs par vergiem!

— Milord! — Kromvels jau bija nomierinājies. Mančestrs bija iedzīts sprukās, un atbildēt viņam nenācās grūti. — Milord, ja patiešām tā ir, tad kāpēc vispār vajadzēja ņemt rokā ieročus? Tātad mums nemaz nevajag karot? Ja tā ir, tad noslēgsim mieru ar karali, lai arī cik pazemojoši būtu viņa noteikumi!

Par mieru, protams, nevarēja būt ne runas. Karš turpinājās. Taču Mančestra vilcināšanās un nedrošā taktika jau bija līdzīga noziegumam: 1644. gada 15. novembrī parlamenta karaspēks atstāja Ņūberi un atkāpās. Kārlis kā uzvarētājs ienāca Oksfordā.

Šādam stāvoklim vajadzēja darīt galu. Kromvelu neuztrauca Mančestra vilcināšanās, viņa slinkums un nevērība, neuztrauca ari tas, ka viņš vienmēr it kā tīšām palaida garām labu izdevību uzbrukt ienaidniekam, — kuram gan kara laikā negadās kļūdas? Nē, visvairāk Kromvelu satracināja arvien pieaugošā pārlieciba, ka aiz visām šīm vājībām un trūkumiem slēpjas pilnīga, nepārvarama vienaldzība. Un pret to ieroču nav. Mančestrs gluži vienkārši negribēja. neko darīt, un, pat ja viņu piespiestu, tā būs šķietama darbošanās, izvairīšanās, apzināta nevēlēšanās paveikt sākto līdz galam.

Tāds bija ne tikai Mančestrs. Šķita, ka ar pazudinošu bailīgumu, noziedzīgu vienaldzību slimo parlamenta vairākums. Sie izmanīgie prezbiteriešu naudasmaisi gribēja noslēgt mieru ar karali uz noteikumiem, kas viņiem izdevīgi. Viņi jau bija sākuši ar to sarunas. Taču viņu noteikumiem karalis nekad nepiekritīs un kaiš nekad nebeigsies, armija pamazām sairs, valsts cietīs no jukām, bet mērķis, lielais mērķis, kura dēļ sākās kauja, aizies bojā.

Novembra beigās Kromvels atstāj armiju un brauc uz Londonu.

25. novembri apakšpalātā viņš pieceļas un sāk runāt. Viņa pusē ir taisnība un spēks, viņa pusē ir paša uzvaras un kaujās izlietās asinis,

viņa pusē ir viņa karavīri, kuriem līdzīgu nav visā Eiropā. Tas viņa runai piešķir svaru, noteiktību, tā ir pārliecinoša. Viņš uzskaita visas parlamenta karaspēka neveiksmes, visas kaunpilnās kļūdīšanās reizes, visus zaudējumus.

— Šajās neveiksmēs un no tām izrietošajās bēdīgajās sekās visvairāk vainīgs grāfs Mančestrs! Tas viss noticis nevis kaut kādu nejaušu apstākļu dēļ, nevis vienkāršas tuvredzības dēļ, bet aiz principiālas viņa gaišības nevēlēšanās beigt šo karu ar uzvaru. Viņš pats ne vienu reizi vien ir teicis, ka viņam nepatīk šis karš un viņš labāk gribētu mieru ar karali. _

Mančestrs arī nevēlas klusēt. Viņš uzstājās pec trim dienām lordu palātā. Viņš izlādē dusmas, raidot pret Kromvelu vērstu apvainojumu straumi: Kromvelam taču esot tieksme nepakļauties, viņš spējot dumpoties, viņš esot gatavs iznīcināt kroni un aristokrātiju. Reiz viņš esot teicis Mančestram: «Mums nebūs nekādu panākumu, kamēr jūs nesauks vienkārši par misteru Montagjū.» Kromvels esot nostājies pret prezbiteriešiem un skotiem un gribot pacelt pret tiem ieroci. Viņš cerot nodzīvot līdz tam laikam, kad Anglijā vairs nebūs aristokrātijas. Viņš draudējis nošaut karali kā jebkuru citu ienaidnieku, ja tas parādītos viņa priekšā. Viņš mēģinājis dezertēt! Viņš aizstāvot sektantus, mistiķus, kuri tāpat neieredz lordus vienīgi tāpēc, ka tie ir lordi!

Skandāls parlamentā vērsās plašumā. Lordi, protams, atbalstīja Mančestru. Apakšpalātā prezbiterieši piesardzīgi klusēja, taču bija skaidrs, ka viņu simpātijas ir Mančestra pusē. Kromvelu atbalstīja independenti.

Kromvels juta aiz sevis tik lielu spēku un bija tik pārliecināts par savu taisnību, ka aizmirsa piesardzību. Ne tikai parlamentā, bet arī ārpus tā, ne tikai sarunās ar tuviniekiem, bet arī ar pavisam svešiem un pret sevi ne sevišķi labvēlīgi noskaņotiem cilvēkiem viņš atklāti izteica sašutumu par Mančestra izturēšanos, nosodīja skotus un apgalvoja, ka arī bez tiem var gūt uzvaru, bet, ja tie iedomāsies viņu traucēt, viņš pats tos padzīs no Anglijas. Sašutumā viņš atļāvās pat uzbrukt karaļa prerogatīvai, lordiem, valsts pamatiem ...

Prezbiteriešu šaubas un satraukums auga augumā. Decembra sākumā Eseksa mājā salasījās Holss, Stepltons, vairāki skotu pilnvarotie. Viņi runāja par to, kā tikt vaļā no tāda bīstama cilvēka, kāds viņiem tagad bija kļuvis Kromvels. Pārcilāja visas vecās labās metodes: indi, dunci, apsūdzēšanu valsts nodevībā, taču neviena nelikās piemērota. Pēc ilgiem strīdiem nolēma apspriesties ar juristiem. Tūlīt, tajā pašā vēlajā stundā, pēc dižciltīgā Eseksa mājiena aizsūtīja pēc V.aitloka un Meinarda, kas bija respektabli un pazīstami ar savu erudīciju, pieredzi, tiem varēja uzticēties, jo tie, šķiet, juta viņiem līdzi.

Apmēram pēc pusstundas Vaitloks un Meinards, apmulsuši un satraukti par tik vēlu izsaukumu, ienāca istabā. Pēc telpā sapulcējušos cilvēku sejām, pēc sevišķi saspringtā klusuma un dažiem zagšus uzmestiem skatieniem viņi tūlīt noskārta, ka viņiem būs jāpiedalās sazvērestībā. Viņus lūdza atvainot par vēlo traucējumu. Skotu kanclers lords Loudens sāka runāt. Pēc dažiem nenozīmīgiem ievadvārdiem viņš ķērās pie lietas būtības:

— Kungi, jūs zināt, ka ģenerālleitnants Kromvels nepieder pie mūsu draugiem. Viņš visādi centās kaitēt mūsu karaspēkam, kad mēs ienācām Anglijā. Viņš neizturas goddevīgi pret viņa gaišību lordu ģenerāli. Pēc mūsu Kovenanta likumiem ikviens, kas musina uz naidu starp divām karaļvalstīm, nekavējoties nododams tiesai. Pēc Skotijas likumiem musinātājs ir tas, kas sēj naidu un cenšas izraisīt postošus nemierus. Tagad mēs no jums gribam uzzināt, vai pēc angļu likumiem šim vārdam ir tāda pati nozīme un vai, jūsuprāt, ģenerālleitnants Kromvels ir izpelnījies nosaukumu musinātājs? Ja ir izpelnījies, tad kas ar viņu darāms?

Ak, cik grūtu jautājumu viņi uzdevuši! Kā Vaitloks, tā Meinards saprata, cik svarīga problēma viņiem jāatrisina. Kromvels vai prezbiterieši? Kromvels vai karalis? Jaunā vai vecā kārtība?

Klusums ieilga. Tika atnestas jaunas sveces,; pulkstenis nosita pusnakts stundu.

Beidzot juristi saskatījās un Vaitloks pacēla galvu. Viņa praktiskais, skaidrais prāts strādāja kā labi noregulēta mašīna.

— Tā kā neviens nesāk runāt, — viņš cienīgi teica, — es, izsakot padevību viņa gaišībai (palocīšanās pret grāfu Eseksu), atļaušos izteikt savas domas. Vārdam musinātājs pie mums ir tāda pati nozīme kā Skotijas likumos. Bet, vai šādu nosaukumu ir izpelnījies ģeneralleitnants Kromvels, to varam uzzināt tikai tad, kad būs pierādīts, ka viņš patiešām runājis vai darījis ko tādu, kas vērsts uz nesaskaņu celšanu starp divām karalistēm vai naidu starp mums pašiem. Es domāju, ka ne jūs, rnilord ģenerāli (atkal palocīšanās pret grāfu Eseksu), ne jūs, milordi Skotijas komisāri, neierosināsiet lietu un — vēl jo vairāk — neizvirzīsiet apsūdzību, iekams nebūsiet pilnīgi droši par panākumiem. Kromvels ir drosmīga un atjautīga prāta cilvēks. Viņa ietekme apakšpalātā ir milzīga, arī starp lordiem viņam ir ne mazums piekritēju. Es nezinu, arī jūs šeit neminējāt nevienu faktu, kas palātai pierādītu, ka Kromvels patiešām ir musinātājs. Vai ir saprātīgi viņu apsūdzēt? Man šķiet, vispirms ir jā-ˆsavāc ziņas par viņu, un tad, ja jūs uzskatāt par nepieciešamu, uzaiciniet mūs vēlreiz. Mēs izteiksim savas domas, bet jūs izlemsiet, kā jums labpatiks.

Labāk nemaz nevarēja pateikt. Šeit bija viss: gan cieņa pret virspavēlnieku un skotiem, gan gatavība palīdzēt ar padomu, gudrs, piesardzīgs brīdinājums un stingra atteikšanās piedalīties. Mēs

izskatām jautājuma juridisko pusi, bet jūs paši lemiet un rīkojieties. Meinardam atlika tikai paziņot, ka viņš ir vienis prātis ar misteru Vaitloku. Viņš piebilda tikai vienu nelielu apsvērumu: vārds musinātājs[J] angļu likumdošanā lietots reti un var izraisīt pārpratumus.

Sazvērnieku cerības sabruka. Velti Holss un Stepltons iekaisa, pierādīdami, ka Kromvelam palātā nemaz nav tāda ietekme, kādu viņam piedēvē, ka viņam ir daudz slepenu un atklātu ienaidnieku. Veltīgi viņi apgalvoja, ka labprāt uzņemas publiski apsūdzēt Kromvelu un minēt tādus faktus un vārdus, kas skaidri atmaskotu Kromvela ļaunos nodomus.

Piesardzīgie skoti klusēja. Viņi saprata, ka lieta ir zaudēta. Strīdi pamazām apdzisa. Pulksten divos pēc pusnakts Vaitloks un Meinards reizē — kā pēc komandas — piecēlās un paklanījās. Sazvērestība bija izgāzusies.

No šīs sazvērestības bija tikai viens labums: kāds no nakts sanāksmes dalībniekiem (vai tik ne pats Vaitloks?) par visu notikušo pavēstīja Kromvelam. Un tas tagad kļuva vēl drosmīgāks,, vēl enerģiskāks.

Kromvels 9. decembri parlamentā atkal ņem vārdu. Troksnis apakšpalātā acumirklī norimst.

— Tagad pienācis brīdis, kad jārunā vai arī jāapklust uz visiem laikiem, — viņš svinīgi saka. — Runa ir par nācijas glābšanu no pilnīgas noasiņošanas vai, pareizāk sakot, nāves. Kara paildzināšana var novest pie tā, ka tauta ienīdīs mūs un pašu vārdu «parlaments» .

Kromvels visu bija izdomājis. Vārdi virknējās skaidros teikumos, balss dārdēja, ciešā pārliecība spārnoja. Viņš zināja, kas vajadzīgs uzvarai. Tagad nav runa tikai par komandieru kļūdām un par Mančestru! Jāmaina pats kara vešanas princips, jāreorganizē visa armija.

— Ko par mums runā ienaidnieki? — viņš turpināja.

— Ko par mums runā tie cilvēki, kas pirms parlamenta atklāšanas bija mūsu draugi? Viņi apgalvo, ka abu palātu locekļi sagrābuši augstos amatus — militāros un civilos un, izmantodami savus sakarus parlamentā un ietekmi armijā, nemainīgi paliek pie varas un neļauj karam ātri beigties, lai līdz ar to ari viņu kundzībai nepienāktu gals. Es pasaku jums tieši acīs to, ko citi-runā jums aiz muguras.

Re, uz kurieni viņš velk! Viņš grib parādīt, ka, uzbrūkot Mančestram, nav gribējis personiski gūt kādas privilēģijas. Bet galvenais — dažiem aizrāvās pat elpa — tas taču nozīmē, ka viņš aicina nomainīt visu armijas pavēlniecību! Gan Esekss, gan Mančestrs un citi viņiem līdzīgi komandieri bija parlamenta locekļi. Kromvels grib, lai viņi paši atsakās no*kara vadības.

— Ja armija, — šo frāzi Kromvels sevišķi uzsvēra,

— netiks pārorganizēta citādi un mēs nekarosim enerģiskāk, var

iznākt, ka tautai karš kļūst neizturams un tā piespiedīs jūs parakstīt apkaunojošu mieru.

Viņam izdevās iedvesmot savus domubiedrus indepen-dentus un pārliecināt tos, kas šaubījās. Viņu atbalstīja pat daudzi prezbiterieši. Henrijs Vens paziņoja, ka ir ar mieru nekavējoties nolikt savas flotes mantziņa pilnvaras, un pēc viņa Olivers teica, ka ari viņš gatavs atteikties no armijas komandiera amata. Viss izšķīrās dažās dienās.

Apakšpalāta 15. decembrī pieņēma bilu par pašatteik'-šanos. «Šī kara laikā,» dokumentā bija teikts, «neviens no abu palātu locekļiem nedrīkst ieņemt vai izpildīt nekādu komandējošu amatu — ne militāru, ne civilu.» Tā bija gandrīz vēl lielāka uzvara, nekā pie Mārstonmūras. Visiem prezbiteriešiem — armijas vadītājiem, to vidū ari grāfam Eseksam un Mančestram, četrdesmit dienu laikā

vajadzēja atteikties no saviem posteņiem. Pēc Kromvela ieteikuma par armijas virspavēlnieku iecēla profesionālu karavīru, mērenu prezbiterieti, enerģisko un drošsirdīgo cīnītāju Tomasu Fērfaksu. Pēc armijas vadības pieņemšanas viņš vairs nebija parlamenta loceklis. Par galvenajiem viņa palīgiem kļuva jauni cilvēki, kam vēl nebija skanīgu titulu un garu radurakstu: dievbijīgais Filips Skipons, kas ne mazumu bija karojis kontinentā, trīsdesmit piecus gadus vecais skvaira dēls Henrijs Airtons, divdesmit sešus gadus vecais ģenerālmajors Džons Lam-berts, arī skvaira dēls.

Viena vadoša vieta armijā vēl bija brīva — kavalērijas komandiera un reizē arī virspavēlnieka vietnieka postenis. Runas par to, kuru iecelt šinī postenī, pagaidām vēl nebija.

Tūkstoš seši simti četrdesmit piektā gada janvārī parlaments pieņēma lēmumu par regulāras parlamenta armijas — jauna tipa armijas organizēšanu. To vadīs vienots centrs — kara padome, zaldātiem un virsniekiem maksās no valsts kases. «Armijai jāsastāv no sešiem tūkstošiem jātnieku,» bija teikts nolikumā, «kuri sadalās desmit pulkos ... Sājā armijā jābūt tūkstotim dragūnu, kas iedalīti desmit rotās. Šajā armijā jābūt divpadsmit kājnieku pulkiem, katrā pa tūkstoš divsimt cilvēku... Katrs pulks jāsadala desmit rotās.., Katrs kavalērists savām vajadzībām saņem divus šiliņus dienā...» Tika plānots, ka kopējais armijas karavīru skaits būs apmēram divdesmit viens ar pusi tūkstoša vīru; trešdaļa no tā — kavalērija.

Kromvels patiešām kļuva par jaunās armijas dvēseli, bet viņa «dzelzsvīri» — par tās kodolu. Pilsētās un laukos atkal ņēma rekrūšus, rotās notika apmācības, kājniekiem izsniedza vienādus sarkanus mundierus, un viņš pats modri sekoja visam, kas notiek. Par kājnieku komandieriem kļuva vienkārši amatnieki, jomeni, veikalnieki. Kromvela kapteiņi, kuri kādreiz izraisīja grāfā Mančestrā sašutumu, tagad bija pulkveži. Patiešām — Eiropā nebija līdzīga karaspēka!

Arī sludinātāji nebija aizmirsti: puritāņu lektori, kas tik labi prata

saistīt dievvārdus ar aktuāliem šodienas uzdevumiem, tika nosūtīti uz katru pulku. Viņi neatteicās

Olivers Kromvels
apmēram divu gadu vecumā

Olivera Kromvela
māte Elizabete

Hantingdonas pamatskola

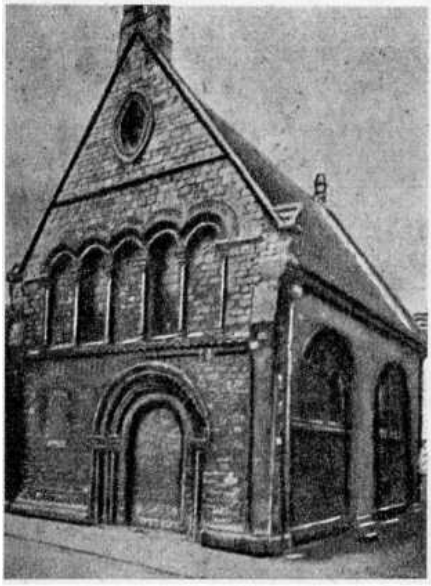

Kromvela māja
Īli pilsētiņā

Hercogs Bakingems

Karaliene Henrieta Marija

Kārlis I Stjuarts

Tomass Ventvērts — grāfs Strefords

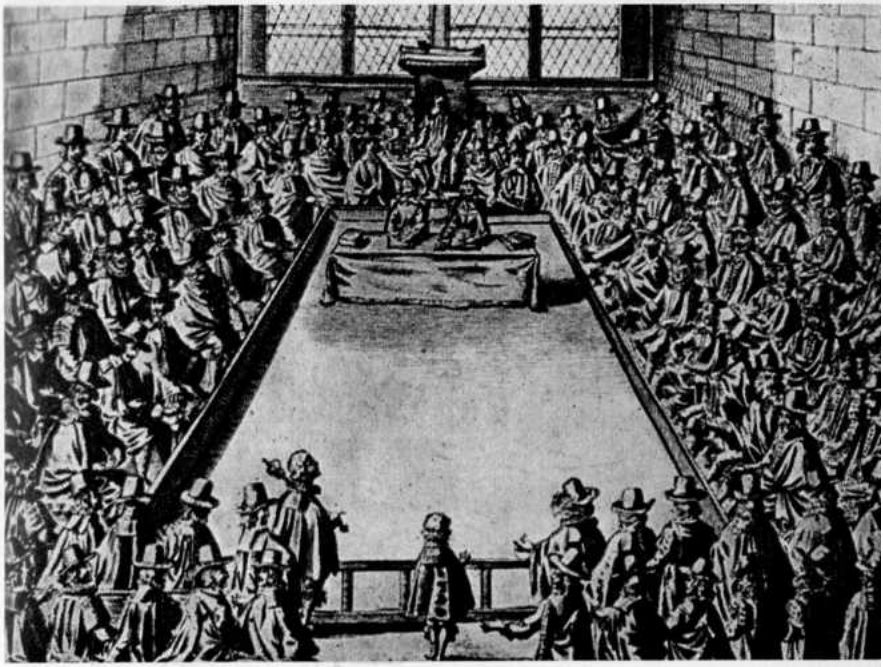

Ilgais parlaments. Pārstāvju palāta. 1641. g.

Džons Hempdens

Džons Pims

Grāfs Esekss

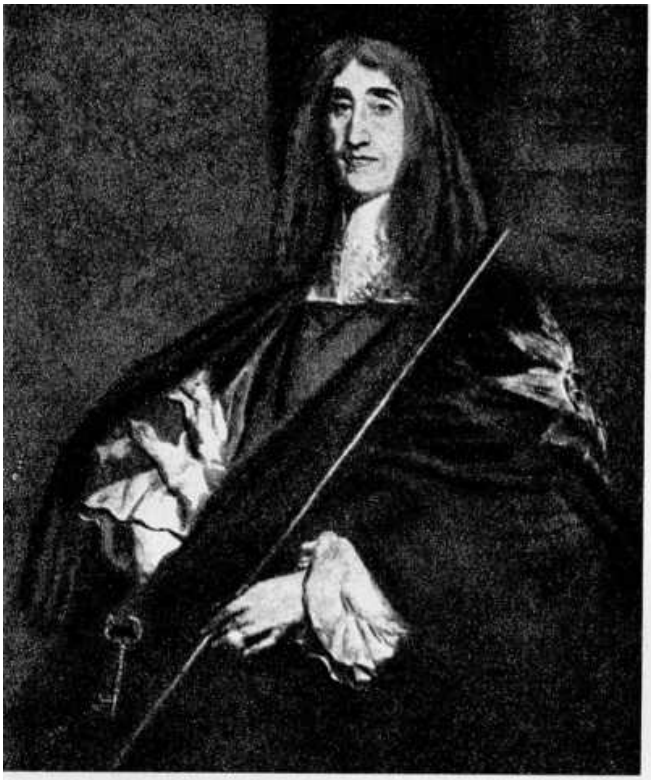

Grāfs Mančestrs

Princis Ruperts

Henrijs Airtons

Tomass Fērfakss

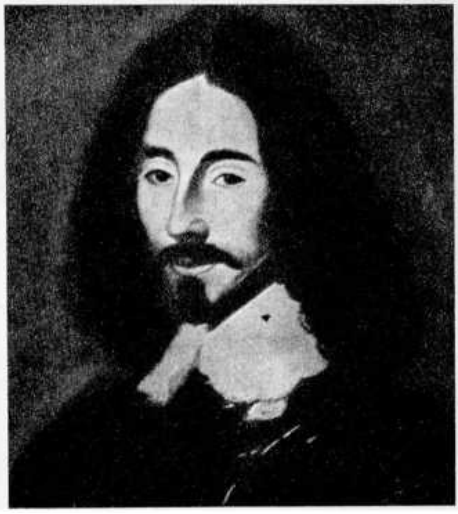

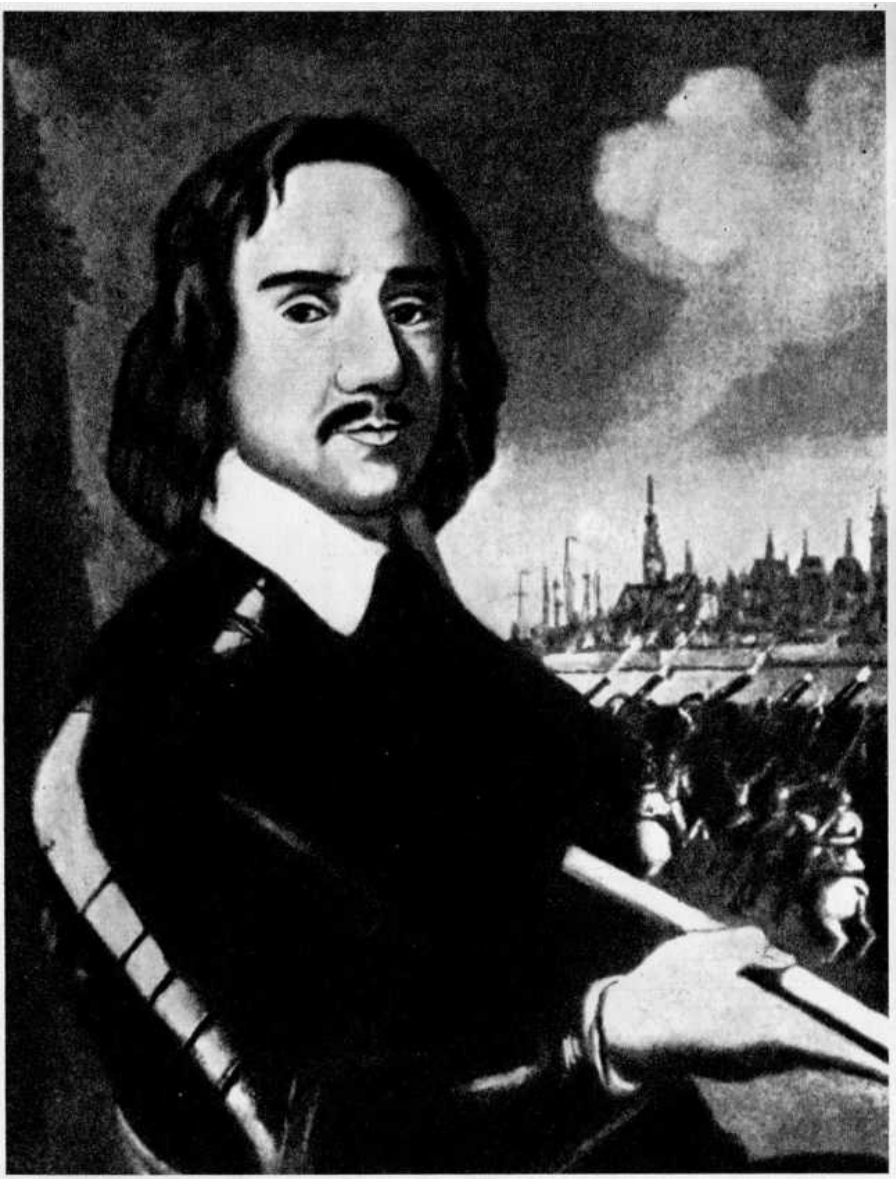

Olivers Kromvels 1645. gadā. Fonā Bristoles sturmēšana

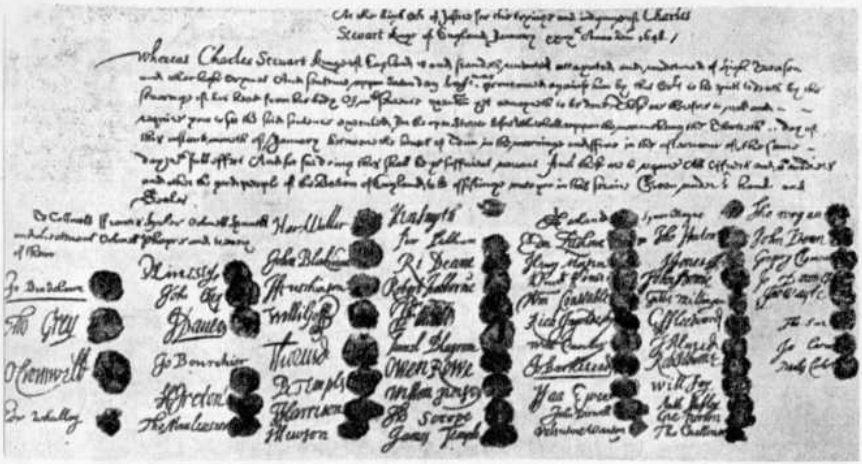

Nāves spriedums karalim ar tiesnešu parakstiem

Džons Bredšovs

Džons Lilberns

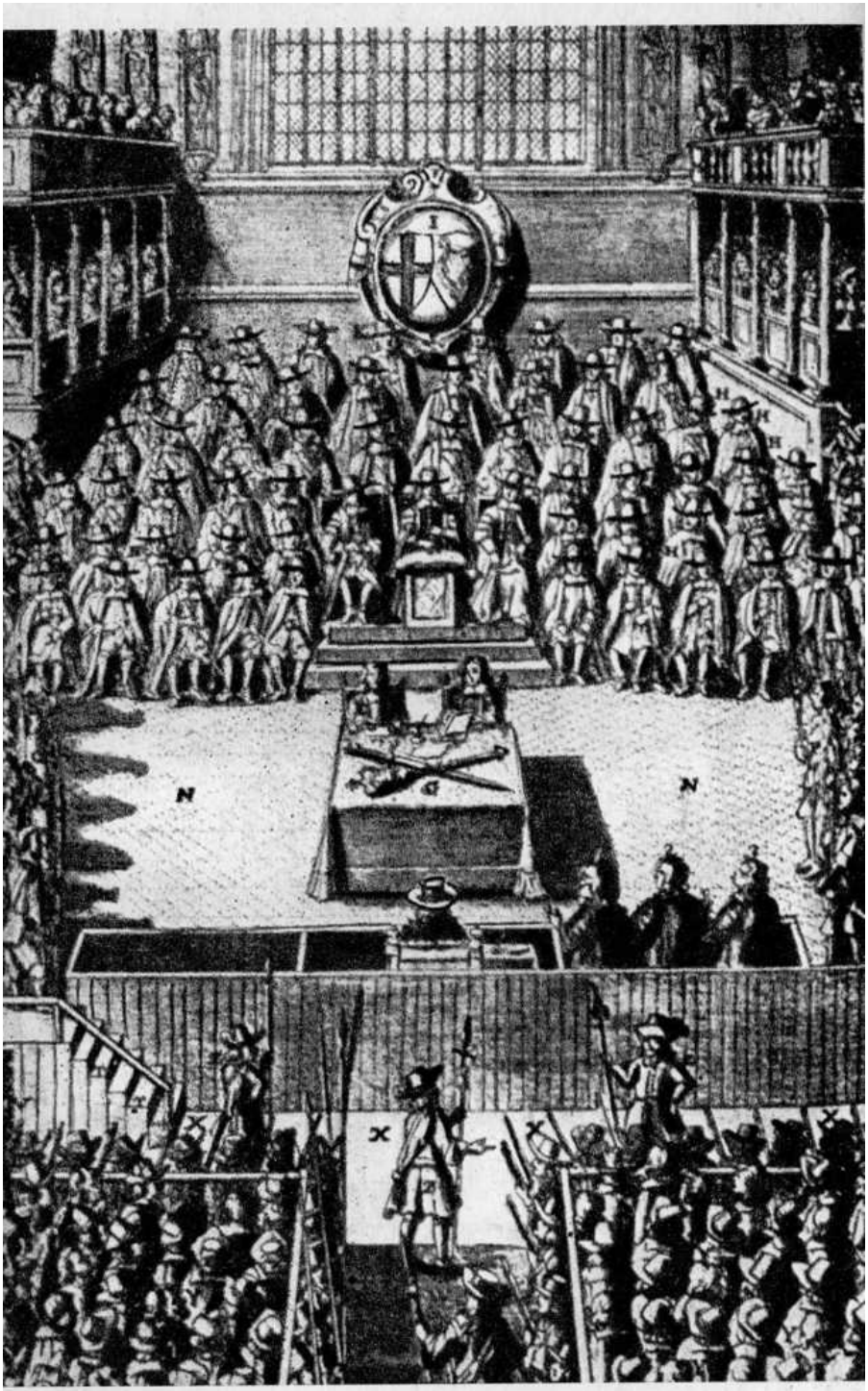

Karaļa tiesāšana

nēsāt ieročus, jo zobens un muskete ari blbelē tika laisti darbā ar vienlīdz labām sekmēm.

Statūti paredzēja stingru disciplīnu. «Ikviens, kas pamet savu karogu vai bēg no kaujas lauka, tiek sodīts ar nāvi,» bija rakstīts šajā dokumentā. «Ja sardze vai patruļnieks tiks pieķerti guļam vai piedzēruši... viņi bez žēlastības tiks sodīti ar nāvi. .. Par zagšanu vai laupīšanu tiek sodīti ar nāvi...» Cik ļoti šie principi atšķīrās no toreiz visur pieņemtajiem karavīra «goda kodeksa» noteikumiem! Iedzīvotāju aplaupīšana, zagšana, piesavināšanās tika uzskatīta pai visai parastu parādību un pat par godalietu. Sevišķi ar to izcēlās princa Ruperta bandīti. Viņi nesaudzēja ne baznīcas, ne slimnīcas, ne mierīgos iedzīvotājus. Tautā Rupertarn bija iesauka — «Princis Robber», tas ir, «Princis Laupītājs».

Kopš parlamenta armija bija kļuvusi par jauna tipa armiju, tās zaldāti pārvērtās. Tie vairs nebija vienkāršie jomeni un pusanalfabētiskie amatnieki, kas pieķērušies dzimtajai pusei un negrib karot svešās grāfistēs. Viņus bija pārņēmis jauns sajūsmas vilnis. Apziņa, ka viņi cīnās par taisnību, labāk palīdzēja uzturēt disciplīnu viņu rindās nekā stingrie statūti, izglītoja viņus vairāk nekā skolas zinības. «Starp viņiem nebija izplatīti netikumi,» rakstīja laikabiedrs, «kas ir visai parasta parādība zaldātu nometnē. Nebija ne zādzību,*ne trakošanas, ne lamāšanās, ne dieva vārda nelietīgas piesaukšanas, tā ka staigāt pa viņu nometni varēja tikpat droši kā pa pilsētu.»

Sprediķi, kurus zaldāti klausījās, pārliecināja viņus, ka dievs ir viņu pusē, un viņi nešaubīdamies tam sekoja nāvē. Uzvaras pār ienaidnieku apstiprināja šo pārliecību. Patstāvīga svēto rakstu lasīšana un apspriešana (katram bija izsniegts krājumiņš vārsmās rakstītu psalmu, daudziem bija kabatas formāta bībele) sniedza barību viņu prātam, mācīja izsacīt savas domas, meklēt taisnību un labo dzīvē. Viņi veidojās par pilsoņiem.

Auksts un mitrs bija 14. jūnija rīts. Pulkstenis rādīja astoņi. Kromvels stāvēja pakalna virsotnē ziemeļos no nelielā Nesbi ciema, kas atradās deviņas jūdzes no Nort-hemptonas, pašā Anglijas sirdī, un uzmanīgi vēroja ienaidnieka karaspēku, kurš rūpīgi gatavojās kaujai uz pretējā pakalna starp irbulenēm, ziedošiem mežrozīšu un ērkšķu krūmiem. Kromve'la zaldāti, turot zirgus aiz

iemauktiem, izveidoja parlamenta karaspēka dispozīcijas labo flangu. Centrā stāvēja ģenerāļaSkipona kājnieki jaunos sarkanos mundieros. Septiņi tūkstoši vīru pret četriem tūkstošiem karaļa pusē. Kreisajā flangā tieši pretī Ruperta kavalērijai bija izvietojušies ģenerāļa Airtona jātnieki; Airtons bija tikko iecelts par Kromvela vietnieku. Pat no šejienes, no tālienes, varēja redzēt, ka arī kavalērija rojālistiem ir skaitliski mazāka nekā parlamentāriešiem. Krūmainajā pakalnā viegli gan bija paslēpt visai lielas rezerves.

Kromvels tikai vakar bija ieradies šeit, Fērfaksa armijā, un vēl tagad viņa ausīs skanēja priecīgie apsveikuma saucieni, ar kādiem

viņu sagaidīja zaldāti. Līdz pašam pēdējam brīdim viņa stāvoklis bija neskaidrs, jo «Akts par pašatteikšanos», ko viņš pats bija ierosinājis parlamentā, prasīja, lai Kromvels noliktu savas militārās pilnvaras. Taču viņš nesteidzās to darīt. Sākumā viņš bija aizņemts, organizējot karaspēku, bet vēlāk piedalījās nelielās sadursmēs ar kavalieriem.

Tūkstoš seši simti četrdesmit piektā gada vasarā stāvoklis atkal kļuva draudošs: rojālisti nāca uz Londonu. Gan pašam Kromvelam, gan visiem citiem parlamentā bija skaidrs, ka bez viņa — Kromvela — nevarēs iztikt. Fērfakss Kara padomes vārdā nosūtīja parlamentam ieteikumu: «Vispārīgā cieņa un mīlestība, kādu Kromvels bauda starp virsniekiem un zaldātiem visā armijā, viņa personiskās īpašības un spējas... viņa lielās rūpes un uzcītība, drosme un uzticība, ko viņš parādījis, kalpojot parlamentā... kā arī pastāvīgā dieva svētība, kas viņu mūžīgi pavada, — tas viss padara mūsu lūgumu, kas saistīts ar viņa iecelšanu, par mūsu pienākumu attiecībā pret Jums un tautu...» Pirms četrām dienām lordi, ko nobaidīja rojālistu tuvošanās, ar skābu seju apstiprināja viņa iecelšanu pretēji «Aktam par pašatteikšanos».

Kromvels atskatījās uz savu karaspēku. Nabaga neveiklie zaldāti bifeļādas bruņuvestēs — koletēs, cik labi viņš tos pazina, kā mīlēja! Vienkāršu, neizglītotu vīru bars, ko tā nicina kavalieri, — šodien viņi parādīs, ko spēji Kromvela skarbā seja atplauka smaida, sirdi pildīja prieks. Viņš pacēla acis pret debesīm un klusu pie sevis noskaitīja īsu pateicības lūgšanu. Viņš bija pārliecināts, ka dievs pametīs kavalierus kaunā.

Pulksten deviņos no rīta pretinieka pusē atskanēja taures skaņas. Nervozi, it kā to vien gaidījušas, tām āt

es

saucās taures no parlamenta pakalna, un nepacietīgie Ru-perta jātnieki, kā arvien, pirmie metās kaujā. Kromvels uzlēca seglos un deva signālu uzbrukumam.

Viņa «dzelzsvīri» turējās stingri. Jau pirmais viņu trieciens sadragāja un izklīdināja karaļa kreisā flanga jātniekus, padzina tos no paugura, aiztrenca aiz gravas, cauri dzelkšņainajiem krūmiem/ Nē, nē, neaizraujieties ar vajāšanu! Kromvels atļāva tikai nelielai grupai savu zaldātu dzīties pakaļ pretiniekam, bet galvenos spēkus pagrieza atpakaļ un kā varenu dzelzs dūri trieca pret ienaidnieka kājniekiem.

Kājnieki no muskešu šāvieniem jau pārgāja uz tuvcīņu. Ģenerālis Skipons sākumā prasmīgi un veikli uzbruka un pat izsita pretinieku no tā pozīcijām, bet pēc tam nez no kurienes viņam uzbruka kavalēristu vienības, un viņš bija spiests atkāpties «Apaļgalvju» rindas sajuka, pats Skipons bija ievainots, viņa palīgs nogalināts, vēl mirklis — un sarkanie mundieri dotu kājām vaļu. Arī šeit, tāpat kā Mārstonmūrā, stāvokli glāba Kromvels. Viņa «dzelzsvīri» negaidot deva spēju triecienu ienaidniekam no 'aizmugures, samina to ar zirgiem, sacirta

ar zobe-nieiņ. Iedrosmināties kājnieki atguva enerģiju, no jauna metās cīņā. pret ienaidnieku — un kavalieri padevās.

Fērfakss bez ķiveres, ko bija notriecis kāds ar zobenu, ielauzās karaļa kājnieku[f] galvenajos spēkos, iztrenkāja sadrūzmējušos cīnītājus uz visām pusēm, pats savām rokām nodūra karognesēju un satvēra karogu.

Kreisajā flangā pa to laiku bija izveidojusies gaužām bēdīga situācija. Ruperts bija izsitis no pozīcijām Air-toņa vienības, pats ģenerālis ar šķēpu bija ievainots kājā un sejā, parlamenta kavalērija izklīdināta. Bet ko darīja Ruperts? Kā parasti, viņš aizrāvās ar vajāšanu, aizaulekšoja līdz Nesbi un sāka laupīt. Viņš pārtrauca cīņu, un tas viņam dārgi maksāja: palikuši bez aizsega, kājnieki, Skiponam un Kromvelam kopīgi uzbrūkot, apjuka un beigu beigās, nometuši ieročus, bēga, panika laužoties cauri dzeloņainajiem krūmiem un zaudējot cilvēkus.

Pats Kārlis, redzot sava karaspēka nenovēršamo sakāvi, gribēja mesties uzbrukumā: izmisumā viņš izjāja priekšā, aicinot cīņā savu personisko gvardi, bet kāda glābēja roka izrāva viņam pavadu, ar spēku pagrieza zirgu un aiztrenca to uz rietumiem, tālāk no lodēm. Viņam pakaļ, bez žēlastības cērtot piešus zirgiem sānos, aiztraucās visa viņa kavalērija, kas bija saglabājusies pēc kaujas. Drīz

viņus panāca princis Ruperts uz pagalam notriekta, satracināta zirga. Viņš bija atgriezies kaujas laukā, kad viss jau bija galā, un tagad glāba savu dzīvību.

Abi pakalni, ko sedza kritušo līķi, bija atbrīvoti no kavalieriem, kuri nekārtībā bēga līdz pašai Notingemai un vēl tālāk. Viņi atstāja pilsētu, pamezdami visus savus pajūgus. Nepilnās trīs stundās kauja bija galā. Parlamenta rokās nonāca apmēram pieci tūkstoši gūstekņu, visa artilērija, ieroči, uzkabe un pajūgi.

Diena sliecās pret vakaru, kad Kromvels, vēl juzdamies satraucošās kaujas varā, uzvaras spārnots, rakstīja parlamenta spīkeram ziņojumu:

Ser! Pēc trīs stundu ilgas nopietnas ciņas, kas norisa ar mainīgām sekmēm, mēs izklīdinājām pretinieku, nogalinājām un saņēmām gūstā apmēram piecus tūkstošus, starp viņiem daudzus virsniekus. Tāpat sagrābām divsimt pajūgus, tas ir, visus vezumus un visu artilēriju. Mēs padzinām ienaidnieku aiz Hārboro, gandrīz līdz pašai iesterai, uz kurieni bēga karalis.

Ser, tas nav nekas cits kā dieva pirksts, un viņam vienīgajam pienākas slava. Ģenerālis Fērfakss kalpoja Jums uzticīgi un varonīgi; vislabāk viņu raksturo tas, ka mūsu uzvarā viņš saskata dieva pirkstu, un drīzāk viņš nomirs nekā uzskatīs, ka pelnījis slavu. Godīgie zaldāti šajā kaujā pazemīgi Jums kalpoja. Ser, tie ir uzticami ļaudis, un es dieva vārdā līigšus lūdzos: neatvēsiniet viņus. Es gribētu, lai tas, kas

riskē ar dzīvību savas dzimtenes brīvības vārdā, varētu droši uzticēt dievam savas sirdsapziņas brīvību, bet jums — to brīvību, par kuru viņš cīnās.

Londona gavilēja. Abas parlamenta palātas sarīkoja Si-tijā krāšņu banketu, pēc kura visi klātesošie, piecēlušies kājās, nodziedāja psalmu.

Līdz ar pajūgiem parlamenta armijas rokās bija nonākusi apsardzes pamestā karaļa kanceleja. Visa karaļa sarakste, arī viņa «franču kabinets» — vērtīgi dokumenti, kuros karalis melns uz balta ziņoja par savu gatavību un vēlēšanos pieņemt ārvalstu palīdzību — naudu, ieročus un karaspēku pret savu tautu, — tas viss tagad kļuva zināms atklātībai. Vispirms šos dokumentus skaļi nolasīja apakšpalātā, bet pēc tam Siti jā londoniešiem •— lielam ļaužu pulkam. Ikviens, kas vēlējās, varēja pieiet

un pārliecināties, ka dokuments ir oriģināls, — paņemt to rokā, apskatīt rokrakstu un zīmogu.

Pilsētu pārņēma ārkārtīgs satraukums. Pats karalis, kā izrādījās, bija nodevējs! Vedot sarunas ar parlamentu, viņš tajā pašā laikā nodevīgi sauca palīgā Lotringas hercogu, frančus, dāņus, pat īrus. Viņš aicināja tos iebrukt Anglijā ar ieročiem rokās. Viņš, kā izrādās, nekad nav gribējis panākt mieru, ne reizi viņa piekāpšanās nav bijusi īsta; nevienu savu solījumu viņš netaisījās izpildīt. Karalis paļāvās tikai uz spēku un vienmēr sapņoja par patvaldību.

Karalis bija spēli zaudējis, šķiet, uz visiem laikiem. Velti atskanēja balsis, kas uzstājās pret «ģimenes noslēpumu» izpaušanu: parlaments pavēlēja šīs vēstules izdot un izplatīt tautā. Drīz vien tās nāca klajā ar nosaukumu «Atvērtais karaļa portfelis jeb Dažas vēstules un slepeni papīri, kas rakstīti ar karaļa roku un ko ieguvis kaujas laukā pie Nesbi 1645. gada 14. jūnijā uzvarētājs sers Tomass Fērfakss; ar šiem papīriem tiek atklāti daudzi valsts noslēpumi, kas pilnīgi attaisno to lietu, kuras dēļ sers Tomass Fērfakss cīnījās šajā neaizmirstamajā dienā; ar piezīmēm».

Rietumos, uz kurieni bija aizbēdzis karalis, karš izpaudās nelielās sadursmēs, kurās vienmēr uzvarēja Fērfakss un Kromvels. Gada* laikā viņi ieņēma vairāk nekā piecdesmit rojālistu cietokšņu, starp tiem svarīgu punktu Bristoli, kuru izmisīgi aizstāvēja Ruperts. 1646. gada

24. jūnijā krita Oksforda — karaļa galvenā mītne. Karalis, apgriezis matus un bārdu, pārģērbies kalpotāja drānās, divu sev tuvu stāvošu personu pavadībā bēga. Neiedrošinādamies doties uz Londonu, viņš brauca uz ziemeļiem un padevās skotiem, paļaujoties uz viņu augstsirdību. Pilsoņu karš beidzās ar pilnīgu parlamenta uzvaru, ar ievērojamā un varenā ģenerāļa Kromvela uzvaru.

V nodala. NODEVĒJS

Mīļais Kromvel! Lai dievs atdara Tavu sirdi un Tavas acis un Tu saredzi to kārdinājumu, kurā Tevi ievedusi apakšpalāta, dāvinot Tev katru gadu divarpus tūkstošus mārciņu. Tu esi dižens cilvēks, Kromvel! Bet, ja arī uz priekšu Tu rūpēsies tikai par savu paša mieru, ja arī uz priekšu aizturēsi parlamentā mūsu petīcijas, tad visiem mums, apspiestajiem un nomāktajiem, kas pārāk paļāvās uz Tevi, glābiņš nenāks no jums, zīdā -tērptajiem independentiem. Saņemies, izsaucies: «Ja man jāmirst, tad lai. notiek tāl» — un nāc kopā ai mums. Bet, ja ne es apsūdzēšu Tevi, ka esi mūs zemiski piekrāpis, nodevis prezbiteriešu tirāniskajās rokās, pret kuriem mēs spētu sevi aizstāvēt, ja nebūtu Tevis, Kromvel! Lai nolādēta tā diena, kad viņiem Izdevās Tevi nopirkt, par divarpus tūkstošiem.

_ Džons Lilberns

Situācija Skotijā ir slikta. It kā Anglijā tā būtu labāka! Pie mums nepārtraukti skan visādi saucieni un notiek pat vēl kas ļaunāks.

* Kromvels

1. AĢITATORI

Ar viņu sen tā nebija noticis. Pēc slaveno uzvaru triumfa, pēc pēdējo gadu vieglās, trauksmainās pacilātības," pēc cīņas prieka un dieva žēlastības zīmēm — atkal tumsa, izmisums, slimība. Atkal bailes no nāves.

Karš bija beidzies. Un kā jau parasti pēc katra liela spēku sasprindzinājuma, jūtu uzliesmojuma, pašaizliedzīgas degsmes neizbēgami pienāk brīdis, kad jānorēķinās par lielajiem priekiem, tā arī tagad rūgtais reakcijas un atskurbšanas laiks iestājās ne tikai Kromvela, bet visas nācijas sirdī un dvēselē.

1646. gada decembrī skoti izdeva Kārli angļu parlamentam par četrsimt tūkstošiem sterliņu mārciņu. Pēc tam skotu armija devās mājup. Karali, kas tik negodīgi bija pārdots parlamentam, ar lielu godu, ar lielgabala zalvēm un zvanu skaņām pieņēma angļu komisāri un ievietoja Holmbi pilī Anglijas ziemeļos. Karaļa piekritēji nolika ieročus, tas tiesa, taču viņu vēl bija daudz, ļoti daudz, bet galvenais — pats parlaments, kā izskatījās, gribēja beidzot ar viņu vienoties.

Karaļa vēlēšanās nekavējoties tika izpildītas. Viņam sagādāja greznus dzīves apstākļus. Viņam atļāva turēt lielu svītu, viņu uzklausīja, nometušies uz ceļiem.

Pats Fērfakss, uzvarētājs pie Nesbi, noskūpstīja viņam roku. Prezbiteriešu vairākums palātā tagad bija pilnīgi viņa- pusē. Atcēluši savu vasaļa atkarību no karaļa un noteikuši prezbiteriešu baznīcas kārtību, viņi kļuva neierobežoti valsts saimnieki. Paši sev piešķīra ienesīgus amatus, bez kautrēšanās iedzīvojās, viņus tagad vairs

neiegrožoja vecie feodālie kanoni. Bez monarhijas viņi nevarēja iztikt, un karaļa atgriešanās nozīmēja kārtības atgriešanos.

Kromvels uz laiku pilnīgi pameta valsts lietas. 1646. gada vasarā viņš nodevās vienīgi ģimenes rūpēm. Viņš izdod pie vīra — sava cīņu līdzgaitnieka un domubiedra Henrija Airtona vecāko meitu Bridžetu, dievbijīgu, kautrīgu meiteni. Trīsdesmit divus gadus vecais Airtons, jau nobriedis vīrs, drosmīgs karavīrs, viņai būs drošs atbalsts.

KromVela Ienākumi bija pamatīgi pieauguši: jau pagājušā gada rudenī parlaments viņam izmaksāja divarpus tūkstošus sterliņu mārciņu gadā par «nenogurstošu un uzticīgu dienestu». Bija lˆiks padomāt par Elizabetes, mazāko bērnu un māmuļas pārvešanu no Īli uz Londonu. Rudenī Kromvels aizņemts ar pārvākšanos, viņš tagad pārceļas uz Drurileinu, starp Sitiju un Vestminsteru, netālu no krodziņa «Sarkanais lauva».

Jaunā — 1647. gada janvāra beigās Kromvels saslimst. Viņu moka galvassāpes, un ārsti konstatē audzēju galvā, lielu abscesu, kas bīstams dzīvībai. Atkal uzmācas domas par nāvi. Viņš ir pārliecināts, ka viņa slimība neredzamiem pavedieniem saistīta ar morālām ciešanām, ko radījusi depresija, to lielo kopīgo ideālu sabrukums, kuru dēļ viņi karoja.

Kromvels nebija monarhijas pretinieks. Viņš un citi independenti vēlējās vienīgi to, lai iekarotās tiesības un brīvības tiktu garantētas, viņi vēlējās reformas. Ir jāmaina vēlēšanu kārtība, lai vidējie skvairi, džentrija un uzņēmīgie tirgoņi iegūtu parlamentā vairāk vietu un vaˆ rētu jūtamāk ietekmēt politiku. Jāpasargā no prezbiteriešu tīkojumiem sirdsapziņas brīvība, vārda brīvība, petīciju brīvība — katra angļa neatņemamas tiesības, kas ierakstītas jau Lielajā brīvības hartā. Pastāvot šādiem

noteikumiem, gan viņam, gan Venam, gan Hezlrigam nebija iebildumu, ka tagad karalis atgriežas Vaitholā.

Taču viņa nometnē atskanēja arī citas balsis, drosmīgākas, vairāk satraucošas. Tās nāca no apakšas, no tautas. Sīkie amatnieki, tirgotāji, zemnieki, kuriem karš nozīmēja īstu nelaimi, prasīja stingras reformas. Parlamenta independenti viņiem jau bija grandi, zīdā tērpti kungi.

Tautas stāvoklis patiešām bija smags. Karš bija radījis sabrukumu, pārtraucis tirdzniecību un sakarus starp grāfistēm. Abas naidīgās armijas cīnoties bija izpostījušas sējumus, iztērējušas visas pārtikas rezerves gan cilvēkiem, gan mājlopiem, atņēmušas zirgus. Pārtikas cenas cēlās, bet amatnieku ražojumiem nebija noieta. Karš beidzās, bet tā radītais posts turpinājās. Ar akcīzēm bez žēlastības tika apliktas pirmās nepieciešamības preces: gaļa, sāls, alus, audumi, ogles. Armijas uzturēšana ar milzīgu smagumu gulās uz tautas pleciem, lordi nekaunīgi saimniekoja muižās, padzenot no kopienas zemes veselus ciematus un iežogojot laukus savām aitām, prezbiteriešu vecākie, gluži

kā bīskapi, pieprasīja baznīcas desmito tiesu.

Tautas neapmierinātība draudoši pieauga. Kromvels to bija izjutis jau kara laikā, kad ar rungām bruņojušos zemnieku grupas uzbruka viņa vienībām gluži tāpat ka rojālistu nodaļām. Viņš saprata, ka tie ir nabadzīgi, tumši ļaudis, kas novesti līdz izmisumam, un nebija pret tiem sevišķi bargs, tomēr nepieciešamības gadījumā aizstāvējās.

Tagad šī vienkāršā tauta sūtīja parlamentam petīciju pēc petīcijas. «Mēs ticējām, ka jūs esat patiesi,» viņi rakstīja, «un izvēlējām jūs par saviem pilnvarotajiem un aizstāvjiem, mēs jums uzticējām mieru... mēs nodevām jūsu rīcībā savu īpašumu, bet jūs aplaupījāt un izputinājāt mūs; mēs jums uzticējām savu brīvību, bet jūs paverdzinājāt mūs, uzkundzējāties mums; mēs jums uzticējām savas dzīvības, bet jūs katru dienu mūs nogalināt un spīdzināt...»

«Patiešām,» Kromvels domāja, «situācija Anglijā ir tik slikta, ka sliktāk nemaz nevar vairs but, daudz lozungu un saucienu saplosa valsti gabalos, un dievs vien zina, ar ko tas beigsies...» Kopīgo ideālu gals un paša dzīves beigas viņam saplūda vienā jēdzienā un nāves spriedums šķita jau pasludināts,

Atveseļošanās pēc smagas slimības vilkās gausi. Taču Kromveia dvēselē jau krājās možums. Vēl vārgajā rokā turēdams spalvu, viņš rakstīja Fērfaksam: Ar pilna pārliecību varu 'teikt, ka tas kungs man parādījis savu žēlastību. Es jau jautu nāves elpu, lai iemācītos ticēt tam, kas ceļ no miroņiem, lai nepaļautos uz saviem miesīgajiem spēkiem...

Reiz, pastaigādamies ar savām nespēcīgajām, it kā ar vati piebāztajām kājām pa Vestminsteras dārziem, viņš satika Ledlo. Enerģiskais, gudrais trīsdesmit gadus vecais Edmunds Ledlo, kas bija dedzīgi cīnījies parlamenta pusē un pagājušajā gadā ievēlēts par palātas locekli, Olive-ram patika. Pēkšņi viņš juta vēlēšanos atklāt sirdi, jo Edmunds prata uzklausīt, prata uzmanīgi, lūkoties sarunu biedra sejā. Ledlo tūlīt ievēroja, ka Kromvelu kaut kas nomāc, un jautāja pēc iemesla.

Viņi iegriezās kādā mazākā alejā, viņiem nekur nebija jāsteidzas, un Kromvels atklāja Edmundam savu sirdi. Varonīgie krustneši, kas reiz drosmīgi bija cīnījušies par to kungu, tagad pārvērtušies par alkatīgu suņu baru, kas plēšas par galas gabalu. Cik vienkārši un labi bija armijā! Cik labi bija toreiz, kad karš vēl nebija sācies un parlamenta locekļi turējās vienkop! ... Kromvels atcerējās Edmunda tēvu, skvairu Henriju Ledlo. atcerējās viņa neprātīgi drosmīgās runas. 1642. gada maijā spīkers izteica viņam rājienu par to, ka viņš sacīja — karalis neesot sava amata cienīgs.

— Ja tavs tēvs dzīvotu vēl šodien, — Kromvels teica, — viņš liktu tiem uzklausīt to, ko tie pelnījuši. Tas taču ir nožēlojami — kalpot tādam parlamentam! Lai arī cik uzticams tu būtu, bet, ja kāds

aprobežots zellis piecelsies un nomelnos tevi, tu nekad vairs nespēsi nomazgāties. Pavisam citādi ir armijā! Ja tu uzticīgi kalpo savam ģenerālim, tu esi pasargāts' no visādām tenkām, no skaudības.

Nabaga armija! Parlamentā to tik ļoti neieredzēja, it kā tā būtu visu karalistes nekārtību iemesls. Tai pavēlēja netuvoties galvaspilsētai tuvāk par 25 jūdzēm. Zaldātiem neizmaksāja algu par daudzām nedēļām — ne mazāk kā trīssimt tūkstošus mārciņu.

Zaldāti bija neapmierināti. Viņu kurnēšana pieauga, kļuva draudoša. Cīņās rūdījušies, guvuši politisku pieredzi, iemācījušies domāt, «dzelzsvīri» bija tapuši par varenu spēku. Runāja, ka viņ[1] esot pret karali un pret jeb-

kuru varu, ka viņi atzīstot tikai tautas varu. Kārli viņi nosauca par tirānu un ienaidnieku. Ja viņi pavērsīs ieročus pret parlamentu, bail pat iedomāties, kas notiks valstī.

Palātā to visu ļoti labi saprata. Jau sen tika runāts par to, ko darīt ar armiju. 1647. gada 18. februāri pieņēma lēmumu: armiju atlaist, atstājot tikai desmit tūkstošus kājnieku un sešus tūkstošus četrus simtus jātnieku garnizona dienestam. Par šo spēku virspavēlnieku iecēla ģenerāli Fērfaksu, un bez viņa vairāk ģenerāļu armijā vispār nedrīkstēja būt. No atvaļinātajiem zaldātiem — divpadsmit tūkstošiem vīru — jāizveido jauna armija, ko sūtīt uz Īriju. Visiem virsniekiem jāpieņem Kovenants, tas ir, jāpievienojas prezbiteriešu baznīcai. Par parlamenta locekļiem viņi vairs nevar būt.

Cik veikli viņi to izdarīja! Ar vienu rāvienu armija tika atbrīvota no visiem ģenerāļiem — independentiem: Kromvela, Airtona, Lamberta. Otrā punktā — otrs trieciens: visi Kromvela pulkveži un kapteiņi, independentu sektas locekļi: Okijs, Praids, Herisons, Hortons — vai nu mazums viņu! — arī tika izmesti; pat aklajam redzams, ka šie cilvēki neparakstīs nekādu Kovenantu. Bet virsnieku klātbūtne parlamentā vai parlamenta" locekļu dienēšana armijā ir pilnīgi aizliegta. Tos, kas uzdrošināsies izteikt savu neapmierinātību, nosūtīs uz Īriju, tālāk no Londonas.

Tas bija vareni izdomāts, taču viens ķēdes posms nebija ņemts vērā: pašas armijas vēlēšanās un griba. Tie nebija tādi zaldāti, kuri kā aitu bars klusēdams paklausīgi izpildītu ikvienu pavēli «no augšas». Viņi bija karojuši par svētu lietu, un tagad viņiem bija tiesības prasīt to, kas viņiem pienācās. Kad 21. martā parlamenta komisāri ieradās karaspēkā, lai apspriestu izformēšanas un spēku komplektēšanas priekšnoteikumus Īrijā, viņiem tika iesniegta petīcija. To bija parakstījuši daudzi independentu virsnieki, arī Okijs, Praids un Airtons, Viņi prasīja, lai nekavējoties izmaksā algu, amnestē par nodarījumiem kara laikā, nodrošina karavīru atraitnes un bāreņus. Viņi prasīja, lai nepiespiež karot Īrijā.

Cik grūti Kromvelam bija šajās dienās! Viņš saprata, ka

parlamenta lēmumi ir zemiski un ļaunprātīgi, un sirds dziļumos tiem nepiekrita. Viņš apzinājās, ka armija ir vienīgais spēks, kas spēj aizstāvēt to, par ko cīnījās zaldāti. Bet disciplīna? Vai viņš pats nemācīja saviem karavīriem bez ierunām paklausīt? Vai pats bez žēlastības

nesodīja par jebkuru patvaļas simptomu, izlaidību un nekārtību? Un galvenais, pats briesmīgākais: ja armija sacelsies pret parlamentu, kas notiks ar valsti? Jauns karš? Cik ilgi tas turpināsies? Pie kā novedīs?

Tāpēc 22. martā Kromvels apakšpalātā piecēlās un, apzinādamies savu — uzvarējušas armijas vadoņa un elka vārdu nozīmi, teica:

— Visuvarenā dieva priekšā es jums apliecinu: armija izformēsies un noliks ieročus pie jūsu durvīm, tiklīdz jūs to pavēlēsiet.

Viņa roka bija piespiesta pie krūtīm, acīs bija asaras, viņš runāja no sirds. Tajā mirklī viņš bija pārliecināts, ka tā vajag: mierīgi' pakļauties šai pavēlei, lai novērstu vēl ļaunāku haosu, sašutumu, iespējams, pat asinsizliešanu. Taču sirds bija smaga. Kas viņam Anglijā atlicis ko darīt? Daļa viņa zaldātu aizsūtīti uz Īriju, viņa paša pulks nodots citam komandierim. Varbūt labāk aiziet pavisam? Doties uz Vāciju pie Pfalcas Fridriha, kas nu jau kuro gadu vada protestantu karu pret katoļiem. Pats Fridrihs sauca viņu palīgā...

Taču notikumi Anglijā neļāva atjēgties. Uzzinājuši par lēmumu izformēt armiju, zaldāti un jaunākie virsnieki atteicās paklausīt. Starp viņiem parādījās aģitatori — paši drosmīgākie, kas nˆļoija noskaņoti samierināties. Viņi sauca sev līdzi visus pārējos. Karaspēka daļās sākās mītiņi. «Izformējiet vai nu visus, vai neaiztieciet nevienu,» aģitatori teica. «Visus uz Īriju vai arī nevienu!» No katra pulka izvēlēja divus aģitatorus, un viņi veidoja padomi zaldātu interešu aizstāvēšanai.

Aģitatori ātri vien atrada kopīgu valodu ar Londonas amatniekiem, zeļļiem > un sludinātājiem. Jau četrdesmit piektajā gadā Londonā parādījās daži pamfletisti, kuri sāka rakstīt par tautas brīvību un tiesībām. It sevišķi izcēlās Džons Lilberns — bijušais amatnieka māceklis, vēlāk armijas virsnieks, tas pats Džons Lilberns, kuru nolika pie kauna staba jau 1638. gadā par puritāņu nelegālu sacerējumu izplatīšanu; par viņu Kromvels bija aizbildis vārdu parlamentā. Tagad neapvaldītajiem, gandrīz skandalozajiem Lilberna rakstiem bija lieli panākumi. Viņš sauca sevi par «brīvdzimušo angli». Viņš pierādīja, ka augstākā vara valstī ir nevis karalis, nevis lordi, bet apakšpalāta, kura savas tiesības saņēmusi no tautas. Tauta ir augstākais suverēns valstī, un tai ir tiesības atcelt nederīgus valdniekus. Parlaments nevar rīkoties, kā

pašam patīk, tam jādarbojas tautas interesēs. Lilberns paziņoja, ka pēc savas dabas visi cilvēki ir vienlīdzīgi un neviens nav pārāks par citiem. «Brīvība ir vienīgais dārgums, kura dēļ cilvēkiem vērts pakļaut

sevi briesmām, lai saglabātu un aizstāvētu sevi pret visādiem spaidiem un tirāniju, vienalga, no kurienes tie nāktu,» viņš rakstīja.

Lilbernam piebalsoja citi — Overtons, Volvins, Vaild-mens. Viņi vērsās pie apakšpalātas un uzdrošinājās tai diktēt savu gribu. «Mēs ievēlējām jūs par parlamenta locekļiem, lai atbrīvotu tautu no jebkādas verdzības un saglabātu valstī mieru un laimi,» viņi rakstīja. «Tāpēc mēs piešķīrām jums savu varu ... Mēs esam jūsu saimnieki, bet jūs — mūsu uzticamības personas.» Protams, visi viņi vienbalsīgi noraidīja lordu tiesības uz varu — tie taču nav tautas ievēlēti, bet savas tiesības ieņemt vietu augšpalātā mantojuši no senčiem. Viens otrs pat bija tik drosmīgs, ka pieprasīja notiesāt Kārli un iznīcināt monarhiju. Overtons rakstīja apakšpalātas locekļiem: «Mēs gaidām, lai jūs pirmām kārtām atklātu visai pasaulei karaļa Kārļa netikumību, turklāt parādītu karaļa varas neciešamo smagumu, noziegumus un varmācību ... Mēs gaidām arī, ka jūs pasludināsiet karali Kārli par ienaidnieku un savu lēmumu par karaļa varas atcelšanu ...»

Kromvels uzskatīja, ka šie cilvēki, ja tiem būtu vara un ietekme armijā, radītu ārkārtīgus draudus mieram un kārtībai valstī. Aģitatori armijā saistījās ar ziemeļu un rietumu vienībām: viņi atcēla no amata un apcietināja virsniekus, kas viņiem nepiekrita, iesniedza parlamentā skandalozas petīcijas, visu laiku musināja zaldātus. Viņi sāka nēsāt uz piedurknēm sarkanas lentes par zīmi, ka ir gatavi ar asinīm aizstāvēt savu brīvību. Un ne tikai savējo, bet visas tautas brīvestību. «Mēs nenoliksim ieročus,» bija teikts kādā viņu petīcijā, «kamēr pilsoņu tiesības un brīvība nebūs aizstāvētas un apstiprinātas.» Maijā viņi rakstīja ģenerālim Fērfaksam: «Mēs izturējām visas kara grūtības un briesmas, lai iekarotu tautai un paši sev pilnīgu brīvestību... Bet ar lielām sirdssāpēm un rūgtumu mēs redzam, ka spaidi šodien ir tikpat lieli kā agrāk.»

Vai vispār jāsaka, cik naidīgi parlamenta prezbiterieši izturējās pret tādām runām un tamlīdzīgu rīcību! Pēc 28. aprīļa viņi pieņēma lēmumu par zaldātu petīciju aiz-

liegšanu. Trīs karavīri, kuri iesniedza kārtējo lūgumu palātai, tika izsaukti pie barjeras.

Viņu sejas pauda apņēmību un pārliecību par savu taisnību.

— Kur sacerējāt šo vēstuli? — viņiem jautāja spīkers.

— Pulka kopsapulcē.

— Kas to uzrakstīja?

— Delegāts no katra pulka.

— Bet jūsu virsnieki? Vai viņi tam piekrita?

— Par vēstuli zināja tikai nedaudzi.

— Vai jūs zināt, ka vienīgi rojālisti varēja atļauties tādu izlēcienu? Vai tikai jūs paši kādreiz neesat piederējuši pie kavalieriem?

— Mēs iestājāmies parlamenta armijā jau pirms kaujas pie Edžhillas un kopš tā laika neesam to atstājuši.

— Ko nozīmē tā vieta jūsu petīcijā, kur jūs rakstāt par kaut kādiem jauniem tirāniem?

— Mēs esam tikai mūsu pulka deputāti. Ja palātai labpatiks pieprasīt rakstiskas ziņas, mēs tās nogādāsim pulkos un atvedīsim atbildes.

Cik viņi bija gudri, cik izaicinoši un bezbailīgi! Palātā sacēlās neiedomājams troksnis, skanēja draudi, lamas. Kromvels pieliecās pie Leftlo.

— Šie cilvēki ātrāk nerimsies, kamēr armija nesaņems viņus aiz ausīm un neizmetīs ārā no palātas.

Ledlo juta līdzi varoņiem un neko neatbildēja.

Maijā Kromvels kopā ar ģenerāļiem Airtonu, Skiponu un Flītvudu dodas pie armijas. Steidzīgi jāvienojas, citādi notiks nelaime. Apspriede notiek vecā baznīcā nelielajā Safronvoldenas ciematiņā. To vada Skipons, viņam blakus sēž Kromvels. Sanācis apmēram divsimt dumpīgo virsnieku. Visi ir uzbudināti, runā paceltās balsīs, kas bieži pāriet kliedzienos. Skiponam nepārtraukti jāsauc pie kārtības paši dedzīgākie — viņš aicina būt atturīgākiem gan Lambertu, gan Voliju: «Uzklausiet taču viens otru, kungi!»

Armijas pārstāvji prasa, lai viņiem izmaksā algu, izskata marta petīciju, atļauj publicēt uzsaukumus. Pagaidām šajās prasībās nav nekā bīstama, taču to tonis ir ass un neiecietīgs. Kromvels pieceļas. Viņš apsola, ka panāks no parlamenta naudas izmaksu par divām nedē-

ļām, Taču virsniekiem jāsaprot, ka viņi atrodas karaspēka priekšgalā un viņu rīcību vēro zaldāti. Viņiem ja-saprot, ka tieši parlaments viņiem piešķīris pilnvaras, un jāpārliecina zaldāti visiem spēkiem atbalstīt tos, kam vara rokās. «Ja vara kritis,» viņš saka, «radīsies vienīgi nekārtības.» Kromvels vēl ir pārliecināts, ka parlaments, par spīti prezbiteriešu virskundzībai apakšpalātā, ir īstais miera un kārtības sargātājs valstī. Tāpēc parlaments katrā ziņā jāsamierina ar armiju.

Taču prezbiterieši nevēlējās salīgt mieru. Samierināties nozīmēja piekāpties, bet piekāpties zaldātu prasībām — tas nozīmēja pakļaut draudiem pašu personisko varu un labklājību. Armija nekādā ziņā neļaus viņiem atsaukt atpakaļ Kārli, bet viņi pašlaik tiecas tieši pēc šāda mērķa. Un, neizpildījuši Kromvela un ģenerāļu solījumu, neapmierinājuši nevienu no zaldātu prasībām, prezbiterieši pieņēma lēmumu nekavējoties no 1. jūnija sākt armijas izformēšanu pa daļām, lai izvairītos no nemieriem.

Tā jau bija nodevība un laupīšana. Kārtējā pamfletā Overtons paziņoja, ka armijas izformēšana ir «krāpnieku, nodevēju un meļu

bara roku darbs». Vēstulē Fērfaksam aģitatori oficiāli atteicās pakļauties pavēlei. Lilberns piekrita armijas lēmumam un nosauca parlamenta varu par netaisnīgu un tirānisku. Kāda pulka zaldāti, kad tuvojās virsnieki, kas nesa pavēli par izformēšanu, iesaucās: «Redz, tur nāk mūsu ienaidnieki!» Viņi sagrāba ieročus, uzlauza pagrabus ar amunīcijas krājumiem .un atstāja savas nometnes, kas bija izvietotas blakus ciemā. Armija sasauca Ņūmarketā vispārēju kongresu.

Kas atlika komandieriem? Ne tikai Kromvelam, bet ari Airtonam, pašam Fērfaksam un citiem tālredzīgiem ģenerāļiem vajadzēja izvēlēties, vai nu pakļauties parlamenta varai un pārtraukt attiecības ar satracināto armiju, kas viņus padzīs — par to nebija nekādu šaubu —, vai ari nostāties nemiernieku pusē. Izvēle nebija viegla. Un, kas zina, kādu ceļu viņi būtu izvēlējušies, ja nepienāktu vēstis par prezbiteriešu sarunām ar skotiem. Sašutis Kromvels uzzināja^ ka Londonas milicija gatavojas cīņai ar armiju, ka prezbiteriešiem ir slepenas sarunas ar karali — viņam būšot jāstājas prezbiteriešu, rojālistu un skotu apvienoto spēku priekšgalā un jāatgūst sev tronis.

Tagad karalis pēkšņi ieguva ārkārtīgi lielu nozīmi. Tikai pirms gada independenti un prezbiterieši vienoti bija cīnījušies pret viņu. Turpretī tagad, pēc Fērfaksa vārdiem, viņš bija kļuvis par «zelta bumbu, kas iemesta starp divām partijām». Kas pirmais satvers bumbu? Kromvelam dažbrīd ienāca prātā: ja Kārlis būtu ar mieru dāvāt tautai apziņas brīvību un garantētu viņam, Kromvelam, personisku drošību, tad armija varētu palīdzēt tam atgriezties tronī un uz laiku laikiem izrēķināties ar prezbiteriešiem...

Elizabete, kā parasti, klusēja, taču viņu pārņēma arvien lielāks izbrīns un satraukums. Kopš viņi bija atbraukuši uz šejieni, uz Londonu, viņai nebija miera. Pie Olivera uz Drurileinu pastāvīgi nāca nepazīstami cilvēki, kas te sēdēja ilgi pēc pusnakts un klusinātās balsīs dedzīgi kaut ko apsprieda. Viņa tiem, kā parasti, pasniedza maizi, sviestu, mazliet mājās darītu alu un dzirdēja aprautas frāzes: «Karali atkal nodos skotiem...», «Ja viņus nekas netraucēs j ..», «Ja kavalieri un prezbiterieši vienosies ar skotiem ...», «Kamēr mums ir zaldāti...».

Reizēm viņu pārņēma šausmas: Olivers ir iesaistīts kādā sazvērestībā, un tā ^rsta pret karali! Vēlāk rūpes par bērniem un saimniecīou novirzīja Elizabetes domas, un viņa mazliet nomierinājās. Olivers, kā vienmēr, izturējās maigi pret viņu, vīra slimības, kas viņu baidīja visvairāk, pamazām tika pieveiktas. Kad viņa paskatījās uz Oliveru ar satrauktām, lūdzošām acīm, viņš teica nesaprotamus, taču mierinošus vārdus:

— Nekas, nekas, pagaidīsim... Tas kungs pats mūs vadīs...

Saule, laizdamās aiz meža, apzeltīja fantastiskos rotājumus, kas greznoja pils karnīzus, tās pēdējie stari pazibēja bēniņu lodziņā, nokrāsoja skursteņus un jumtus sārtā krāsā. Pēc vakara pastaigas

Kārlis atgriezās savos apartamentos. Kalpotāji rosījās, gādājot vakariņas, pils stūru tornīšos zaldāti stāvēja sardzē.

Negaidot aiz paugura atskanēja griezīgas tauru skaņas un spēcīga pakavu dipoņa satricināja zemi. Sardzes vīri saskatījās. Viņiem bija pavēlēts apsargāt karali, kurš, kopš skoti tika izdevuši viņu parlamentam, dzīvoja šeit,ziemeļos, Holmbi pilī. Pie viņa visu laiku atradās prez-biteriešu komisāri. Garnizonu komandēja pulkvedis Greivss.

Pakavu dipoņa tuvojās. Drīz uz ceļa parādījās kavalēristu priekšējā vienība. Tā piejāja pie vārtiem.

— Kas nāk? — balss torni uzsauca.

Atbildes nebija. No vakara miglas izpeldēja arvien jaunas un jaunas kavalēristu rindas.

— Ei, kurš jums tur ir galvenais? — no torņa atkal atskanēja piesardzīgs jautājums.

— Visi esam galvenie! — Balss nesolīja neko labu.

Cilvēks noputējušā armijas korneta mundieri izjāja

priekšā ņn skaļi uzsauca:

— Mani sauc Džoiss, man līdzi ir piecsimt dragūnu. Man pavēlēts arestēt pulkvedi Greivsu. Ir atklāta sazvērestība: karali gribējuši nolaupīt un aizvest uz Londonu. Man steidzīgi jārunā ar viņa augstību.

Tornī sargi šaubījās, sačukstējās. Pēc tam atskanēja jautājums:

— Ar kā pavēli jūs esat atsūtīti?

— Ar armijas pavēli, — sekoja atbilde.

Pa šo laiku ieradās arvien vairāk un vairāk kavalēristu, blīvā masā sadrūzmējoties pie vārtiem, tad sāka izklīst gar mūri, ielenkdami pili. Ātri satumsa.

Iegrābājās ķēdes, nočīkstēja ritenis, un tilts, kas jau bija pacelts, sāka nolaisties. Priekšējā vienība, ko vadīja Džoiss, iejāja pagalmā.

Kad Džoiss vēlējās sastapt komandantu, izrādījās, ka tas pazudis. Sardzesvlri, juzdamies brīvāki, apstāja atnācējus, steigdamies uzzināt pēdējos jaunumus. Viens otrs sastapa paziņas, atskanēja apsveikuma saucieni. Paria-menta komisārus lūdza iet savās istabās un pie durvīm nostādīja sargus.

Džoiss un vēl daži cilvēki, turot pistoles gatavībā, iegāja pilī un pavēlēja pārbiedētajiem kambarsulaiņiem aizvest tos pie viņa augstības. Atnācējus veda pa gariem gaiteņiem uz otro stāvu, uz guļamtelpu. Piešu šķindoņu apslāpēja mīkstie paklāji, zābaki atstāja putekļu pēdas.

Karalim jau bija ziņots par notikušo un arī par to, ka Greivss aizbēdzis. Karalis puskails piecēlās no gultas un lika pieņemt kornetu. Tas ienāca, turot rokā pistoli.

— Kādas varas vārdā jūs ielaužaties pie manis nakts laikā? — jautāja karalis. — Kādas varas vārdā jūs prasāt, lai es, likumīgais

monarhs, paklausu jūsu pavēlēm?

Džoiss parādīja uz savu pistoli.

— Armijas varas vārdā, — viņš atkārtoja.

Zaldāti jau bija kur nu kurais sagūlušies uz paklājiem un salmu maisiem, ko sameklēja mantu kambaros; bet Džoiss vēl negulēja. No viņa pašpārliecinātības vairs nebija palicis ne smakas. Karali viņš gan bija saņēmis ciet, tas tiesa, bet ko ar viņu darīt tālāk? Par to Džoisam nebija skaidru pavēļu.

Viņš paņēma papīra lapu, sagatavoja spalvu un rakstīja:

«Ģenerālim Oliveram Kromvelam.

Viņa prombūtnes gadījumā — seram Arturam Hezlri-gam vai ģenerālim Flītvudam.

Ser, mēs saņēmām karali, Greivss aizbēga ... Steidzīgi atbildiet un paziņojiet mums, ko tagad darīt. Mes nolēmām nepaklausīt nekādām pavēlēm, vienīgi ģenerālim Fērfaksam. Kamēr atrodamies šeit, rīkosimies pēc parlamenta komisāru norādījumiem, ja uzskatīsim tos par saprātīgiem ... Es lūdzu Jūs, pēc iespējas ātrāk izskatiet šo lietu un nolemiet, kā mums rīkoties turpmāk; mums nebūs miera ne dienu, ne nakti, kamēr nebūsim saņēmuši ziņu no Jums ...»

Rītausmā visi jau bija kājās. Kārļa seja likās bālākā nekā parasti, kad viņš, kā vienmēr, rūpīgi ģērbies, iznāca uz pils lieveņa. Kavalēristi jau stāvēja viņa priekšā taisnā kārē, divas četrjūga karietes bija gatavas doties ceļā. Kornets Džoiss panācās uz priekšu un goddevīgi, bet cienīgi paklanījās. Kārlis atkal jautāja:

— Mister Džois! Sakiet — kas jums devis pilnvaras ielauzties pie manis un ar varu aizvest mani?

— Armija, jūsu augstība, — Džoiss vēlreiz atkārtoja. — Armija, kas gribēja brīdināt savus ienaidniekus un nepieļaut tiem organizēt jaunu asinsizliešanu.

— Armija taču nav likumīga vara. Es atzīstu par likumīgu tikai savu mantoto varu, bet pēc tās parlamenta varu. Sakiet — kur un kādas ir jūsu pilnvaras?

Džoiss pārlaida acis pār stingro zaldātu kārē un ar plašu žestu norādīja uz to.

, — Lūk, manas pilnvaras.

, Kārļa juteklīgās lūpas savilkās greizā smīnā.

, — Jā, atzīstos, man nekad nav gadījies redzēt pilnvaras, kas rakstītas tik skaidrā rokrakstā. Šie kungi ir apbruņoti brīnum labi un izskatās pavisam braši. Tomēr

apsoliet, ka ar mani apiesies godbijīgi un neprasīs no manis neko, kas būtu pret manu sirdsapziņu vai godu.

Solījums tika dots, un savādo braucēju grupa — ne īsti sazvērnieki, ne likumīgi un pilnvaroti valdnieki — sāka virzīties uz dienvidiem, uz Ņūmarketu — armijas galveno mītni.

Nākamajā naktī pēc šiem notikumiem kāds slepens viesis apmeklēja Drurileinas mājas saimnieku viņa guļamistabā. Par ko viņi runāja — tas palika noslēpums. Zināms vienīgi, ka Kromvels no-sava nakts ciemiņa saņēma ļoti svarīgas ziņas. Prezbiterieši saoduši par sazvērestību. Pret Ķromvelu ierosina lietu. Tiklīdz viņš no rīta ienāks apakšpalātā, viņu arestēs un aizsūtīs uz Taueru.

Nogaidīšanas laiks bija beidzies. Izvēles, kas Kromve-lam vienmēr sagādāja tādas mokas, paldies dievam, vairs nebija. Elizabete, kura gan bija nobijusies, taču nezaudēja dūšu, palīdzēja Kromvelam ātri sakravāt mantas, un rītausmā viena vienīga kalpotāja pavadībā viņš devās prom no Londonas. Brokastis viņš ēd jau Virā, Hārfordas grāfistē. Tajā pašā dienā viņš sasniedz karaspēka dislokācijas vietu.

Dzīve armijā pašlaik kūsāt kūsāja. Tiklīdz Kromvels ieraudzīja zaldātu satrauktās sejas, ieelpoja to līksmās brīvības un sava spēka apziņas piesātināto gaisu, kas tagad strāvoja armijā, viņš acumirklī saprata, ka vēl vajag pavisam nedaudz un armijā būs zudusi jebkāda paklausība. Šo kustību nepieciešams ievirzīt likumīgā un mierīgā" gultnē, un tas jādara ar stingru roku, citādi būs par vēlu. Kromvela pirmais priekšlikums bija izveidot Apvienotu armijas padomi. Tā kā katrā pulkā jau darbojas aģitatoru padomes, tās jāapvieno un to darbība jākontrolē virsniekiem. Apvienotajai padomei būtu jāsastāv no komandieriem: tajā būtu pats Kromvels, Airtons, Fēr-fakss un citi ģenerāļi, būtu virsnieku pārstāvji — pa divi no katra pulka un aģitatori — arī divi cilvēki. Lēmumus pieņems kopīgi; skaidrs kā diena, ka vairākumā būs virsnieki un pavēlniecība. Un tajā pašā laikā armija būs apvienota, bet padome kļūs par ietekmīgu parlamenta pretsvaru.

Šāds priekšlikums tika apsveikts. Armija pieņēma svinīgas saistības neizklīst līdz tam laikam, kamēr tās prasības nebūs apmierinātas.

Prezbiterieši parlamentā deva atbildes triecienu: viņi

noorganizēja Drošības komiteju, kas sāka pārformēt Londonas miliciju, gatavot bruņotus spēkus cīņai pret armiju. Spiegi ziņoja, ka apakšpalāta uzņēmusi sakarus ar ģenerāļa Pointsa ziemeļu armiju, vēlēdamās to nosūtīt pret galvenajiem armijas spēkiem.

To uzzinājuši, zaldāti pieprasīja, lai organizē karagājienu uz Londonu un izrēķinās ar nodevējiem prezbite-riešiem. Vienpadsmit no viņiem, paši dedzīgākie, tie, kuri maijā bija uzstājušies par armijas izformēšanu pa daļām, tika apsūdzēti nodevībā un jauna kara provocēšanā. 23. jūnijā aģitatori izlaida «Jaunu remonstrāciju» — īstu ultimātu, kurā pieprasīja parlamentam pārtraukt iesaukšanu bruņotajos spēkos, izmaksāt zaldātiem algas un izbeigt slepeno sadarbību ar karali. Ja armijai nedos garantiju, bija teikts dokumentā, par visu tās prasību izpildi, tā būs spiesta pieņemt ārkārtējus

lēmumus.

Zaldāti grib doties uz Londonu. Kromvels vēlreiz pārlasa petīciju, ko viņam 16. jūlijā iesnieguši aģitatori. «Nedrīkst vilcināties,» viņi rakstīja, «nedrīkst ļaut ienaidniekam sakopot spēkus, lai radītu jukas un ierautu nelaimīgo karaļvalsti jaunā, vēl asiņainākā karā ... Armijas atrašanās tālu no Londonas dod iespēju naidīgajai partijai mūs apsūdzēt un darboties pret mums ... Kamēr armija neieņems galvaspilsētu, tautas un pašas armijas labā nekas nebūs darīts.»

Kromvelam atkal bija grūti izšķirties. Iet uz Londonu patvaļīgi? Atkal rīkoties nelikumīgi, izrēķināties ar parlamentu? Vai nebūtu labāk, ja sākumā vienotos ar karali, vēl jo vairāk tāpēc, ka tas atrodas armijas rokās, un tad doties pret prezbiteriešiem ar likumīgo monarhu priekšgalā?

.Ar karali viņiem jau bija notikušas vairākas sarunas, un, jāatzīst, tās vienmēr atstāja labu iespaidu. Kromvels pirmo reizi redzēja' karali tuvumā. Tas notika Cilderli, kur Kārlis bija ar mieru pieņemt Fērfaksu un citus ģenerāļus. Skaists, grezni ģērbies neliela auguma ciivēks ar rūpīgi sakārtotām cirtām un vēsu, cēlu sejas izteiksmi sēdēja krāšņi iekārtotā telpā. Ģenerāļi ienāca, un karalis pastiepa viņiem roku skūpstam. Fērfakss spēra soli uz priekšu, noliecās, saudzīgi paņēma roku, pieskārās tai ar lūpām. Kromvels un Airtons klusēdami nolieca galvas, bet roku neskūpstīja.

Karalis izturējās pieklājīgi un bija atsaucīgs. Viņš_ piekrita ierosinājumam braukt kopā ar armiju, kura lēnam

virzījās uz Londonu. Taču viņš atsacījās no jebkādas noteiktas vienošanās, Kārlis vēl arvien uzskatīja sevi par nācijas valdnieku un likumīgu tās likteņlēmēju. Par savu galveno pienākumu viņš uzskatīja kroņa interešu aizstāvēšanu.

— Ser! — iesaucās Airtons. — Jūs gribat but šķīrējtiesnesis starp parlamentu un armiju! Taču jūs maldāties; armija būs tiesnesis starp jūsu augstību un parlamentu.

Kārlis vēsi, bet pieklājīgi pasmaidīja. Armijas virsnieku argumenti viņam neko nenozīmēja.

Tad ķērās pie vidutājiem. No Francijas bija atgriezusies karalienei tuvu stāvoša persona — sers Džons Bēr-klijs, ar viņa starpniecību sarunas ritēja veiksmīgāk. Kromvels iedegās: viņš pēkšņi sāka ticēt panākumiem. Brālēns Sentdžons pat pārmeta viņam, ka viņš pārāk aizrāvies. Un patiešām — 4. jūlija sarunās abas puses šķita pilnīgi apmierinātas viena' ar otru. Kromvels noorganizēja Kārlim tikšanos ar viņa mazākajiem bērniem un aizkustināts vēroja, kā šis godājamais tēvs rotaļājas ar mazuļiem, cik daudz maiguma un rūpju tiem veltī. «Jā, viņš ir pats godīgākais un apzinīgākais cilvēks savās trīs karalistēs,» Kromvels čukstēja Bērklijam, slaucīdams acīs sanesušās asaras. īsi pirms tam Bērklijs bija viņam pateicis, ka viņas augstība

Henriete Marija vēlas, lai karalis piekrīt armijas prasībām, ciktāl to atļauj viņa gods un sirdsapziņa. Kromvels dedzīgi atbildēja, ka armija vēlas vienīgi pakļauties viņam kā savam likumīgajam valdniekam.

— Neviens cilvēks nevar būt drošs par savu dzīvību un mantu, kamēr karalim nebūs atdotas viņa tiesības, — viņš teica.

Kromvels patiešām tā domāja. Jaunās vēsmas armijā, dažu nemiernieku vēlēšanās nodibināt tautas valdīšanu bez karaļa un lordiem pretēji gadsimtiem ilgi pastāvošajiem civilajiem un reliģiskajiem likumiem, pretēji pašam nācijas garam — tas viņā iedvesa šausmas. Cik gadsimtu valstī bija pastāvējusi monarhistiskā vara — un pēkšņi ar vienu vilcienu to iznīcināt?

Taču armija domāja citādi. 16. jūlijā, dienā, kad Krom-velam iesniedza zaldātu petīciju, Redingā notika kara padomes sēde. Aģitatori devās uzbrukumā. Seksbijs trakā niknumā kliedza, ka noteikti jāiet uz Londonu, citādi prezbiterieši sagrābs varu un viss būs pagalam. No palātas jāizdzen vienpadsmit nodevēji! No cietuma jāatbrīvo Džons Lilberns un citi cīnītāji par brīvību! Aģitatoru vispārējais secinājums bija: mēs neko nepanāksim, kamēr nedosimies uz Londonu!

Kromvels un Airtons bija pret šādu nodomu. Zaldātu stihiskā dumpošanās viņus biedēja. Uz Londonu ir jāiet, taču ne tā — aklās dusmās noslaukot un sadragājot visus šķēršļus. Viņu gājienam jābūt saprātīgam, likumam atbilstošam. Un Kromvels - runāja atkal. Viņš gribēja pārliecināt:

— Tas, ko mēs panāksim ar līgumu, būs stiprs un ilgstošs, to varēsim atstāt mantojumā pēcnācējiem. Ta mes izsargāsimies no nopietnas apsūdzības, kuru izvirza pret mums, tas ir, ka mēs ār spēku esam piespieduši parlamentu piekāpties, bet tā ir visai nopietna apsūdzība ...

Kromvels teica, ka parlamentu nepieciešams reformēt, padzīt no tā nodevējus un panākt, lai tas strādā tautas labā. Tā bija gudra, godīga un taisnīga pieeja.

— Tas, ko jūs sagrābsiet ar varu, — viņš vairs neval

dīja pār sevi, — man patiešām neko nenozīmē. Es nezinu, kāds spēks būtu jālieto. Mums pats galvenais ir panākt labklājību visai karalistei bez kadas varmācības ... *

Airtons nāca viņam palīgā. Tā asais, vēsais prāts šoreiz lieliski noderēja. Nav jārunā par gājienu uz Londonu un par to, kā rokās būs vara. Jāpadomā, ko armija darīs ar varu, ja to iegūs. Kādas tiesības un brīvības tā dos tautai?

Kromvels ierosināja sastādīt manifestu — kaut ko līdzīgu konstitūcijai, kurā būtu izklāstīti jaunās valsts iekārtas pamatprincipi. Tas bija ļoti saprātīgs ierosinājums: bija jau pāri pusnaktij, tāpēc tika nolemts jautājumu par iešanu uz Londonu atlikt un vispirms izstrādāt

manifestu.

Kromvels, Lamberts un Airtons jau nākamajā dienā ķērās pie manifesta izstrādāšanas. Tam deva nosaukumu: «Galvenie priekšlikumi, ko izvirza armija». Pašreizējais parlaments tiek atlaists. Jaunais parlaments sanāk reizi divos gados. Vēlēšanas notiek tādā veidā, «lai katrai grāfistei parlamentā būtu tāds locekļu skaits, kas atbilstu tās nodokļu un nodevu lielumam karalistes vispārējā nodokļu un nodevu sistēmā, un lai izveidotu apakšpalātu

(cik tas iespējams) par pareizi sastādītu visas karalistes pārstāvības orgānu». Panīkušām pilsētiņām tiesības sūtīt deputātus uz parlamentu tiek atņemtas, lai dotu vairāk vietas jaunajai muižniecībai. Kas vispār nemaksā nodokļus, tas ir, kam nav īpašuma, vēlēšanās nepiedalās.

Monarhistiska iekārta un lordu palāta tiek saglabāta. «Pēc tam,» skan četrpadsmitais punkts, «kad iepriekš minētie priekšlikumi par karalistes tiesībām, brīvībām, mieru un drošību būs īstenoti, viņa augstības karaļa, karalienes un viņa karalisko pēcnācēju tiesības tiek atjaunotas, ievērojot brīvības, cieņas un drošības noteikumus ...» Bet milicijas un bruņoto spēku pārvaldīšana uz desmit gadiem tiek nodota parlamenta rokās. Bīskapiem un citām baznīcas amatpersonām tiek atņemta jebkura piespiedvara; neviens nedrīkst piespiest citus lūgt dievu pēc «Vispārīgu iūgšanu grāmatas», parakstīt Kovenantu, izpildīt vienu vai otru dievkalpojuma formu.

«Jaunajiem» — vidējas turības uzņēmīgiem muižniekiem, tirgoņiem, skvairiem, kas vēlējās mērenas reformas, bija izdevīgi punkti, kuros tika prasīts atjaunot tiesības iesniegt petīcijas, kas «ātri izskatāmas un attiecīgi apmierināmas»; jāatceļ nodokļi uz pirmās nepieciešamības precēm; jālikvidē monopoli un tirdzniecības ierobežojumi; jāreformē tiesu likumdošana, «lai tiesu procesi nebūtu tik nogurdinoši un dārgi kā pašlaik...». Armijai savukārt vajadzētu būt pa prātam prasībai par visu algas parādu samaksu. Un, beidzot, bija ierosināts pasludināt vispārēju amnestiju — piedot visiem nežēlīgās izdarības un asinsizliešanu pilsoņu kara laikā.

«Galvenie priekšlikumi» 23. jūlijā neoficiāli tika iesniegti karalim. Viņš apsolīja tos nekavējoties izskatīt, bet jauni draudīgi un satraucoši atgadījumi mainīja notikumu virzienu. Londonā prezbiterieši aicināja palīgā pūli — un raibā publika — rojālistu dēliņi, neapķērīgie mācekļi, ko pierunāja saimnieki, un dažādi salašņas, kas vienmēr kāri uz kautiņiem, ielauzās Vestminsterā, prasot padzīt independentus no parlamenta. Spīkers Lentals, grāfs Mančestrs un sešdesmit deputāti independenti bēga, baidīdamies par savu dzīvību, un ieradās armijas dislokācijas vietā. Vienpadsmit prezbiterieši, kas bija izraidīti pēc zaldātu prasības, atgriezās savās vietās, parlaments steidzīgi ķērās pie milicijas reorganizācijas un pulcēja jātniekus, lai aizstāvētu

galvaspilsētu. Neapvaldīti ļaužu pūļi klīda pa ielām, prasot karaļa atgriešanos.

Šie notikumi atdeva Kārlim drosmi. Pati tauta ceļas kājās, lai viņu aizstāvētu! Turklāt karali' uzmundrināja arī skotu palīdzība — šajās dienās pie viņa ieradās grāfs Loderdeils, varenā klana vadītājs, slepenā misijā no skotu parlamenta, un Kārlis nolēma noraidīt armijas prasības. Lai šie rupjie ļaudis saprot, ka suverēnam neklājas iesniegt, ultimātu!

28. jūlijā Kārlis iesvieda «Galvenos priekšlikumus» Airtonam sejā, ļaudams izpausties visām savām monarha dusmām.

— Bez manis jūs to neizdarīsiet! — kliedza Kārlis. — Jūs pazudināsiet visu, ja es jūs neatbalstīšu!

Viņš vēl ilgi kliedza, apsūdzēja, draudēja. Velti Bēr-klijs čukstus centās viņu nomierināt, atgādinādams par augstajam stāvoklim nepiedienīgu uzvedību. Karalis trakoja. Armijas komisāri iznāca no viņa telpām sasarkuši, pazemoti un sadusmoti. Pulkvedis Reinsboro, jauna uzlecoša zvaigzne armijas padomē, ātri izplatīja karaspēka daļās jauno ziņu, ka valdnieks ir saniknots par armijas priekšlikumiem.

Jautājums bija izlemts. Armijas priekšgalā tagad vairs nestāvēja karalis, bet parlamenta spīkers Lentals, kas aicināja to uz aizsardzību. Fērfakss ar Kromvela piekrišanu deva pavēli sākt. Naktī uz 4. augustu vairāki pulki, ko komandēja Reinsboro, neizšaujot nevienu šāvienu, ieņēma Sautvorku.

6. augusta rītā armija triumfa maršā ar lauru zariem rokās soļoja pa ielām, kas veda uz Vestminsteru. Krom-vels jāja kavalērijas priekšgalā. Pie Haidparka procesiju sagaidīja mērs un oldermeņi. Ieraudzījuši Fērfaksu, viņi spēra dažus soļus uz priekšu, goddevīgi sveica viņu un pazemīgi lūdza atvainot par nesenējo nekārtību. Pilsētas vārdā viņi pasniedza Fērfaksam lieiu zelta biķeri.

Ģenerālis atbildēja nelaipni, atteicās pieņemt biķeri un aizjāja garām. Kavalērija, kājnieki un artilērija viņam sekoja ideālā kārtībā. Nevienam no iedzīvotājiem vai amatpersonām netika ņodarīts ne mazākais ļaunums, neviens pat ar vārdu netika aizskarts. Vēl ilgu laiku pēc tam londonieši ar sajūsmu runāja par zaldātu teicamo izturētību un disciplīnu. Pēc parlamenta lēmuma Siti ja piešķīra aizņēmumu simttūkstoš sterliņu mārciņu armijas vajadzību, apmierināšanai. Niknākie armijas ienaidnieki parlamentā nozuda.

Greznā ārpilsētas pils Hemptonkorta, kas bija celta jau Henrija VIII laikā, ar attiecīgu spožumu uzņēma savu saimnieku. Skraidīja sulaiņi, gaisā vēdīja briežgaļas cepeša aromāts, ieradās uzposušies galminieki. Katru dienu viesu bari pūlējās izteikt karalim savu lojalitāti, savu goddevību. Staļļmeistari tikko spēja aizvadīt no lieveņa krāšņi rotātās karietes. Brauca gan bijušie augstie amatvīri, gan ārzemju vēstnieki. Patiešām — Hemptonkortas pils 1647. gada agrā

rudenī izskatījās ne mazāk lieliska kā Vaithola līdz karam.

Bet kas tad. tie par vīriem? Tie, kurus jau vairākas dienas goddevīgi, pavirzoties sāņus, palaiž sev priekšā titulētie rojālisti? Kuru priekšā viņi noliecas, līdz pašai grīdai nolaižot sniegbaltos cepuru spalvu pušķus? Kurus bez ceremonijām pieņem Kārlis, ar kuriem krietnu laiku viņš visžēlīgi apspriežas savos apartamentos? Tumšos militāros formas tērpos ar baltām audekla apkaklēm, cepurēs bez spalvām, zābakus dimdinot, caur pieņemšanas zāli iziet Kromvels un Airtons. Bet dāmu pulciņā starp marķīzēm un grāfienēm Parīzes atlasa tērpos, ienākot viņa augstībai, kautrīgi paloka ceļus zilacainā Elizabete Kromvela un blakus viņai meitas — bailīgā, dievbijīgā Bridžeta Airtona un allaž jautrā, patīkamā Betija Kleipola. Karaļa padomnieks Ešbernems ievedis viņas augstākajā sabiedrībā un stādījis priekšā karalim. Ešbernems un Kromvels tagad bieži satiekas un apspriežas stundām ilgi.

Ļaunas mēles melš, un, kas zina, cik patiesības slēpjas šajās runās, ka Kromvels visai drīz kļūšot grāfs, varbūt pat grāfs Esekss, viņa dēls — Velsas prinča pāžs, bet znots Airtons — lords, valdnieks Īrijā. Ko tas viss nozīmē?

Kopš Londonu ieņēmusi armija, Kromvels tapis par tās galveno politisko vadoni. Nerunīgais Fērfakss grasījās, pamest, politisko darbību, viņš izskatījās nomākts un bēdīgs. Viņu uztrauca notikumu gaita. Turpretī Kromvels rīkojās enerģiski un droši. Kad parlaments vilcinājās atcelt savus lēmumus, ko bija pieņēmis spīkera prombūtnes laikā, Kromvelu pārņēma dusmas.

— Šie cilvēki nekad neko nespēs izdarīt, ja armija viņus nepamudinās, — viņš teica Ledlo.

20. augustā pēc viņa pavēles kavalērijas pulks izvietojās Haidparkā, Vestminsteras tiešā tuvumā, bet pats ģe-

nerālleitnants, atstājis pie pārstāvju palātas durvīm iespaidīgu eskortu, devās uz sēžu zāli. Vajadzīgais lēmums tika pieņemts. Pēc tam daudzi prezbiterieši vispār vairs nenāca uz parlamentu.

— Tagad armija visu vada, — viens no viņiem teica. — Parlaments zaudējis savu nozīmi. Tas vienīgi pasaka «āmen» pēc lēmumiem, ko pieņem Kara padome. Armija tapusi par trešo kārtu karalistē ...

Tagad Kromvels varēja diktēt savu gribu gan armijai, gan parlamentam. Viņš vadīja kuģi, uz kura bortiem bija rakstīti vārdi: «Anglijas liktenis». Bet vai šim kuģim jau nepietiek mētāties pa bangojošiem dumpju un patvaļību viļņiem? Vai nav pienācis laiks iebraukt ostā, izmest enkuru un sākt mierīgu dzīvi? Kromvels meklē karalistei mieru un drošību. Tāpēc viņš ari brauc pie karaļa, lai beidzot panāktu stingru vienošanos. Un karalis, šķiet, sāk jau padoties: viņš ar mieru pieņemt «Galvenos noteikumus», ko nesen ar tādām

dusmām noraidījis.

Traucē vienīgi sūtņi no Skotijas: viņi atkal sāk savas intrigas. Šiem fanātiķiem pats svarīgākais, lai karalis pieņemtu Kovenantu un piekristu prezbiteriešu baznīcas kārtībai. Pēc viņu atbraukšanas Kārlis sāk izturēties vēsāk un nepiekāpīgāk. Bet savādi — tagad tik stingri vairs neuzstāj un piekāpjas Krojivels — armijas pavēlnieks. Viņš pastāv uz to, ka sarunas jāturpina: lai karalis piekrīt uz neilgu laiku nodot miliciju parlamenta kontrolē un garantē iecietību ticības lietās — un viņš atkal būs pilntiesīgs saimnieks valstī.

Taču armija nav apmierināta: varonīgais karavīrs, viņu Kromvels piekāpjas viltīgajam Kārlim! Viņš nodevis kopējo lietu, viņš ir uz vienu roku. ar prezbiteriešiemf Aģitatori sarosījās. Savienībā ar Londonas amatniekiem un zeļļiem, ar tiem, kurus no Tauera vadīja Džons Lilberns, viņi tagad veidoja īpašu partiju. Šo partiju sauca par leveleriem jeb nolīdzinātajiem. Leveleri uzskatīja, ka visi cilvēki, vai tie būtu vienkārši zemnieki, lordi vai pats karalis, ir vienādi dieva un likuma priekšā: visiem ir tiesības izvēlēt varas orgānus, piedalīties likumdošanā, .tapt sodītiem sev līdzīgo tiesā. Izdzirdējis, ka augstākie virsnieki uzsākuši sarunas ar karali, Lilberns no ieslodzījuma rakstīja zaldātiem: «Neuzticieties virsniekiem no galvenā štāba, jo viņi ir pērkami un pārvērtušies par

Anglijas tautas patiesās un likumīgās brīvības ienaidniekiem, kļuvuši par augstmaņiem un domā tikai par sevi ...» _ r

Sašutums auga, viļņiem tas pārvēlās no Londonas' priekšpilsētām uz armiju, kas bija izvietota piepilsētā Petni, karaļa rezidences tuvumā, un no armijas atplūda atpakaļ uz Londonu. Kāds anonīms autors pamtletā «Brīvās angļu tautas aicinājums zaldātiem» vaicā: «Kāpēc augstākie virsnieki ir tik laipni pret Ešbernemu un citiem galvenajiem karaļa padomniekiem? Kāpēc viņi ļauj atrasties tā tuvumā melīgajai garīdzniecībai? Kāpēc viņi tā priekšā metas ceļos, skūpsta tam roku un ir tik pakalpīgi? Kāds kauns cilvēkiem!' Kāds noziegums dieva priekšā! Vai tiešām tā var izturēties pret cilvēku, kas no galvas līdz kājām ir nošķiests mūsu visdārgāko draugu un karavīru asinīm?»

Patiesie un šķietamie labvēļi piegādāja šos pamfletus Kromvelam, un viņš ar augošu nepatiku un satraukumu lasīja tieši viņam domātos vārdus: «Mīļais Kromvel! Lai dievs atdara Tavas acis un sirdi! ... Tu esi dižens cilvēks .., Saņemies, izsaucies: «Ja man jāmirst, lai notiek tā!» — un nāc ar mums. Bet, ja ne, es apsūdzēšu Tevi zemiskā nodevībā...» Tā sauc negantais'Lilberns no Tau-era kazemāta. Bet re, ko raksta Vaildmens, uzrunādams zaldātus tautas vārdā: «Ja Kromvels tūlīt nenožēlos grēkus un nemainīs savus nodomus, tad lai viņš zina, ka Jūs mīlējāt un turējāt cieņā taisnīgo, atklāto un drosmīgo Kromvelu, kurš mīlēja savu zemi un savu tautu vairāk nekā dzīvību un ienīda karali — Asiņaino Cilvēku; bet, ja Kromvels vairs nav tāds, viņš vairs nebaudīs

Jūsu labvēlību...»

. Kā,šķita, leveleri gatavojās enerģiskai rīcībai. Viņi pārvēlēja aģitatoru padomes armijā un sāka rīkot sanāksmes atsevišķi no Vispārējās padomes. Arvien ciešāk viņi saliedējās ar civilajiem leveleriem Londonā un citās vietās. Viņi, šķiet, sastādīja savu konstitūciju.

Kamera bija mitra un auksta. Gaiss smacīgs, oda pēc pelējuma. Kromvels sēdēja uz vienīgā izļodzītā ķeblīša un drūmu skatienu vērās Lilbernā, kurš . laiku pa laikam piecēlās un uzbudināts staigāja šurp un turp pa miklo akmens klonu, tad atkal apsēdās gultā uz salmu maisa. Tajā dienā, 6. septembrī, Kromvelam bija ari citas darīšanas

Tauerā — vajadzēja pārbaudīt, cik lieli tur ieroču krājumi, parunāt ar komandantu, taču iemesls, kas viņu bija atvedis kamerā pie Lilberna, bija gandrīz vai pats galvenais. Viņš bija atnācis lūgt šo ietiepīgo, bezbailīgo cilvēku, ko piecpadsmit mēnešus vārdzināja cietumā, pārtraukt savus niknos uzbrukumus parlamentam.

— Jūs redzēsiet, — teica Kromvels, — drīz notiks samierināšanās un viss nokārtosies.

Taču nekāda pierunāšana nelīdzēja. Pārtraukt uzbrukumus parlamentam? Lai viņu, Lilbernu, vispirms tiesa atklātā tiesā, lai iesniedz apsūdzību! Viņš šeit sēž jau vairāk nekā gadu, un neviens pat nedomā izskatīt viņa lietu! Lilberns iekaisa, acīs iedegās nevaldāma uguns. Bet Overtons? Arī viņu tur cietumā no četrdesmit sestā gada, bet līdz šai dienai no tiesas nav ne smakas. Parlaments un ģenerāļi nodevuši tautas lietu, viņi . tagad domā tikai par savu labumu un gatavi luncināties melīgā monarha priekšā, lai gan tas no galvas līdz kājām ir aptraipīts savas tautas asinīm.

— Bet tagad taču, — Kromvels aizstāvējās, — mēs nu

dien esam labākā stāvoklī nekā pirms kara. Toreiz mēs visi vienādi cietām no varmācības un tirānijas. Tagad turpretī ir otrādi — ja parlaments reizēm novirzās no taisnības ceļa, tad tā drīzāk ir nejaušība vai rūgta nepieciešamība. *

Kromvels runāja un pats juta, cik nepārliecinoši skan viņa vārdi. Lilberns, kuru viņš kādreiz bija aizstāvējis pret lordu patvaļām un bīskapu tiesām, tagad viņu uzlūkoja ar degošu, neuzticīgu skatienu, kurā Kromvels redzēja naidu un savas taisnības apziņu. Viņam gribējās mest šajā izvārgušajā sejā pārliecinošus vārdus, bet iznāca nožēlojama murmināšana:

— Reformas jau tiek gatavotas... Saprātīgiem cilvēkiem jāapbruņojas ar pacietību... Runa ir par viņu labklājību ...

Kromvels redzēja, ka Lilberns nevēlas būt saprātīgs un pacietīgs. Viņš uzbruka, viņš pieprasīja atklātu tiesu un taisnīgumu — patiesu taisnīgumu ne tikai sev, bet visiem cilvēkiem.

— Vienīgi tādā veidā mēs sasniegsim labklājību, — viņš teica.

Ar tādu cilvēku bija grūti vienoties.

Bet leveleru uzbrukumi nemitējās. 18. oktobrī ģenerālim Fērfaksam piecu armijas pulku aģitatoru vārdā tika

iesniegts dokuments ar nosaukumu «Armijas lieta tās pareizā izklāstījumā». Tā autors, kā runāja, bija levelers Džons Vaildmens, vēl jauns cilvēks, bet jau populārs publicists un talantīgs orators. Viņš it kā punktu pēc punkta atbildēja uz «Galvenajiem priekšlikumiem» — manifestu, ko bija sastādījis Kromvels un Airtons.

Dokuments pieprasīja nekavējoties padzīt no parlamenta lojālistus un pēc gada to atlaist pavisam. Jaunais parlaments jāsasauc reizi divos gados; tajā jāievēl ne tikai nodokļu maksātāji, bet visi brīvdzimušie angļi, kas sasnieguši divdesmit vienu gadu vecumu. Neviens nevar atlaist parlamentu bez paša parlamenta piekrišanas.

Independentu «Galvenie priekšlikumi» saglabāja monarha varu un atstāja karalim veto tiesības. «Armijas lieta» paziņoja, ka «karaļa tiesības nav nekas un likuma priekšā tās ir nederīgas». «Jāatceras,» bija teikts dokumentā, «ka ikviena vara kā izcelšanās ziņā, tā arī pēc būtības nāk no tautas un brīvas šīs varas pārstāvju vēlēšanas ir jebkuras taisnīgas valdības pamats.» Tāpēc ir dabiski, ka parlamentam jāsastāv no vienas palātas.

Valstī tiek ieviesta rakstīta konstitūcija — likuņis, kas obligāts visiem valdniekiem, visiem pilsoņiem bez kādas izšķirības: «Likumā jālikvidē visi izņēmumi, vienalga, kā labā tie būtu.» Speciāla komiteja izskata visus pastāvošos likumus. «Likumu skaits jāsamazina, lai tie visi ietilptu vienā sējumā. Likumiem jābūt izklāstītiem angļu valodā, lai katrs anglis varētu tos saprast.»

«Armijas lieta» skāra ne tikai politiskas problēmas. Tā ietvēra arī ekonomiskās prasības vidējās rocības tirgotāju, amatnieku, zemnieku interesēs. «Jālikvidē visādi patenti, raksti un privilēģijas, kas traucē ieviest tautas tiesības ...

Jāiznīcina visi monopoli...

Jālikvidē alus, apģērbu un citu preču akcīzes...

Taisnīgi jāsadala nodokļi starp tautu un bagātniekiem, apliekot ar lieliem nodokļiem Sitijas baņķierus. Nodokļi jāiekasē no tiem, kam ir pietiekami daudz īpašuma un kas nav cietuši kara laikā ...

Jāatjauno agrākie zemes iežogojumi neatkarīgi no tā, kam šī zeme tagad pieder.»

Tā armija diktēja savu gribu. Ne velti «Armijas lietas» priekšvārdā bija teikts, ka armija ķērusies pie ieročiem, apzinoties, ka tā cīnās par taisnīgām prasībām un tautas

brīvību. Armija nav algotņu bars, kam jākalpo despotiskai varai.

Kromvels nevēlējās, lai viņam būtu kas kopējs ar tādiem dokumentiem. Lai arī kā viņš mīlēja savu armiju, lai kādas cerības lika uz to, tomēr armija nedrīkst iejaukties valsts kārtības pamatos, šķobīt

pēc savas gribas stalto valdības ēku. 20. oktobrī viņš teica runu, atbalstīdams likumīgo monarhistisko varu. Viņš, ģenerālis Fēr-fakss un citi augstākie virsnieki nepiedalās šajos dumpīgo pulku pasākumos, — tā viņš apgalvoja parlamentam. Jau no paša kara sākuma viņu mērķis nav bijis nekas cits kā vien uzticīga kalpošana karalim.

Par Kārli viņš runāja ar lielu cieņu un savu runu beidza ar aicinājumu visdrīzākajā laikā atdot tam vadības grožus. Kromvels vēl vienmēr ticēja, ka likumīgās varas atgriešanās — ievērojot mērenus un miermīlīgus vienošanās noteikumus — ir iespējama.

Tieši ar tādu noskaņojumu Kromvels 28. oktobra' rītā iegāja Svētās jaunavas Marijas baznīcā — nelielā Petni draudzes baznīciņā Temzas krastā. Gotiskās velves tiecās augšup, kur biezēja krēsla. Uz altāra paaugstinājuma atradās garš galds, pie kuri sēdēja virsnieki: ģenerālis Airtons, pulkvedis Reinsboro un citi. Fērfaksa nebija — jau iepriekšējā dienā viņš esot teicis, ka saslimis. Te bija arī ierindas zaldāti — Armijas padomes locekļi, aģitatori Seksbijs, Allens, Lokjers un civilie leveleri Vaild-mens un Petijs, un sludinātāji. Ar milzīgu zobenu pie sāniem, viss apkāries ar ieročiem, sēdēja slavenais Hjū Pīterss. Sekretārs Viljams Klarks, divdesmit četrus gadus vecs pieklājīgs jauns cilvēks, jau bija izlicis savus papīrus un gatavojās rakstīt.

Viņi bija sapulcējušies šeit, lai apspriestu nākamos Anglijas valsts iekārtas pamatus. Kromvels bija piekritis šādai sanāksmei, cerēdams, ka beidzot tiks panākta vienošanās. Lai leveleri izklāsta visu, ko tie vēlas, — gan viņš un Airtons pratīs tiem atbildēt.

Pulkstenis tornī sāka zvanīt — bija astoņi no rīta. Kromvels devās uz priekšsēdētāja vietu. Viņš pārlaida acis sanākušajiem cilvēkiem un tūlīt saprata, ka saruna nebūs viegla. To liecināja saspringtā klusēšana, drūmās sejas un spītīgais spīdums acīs. Viņi bija sagatavojušies

runāt par pašu galveno, un ikviens aizstāvēs savus principus līdz galam.

— Kungi, — iesāka Kromvels. — Šī sanāksme ir organizēta, lai apspriestu sabiedriskus jautājumus. Ikviens, kam būs ko teikt šajā sakarībā, varēs izsacīties.

Seksbijs tūlīt pielēca kājās. Viņš jau sen bija gatavojies uzbrukumam un tagad bez žēlastības devās triecienā:

— Mūsu nelaimju cēlonis ir tas, ka mēs centāmies apmierināt visus, bet izsaucām vienīgi dusmas. Mēs centāmies iztapt karalim, taču noskaidrojās, ka viņam var iztapt, vienīgi pārgriežot visiem rīkles. Mēs centāmies atbalstīt parlamentu, bet tas, kā izrādījās, bija nams, kas būvēts uz smiltīm. Ģenerālleitnantam Kromvelam un ģenerālim komisāram Airtonam teikšu tikai vienu: uzticība jums un jūsu reputācija armijā ir stipri iedragāta. Tur vainojama jūsu attieksme pret karali un pret parlamenta varu... Es gribētu, lai jūs izskatāt tos

priekšlikumus, kuri jums iesniegti. Ja jūs spējat saprast prātīgus argumentus, tad apvienosieties ar mums, lai atvieglotu valsts stāvokli un nomierinātu mūsu biedru zaldātu sirdis...

Kromvels juta, kā Airtons saraujas un saspringst, lai dotu atbildes triecienu. Viņš jau nu neļaus tiem vaļu!

— Es .redzu, — droši un nikni iesāka Airtons, — ka aģitatori ir nonākuši pie stingra lēmuma uzskatīt sevi par partiju vai speciālu padomi, kas atšķiras no Kopējās armijas padomes ... Viņi, kā redzams, gaida, lai piekāpjas citi, viņiem pašiem nav vēlēšanās to darīt...

Tūlīt pēc Airtona'uzstājās Kromvels:

— Es vienmēr esmu rīkojies nevis pēc savas gribas, bet ar Armijas padomes piekrišanu un pilnvarām. Par savu darbību parlamentā man nav jāatskaitās armijai...

Kamēr Reinsboro un Airtons strīdējās, Oli vērs atcerējās dokumentu, kuru viņam no rīta pasniedza, — «Tautas vienošanās». Tajā atkārtojās «Armijas lietas» galvenās prasības, un, lai gan par to nebija runāts tieši, tas būtībā iznīcināja kā monarhiju, tā lordu palātu — valsts iekārtas pamatus. Kad kārtējais orators apklusa, Kromvels atkal piecēlās.

— Tie priekšlikumi, kurus jūs tagad ierosināt, ir jaunums ... Mums absolūti nebija iespējas tos izskatīt, jo redzam tos pirmo reizi... Tomēr jūsu dokuments, bez šaubām, paredz ārkārtīgi lielas pārmaiņas mūsu zemes pašā valsts iekārtas būtībā. Gudriem un dievbijīgiem ļauuzņemt šos priekšlikumus un realizēt tos dzīvē? Pārvarēt visas grūtības, kas stāsies mums ceļā? Bet mūsu saistības? Armija taču izdeva deklarāciju, kurā ir uzņēmusies noteiktas saistības — gan attiecībā pret karali, gan attiecībā pret parlamentu. Vai mums tās ir jāpilda vai nav?

— Saistības! — to teica Vaildmens, «Armijas lietas» autors, «Tautas vienošanās» sastādītājs. — Jūs iesakāt atcerēties, kādas ir mūsu saistības... Taču sākumā vienosimies, vai pieņemtās saistības ir godīgas un taisnīgas vai nav. Ja nav taisnīgas, tad mums tās nav jāpilda, kaut ari uzņēmāmies tās ar zvērestu. Vēl vairāk — tas jau būs goda jautājums, ja atteiksimies no tām!

— Nē, es tam nepiekrītu, — Airtons atkal ierunājās. — Saistības jāpilda tikai tad, kad tās ir taisnīgas? Nu, vai zināt, tādi principi valstij vispār ir graujoši. Ļaudis ar tādiem principiem uzskatīs, ka viņus nesaista nekāds likums, ja, pēc viņu domām, šis likums nav pietiekami labs.

Strīdi vēl kādu laiku turpinājās. Kromvels sasprindzināti meklēja izeju: kā pārtraukt šo ķildu un beidzot runāt mierīgi un saprātīgi? Pulkvedis Gofe ierosināja noturēt kopīgu aizlūgumu. *

— Mēs neko nenorunāsim, — viņš teica, — kamēr kopīgi nebūsim griezušies pie dieva un lūguši viņa palīdzību.

Kromvels sajuta pateicību pret savu brālēnu. Kopīgā lūgšana

apklusinās kaislības, pievērsīs domas visaugstākajam un mūžīgajam .un apskaidros prātu. Viņš labprāt atbalstīja šo priekšlikumu, un kaislības patiešām uz kādu laiku norima. Visi bija vienis prātis, ka jāpiesauc dieva palīdzība. Tika nolemts, ka dievkalpojums notiks otrā dienā pulksten astoņos no rīta.

Tomēr apvaldīt dažu strīdnieku degsmi nebija nemaz tik viegli. Viņi it kā tīšām meklēja iemeslu, lai atkal izraisītu ķildu. Kromvels ar bažām skatās uz Vaildmenu, kurš aicina no jauna apspriest «Tautas vienošanos». Viņu atbalsta aģitatori, un atkal iedegas strīds. Uzbrūk Airtons.

— Es negribu, — viņš draudīgi saka, — pievienoties tiem, kas vēlas iznīcināt vai nu parlamentu, vai karali.

Un Kromvels atkal pārliecina, ka republika nozīmē sabrukumu, nācijas bojāeju. Viņš ir pret republiku.

— Vai Anglija nekļūs īdzīga Šveicei, kur viens kantons nostājas pret otru? Es jums jautāju, kas uzņemsies tādu atbildību? Tāda rīcība taču ved uz pilnīgu nācijas izpostīšanu, bet tajā pašā laikā mēs tai sakām: «Tas domāts tavai, brīvībai, tavai labklājībai, tas tev ir izdevīgi.» Un vispār — vai tagad ir nepieciešams apspriest šo «Tautas vienošanos»? Tas būs ārkārtīgi grūti izdarāms.

— Nē, jāapspriež tieši tagad! — Nav jau pirmā reize, kad pulkvedis Reinsboro drosmīgi strīdas ar savu komandieri. — Jā, mēs apzināmies, ka šis konstitūcijas projekta realizēšanai ceļā stāv lielas grūtības. Taču tas nevar būt iemesls, lai pārtrauktu ciņu par tās ieviešanu dzīvē. Ja mēs baidītos no grūtībām, — viņš saka un skatās tieši uz Kromvelu, — tad es neesmu drošs par to, vai mēs jebkad uzdrīkstētos skatīties pretiniekam acīs. Ja jūs esat pārliecināts, ka lieta ir taisnīga, es domāju, jums tā ir jārealizē dzīvē.

Kromvels spītīgi noliec galvu, viņa acis pielist asinīm.

— Ar dieva žēlastību, — viņš klusu saka, — es nebaidos neviena cilvēka.

Strīds uz bridi pieklust, bet tad uzliesmo ar jaunu spēku. Kāds džentlmenis no Bedfordšīras, Kromvels viņu redz pirmo reizi, izsaka domu, ka angļu tautai vispār nav nosliece uz monarhistisku iekārtu. Kāda drosme!

— Man liekas, — saka šis pavisam neievērojamais džentlmenis, — ja jūs saglabājat valdību tādu, kāda tā ir, un atjaunojat karaļa varu, valstij tas būs daudz bīstamāk nekā pārmaiņas valdībā. Tie, kas aizstāv monarhijas nesatricināmību, nodod tautas tiesības.

Tas nu ir par daudz. Airtons vairs nevar savaldīties un vērš pret aģitatoriem veselu apvainojumu straumi. Tie mēģina iedragāt armijas vienotību. Tie grib sagraut valsti. Airtona tonis ir pārāk ass — Kromvels redz, cik satrauktas ir aģitatoru sejas. Tādā veidā viņi nemūžam nevienosies! Kromvels lūdz vārdu. Protams, viņš saka,

aģitatoriem ir tiesības iesniegt savus priekšlikumus. Taču karaļa varas atcelšana ir pārāk straujš lēciens. Angļi jau pieraduši pie noteiktas valsts iekārtas un kārtības. Viņš nepiekrīt tiem, kas domā, ka augstākā vara pieder tikai tautai.

v— Par ko tad mēs karojām? — Reinsboro ir atkal pielēcis kājās. — Es jautāju, vai tad mēs necīnījāmies pret

karali, par parlamentu? ... Pilsoņu karš — tas ir nederīgu saistību saraušanas piemērs. Un tas ir saprātīgs piemērs. Bet karalis ... Kas attiecās uz mani, tad varu teikt — es esmu pret karali. Esmu pret viņu un pret jebkuru varu, kas nodarīs ļaunumu tautai.

Jau pienācis vakars. Sveces izdegušas, sveču galiņi dūmo, vecajā baznīcā ir smacīgi un mikli. Laiks izklīst. Pirms sēdes slēgšanas Kromvels atgādina, ka nākamajā rītā konstitūcijas apspriešana turpināsies.

Pulkstenis vienpadsmit. Iepriekšējā vakarā paredzētais dievkalpojums beidzies. Laiks ķerties pie tā, kā dēļ viņi šeit sanākuši. Kromvels dod vārdu sekretāram. Klarks pieceļas un sāk lasīt. Viņš lasa leveleru iesniegto «Tautas vienošanos» — karalistes jaunās konstitūcijas projektu.

Ko īsti viņi grib? Kromvels vēlreiz ieskatās dokumenta tekstā. Te atkārtojas gandrīz viss, kas jau pateikts «Armijas lietā». Parlaments tiek atlaists gada laikā, bet tā vietā nāk jauns vienpalātas parlaments, ko ievēl visi brīvie vīriešu kārtas angļi, kas sasnieguši divdesmit viena gada vecumu. Vēl~ augstāka vara nekā šim parlamentam pieder vienīgi tiem, kas parlamentu ievēlējuši, tas ir, tautai — augstākajam suverēnam valstī.

Jaunajam parlamentam ir tiesības bez jebkādas citas personas vai personu (mājiens uz karali un lordiem ir pārāk skaidrs, lai to nesaprastu un tūlīt zīmīgi nesaskatītos) piekrišanas izdot un atcelt likumus, iecelt un atcelt amatpersonas, pieteikt karu un noslēgt mieru, nodibināt attiecības ar ārvalstīm... Vārdu sakot, darīt visu, ko tauta — augstākais suverēns — nav atstājis savā varā.

Tautas rokās paliek neatņemamās tiesības pašai izvēlēties dievkalpojuma veidu, tas ir, apziņas brīvību. Tautu nevar piespiest dienēt armijā. Tautu nevar saukt pie atbildības par tiem vārdiem vai nodarījumiem, kas notikuši pagājušā kara laikā.

Likuma priekšā visiem jābūt vienādiem. Visi likumi ir obligāti ikvienam, un nekādas zemes vai īpašuma tiesības, žēlastības raksts, dienesta pakāpe, izcelšanās vai amats nedod tiesības uz izņēmumiem parastajā tiesas kārtībā.

•— Visu iepriekšminēto mēs pasludinām, — Klarks nobeigumā teica, — par mūsu dabiskajām tiesībām, kuras esam nolēmuši aizstāvēt visiem spēkiem pret jebkādiem mēģinājumiem tās atņemt. Tas ir mūsu pienākums, ko mums uzliek ne tikai mūsu senču asinis,

kas bieži lijušas veltīgi, lai iekarotu brīvību, bet ari mūsu pašu rūgtā pieredze. Kaut ilgi gaidījām un dārgi samaksājām par iespēju pasludināt šos skaidros valsts pārvaldes principus, mēs, lai nodibinātu mieru un panāktu brīvību, vēl esam spiesti būt atkarīgi no tā cilvēka, kurš centās turēt mūs verdzības važās un uzspieda mums šo nežēlīgo kaiu.

Kromvels saviebās (atkal mājiens uz karali!). Piecēlās Airtons.

— Dokumentā «Tautas vienošanās» teikts, ka ikviens, kas ir mūsu zemes iedzīvotājs, uzskatāms par līdzīgu citiem un viņam ir līdzīgas balsstiesības, izvēlot pārstāvjus. Ja tā, es gribu iebilst.

Aģitators Maksimilians Petijs pielēca kājās.

— Pilnīgi pareizi! Mēs uzskatām, ka visiem pilsoņiem, kas nav zaudējuši pilsoņu tiesības, Anglijā jābūt ar vienādām balsstiesībām!

— Pats nabadzīgākais cilvēks Anglijā, — to saka Reinsboro, — nepavisam nav spiests pakļauties tās valdības varai, kuras izveidošanā viņš nav piedalījies!

Airtons izteiksmīgi skatās uz Kromvelu un, tiklīdz Reinsboro apklust, atkal ceļas kājās. Tas nav nekāds joks: aizskarti sabiedriskās kārtības paši pamati.

— Es uzskatu, ka nevienam nav tiesību piedalīties karalistes pārvaldīšanā un likumdevēju izvēlēšanā, ja viņam trūkst pastāvīgu stabilu interešu, nav īpašuma. Lai cilvēks tāpēc vien, ka piedzimis Anglijā, iegūtu tiesības rīkoties ar citu zemi vai kustamiem īpašumiem... Kā gribat, bet es neredzu tam nekāda pamata. Personām, kas ievēl valsts likumdevēju pārstāvjus, ir jāzina šīs valsts intereses, tas ir, tām jābūt ar savu īpašumu. Tas ir jebkuras konstitūcijas pamatu pamats, un, ja jūs to noliedzat, tad gribat likvidēt ikvienu īpašumu...

Kromvels piekrīt: tas, ko saka znots, ir vienkārši un saprotami. Cilvēkam, ķuram pieder zeme vai ir ienākumi no tirdzniecības vai manufaktūras, ir tiesības izvēlēt pārstāvjus parlamentā, bet nemantīgajam jau no dzimšanas šo tiesību nav. Taču viens otrs domāja citādi.

— Ticības mācībā es neatrodu neko tādu, — saka Reinsboro, — kas dotu lordam tiesības izvēlēt divdesmit pārstāvjus, džentlmenim — tikai divus, bet trūcīgajam — nevienu. Nekā tāda es neatrodu ne dabas likumos, ne valsts likumos... Pašreizējie likumi ir cilvēka prāta darbs, un tie ir jāmaina.

Tas jau ir uzbrukums īpašumam!

— Uz ko jūs pamatojaties, prasot, — Airtons iekaist, — lai visiem cilvēkiem būtu tiesības piedalīties vēlēšanās? Uz dabas likumiem? Ja jums ir tāds viedoklis, tad jums jānoliedz arī privātīpašums. Tās pašas dabiskās tiesības, uz kurām jūs atsaucaties, dod cilvēkam iespēju izmantot visu, ko viņš redz savā priekšā: ēdamo, dzeramo, apģērbu, zemi un vispār visu.

— Nu nē, — Reinsboro tagad aizsargājas, griež kažokam otru pusi. — Es neesmu domājis iznīcināt īpašumu. To . noteicis dievs tas kungs ar savu bausli «Tev nebūs zagt». Bet, kas attiecas uz jums, kāpēc jūs gribat visus pārliecināt, ka mēs esam par anarhiju?

— Anarhija neizriet no «Tautas vienošanās», — ierunājas Petijs. — Tiesa gan, no tā var secināt, ka mēs esam pret karali un lordiem. Arī tā ir taisnība, ka, redzot dieva tā kunga vēlēšanos iznīcināt gan karali, gan lordus, gan īpašumu, būšu apmierināts. Tomēr es domāju, ka līdz karaļa un lordu varas iznīcināšanai mēs nodzīvosim, taču līdz īpašuma iznīcināšanai — diez vai. Bet vēlēšanām jābūt pilnīgākām un Vienlīdzīgām, man šķiet, par to visi būsim vienis prātis, tieši tā labāk tiks saglabats īpašums.

Kā redzams, strīdiem nebūs gala. Izrādījās, ka jautājums par vēlēšanu tiesībām ir tikpat neatrisināms ka jautājums par monarhijas likteni. Tas ir nesaraujami saistīts ar īpašuma tiesībām, un šis fakts, kā vienmēr, kad tiek skartas materiālās intereses, izraisīja sevišķu niknumu.

— Mums karalistē ir viens mantīgais uz pieciem nemantīgajiem! — pulkvedis Ričs kliedza. — Vai tas_ nozīmē, ka tiem visiem jādod tiesības izvēlēt likumdevējus? Bet viņi taču izvēlēs tādus kā viņi paši un pavisam likvidēs īpašumu!

— Visas valdības tiek radītas pēc tautas brīvas gribas, — Vaildmens iebilda. — Neviens nav spiests pakļauties tādai valdībai, kuras vēlēšanās viņš nav piedalījies!

Seksbijs pietrūkās kājās. Viņa seja kvēloja, acis dega, mati bija izspūruši.

— Mēs karojām, — viņš iesāka, pamazām arvien vairāk uzbudinādamies un paceldams balsi, — mēs riskējām ar dzīvību, lai atjaunotu mūsu dabiskās tiesības. Bet no tiem apsvērumiem, ko mēs šeit dzirdam, izriet, ka tādas tiesības vispār neeksistē! Mums, zaldātiem, valstī nepieder gandrīz nekāda īpašuma, bet mums ir dabiskas tiesības. Taču iznāk tā, ka tam, kuram nav īpašuma, nav arī tiesību. Es brīnos, kā mūs varēja tik pamatīgi apkrāpt!

Viņš pagriezās pret Kromvelu un sāka kliegt, it kā vērsdamies tieši pie viņa, it kā izaicinādams:

— Bet es jums teikšu tā: esmu nolēmis savas dabiskās tiesības nevienam neatdot, vai dzirdat? Lai notiktu kas notikdams, lai arī ko par to domātu, es nevienam tās neatdošu!

Saruna ievirzījās pavisam sliktā gultnē. Pulkvedis Reins-boro, uz kura saprātu Kromvels vienmēr bija cerējis, arī bija zaudējis kontroli pār sevi. Kad Seksbijs apklusa, pulkvedis piecēlās un teica:

— Es skatos, ka mēs neiegūsim nekādas tiesības, kamēr nebūsim iznīcinājuši īpašumu ... Patiešām — par ko mūsu zaldāts visu laiku cīnījies? Izrādās, ka viņš cīnījies, lai pats sevi paverdzinātu, lai iegūtu

varu bagātajiem — turīgiem, pārtikušiem ļaudīm? Lai sevi pārvērstu par mūžīgu vergu?

Arī šie dzēlīgie jautājumi, šķiet, bija mērķēti tieši Kromvelam. Viņš cēlās kājās, viņa balss skanēja stingri un reizē arī nomierinoši:

— Atzīstos, ka no visām šeit dzirdētajām runām man visvairāk nepatika mistera Seksbija teiktais — tajā jūtamas pārāk lielas kaislības. Es gribētu, lai mēs šeit no tā atturētos. Mēs taču esam sanākuši, lai vienotos par karalistes drošību. Netērēsim laiku veltīgos strīdos, bet domāsim, kā atrisināt šo problēmu,

Viņš pārlaida acis sēdošajiem. Viņā klausījās ļoti uzmanīgi. Kromvels turpināja:

— Visi ir vienisprātis, ka vēlēšanu likums jāmaina, jāuzlabo. Bet kā to izdarīt? Ja mēs šeit strīdēsimies, tas var ieilgt līdz bezgalībai un mēs ne pie kāda rezultāta nenonāksim. Labāk nodosim šo lietu saskaņošanas, komisijai, un tā izstrādās projektu.

Nākamajā dienā notika saskaņošanas komisijas sēde, kurā pēc gariem strīdiem pieņēma daudzmaz apmierinošus lēmumus. Parlaments tiks atlaists nākamā gada septembrī. Turpmāk parlamenta darbības laiks nebūs garāks

par diviem gadiem un to nevar atlaist bez paša piekrišanas. Sesiju starplaikā zemi pārvalda Valsts padome, bez kuras piekrišanas karalis nevar sasaukt ārkārtēju parlamentu. Pats par sevi saprotams, ka lordu palāta un karalis paliek. Independentu uzskats bija uzvarējis arī jautājumā par vēlēšanu tiesībām: kaut ari atsevišķā lēmumu punktā bija teikts par vēlēšanu paplašināšanu, vienlīdzību un brīvību, tomēr vispārīgās vēlēšanu tiesības netika pasludinātas.

Kromvelam kļuva mazliet vieglāk ap sirdi. Viņš bija panācis, ka tiek pieņemti saskaņoti punkti; tie, protams, bija tuvāki independentu «Galvenajiem priekšlikumiem» nekā leveleru prasībai «Tautas vienošanās», un tos varēja izmantot par pamatu sarunām ar Kārli.

1. novembrī atkal sākās Armijas padomes sēdes. Tūlīt bija skaidrs, ka ir maz cerību panākt vienprātīgus lēmumus. Šajā laikā armijā izplatījās baumas par karaļa sarunām ar skotiem. Runāja pat, ka viņš gatavojoties bēgt, ka viņam piedāvāta palīdzība, viņam tikai jāpiekrīt prez-biteriešu baznīcas kārtībai. Armijā notika sapulces. Atskanēja balsis, ka nedrīkst Kārli turēt Hemptonkortā, kur viņam dota pārāk liela brīvība. Viņa telpās apsardze tika pastiprināta, daudzas viņaAi tuvu stāvošas personas lūgtas atstāt pili. Skotu pilnvarotie pārstāvji izteica protestu. Bija pienākuši nedroši, bīstami laiki, visur — armijā un parlamentā, Siti jā un lauku apvidos — bija jūtama stipra rūgšana. Kaut kam bija jānotiek. _

Kromvels tikko bija atklājis sēdi, bet uz viņu jau gāzās prasību lavīna. Tās visas attiecās uz karali un lordiem, tiem jāatņemot veto tiesības. Radikālu pārmaiņu piekritēji, šķiet, bija gatavi ķerties pie

zobena. Armija vairs neklausīja.

— Jautājums par veto tiesībām, — teica Kromvels, — izlemjams parlamentam. Bet es tagad runāšu par armiju. No tās ienākušas vairākas deklarācijas. Virspavēlnieka pavēles attiecībā uz sapulcēm netiek pildītas. Disciplīna, militārā disciplīna armijā ir aizmirsta. Es uzskatu, ka nevienai atsevišķai personai, nekādai atsevišķai grupai armijā nav tiesību sasaukt rotas vai pulka sapulci un nekādā ziņā tās nevar atbrīvot armiju po pakļaušanās virspavēlnieka pavēlēm. Tas armiju pazudinātu. — Viņš sāka runāt skaļāk: — Jūs saprotat, ka mēs paši sev kaitēsim,

ja nepakļausimies kara likumiem, tāpēc es ierosinu visiem saņemties! Armijai jānodarbojas ar savām lietām, parlamentam — ar savējām, vai ari tas vispār nav parlaments. Tāpēc ļausim tam pašam izlemt, kādu valdīšanas formu noteikt Anglijas karalistē.

Kāds troksnis sacēlās! Kromvels atkal juta, ka uz viņu skatās naidīgi — kā uz nodevēju. Viņš pats saprata, ka mēģinājumi nodot valsts pārvaldi parlamenta prezbite-riešu rokās ir neveiksmīgi — cik reižu šī sabiedrība jau viņus nav piemānījusi. Leveleri negribēja piekāpties. Viņi visi — Vaildmens, Reinsboro, Petijs, Seksbijs — ir kā no ķēdes norāvušies. Lordi nevarot būt likumdevēji! Karalim nedrīkstot būt nekādu tiesību!...

Gāja diena pēc dienas, debašu kārtībai jau bija grūti izsekot, sēdēs kā murgos skanēja vieni un tie paši apvainojumi, argumenti un norādījumi.

Un Kromvels pierunāja, samierināja, draudēja un atkal pierunāja. Pēc kādas sevišķi garas un veiksmīgas viņa runas pēkšņi piecēlās nevienam nepazīstams kapteinis Bišops un paziņoja:

— Mēs te pūlamies pasargāt to pašu Asiņaino Cilvēku un tos tirānijas pamatus, pret kuriem tas kungs debesīs rādījis tik skaidras zīmes. Es esmu pārliecināts, ka tas mūs novedīs pie bojāejas.

Vaildmens apmierināts pielēca kājās. Viņš, protams, dedzīgi atbalstīja šo Bišopu.

— Vai tas ir saprātīgi un taisnīgi, — viņš runāja ar pieredzējuša oratora uzstājību, — sodīt ar nāvi tos, kuri, paklausot pavēlēm, gāja karā, bet pēc tam runāt par žēlastību pret to, kurš šajā spēlē bija galvenais aktieris, kurš bija visa iniciators? Ne jau es viens domāju, ka lordu vai karaļa varas saglabāšana nav savienojama ar tautas drošību...

Paskat, kādu dziesmu viņi uzsākuši... Un viņus apstādināt nebija iespējams. 4. novembrī viņi nāca klajā ar paziņojumu, ka vēlēšanu tiesības jāpiešķir visiem pilsoņiem, izņemot kalpus un personas, kas dzīvo no žēlastības dāvanām. 5. novembri (Kromvela tajā dienā sēdē nebija) viņi pieņēma lēmumu, ka armija nevēlas uzsākt jaunas sarunas ar karali. Laikrakstos tika publicēts: «Kromvela un leveleru vienošanās

ir tikpat neiespējama kā uguns un ūdens savienošana. Vienu mērķis ir tautas valdīšana, otru — oligarhija.»

Tas jau bija vairāk nekā pietiekami. 8. novembrī Kromvels pavēlēja aģitatoriem un virsniekiem nekavējoties atgriezties pulkā un ķerties pie savu tiešo pienākumu pildīšanas. Padomes sēdes tika pārtrauktas, «Tautas vienošanās» nodota komitejai, kas sastāvēja tikai no virsniekiem. Armijas padome bija beigusi eksistēt.

Kamēr virsnieki un aģitatori, independenti un leveleri strīdējās, lamājās un cits citu apvainoja, pavisam netālu no Svētās jaunavas Marijas baznīcas risinājās savādi notikumi, un tiem bija visciešākais sakars ar strīdīgajiem jautājumiem debatēs. Kārlis, kas bija gan karalis, gan Hemptonkortas gūsteknis, nemaz nedomāja padoties un, rokas klēpī salicis, gaidīt, kamēr armija izlems viņa likteni. Viņš, tāpat kā reiz Marija Stjuarte, arī ieslodzījumā bija enerģijas pilns, un ap viņu nepārtraukti audās intrigu un sazvērestību tīkls.

Šis notikums tīts noslēpumainības tumsā, un diez vai kādam izdosies šo mīklu kādreiz atminēt. Fakti bija šādi. Augustā attāls Kromvela radinieks, kas bija apprecējis viņa brālēna Hempdena meitu, pulkvedis Roberts He-monds, pats aizgāja no dienesta, pamatojoties uz to, ka «armija acīmredzot nolēmusi nepildīt savus solījumus karalim un viņš negrib piedalīties šajā nodevībā». Turklāt Hemonds bija karaļa kapelāna radinieks. .Pēc viņa lūguma 31. augustā viņš tika iecelts par Vaitas salas komandantu. Šī sala atradās nomaļā vietā Anglijas dienvidu piekrastē. Septembra sākumā salu apmeklēja Oli-vers Kromvels. Viņa vizītes iemesls palicis nezināms. Viņš ar Hemondu ilgi runāja un pēc tam sarakstījās ar to.

11. novembrī virsnieku padomē majors Tomass Heri-sons, sektants un mistiķis, savā runā bagātīgi izmantodams citātus no Vecās derības, atklāti uzbruka karalim, nosauca viņu par Asiņaino Cilvēku un prasīja saukt pie tiesas par noziedzīgu darbību pret savu tautu. Tajā pašā dienā Kromvels aizsūtīja Hemptonkortas komandantam — savam brālēnam Volijam vēstulīti:

Mīļo brālēn Volij! Šeit klīst baumas, ka pret viņa augstību gatavo atentātu. Es lūdzu Jūs parūpēties par apsardzes pastiprināšanu, lai šāds drausmīgs nodoms netiktu izpildīts.

Volijs vēstuli tūlīt parādīja karalim — nevis tāpēc, kā

viņš paskaidroja, lāi karali nobaidītu, bet lai pārliecinātu viņu par virsnieku labajiem nodomiem.

Naktī uz 12. novembri īsi pirms sardzes maiņas Kārlis, neviena nemanīts, izgāja pa pils dārza aizmugures vārtiņiem. Mežā, norunātā vietā, viņu gaidīja Ešbernems un Bērklijs ar labiem zirgiem, un pēc pāris stundām karalis jau atradās tālu no Londonas. Aizklājis seju ar šalli, lai neviens viņu nepazītu, Kārlis aulekšoja uz dienvidiem, uz jūras pusi.

Pulkvedim Volijam Kārlis atstāja zīmīti, kurā paziņoja, ka viņa bēgšanu izsaukusi nevis Kromvela vēstule, bet gan riebums, ko viņš jūt pret savu gūstekņa stāvokli. Viņš lūdza parūpēties par nepieciešamo kārtību pili, tās iekārtu un viņa iemīļotajām gleznām. Šis lūgums jau skanēja kā izsmiekls.

Kromvels par karaļa bēgšanu uzzināja tajā pašā naktī. Viņa vēstījums parlamenta spīkeram par šo notikumu datēts šādi: «Hemptonkorta. Divpadsmitos naktī.»

Pēc divām dienām jātnieki sasniedza Anglijas dienvidu piekrasti. Ešbernems un Bērklijs pilnīgi paļāvās uz Vaitas salas komandantu Robertu Hemondu, cerēdami uz viņa atbalstu. Viņi lūdza paslēpt Kārli Kērisbrukas pilī turpat uz salas vai arī pagādāt kuģi un aizsūtīt viņu uz kontinentu. Hemonds nobālēja, sāka drebēt un iesaucās:

— Ak, džentlmeņi, jūs mani esat pazudinājuši!

Pēc tam, nedaudz atžirdzis, viņš stingri paziņoja, ka ir spiests karali apcietināt. Uzticība parlamentam (vai bailes no Kromvela?) uzvarēja personiskās simpātijas. Karalis kļuva par Kērisbrukas pils gūstekni, bet uz Londonu traucās vēstnesis ar ziņu par notikumu.

Dažas dienas vēlāk Kromvels apakšpalātā piecēlās, lai ziņotu, ka karalis ieradies Vaitas salā un atrodas drošās rokās. Viņš pastāstīja, cik godīgs un uzticams cilvēks ir pulkvedis Hemonds, cik centīgi viņš apsargā karali. Kromvela līksmā oma lika dažiem vērīgiem cilvēkiem nodomāt: «Vai tik viņš nepriecājas tāpēc, ka karalis ieskrējis tieši tur, kur viņam, Kromvelam, bija vajadzīgs?»

Patiesībā, atrazdamies Vaitas salā, karalis bija tālu gan no leveleriem, kuri, tā tik skaties, izpildīs savus draudus, gan no skotiem, kuri nodomājuši viņu nolaupīt. Karalis atradās Kromvela radinieka rokās, un Kromvelam pieder izšķirošais vārds. Tā vismaz domāja daudzi laikabiedri.

Kromvels ari pats saprata, ka viņam pieder noteicošais vārds. Viņš juta sevī milzīgu spēku. 15. novembrī bija paredzēta septiņu pulku vispārējā skate Vīras tuvumā Hārfordšīrā. Jau Petni tika nolemts, ka karaspēka skate notiks pa daļām, jo tā būs vieglāk vienoties ar zaldātiem.

Pulkos jau runāja par Kārļa bēgšanu, taču neviens vēl nezināja, kur viņš atrodas. Pa visām ostām izsūtīja speciālus aizliegumus: neviens kuģis nedrīkstēja atstāt Anglijas krastus. Tam, kas slēps pie sevis karali un neziņos par to parlamentam, draudēja nāvessods un īpašuma konfiskācija.

Rūgšana armijā jebkuru mirkli varēja pāraugt nemieros. Leveleru pamfleti gāja no rokas rokā. Vaildmens rakstīja, ka Kromvels un Airtons nodevis tautu un aizstāv tās ienaidnieka intereses. Lilberns aicināja: «Panāciet pašreizējā parlamenta tīrīšanu! ... Pieprasiet, lai jums izmaksā algu! Pieprasiet, lai iznīcina baznīcas desmito tiesu,

atceļ monopolus, pieņem «Tautas vienošanos»! Bet galvenais — neuzticieties ģenerāļiem, jo viņi ir vienojušies ar parlamentu! ...» Kromvelam ziņoja, ka daļa leveleru ir noskaņoti ne tik daudz pret Kārli, cik pret viņu, Kromvelu. Bet parlamentā klīda valodas, ka Henrijs Mārtens ir gatavj būt par otru Feltonu: kā tas iegrūda dunci Bakingema krūtīs, tā Mārtens tagad alkst tā cilvēka asinis, kurš uzvarēja pie Nesbi.

Kromvels un Fērfakss jāja cieši blakus nesarunādamies, bažīgi ieklausīdamies troksnī, kas nāca no tālienes, no tās puses, kurp viņi devās. Kad viņi uzjāja pakalnā un viņu priekšā pavērās karaspēka daļu aizņemtais klajums, viņi tūlīt ievēroja, ka ieradies vairāk zaldātu, nekā viņi bija gaidījuši: septiņu pulku vietā te stāvēja deviņi. Bez atļaujas bija ieradušies Herisona un Roberta Lil-berna — «brīvdzimušā Džona» brāļa pulki. Viņi te stāvēja, par spīti virspavēlnieka pavēlei, un tas jau pats par sevi nozīmēja dumpi. Pie daudzu cepurēm vīdēja kas balts. Tās bija lapiņas ar tekstu no «Tautas vienošanās» un devīzi: «Brīvību Anglijai! Tiesības zaldātiem!»

Kāds jātnieks atdalījās no karaspēka un aulēkšoja šķērsām pretī ģenerāļiem. Kromvels pazina Reinsboro. Ļjˆņa izskats pauda neatkarību un noteiktību, pie cepures spī-

dēja lapiņa; rokā viņš turēja «Tautas vienošanās» tekstu. Kromvels deva zīmi adjutantam, tas aizauļoja jātniekam pretī, ar zirgu to pagrūda un, izrāvis papīru, neļāva piejāt pie komandieriem. Pulkos sacēlās troksnis.

Fērfakss, paskatījies uz Kromvelu, parāva pavadu. Reizē viņi piejāja pie pirmā pulka, un Fērfakss mierīgā pavēlnieka tonī teica dažus vārdus. Viņš aicināja zaldātus izbeigt nemierus, parakstīt zvērestu pavēlniecībai un Kara padomei. Viss beidzās mierīgi: zaldāti draudzīgi nokliedza «urā!», nodeva zvērestu.

Otrais, trešais un ceturtais pulks paklausīja tikpat padevīgi. Herisona pulka priekšā runāja Kromvels. Skaļā balsī viņš pārkliedza šur tur atskanējušos dumpīgos saucienus; zaldāti, nedaudz patrokšņojuši, paklausīja. Baltās lapiņas no cepurēm nozuda.

Piejājot pie Roberta Lilberna pulka, Kromvels izjuta tik lielu naidu, ka vienā mirkli viņu pārņēma nevaldāmas dusmas. Jāizbeidz šī pierunāšana! Un patiešām — kad viņš aizsmakušā balsī izkliedza pavēli novākt no cepurēm lapiņas un doties mājup, neviens nepakustējās. Sev tieši pretī viņš ieraudzīja naidā pārvērstas zaldātu sejas, drūmu apņemšanos palikt pie sava, nepaklausīt. Un tie bija viņa zaldāti, tā bija viņa armija!

Kromvels izrāva zobenu. Ja jūs negribat paklausīt, es jūs piespiedīšu! Zirgs no viņa nežēlīgā plešu cirtiena saslējās stāvus. Zaldātu zirgi sabiedēti metās sāņus, rindas sajuka, viens otrs nokrita. Kromvels vairs nevaldīja pār sevi. Viņa zobens svilpdams šķēla gaisu,

bet otra roka rāva nost, plēsa un gumzīja baltās lapiņas. Kādam viņš iegāza pa seju, citam notrieca cepuri no galvas.

— Ņemiet ciet barvežus! Sasieniet viņus! — viņš kliedza. — Es viņiem rādīšu — dumpoties!

Atjēgušies adjutanti metās Kromvelam palīgā, atbruņoja četrpadsmit cilvēkus. Pēc tam rokas pašas sniedzās pie cepurēm, lapiņas sāka nozust. Zaldāti vai nu sakaunējās par savu dumpi, vai arī nobijās no komandiera neprātīgajām dusmām.

Tūlīt tika noorganizēta lauka kara tiesa. Disciplīnas jautājumos Kromvels nepazina žēlastību. Četriem zaldātiem tika piespriests nāvessods, taču Fērfaksa nobālusī seja un dažu virsnieku lūdzošie mājieni mazināja Krom-velˆ dusmas. Četru nelaimīgo vietā nolēma nošaut vienu — to, kam kritīs loze. Četri zaldāti — jau bez

mundieriem un cepurēm — pastiepa rokas pēc salmiņiem. Pašu īsāko, liktenīgo izvilka ierindnieks Ričards Arnolds.

Ierībējās bungas, nodārdēja zalve, un jaunais zaldāts, asinīm noplūdis, raustīdamies nokrita. Kromvels un Fēr-fakss, adjutanti, dumpīgie zaldāti, arestētie un tie trīs, kuriem liktenis bija lēmis izbēgt no nāves, klusēdami raudzījās uz asiņaino, pie viņu kājām saļimušo ķermeni.

Bungas apklusa. Kromvels un Fērfakss pagrieza zirgus, zaldātu ierinda, cenšoties neskatīties uz tiem, kas rosījās ap nogalināto, sāka atstāt lauku.

Citu pulku skate dažas dienas vēlāk pagāja bez starpgadījumiem.

Parlaments, noklausījies Kromvela atskaiti par notikumiem Vīrā, izteica viņam pateicību. Vienīgi Edmunds Ledlo balsoja pret.

VI nodala. KARAĻA SLEPKAVA

... Kārlis Stjuarts bija un ir minēto pretdabisko, nežēlīgo un asiņaino karu iedvesmotājs, autors un turpinātājs, tāpēc viņš vainojams visās nodevībās, slepkavībās, aplaupīšanas gadījumos, ugunsgrēkos, mūsu tautai nodarītajos zaudējumos un nelaimēs, kas radušies karos, kuri izraisījušies viņa dēļ.

No apsūdzības akta

Mēs gāzām tirānu tādā veidā, kuru kristieši nākamajos gadsimtos atcerēsies ar cieņu, bet tirāni — ar šausmām.

K r o m v e l s [1]

«POSTOSAIS KARŠ»

Pēc aprīļa lietiem ceļš vēl bija mitrs, un zirgi mundri skrēja, ievelkot nāsīs pavasarīgi smaržojošo gaisu. Londonas priekšpilsētu salmu jumti palika aiz muguras. Smagi apbruņotās kavalērijas zirgu pakavu klaudzoņa nespēja noslāpēt līksmās putnu balsis. Bija 1648. gada maija sākums. Spožā saule, ziedošās zemes skaistums, birztalu svaigais zaļums viesa sirdī prieku un cerību. Taču vēl lielāku līksmi dāvāja neatlaidīgā un straujā virzīšanās uz mērķi — tuvu un saprotamu visiem: gan ģenerālim, gan nupat iesauktam kājniekam. Armijai vajadzēja apspiest rojālistu dumpi Dienvidvelsā un sodīt nodevējus, kas bija pārgājuši rojālistu pusē. Otrais pilsoņu karš bija sācies.

Ģenerālleitnantam Oliveram Kromvelam, kas nu jau kuro reizi veda savu karaspēku pret karaļa piekritējiem kavalieriem, karš nozīmēja ne tikai jaunas, milzīgas grūtības, bet arī glābiņu. Divi gadi bija pagājuši mierīgi, bet kāds miers tas bija! Pēdējos mēnešus viņš jutās, burtiski, kā vajāts zvērs. Viņu neieredzēja un turēja aizdo-

mās, viņam uzbruka kā suņu bari no visām pusēm un manījās iekost pēc iespējas sāpīgāk.

Rojālisti nemitīgi atgādināja viņa rūgtuma pilnos vārdus pret karali Vestminsterā un tagad apsūdzēja viņu, ka viņš pats gribot kļūt karalis. Apvainojums, ko vēlāk tik bieži atkārtos! Kopš zināma laika par viņu Londonā klīda dzēlīgi pantiņi, paskvilas, karikatūras:

Nāks karalis mums jauns, bet kāds?

Kurš spēj mums būt par karali?

Ak jā — tas mīļais Olivers,

Tik drosmīgs, dūšīgs, talantīgs . ; «

Tālāk, protams, runa bija par viņa degunu. Šo ļaužu nožēlojamās asprātības allaž bija mērķētas viszīmīgākajai viņa sejas daļai — neko citu viņi nevarēja izdomāt. Lai notiek, viņš ne vienu reizi vien ir atstājis tos ar garu degunu kaujas laukā un arī tagad netaisās tos

saudzēt. Ar kavalieriem bija gaužām vienkārši: viņi bija skaidri un atklāti ienaidnieki, un pret viņiem vajadzēja cīnīties ar zobenu rokās uz dzīvību un nāvi.

Ar parlamentu bija sarežģītāk. Cienījamo prezbiteriešu rindās Vestminsterā nevarēja ielauzties ar kailu zobenu, vicinot to pa labi un pa kreisi. Šeit vajadzēja teikt garas runas, piesaukt dievi» par liecinieku, reizēm pat liet gaužas asaras. Un tomēr tie viņu neieredzēja. Prezbite-rieši, šie viltīgie, naudaskārie ļaudis, kas trīcēja un drebēja par savu kapitālu, jau sen gribēja vienoties ar karali un iecelt viņu atkal tronī, un šie prezbiterieši bija vairākumā. Viņiem bija apnikušas «nekārtības». 3. janvārī, kad apsprieda karaļa atteikšanos pieņemt pavisam mērenus palātas priekšlikumus, viņi bija gatavi atsacīties no visiem ar tādām grūtībām sasniegtajiem iekarojumiem — lai tikai varētu vienoties. Ak, cik sašutuši toreiz bija godīgie independenti — patvaļas pretinieki! Parlamentā pirmo reizi publiski skanēja bargi vārdi, kas nosodīja karali un lika saukt viņu pie atbildības par valsts noziegumiem. Kāds iekarsis pat pieprasīja gāzt monarhu pavisam.

Airtons, kurš kādreiz bija studējis tiesību zinātnes, pārliecinoši teica: «Ja jau karalis negrib aizstāvēt savu tautu, tad tai ir tiesības atteikties viņam paklausīt.» Kromvels klausījās, klausījās un beidzot cēlās kājās. Viņš centās tos pārliecināt, lai pārtrauc sarunas ar viltīgo un

nožēlojamo monarhu. «Karalim piemīt gudrs prāts,» viņš teica, «un lielas spējas, taču viņš ir tik divkosīgs, tik neīsts, ka uz viņu nevar paļauties. Stāstot mums par savu miermīlīgo politiku, viņš ved slepenas sarunas ar skotiem, lai pakļautu tautu jaunām kara briesmām. Pienācis laiks, kad parlamentam pašam jāpārvalda valsts...»

Viņa runa guva panākumus: parlaments nolēma pārtraukt visus sakarus ar karali. «Nekādu sarunu!» — tā sauca šo bilu. Tajā bija uzskaitīti karaļa noziegumi: viņš pārkāpis parlamenta tiesības, sācis karu pret savu tautu, atteicies no miera piedāvājumiem. Tāpēc bila ignorēšana tiks uzskatīta par valsts nodevību. Taču parlamentāriešu apņemšanās nebija ilga. Kārlis viņu acīs bija un palika pirmām kārtām dieva svaidītais, un klusībā viņi drebēja karaļa priekšā pat tad, kad pretojās tā gribai.

Pavasarī viņus atkal pārņēma uzticamo pavalstnieku jūtas. Pavisam nesen, 28. aprīlī, viņi bija nolēmuši, ka «Anglijas pārvaldīšanas pamatus», tas ir, monarhistisko konstitūciju, nedrīkst pārveidot. Un atcēla pašu izdoto bilu «Nekādu sarunu!». Tieši otrādi, pieņēma lēmumu par sarunu atjaunošanu ar «viņa augstību».

Visvairāk parlaments baidījās no armijas un centās tai kaitēt kā vien varēdams. 2. maijā tika izdots «Dekrēts par ķeceru un dieva zaimotāju apspiešanu». Tajā bija teikts, ka ikvienam, kas noliedz

mācību par trīsvienību, par Kristus dievišķīgo dabu, par svēto rakstu dievišķās iedvesmas spēku, par augšāmcelšanos un pastaro tiesu, draud nāvessods. Viņi ļoti labi zināja, cik daudz armijā ir dažādu sektu un ķeceru, tāpēc gribēja armijai likt izjust savu spēku. Taču ar to vien vēl nepietika. Viņi meklēja iespējas, kā pavisam izformēt armiju — republikas cerību balstu. Sākumā viņi stūrgalvīgi atsacījās maksāt zaldātiem algu. Pat Kromvelara, ģenerālleitnantam un «dzelzsvīru» atzītam vadonim (kaut formāli par virspavēlnieku skaitījās Fērfakss), viņi samazināja dienas uztur-naudu no četrām uz trim mārciņām. Un viņš atbildēja ar to, ka ziedoja «kopīgajai lietai» piecus tūkstošus mārciņu un atteicās no viņam dāvātās naudas par Īriju. Atšķirībā no parlamentāriešiem Kromvels pret naudu bija vienaldzīgs. Taču slepenie ziņotāji atkal un atkal vēstīja, ka parlamentā prezbiterieši tikai gaida izdevīgu gadījumu, lai apsūdzētu viņu valsts nodevībā, uz mūžīgiem laikiem atņemtu visus amatus un ietekmi armijā. Tad viņš arī uzzināja par atentātu, ko gatavo pret viņu.

Parlamenta prezbiteriešus un Sitijas naudasmaisus var saprast: pēdējā laikā rojālisti uzbruka no visām pusēm. Vaitas salā viņi, savākuši apbruņotu pūli, mēģināja atbrīvot karali no cietuma. 27. martā, Kārļa valdīšanas sākuma gadadienā, viņi Londonas ielās atklāti dzēra uz valdnieka veselibu. Un piespieda vēl garāmgājējus trūcīgos puritāņu tērpos darīt to pašu. Kāds miesnieks, kā runāja, bija draudējis sagraizīt karaļa apsargātāju — kapteini Hemondu — kā vērša liemeni. 9. aprīlī Londonas plebeji, bruņojušies ar musketēm, pīķiem un rungām, drūzmējās ielās ap Vaitholu un kliedza: «Lai dzīvo karalis Kārlis!», «Dievs un karalis!». Viņiem, redzat, pēc parlamenta dekrēta, neesot atļauts dieva tā kunga dienā dzert un dzenāt bumbiņas. Vajadzēja laist pret viņiem slaveno kavalēriju, kas gan tādam «darbam» bija par labu. Znots un uzticamais līdzgaitnieks Airtons pats savām rokām tad nosita viņu vadoni un izklīdināja pūli. Bet viņi pacēla galvas visā valstī — pienāca vēstis par dumpjiem Viltšīrā, par to, ka Kentā bumbas spēle izvērtusies skaļā skandālā ar rojālis.tu lozungiem, par jaunā Jorkas hercoga, karaļa otrā dēla, izbēgšanu no apsardzes, par Noričas sagrābšanu, par spēku pulcēšanos ap hercogu Ormondu Īrijā...

Taču visvairāk raižu Kromveļam sagādāja armija. Viņa lolojums un atbalsts, viņa* lepnums karaspēks — arī tas, šķiet, bija gatavs sacelties pret savu komandieri. Naidu sēja nolīdzinātāji — leveleri, kā viņus sauca. Nepietika ar to, ka viņi pieprasīja tiesāt karali un varu tikai vienai apakšpalātai (kaut kas nedzirdēts!), viņi negribēja klausīt saviem virsniekiem. Viņu pašu, Kromvelu, tie jau pagājušajā rudenī, kad viņš mēģināja vienoties ar karali, pasludināja par nodevēju.

Kromvels vēlreiz mēģināja salīgt mieru ar tiem, uzaicinot tos pusdienās savās mājās Kingstrītā kopā ar virsniekiem un independentu

vadītājiem parlamenta. Elizabetei toreiz vajadzēja krietni papūlēties. Viņa ļoti labi prata saimniekot, un pusdienas izdevās lieliskās. Kad pirmais izsalkums bija apmierināts, atkal sākās runas par valsts pārvaldes formu. Ledlo, Vens, Hetčinsons, Hezlrigs atklāti paziņoja, ka viņi ir pret monarhiju, ka karalis jāsauc pie atbildības par izlietajām asinīm, un prasīja, lai Kromvels izsaka savas domas.

Pret monarhiju! Vai viņi paši apjēdz, ko runā! Kromvels jau no bērnības zināja, ka monarhistiskais valdīšanas

veids vislabāk atbilst vispārējai pasaules kārtībai. Tāpat kā debesīs vienīgais valdnieks ir dievs tas kungs, tā arī uz zemes, valstī, jāvalda vienam karalim — dieva svaidītajam.

Kromvels izvairījās, atrunājās un beidzot, piespiests pie sienas, pēkšņi pārtrauca sarunu: satvēra spilvenu, ar spēku svieda to pret Ledlo galvu un pats izskrēja uz kāpnēm. Ledlo aizlidināja spilvenu viņam pakaļ, un viņš gandrīz kūleniski noripoja lejup. Kromvels nekad nav bijis teorētiķis, un republikāņu abstraktās shēmas, viņu vārdi par brīvību, vienlīdzību, dabiskajām tiesībām Kromvelu neaizrāva, taču darīja uzmanīgu. Bet tos satracināja viņa nenoteiktība.

Kad jau viss, šķiet, vērsās pret Kromvelu un viņš atkal bija spiests meklēt pēdējo izeju (atlaist parlamentu un nodot visu varu armijai? Negaidot saslimt? Bēgt uz kontinentu?), pēkšņi izcēlās pilsoņu karš uzreiz trīs vietās, un Kromvels bija glābts.

Aprīlī pienāca vēstis, ka Dienvidvelsā sadumpojušās pulkveža Logarna vienības. Nemiernieki pacēluši karaļa karogu un mēģinājuši apvienoties ar Poiera pulku Pem-brukas pilī. Opozicionārs un dzērājs Poiers jau februārī bija atteicies kalpot parlamentam, kamēr viņam un viņa garnizonam nemaksās algu. Drīz visa Pembrukšīra bija nemiernieku pārņemta.

Ar to vēl nepietika. 2. maijā Londonā kļuva zināms, ka pirms piecām dienām skoti, ko vadīja hercogs Hamiltons, pieveduši savu karaspēku pie robežas; sers Mārmadiks Lengdeils, viens no angļu rojālistu barvežiem, ieņēma Beriku, bet pēc tam Kārlailu. Vārti uzbrukumam Anglijai no ziemeļiem bija vaļā.

Kromvels zināja par slepenajām skotu sarunām ar karali — Kērisbrukas pils gūstekni Vaitas salā. Ne velti viņš tik bieži sarakstījās ar savu brālēnu Hemondu. Decembrī skotu lordi ar Kārli bija noslēguši līgumu, kura teksts, noslēpts svina kapsulā, bija slepeni aprakts dārzā. Karalis piekrita ieviest Anglijā uz trim gadiem prezbite-riešu baznīcas kārtību un stipri piekāpās skotiem, bet tie apsolīja ar ieroču palīdzību atdot viņam troni. Aprīlī skoti izstrādāja jaunu karaļa nolaupīšanas plānu. Tagad, 26. aprīlī, viņi nosūtīja parlamentam ultimātu, kurā

pieprasīja ieviest Kovenantu visā Anglijā, noteikt prez-biteriešu baznīcas kārtību, aizliegt visus citus puritāņu reliģiskos novirzienus, izformēt «sektantu» armiju un atjaunot goddevīgas sarunas ar karali.

Vēl drosmīgākas prasības bija grūti iedomāties.

Taču parlamenta vairākums bija neiedomājami bailīgs. Kur gan bija palikusi viņu revolūcijas sākuma gadu cīņas degsme! Viņi tūlīt paklausīgi atbildēja: jā, viņi ir ar mieru, ka Angliju pārvalda karalis, lordi un apakšpalāta. Viņi ir ar mieru atbalstīt Kovenantu un apvienoties ar skotiem, lai piedāvātu karalim — jau kuro reizi! — savus vecos noteikumus.

Tas nu bija par daudz! Aprīļa beigās Kromvels atstāja Londonu un ieradās armijas virspavēlnieka mītnē Vin-dzorā. Pēc daudzām pieņemšanām un personiskām sarunām tika sasaukta virsnieku apspriede — tur piedalījās komandieri, independenti, leveleru aģitatori, ārkārtējo līdzekļu piekritēji. Trīs dienas pagāja, lūdzot grēku piedošanu un debatējot par politiskiem jautājumiem. Karalis un viņa rokaspuiši atkal paceļ ieročus pret parlamenta armiju! Klātesošo acīs tas bija briesmīgs noziegums.

Pirmajā maijā pieņēma vienbalsīgu lēmumu: «Kārlis Stjuarts, Asiņainais Cilvēks, ir jāsauc pie atbildības par asinīm, kas izlietas viņa vainas dēļ, un par smagajiem noziegumiem pret dievu i*n tautu.» 5. maijā Armijas padome nolēma, ka «ne šis karalis, ne arī kāds no viņa pēctečiem nekad nebūs Anglijas karalis».

Jau vairākas dienas Kromvels auļoja uz rietumiem, uz mežonīgo Velsu, kuras zemes apakšpalāta viņam nesen bija dāvinājusi. Pa ceļam viņš uzzināja, ka vēl viens rojālistu dumpis uzliesmojis centrālajās grāfistēs, kuras vienmēr bijušas uzticīgas parlamentam. 4. maijā Eseksas iedzīvotāji bija prasījuši atjaunot sarunas ar karali un izformēt armiju. 16. maijā septiņsimt vai astoņsimt cilvēku no Sari grāfistes bija ieradušies Londonā un pieprasījuši, lai karalis atgriežas Vaitholā un pilnībā atgūst agrāko varu. Parlamenta apsardze nebija gribējusi viņus ielaist, un sadursmē tikuši nogalināti vairāki cilvēki. Atgriezušies mājās, viņi organizējuši sacelšanos, sagrābuši Sendviču, Duvru, Ročesteru. Turklāt bija sacēlusies arī flote pie Kentas krastiem. Apspiest nemierniekus dienvidu un austrumu grāfistēs devās pats virspavēlnieks

Fērfakss, uz ziemeļiem nosūtīja spējīgo divdesmit deviņus gadus veco ģenerāli Lambertu. Tās bija satraucošas vēstis.

Un tomēr Kromvelain bija lielisks noskaņojums. Nesen,

25. aprīlī, viņam palika četrdesmit deviņi gadi, taču viņš bija možs un spēka pilns, un viņš priecājās par gaidāmo tikšanos ar ienaidnieku. Viņš viegli uzlēca zirgam mugurā, viņa druknais augums brīnišķīgi turējās seglos. Gadiem ejot, viņš arvien vairāk sāka izskatīties līdzīgs mātei: galīgi vaigi, dziļa rieva zem zoda, seja plata, neglīta, gudra. Tomēr atšķirībā no mātes šī seja bija dzedra, ļoti barga, skatiens smags un starp uzacīm divas stāvas grumbas, ko iegrauzušas rūpes un pārdomas.

Kromvels atkal juta, ka viņam nolemta diža misija. Viņš saprata parlamenta nometnes priekšrocības: vienota cīņa pret viltīgo Kārli, vienota ticība, savas taisnības apzināšanās un nacionālā vienotība. Pret viņu uzstājās izolēti un savā starpā naidīgi spēki: Īrijas katoļi, Velsas anglikāņi, skotu prezbiterieši, angļu rojālisti, kas cits citu neieredzēja un turēja aizdomās.

8. maija rītā divas jūdzes no Glosteras Kromvels apstādināja karaspēku, lai organizētu tā skati. Apmēram sešarpus tūkstoši vīru — jātnieki un kājnieki — sakārtojās rindās viņa priekšā plašajā ielejā. Tur bija arī visuzticamākie, kaujās rūdītie virsnieki — viņa audzēkņi un biedri: Praids, īvers, Okijs, Hortons. Rīta saule spulgoja muskešu stobros, vieglajās kājnieku bruņās, dragūnu ķiverēs. Viņa zaldāti bija lieliski apbruņoti. Viņam trūka vienīgi smagās aplenkuma artilērijas, vezumiem vajadzēja pienākt vēlāk.

Kromvels piecirta piešus un piejāja pie priekšējās vienības.

— Zaldāti! — viņš uzsauca un apmierināts ievēroja, ka rindas vienā mirklī nolīdzinājās un apklusa. — Esmu daudzreiz kopā ar jums riskējis ar dzīvību, tāpat kā jūs to esat darījuši kopā ar mani. Mēs cīnījāmies pret mūsu zemes kopējo ienaidnieku un pret daudz varenākiem spēkiem nekā pašlaik. Tāpēc ņemsim palīgā visu mūsu apņēmību un cīnīsimies tikpat drošsirdīgi un uzticīgi, kā esam darījuši vienmēr! Uzvarēsim vai arī kopā kritīsim!

Ķiveres lidoja gaisā, noskanēja saskaņots «urā!», Mārstonmūras un Nesbi veterāni, viņa «dzelzsvlri», ar skaļiem kliedzieniem pauda savu uzticību Kromvelam. Kaujas laukā viņi nevilcinoties bija gatavi ziedot sevi, cīnoties blakus savam komandierim. Viņš ar jūtām, kas līdzinājās nožēlai, atcerējās Vīru, bungu rīboņu un to, kā pēdējo reizi noraustījās asinīm noplūdušais Arnolda ķermenis.

Pembrukas aplenkšana ieilga. Senā pils, celta jau nor-māņu iekarojumu laikā, patiešām bija nepieejams cietoksnis. Tas atradās uz šaura zemesraga, kas iesniedzās tālu jūrā. Paisuma laikā viļņi šļakstījās pie pašām cietokšņa sienām, kuru augstums sasniedza 75 pēdas. No sauszemes to atdalīja dziļš grāvis. Sienu biezums bija 20 pēdas, bet pats galvenais — pils bija labi apgādāta ar dzeramo ūdeni: kaļķakmens slānī, uz kā pils stāvēja, atradās ala un tās dziļumā — avots. Turklāt ūdens pienāca arī no pilsētas pa caurulēm. Pili sargāja apmēram trīssimt bijušo parlamenta zaldātu, kurus komandēja vecais ciniķis Poiers un ģenerālmajors Logarns. Viņi labi zināja: ja pils kritīs, viņiem — renegātiem — žēlastību nav ko gaidīt. Izmisīga apņēmība un cerība uz palīdzību no jūras deva viņiem spēkus.

Jā, aplenkums bija neparedzēti ieildzis, un Kromvela uzmundrinošie ziņojumi, kas pauda pārliecību par drīzu pils krišanu, kā izrādījās, bija tukši vārdi. Viņa vienību stāvoklis bija grūtāks, nekā

viņam gribētos atzīt. Trūka paša nepieciešamākā: smagie lielgabali bija iestrēguši kaut kur ceļā, bet ar vieglajiem mazkalibra ieročiem varēja vienīgi sašaut dažas dzirnavas un aizdedzināt divas trīs mājas, ne vairāk. Cietokšņa sienas palika nepieejamas. Aplenkšanas kāpnes arī nebija derīgas, izrādījās, ka tās ir pārāk īsas, tāpēc tās nevarēja izmantot triecienuzbrukumam.

Kromvela karavīriem klājās grūti. Stāstīja, ka ielenktie jau ēdot savus zirgus, taču arī aplencēju stāvoklis nebija daudz labāks. Ielenktie vismaz dzīvoja mājās, zem jumta, bet aplencēji jau otru mēnesi mitinājās nometnēs, teltīs, kas biežā lietus dēļ bija piesūkušās ar mitrumu. Ar pārtiku bija vēl grūtāk. Visapkārt trūcīgi ļaudis, bet pēdējie neražas gadi bija tos pavisam izputinājuši. Iedzīvotāji piegādāja tikai maizi un to pašu par nesamērīgi

augstu cenu. Bet kur lai ņem naudu, ja alga no Londonas atkal kavējas?

Apkārtējos ciemos drīz vienā, drīz otrā vietā uzliesmoja nemieri, klīda baumas par jaunām sazvērestībām ...

Beidzot 4. jūlijā pienāca kuģi ar ilgi gaidīto smago artilēriju; tagad uzbrucēji guva panākumus. Lielgabali šāva vienā punktā, no spēcīgajiem triecieniem zeme drebēja un saplaisāja, tumšais plankums mūri kļuva arvien lielāks. Pils bija nolemta iznīcībai. Šajā laikā pie Krom-vela ieradās kāds nepazīstams cilvēks, kas sauca sevi par Edmundu. Viņš zinot, kur atrodas caurule, pa kuru dzeramais ūdens plūst uz cietoksni. Caurule tika nosprostota, un 10. jūlijā Kromvels nosūtīja spēkus zaudējušā garnizona komandierim ultimātu. Bez liekiem draudiem, viņš rakstīja, esmu spiests Jums paziņot: ja mans priekšlikums tiks noraidīts un līdz ar to posts un nāve nāks pār nabaga zaldātiem un Jūsu ļaudīm, es zināšu, kuru sodīt par asinīm, kas tiks izlietas...

Nākamajā dienā cietoksnis padevās, paļaujoties uz parlamenta augstsirdību.

Kas noticis ar laika apstākļiem! Kā redzams, debesu spēki beigu beigās sadusmojušies uz nabaga Angliju un sūta lietu un aukstumu, vētras un drēgnas miglas. Vasara vēl nebija iestājusies, kaut gan jau bija pienācis jūlijs. Tādā laikā, brienot pa dubļiem un drebinoties mitrumā, Kromvels ar saviem zaldātiem devās uz ziemeļiem. Galvenās briesmas tagad draudēja no tās puses. Jau 1. jūnijā rojālistu rokās- bija nonākusi Pontefrēkta — svarīgs stratēģisks punkts ar labi nocietinātu pili. Nemieri uzliesmoja Northemptonšīrā un Linkolnšīrā. Taču pats briesmīgākais trieciens nāca 8. jūlijā: hercogs Hamiltons ar divdesmit tūkstoš vīru lielu skotu armiju pārgāja robežu. Tas jau bija ārzemju iebrukums.

Talantīgais karavadonis Lamberts. ar saviem četriem tūkstošiem zaldātu neizturēja pārspēka spiedienu un sāka atkāpties uz

dienvidiem, gaidot papildspēkus. Kromveļam vajadzēja steigties palīgā. Nedrīkstēja pieļaut, ka lielais mērķis, par kuru viņi sešus gadus tik nikni bija cīnījušies, skotu trieciena rezultātā sabruktu. Ja skoti uzvarētu, karalis, bez šaubām, atkal nāktu tronī, bet angļu nācija tiktu paverdzināta.

Kromvels sūtīja kavalēriju uz priekšu, bet pats gāja ar kājniekiem. Aiz viņa, brienot pa dubļiem, soļoja trīs tūkstoši zaldātu — izsalkuši, ilgā aplenkuma nomocīti, noguruši. Vistrakāk bija ar apaviem, jo zābaki gandrīz visiem bija novalkāti un zeķes cauras. Mani nabaga nogurušie zaldāti, ziņojumā rakstīja Kromvels, nonākuši līdz Glosterai. Tadam garam gājienam uz ziemeļiem viņiem absolūti nepieciešami apavi un zeķes. Zaldātiem algu vēl arvien nesūtīja. Ļaunprātīgās rojālistu lapiņas apgalvoja, ka parlamenta kājnieki iestiguši purvos pie Monmutas un sākuši dumpoties, pieprasot naudu. «Bez naudas viņi, tāpat kā viņu virsnieki, vairs nav nekādi dzelzs cilvēki,» rojālisti ironizēja, «viņi nepavisam negrib iet uz ziemeļiem, turklāt arī godājamā Nola deguns rāda uz austru-miem, uz Vestminsteru.»

Tās bija maldinošas baumas. Kromvela zaldāti, kuriem trūka paša nepieciešamākā, izsalkuši, tērpušies nodriskātos mundieros, gāja uz priekšu, svēti ticot, ka viņi cīnās par taisnību. Viņi apzinājās, ka no viņiem atkarīgs Anglijas un revolūcijas liktenis. Arī pats Kromvels saprata, ka viņam cīņā jāuzvar par katru cenu — vai arī viņi ir pazuduši.

11. augustā pie Līdsas Kromvela armija apvienojās ar Lamberta karaspēku. Kromvels aprēķināja, ka viņa rīcībā tagad ir deviņi tūkstoši vīru, bet skotiem — divdesmit četri tūkstoši. Viņš, protams, pārspīlēja: patiesībā starpība nebija nemaz tik liela. Turklāt skotu karaspēks nekādā ziņā nebija salīdzināms ar viņa «dzelzsvīriem». Lielākā daļa bija jauniesaukto; daudzi neprata rīkoties ar pīķi vai arī nedroši turējās seglos. Apbruņojums varēja būt labāks, zirgu nepietika. Apgāde bija slikta, un zaldāti aplaupīja vietējos iedzīvotājus, ko Kromvels savā karaspēkā nekad nepieļāva. Ģenerāļi strīdējās savā starpā, bet viņu virspavēlniekam — senās Hamiltonu dzimtas pēctecim — pilnīgi trūka karaspēka vadīšanas spēju.

Kamēr Kromvels steidzās uz ziemeļiem, lai mērotos spēkiem ar Anglijas neatkarības ienaidniekiem, prezbite-rieši parlamentā turpināja savas ļaunprātīgās intrigas. Kaujas slavas apvītais Kromvels, kas vadīja uzvarām vainagoto armiju, viņiem šķita daudz bīstamāks par karali. Tad radās iecere viņu nonāvēt. 2. augustā kāds Henting-

dons, majors no Kromvela paša pulka, ieradās parlamentā ar denunciāciju. Viņš apsūdzēja ģenerālleitnantu valsts nodevībā. Tas nebija nekāds joks: šajā papīrā bija rakstīts, ka Kromvels apmeklējis karali, it kā lai panāktu mieru; patiesībā Kromvels gatavojies pazudināt viņa augstību un visu karaļa ģimeni, gāzt parlamentu un

vienpersoniski sagrābt varu.

Šo rupjo apmelojumu lordi uzņēma ļoti labvēlīgi. Ari apakšpalātā vienam otram nebija nekas pretī palaist tādu vēsti tālāk. Taču bija viena nelaime: pēc tradīcijas denunciāciju pienācās skaļi nolasīt palātā vienam no tās locekļiem, un tikai tad apakšpalāta varēja ķerties pie tās izskatīšanas. Bet tāda drosminieka palātā nebija. Neviens nevarēja sadūšoties publiski apsūdzēt Kromvelu. Dižais karavīrs šķita bīstams pat tālumā. Denunciācijas raksts tā arī netika publiski nolasīts Vestminsterā. Turpretī Hentingdonam atļāva to iespiest, un apmelojums ātri izplatījās tautā.

Nākamajā dienā pēc Hentingdona ierašanās parlaments izdarīja vēl šādu gājienu: nepavisam nejuzdami kvēlu mīlestību pret leveleriem, prezbiteriešu varasvīri izrādīja tiem negaidītu žēlsirdību. 3. augustā viņi izlaida no cietuma neseno Kromvela apsūdzētāju — leveleru vadītāju Džonu Lilbernu, kura asā mēle un nesaudzīgā spalva bija pazīstama visā Anglijā. Tas bija viņš, kas pirms gada uzdrošinājās apsūdzēt Kromvelu nodevībā. Tagad prezbiterieši cerēja, ka Lilberns atkārtos savus uzbrukumus.

Taču viņi pārrēķinājās. Godprātīgais Džons negribēja ietriekt dunci mugurā savam nesenajam ienaidniekam. Gluži otrādi, par izbrīnu neapmierinātajiem prezbiterie-šiem, viņš tieši paziņoja, ka atbalsta ģenerālleitnantu. Džons aizrakstīja Kromvelam vēstuli: «Es neatsakos ne no saviem agrākajiem principiem, kuru dēļ riskēju ar dzīvību, ne arī no Jums, ja Jūs būsiet tas, kam Jums jābūt... Es varētu Jums atmaksāt, taču tiktāl nepazemojos, it sevišķi, kad uzzināju, ka Jums pašlaik klājas grūti, un apgalvoju: ja kādreiz pacelšu roku pret Jums, tas notiks vienīgi tad, kad Jūs būsiet slavens un novērsīsieties no taisnības un patiesības ceļa. Bet, kamēr Jūs stingri un objektīvi turaties uz šī ceļa, es esmu par jums līdz pēdējai asins lāsei.»

Kromvels varēja cerēt uz uzvaru, vienīgi ja izdotos ienaidnieku pārsteigt negaidot. Viņa priekšā bija divi ceļi: vai nu iet gar Riblas dienvidu krastu un uzbrukt Hamiltonam no dienvidiem, aizšķērsojot tam ceļu uz Londonu un piespiežot griezties atpakaļ uz Skotiju, vai, virzoties no ziemeļiem, atņemt ienaidniekam atkāpšanās iespēju uz dzimteni. Otrs ceļš bija vairāk riskants: neveiksmes gadījumā ceļš uz Londonu skotiem paliktu atklāts. Toties uzvara nozīmētu pilnīgu sagrāvi skotu armijai, kurai visapkārt būtu naidīgi noskaņotie iedzīvotāji. Kromvels izvēlējās otro variantu.

Bieza migla klājās pār līdzenumu, un sīks lietutiņš sijāja virs iežogotajiem laukiem, kad 17. augusta rītausmā Kromvels deva pavēli doties uzbrukumā. Lengdeila zaldāti, kas bija izvietojušies teltīs starp žogiem (dienu iepriekš viņi bija sirojuši pa apkārtni, meklējot izdevību iedzīvoties mantā), vēl neko nenojauta un mierīgi gulēja. «Dzelzsvīru» trakais uzbrukums viņus pārsteidza negaidot. Apmēram četras stundas

starp žogiem notika tuvcīņa. abām pusēm mīcoties pa briesmīgiem dubļiem. Dūmu mākoņi sajaucās ar miglu un aizsedza līdzenumu. Gaisā svilpa lodes.

Kromvels jāja uz pašu bīstamāko vietu. Šauro, slideno, dubļaino celiņu starp diviem augstiem zedeņu žogiem bija ieņēmusi kavalērija. Šķt ceļš veda uz Prestonu, un to vajadzēja atbrīvot. «Ģenerālis piejāja pie mums,» atceras kāds kaujas dalībnieks, «un pavēlēja uzbrukt; puse mūsu cilvēku vēl nebija pienākusi, un mēs lūdzām nogaidīt. Viņš pateica tikai vienu vārdu: «Marš!» — un mēs, pārskrējuši pāri purviņam, metāmies iekšā šajā grāvī. Ienaidnieks sāka mukt prom — tā bija jauniesaukto nodaļa. Viņi gan šāva, bet visu laiku garām; tas mūsējos tā iedrošināja, ka viņi mēģināja vēlreiz. Majors pavēlēja man ar vairākiem zaldātiem aulekšot pie nākamā žoga; mēs aizkļuvām līdz turienei, šeit ienaidnieki nometa ieročus un laidās mukt. Mēs ieguvām veselu pīķu mežu un lielu kaudzi karogu.»

Šajā pašā laikā Prestonā Hamiltsms ar savu armiju gatavojās pārcelties pār Biblu. Parlamenta karaspēka negaidītā parādīšanās atgrieza skotus no Monro kavalērijas, kas steidzās uz ziemeļiem. Apjukuši viņi panikā peldus un pa tiltu steidzās pār uzplūdušo, mutuļojošo upi. Ha-miltons ar zobenu rokā mēģināja apstādināt bēgošo karaspēku. Viņš atkal un atkal aicināja «vēl reizi cīnīties par

karali Kārli», bet tas bija velti. Hamiltons, viens no pēdējiem pārpeldējis pār duļķaino straumi, saprata, ka viņš ir spēli zaudējis.

Prestona bija ieņemta. Ja nebūtu nakts, rakstīja Krom-vels, nekas mūs nekavētu sadragāt ienaidnieku. Uzvara bija pilnīga — pretinieks zaudējis gandrīz visu savu amunīciju un apmēram četrus tūkstošus ieroču, tā ka kājnieku lielākā daļa ir atbruņota. Zaldāti bija ārkārtīgi noguruši — diena sākās agri — un ļoti izsalkuši. Daudziem no viņiem neizdevās atrast pajumti, kur pārlaist nakti, miegs viņus pieveica tieši zem klajas debess. Lietus lija bez pārtraukuma.

Nākamajā rītā, atstājis daļu karaspēka aizsargāt Pres-tonu, Kromvels dzinās pakaļ ienaidniekam, kas atkāpās uz dienvidiem. Šķita, ka lietum nebūs gala, un abas armijas lielā steigā virzījās pa izmirkušajiem ceļiem un purviem. Nekad mūžā es neesmu jājis pa tādu ceļu, vēlāk atzīstas Kromvels. Midltons, kas no dienvidiem traucās palīgā skotiem, ceļā samainījās ar tiem un atdūrās pret Kromvela kavalērijas vienību. Rojālisti atkal tika sakauti.

mūsu armija. Viņi nostiprinājās aizā un ar lielām pūlēm noturēja to vairākas stundas. Uzbrukumi sekoja cits citam, daudzreiz sākās tuvcīņa. Kādu brīdi likās, ka mūsu karaspēks neizturēs, bet pēc tam ar dieva palīgu atjaunojām kārtību un izdzinām ienaidnieku no ieņemtajām pozīcijām. Apmēram tūkstotis viņu bija nogalināti un divi tūkstoši saņemti gūstā. Mēs vajājām viņus līdz pilsētai, kur bija uzcelta stipra barikāde. Kad piegājām pie tās, man iedeva vēstuli no

ģenerālleitnanta Beilija ar kapitulācijas priekšlikumu, kam es piekritu. Mēs ieguvām visu viņu uzkabi, apmēram četrtūkstoš ieroču komplektu un tikpat daudz gūstekņu. Tā ka viņiem kājnieku vairs nepalika.

Hamiltons ar trīstūkstoš vīru lielu jātnieku vienību bēga uz Češīru, bet Kromvels viņam vairs nesekoja. Viņš

Kad viņi nonāca Viganas tuvumā, laiks mazliet noskaidrojās, debesis kļuva gaišākas un Hamiltons pavēlēja virzīties uz priekšu naktī, cerēdams šķērsot Mērsi pie Voringtonas un savienoties ar rojālistiem, kas vēl turējās Ziemeļvelsā. Taču Kromvels sekoja viņiem pa pēdām. Deviņpadsmitajā viņš panāca ienaidnieku trīs jūdzes no Voringtonas. Mēs varējām uzspiest viņiem kauju, Kromvels ziņoja parlamentā, kad bija pienākusi visa

pats un viņa ļaudis bija pārāk novārguši. Ja man būtu 500 brīvā nostāvējušos zirgu un 500 veiklu kājnieku, viņš atzinās, es būtu ienaidnieku iznīcinājis; bet mēs bijām tik noguruši, ka varējām tam sekot vienīgi soļos. Deviņās dienās, cīnoties ar ienaidnieku, viņš nogāja 140 jūdzes. Viņa uzdevums bija izpildīts — skotu iebrukums atsists.

Kaujai pie Prestonas otrajā pilsoņu karā bija tāda pati nozīme kā kaujai pie Nesbi pirmajā pilsoņu karā. Rojā-listu cerības sabruka. Viņu armija vairs neeksistēja. Drīz pēc tam, kad tika saņemta vēsts par Kromvela uzvarām, padevās Kolčestera. «Puritāņu brālībā,» rojālistu lapiņa sarkastiski vēstīja, «nav dzirdams * nekas cits kā tikai triumfs un prieks, dziesmas un jautrība sakarā ar lielajiem panākumiem (par to jāpateicas, pirmkārt, velnam un, otrkārt, Nola Kromvela degunam).»

Taču ar velnu un vēl jo vairāk ar degunu tam visam nebija nekāda sakara: pretinieku pieveica Kromvela augstā kara māksla, prasme izmantot situāciju, dot straujus triecienus, armijas vienotība un disciplīna. Kromvela zaldāti jebkuros apstākļos prata saglabāt cīņas garu, viņi bija paklausīgi un uzticīgi savam komandierim. Krom-vels savukārt vienmēr tēvišķīgi rūpējās par zaldātiem un viņu vajadzībām, nepameta ievainotos, palīdzēja kritušo karavīru ģimenēm. #

Ienaidnieku pieveica tautas armija, kas vēl vienmēr ticēja, ka tās cīņa nav veltīga, ka revolūcija uzvarēs un taisnība triumfēs.

Parlamenta prezbiterieši vēsti par armijas uzvaru nepavisam neuzņēma ar sajūsmu. Kromvela karaspēka pieaugošā varenība apstiprināja viņu vissliktākās bažas. Vara, mierīga dzīve, pilni naudas maki, viss, pēc kā alka palātā sēdošie džentlmeņi un respektējamie Sitijas veikalnieki, — tas viss bija apdraudēts. Tūlīt otrajā dienā pēc ziņas par kauju pie Prestonas apakšpalāta sāka organizēt sarunas ar karali. Vēl pēc divām dienām bija iecelta speciāla komiteja, kas šīs sarunas vestu. Lai neļautu prezbiteriešiem šo pasākumu saņemt pilnīgi savās rokās, minētajā komitejā centās iekļūt arī daži indepen-denti. To

vidū bija Henrijs Vens, jaunākais, mistiķis un dons Kihots, nelokāmais Vens, Kromvela draugs, par kuru ļaudis runāja, ka viņš palātā ir tas pats, kas Krom-

vels ārpus palātas. Komitejai vajadzēja braukt pie karaļa uz Vaitas salu.

Tautas sašutumam nebija robežu. Atkal sarunas ar šo asiņaino noziedznieku! Cits pēc cita parādījās pamfleti, kuros izpaudās liela neapmierinātība. Starp parlamentu un karali notiek strīds, kam pakļaut tautu verdzībā, — tā rakstīja leveleri. Šīs puses atkal grib vienoties, bet grūtības uz saviem pleciem nes tie, kas «strādā fermās vai ir amatnieki un saņem mazu atlīdzību».

Leveleri 11. septembrī iesniedza parlamentā petīciju, ko bija parakstījuši vairāki tūkstoši cilvēku. Klīda baumas, ka tās autors ir parlamenta loceklis, opozicionārs un asprātis, pārliecināts republikānis Henrijs Mārtens. Petīcija pieprasīja demokrātiskas reformas — visu cilvēku vienlīdzību likuma priekšā, personības brīvību, īpašuma neaizskaramību. Tā cīnījās par monopolu, akcīžu, baznīcas desmitās tiesas atcelšanu. Bet pats galvenais — petīcija prasīja, lai tiktu pārtraukti jebkādi sakari ar karali un lai viņu sauktu pie tiesas. Petīcijas sacerētājs bija uzdrošinājies aicināt apakšpalātu izsludināt sevi par augstāko varu valstī!

Kromvels pa to laiku atkal devās uz ziemeļiem. Nosūtījis Lambertu un divtūkstoš kavalēristu pakaļ Hamilto-nam, viņš pats pagriezās atpakaļ, lai aizšķērsotu ceļu angļu un īru rojālistiem, ko vadīja Monro un kas bija aizbēguši no Prestonas. Viņš baidījās, ka šis seštūkstoš vīru lielais karaspēks varētu uzbrukt Prestonai, kur lojālistu gūstekņu bija vairāk nekā garnizona zaldatu. Taču Monro nemaz nedomāja uzbrukt neuzvaramajai Kromvela armijai; viņš noslēpās Skotijas kalnos. Hamiltons, Lengdeils un Midltons ar pēdējām nožēlojamam savu piekritēju vienībām drīz vien tika sakauti un saņemti gūstā.

Pie Skotijas robežas Kromvels pienāca 12. septembrī. Viņš izvietoja zaldātus un ķērās pie savām neatliekamajām darīšanām. Vajadzēja sākt sarunas ar skotiem, atdabūt atpakaļ Beriku un Kārlailu, nokārtot pārtikas, apģērba jautājumu, izmaksāt zaldātiem algu. Visām šīm rupem pievienojās vēl kāda: viņš uzzināja, ka daži viņa zaldati piedalījušies laupīšanā, par ko viņš tik bargi bija nosodījis skotus. To Kromvels necieta. Viņš pavēlēja vai-

nīgos arestēt un nolaupīto mantu atdot tās īpašniekiem; viss pulks, kurā šis nejēdzības bija notikušas, tika nosūtīts uz aizmuguri — Nortamberlendu. Visās armijas apakšvienībās izplatīja bargu proklamāciju:

Ja kāds virsnieks vai zaldāts no mana karaspēka iedzīvotājiem atņems vai prasīs naudu, paņems zirgus, mantu vai pārtiku vai arī

slikti izturēsies pret cilvēkiem, viņu tiesās kara tiesa; vainīgos sodīs ar nāvi.

Kromvela skatiens pievērsās Skotijai. Viņa priekšā aiz upes gulēja tuksnesīga, drūma zeme ar biezu mežu segtiem kalniem, uz kuriem rēgojās nepieejamas, krēslainas pilis, ar mutuļojošiem kalnu strautiem un klusiem, starp krūmiem slēptiem ezeriem. Šai zemei nekad nevarēja uzticēties: varenie pārdrošnieku klani bija gatavi sacelties pret jebkuru varu; starp tiem tika slēgtas savienības, kas atkal izira, tie mūžīgi naidojās savā starpā, tomēr, par spīti vakardienas nesaskaņām, allaž bija gatavi apvienoties, lai uzbruktu kopējam mūžīgajam ienaidniekam — Anglijai. Vēl nesen te pievārās bija augstmaņu partija — Hamiltonu, Lanarku, Loderdeilu partija, kas gribēja vienoties ar karali, bet tā, lai nebūtu sevišķi jāpiekāpjas. Tie bija viņi, kas aizsūtīja vēstnešus uz Vaitas salu pie Kārļa, viņi parakstīja slepeno decembra vienošanos. Taču, sagraudams Hamiltonu kaujas laukā, Kromvels šai partijai deva iznīcinošu triecienu ari pašā valstī. Galvu pacēla Hamiltona nāvīgie ienaidnieki un aristokrāti — prezbiteriešu baznīcas partija, fanātisko, mežonīgo rietumu kalvinistu «vigamoru» partija (no viņiem vēlāk radies vigu nosaukums).

Viņu priekšgalā bija Arčibolds Kempbels, marķīzs Ārgails — cienīga persona, atbilstoša pašam Kromvelam. Būdams sena, sazarota klana vadonis, fanātisks «skotu Kalvina» — Džona Noksa sekotājs, īgns šķībacis, viņš pretojās Kārļa I mēģinājumiem ieviest Skotijā anglikānismu un jau 1638. gadā par to bija kritis nežēlastībā. 1643. gadā viņš noslēdza savienību ar angļu parlamentu, pēc gada komandēja skotu karaspēku, kas iebruka Anglijā. Viņa devīze bija: neatkarība par katru cenu — Skotijas neatkarība, baznīcas neatkarība. Viņš sacēlās pret līgumu ar karali 1647. gadā, Hamiltons un Mont-rozs viņu uzvarēja, un Kempbels uz laiku noslēpās savā pilī kalnos.

Tagad bija pienācis viņa triumfa laiks. Uzticamie rietumu klani sacēlās ar ieročiem rokās, tikko kļuva zi-

nāms par Hamiltona sakāvi. Dažās dienās viņi iekaroja Edinburgu, gāza naidīgo partiju piekritējus, padzina veco parlamentu, sasauca jaunu un tagad, nomierinājuši valsti, skatījās uz Kromvelu, gaidīja, ko viņš darīs.

Kromvelam vajadzēja izmantot situāciju, kas bija izveidojusies viņam tik labvēlīga. Jāizbeidz, jāsalīgst miers ar Skotiju un jānoslēdz savienība, — dievs vien zina kas viņu sagaida Londonā. Lai skoti nomierinās un nodarbojas ar savām iekšējām lietām — viņš netaisās tos traucēt, lai tikai tie netraucē viņu. Bet pašlaik, kad viņš ir spēcīgs, nekaitētu tiem parādīt savu spēku.

Kromvels pavēlēja armijaļ forsēt Tvīdu 21. septembri. Viņam pretī jāja marķīzs Argails ar lordiem, baznīcas pārstāvjiem. Satikās divi vareni cilvēki, tikpat atšķirīgi pēc temperamenta kā pēc reliģiskās

pārliecības, un sākās sarunas. Kromvels pieprasīja, lai skoti atdod angļu cietokšņus — Beriku un Kārlailu — un atsakās pieņemt bēgļus — rojālistus. Argailu tas pilnīgi apmierināja; cietokšņu komandantiem tika nosūtīta pavēle nolikt ieročus.

4. oktobrī Kromvelu svinīgi ielūdza Edinburgā.

Viņu uzņēma kā draudzīgas lielvalsts vadoni. Skaists, senatnīgs nams, kur viņam ierādīja mītni, krāšņi banketi, cildinošas runas — tas viss liecināja, ka jaunā Skotijas vara vēlas stingru mieru ar revolucionāro Angliju. Garīdzniecība izteica Kromvelam pateicību un nosauca viņu par «Skotijas aizstāvi no dieva žēlastības». Baznīcas pārstāvji un dažādu kārtu komiteja runāja par brālīgu mīlestību pret angļu tautu. Tieši tas Kromvelam arī bija vajadzīgs. Viņš prasīja tikai vienu: lai skoti neliek valsts amatos vienošanās pretiniekus. Šo noteikumu atsaucīgi pieņēma. Rojālistu karaspēka paliekas Skotijā pašas nolika ieročus. Skotu «dumpis» bija beidzies.

Kromvels bieži tikās ar Ārgailu un ilgi runāja ar viņu. Par ko viņi vienojās? Vēlāk rojālisti apgalvoja, ka runa bijusi par monarha gāšanu. Viņi gribējuši, teica Kle-rendons, «karali vienmēr turēt cietumā, bet paši valdīt bez viņa abās karalistēs». JPēc monarhijas restaurācijas šīm baumām noticēja, bet Argails tika sodīts ar nāvi par piedalīšanos «karaļa slepkavībā». Taču diez vai Kromvels tajā laikā domāja par karaļa gāšanu: viņš bija pārāk aizņemts ar karu.

— Ko jūs domājat par monarhistisko varu? — reiz skoti viņam jautāja.

— Esmu par monarhistisko varu, — ne acu nepamirkšķinājis, viņš atbildēja, — turklāt par monarhistisko varu pašreizējā karaļa un viņa pēcteču personā.

— Kādas ir jūsu domas par reliģisko toleranci?

— Esmu pilnīgi pret toleranci.

— Ko jūs domājat par baznīcas varu?

Šis jautājums bija pārāk viltīgs. Kromvels atbildēja, ka viņam nepieciešams laiks pārdomām. Viņš jau tāpat liekuļoja, izteikdamies pret toleranci. Teikt šiem fanātiskajiem prezbiteriešiem, ka viņš ir par brīvu, independentu baznīcas kārtību, nozīmēja pārkāpt vispār labvēlīgo, kaut arī saspringto apspriedes noskaņu.

Iznākot no zāles, kurā notika sarunas, divi skoti sametās ar acīm.

— Es ļoti priecājos, — misters Diksons klusu teica, — dzirdot no šī cilvēka mutes tādas runas.

— Vai jūs patiešām ticat viņam? — vēl klusāk atsaucās misters Bleirs. — Ja jūs viņu pazītu tikpat labi kā es, jūs neticētu nevienam viņa vārdam. Viņš ir nelabojams liekulis un liels melis.

Skoti, protams, neuzticējās Kromvelam. Viņu mierīgums, labvēlība, gatavība noslēgt savienību — tas viss bija līdz zināmam laikam. Tiklīdz kaut kas pašķiebsies — sargies, Neuzvaramais! Tavi

vakarējie draugi pārvērtīsies par taviem ienaidniekiem. *

Taču pagaidām Kromvels bija mierā ar to, kas ir. Kas attiecas uz monarhijas likteni — viņš par to vēl nopietni nav padomājis. Vēl nav pienācis īstais laiks, un svarīgi bija pateikt to, kas jāpasaka īstajā brīdī īstajiem cilvēkiem. Galvenais — viņš gribēja, lai valdītu miers un labas attiecības starp angļu independentiem un skotu prezbiteriešiem. Es no visas sirds vēlos, vēlāk viņš rakstīja, es lūdzu dievu, es sapņoju piedzīvot to dienu, kad vienotība un laba savstarpēja saprašanās valdīs starp visām dieva tautām — starp skotiem, angļiem, jūdiem, pagāniem, prezbiteriešiem, anabaptistiem un visiem, visiem.. . Vai jābūt pret viņiem pieklājīgiem un jādāvā mīlestība, lai ar viņiem kārtotu lietas vaļsirdīgi un novērstu dažādus aizspriedumus? Vai vajadzēja jautāt, kas viņiem ir pret mums, un dot viņiem godīgu atbildi? Tā mēs izdarījām — un ne vairāk; pēc mūsu uzskatiem, tā ir vēl lielāka uzvara nekā tad, ja mēs būtu ieņēmuši un izlaupījuši Edinburgu un ar spēku pakļāvuši šo zemi no Tvīdas līdz Orkneju salām...

2. VARDARBĪBA pret parlamentu

Pontefrēkta bija pēdējais kavalieru cietoksnis uz angļu zemes, un tās aplenkums jau sen bija zaudējis nopietnas kara operācijas raksturu. Aplenkšanu vadīja Henrijs Colmlijs, Jorkšīras muižnieks, pārmērīgas lepnības apsēsts cilvēks, kam pilnīgi trūka organizatorisko spēju. Viņš atsacījās no pulkveža Reinsboro palīdzības, ko bija sūtījis Fērfakss, un pats vadīja aplenkšanu — lēni, paviršī, kūtri. Pils patiesībā nebija bloķēta — rojālisti, kad vien gribēja, brīvi staigāja pa apkārtējiem ciemiem, zogot zemniekiem lopus un labību. Vairākkārt viņi bija sekmīgi uzbrukuši aplencējiem, citreiz, gluži otrādi, brāļojās ar parlamenta zaldātiem, un tad «brālis kavalieris» un «brālis apaļgalvis» laida kausu no rokas rokā.

Oktobra sākumā ielenktie rojālisti uzzināja, ka pie pils pienācis Kromvels, kas bija atgriezies no Skotijas. Blokāde ievērojami pastiprinājās. Sešsimt piecdesmit cilvēki, kuri aizstāvēja pili, saprata, ka viņu liktenis ir izlemts, un viņus pārņēma izmisīga, neprātīga drosme. Kavalieri . iecerēja riskantu pasākumu: nolaupīt pulkvedi Reinsboro, kas ar savu vienību bija apmeties Donkasterā, un apmainīt to pret Notingemā sagrābto Lengdeilu.

29. oktobrī agri no rīta daži rojālisti, pārģērbušies parlamenta kavalērijas formas tērpos, izjāja no Pontef rēktas un drīz bija jau Donkasterā. Sargiem, kas stāvēja pie mājas, kurā mita Reinsboro, pat prātā neienāca, ka jātnieki varētu būt ienaidnieki; kamēr viņi pārrunāja pēdējos Londonas jaunumus, divi devās uz Reinsboro istabu. Viņš vēl gulēja. Viņu uzmodināja un paziņoja, ka pēc Kromvela pavēles viņš ir apcietināts. Reinsboro apģērbās un apstulbis izgāja ārā. Viņu tūlīt aizveda aiz stūra, kur jau gaidīja apseglots zirgs. Atskārtis,

kas notiek, Reinsboro, redzot, ka apsardzība nav nemaz tik liela, izrāvās un bēga. Viņu notvēra, un vairāki cilvēki reizē iegrūda viņā dunčus. Pirms viņa gvardes zaldāti kaut ko apjēdza, rojālisti jau bija uzlēkuši zirgos un aizaulekšoja.

Vēsts par nelokāmā revolūcijas cīnītāja nežēlīgo noslepkavošanu, kas turklāt bija notikusi pāris soļu no viņa nometnes, Kromvelu bezgala satrauca un apbēdināja. Jā, viņš nepiekrita Reinsboro asajiem argumentiem Petni, viņu šokēja tas tiešums un kategoriskums, ar kādu Reinsboro prasīja vienādot karalistes bagāto un nabadzīgo iedzīvotāju tiesības. Taču tagad Kromvels juta, ka zaudējis drošu un uzticamu biedru un cīņu līdzgaitnieku, prezbiteriešu, rojālistu un paša karaļa nesamierināmu pretinieku... Sājā slepkavībā viņš saskatīja apzinātu izrēķināšanos ar vienu no galvenajiem karaļa pretiniekiem, kurš bija prasījis Kārli nodot tiesai.

Taču Londonā ne par kādu tiesu nedomāja. Gluži otrādi, tika nolemts vēlreiz mēģināt ar karali vienoties.

18. septembrī Ņūportā — Vaitas salas pilsētiņā — sākās šīs sarunas.

Valdnieks, kas bija atbrīvots no apsardzības un ko pavadīja vēl neredzēti spoža augstmaņu, teologu, advokātu, kapelānu, kambarkungu, sulaiņu un pāžu svīta (parlaments bija atļāvis tiem atkal kalpot savam kungam), pārcēlās no Kērisbrukas pils uz kādu no Ņūportas privātmājām. Šajā pilsētiņā sabrauca viņa daudzie piekritēji, slepenie un atklātie palīgi, īsā laikā viņi tā pārplūdināja Ņūportu, ka parlamenta komisāri trīs dienas nevarēja sameklēt sev piemērotus mitekļus.

Pret karali visi izturējās ļoti godbijīgi. Viņam tika piedāvāti visai viegli noteikumi: atcelt visas savas deklarācijas pret parlamentu; ieviest valstī uz trim gadiem prezbiteriešu baznīcas kārtību; uz divdesmit gadiem nodot parlamentam milicijas pārvaldi.

Karalis, iekārtojies ar saviem pakalpīgajiem padomniekiem uz paaugstinājuma zem baldahīna, sāka sarunas. Viņš bija ieinteresēts, lai tās pēc iespējas ievilktos garumā, un centās apmānīt savu sargu modrību, jo tieši šajā laikā viņš visvairāk cerēja uz palīdzību no ārpuses. Trīsdesmitgadu karš Eiropā bija beidzies, un varēja sagaidīt atbalstu no Francijas un Spānijas. No Īrijas pienāca cerību pilnas vēstis, ko sūtīja Ormonds. Un Kārlis, nepavisam neuzskatīdams sevi par viltīgu cilvēku, vienīgi vēlēdamies par katru cenu glābt to, kas bija, kā viņš sprieda, viņa likumīgs īpašums, rakstīja Ormon-dam: «Lai arī Jūs dzirdēsiet, ka šis līgums drīz tiks noslēgts, tomēr neticiet tam, bet ejiet vien centīgi pa to ceļu, kuru Jūs izvēlējāties; paziņojiet visiem saviem draugiem šo manu pavēli, bet dariet to slepeni.» Tāpat kā viņa slavenā vecmāmiņa, arī viņš nevienu līgumu ar saviem pavalstniekiem, kaut arī tas būtu apstiprināts ar paša karalisko vārdu,

neuzskatīja par tādu, kas viņam

jāpilda. Parlamentam viņš svinīgi apsolīja nesākt nekādus bēgšanas mēģinājumus četrdesmit dienu laikā, kas bija paredzētas sarunām, — un šajā pašā laikā rakstīja kādam no slepenajiem piekritējiem:

«Būšu pret Jums atklāts — mana lielā piekāpšanās attiecībā pret baznīcu, armiju un Īriju ir notikusi tikai ar vienu mērķi — lai es varētu vieglāk aizbēgt. Ja nebūtu cerības uz bēgšanu, es nekad nebūtu piekāpies.»

Tieši šī Kārļa divkosība, viņa melīgums, nebeidzamā vilcināšanās, bet vēl vairāk prezbiteriešu samierinošā nostāja izraisīja jaunu vētrainu sašutuma vilni revolūcijas piekritēju pusē. Daudzās grāfistēs notika trokšņainas sapulces, atbalstot leveleru prasības. Republikāņi parlamentā ierunājās pilnā balsī. Pat bagātais tirgonis Deniss Bonds, visiem dzirdot, paziņoja: «Drīz pienāks laiks, kad mums piederēs vara un mēs pakārsim pašu augstāko no šiem lordiem, ja viņš to būs pelnījis, un neprasīsim atļauju viņa pēriem.»

Armijā atkal sākās nemieri. Petīciju par sarunu pārtraukšanu un karaļa saukšanu pie tiesas iesniedza Air-tona. Flītvuda un citu vadošo virsnieku pulki. Satraukums pārņēma arī zaldātus, kas bija ielenkuši Ponte-f rēktu.

Pie Pontefrēktas bija satraucoša situācija. Zaldāti nikni blenza uz nepieejamo un drūmo pili, kas pacēlās vienmuļajā līdzenumā. Viņi atkal bija bez naudas — algu no Londonas neviens nesūtīja. Parlamenta izsniegtie apavi jau sen bija novalkāti, mundieri nodiluši. Izvietoties apkārtējo iedzīvotāju mājās ģenerālleitnants neļāva. Viņš rūpējās par zemniekiem, kuri tāpat jau bija pietiekami daudz cietuši no kavalieru patvaļas. Par to, ka varētu iebāzt degunu pagrabā vai kūtī, nebija ko domāt: visi pārāk labi atcerējās nežēlīgo pavēli par marodēšanu. _Va-jadzēja mitināties nometnē zem klajas debess, nolādot auksto, mitro rudeni. Bet noslēpumainā pils, kas vēl atcerējās Ričarda II asiņainās valdīšanas laiku, izturēja gan artilērijas uguni, gan intrigas.

Ikvienu ziņu no Londonas gaidīja ar lielu nepacietību, leveleru pamfletus lasīja un laida no rokas rokā. Protams, zaldāti no visas sirds piekrita tiem, kas prasīja sodīt galvenos noziedzniekus. Tie bija viņi — uzpūtīgie augstmaņi un karaļa rokaspuiši, kas lika armijai ciest badu,

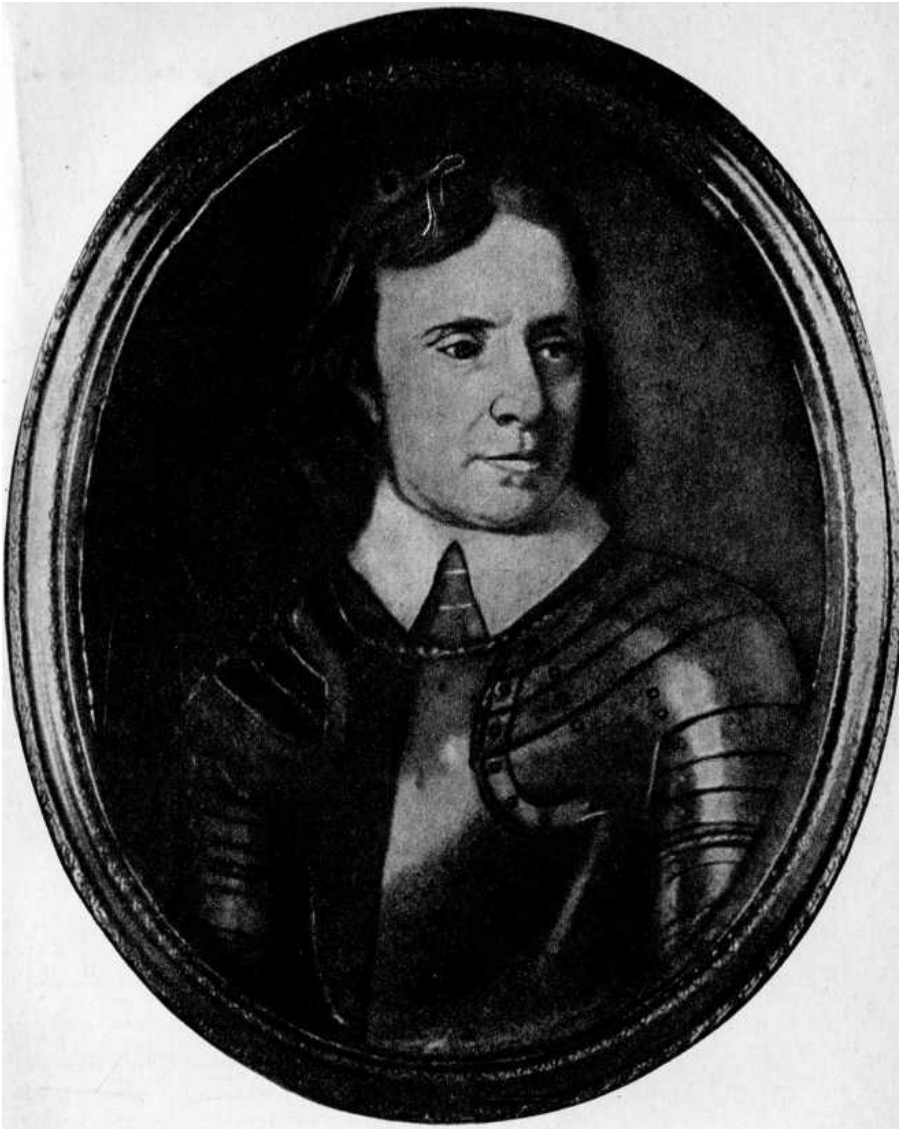

Olivers Kromvels — Anglijas protektors

Henrijs Kromvels

Džons Terlo

Vaithola — lorda protektora rezidence

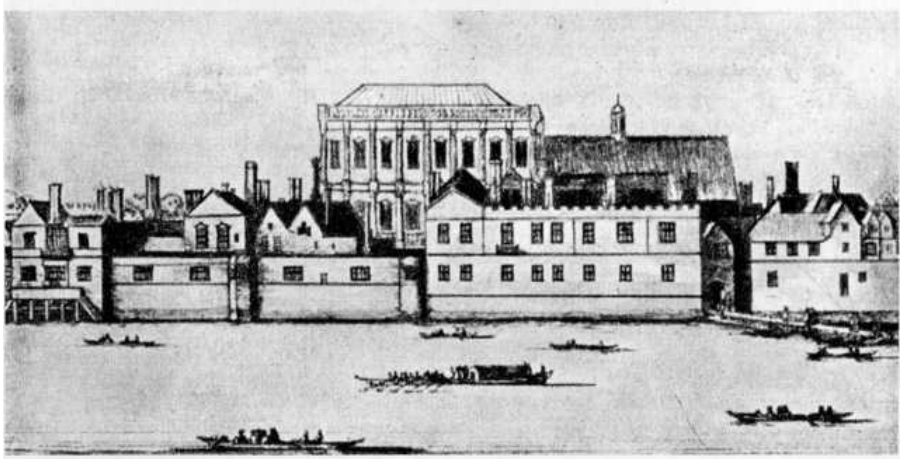

Elizabete Kromvela — protektora sieva

Elizabete Kleipola

Ričards Kromvels

Olivers Kromvels — lords protektors

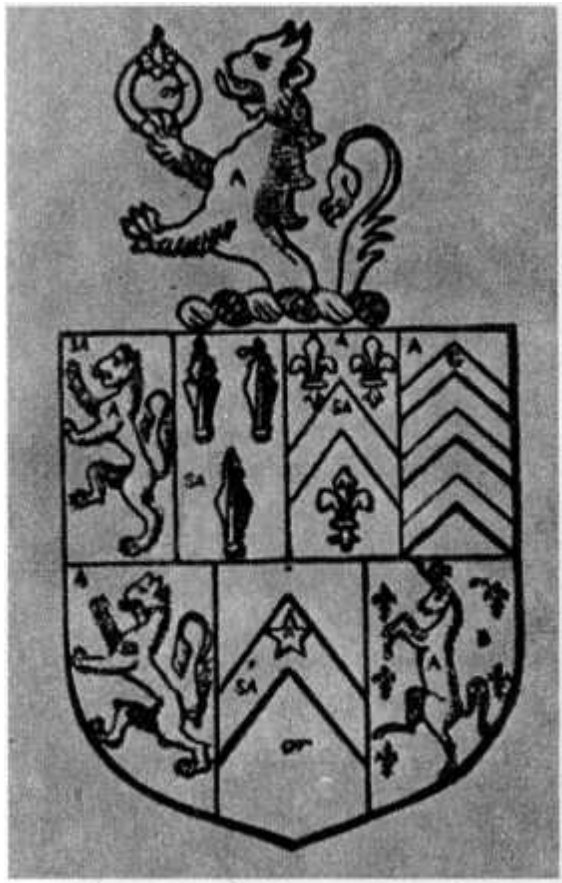

Kromvelu ģimenes ģerbonis

Olivera Kromvela
personiskais ģerbonis

Kromvela autogrāfi
1651. g. un 1657. g.

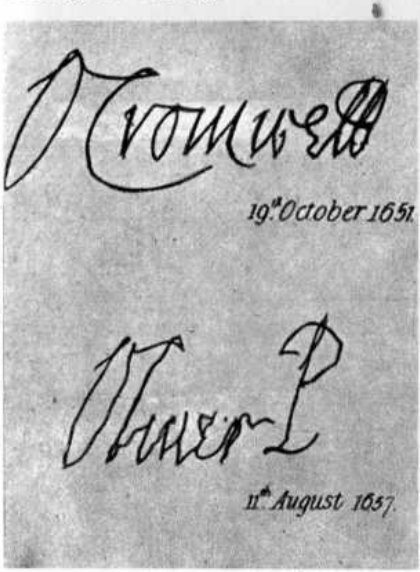

Anglijas republikas
lielais zīmogs

Kromvela nāves gadā izkaltā medaļa

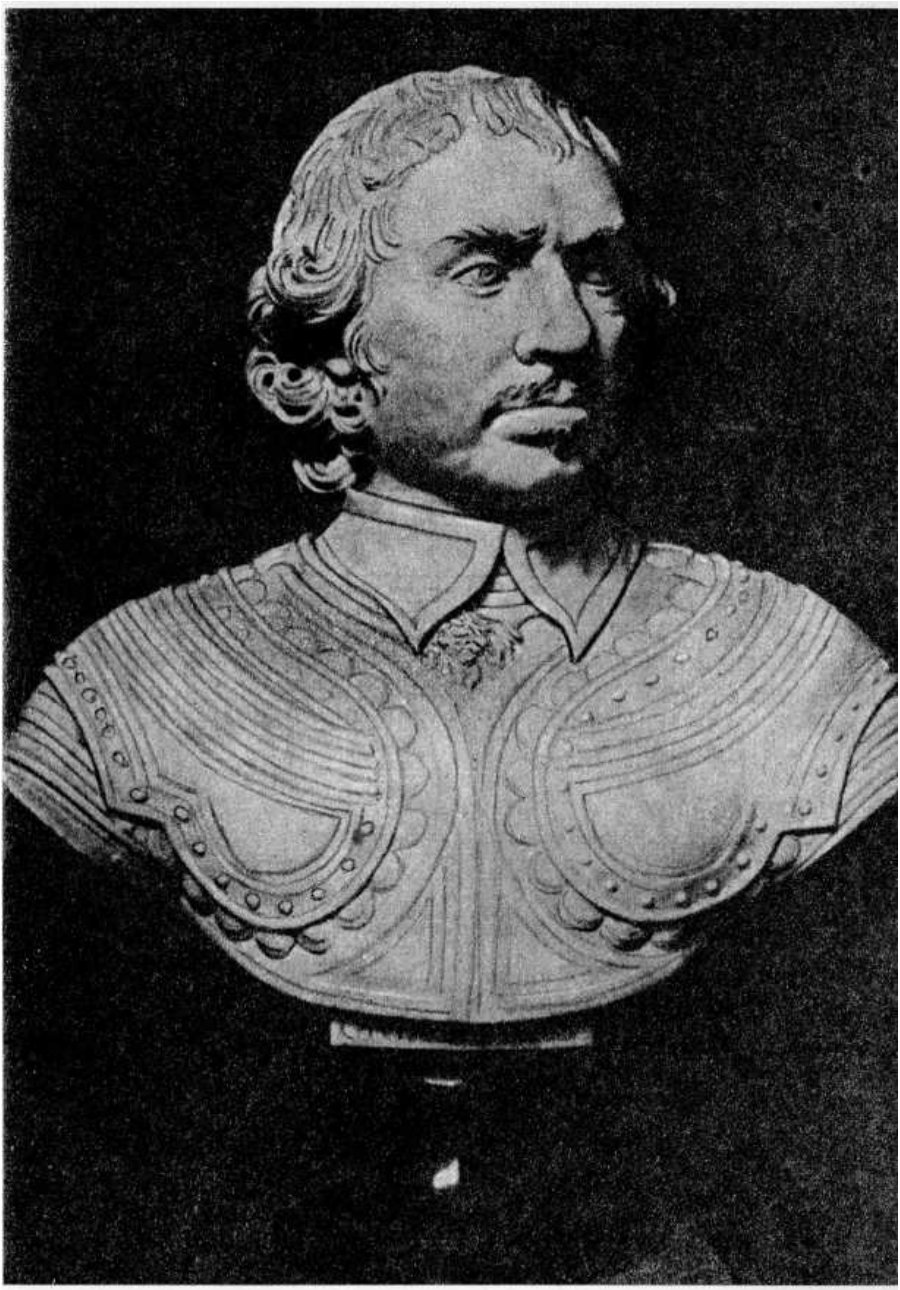

Kromvela krūšutēls, kas darināts 17. gs.
piecdesmitajos gados

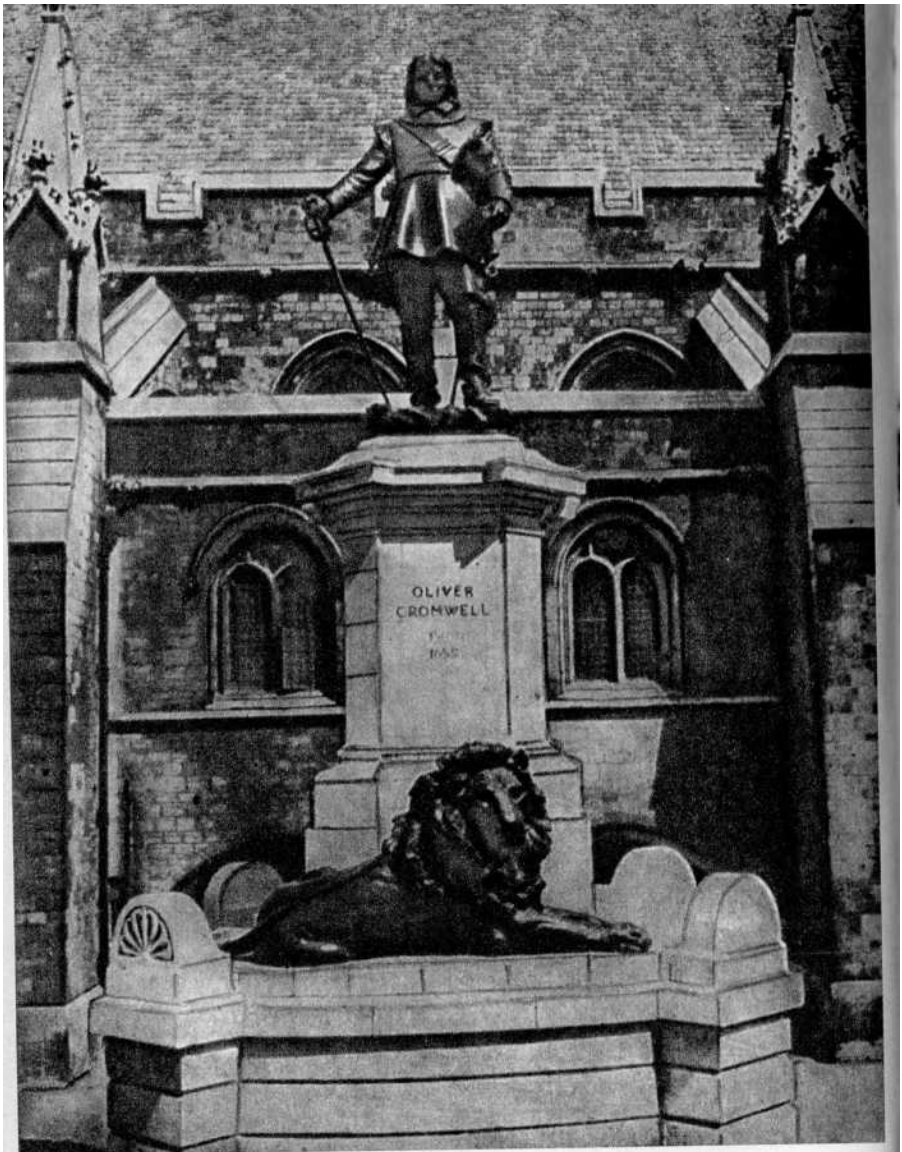

Kromvela piemineklis Vestminsterā

salt un liet asinis, viņi pārdeva angļus skotiem. Bet ko lur runāt! Pie visa vainīgs pats karalis! Ja nebūtu karaļa, nebūtu arī kara. Lai viņš atbild par visu! Doma par asiņainā noziedznieka Kārļa Stjuarta saukšanu pie tiesas nevienam vairs nelikās neticama. 10. novembrī sanāca ziemeļu armijas pulku pārstāvji, lai pievienotos dienvidu karaspēka petīcijām.

Kromvels bija sadrūvējies. Rievas starp uzacīm, kas vairs, nekad neizlīdzināmās, bija kļuvušas vēl dziļākas. Katru reizi, kad vajadzēja pieņemt svarīgu lēmumu, viņš iegrima sevī, vairākas dienas klusējot izvairījās no atbildes. Jāliek saprast tiem Ņūportā, kuri ar sirdi un

dvēseli gribēja vienoties ar karali, ka armija neatzīst tādu mieru. Bet kā to izdarīt? Kā šajos juku laikos uzticēt savas domas ziņnesim, kaut arī viņš ir pavisam drošs cilvēks?

6. novembrī agri no rīta Kromvels pavēlēja atnest spalvu un papīru. Airtons, znots, vienmēr rakstīja viņam naktī, un Kromvels ne reizi vien bija saudzīgi pārmetis savam mīlulim: kad raksti ko svarīgu, galvai jābūt skaidrai. Vislabāk aizrakstīt brālēnam Hemondam — tam pašam, kas komandē sardzi Vaitas salā, bet parlamenta komisārus nesaukt vārdā. Lai Vens būtu «brālis Hī-rons» — šī jautrā iesauka viņam ir zināma, Pairpoints — «mīļais draugs». Karali nevajag pieminēt vispār.

Dārgais Robiņ, Kromvels rakstīja, es baidos, ka mūsu draugi neapdedzina pirkstus, kā tas pavisam nesen notika ar citiem, kuriem vēl līdz šim laikam sāp sirds par to... Cik viegli kļūt nežēlīgiem pret cilvēkiem, kurus sauc par leveleriem, un krist otrā galējībā, ķeroties pie kļūmīga pasākuma .,.

Ir jāpasaka viņiem, lai viņi nepiekrīt bīskapa varas nodibināšanai. Tas taču nozīmētu atkal baznīcas tiesas, vajāšanas, stingri noteiktus, vienveidīgus dievkalpojumus ... Armija dumpojas. Spalva atkal sāk steidzīgi slī-,dēt pa papīru. Saki brālim Hīronam, ka mums nav vajadzības ne pēc bīskapa varas, ne prezbiteriešiem; loģiski būtu secināt, ka viņam (vai viņi sapratīs, ka tas ir karalis?) būs vieglāk tiranizēt tad, ja valdīs tas, kas viņam patīk, nekā tas, ko viņš ienīst.

Kā tagad likt brālēnam manīt par noskaņojumu armijā? ...

Mīļais Robiņ, saki brālim Hīronam: mūsu sirdsapziņa ir apliecinājums tam, ka mēs dzīvojam skaidrībā un die-

vam tīkamā vienkāršībā, bet neizlokāmies un neesam uzpūtīgi un ka tas kungs ir parādījis mums savu labvēlību; es ceru, ka šīs pašas jūtas atturēs viņu sirdis un rokas no tā, pret ko dievs tik skaidri ir liecinājis... Tas atkal ir par karali, viņi nevar to nesaprast. Lai zina, ka armija gandrīz ir gatava pasludināt palātas lielāko daļu par ļaundariem, padzīt parlamentu un sasaukt jaunu. Padomā par to un arī par sekām, un tāpat lai citi padomā.

Kāds no tā labums, vēl uzskatīs, ka viņš tiem uzspiež savu gribu. Kā viņš var to darīt! Kā viņš var pēc savas gribas virzīt notikumu gaitu! Roka atkal rakstīja: Robiņ, esi godīgs. Paklausi dievam, un viņš pacilāsˆ Tavu garu un padarīs Tevi nelokāmu patiesības priekšā. Esmu niecīgs radījums, pats niecīgākais pasaulē, taču es paļaujos uz dievu un no visas sirds gribu mīlēt viņa tautu..

Cietokšņa aplenkums, ikdienas rūpes par zaldātu disciplīnu un uzturu — tas viss tagad nebija galvenais. Galvenais notika Londonā. Novembra vidū karaspēku _ pie Pontefrektas satrauca vēl kāds notikums: kļuva zināms, ka virsnieki Sentolbansā (varbūt pats Airtons?) vairāku lappušu garā remonstrācijā prasa tiesāt karali. Viņi

uzskaitījuši visus Kārļa Stjuarta noziegumus — kara izraisīšanu, asinsizliešanu, nodevīgo savienību ar skotiem, savu saistību neizpildīšanu, patvaļīgos arestus un nevainīgu cilvēku iemešanu cietumā, mēģinājumu nodibināt vņlstī neierobežotu monarhiju.

Daži remonstrācijas punkti bija tieši norakstīti no leve-leru programmas, kurā bija teikts, ka tauta ir augstākā vara valstī. Karalis turpmāk jāievēl tautas pārstāvjiem. Pašreizējais parlaments jāatlaiž un jāorganizē vēlēšanas, lai izveidotu jaunu, taisnīgāku pārvaldes orgānu. Ja šīs reformas netiks ieviestas, armija pati ķersies pie tēvzemes glābšanas. «Bet galvenajam visu mūsu nelaimju un ciešanu vaininiekam — karalim,» rakstīja virsnieki, «visdrīzākajā laikā ir jāstājas tiesas priekšā par nodevību un ļaunumu, kurā viņš vainojams.»

Remonstrācijas izmisīgā drosme visus satrieca. Tās svarīgākie punkti tūlīt tika pārdrukāti uz atsevišķām lapām un nelielās brošūrās, kas vienā mirklī izplatījās valstī. Zaldāti un jaunākie virsnieki to uzņēma ar sajūsmu. Piesardzīgākie kratīja galvas: tāds dokuments patiešām var

novest pie monarhijas gāšanas. Tā neesot nejaušība, ka virsnieki sākuši runāt tāpat kā leveleri. Londonas krodziņā «Zirga galva» galvenie independenti — Airtons, Hjū Pīterss, Herisons — satikušies ar Lilbernu un citiem leveleru partijas vadoņiem. Tur viņi nolēmuši, ka jāno-cērt karalim galva, bet parlaments pamatīgi jāiztīra vai jāatlaiž pavisam.

Pēc tam kļuva zināmi, ka 20. novembrī bars virsnieku pulkveža īvpra vadībā ieradušies apakšpalātā un iesnieguši savu remonstrāciju. Kāda vētra sacēlās, kad lasīja šo papīru! Independenti pielēca kājās, viņi skaļi pieprasīja, lai palāta izsaka pateicību par remonstrācijas sastādīšanu. Prezbiterieši ne mazāk dedzīgi nosodīja to un ierosināja atstāt bez atbildes. Viņiem izdevās panākt savu, un jautājuma izskatīšana tika atlikta. Bet nemieri Londonā pastiprinājās, un armijā atskanēja balsis: «Uz Londonu! Ieņemsim Londonu un nodibināsim savu kārtību!»

Kromvels juta, ka notikumu gaita vairs nav apturama. Armijā pieaug nemiernieku kustība, un tās mērķis ir jau skaidrs. 20. novembrī viņš raksta Fērfaksam: Ser, manuprāt, tam ir visai liela nozīme, ka pulki izprot mūsu nelaimīgās karalistes ciešanas un bēdas un ļoti cenšas panākt taisnīgu tiesu vainīgajiem; jāatzīstas, ka sirds dziļumos esmu ar viņiem vienis prātis.

Pienāca vēstule no Hemonda. Nabaga Robiņš! Viņš gribēja aiziet no dienesta. Viņš vairs nespējot vienlaikus būt uzticīgs parlamentam un armijas komandierim. Turklāt viņā vēl mīt katram džentlmenim dabiskā un nepārvaramā godbijība pret karali. Kā lai kalpojot par cietumsargu, atklājot sazvērestības, novērojot, turot aizdomās '.. Nabaga Robiņš! Kā izskaidrot viņam, ka patlaban notiek kaut kas

neredzēts un nebijis. Notiek liels apvērsums gan dvēselē, gan nācijas liktenī.

Kromvels atkal raksta'Hemondam — raksta visu dienu, aizmirsdams ēdienu un atteikdamies no vēstneša ziņojumiem. Smagās pārdomas par paša personisko misiju šajā pasaulē, par likteņa gribu, domas par taisnību un likumu, par tautu, kuru tas kungs ved pa neizdibināmiem ceļiem, — visu to viņš uztic papīram, viņam nav vairs spēka to ilgāk slēpt sevī.

Mīļais Robiņ!

Tu gribi zināt, ko es pašreiz pārdzīvoju. Es Tev varu pateikt, ka esmu vēl tāds pats, kādu Tu mani pazini agrāk; mana miesa ir grēcīga un iznīcīga, bet, kaut ari manas miesas spēks ir gaužām vājš, es gaidu no mūsu kunga Jēzus Kristus glābšanu...

Es redzu, ka Tavs gars ir šaubīgs. Tomēr nesauc nastu, kuru Tu nes, par bēdīgu vai smagu. Ja Tavs debesu tēvs to Tev ir uzlicis, viņš zināja, ko dara. Viņš pārbauda mūsu ticību un pacietību, lai mēs iemantotu pilnību.

No dieva gudrības viņš nemanot pārgāja pie politikas: Vara un varenība nāk no dieva, taču tās forma ir ciķ vēka roku darbs; un no cilvēkiem atkarīga ari tās lielāka vai mazāka ierobežošana. Tāpēc es nedomāju, ka varai ir tiesības darīt visu, kas iepatīkas, ka paklausība vienmēr ir obligāta; visi taču ir vienis prātis, ka ir gadījumi, kad pretošanās varai ir likumīga.

Kromvels pirmo reizi to izsaka tik skaidri: tagad viņš spriež gluži kā levelers. Dzelžaina loģika veda viņu tālāk. Padomā pats par šādiem jautājumiem, viņš turpina, pirmkārt, vai nebūtu jāatzīst, ka tēze «tautas labklājība — augstākais likums» ir saprātīga tēze? Otrkārt, vai mēs neriskējam (ja noslēdzam līgumu ar karali) pazaudēt visus mūsu uzvaru augļus un atgriezties pie iepriekšējiem, varbūt pat vēl sliktākiem apstākļiem un kārtības? Treškārt, vai armija nav tā likumīgā vara, kuru dievs aicinājis uz cīņu pret karali?

Re, kā! Ar jaunu spēku viņš apzinājās to, ko neskaidri bija jutis jau četrdesmit septītā gada pavasarī. Armija ir vienīgā likumīgā vara valstī, nevis parlaments, kas jau sen sevi ir diskreditējis, sliecoties uz kompromisu ar veco kārtību. Un, protams, arī ne karalis — galvenais noziedznieks, kas izraisīja «briesmīgo karu». Armija, uzvarošā armija, kura aizslaucīja rojālistu karaspēku un tagad vienprātīgi sauc pēc atriebības, taisnības, pēc monarhijas iznīcināšanas.

Stāties pretī šai kustībai nav iespējams. Vienīgā izeja — vadīt to, pievienoties nemierniekiem, spēks taču ir viņu pusē. Bet sirdsapziņa? Pats to nemanīdams, Kromvels vaicāja savai sirdsapziņai, nevis Hemondam: Ko tu domā par providenci, kas noskaņojusi tik daudzu ļaužu sirdis iet tieši pa tādu ceļu, it sevišķi šo nabaga armiju, pret kuru varenajam dievam labpaticies būt žēlīgam? ... Uzrunādams Hemondu,

viņš vēlreiz pārliecināja sevi, ka

dievs ir šīs armijas pusē, šīs «Jaužu saujiņas» pusē, un tāpēc tai tika dāvātas tik spīdošas uzvaras. Tāpēc tā savās prasībās ir taisnīga, jo dievs to ir apskaidrojis.

Nav jābaidās no tiem, kas sauc sevi par leveleriem, un no viņu «satriecošās vienošanās», kas pārvilinājusi savā pusē pat daudzus labus cilvēkus. Pienākusi viņu kārta teikt savu vārdu. Karalis spēli ir zaudējis. Ko gan labu var gaidīt no cilvēka, pret kuru liecina pats dievs tas kungs?...

īsā novembra diena bija galā: sen bija laiks aizdegt sveces un ķerties pie darījumu kārtošanas — karaspēks tāpat jau ir pārāk ilgi palicis bez komandiera. Robiņ, es beidzu. Jautāsim savai sirdij, vai tiešām mēs domājam, ka galu galā visi šie lielie notikumi, kuriem līdzīgus nevarēja iedomāties daudzas paaudzes, beigsies ar labo ļaužu zaimošanu un veiksmi ļaundariem? Vai sirds dziļumos Tu tici, ka tā kunga lielā žēlastība novedīs pie tā? Vai pie tā, lai iemācītu savai tautai ticēt viņam un gaidīt labākus laikus?.,. Lai dievs ir tavs padomdevējs.

Kromvels bija izšķīries. Kopš šī brīža viņš bija ar tiem, kuri kategoriski nostājās* pret karali. Kas būs pēc tam? Vai tiešām tautas vara, ko gribēja leveleri un kas vienmēr viņam, tāpat kā Airtonam un vispār visiem cilvēkiem ar viņu uzskatiem, bija šķitusi nepieļaujama anarhija? Bet varbūt tieši viņu, Oliveru Kromvelu, tas kungs izraudzījis kalpošanai augstākajam mērķim? Patiešām — ja karali sodīs ar nāvi, bet viņa pēctečiem tiks atņemta vara, kas nāks karaļa vietā?

... Būs karalis, bet kāds?

Kurš kļūt var mūsu karalis? ..,

Vēstule nepaguva tikt līdz Hemondam. Parlamentā pienāca Kārļa atbilde. Viņš bija mazliet piekāpies, taču nepiekrita, ka likvidē bīskapa varu un iznīcina anglikāņu baznīcu, kaut arī tas notiktu uz laiku. «Ko cilvēks laimē,» ar sērīgu retoriskumu jautā karalis, «ja viņš iemanto visu pasauli, bet pazaudē dvēseli?» Ar to Ņuportas sarunas beidzās. 25. novembrī Hemondam Fērfaksa vārdā bija pavēlēts nolikt pilnvaras. 30. novembra vakarā, lietum gāžot, Vaitas salā izcēlās karaspēks un karalis tika apcietināts.

1. decembrī viņu gandrīz bez kādiem goda apliecinājumiem no Ņūportas nogādāja drūmajā, mitrajā Hērstas pilī Anglijas dienvidu piekrastē. Viņam rieļava ņemt līdzi nekādu svītu, vienīgi divus kambarsulaiņus. Istaba, kurā viņu ievietoja, bija tik tumša, ka pat diena vajadzēja dedzināt lāpas. No ārējās pasaules karalis bija pilnīgi nošķirts. Viņa sargs tagad bija nevis mīkstsirdīgais He-monds, bet nerunīgais, skarbais īvers, «Kromvela pulkvedis». Ieslodzījuma apstākļi neatstāja nekādas šaubas: karalis atradās cietumā.

Vienīgais nopietnais šķērslis karaļa tiesāšanai tagad bija parlaments. Tas nedomāja atkāpties. Parlamenta naids pret armiju auga dienu no dienas. Apakšpalāta 22. novembrī pieņēma lēmumu par daļēju karaspēka izformēšanu. Virsnieku pacietība bija. galā. Vindzorā sāka gatavoties Londonas sagrābšanai un parlamenta tīrīšanai.

To uzzinājis, Lilberns aizaulekšoja uz Vindzoru tieši pie Airtona. Kamēr nav pieņemta jaunā konstitūcija, virsniekiem nevar ļaut vaļu, citādi viņi sagrābs varu un par tautas brīvību vairs nebūs ko runāt. Lilberns jau gribēja sacelt Londonas levelerus pret virsniekiem. Airtons klausījās šī mūžam nemierīgā cilvēka satrauktaja valodā ar nepacietību un dusmām. Kad viņš vairs nespēja savaldīties, iejaucās laipnais Herisons. Tas ierosināja radīt jaunu «Tautas vienošanos»: šo dokumentu izstrādās kopīgi armijas, parlamenta un leveleru pārstāvji. Lilberns apklusa. Leveleru atbalsts bija nodrošināts.

Apakšpalāta, it kā gribēdama paātrināt sev katastrofisko atrisinājumu, ar 125 balsīm pret 58 noraidīja armijas remonstrāciju. Niknais prezbiteriešu vadonis Viljams Prinns, kam pēc Zvaigžņu palātas lēmuma bija nocirstas ausis, ierosināja izsludināt zaldātus par «nemierniekiem» un pavēlēt viņiem atkāpties no Londonas krietni tālu. Taču tās jau bija iznīcībai nolemtās palātas pēdējās konvulsijas. 30. novembri presē parādījās Armijas padomes deklarācija, kurā bija teikts, ka vairākums palātā tagad ir nodevēji; tautas intereses prasa, lai palātu no viņiem atbrīvotu.

Svinīgi un drūmi 2. decembrī armija iesoļoja Londonā. Fērfakss un armijas pavēlniecība ieņēma karaļa pili Vait-holu, zaldāti, lietum gāžot, ierīkoja nometni Haidparkā.

KromveJs vēl atradās pie Pontefrektas, lai gan viņa klātbūtne bija nepieciešama Londonā. Vēstulē Fērfaksam viņš izteica cerību uz drīzu tikšanos un nosauca savas aizbraukšanas datumu — 28. novembris. Taču arī šajā dienā viņš vēl bija Pontefrektā: Fērfakss atsūtīja Kromvelam steidzamu izsaukumu, lūdzot «pēc iespējas ātrāk» pievienoties viņam. Kurjers ar šo ziņu spēja ataulekšot uz Pontefrektu 48 stundās, un tomēr Olivers izjāja tikai 1. decembrī — dienā, kad armija devās uz Londonu un karali Kārli pārveda uz Hērstas pili. Lai gan viņš bija saņēmis nepārprotamu virspavēlnieka pavēli, lai gan viņu jau 2. decembrī gaidīja Vindzorā, viņš iejāja Londonā tikai 6.. decembra vakarā, kad svarīgais akts, kas tuvināja problēmu atrisinājumu, jau bija pabeigts. Izskaidrojums tādai vilcināšanās politikai bija tikai viens: Kromvels apzināti nevēlējās piedalīties parlamenta tīrīšanas akcijā.

Viņš pats bija parlamenta loceklis. Līdz šim viņš ar cieņu izturējās pret konstitucionālajiem principiem, uz kuriem balstījās valsts vara, konkrēti — pret palātas locekļu personiskās neaizskaramības principu. Vardarbība pret parlamentu — tā tīrīšana vai padzīšana ar bruņotu

spēku — viņam derdzās un viņu pat baidīja. Armija, padzinusi parlamentu, varēja arī vairs neklausīt. Un ko tad? Dokuments «Tautas vienošanās» pat «apcirptā veidā» grasījās aizmēzt viņu ne tikai kā armijas komandieri, bet apdraudēja visas viņa šķiras — vidējās rocības īpašnieku labklājību; tie nedzīvoja sevišķi grezni, taču nebija arī «gluži nabadzīgi». Sacēlusies tauta varēja nodibināt savu kārtību, un tad sāktos tā pati anarhija, no kuras Kromvels tik' ļoti baidījās. Taču viņš vairs neko nevarēja darīt. Tāpēc vislabāk bija ļaut notikumiem iet savu gaitu, bet pašam pagaidām palikt malā.

Sajās piecās aukstajās dienās, kamēr Kromvels bez steigas virzījās no Pontefrektas uz Londonu, konflikts starp parlamentu un armiju ne tikai sasniedza savu apogeju, bet arī atrisinājās. Uzzinājuši par Kārļa pārvešanu uz Hērstas pili, parlamenta prezbiterieši 4. decembrī pieņēma rezolūciju, kurā bija teikts, ka karalis «pārvietots bez parlamenta ziņas un piekrišanas». Pēc tam sāka apspriest noteikumus līgumam ar karali. Sēde ilga visu dienu un visu nakti. Prinns atkal runāja vairākas stundas; viņa seja ar bendes zīmoga rētu uz vaiga izskatījās

briesmīga. Uz rīta pusi ar 140 balsīm pret 104 tika nolemts, ka karaļa atbildes ir apmierinošas un noder par pamatu miera noslēgšanai.

Šajā pašā dienā apvienotā independentu un leveleru komiteja beidza izstrādāt jaunu «Tautas vienošanās» variantu. 5. decembrī virsnieku apspriedē, kurai pievienojās parlamenta independenti, kas ieradās tieši no savas nakts sēdes, prezbiteriešu liktenis tika izlemts.

Vēl nebija uzausis nākamās dienas vējainais, mitrais rīts, bet Londonas iedzīvotājus jau uzmodināja daudzo karavīru stingrie soļi ap Vestminsteru. Pulksten septiņos visas pieejas parlamenta ēkai bija ieņēmuši zaldāti.,

Pie apakšpalātas durvīm nostājās pulkvedis Praids ar sarakstu rokās. Klīda valodas, ka viņš savu karjeru sācis vai nu kā smagais ormanis, vai aldaris; pēc tam izvirzījies par Kromvela padomnieku divos pilsoņu karos; izcēlies kaujās pie Nesbi un Prestonas. Tagad viņš bija ievērojams armijas radikālā spārna darbonis. Aiz viņa muguras stāvēja lords Grejs un visu laiku smaidīja. Tiklīdz kāds no palātas locekļiem pienāca pie durvīm, Grejs nosauca viņa vārdu, bet Praids sameklēja viņu saraksta. Vieniem atļāva ieiet sēžu zālē, citiem Praids teica: «Jus neiesiet iekšā,» — un aizsprostoja ieeju. Tādā veidā aizturēto kļuva arvien vairāk un vairāk; sacēlās troksnis. «Es labprātīgi nesperšu ne soli atpakaļ!» kliedza Trimis, kuru arī neielaida zālē. Vairāki virsnieki, zaldātiem skaļi smejoties, nogrūda parlamenta veterānu pa kāpnēm.

Kopā ar citiem «nesaskaņu cēlājiem» Prinns nonāca blakus istabā. Tur jau bija apmēram četrdesmit cilvēku. Pēcpusdienā ieradās Hjū

Pīterss ar zobenu pie sāniem un sāka visus pierakstīt.

— Ar kādām tiesībām jūs sagrābāt mūs un tagad turat ieslēgtus? — Viņu apstāja deputāti. — Ar kādām tiesībām jūs neļaujat mums ieņemt savas vietas parlamentā?

Sludinātājs, tāpat kā pirms diviem gadiem kornets Džoiss, rādīja uz garo zobenu pie sāniem.

— Ar šī te daikta tiesībām, — viņš teica un izgāja.

Pēc tam zaldāti izveda viņus no Vestminsteras; visa

atlikusī dienas daļa un nakts viņiem bija jāpavada ieslēgtiem tuvākā krodziņa aukstajā pagrabā. Krodziņš bija pazīstams ar nosaukumu «Elle».

Palāta, kurā vēl bija palicis daudz prezbiteriešu, protestēja un griezās pie Fērfaksa un Armijas padomes ar

prasību, lai ļauj atgriezties izslēgtajiem palātas locekļiem, taču viss bija velti. Nākamajā dienā tīrīšana turpinājās. Pavisam izslēdza 143 cilvēkus.

Tā bija slavenā Praida parlamenta tīrīšana, kas atbrīvoja palātu no prezbiteriešiem, kuri pretojās revolūcijai. No šī brīža Ilgajā parlamentā pēc saraksta palika apmēram astoņdesmit locekļu. Tie visi bija independenti, karaļa tiesāšanas un feodālās kārtības iznīcināšanas piekritēji. Dīvainā veidā lordu palāta, kurā pēdējā laikā sanāca ne vairāk kā desmit cilvēku, palika neskarta. Tai vairs nepievērsa uzmanību.

Kad tīrīšana gandrīz jau bija pabeigta, 6. decembra vakarā Londonā iebrauca Oli vērs Kromvels. Viņam ziņoja par notikušo, un viņš teica:

— Es par šo tīrīšanu neko nezināju, bet, ja tā jau ir beigusies, es priecājos un atbalstu to.

Varbūt viņš patiešām priecājās, ka notikusi parlamenta tīrīšana, nevis padzīšana. Viņš devās tieši uz Vaitholu — armijas pavēlniecības mītni — un iekārtojās karaļa istabās.

Nākamajā dienā Kromvels ieradās palātas un virsnieku padomes sēdēs. Debates līdz smieklīgumam apcirptajā palātā (kad sanāca Ilgais parlaments, tajā bija vairāk nekā piecsimt cilvēku!) sākās ar Henrija Mārtena sardo'-nisku joku. Tā kā karalim? viņš teica, ir sagatavota vieta Tofetā, tad pilnīgi loģiski, ka tā draugi (viņš ar to domāja krodziņā ieslēgtos prezbiteriešus) aizsūtīti uz «Elli». Bet Kromvelam pienākas pateicība par viņa nopelniem. Neviens neatbalstīja Mārtena ākstīgo toni; priekšlikumu atzīmēt Kromvela nopelnus visā nopietnībā uztvēra Henrijs Vens, kas nesen bija atgriezies no Ņūportas. Kromvelam svinīgi izteica pateicību.

No šī brīža nekādu šķēršļu karaļa tiesāšanā vairs nebija. Kā no pārpilnības raga bira petīcijas, ko iesniedza dažādas grāfistes, armijas pulki, Londonas iedzīvotāji. Tās prasīja sodīt cilvēku, kas vainojams

par divos pilsoņu karos izlietajām asinīm. «Taisnību, taisnību!» — šis sauciens skaļi skanēja pār zemi. Tagad vajadzēja izstrādāt apsūdzības formu un organizēt pašu tiesu.

Kromvels vēl arvien centās turēties ēnā. Parlamenta sēdēs viņš klusēja. Deputātu sanāksmes, kurās tagad piedalījās ne vairāk kā piecdesmit cilvēku, no kuriem daudzi, tāpat kā Kromvels, bija virsnieki, pieņēma svarīgus lēmumus: decembra otrajā dekādē tas atkal izdeva bilu

«Nekādu vienošanos!», anulēja visus nolikumus, kas tika ierosināti un pieņemti Ņūportā, nobalsoja par to prezbi-teriešu arestēšanu, kuri bija vainojami skotu karaspēka ataicināšanā uz Angliju.

15. decembrī Kromvela klātbūtnē tika nolemts pārvest karali uz Vindzoras pili. Šo svarīgo uzdevumu uzticēja pulkvedim Herisonam, agrākajam miesnieka dēlam un advokāta klerkam, bet tagad pašam dedzīgākajam armijas prasību aizstāvim. Viņš bija neuzpērkams un politikā darbojās tikpat centīgi kā ticības lietās.

Divsimt jātnieku liela vienība, starp kuriem tikai divi —- karalis un viņa kalps Hērberts — nebija apbruņoti līdz zobiem, ātri virzījās uz ziemeļiem. No Hērstas pils devās ceļā 19. decembrī. Vienmēr steidzīgais princis Ruperts šoreiz nokavējās: kad viņš ar savu floti ieradās, lai uzbruktu pilij no jūras un atbrīvotu karali, pilī vairs neviena nebija. Dienvidanglijas pilsētiņās, kur jātnieki ar sagūstīto karali pusdienoja un atpūtās, tāpat kā agrāk, pulcējās muižnieku un vienkāršo ļaužu bari: daži tikai paskatīties, citi — izteikt līdzjūtību vai dusmas, bet daudzi tāpat vien, lai izklaidētos. Vientiesīgie zemnieki vēl līdz šim brīdim ticēja, ka «dieva svaidītā» rokas pieskāriens izdziedē dažādas kaites, un veda pie viņa skro-fulozus bērnus, veda klibos un kropļus. Sardze dzina tos prom.

Kaut kur pusceļā jauna jātnieku vienība piebiedrojās procesijai. Tagad to komandēja smuidrs, skaists un lieliski apbruņots virsnieks bifeļādas bruņuvestē, samta beretē, apjozis slaido vidukli ar koši sarkanu jostu. Tas bija pulkvedis Herisons. Kārlis ieskatījās viņā ar sevišķu uzmanību un bažām, jo Ņūportas sarunu laikā viņam bija ziņots, ka Herisons — un neviens cits — nolēmis viņu nogalināt. Kādreiz viņš pirmais bija nosaucis karali par Asiņaino Cilvēku. Pulkveža atklātā, godīgā seja karalim iepatikās. Nogaidījis izdevīgu brīdi, viņš uzrunāja savu konvojnieku:

— Esmu dzirdējis, ka jūs piedalāties sazvērestībā, kuras mērķis ir nogalināt mani.

— Ak, nebaidieties, — Herisons pieklājīgi atbildēja. — Parlamenta locekļiem būs tik daudz goda un taisnības izjūtas, lai neķertos pie tik netīra paņēmiena. Ja viņi ko nolems, tas tiks darīts atklāti, ar tiesu, visu acu priekšā.

Šie vārdi Kārli nedaudz nomierināja, kaut ari viņš nespēja

iedomāties, ka viņu — Anglijas karali — varētu sodīt un atklāti apsūdzēt viņa pavalstnieki, viņa kalpi.. * Viņi to neuzdrošināsies!

Pārvešana uz līksmo un komfortablo Vindzoras pili viesa karaļa sirdī cerības. Viņš domāja, ka situācija mainījusies un sāksies jaunas sarunas. Tāpēc viņš nemēģināja bēgt, kas ceļā nemaz tik vienkārši nebija izdarāms. Viņa rokaspuiši, kas slepeni sekoja kavalkādei, gatavoja šādu sazvērestību: netālu no lorda Ņūberna muižas, kur zirgu staļļos atradās Anglijas ātrākais rikšotājs, karaļa zirgam jāsāk klibot. Tad sazvērestības dalībnieki ierosinātu apmainīt klibo zirgu pret šo rikšotāju un Kārlis ar to varētu izbēgt no jebkura vajātāja. Taču, kad svīta ieradās muižā, izrādījās, ka rikšotājs nesen bija izmežģījis kāju, un sazvērestība izgāzās. Kārli tas sevišķi neapbēdināja; viņš gaidīja, kas notiks Londonā.

23. decembrī karalis un pārējie ieradās Vindzoras pilī$_r$ kur Kārli nodeva divkāršai apsardzībai. Komandanta instrukcijās bija teikts, ka sardzei ap pili un Kārļa Stjuarta telpām jābūt nomodā dienu un nakti; ka viņa personisko kalpotāju skaits jāsamazina līdz minimumam; vie-: nam no virsniekiem cauru diennakti jābūt pie karaļa. Pastaiga bija atļauta tikai pa pils terasi; dažādas tikšanās aizliegtas. No pilsētas izsūtīja visus «ļaunprātīgos», kurus turēja aizdomās par simpātijām pret rojālistiem, visus dīkdieņus un klaidoņus, kuri varētu radīt jukas un palīdzēt karalim bēgt.

Londona atgādināja karaspēka nometni pirms izšķirošas kaujas. Vecākie virsnieki dienā piedalījās palātas sēdēs, bet naktī Armijas padomē, kura bija pārcelta uz Vaitholu. Kādreizējā krāšņā karaļa pils, izgreznota ar dārgiem aizjūras paklājiem, vērtīgām gleznām un smalkām franču mēbelēm, tagad bija pārvērsta tādā kā kazarmā, kā valsts iestādē. Uz šejieni, draudošo notikumu centru, no savām mājām pārcēlās parlamenta locekļi, kas bija arī armijas virsnieki: Herisons, Flītvuds, Hetčinsons, Airtons, Ingoldsbijs, Ledlo. Gulēja vaļas brīžos — visbiežāk pa dienu greznajās karaļa gultās zem baldahīna. Vaitholā sapulcējās Armijas padome, uz šejieni nāca le-veleri, lai apspriestu ar virsniekiem «Tautas vienošanos».

Šādas apspriedes nedeva nekādus būtiskus rezultātus, Aģitatori velti aicināja pielaist tautu valsts pārvaldē, Padomē vairākums bija «zīdā tērptie independenti», viņu balsis skanēja skaļāk, vienprātīgāk, viņi tā aizplīvuroja skaidrās nolīdzinātāju prasības, ka no šīm prasībām palika tikai tukši vārdi. Galu galā «Tautas vienošanās» apspriešana tika nodota parlamentam un atlikta sakarā ar gaidāmo tiesu —- karaļa sodīšanu.

Tauta bija satraukta. Sludinātāju spredikos skanēja arvien lielāki draudi. «Bēdas nāks pār tevi, zeme,» viņi vēstīja, «ja tavs valdnieks ir bērns.»

Kromvelam tās bija mokošas dienas. Viņš saprata, ka Kārļa

Stjuarta pēdējā stunda ir situsi, un pret monarha tiesāšanu izturējās ar atbilstošu nopietnību. Taču viņš meklēja attaisnojumu gan tautas, gan vēstures, gan savas sirdsapziņas priekšā — attaisnojumu tam, kam bija jānotiek. Vairākas reizes viņš slepeni apmeklēja cietumā ieslodzīto lordu Hamiltonu — to pašu, kurš vēl pavisam nesen bija cīnījies pret viņu skotu karaspēka priekšgalā. Kromvels, kā runāja, panācis, lai Hamiltons atklāj, kas viņu uzaicinājis ar visu karaspēku ierasties Anglijā. Varbūt šajā smagajā noziegumā pret valsti vainojams pats karalis? Vai viņa tuvākie padomnieki — rojālistu lordi? Tad apsūdzība pret viņiem gūtu pietiekami lielu spēku. Taču Hamiltons palika nelokāms. Pat pirms nāves viņš atteicās nosaukt sabiedrotos.

18. decembrī Kromvelam bija slepena apspriede ar dažiem parlamenta un armijas līderiem. Nākamajā dienā viņš pieņēma tos Vaitholā, guļot karaļa gultā. Viņš vēl arvien šaubījās. Kad runa bija par karaļa tiesāšanu, viņš prasīja sodīt vispirms galvenos noziedzniekus — lordu Noriču, Kepelu un citus, kas bija izraisījuši otro pilsoņu karu. Viens no kavalieriem 21. decembrī rakstīja: «Visādi leveleru sīkmaņi par visu vairāk alkst karaļa nāvi, bet tagad — dīvaini gan! — man apgalvoja, ka Kromvels novērsies no viņiem, jo viņu plāni esot tikpat nesavienojami kā uguns un ūdens. Tie iecerējuši tīru demokrātiju, bet viņš — oligarhiju; kā izrādās, leveleru mežonīgo remonstrāciju un karaļa sodīšanas plānus viņš atbalsta tikai tādēļ, lai piespiestu levelerus atklāt visus savus ļaunprātīgos principus un nolūkus; kad tas būs panākts, tie kļūs vēl atbaidošāki un pretīgāki, un tādā.

veidā tos būs vieglāk apspiest...» Pat tiesas pirmajā dienā, 8. janvāri, viens otrs čukstēja: «Kromvels ar dažiem virsniekiem grib glābt karalim dzīvību! Ja vien to varētu izdarīt, ₛnekaitējot mērķim, par kuru viņi cīnījušies! ...»

Līdz zināmam laikam Kromvels patiešām vēl šaubījās. 25. decembrī viņš ierosināja saglabāt karalim dzīvību, ja tas pieņemtu viņa ieteiktos priekšlikumus. Viņš atzina: ja pieļautu karaļa tiesāšanu un sodīšanu ar nāvi, tad līdz ar to tiktu radīts ārkārtīgi bīstams precedents — un neviens monarhs kopš šī brīža nevarēs būt mierīgs par savu varu un dzīvību. Kromvels vilcinājās līdz pēdējam mirklim, bet viņam mina uz papēžiem, no viņa prasīja noteiktu lēmumu. Kas to darīja visneatlaidīgāk? Virsnieki, ko pamudināja armija? Parlamenta republikāņi, tādi kā Henrijs Mārtens vai Ledlo? Tas nav skaidrs vēl līdz šim laikam. Taču spiediens bija stiprs (ne vienu reizi vien Kromvels to vēl izjutīs), un viņš izšķīrās. Nākamajā dienā viņš palātā jau runāja tā: «Ja kāds agrāk būtu ierosinājis gāzt karali un viņa pēctečus, es to uzskatītu par lielāko nodevēju un dumpinieku. Bet providence to ir uzlikusi mums, un man neatliek nekas cits kā pakļauties dieva gribai, kaut arī es vēl neesmu sagatavojies izteikt

jums savas domas attiecībā uz to.» Viņš atkal meklēja atbalstu pfe providences — augstākā gribas, kas vadīja nepielūdzamo notikumu gaitu. Par tādām runām ienaidnieki (gan labējie, gan kreisie) pēc tam apsūdzēja viņu par liekulību. Taču tā nebija liekulība, bet gudra politiska pozīcija. Uzņemties atbildību par tādu nedzirdētu gadījumu — suverēna, dieva svaidītā tiesāšanu! To viņš neuzdrošinājās. Ar mātes pienu iesūktā pārliecība neļāva viņam kļūt par karaļa slepkavu.

Ir pavisam kas cits, ja pati providence aicina necienīgu monarhu sodīt ar nāvi. Tad pazemīgajam dieva kalpam atliek tikai paklausīt. Taču providencei jāparādās visiem nepārprotamā skaidrībā: ja tiesai un sodīšanai ir lemts notikt, tad tai jānotiek visas tautas priekšā, pilnīgi ievērojot likumā paredzēto tiesas procesu.

Bet tautas' griba (vai tā nebija tautas griba, kas šajā laikā Kromvela apziņā asociējās ar providenci?) nepielūdzami prasīja tiesu un nāvessodu. 23. decembrī apakšpalāta pieņēma lēmumu nodibināt komiteju, kas sauktu

karali pie tiesas atbildības. Dieva svaidītais tiek saukts pie atklātas tiesas par saviem noziegumiem. Tas bija bezprecedenta notikums. Tikai vienu reizi pasaules vēsturē bija dots līdzīgs iznīcinošs trieciens monarhijai — arī tās pašas dinastijas ciltskokam, dieva nolādētās Stjuartu dinastijas ciltskokam. Pirms sešdesmit gadiem Anglijas pēru un Anglijas karalienes tiesa izskatīja nomaldījušās avs — Marijas Stjuartes lietu. Bet viņu sodīja māsa karaliene, pēc ranga viņai līdzīga, sodīja par laulības pārkāpšanu, par piedalīšanos vīra slepkavībā un tīkošanu pēc varas. Tagad lietai bija citāds raksturs.

Pavalstnieki, nabadzīgie ļaudis, vasaļi bez dzimtas un ciltsrakstiem gatavojās sodīt savu suverēnu — tēvu un valdnieku. Ari noziegums bija cits: karali apsūdzēja nevis netiklībā vai slepkavībā, bet par vēršanos pret savu tautu, masveida asinsizliešanā, kara izraisīšanā pret padotajiem.

Bet kura tiesa uzdrošināsies tiesāt karali? Ar kādām tiesībām? Par ko viņu var apsūdzēt? Kāds var būt sods, un kāda vara to izpildīs? Arī paši drosmīgākie un nelokāmākie revolucionāri nezināja atbildes uz šiem jautājumiem.

Tiesas diena tuvojās. Petīcijas, nosodošas un atriebības alku pilnas, plūda ar katru dienu vairāk. To ietekmēta,

1649. gada 1. janvārī apakšpalāta nolēma: «Kārlis Stjuarts ... sprauda sev par mērķi pilnīgi iznīcināt šīs nācijas senos pamatlikumus un tiesības un to vietā ieviest patvaļīgu un tirānisku valdīšanu, tādēļ viņš izraisīja briesmīgu karu pret parlamentu un tautu, un tas novājināja valsti, iztukšoja valsts kasi, kavēja saimniecisko attīstību un tirdzniecību un maksāja dzīvību daudziem tūkstošiem cilvēku ... Tāpēc karalis ir jāsauc pie atbildības speciālā tiesas palātā, kas sastāv no 150 locekļiem, ko ieceļ pastāvošais parlaments un ko vada divi augstākie

tiesneši.» Tika nolasīts šīs Augstākās taisnības tiesas locekļu saraksts; par vadītājiem bija jābūt karalistes galvenajiem tiesnešiem Sentdžonam, Rolam un Vildam.

Un tūlīt vairākumam Augstākās tiesas locekļu — tiem, kuri bija palikuši uzticīgi lordu palātai, apakšpalātas deputātiem, turīgajiem skvairiem, — radās neatliekamas darīšanas tālajās muižās. Sākās neapturama tiesnešu kandidātu bēgšana no Londonas. Aizbrauca juristi Vaitloks

un Seldens, kuru palīdzība visvairāk bija vajadzīga Armijas padomei, lai izstrādātu apsūdzības formulējumus un tiesas procesu. Aizbrauca «galvenie tiesneši» Rols, Sent-džons un Vilds. Daudzi negaidot nolikās slimības gultā. Viņi baidījās gan no karaļa, kurš viņiem bija jātiesā, gan no tautas', kas prasīja no viņiem enerģisku rīcību.

Tiem, kuri vadīja revolūciju, ceļā stājās vēl viens šķērslis. Lai apakšpalātas lēmums iegūtu likuma spēku, bija vajadzīga lordu piekrišana. Lordi to nevēlējās dot. Grāfs Mančestrs paziņoja, ka tikai karalim ir tiesības sasaukt vai atlaist parlamentu un tāpēc ir absurds apsūdzēt karali nodevībā pret parlamentu. Grāfs Nortamber-lends piebilda, ka vēl nav zināms, kurš pirmais izraisījis pilsoņu karu: karalis vai parlaments. Lords Denbijs iesaucās, lai viņu labāk saraustot gabalos, taču viņš nepiedalīšoties šajā kaunpilnajā pasākumā. Lordu palāta divpadsmit locekļu sastāvā 2. janvārī vienbalsīgi noraidīja ordonansi par karaļa saukšanu pie tiesas un uz nedēļu atlika sēdi. Apakšpalāta savukārt 4. janvārī pieņēma trīs ievērojamas rezolūcijas:

«1. Tauta, ko vada dievs, pati var būt sev taisnīgas varas noteicēja.

2. Anglijas parlamenta apakšnams, būdams tautas ievēlēts un pārstāvēdams to, ir augstākā vara valstī.

3. Tam, ko apakšnams pasludina parlamentā par likumu, jābūt ar likuma spēku, kaut arī ne karalis, ne lordi to neatbalsta.»

Tā vecā, gadsimtiem ilgi pastāvējusī valsts kārtība bija iznīcināta un tauta pasludināta par jebkādas varas noteicēju. Patiesībā ar šo aktu Anglijā nodibināja republiku.

Notikumi sāka risināties vēl straujāk. Karalienei atteica tikšanos ar vīru. Karalim atņēma lielāko daļu viņā svītas: galminiekus, pāžus, sulaiņus. ' Galma tradīcijas vairs neievēroja: ēdienus karalim sāka pasniegt vaļējos traukos, pirms pasniegšanas tos neviens vairs nepagar-šoja, neviens vairs nemetās ceļos viņa priekšā.

Augstākās tiesas locekļu skaits bija samazināts līdz 135 cilvēkiem, bet kvorums noteikts ar satriecošu skaitli — 20. Tiesas organizētāji saprata, ka viņiem būs grūti sameklēt tādus cilvēkus, kas gribēs ielaisties šajā pasākumā. Pirmajā vietā tiesnešu sarakstā stāvēja Fērfaksa, otrajā — Kromvela, trešajā — Airtona vārds.

Taču vēl tagad turpinājās tiesas locekļu bēgšana no Londonas. Aizbrauca ari republikāņi. Daži, piemēram, Džons Lilberns, bija zaudējuši ticību augstāko virsnieku demokrātismam, dažiem, ar! Henrijam Venam, bija pretīga Praida «varmācība pret parlamentu». Ne bez iemesla viņi baidījās no militāras diktatūras izveidošanas. Parlamentā un Armijas padomē reizē ar petīcijām, kas prasīja karaļa nosodīšanu, ienāca arī protesti: karaļa tiesāšanu mēģināja novērst gan franču sūtnis, gan Skotijas pārstāvis, gan prezbiteriešu sludinātāji, gan rojālistu pamfletisti. Londonu satrauca pretrunīgas baumas, pareģojumi, bažas. Tikai revolucionārās armijas karavīri, kas bija izvietoti galvaspilsētā, saglabāja mieru. Viņi bija pārliecināti par savu taisnību.

3. AUGSTĀKĀS TAISNĪBAS TIESA

Augstākās taisnības tiesa sanāca Fresku palātā Vest-minsterā 8. janvārī pulksten divos dienā. Karaļa tiesāšana vairs nebija fanātiķu draudi; neticamais bija kļuvis par īstenību.

Vestminsteras senā palāta, bijusī Henrija III Plāntadže-neta guļamistaba — Camera Depicta, kādreiz bija bijusi »bagātīgi rotāta ar sienas gleznojumiem, kas attēloja bī-beles sižetus un ainas no svēto dzīves. Zelta un purpura krāsojums jau sen bija izbalējis, skulptūras gar logu ailām apdrupušas, tomēr Fresku palāta kā senāk bija viena no slavenākajām Vestminsteras zālēm. 1558. gada rudenī Elizabete tieši uz šejieni atveda tiesnešus, kas apsūdzēja Mariju Stjuarti vīra slepkavībā un nosodāmos sakaros. Tieši šeit ieslodzītajai skotu karalienei tika pasludināts iepriekšējs spriedums: «Vainīga.»

Tagad freskas bija aizsegtas ar krāšņiem franču gobelēniem, kas attēloja Herakla varoņdarbus; tie bija Kārļa Stjuarta īpašums. Šeit atkal bija jāpasludina iepriekšējs spriedums kronētai personai.

Uguns milzīgajā kamīnā apgaismoja zāU, svečturos mirgoja sveču liesmas, bez trokšņa iekšā un ārā staigāja klerki. Piecdesmit trīs cilvēki šajā dienā uzdrošinājās tiesāt karali. Sie cilvēki bija «iztīrītās» apakšpalātas locekļi un armijas virsnieki. Viņu vidū «Kromvela pulkveži»: Volijs, Okijs, Praids, Herisons, īvers, Hortons,

Gofe. Turpmāk viņu skaits gan palielināsies, gan samazināsies, taču nekad tas nepārsniegs skaitli sešdesmit septiņi. «Ko no tādas tiesas var sagaidīt?» rojālisti nievīgi runāja. Prezbiterieši raustīja plecus. Pulkvedis Praids agrāk bijis važonis, īvers un Hortons — kalpi, Heri-sons — klerks. Par priekšsēdētāju bija ievēlēts tiesnesis no Cesteras Džons Bredšovs — cilvēks, kas līdz šim sevi nekādi nebija parādījis un kam nebija sava viedokļa. Viņam izsniedza krāšņu, sarkanu mantiju un cepuri ar augstu virsu, kurā piesardzīgais tiesnesis ielika tērauda plāksnes.

Kā noris tiesas process, kas notika Fresku palātā no 8. līdz 20. janvārim, neviens nezināja. Par ko tiesneši savā starpā apspriedās, tas

palika noslēpums. 9. janvāri tiesas izraudzīta persona, taurēm skanot, nolasīja tautai Vestminsterholā, bet pēc tam Cipsaidā un Vecajā biržā proklamācijas, kas aicināja apsūdzības lieciniekus ierasties Fresku palātā un sniegt liecības pret Kārli Stjuartu. Vēl tika pavēstīts, ka atklātajam tiesas procesam izraudzīta Vestminsterholā — pati lielākā sabiedriskā zāle karalistē.

Kroftrvels šajās dienās bija ļoti aizņemts. Vajadzēja piedalīties trīs orgānu —* Armijas padomes, parlamenta un Augstākās tiesas sēdēs. Lai būtu kā būdams, izvēle bija notikusi. Viņš ķērās pie tiesas organizēšanas ar to apņēmību, koncentrētību un to vērienu, ar kādu plānoja lielu kauju. Viņš centās pārvilināt savā pusē Sitijas prezbiteriešus vai vismaz tos neitralizēt. Viņš pieprasīja, ka jārīko atklāts tiesas process — tautai jāredz, ka zālē notiek tiesas spriešana, nevis sazvērestība. Kāds no palātas locekļiem ierosināja likvidēt lordu palātu.

— Vai jūs visi esat prātā jukuši? — Kromvels viņam uzbruka, nepūlēdamies slēpt dusmas. — Jūs gribat sacelt pret sevi pērus tieši tagad, kad mums vajadzīga visciešākā savienība?!

Tad vēl Sidnijs, pašpaļāvīgs grāfa dēliņš, paziņoja: nekāda tiesa nevar tiesāt karali;ˆ ja karali tiesās un sodīs ar nāvi, tauta dusmās padzīs gan tiesnešus, gan pašu varu.

— Neviens pat neiepīkstēsies! — Kromvels atkal saskaitās. — Es jums saku, mēs nocirtīsim viņam galvu līdz ar visu kroni!

Viņam bija savs pamats tā runāt. Petīciju straume ar prasību pēc tiesas un nāvessoda neapsīka. Starptautiskais stāvoklis bija ārkārtīgi labvēlīgs. Francija, karaļa galvenā sabiedrotā, pati bija frondas[17] saskaldīta un satricināta. Karaliene — reģente — jau bija aizbēgusi no Parīzes ar mazgadīgo karali, Luvra kļuvusi tukša, Henrietei Marijai nebija neviena, uz ko cerēt. Holande vilcinājās, nogaidīja un vēsi izturējās pret Velsas prinča neatlaidīgajiem lūgumiem; tai nebija nekādas jēgas iesaistīties svešās ķildās. Prinča Ruperta flote bija pārāk nožēlojama, lai riskētu atbrīvot karali, kas tagad bija aiz deviņām atslēgām.

Ļaudīm šķita, ka tieši viņš, Kromvels, izšķirs visu. Viņš kļuva par vienīgo vareno karaļa antipodu. Republikāņi un leveleri skatījās uz viņu ar cerībām, rojālisti — ar naidu un bailēm. Pat ārzemju lielvalstis klusēdamas nolieca galvu viņa priekšā. Holandes Ģenerālie štati atsūtīja jaunu vēstnieku rekomendācijas — tās bija adresētas nevis karalim vai parlamentam, nevis Armijas padomei, bet personiski viņam, Oliveram Kromvelam.

Pārāk daudz ļaužu, pārāk daudz darīšanu. Bet viņam vajadzēja koncentrēties. Kā panest šo nastu? Kā izturēt?

Tajā dienā Kromvels ieslēdzās mājās. Dežurējošam virsniekam (tagad pie viņa vienmēr dežurēja kāds no virsniekiem) viņš pavēlēja

nevienu neielaist un nevienam neteikt, kur viņš atrodas.

Pie durvīm klauvēja. Pat mājās viņam nav miera!

— Es taču pavēlēju mani netraucēt! — viņš sāka strostēt virsnieku un pēkšņi aprāvās: blakus dežurantam stāvēja pulkvedis Džons Kromvels, viņa brālēns, ar cepuri rokā. Kā viņš te nokļuvis? Džons taču bija Holandē kopā ar rojālistiem ,.. Kromvels oficiāli paklanījās.

— Ģenerāli, — teica brālēns, zemu noliekdamies un spiezdams cepuri pie krūtīm, — es gribētu parunāt ar jums pāris vārdu zem četrām acīm. Tas ir ārkārtīgi svarīgi.

Kromvels soli atkāpās, palaizdams brālēnu kabinetā.

— Ģenerāli, — Džons Kromvels iesāka, — būšu pret jums atklāts. Nezinu, vai jūs būsiet ar mani vienis prā-tis ... —viņš sāka runāt klusāk un pienāca tuvāk. — Tā taču būs vislielākā nekrietnība, ko jūs gribat darīt ar

karali! Ārzemēs (es esmu tikko atbraucis no turienes) uz to skatās ar riebumu.

Kromvels pagriezās un spēra dažus soļus sānis, it kā vēlēdamies palielināt atstatumu starp sevi un lūdzēju. Re, kā! Atradies vēl viens Stjuarta aizstāvis. Tas atsūtīts no jūras šauruma — un atkal pie viņai

— Ģenerāli, — radinieka klusinātā balss skanēja vēl neatlaidīgāk. — Es nekad nevarēju iedomāties, ka jūs spējat piedalīties tādā pasākumā. Jus vienmēr apgalvojāt — es pats esmu to dzirdējis —, ka nevēlat viņam ļaunu. Jūs teicāt...

— Pulkvedi, — Kromvels viņu skarbi partrauca. — Nevajag par to runāt. Tā nav mana griba, tā grib armija. Jā, kādreiz es teicu... bet laiki mainās. Providence lēmusi citādi. Jūs pats redzat, esmu viens un ciešu. Es gavēju un lūdzu dievu par karali. Bet atkāpties mēs nevaram.

Pulkvedis, vēl vienmēr spiezdams cepuri pie krūtīm, ātri pieskrēja pie durvīm un ar spēku tās aizcirta. Piegājis Kromvelam cieši klāt, viņš dedzīgi čukstēja tam tieši ausī:

— Manu brālēn, mīļo brālēn, tagad nav laika velti vārdus tērēt, saprotiet taču! Skatieties! — Viņš apgrieza cepuri otrādi un sāka atārdīt tās padrēbi. — Skatieties!

Tas, ko viņš drebošām r$>kām atlocīja Kromvelam gandrīz pie pašas sejas, bija balts papīrs, papīra lapa.

— Kas tas ir?

— Skatieties taču! Vai pazīstat šo parakstu te, apakša? Jā, jā, Čārlzs Rekss — tieši tā vienmēr parakstās viņa augstība. Bet vai šis paraksts jums ir pazīstams?

Drebošs pirksts slīdēja pāri Velsas prinča vārdam.

— Vai šo zīmogu redzat? Tas ir Anglijas valsts zīmogs! Un tagad lemiet! — Uztraukumā pulkveža balss aizsmaka: — Izlemiet! Jūs varat uzrakstīt uz šīs lapas jebkādus noteikumus, uz kuriem pamatojoties jus esat ar mieru saglabāt karalim dzīvību. Saprotiet, jebkādus! Tagad viss

atkarīgs no jums. Jūsu varā ir padarīt laimīgu gan sevi pašu, gan savus bērnus — ko nu par bērniem runāt! Visus savus pēctečus uz mūžīgiem laikiem, visus savus piederīgos! Bet, ja domājat atteikties, — sargieties! Kādreiz jūsu sencis mainīja pieticīgo uzvārdu Vil-jamss pret ievērojamo Kromvelu — skatieties,_ ka jums neliek uzvārdu mainīt vēlreiz. Jo, ja tas patiešām notiks (jūs saprotat, par ko es runāju), gan uz jums, gan jūsu

pēctečiem kritīs tāds negods, kas nemūžam nebūs nomazgājams! Izlemiet!

Kromvels klusēja. Viņš bija satriekts. Pirms pusstundas viņam viss bija skaidrs un viņš jau bija gatavs izpildīt augstākā gribu. Bet tagad atkal — izlemiet! Ak kungs, cik ilgi! ...

— Brālēn, — viņš klusu sacīja, — atstājiet tagad mani vienu. Man jāpadomā. Ejiet uz savu viesnīcu un gaidiet līdz vakaram. Neliecieties gulēt, iekams nebūsiet saņēmis atbildi. Man jāpadomā un jāapspriežas.

Bija ap pulksten vieniem nakti, kad Džons Kromvels, vēl arvien nepacietīgi» staigādams pa viesnīcas istabu, beidzot izdzirdēja klauvējam pie durvīm. Aiz tām stāvēja nepazīstams virsnieks.

— Jūs varat doties pie miera, pulkvedi, — viņš teica. — Un esiet bez rūpēm: atbildes nebūs. Virsnieku padome griezās pie dieva un pieņēma lēmumu, ka mūsu karalim ir jāmirst.

Līdz tiesas dienai bija palicis pavisam maz laika. Fresku palātā apsprieda procesa vissīkākās detaļas. Kārli nolēma pārvest uz Roberta Kotona māju, jo tā atradās tieši blakus Vestminsterai, bet dārzs sniedzās līdz Tem-zai. 19. janvārī karali pastiprinātas apsardzes pavadībā pārveda uz Londonu, pēc tam ar baržu nogādāja Kotona mājā. Kromvels, piegājis Fresku palātā pie loga, ieraudzīja, ka pa dārzu starp divām musketieru rindām nāk karalis. Kārļa seja bija pelēka, taisnās matu šķipsnas nokarājās gar vaigiem. Un tomēr tas bija karalis! Kromvels nobālēja.

— Kungi! — viņš teica, vērsdamies pie tiesnešiem. — Viņš nāk, viņš nāk šurp, un mums tagad jāizdara tas dižais darbs, uz kuru skatās visa zeme. Mums tūlīt jānolemj, kādu atbildi mēs dosim karalim, kad viņš nostāsies mūsu priekšā, jo viņa pirmais jautājums būs: kādas varas vārdā mēs viņu tiesājam, kas mums devis pilnvaras to darīt?

Visi klusēja. Tad attapīgais Mārtens atbildēja:

— Apakšpalātas, sanākušā parlamenta un visas angļu tautas vārdā!

Sestdien, 20. janvārī, apmēram pulksten divos dienā sākās tiesas process. Sešdesmit septiņi tiesneši, kam pa priekšu soļoja sargi ar āvām, svinīgi uznāca uz paaugstinājuma, kas bija viņiem sagatavots Vestminster-holā, un apsēdās uz soliem, apsistiem ar sarkanu vadmalu. Bredšova vieta bija vidū uz tumšsarkana samta krēsla. Kromvels pēc paraduma apsēdās vienā no pēdējām rindām. Viņš labi

redzēja ar pārklāju segto galdu, uz kura novietoja augstākās varas zīmes — zobenu un scepteri. Pretī priekšsēdētājam, ar muguru pret zāli, atradās ar koši sarkanu samtu apvilkts krēsls apsūdzētajam. Paaugstinājumu no publikas šķīra divas koka barjeras, starp kurām nostājās apbruņoti karavīri. Abās pusēs virs paaugstinājuma bija ierīkotas galerijas, domātas ievērojamiem kungiem un dāmām.

Tad atvērās platās Vestininsterholas durvis un publika plūda iekšā. Bija atļauts ielaist visus — bez dzimuma, vecuma un sabiedriskā stāvokļa atšķirības —, un raibi ģērbtais, blīvais, neparasti klusais pūlis nedaudzu minūšu laikā piepildīja zāli līdz pēdējai iespējai. Galerijās sasēdās ievērojami pilsētnieki, dāmas, ārzemju sūtņi. Daudzi bija maskās.

Svinīgajā klusumā, kas iestājās cilvēku pārpildītajā zālē, atskanēja smagi soļi un ieroču šķinda: uz paaugstinājuma iznāca divdesmit sardzesvīri, bet aiz viņiem karalis, virsnieku pavadīts. Viņš gāja ļoti stalti, nelielais augums nespēja mazināt jau bērnībā iemācīto majestātisko iznesību. Karalis bija ģērbies melnā tērpā un uzlicis melnu cepuri, ko viņš nenoņēma arī tiesnešu priekšā, tā paužot savu nicinājumu pret tiem. Uzmetis tiesnešiem stingru skatienu, Kārlis apsēdās. Pēc tam, nedaudz pacēlies, apskatīja sastingušo zāli un no jauna atlaidās krēslā. Viņa sejā bija nicinošs smaids.

Sākās pārbaude, izsaucot klātesošo vārdus. Pirmo nosauca Bredšovu, otro — Fērfaksu. Un te notika aizķeršanās: ģenerāļa zālē nebija.

— Viņš ir pārāk gudrs, lai nāktu uz šejieni! — no galerijas sauca kāda sieviete maskā. Tā bija lēdija Fēr-faksa.

Tiesas priekšsēdētājs Bredšovs piecēlās.

— Kārli Stjuart, Anglijas karali! — viņš teica. — Anglijas parlamenta apakšpalāta, izpildot savu pienākumu pret taisnīgumu, pret dievu, nāciju, pati pret sevi un tautas uzticēto varu, nodibinājusi augstākās tiesas palātu, kuras priekšā jūs stāvat. Uzklausiet pret jums celto apsūdzību.

Ģenerālprokurors Džons Kuks sāka lasīt apsūdzības aktu.

— Pagaidiet! — Kārlis gribēja viņu pārtraukt. Viņš pastiepa spieķi un pieskārās Kūka plecam ar sudraba rokturi. Kuks strauji pagriezās, smagais rokturis nokrita un aizripoja pa paaugstinājuma dēļiem. Neviens nepakustējās. Kārlis vilcinādamies noliecās pats un pacēla rokturi. Visi ievēroja šo pazemojumu.

— Slikta zīme karalim, — zālē atskanēja čuksts.

Kuks nepārtrauca apsūdzības akta lasīšanu. Monarham

tika piešķirta ierobežota vara, bija teikts aktā, un viņam vajadzēja valdīt zemē atbilstoši tās likumiem. Taču, padevies viltīgam mērķim kļūt par tirānu, viņš iznīcināja tautas tiesības un privilēģijas un ļaunprātīgi izraisīja pret to asiņainu karu. Viņš centās karā iesaistīt

svešzemju karaspēku. «Tas viss tika darīts ar vienu mērķi — aizstāvēt personiskās intereses, patvaļu un pretenzijas uz prerogatīvām sev un karaļa ģimenei, neievērojot tautas intereses, šīs zemes vispārīgās tiesības, brīvību, taisnīgumu un mieru.» Tautas vārdsbija minēts vairākkārt. Taču aiz gludajām, pierastajām frāzēm par brīvību, taisnīgumu un mieru varēja manīt ko citu — viens otrs nevarēja piedot Kārlim, ka viņš pārāk atklāti, pārāk nekautrīgi mīdīja kājām naudas intereses, iejaucās mantīgo šķiru īpašuma tiesībās. Un tāpēc tiek pasludināts: Kārlis ir atbildīgs «par visām nodevībām, slepkavībām, vardarbībām, ugunsgrēkiem, laupīšanu, zaudējumiem ,.. kas nodarīti nācijai minētajos karos», un «kā tirāns, nodevējs un slepkava, atklāts un nežēlīgs angļu zemes ienaidnieks» viņš tiek saukts pie atbildības visas tautas vārdā.

Izdzirdējis pēdējās frāzes, Kārlis skaļi iesmējās, un no galerijas atskanēja tā pati balss:

— Šaujiet uz viņu! — atskanēja apsardzes priekšnieka komanda.

— Tie ir meli! Ne puse, pat ne ceturtā daļa angļu tautas tam nepiekritīs! Olivers Kromvels ir nelietis un nodevējs!

Taču šāviens neatskanēja: klātesošie steidza izvest lēdiju Fērfaksu no zāles.

Kad kārtība bija atkal atjaunota, karalis sāka runāt.

— Es gribētu zināt, — viņš skaidri, gandrīz nemaz nestostīdamies, teica, — kāda vara mani ir atsaukusi šurp? Vēl nesen es vedu sarunas Vaitas salā ar abām parlamenta palātām un man uzticējās. Mēs izstrādājām gandrīz visus

miera noteikumus. Es gribētu zināt, kāda vara — es domāju likumīgu varu, nevis bandītu un zagļu varu — izrāvusi mani no turienes un atvedusi šurp?

Bredšovs atbildēja:

— Angļu tautas vara tās tautas vārdā, kura jūs ievēlēja par karali.

— Es to noraidu, ser, — Kārlis svinīgi paziņoja. Ne velti viņš bija Džeimsa I dēls — tā Džeimsa, kurš piekrita teorijai par karaļa varas dievišķo izcelšanos. Šo teoriju, ko tēvs bija attīstījis un pamatojis savos traktātos, Kārlis Stjuarts zināja tikpat labi kā svētdienas liturģijas vārdus. — Anglijā nekad nav pastāvējusi vēlēta monarha vara, — viņš turpināja. — Pēdējo tūkstoš gadu laikā monarha vara ir mantota... Parādiet man jūsu tiesas likumīgos pamatus, kas balstītos uz dieva vārdu, svētajiem rakstiem vai karalistes konstitūciju, un es atbildēšu.

Pirms astoņdesmit gadiem diženā karaliene Elizabete, aizstāvot pret skotu lordiem savas «mīļotās māsas» Marijas Stjuartes suverenitāti, izteicās gandrīz vārds vārdā tāpat.

Un tagad karalis Kārlis I mierīgs un nesatricināms stingri stāvēja tajās pašās pozīcijās.

— Atcerieties, — viņš teica, — ka es esmu jūsu karalis, jūsu

likumīgais karalis. Manas pilnvaras, ko esmu likumīgi mantojis, ir devis pats dievs. Es tās nenolikšu jaunas nelikumīgas varas priekšā.

Bredšovs saprata, ka pieļāvis kļūdu: nevajadzēja dot karalim rokā šo trumpi. Patiešām vēl nekad līdz šim brīdim ne pēc kādiem monarhistiskas valsts likumiem tauta nav sodījusi savu karali un no šo likumu viedokļa nevar būt tiesīga to darīt. Dienas kārtībā tagad izvirzījās jautājums par jaunu, pilnīgi citādu likumu radīšanu, pretējā gadījumā izrādīsies, ka taisnība ir karalim, kad viņš paziņoja, ka neatzīst tautas tiesu par likumīgu. Tomēr bija ļoti svarīgi turpināt tiesas procesu, jo tikai tā tiesneši varēja parādīt tautai savas rīcības likumību.

Taču angļu tiesiskā apziņa šajos astoņdesmit gados bija stipri izaugusi un pavalstnieki nepavisam nedomāja atkāpties, kā to savā laikā bija darījuši skotu lordi, nokaunējušies par Elizabetes monarhistisko rājienu.

— Ser, jūs jautājāt, un jums atbildēja. Tagad tiesa gaida no jums noteiktu atbildi, — Bredšovs teica. — Jūs

varbūt neapmierina mūsu pilnvaras, taču mēs zinām, ka tās balstās uz dieva un angļu tautas gribu.

Taču karalis palika pie sava. Kāda nozīme te ir tautas gribai? Pastāv noteikta, uz mūžīgiem laikiem ieviesta kārtība. Cilvēkam nav tiesību to pārkāpt.

Strīdi varēja turpināties līdz bezgalībai, bet tad iejaucās zaldāti. «Taisnību, taisnību!» viņi sauca. Sēde tika atlikta līdz pirmdienai.

Izmantojot Bredšova kļūdu, Kārlis nākamajā sēdē, kas notika 22. janvārī, gatavojās uzbrukt. Pašā sākumā viņu brīdināja, ka viņa klusēšana tiks uzskatīta par savas vainas atzīšanu. Un karalis sāka runāt. Viņš pierādīja un pats tam noticēja, ka ir tautas tiesību aizstāvis.

— Ja runa būtu tikai par mani, — karalis teica, — es aprobežotos ar pirmajā dienā sniegto paziņojumu par šīs tiesas nelikumību ... Taču runa nebūt . nav tikai par mani, runa ir par angļu tautas brīvībām un tiesībām.

Bredšovs klausījās ļoti uzmanīgi, meklēdams karaļa izteikumos vājāko vietu.

— Ser, —- beidzot viņš iebilda, — mēs jums neļausim apstrīdēt Augstākās taisnības tiesas varu: šī sēde notiek pēc apakšpalātas gribas, un palātas priekšā jūs esat atbildīgs.

— Nē, es to noraidu, — karalis palika pie sava. — Nosauciet man kaut vienu precedentu — vai Anglijā kas tamlīdzīgs ir kādreiz noticis?

Šajā ziņā viņam bija taisnība. Jā, tāda precedenta nebija. Viss, kas tagad notika zem daudz ko pieredzējušām Vestminsterholas ozolkoka sijām, notika pirmo reizi. Pavalstnieki paši atklātā tiesas procesā tiesāja savu karali par valsts nodevību.

Taču šoreiz Bredšovs attapās.

— To, cik liels tautas brīvības un tiesību aizstāvis jūs esat, lai spriež visa Anglija un visa pasaule, — viņš teica. — Par cilvēka nodomiem liecina viņa darbi, un jūsu nodomi atstājuši asiņainas pēdas visā valstī.

, — Taisnību, taisnību! — atkal sauca zaldāti. Sēde bei

dzās, un nekas nebija izlemts.

_ Trešajā dienā, 23. janvārī, viss atkārtojās. Kārlis atteicās atzīt tiesu par likumīgu un atbildēt uz apsūdzību. Šajā dienā pārstāvju palāta pieņēma lēmumu, ka no šī brīža tā rīkosies «Anglijas parlamenta varas» vārdā. Līdz ar to karaļa vara tika pilnīgi noliegta.

Nākamajās divās dienās, 24. un 25. janvāri, sēdes Vestminsterholā nenotika: tiesa nopratināja lieciniekus Fresku palātā. Liecinieki pastāstīja, ka karalis, sākot karu ar parlamentu, pacēlis savu karogu Notingemā, citi bija redzējuši karali bruņās uz kaujas lauka, kur viņš cīnījies pret saviem pavalstniekiem, trešie dzirdējuši, kā valdnieks pavēlējis nežēlot gūstekņus... Rezultātā Kārlis tika atzīts par «tirānu, nodevēju un slepkavu, angļu valsts atklātu ienaidnieku». 26. janvāra rītā sešdesmit divi tiesas locekļi Fresku palātā pieņēma lēmumu: karalim tiek piespriests nāvessods, nocērtot galvu.

Sestdien, 27. janvāri, Vestminsterholā atkal bija ļaužu pārpilna. Karaļa ievešanu zālē pavadīja saucieni: «Taisnību, taisnību! Nāvessodu! Nāvessodu!»

Šoreiz karalis, tāpat kā iepriekš nenoņēmis cepuri, neapsēdās savā krēslā, bet vērsās pie Bredšova, sacīdams:

— Ser, atļaujiet man teikt vienu vārdu. Es ceru, ka nebūs iemesla mani pārtraukt — lūdzu, tikai vienu vārdu!

— Bet, ser, jūs tiekat uzklausīts visu laiku, — skanēja atbilde. — Uzklausiet vispirms tiesu!

— Es vēlos, lai mani uzklausa, — karalis neatlaidās, — tas attiecas uz to, ko gatavojas teikt tiesa. Steigā pieņemts spriedums tik viegli nav atceļams.

— Jūs uzklausīs pirnHs sprieduma pasludināšanas. Kungi, — Bredšovs griezās pie publikas zālē. — Apsūdzētais jau vairākkārt šeit stājies tiesas priekšā, lai atbildētu par saviem smagajiem noziegumiem, kas zināmi visai zemei. Tomēr viņš stūrgalvīgi atsakās atzīt savu vainu. Spriedums ir jau pieņemts, taču mēs esam ar mieru dot viņam vārdu, ja viņš atzīs tiesu par likumīgu.

Visi klausījās, elpu aizturējuši.

— Es vēlos, — karalis svinīgi iesāka, — lai mani uzklausa lordi un pārstāvji pilnā sastāvā. Man ir kāds priekšlikums, kas ir daudz svarīgāks karalistes mieram un manu pavalstnieku brīvībai nekā mana personiskā glābšana.

Zāle saviļņojās. Kāds priekšlikums? Ko karalis sadomājis? Varbūt

viņš grib atteikties no troņa sava dēla labā? Vai varbūt piedāvāt jaunus, daudz radikālākus miera noteikumus? Bet varbūt tā ir kārtējā viltība?

Rūdītie tiesneši saprata, ka valdnieka lūgums noliedz viņu tiesīgumu nevis tieši, bet netieši. Tomēr dažus pārņēma šaubas. No pēdējām rindām atskanēja apslāpētas balsis.

— Vai tad mums sirds vietā ir akmens? Vai mēs esam cilvēki vai ne? — to teica pulkvedis Daunss. Viņu apsauca, taču viņš pacēla balsi: — Lai ari tas maksātu man dzīvību, taču ļaujiet man runāt!

Kromvels, kas sēdēja pulkvedim priekšā, strauji atgriezās. Viņa acis meta zibeņus.

— Vai esat prātu zaudējis? — viņš rupji jautāja. — Par ko jūs, pulkvedi, domājat? Vai nevarat sēdēt mierīgi?

— Nē, nevaru! — Daunss pielēca kājās. — Milordi! — viņš skaļi sauca. — Klausiet savai sirdsapziņai, nenoraidiet apcietinātā lūgumu! Es lūdzu tiesu iet apspriesties!

Zālē sacēlās troksnis. Tiesneši nedroši piecēlās un izgāja blakus telpā.

— Kāpēc jūs traucējāt sēdes gaitu? — Kromvels bija ļoti saniknots. — Vai nesaprotat, ka jums darīšana ar visnežēlīgāko, visviltīgāko cilvēku? Viņu nedrīkst žēlot, pret viņa stūrgalvību nevajag būt iecietīgiem! Nedrīkst ticēt nevienam viņa vārdam!... Atzīstieties — varbūt jūs gribat glābt savu veco kungu un pavēlnieku?

Daunss atbildēja izaicinoši, šķiet, viņš patiešām negribēja saprast visa notiekošā nopietnību. Kromvels zaudēja pacietību.

— Pietiek! — viņš sauca. — Neklausīsimies šā svārstīgā cilvēka - spriedelējumos. Labāk atgriezīsimies zālē un izpildīsim savu pienākumu.

Kromvela autoritāte bija neapstrīdama, un tiesneši apsēdās savās vietās. Bredšovs noraidīja karaļa prasību un, nedevis viņam vārdu, teica garu runu, kas žilbināja ar juridiskiem terminiem un atsaucēm uz bībeli un Eduarda II, Ričarda II un Marijas Stjuartes laikiem.

— Pastāv līgums, — Bredšovs teica, — kas noslēgts starp karali un viņa tautu, un tas abām pusēm uzliek pienākumus: suverēna pienākums ir aizstāvēt savu tautu, tautas pienākums — būt uzticīgai suverēnam. Ja karalis reiz lauzis zvērestu un nav pildījis savus pienākumus, viņš līdz ar to ir iznīcinājis savu augstāko varu... Mēs veicam lielu, taisnīgu darbu. Ja arī mums, to darot, lemts aiziet bojā, mēs ar dieva žēlastību tomēr no tā neatkāpsimies.

Kārlis Stjuarts pielēca kājās, mēģināja atbildēt, protestēt. Par vēlu! Spriedums jau tika nolasīts:

— Minētajam Kārlim Stjuartam — tirānam, nodevējam, slepkavam un atklātam ienaidniekam — tiek' piespriests nāvessods, nocērtot galvu.

Tiesas locekļi piecēlās par zīmi, ka piekrīt spriedumam. Kārlis pielēca kājās.

- — Ser, vai dosiet man vārdu? — viņš vērsās pie Bred-šova.

— Nē, ser, jūs netapsiet uzklausīts, — tas atbildēja.

— Netapšu uzklausīts, ser?

— Ar jūsu atļauju, nē, ser. Sardzei Aizvediet apcietināto!

— Kā tad tā! Es nevaru runāt pēc sprieduma pasludināšanas? Ar jūsu atļauju, ser, es varu runāt pēc jebkāda sprieduma...

Kārlis runāja juceklīgi, stostījās, viņa seju klāja nāves bālums. Viņu ielenca zaldāti un ar varu aizvilka no zāles. Ausīs viņam skanēja kliedzieni: «Taisnību! Nāvessodu! Taisnību!...»

Tātad spriedums bija formulēts un pasludināts tautai. Tagad vajadzēja savākt tiesnešu parakstus. Un atkal radās grūtības: daudzi baidījās parakstīt savu vārdu zem nāves sprieduma. Klusējot piecelties zālē reizē ar citiem, paužot savu piekrišanu, — tas ir viens, bet pavisam kas cits pašrocīgi parakstīt sa-\fti vārdu zem sprieduma. Pret Anglijas karaļa nāvessodu atklāti uzstājās Holandes Ģenerālie štati, Argaila Skotijas valdība, karalis Luijs XIV. Parlamentam, Armijas padomei, tiesai, Kromvelam un Fērfaksam pienāca daudz vēstuļu ar lūgumu atcelt spriedumu;' katru dienu parādījās protesta pamfleti. Runāja, ka pats Fērfakss mēģinājis mīkstināt tiesnešu bardzību, norādīdams uz jauniem pilsoņkara draudiem, ja spriedumu izpildīs.

Tomēr nekas nespēja satricināt Kromvela virsnieku apņēmību. Virsnieki Volijs, Okijs, Hetčinsons, Gofe, Praids, Herisons, īvers, Hortons pirmie parakstīja spriedumu. Arī parlamenta republikāņi — Ledlo, Mārtens, lords Grejs — nevilcinājās. Taču daudzus vajadzēja pierunāt, pat piespiest. Viņi nevarēja saņemties un rakstiski apstiprināt savu piekrišanu, tāpēc centās izvairīties, minot dažādus argumentus. Arī šo jautājumu vajadzēja nokārtot Kromvelam pašam.

Sestdien, 27. janvārī, viņš ieradās pārstāvju palātā un sāka pārliecināt tos cilvēkus, kuri vienlaicīgi bija arī tie-

sas locekļi, lai paraksta spriedumu. Sājā pašā dienā viņš pieprasīja, lai parakstītos visi tiesneši. Kromvels bija ārkārtīgi uzbudināts: skaļi runāja un smējās. Viņa izturēšanās, gandrīz vai zaimojoša un neprātīga, bija neizprotama. Tikai nedaudzi saprata, cik ļoti saspringti viņa nervi. Zem sprieduma viņš parakstījās trešais un, darot to, nez kāpēc nošķieda ar tinti Henrijam Mārtenam seju, Mārtens Kromveļam atmaksāja ar to pašu. Tādā izskatā — ar nosmulētu seju, drudžaini spīdošām acīm, skaļš un uzstājīgs viņš staigāja no viena pie otfa un pierunāja, draudēja, izzoboja.

Pirmdien parakstu vākšana pārstāvju palātā turpinājās. Kāds no tās locekļiem, kas nebija ieradies tiesas sēdē, tagad, ieskatījies šeit, gribēja nemanīts pazust.

— Nu nē! — Kromvels iesaucās. — Visiem, kuri šeit ienākuši,

jādod savs paraksts, es gribu, lai viņi tūlīt parakstītos!

Ieraudzījis pulkvedi Ingoldsbiju, kurš arī nebija ieradies uz tiesas sēdi, Kromvels pieskrēja pie viņa, satvēra pie rokas, aizvilka pie galda, uz kura atradās spriedums, un, iespiedis viņam rokā spalvu, ar skaļiem smiekliem, vadot pulkveža roku, izveidoja parakstu: «Ričards Ingoldsbijs».

— Kaut arī jūs visu šo laiku slēpāties no manis, — Kromvels teica, — tagad jums jāparaksta šis papīrs, kā mēs visi to esam darījuši! ...

Tā tika savākti 59 paraksti. Cik viegli bija pēc tam Kromvelu*-vienu nosaukt par notikuma galveno vaininieku, vienīgo «karaļa slepkavu»! Maz bija to, kas saprata, ķa viņa temperamentu, autoritāti un neizsīkstošo enerģiju izmantoja daudz varenāki spēki. Viņš pats nebija iniciators, viņš tikai izpildīja svešu gribu. -

Uz laukuma Vaitholas priekšā skanēja āmuru klaudzieni — te cēla paaugstinājumu nāvessoda izpildīšanai. To apvilka ar melnu vadmalu tāpat kā bendes bluķi. Atklāto tiesas procesu vajadzēja noslēgt ar publisku nāvessodu. Bendi atrada ar lielām grūtībām: pat tie nebija ar mieru izpildīt tādu nedzirdētu nāvessodu.

30. janvārī agrā rīta stundā kādā no Vaitholas istabām, kur Airtons un Herisons pēc bezmiega nakts vēl gulēja, ienāca Kromvels un daži virsnieki.

— Jāsagatavo pavēle bendem, — viņi teica.

— Pulkvedi, — Kromvels griezās pie Hanksa. — Tas jādara jums: tā teikts tiesas lēmumā.

Hankss sāka atrunāties, kaut zināja, ka ģenerālis necieš iebildumus. Klātesošie aizturēja elpu. Kromvels klusēdams paskatījās uz viņu, pēc tam piegāja pie maza galdiņa ar rakstāmpiederumiem, kas stāvēja pie durvīm, paņēma papīra lapu un sāka rakstīt. Beidzis viņš pasniedza spalvu otram virsniekam Hekeram.

— Parakstiet jūs, pulkvedi! Nepaļausimies uz tādu stūrgalvīgu un neuzticamu puisi.

Hekers paņēma spalvu, noliecās un, neteicis neko, parakstīja savu vārdu.

Pa to laiku laukums Vaitholas priekšā jau sāka pildīties ar ļaudīm. Citi drūzmējās uz balkoniem, jumti krakšķēja no skatītāju smaguma. Veiklākie bija sakāpuši kokos. Atskanēja zirgu pakavu klaboņa, izraudzītas «dzelzs-vīru» vienības ciešās rindās ielenca paaugstinājumu un nostājās gar pils sienām.

Pulksten divos pēc pusdienas Kārlis, ģērbies melnā tērpā, iznāca uz paaugstinājuma tieši pretī Banketu zāles logiem, viņu pavadīja bīskaps Džeksons un daži virsnieki. Te jau gaidīja bendˆ un tā palīgi jūrnieku tērpos. Viņi bija uzlikuši parūkas, sejas slēpa maskas un pielīmētas bārdas. Karalis aizrādīja, ka bluķis ir pārāk zems — lai noliktu uz tā galvu, viņam būs jānoliecas ļoti zemu. «Tā vajag, ser,»

atbildēja bende. Bija neērti paskaidrot karalim, ka tā ir speciāli taisīts. Bendem būs vieglāk rīkoties, ja gadījumā upuris pretotos. Šādam pašam nolūkam uz paaugstinājuma grīdas blakus bluķim bija ierīkoti dzelzs āķi.

Diena bija auksta. Kārlis teica nelielu runu, ik pa brīdim ielūkodamies lapiņā. Viņš runāja par to, ka nav vainīgs. Parlamentu viņš apsūdzēja kara izraisīšana, bet armiju — rupja spēka lietošanā. Pats sev karalis pārmeta vienīgi to, ka pieļāvis grāfa Streforda sodīšanu ar nāvi. Viņš paziņoja, ka ir par «tautas brīvību», bet uzskata, ka «pavalstniekiem nav jāpiedalās valsts pārvaldē». Karalis palika karalis līdz galam un tagad runāja kā žēlīgs monarhs, pamācīdams savus pavalstniekus gluži kā nesaprātīgus un ļaunus bērnus. Viņš skaidri zināja, ka vara viņam ir dieva dota un, ja to atņem tik nežēlīgā veidā, tā nav viņa vaina.

Šī pārliecība deva Kārlim spēku saglabāt karalisku cieņu ari savā pēdējā — nāves stundā. Pēc Marijas Stjuartes viņš bija otrais kronētais karalis, kas piespiests nolikt galvu uz bendes bluķa.

Pūta brāzmaini ledains vējš, kas lika asarot karaļa acīm. Viņa vārdi nebija dzirdami pieklusušajā pūlī *— tautas masā, kas klusējot apliecināja, ka piekrīt visam šeit notiekošajam.

— Es mirstu par brīvību, — teica karalis, — esmu moceklis tautas vārdā... — Neviens cits, izņemot apsardzi, viņa vārdus nedzirdēja. Neviens vairs neticēja Anglijas monarham.

Beidzis runāt, Kārlis ar bīskapa palīdzību sabāza savus garos, nosirmojušos matus zem cepurītes, noņēma apmetni, noslīga uz ceļiem, nolika galvu uz bluķa un pēc īsas lūgšanas izstiepa uz priekšu rokas par zirni, ka viņš ir gatavs mirt. Bende ar vienu cirtienu atdalīja karaļa galvu. Palīgs to satvēra un pacēla augstu gaisā.

—• Lūk, te ir nodevēja galva! — viņš sauca.

Pāri pūlim pārvēlās tā kā vaids, kā nopūta. Vairāki cilvēki metās pie ešafota, lai iemērktu karaļa asinīs savus lakatiņus. Kavalēristi saslēdzās ciešāk un atstūma pūli no paaugstinājuma. Drīz vien ļaudis sāka atstāt laukumu un tas kļuva tukšs.

Kromvels nepiedalījās karaļa nāvessoda izpildīšanā uz laukuma. Kopā ar dažiem tuvākajiem virsniekiem viņš, kā stāsta, gremdējies lūgšanās.

Karaļa mirstīgās atliekas novietoja Banketu zālē — svinīgajā dzīru zālē, kas bija pieredzējusi daudz jautru un greznu mielastu. Naktī pēc nāvessoda izpildīšanas lords Sauthemptons ar savu draugu dziļās pārdomās sēdēja pie zārka. Pulksten divos naktī uz kāpnēm, kas veda iekšējās telpās, atskanēja lēni, smagi soļi. Kāds kāpa augšup uz Banketu zāli. Durvis atvērās, un ienāca cilvēks, no galvas līdz kājām ietinies apmetnī. Viņš piegāja pie karaļa mirstīgajām atliekām un, pārliecies pār zārku, ilgi skatījās nelaiķa sejā. Pēc tam pakratīja galvu

un nopūties izdvesa: «Nežēlīga nepieciešamība!» Lords Saut-hemptons sastinga; viņš pazina Kromvela balsi. Pastāvējis vēl brītiņu, ienācējs pagriezās un tikpat lēni, smagiem soļiem atkal aizgāja.

Vēlāk Kromvels vienmēr atzina, ka nāvessods piespriests taisnīgi, un nekad neizteica nožēlu. Ar lepnumu viņš paziņoja, ka viss ticis izdarīts nevis slepus, «pa kluso», bet atklātā procesā, pēc tiesas sprieduma un visas tautas priekšā. Karaļa nāvessodu viņš nosauca par «lielo kara augli», par «paraugtiesas sarīkošanu» galvenajam kara sācējam.

Tāpat domāja arī viņa tuvākie līdzgaitnieki, kuriem karaļa nāve nozīmēja «slavenu taisnības triumfu». Šis vēsturē pirmais tautas atmaksas akts bija galvenais buržuāziskās revolūcijas politiskais sasniegums, visaugstākais tās vadoņu un pirmām kārtām paša Kromvela revolucionārais pacēlums. Trešās kārtas ļaudis guva virsroku pār monarhiju un aristokrātiju. Viņi ticēja, ka karaļa nāve nepieciešama politiskai un reliģiskai brīvībai.

Karaļa sodīšana ar nāvi uz visiem laikiem izgaisināja mītu par karaļa personas neaizskaramību, par monarha pārdabisko nozīmību. Bija radīts lielais precedents — ja tā nebūtu, arī Luija XVI un Marijas Antuanetes sodīšana nevarētu notikt; ja tā nebūtu, republikas ideāli nevarētu iesakņoties tautu apziņā. Vecā, gadsimtiem ilgi pastāvējusī hierarhiskā pasaules kārtība bija satricināta, iestājās Jaunie laiki, jauno laiku vēsture.

Aprakstītos notikumus pavadīja ārkārtīgi drosmīgi un revolucionāri akti. Soda izpildes dienā, 30. janvāri, pārstāvju palāta paziņoja, ka uzskatīs par valsts noziedznieku ikvienu, kas pasludinās par troņmantinieku kādu no Kārļa Stjuarta pēctečiem. Kā redzams, liels lāsts smagi gūlās pār Stjuartu dzimtu, un tagad bija pienācis laiks tam piepildīties. 6. februārī bija iznīcināta lordu palāta. Un, beidzot, 7. februārī sekoja slavenais bils:

«Pieredze ir parādījusi un tādēļ palāta paziņo, ka šajā zemē karaļa tituls ir lieks un bīstams tautas brīvībai, drošībai un labklājībai; tāpēc no šī brīža tas tiek likvidēts.»

Tas nozīmēja republikas proklamēšanu. Jaunajā valsts spiedogā karaļa profila vietā bija attēlots krusts un arfa — Anglijas un Īrijas heraldiskie simboli — un zem tiem uzraksts: «Pirmajā ar dieva žēlastību atgūtās brīvības gadā».

Vil nodala. REPUBLIKĀNIS

Kui ii tas labums un tā brīvība, par kuru tik daudz runāts un tik dārgi samaksāts?

Li lberns

Es saku, ser, jums nav citas iespējas tikt galā ar šiem cilvēkiem kā vienīgi — satriecot viņus, citādi viņi satrieks mūs un uzkraus uz mūsu gal* vām un pleciem visu atbildību par izlietajām asinīm un izšķērdētajām karalistes bagātībām. Viņi padarīs par nederīgu un nevajadzīgu visu to, ko caur ciešanām un atsacīšanos jūs radījāt daudzu gadu ilgā darbā, un panāks, ka visā pasaulē saprātīgu ļaužu acīs jūs būsiet nožēlojama vārgu un gļēvu cilvēku paaudze, kuru iznīcinās un salauzīs nekrietns ļaužu dzimums, kādi patiesībā viņi ir. Tāpēc es jums vēlreiz atkārtoju, ser: jums viņi jāsatriec.

Ki om v e l s

Anglijā vairs nebija karaļa. Nebija arī lordu palātas. To likvidēja ar 17. marta aktu kā «nevajadzīgu un bīstamu». Par • augstāko valsts varas orgānu kļuva pārstāvju palāta, kas bija veikusi lielu darbu. Nācija nostājās uz jauna, neizpētīta ceļa. Vairs nebija Slepenās padomes, Zvaigžņu palātas, Karaļa aizbildnības tiesas, neeksistēja karaļa prerogatīva un veto tiesības.

Bija pienācis laiks organizēt jaunu likumdošanu. Tautai jādod jauna konstitūcija, jānosaka varas orgānu sastāvs un pilnvaras, jāpārskata likumi. 19. martā palāta pieņēma oficiālu aktu par monarhijas likvidēšanu.

19. maijā Anglija tika svinīgi proklamēta par republiku un brīvu valsti. No šī brīža to pārvaldīs parlamentā sapulcētie tautas pārstāvji. Bez tam tika paziņots: «Republikā tiesas spriešana notiek pienācīgā kārtā. Varenie nespēj apspiest vājos, un trūcīgie apgādāti ar nepieciešamo rocību. Visiem cilvēkiem dota taisnīga apziņas, personības un īpašuma brīvība.»

Jau februārī pieņēma lēmumu par Valsts padomes — augstākās izpildvaras orgāna izveidošanu, kas pakļauta pārstāvju palātai. Tā lemj ārpolitikas, Īrijas jautājumus,

pārzina armiju, floti, rīkojas ar delinkventu īpašumiem, tas ir, ar aizbēgušo vai tiesai nodoto Kārļa Stjuarta piekritēju īpašumu. Karaļa sola[18] tiesu nomainīja Augstākā sola tiesa.

Tie bija drosmīgi revolucionāri akti; ar tādiem Anglija, šķiet, tiešām varēja pārvērsties par taisnīgu demokrātisku republiku. Taču cildeno un augsto principu proklamēšana uz papīra ir viens, bet to realizēšana dzīvē — pavisam kas cits. Apakšpalāta sastāv no suverēnas tautas pārstāvjiem — «angļu brīvības sargātājiem», tā bija teikts dokumentos. Visi uzskatīja un iztēloja sevi par tautas pārstāvjiem —

gan tiesneši, gan armijas virsnieki, gan parlaments. Viņi bija piesprieduši karalim nāvessodu «tautas vārdā», bet karalis taču arī sauca sevi par tautas tiesību aizstāvi; viņš domāja, ka tauta ir piekrāpta. Jā, tauta cīnījās pret ienīsto karaļa absolūtismu; milzīgi lieli Londonas iedzīvotāju pūļi prasīja sodīt ar nāvi Strefordu; tauta — vienkāršie zemnieki un amatnieki — ar ieročiem rokās cīnījās pret kavalieriem, kas aizstāvēja karaļa prerogatīvu. Bet kas tagad bija nācis pie varas, balstīdamies uz tautas kustību? Kas izmantoja tautas uzvaras augļus? Patiesībā tā bija neliela ļaužu saujiņa — ne vairāk kā 50—60 cilvēku, kas bija palikuši palātā pēc daudzkārtējās bēgšanas, kad daudzi bija atkrituši vai izsūtīti, pēc satriecošās Praida tīrīšanas. Valsts padomē ietilpa visi tie paši cilvēki: armijas ģenerāļi un virsnieki (starp viņiem Kromvels, Fērfakss, Skipons, Ledlo, Hezlrigs), ievērojami tiesneši un juristi (Bredšovs, Vaitloks, Sentdžons). Pēc saraksta tajā skaitījās 41 cilvēks — un 31 no tiem tai pašā laikā bija arī parlamenta loceklis: Henrijs Vens, Henrijs Mār-tens... No aktīvajiem revolūcijas darboņiem tajā neiekļuva tikai Airtons un Herisons, jo viņi jau pirms parlamenta tīrīšanas bija uzstājuši, ka tas nekavējoties jāatlaiž. Par Valsts padomes sekretāru iecēla lielo dzejnieku Džonu Miltonu.

Kromvels tagad jutās kā īsts zemes saimnieks. To viņš manīja pats un redzēja, ka arī citi klusēdami atzīst viņa virsvadību, bailēs un godbijībā noliec galvu uzvarošās

armijas vadoņa, galvenā «karaļa slepkavas» priekšā. Pirmajā Valsts padomes pastāvēšanas mēnesi viņš bija tās pastāvīgs priekšsēdētājs, un tikai vēlāk šajā posteni tika iecelts Džons Bredšovs, kas bija tiesājis karali.

Šajās dienās Kromvels bija aizņemts, izprecinot dēlu Ričardu — vienkāršu, piemīlīgu un neveiklu lauku puisi. Cik ļoti viņš atšķīrās no cēlā, apdāvinātā Ro

berta — agri mirušā pirmdzimtā! Un nepavisam nebija līdzīgs arī sīkstajam zaldātam Oli veram, kas četrdesmit ceturtajā gadā nomira ar bakām! Ričardam nebija ne garīgu, ne militāru, ne arī kādu citu spēju. Visvairāk viņš mīlēja zirgus un medības un varēja caurām dienām dzīties pa purviem, medījot putnus. Viņš bija maiga, piekļāvīga rakstura cilvēks, kas nejuta nekādu noslieci ne uz zinātni, ne arī uz kādu praktisku nodarbošanos. Taču šis vājais radījums, iznīcīgā būtne tagad ir vecākais dēls, tātad mantinieks. Par viņu vajadzēja īpaši parūpēties.

Jau 1. februārī, dienu pēc karaļa nāvessoda, Kromvels ar starpnieku griežas pie sava nākamā radinieka, līgavas tēva finansista Ričarda Mēra. Viņš vienojas ar to par īpašuma jautājumiem un kontrakta noteikumiem. Kroinvelam ir sevišķi svarīgi, lai līgava Doroteja Mēra kļūtu par drošu Ričarda atbalstu, viņš cer uz viņas labvēlību, nosvērtību un stingru tikumību. Galīgais laulību

akts tiek noformēts aprīlī. Doroteja attaisnoja sava

vīratēva cerības — viņa bija piemīlīga un gudra. Jo ilgāk Kromvels viņu vēroja, jo vairāk viņa tam patika, un tas viņai dedzīgi pieķērās. Bet Ričardu Mēru Kromvels lūdza īpaši pasekot, lai viņa jaunais znots lasītu vairāk vēstures un ģeogrāfijas grāmatu — varbūt tas sāks nopietnāk gatavoties nākotnē gaidāmajiem lielajiem darbiem.

Pašam Ričardam tēvs rakstīja: Tu varbūt domā, ka man nav nepieciešamības mudināt Tevi mīlēt savu sievu. Lai pats dievs to Tev iemāca, citādi viss iznāks nejauki. Lai gan laulība nav noteikts sakraments, tomēr tā nozīmē neaptraipītu gultu un mīlestību. Kromvels pats visu mūžu bija centies godīgi mīlēt savu Elizabeti un uzskatīja, ka vienīgais stingrais laulības pamats ir tieši tāda mīla — nevis neuzticīgas, pārsteidzīgas, nejaušas aizraušanās auglis, bet gan apzinātu ikdienas pūliņu labais auglis — caur ciešanām panāktu pūliņu mīlēt, piedot, žēlot un vest uz priekšu, pie dieva.

Tajā laikā pie politiskā horizonta atkal sāka sabiezēt mākoņi. Angļu nedzirdētā nekaunība — dieva svaidītā karaļa publiskais nāvessods — monarhistiskajā Eiropā izsauca satraukumu un šausmas. Diplomātiskās attiecības ar jauno republiku tika pārtrauktas. Francija, Spānija un Austrija izteica «karaļa slepkavas» republikai oficiālu protestu. Pat protestantiskā Holande izturējās izaicinoši^— tā deva patvērumu Velsas princim. Nepārtraukti pienāca ziņas par franču vai spāņu karaspēka gatavoto intervenciju. Skotijā Velsas princis tika pasludināts par karali. Tas bija atklāts izaicinājums. Pašā Anglijā vēl turējās neieņemams cietoksnis Pontefrēkta — pēdējais kavalieru balsts. No ziemeļu un dienvidu grāfistēm pienāca ziņas par rojālistu nemieriem, Ekseterā kaut kādi cilvēki visu acu priekšā saplēsa aktu, kas aizliedza pasludināt kādu par karali.

Tika iespiests izaicinošs anonīms pamflets, kas saucās «Karaliskais vaigs» un ko bija sarakstījis it kā pats moceklis karalis. Tur tik spilgti un pārliecinoši bija attēlota lēnprātīga dievbijība un neskaitāmas citas nonāvētā karaļa labās īpašības, ka visai īsā laikā — tikai vienā gadā vien — pamflets piedzīvoja četrdesmit septiņus izdevumus. Un, kaut arī uz pamfletu atbildēja pats Džons Miltons, viņa skarbais, kaismīgais talants nespēja apklusināt republikas ienaidnieku šņākšanu.

Taču galvenās briesmas ^agad draudēja no Īrijas. Pats tuvākais kaimiņš bija pārvērties par ļaunprātīgu rojālistu perēkli. Februārī grāfs Ormonds noslēdza savienību ar īru katoļiem un gatavoja karaspēku, lai izceltu Anglijā desantu. Šeit ar savas flotes atliekām ieradās princis Ruperts, uz šejieni tika aicināts arī nākamais Kārlis II, lai visu vadītu. Īrija kļuva par piemērotāko placdarmu, kur varēja organizēt jebkuru intervenciju, koncentrēt republikai naidīgos spēkus.

Steidzīgi bija jādomā par karaspēka sūtīšanu uz Īriju. Bet, tiklīdz Kromvels un viņam tuvu stāvošās personas sāka par to runāt, radās

atkal tās pašas problēmas, kuras 1647. gadā gandrīz noveda valsti līdz katastrofai.

Lai savervētu armiju, ko nosūtīt uz Īriju, vajadzēja atlaist un pārformēt veco karaspēku. Bet kā to izdarīt, ja armijas algu parāds vēl līdz šai dienai nav samaksāts? To mēģināja dzēst 'kaut daļēji, pārdodot bijušā karaļa gleznas, mēbeles, bibliotēku un dārglietas. Tomēr drīz vien jaunā Valsts padome atzina, ka daudz ērtāk un pa-

tīkamāk izmantot to visu savu apartamentu iekārtošanai. Naudas joprojām trūka. Kur lai to ņem, ja Sitija ar lielu neuzticību un pat naidīgi izturējās pret karaļa sodīšanu un republikas nodibināšanu? Ja tautu māc pārmērīgi lielas nodevas un akcīzes un jebkuru brīdi var uzliesmot nemieri?

Tautas neapmierinātība — arī tā satrauca. Karš radīja sastingumu amatniecībā un tirdzniecībā; daudzi tūkstoši cilvēku bija izputināti. Nebija kur strādāt, un nabadzīgu skrandaiņu pūļi klaiņoja pa ceļiem. Trīs neražas gadi pēc kārtas iedragāja zemkopību, labība padārdzinājās, mājlopi nobeidzās. Četrdesmit tūkstošu vīru lielā armija bija smags slogs tautai. Nodokļi pieauga, baznīca joprojām ievāca desmito tiesu, lai gan bija pasludināta apziņas brīvība. Kopš kara sākuma nemitīgi pieauga gaļas, sāls, sveču, audumu un ogļu cenas.

Cilvēki cieta badu. 30. aprīlī Vaitloks ierakstīja savā dienasgrāmatā: «No Lankašīras ziņo par lielu maizes trūkumu, tā ka daudzas ģimenes nomirušas badā... No Ņūkāslas ziņo, ka Vestmorlendā un Kamberlendā uz lielajiem ceļiem daudzi mirst aiz maizes trūkuma; daži pamet savus mājokļus un ar sievām un bērniem pārvācas uz citiem apvidiem, lai saņemtu palīdzību, bet nekur nevar to dabūt...» Uz parlamentu straumēm vien plūda nabadzīgo ļaužu petīcijas — viņi sūrojās par cenu un nodokļu pieaugšanu, par ārkārtīgi zemo darba samaksu, par aukstumu un kurināmā trūkumu. «Ak, parlamenta locekļi un zaldāti!» viņi sauca. «Trūkums neatzīst likumus ... Mātes drīzāk nogalinās jūs nekā ļaus aiziet bojā savas miesas auglim, bet badam zobens un lielgabals nav nekas ... Paklausieties pie mūsu durvīm, kā bērni brēc: «Maizi, maizi! ...» Mēs kliegšus kliedzam: apžēlojieties par paverdzināto un apspiesto tautu!»

Tauta? Kromvela acīs tauta bija dievticīgie puritāņi, spēcīgie saimnieki, rentnieki, amatnieki — visi, kas ar savu godīgo darbu un īpašumu atbalstīja valsti. Tauta bija arī viņa armija. Bet visus šos salašņas — ubagus un klaidoņus, izputinātos būdiniekus un pilsētas plebejus —, tos Kromvels neuzskatīja par tautu. Domājot par nācijas labklājību, viņš vai nu tos nemaz neņēma vērā, vai arī baidījās no tiem. Sektanti, kurus agrāk viņš labprāt ņēma savā karaspēkā, tagad viņu uztrauca, un viņš

nepakustināja ne pirkstu, kad uzzināja, ka tos vajā, padzen no

dzimtajām vietām un iemet cietumā. Viņš nepakustināja ne pirkstu, lai atbildētu uz to petīcijām, izpildītu prasības. Dot tiem vienādas vēlēšanu tiesības ar pārējiem? Par to nevar būt ne runas. Leveleru «Tautas vienošanās», kas tika iesniegta parlamentā jau janvārī, bija pabāzta zem galda pārklāja un aizmirsta.

Taču paši leveleri nedomāja nolikt ieročus. Tagad viņi sāka runāt pilnā balsī un darīja to tautas vārdā. Tautai ir atņemta brīvība, un tai cenšas aizbāzt muti, lai neceļ troksni. Pret armiju izturas nicīgi: tūlīt pēc Kārļa Stjuarta nāvessoda, 2. februārī, virsnieki ierosināja pārstāvju palātai izdot likumu, kas draudēja ar karātavām ikvienam, kurš musinās uz nekārtībām armijā. Zaldātu mītiņi bija aizliegti, bet petīcijas atļāva iesniegt tikai ar virsnieku starpniecību.

26. februārī parlamentā ienāk protests no Londonas un Sautvorkas iedzīvotājiem. Iesnieguma autors bija tas pats nemierpilnais Lilberns, un protests saucās: «Anglijas jauno važu atmaskojums».

Līdz ar- karaļa nāvi tauta sarāvusi vecās važas, taču independentu republika uzliek tai jaunas. Tauta novesta līdz galējai nabadzībai, bet tai vēl glaimo, apgalvojot, ka tā ir vienīgā taisnīgā yara. Patiesībā visa reālā vara valstī nodota Valsts padomei un tās locekļiem «būs milzīgas iespējas padarīt sevi par absolūtiem un bezatbildīgiem darbiniekiem». Tāpēc parlaments jāatlaiž un tūlīt atkal jāsasauc jauns — pilnīgs, pārstāvniecisks. «Akts par pašatteikšanos», kas bija izdots jau 1645. gadā, bet tagad sen visu aizmirsts, jāpilda. Lielie intriganti, kas sagrābuši sev godavietas gan armijā, gan parlamentā, lolo republikas paverdzināšanas plānus. Vai viņi galu galā nekļūs par «absolūtiem valdniekiem, kā parlamenta, tā arī tautas kungiem un saimniekiem»?

Tautai leveleri savukārt izskaidroja: «Jūs gaidāt atvieglojumus un brīvību no tiem, kas jūs apspiež, jo kas cits ir jūsu apspiedēji, ja ne aristokrāti un džentrija, un kas ir apspiestie, ja ne jomeni, nomnieki, amatnieki un strādnieki? Tagad padomājiet, vai jūs savus paverdzinātājus neesat izraudzījuši par saviem atsvabinātājiem?»

Republika tikko bija nodibināta, bet leveleri jau aicināja tautu uz jaunu cīņu. «Celieties visi kā viens,» viņi

rakstīja, «uz cīņu par savu atbrīvošanos pret tiem, kas pievīluši jūsu uzticību un katru dienu cenšas jūs paverdzināt ... Ja jūs tūlīt neizmantosiet šo iespēju, tad varat būt pārliecināti, ka uzkraujat sev kaklā jūgu, kas izpostīs dzīvi, atņems tiesības un mantu kā jums pašiem, tā arī jūsu pēctečiem.» 1. martā astoņi zaldāti iesniedza Virsnieku padomē petīciju ar prasību atļaut zaldātu mītiņus, sankcionēt petīciju brīvu iesniegšanu, atlaist Valsts padomi un tiesas tribunālu. Augstāko virsnieku valdīšanu petīcija nopēla un lika saprast, ka armija nevēlas kalpot «atsevišķu personu godkārīgiem centieniem».

Kromvelu pārņēma trakums. Viņi uzdrīkstas dumpoties pēc uzvaras, kas iekarota ar tādām grūtībām! Viņi iedrošinās uzbrukt saviem komandieriem, prasīt to gāšanu! Marta sākumā, strīdoties palātā ar Henriju Mārtenu par šo leveleru nemiernieku bandu (Mārtens, protams, viņus aizstāvēja), Kromvels izrāva zobenu. Astoņi zaldāti, kuri bija iesnieguši petīciju, tika nodoti lauka kara tiesai. Piecus, kuri nevēlējās nožēlot grēkus, atzina par vainīgiem neslavas celšanā armijai un Valsts padomei, par dumpja izraisīšanas mēģinājumiem. 6. martā viņus veda gar ierindā nostādītiem pulkiem, atmuguriski uzsēdinātus zirgos, virs galvas katram salauza viņa zobenu un padzina no armijas.

Bet Londonā viņus svinīgi sagaidīja ļaužu pūļi, kas izteica viņiem savu līdzjūtību. Uzvarētie pārvērtās par uzvarētājiem, apkaunojums — triumfā. Divas nedēļas vēlāk viss šis notikums ar pieciem zaldātiem bija atspoguļots asā, izsmejošā pamfletā ar nosaukumu: «Lapsu medības no Ņūmarketas un Triplohītas līdz Vaitholai ar pieciem maziem dzinējsuņiem (kas agrāk dienēja armijā)» jeb «Liekuļiem grandiem norautas maskas (tā ka jūs varat viņus pazīt)». Pazīt «lapsas» patiešām nebija grūti. Kromvels, Airtons, Fērfakss — lūk, viltīgās lapsas, kas centās sagrābt varu savās rokās un paverdzināt tautu. «Vai vēl kādreiz ir bijusi tik melīga, nodevīga un noziedzīga ļaužu cilts kā šie cilvēki? ... Viņu lūgsnas, gavēņi, viņu sprediķi, mūžīgie citāti no Svētajiem rakstiem, dieva un Jēzus Kristus vārds, kas vienmēr skan viņu mutē! . .. Tikko jūs sākat ar Kromvelu par kaut ko runāt, viņš pieliek rokas pie krūtīm, paceļ acis pret debesīm un piesauc dievu par liecinieku. Viņš lies asaras, stenēs un vaidēs, un bēdāsies, pat sūtot jūs uz ešafotu... Tagad visai pasaulei ir skaidrs, ka virsnieku intereses ir pilnīgi

pretējas zaldātu interesēm: starp viņiem ir tikpat liela atšķirība kā starp Jēzu Kristu un Belcebulu, gaismu un tumsu ... Līdz šim pār mums valdīja karalis, lordu un pārstāvju palātas, bet tagad ģenerāļi, lauka tiesa un pārstāvju palāta. Mēs jums jautājam — kas ir mainījies? ...»

Pamflets bija pārpilns ar personiski pret viņu, Krom-velu, vērstiem uzbrukumiem. Viņu sauca par jauno karali, viņam vaicāja: «Ak, Kromvel! Ko tu gribi panākt?»

Viņš gribēja panākt kārtību, valsts labklājību (kā nu viņš to saprata), taisnību un revolūcijas iekarojumu saglabāšanu. Turpināt revolūciju viņš negribēja, jo baidījās. Bet viņam nebija nekādu šaubu, ka jāaizstāv tas, kas iekarots. 15. martā viņu iecēla par īru armijas virspavēlnieku. Viņam piedāvāja Armijas padomes priekšnieka posteni.

Ko viņam vajadzēja darīt? Cenšanos pēc personiskas varas, cenšanos kļūt par «jaunu karali» — to viņam pārmeta gan labējie, gan

kreisie, gan rojālisti, gan leve-leri. Viņš varētu atteikties no piedāvātā posteņa, nebraukt uz Īriju. Bet vai bez viņa būs iespējama uzvara? Vai bez viņa klātbūtnes nesairs parlamenta karaspēka nometne, vai partijas nesarausies?

Vajadzēja dot atbildi, un 23. martā viņš uzstājās Virsnieku padomes priekšā. Viņam, angļu skvairam, kas uz Īriju raudzījās kā laupījumu, kā bagātību pavairošanas līdzekli pats sev un sev līdzīgajiem, viņam īri bija barbari, kas nav žēlastības cienīgi. Kromvels atcerējās 1640. gada nemierus, atcerējās katoļu sazvērestības, pastāvīgos īru sakarus ar rojālistiem.

— Ja mēs nepapūlēsimies, — viņš teica, — tur aizstāvēt savas intereses, tad tās ne vien tiks pavisam samītas, bet īri turklāt visdrīzākajā laikā var izsēdināt sava karaspēka desantu Anglijā.

Viņa runā ieskanējās vēl viena doma: jāparūpējas par zaldātiem. Parlaments un komandieri tiem ir lieli parādnieki. Īrijas iekarošana spēs sniegt viņiem pamatīgu kompensāciju par tām nedienām un ciešanām, par tiem zaudējumiem, ko viņi pieredzējuši. Zaldātiem ir jāmaksā, viņus vajag labi ekipēt, apbruņot, apģērbt, un tad «ar dievpalīgu dosimies ceļā ...».

Runai bija panākumi. Tika nolemts lūgt Sitijai aizdevumu simt divdesmit tūkstošu mārciņu; Īrijas ekspedīcijas nodrošināšanai izdeva aktu par baznīcas un kroņa zemju pārdošanu.

Bet nākamajā dienā pēc Kromvela runas, 24. martā, tika publicēts vēl viens leveleru pamflets — «Anglijas jauno važu otrā daļa jeb Bēdīga izrāde par republikas nedrošo un bīstamo stāvokli, domāta Anglijas augstākajai varai — tautas pārstāvjiem». Rakstā bija atkal tie paši apvainojumi: «... to cilvēku netaisnība, alkatība un godkāre, kurus tauta izraudzījusi par saviem pārstāvjiem ... Šie cilvēki, kuri agrāk izlikās cīnāmies par brīvību, lai izskaustu sabiedrībā visas nelaimes, kā izrādījās, ātri spēja deģenerēties un piesavināties veco tirānu visrupjākos principus un praktiskās izdarības... Nodevīga un neuzticama rīcība attiecībā uz armiju, parlamentu un valsti...» Arī draudi: tie, kuri republikā sagrābuši varu, «tiks gāzti no viņu uzurpatoriskajiem augstumiem», jo «viņi jau pazaudējuši visas tautas simpātijas un tagad spēj noturēties tikai ar spēku».

Jaunais pamflets izraisīja valdības vīros pilnīgi saprotamu sašutumu. Tas tika nosaukts par «skandalozu, melīgu, apmelojošu grāmatu, kura musina uz nemieriem un jaunu karu». Autorus un izdevējus apsūdzēja nodevībā. 29. martā tās sarakstītājus — Lilbernu, Volvinu un vēl trīs cilvēkus — sauca Valsts padomes priekšā.

Lilbernam jautāja, vai viņš ir piedalījies skandalozā pamfleta izdošanā. Atbildēt uz šo jautājumu nozīmēja atkāpties no vārda brīvības principa. Atbildes vietā Lil-berns atkal sāka apvainot grandus. Raugoties tieši acīs Kromveļam, lai gan jautājumus uzdeva

priekšsēdētājs Bredšovs, Lilberns paziņoja, ka uzskata padomes varu par nelikumīgu un spēkā neesošu. Viņi paši esot padarījuši sevi par Anglijas valdniekiem neatkarīgi no tautas gribas, aiz slēgtām durvīm. Valsts padomei, kurā viņš redz tik daudz parlamenta locekļu, nevar piederēt tiesiskā vara: likumdevēji nevar būt tiesneši, jo citādi — kur lai meklē aizstāvību no netaisniem tiesnešiem?

Lilberns runāja daudz, steidzīgi, jauca vārdus, baidījās, ka viņu kuru katru bridi pārtrauks. Un tā arī notika: Bredšovs pavēlēja aizvest viņu blakus istabā un izsaukt Volvinu. Tad pārējos. Pēc tam arestētie ilgi sēdēja visi

kopā un klausījās vārdos, kas atskanēja caur puspievērtajām durvīm. Vārdi bija dzirdami te skaidrāk, te kā neskaidra dūkoņa; reizēm atskanēja atsevišķi izsaucieni. Valsts padomes locekļi par kaut ko strīdējās, kaislības iedegās, un dūkoņa pastiprinājās. Pēkšņi pret galdu nodunēja varens dūres trieciens un tam sekoja Kromvela pērkondimdošā balss:

— Es jums saku, ser, ka jums nav citas iespējas izrēķināties ar šiem cilvēkiem, kā vienīgi iznīcinot viņus. Citādi viņi iznīcinās jūs! .,. Visa atbildība par izlietajām asinīm nāks pār mūsu galvām!

Arestētie saausījās, saspringa. Tepat blakus, aiz sienas, trakoja cilvēks, kuru viņi kādreiz uzskatīja par savu draugu, bet tagad bija apzīmogojuši ar vārdu «nodevējs» un ienīda tāpēc, ka tas bija novērsies no viņu mērķa. Un šis cilvēks viņus ienīda. Dūre vēl vairākkārt triecās pret galdu.

— Atkārtoju, ser, jums viņi jāiznīcina!

Un tad viss apklusa. Leveleri saprata, ka šovakar viņiem nav lemts atgriezties mājās. Patiešām — naktī viņus visus aizveda uz Taueru.

Pēc dažām dienām Kromvels bija ar mieru pārņemt īru armijas pavēlniecību, un 30. martā viņa iecelšanu amatā apstiprināja pārstāvju palāta.

Taču viņa sirdi māca satraukums. Viņš meklēja savai rīcībai iekšēju attaisnojumu un nolēma 1. aprīlī uzstāties Vaitholā ar publisku svētrunu. Stundu pirms uzstāšanās Kromvels pavadīja vienatnē lūgsnās, pēc tam stingriem soļiem iznāca uz katedras. Acis bija pavērstas pret debesīm, rokas saliktas uz krūtīm, galva noliekta uz sāniem. «Kungs dievs,» viņš teica, «noņem no manis varu pār šo stipro tautu — Anglijas tautu, jo šī nasta ir par smagu, lai mani pleci to izturētu...»

Lilberna un viņa draugu leveleru arests izraisīja jaunus nemierus. Petīciju iesniedzēju bari trokšņoja Vest-minsteras priekšā. Petīciju, ko parlamentā iesniedza 30. martā, bija parakstījuši trīsdesmit tūkstoši cilvēku. Aprīlī notika vēl neredzēta demonstrācija: sadumpojās Londonas sievietes. Tikumīgās saimnieces, sievas un mātes izgāja uz ielas ar prasību garantēt tautas tiesības un atbrīvot ieslodzītos —

Lilbernu, Volvinu, Prinnu, Over-tonu. Sapulcējās vairāki tūkstoši sieviešu. Dragūni, kas sargāja parlamenta durvis, bez ļaunumā atvairījās no saniknotajām demonstrantēm ar laidēm.

Beidzot divdesmit pārstāvēm atļāva ieiet. Pie viņām iznāca deputāts. Ar īsti vīrišķu pārākumu viņš teica:

— Iesniegt petīcijas — tā nav sieviešu nodarbošanās. Labāk ejiet mājās un mazgājiet tur savus kastroļus.

Viena no sievietēm panācās uz priekšu.

— Ja arī kādai vēl kastroļi ir, — viņa teica, — tad nav palicis ko tur likt iekšā.

Pienāca otrs deputāts.

— Tas ir kas nedzirdēts, ka sievietes iesniedz parlamentā petīcijas.

— Kas nedzirdēts, jūs sakāt? — Kāda cita — kareivīgāka sieviete pavicināja roku deputātam pie paša deguna. — Ser, tas, kas ir neparasts, tāpēc jau nav nelikumīgs. Jūs taču nocirtāt karalim galvu — tas arī ir kas nedzirdēts. To taču, es domāju, jūs attaisnojat?

Kromvels iznāca uz sliekšņa. Troksnis, izsaucieni, lamāšanās pieauga. Pavisam netālu no sevis viņš ieraudzīja dusmu izķēmotu seju, izspūrušus matus zem sašķiebtas aubes, naidā degošas acis.

— Kāpēc jūs negribat pieņemt petīcijas no mums? Kad jums vajadzēja mūsu naudu un mūsu asinis, jūs klausījāt mūs! Jūs domājat, ka tagad mums nekā vairs nav, tomēr šis tas vēl ir atlicis gan, taču ne jums!

Kromvels juta, ka viņam zūd paļāvība saviem spēkiem. Šeit nevar izraut zobenu vai mesties barā ar dūrēm. Lai viņš, karavīrs, cīnītos ar sievietēm? Viņš jautāja:

— Ko jūs gribat?

Kādas stingras rokas satvēra viņu aiz apmetņa.

— Ko mēs gribam? Nācijai tās tiesības un brīvību, ko jūs mums apsolījāt! Jūs mums atbildēsiet! Mēs izrēķināsimies ar jums, ja uz arestēto galvas tiks aizskarts kaut matiņš! Jums viņi jāatbrīvo!

Velti Kromvels teica, ka viņi arestēti likumīgi, ka ir attiecīgs parlamenta dekrēts, ka viņus sodīs atklāti un pēc likuma. Sievietes neklausījās.

— Ser, — kliedza tā pati saniknotā fūrija, — ja jūs atņemsiet viņiem dzīvību, mēs neliksimies mierā, iekams nebūsim laupījuši dzīvību tiem, kuri vainojami viņu nāvē! Ser! Mēs nogalināsim arī jūs, ja jūs nokausiet viņus! .. *

Kromvelam un visai republikas valdībai nebija izvēles: šos cilvēkus tiešām vajadzēja apklusināt par katru cenu, citādi viņu drošprātība un tautas atbalsts iznīcinās jauno

iekārtu, varu un valsti. Pret viņiem jaciņās ar viņu pašu ieročiem: j-āizdod pamfleti, jāatmasko, jāapsūdz. Un tad parādījās pamfleti. Tajos bija rakstīts, ka leveleri ir bezdievji, ka viņi netic dvēseles

nemirstībai, bet Svētos rakstus uzskata par izdomājumu. «Viņi grib, lai neviens nevarētu nevienu lietu saukt par savu; no viņu vārdiem izriet, ka ikviena cilvēka vara uz zemes ir tirānija, pēc viņu domām, privātīpašums ir velna roku darbs... Viņi uzkūda strādnieku pret saimnieku, rentnieku pret zemes īpašnieku, pircēju pret pārdevēju, parādnieku pret aizdevēju, trūcīgo pret bagāto...»

Arī leveleri nepalika parādā: no cietuma viņi uz šo apsūdzību atbildēja ar manifestu. «Par mums izplata visneticamākās baumas,» viņi rakstīja. «It kā mēs gribot visus cilvēkus pēc mantas stāvokļa padarīt vienādus, it kā mēs nevēloties atzīt starp cilvēkiem nekādas kārtas un titulus, it kā mēs neatzīstot nekādu valdīšanu, bet tiecamies tikai pēc vispārīgas anarhijas...» Lai darītu galu visām šīm baumām, leveleri paziņoja: «Mums nekad nav nācis ne prātā padarīt visus vienādus attiecībā uz mantas stāvokli; un mūsu augstākais mērķis ir panākt tādu stāvokli republikā, kad ikviens drīkst rīkoties ar savu īpašumu pēc paša ieskatiem... Mūsu mērķis ~ pilnveidot valdību, nevis sagraut to, un, kaut arī tirānija ir ārkārtīgi slikta, tomēr n£ divām nelaimēm anarhija ir pati sliktākā...»

Pirmajā maijā no Tauera tiek izsūtīts jauns «Tautas vienošanās» variants — leveleri turpina cīņu. Pulkos pastiprinās aģitācija, viņi protestē pret sūtīšanu uz Īriju, atsakās atstāt Londonu, kamēr viņu prasības nebūs apmierinātas. Aprīļa beigās uzliesmo sacelšanās Volija dragūnu pulkā.

Bišopgeitstrītas kazarmās bija trokšņaini. 23. aprīlī tika saņemta ģenerāļa Fērfaksa parakstīta pavēle par pulka izvešanu no Londonas, bet līdz šim brīdim virsniekiem neizdevās pavēli izpildīt. Zaldāti pavisam atklāti atteicās paklausīt un izturējās izaicinoši. To paziņoja Fērfak-sam. 24. aprīlī sekoja otra — atkārtota pavēle, taču arī tā palika bez rezultātiem. Trīsdesmit apbruņotu zaldātu iznāca no kazarmām, ielauzās viesnīcā tajā pašā ielā un, draudot ar ieročiem, ar varu sagrāba visus savus eskadrona karogus. Nākamajā dienā nemieri turpinājās.

Zaldāti palika kazarmās, atteicās izpildīt virsnieku pavēles, nebija nekādas disciplīnas. Karavīri uzturējās telpās, par kaut ko apspriedās un laiku pa laikam iznāca uz ielas, kur jau salasījās pamatīgs pūlis. Zaldāti atrada ar pūli kopīgu valodu, daži karavīri jau teica runas.

25. aprīlī paklīda baumas, ka atbraucis Kromvels un Fērfakss. Notika aresti. Nākamajā dienā piecpadsmit zaldāti no Volija pulka stājās kara tiesas priekšā. Vienpadsmit no viņiem tika atzīti par vainīgiem, sešiem piesprieda nāvessodu.

Atkal nāvessodi, nošaušana. Vai tas republikai nav pārāk drūms iesākums? Viena asinsizliešana izraisa nākamo. «Kas cilvēka asinis izlej, tā asinīm caur cilvēkiem būs tapt izlietām...» Kromvels pieprasīja, lai piecus no sodītajiem apžēlotu.

Nāvessods tika vienīgi Robertam Lokjeram. Viņam bija divdesmit trīs gadi, bet karot viņš bija sācis no sešpadsmit gadu vecuma. Būdams drošsirdīgs, atklāts jauneklis un labs biedrs, viņš bija visu mīlulis. Tikko leve-leri armijā pacēla savu karogu, viņš tūlīt, ne mirkli nešaubīdamies, tiem pievienojās, ar sirdi un dvēseli atbalstīja «Tautas vienošanos», dedzīgi strīdējās ar grandiem Petni. Vīrā viņš atradās starp tiem, kas piestiprināja lapiņu ar konstitūcijas pantu fragmentiem pie cepures. Tagad viņam kā galvenajam dumpja iniciatoram bija jāmirst.

Tauera gūstekņi nosūtīja Fērfaksam vēstuli, kurā rakstīja, ka mierlaika apstākļos kara tiesa un sodīšana ar nāvi ir nelikumīga. Tas nav nekas cits kā slepkavība. To bija darījis Strefords Īrijā, un kurš gan neatceras, kas notika ar Strefordu? Lauka kara tiesas izmantošana un sodīšana ar nāvi mierlaika apstākļos bija viens no galvenajiem punktiem apsūdzībā pret viņu. Tādēļ viņš zaudēja galvu, lai to atceras tagadējie Anglijas valdnieki. Ka tikai viņus negaida tāds pats liktenis.

Taču šī vēstule Lokjeru neglāba. 27. aprīlī Londonā, Ludgeitshilā, pretī Svētā Pāvila baznīcas sētai, notika publiska eksekūcija. Pulks bija nostādīts kaujas kārtībā, muskešu stobri vērsti uz priekšu. Kad bungu rīboņa apklusa, nāvei nolemtajam ļāva teikt pēdējo vārdu. Roberts pacēla galvu:

— Draugi! Draugi zaldāti! Ar mani izrēķinās tāpēc, ka es uzstājos par angļu tautu, par jūsu privilēģijām un brīvību, un, patiesību sakot, jums vajadzētu pievienoties

tiem, kas cīnās par brīvību un tiesībām. Es saprotu, ka virsnieki pavēl jums šaut uz mani... Nevar būt, ka jūs vēlat nāvi tam, kurš gribēja jums tikai labu.

Zaldātu rindas tikko jaušami saviļņojās. Runātājs to ievēroja.

— Ai nē, lai mana nāve jūs nebaida, — viņš teica. — Gluži otrādi, lai tā jums iedveš drosmi, jo nekad neviens cilvēks nav gājis nāvē tik mierīgi kā es.

Atskanēja bungu rīboņa, tad komanda, zalve — un viss jau bija galā.

29. aprīlī sēru procesija virzījās pa Londonas ielām. Bija redzams, ka bēres ir neparastas — aiz zārka gāja daudzi tūkstoši ļaužu, bet no mājām, no šķērsielām plūda jaunas cilvēku straumes un pievienojās procesijai. Viņi gāja pa pieciem sešiem cilvēkiem rindā, seši taurētāji bez pārtraukuma spēlēja zaldātu sēru maršu. Rozmarīna ziedi, kas klāja zārku, sarkanām lāsēm krita uz ielas, tieši zem kājām nelaiķa zirgam, kuru, pārklātu ar melnu līķautu, veda aiz zārka — kā slavena augstmaņa bēru procesijā. Daudziem pavadītājiem pie cepurēm blakus melnajai lentei bija piestiprināta vēl zilizaļā — leveleru jūras viļņu krāsa.

Garais gājiens, izstiepies cauri daudziem kvartāliem, virzījās uz

jauno Vestminsteras kapsētu. Valdīja klusums. Nebija dzirdamas ne sarunas, ne nopūtas, pat ne raudas, skanēja vienīgi sērās tauru skaņas. Kā pārņēmušas vīriešu skarbumu un drosmi, simtiem sieviešu, noslēdzot procesiju, skumji klusēja.

Pie kapsētas gaidīja vēl vairāki tūkstoši cilvēku, un tūkstošiem taisījās tiem pievienoties. Lokjera nošaušana neapmierināto rindas nevis nobaidīja vai izklīdināja, bet, gluži otrādi, saliedēja tās, pildot sirdi ar naidu un gatavību cīnīties. Kromvels pārrēķinājās, cerēdams ar vienu nāvessodu apspiest nemierus. «Daudzi uzskatīja šīs bēres par pļauku parlamentam un armijai.» Vaitloks ierakstīja dienasgrāmatā. Nemiernieku kustība pieauga.

Leveleri Kromvelam šajā laikā sagādāja visvairāk rūpju. Tie bija viņi, nolīdzinātāji, nostgāzēji, dumpinieki, kas visvairāk apdraudēja republiku tās pastāvēšanas pirmajos mēnešos. Aiz viņiem stāvēja armija — un tas bija pats bīstamākais. Tāpēc ar viņiem vajadzēja izrēķināties. Taču šajās dienās parādījās arī citas, vēl satraucošākas

draudu pazīmes. Arī šie bija kreisie, kas apdraudēja republiku, tiesa gan, no pirmā acu uzmetiena — ne tik stipri. Februārī no Noričas tika iesniegta petīcija, ko bija sarakstījuši cilvēki, kuri nosauca sevi par «Piektās monarhijas ļaudīm». Viņi ticēja, ka pēc četrām lielajām laicīgajām impērijām — Asīrijas-Babilonijas, Persijas, Grieķijas un Romas, kuras pastāv vēl šodien, nāks Piektā impērija — Jēzus Kristus tūkstoš gadu miera valsts, kad uz zemes valdīs labestība, taisnība un laime. Karaļa nāve viņu cerības bija pastiprinājusi. «Jēzus Kristus nāks», viņi rakstīja, «sagatavojieties viņa atnākšanai! Padzeniet negodīgus draudzes ganus, atceMet baznīcas desmito tiesu!»

Bet aprīlī Valsts padomē ienāca ziņas par kaut kādu trīsdesmit četrdesmit cilvēku lielu grupu, kuri nosaukuši sevi par «patiesajiem leveleriem» un sākuši netālu no Vindzoras, Kobhemas draudzē, Svētā Džordža pakalnā, uzirdināt nevienam nepiederošo zemi un sēt tajā turnepšus, pupas un burkānus. Visus, kas vien vēlējās, viņi aicināja pievienoties un apsolīja ēdienu, dzērienu un apģērbu bez maksas. Varbūt viņi bija nodomājuši nojaukt žogus un, ielaužoties svešā īpašumā, uzrakt zemi arī tur. «Ir iemesls baidīties,» bija teikts ziņojumā, «ka viņiem kaut kas padomā...»

Apkaimes iedzīvotāji nāca pie viņiem, skatījās. Zemes racēju nolūki vispār šķita miermīlīgi, kaut gan viņu runas lika klausītājiem uzmanīties. No viņu atbildēm uz ziņkārīgo jautājumiem izrietēja, ka drīz vispār visi cilvēki ies uz tukšajiem zemes gabaliem, sāks rakt zemi un tādā veidā rūpēsies par savu iztiku. Iznāca, ka drīz uz zemes nebūs bagāto un nabago, strādnieku un kungu, visi strādās un visiem būs kopīgs īpašums.

Kļuva zināms, ka šie racēji — digeri — jau izlaiduši vairākus pamfletus. Pats ievērojamākais to sacerētājs bija kāds Džerards

Vinstenlijs, izputējuša Lankašīras tirgoņa dēls, izglītots, bet neveiksmīgs cilvēks. Reiz viņu piemeklējusi mistiska atklāsme — viņš sadzirdējis no debesīm atskanam vārdus: «Strādājiet kopīgi, kopā ēdiet maizi un sludiniet to visai pasaulei.» Kopš tā laika viņš aicināja dzīvot visiem kopā, nesadalīt zemi un mantu «manā» un «tavā», nepirkt un nepārdot, bet visiem strādāt kopā un kopīgi arī izmantot savu roku darba augļus. «Es esmu pārliecināts,» viņš rakstīja, «ka zeme radīta tādēļ, lai tā būtu kopīgs īpašums visiem, kas uz tās dzīvo,

un, ja tā patiesi ir, tad neviens nedrīkst būt kungs pār citiem, zeme ir radīta tādēļ, lai visi cilvēku dzimtas dēli un meitas brīvi dzīvotu uz tās.»

Arī citos pamfletos bija runāts par to pašu. «Gaisma, kas atspīd Bakingemšīrā, jeb Visā pasaulē dažādo verdzības paveidu galveno pamatu un pirmcēloņu atklāšana» — tā sauca vienu no pamfletiem. Tajā bija apgalvots, ka visu ļaunumu galvenais cēlonis uz zemes ir privātīpašums. Visi cilvēki bija radīti vienlīdzīgi un brīvi, un kopīgi viņi izmantoja visas dabas bagātības. Bet alkatība un varaskāre noveda pie zemju sagrābšanas, tā ka gan zeme un koki, gan zvēri un putni nonāca nedaudzu ierāvēju rokās, bet visi pārējie bija dzīves atstumtie un kļuva par viņu vergiem. «Nabaga apspiestās angļu tautas deklarācijā», ko līdz ar citiem bija parakstījis arī Vinstenlijs, digeri rakstīja: «Mēs paziņojam jums, kas sevi saucat par lordiem un zemēs kungiem, ka taisnības valdnieks ir tiktāl apskaidrojis mūsu dvēseles, lai mēs saprastu, ka zeme nav īpaši jums radīta, lai jūs būtu tās kungi un mēs jūsu vergi un kalpi, bet ka zeme tapusi radīta tādēļ, lai tā būtu visiem kopīgs īpašums ... Mūsu dvēseles sāk atsvabināties no verdziskām bailēm to ļaužu priekšā, kuri ir līdzīgi jums... Mēs esam apņēmušies uzrakt un iekopt kopienu un neapstrādātās zemes visā Anglijā...»

Taču rūgti maldītos ta% kas domātu, ka digeri gatavojas spēkam stāties pretī ar spēku. Nē, šis cejs, kā jau vēsture to parādījusi, pie laba gala neved. Cik gadsimtu jau cilvēki it kā seko kristiešu mācībai, bet rīkoties pēc evaņģēlija līdz šim laikam neprot un negrib. Mēs neatņemsim ar varu jūsu īpašumus, digeri apgalvoja lordiem. Mēs apstrādāsim tikai kopienu — nevienam nepiederošu zemi. Mūsu piemērs jūs iedvesmos un atgriezīs uz pareizā ceļa, un jūs, lordi, nāksiet strādāt kopā ar mums.

Saņēmusi visas šīs ziņas, Valsts padome tūlīt pavēlēja nosūtīt uz Kobhemu kavalēristu vienību un izklīdināt musinātājus. Grandi nojauta, ka šis dumpīgo ļaužu bars ar savu nelikumīgo rīcību var izraisīt bīstamas sekas. Viņi sagraus republikas mieru un kārtību tādā mērā, kā neviens līdz šim vēl nav darījis. «Gādājiet,» bija teikts pavēlē, «lai uz Kobhemu tiktu nosūtītas vairākas jātnieku vienības, kas izklīdinātu ļaudis, kuri rīko tamlīdzīgas sa-

nākšanas, un turpmāk tādām izdarībām tiktu likti šķēršļi, lai neapmierinātā partija nevarētu sanākt līdzīgu ļaužu aizsegā, sapulcēties nozīmētajā vietā un nodarīt valstij vēl lielāku ļaunumu.»

19. aprīlī pie Svētā Džordža pakalna pieauļoja divi kavalērijas ēskadroni. Kapļi ritmiski klaudzēja siltajā pavasara gaisā, trīsdesmit vai četrdesmit cilvēku rušināja zemi plašā laukā cīruļu dziesmas pavadījumā, Sājā mūžvecajā, miermīlīgajā ainā nebija saskatāms nekas dumpīgs un bīstams. Eskadrona komandieris paraustīja plecus: kādēļ viņam lika izklīdināt šo saujiņu nožēlojamu zemes racēju, .kas nevienam nekā ļauna nedara?

Viņš parunāja ar tiem, kuri sauca sevi par galvenajiem (tie bija Vinstenlijs un Everards, bijušais zaldāts), un šī saruna tikai nostiprināja viņa pārliecību, ka racējiem ir vismiermīlīgākie nolūki. Viņi paziņoja, ka neaizstāvēsies ar ieročiem. Pavēlējis racējiem izklīst, eskadrona komandieris lika Vinstenlijam un Everardam ierasties pie ģenerāļa Fērfaksa Londonā un sniegt paskaidrojumus par savu rīcību. Tie abi piekrita un bez kavēšanās devās ceļā.

Ar to arī sākās nepatikšanas. Kad armijas virspavēlnieks ģenerālis Fērfakss 20. aprīlī iznāca pie šiem cilvēkiem, tie neatrada par vajadzīgu noņemt viņa priekšā cepures. Ģenerālis neziņā paskatījās uz apkārtstāvo-šajiem.

— Kāpēc jūs nenoņemat cepures viņa augstības priekšā? — adjutants stingri jautāja skrandaiņiem.

— Tāpēc, ka viņš ir tāds pats dieva radījums kā mēs, — skanēja atbilde.

Uz jautājumu, ko viņi grib un kāpēc rok zemi, digeri atbildēja, ka viņiem, tāpat kā visiem Anglijas nabadzīgajiem ļaudīm, ir tiesības apstrādāt nevienam nepiederošo zemi un mierīgi izmantot sava darba augļus.

Viņiem atļāva atgriezties mājās. Un viņi atkal ķērās pie sava darba. Varasvīri pagaidām it kā atstāja viņus mierā, un uz Svētā Džordža pakalna, tāpat kā uz citiem vecās, labās Anglijas pakalniem, rosījās jauno sapņotāju un ideālistu salīkušie stāvi.

26. aprīlī iznāca Vinstenlija pamflets ar nosaukumu «īsteno leveleru karogs pacelts jeb Kopības iekārta, ko atklājuši un ieteikuši cilvēkbērni». «Ak, Anglijas vara,» rakstīja Vinstenlijs, «kaut arī tu devi solījumu pārvērst tautu par brīvu tautu, aiz savas patmīlīgās dabas tu

iegrūdi mūs vēl lielākā verdzībā... ŠI pati tauta, kurai tu apsolīji brīvību, tagad ir tiesu, miertiesnešu un komiteju apspiesta, mūs liek cietumā... Lendlordus ieceļ tiesnešu, valdītāju un valsts ierēdņu amatos... Ļaudis, kas skaitās tautas drošības aizstāvji ar šķēpa spēku, no lielās algas, dažādajiem kara ieguvumiem un citiem ienākumiem gūst daudz naudas, pērk par to zemi un top par lendlordiem.» Pamfletā bija runāts par nolādētajiem iežogojumiem, par nodokļu

smagumu, par to, ka tautu apspiež nodokļu ievācēji, desmitās tiesas īpašnieki, kungi, juristi... Vinstenlijs pareģoja, ka drīz «visas kopienas zemes un neapstrādātos laukus Anglijā un visā pasaulē ieņems ļaudis, kuriem nekas nepieder, un tas būs taisnīgi darīts».

Jā, varasvīri kādu laiku atstāja digerus mierā, jo bija nobrieduši citi, draudošāki notikumi: karš Īrijā, dumpji armijā. Taču nesnauda kaimiņi — turīgie frīholderi[19] un jomeni. Šie stipiie saimnieki dzīvoja un gribēja dzīvot, ievērojot savas laicīgās intereses; viņi taupīja katru grasi, krāja mantu un negribēja ne ar vienu dalīties — kāpēc tas būtu jādara? Viņu acīs Kobhemas sapņotāji bija īsti ienaidnieki: tie nebija tādi kā visi, tie nesaprata, vēl vairāk — tie noraidīja šīs laicīgās pasaules intereses. Ziņkārīgo pūļi ap zemes racējiem pieauga, viņu noskaņojums tapa arvien kareivīgāks, viņi mēģināja strīdēties, draudēja. Viņi gāja sūdzēties beilifiem un lordiem, viņi nevarēja ciest šos mierīgos nemiera cēlājus, kas bija cēlāki garā nekā viņi paši. Enerģiskākie no šiem godājamiem cilvēkiem sāka rīkoties: digeru būdas pa naktīm kāds nojauca, viņu sējumus izmīdīja, darbarīki lūza. Vietējā vara, kas provincē vienmēr ir vairāk aprobežota un nežēlīga, sagrāba racējus, piekāva viņus, meta cietumā un citādi sodīja.

Taču digeri atkal iznāca tīrumā — un ne tikai uz Svētā Džordža pakalna, bet arī Northemptonā, Kentā un citās grāfistēs. Šī mierīgā, ārēji nevarīgā un nevainīgā kustība independentu republikai kļuva gandrīz vai par draudīgāku spēku nekā armijas nepaklausība.

Izskatījās, ka tomēr sāksies jauns — trešais — pilsoņu karš. Valstī nemaz nebija miera, ieročus nebija iespējams nolikt, kaislības nenorima. Tagad nesaskaņas valdīja nevis starp rojālistiem un parlamenta piekritējiem, bet pašā parlamentā un armijā.

Dumpojās armijas apakšējie slāņi. Gan vienā, gan otrā -vietā bija dzirdams par atklātu nepaklausību, dumpīgiem izlēcieniem, protestiem. Lokjera nošaušana nevienu nebija nomierinājusi, bet — gluži otrādi — pastiprinājusi cīņu. Šo neapmierināto priekšgalā, protams, bija leveleri. Pirmajā maijā Tauera gūstekņi — Lilberns, Overtons, Volvins, Prinns — izlaida vēl vienu «Tautas vienošanās» izdevumu, kurā, balstoties uz vispārīgām vēlēšanu tiesībām, prasīja nekavējoties sasaukt jaunu parlamentu.

6. maijā sacēlās karaspēka,, daļas Solsberi — virsnieki tika aizvākti un pavēli par došanos uz Īriju nolemts nepildīt. «Mēs griežamies pie visiem saprātīgajiem cilvēkiem,» sacelšanās dalībnieki paziņoja, «un jautājam: vai tas ir taisnīgi un loģiski, ka mūs sūta uz citu zemi, kamēr mēs neesam neko labu paveikuši savās mājās?»

Nemierniekiem Solsberi pievienojās Airtona pulka zaldāti; sacēlušies pulcējās kopējā mītiņā netālu no Solsberi un šeit 11. maijā sastādīja deklarāciju. «Mēs nolēmām pielikt visus savus spēkus,» viņi rakstīja, «lai ar dieva palīgu šajā nelaimīgajā nācijā tiktu nodibināta

īstā iekārta, atjaunots miers un zeme atbrīvota no tirānijas... Lai zina visa pasaule, ka mēs esam nolēmuši šajā izmisušajā nācijā nodibināt tādu valsts iekārtu, kuras formas un metodes izklāstītas «Tautas vienošanās» lappusēs un kuru miera panākšanai 1649. gada 1. maijā ieteica apakšpulkvedis Džons Lilberns, kā arī Viljams Volvins, Tomass Prinns un Ričards Overtons ... Lai zina visa brīvā angļu tauta un visa pasaule: mēs uzskatām, ka labāk mirt par brīvību nekā dzīvot verdzībā, un tāpēc esam sapulcējušies un apvienojušies, lai ar zobenu rokās atbrīvotu sevi un savu dzimteni no verdzības un apspiestības ...»

Otra sacelšanās uzliesmoja Benberi, netālu no Oksfordas. Tās priekšgalā atradās kapteinis Viljams Tompsons, enerģisks un gudrs vadonis. Viņš jau pašā sākumā paziņoja zaldātiem, ka viņu sāktajai kustībai tikai tad būs panākumi, ja viņi apvienosies ar citiem nemierniekiem un darbosies kopā.

Kā apklusināt un pārtraukt šo dumpošanos? Kā apmierināt zaldātu prasības, nepakļaujot briesmām valsts pamatus? Varasvīri sāka rīkoties: četrsimt cilvēku liela apbruņota vienība ieņēma Taueru, lai pastiprinātu cietumnieku apsardzību un garantētu cietokšņa drošību, ja Londonā leveleri sāktu dumpoties. Pie Lilberna un viņa biedriem pavēlēja nevienu nepielaist, pat sievas, bērnus un kalpotājus ne. Ģenerālmajoram Skiponam bija pavēlēts turēt galvaspilsētas karaspēku kaujas gatavībā.

9. maijā Kromvels runāja Haidparkā izvietoto karaspēka daļu skatē. Viņš iesāka mierīgi, laipni. Viņš visu saprot: zaldātu vajadzības patiešām ir lielas. Viņš zina, ka ierindas kājnieks saņem trīsdesmit reizes mazāku algu nekā ģenerālis un daudz mazāku nēkā virsnieks. Bet arī šos trūcīgos maksājumus kājnieks neredz, jo alga tiek aizturēta vairākus mēnešus. Un tagad viņus dzen uz Īriju, neapmierinājuši nevienu viņu prasību šeit, mājās. Unˆ Kromvels paziņo, ka visi, kas vēlas atstāt armiju, var to brīvi darīt, un viņiem izmaksās visu naudu, kas pienākas. Tikai šodien, 9. maijā, parlaments pieņēmis aktu par parādu samaksu zaldātiem, pārdodot karaļa un viņa ģimenes īpašumus. Turklāt desmittūkstoš sterliņu mārciņas, kas bija paredzētas flotei, tagad nodotas armijas vajadzībām.

Taču tas vēl nebija viss. Kromvels zināja, ko gaida no viņa, tāpēc runāja pārliecinoši, akcentēdams svarīgāko. Parlaments nolēmis izdot aktu, kurā paredz atlaist pats sevi, un noteikt jaunas pārstāvju vēlēšanas tik drīz, cik ātri vien būs iespējams. Ticiet parlamentam, ticiet saviem drošsirdīgajiem ģenerāļiem — viņi neļaus kopējam ienaidniekam svinēt uzvaru.

Zaldātu noskaņojums palika tikpat naidīgs. Kromvels redzēja sadrūmušas sejas, neuzticīgus skatienus, nicīgus smīnus. Kāds no pēdējām rindām mēģināja pat viņam iebilst, taču virsnieki to drīz vien apklusināja. Laizdams acis pār rindām, Kromvels pēkšņi pavisam

netālu ieraudzīja pie dažām cepurēm zilzaļas lentes. Atkal ieveleri! Senais niknums sāka vārīties krūtīs, viņš atkal, tāpat kā Vīrā, iespieda zirgam piešus sānos un, lauzdamies iekšā zaldātu rindās, pastiepās līdz nīstajai lupatiņai un ar asu tvērienu to norāva.

— Pavēlu pulkam nekavējoties doties prom! — viņš kliedza, ielikdams šajā frāzē visu savu atlikušo niknumu.

Pēc dažām dienām viņi ar Fērfaksu jau auļoja uz dien-

vidrietumiem — sacelšanās karaspēka daļās ap Solsberi bija pieņēmušas tādu vērienu, ka tikai regulārā karaspēka daļas varēja tās apspiest. Kromvelam aiz muguras virzījās «dzelzsvīru» izlases spēki — četrtūkstoš kavalēristu. Viņi tagad gāja cīnīties ar saviem brāļiem — pašu armijas zaldātiem — leveleriem, republikāņiem.

No majora Vaita, bijušā levelera, kas tika aizsūtīts pie nemierniekiem uz pārrunām, Kromvels uzzināja, ka Tompsona galvenie spēki, izvairīdamies no sadursmēm ar citām parlamenta armijas daļām, virzās no Benberi uz Solsberi, lai savienotos ar turienes nemierniekiem. Krom-velā no jauna pamodās mednieka azarts, karavadoņa mākslas meistarība, nedzēšamas slāpes pēc cīņas un uzvaras. Viņš pavēlēja doties uz priekšu ātrā, ļoti ātrā, ļ trauksmainā, gandrīz neticami ātrā maršā. Sestdien,

14. maijā, viņi četrdesmit piecas jūdzes pieveica nedaudzās stundās — un ap pusnakti pilnīgā tumsā piejāja pie Bērfordas.

Nemiernieki, noguruši garajā ceļā, mierīgi gulēja pilsētiņas mājās, bēniņos, zirgu staļļos. Atseglotie zirgi snauda.

Tas bija tieši tas, kas vajadzīgs. Kromvela jātnieku vienība uzbruka guļošajai pilsētiņai kā lavīna, savā ceļā izminot sakņu dārzus, ielaužoties zirgu staļļos, šaujot logos. Pamodušies nemiernieki sākumā neko nesaprata un sāka atšaudīties. Cīņa kļuva arvien nežēlīgāka, arvien biežāki tapa muskešu šāvieni no logiem, no stūriem, no šķūņiem. Spēku samērs bija pārāk nevienāds, uzbrucēju priekšrocības pārāk lielas. Uz rīta pusi kaujas troksnis pieklusa un apmēram četrsimt puskailu gūstekņu tika ieslēgti pilsētas baznīcā. Kā trofejas ieguva gandrīz deviņsimt zirgu un divpadsmit karogu. Kritušo bija tikai daži cilvēki, un daudziem, arī kapteinim Tompsonam, nakts aizsegā izdevās aizbēgt un paslēpties mežā.

No rīta notika lauka kara tiesa. Četriem cilvēkiem — kornetam Tompsonam, aizbēgušā kapteiņa brālim, kaprāļiem Dannam, Čērčam un Perkinsam — piesprieda nāvessodu. Danns izteica nožēlu, ķērās pie pamfleta rakstīšanas, kas bija vērsts pret dumpi, un pēdējā brīdī viņu i apžēloja. Pārējos trīs nošāva baznīcas pagalmā, un viņi sagaidīja nāvi ar cieņu. Pie pārējiem, kas bija ieslēgti baznīcā, pēc dažām dienām ienāca Kromvels. Viņš tos uzrunāja un teica, ka tie, bez šaubām, ir pelnījuši nāvessodu, taču viņš, Kromvels, tiem piedod. Ar priekšzīmīgu dienestu viņiem jācenšas izpirkt sava vaina un jākalpo republikai.

Viņus izformēja dažādos pulkos.

Kapteinis Tompsons ar diviem eskadroniem parādījās Northemptonas grāfistē. Pie viņa sāka pulcēties izklīdināto nemiernieku paliekas, taču drīz parlamenta kavalērijas vienības viņus panāca Velingboro tuvumā un sakāva. Smagi ievainotais Tompsons, redzēdams, ka viņa spēle zaudēta, iejāja mežā, bet krūmos viņam uzbruka divdesmit kavalēristu. Cīņa bija īsa. Divus, tiesa gan, viņam izdevās pieveikt, taču pārspēks bija pārāk liels. Viņu ielenca, un drīz izmisīgie mēģinājumi palikt dzīvam, izglābties, atsist nežēlīgos triecienus beidzās. Varonīga nāve kaujā ir drosmīgāka nekā kaunpilnais nāvessods.

Kromvels atkal — jau kuro reizi! — atgriezās Londonā kā uzvarētājs. Arī šoreiz pilsētas pateicībai un gavilēm nebija robežu. Vai nu vienīgi Londona gavilēja un pateicās savam glābējam — glābējam no dumpjiem, nemierniekiem, kuri gribēja nolīdzināt tiesības un, pasarg dievs, ļaužu īpašumus! Oksfordā, bijušajā rojālistu citadelē, kurp Kromvels ar Fērfaksu aizbrauca pēc uzvaras, viņus sagaidīja ar neredzētu godu un veltēm. Universitātes svinīgā sanāksmē viņiem uzvilka sarkanās mantijas kā goda doktoriem tiesību zinātnēs. Pulkvežiem un kapteiņiem tika izdalīti maģistru un bakalauru grādi.

Parlaments ar speciālu lēmumu izteica «sirsnīgu pateicību» Kromvelam, Fērfaksam un viņu virsniekiem «par parlamenta un nācijas glābšanu no draudošām briesmām». Vairākas dienas pēc kārtas baznīcās notika pateicības dievkalpojumi, spredikotāji visādos veidos atkārtoja svinīgos uzvaras psalmu vārdus.

Un Sitija! Pavisam nesen vēl godājamie varasvīri ienīda Kromvelu kā karaļa slepkavu, dēvēja viņu par uzurpatoru. Tagad viņu sejas atplauka smaidā. Kromvels — nācijas glābējs, Kromvels — dumpju apspiedējs.

7. jūnijā viņu ielūdza uz greznu banketu, ko rīkoja par godu uzvarētājiem ģenerāļiem.

Pa ceļam uz banketu karietē viņš domāja par to, ka visās šajās nejēdzībās, jaunajā brāļu karā, nāvessodos vainojams Lilberns. Tas ir viņš, kas ar saviem pamfletiem sēj nemieru, viņš noskaņo zaldātus uz jauniem dumpjiem. Smieklīgi būtu runāt, ka nemieri ir beigušies, kamēr šis cilvēks vēl dzīvs, kamēr viņš nav apspiests, iznīcināt«. Pirms dažām dienām, apspriežot šo jautājumu ar

kādu no padomes locekļiem, Kromvels atkal zaudēja savaldību, cirta dūri galdā un kliedza: «Vienam no mums ir jāmirst — Lilbernam vai man!» Parlamenta 14. maija aktu, kas pasludināja par nodevību jebkuru kūdīšanu uz dumpi armijā, viņš uzņēma ar lielu apmierinājumu.

Kariete lēni ripoja pa pilsētu, dīkdieņu bari, kā parasti, stāvēja gar ielas malām un blenza uz procesiju, taču viņu sejās Kromvels saskatīja

draudus un skaļajā apsveikumu korī uztvēra citādas balsis — spītīgas, protestējošas, naidīgas. Pēkšņi atskanēja brīkšķis, kariete strauji sasvērās uz sāniem un viņš, sāpīgi atsizdamies ar deniņiem pret kādu priekšmetu, atkrita sēdekļa stūrī. Zirgi satraukti iezviedzās, procesija apstājās, troksnis visapkārt pieauga. Karietes durtiņas bija iesprūdušas, kon-vojnieki tās rāva no ārpuses. Beidzot Kromvelam palīdzēja izrausties no karietes. Bālais, drebošais kučieris paskaidroja, ka no priekšējās ass kāds izvilcis tapu un ritenis nomucis.

Toties bankets bija padevies varens. Galdi lielajā zālē, kas piederēja garšvielu tirgotāju sabiedrībai, vai lūza aiz ēdienu pārpilnības, izsmalcinātiem vīniem, sudraba traukiem. Spīkers Lentals, Valsts padomes un parlamenta locekļi, ģenerāļi, augstākie virsnieki, oldermeņi un Siti-jas slavenākie naudas dūži — visi bija šeit. Skanēja taures, un rībēja bungas, straumēm plūda vīns, skanēja runas cita par citu svinīgākas, cita par citu cildinošākas. Leveleru kustībai bija sarīkota krāšņa apbedīšana, un, jo smagāka sirds tapa Kromvelam, kas bija sagrāvis bijušos biedrus, jo krāšņākas un lieliskākas viņam šķita svinības, bagātīgākas dāvanas, ko pasniedza viņam un Fērfaksam: liels zelta pulkstenis, trauki, karafes, paplātes. Varasvīri līksmoja un baudīja dzīvi, bet tauta, tā tauta, kas bija palīdzējusi viņiem, izcīnījusi uzvaru pār karali, bija apspiesta un pazemota, un beztiesīga tāpat kā agrāk.

VIII nodaļa. IEKAROTĀJS

Tauta, kas paverdzina citu tautu, kaldina pati sev važas.

Kārlis Markss

Labāk lai mani sakauj kavalieri nekā skoti; labāk lai mani uzvar skoti nekā īri.

Kr om v els

ĪRIJA

Tagad, kad draudi mieram pašā republikā bija likvidēti, kad leveleri bija izbaudījuši Kromvela zobena spēku, viņš varēja ziedot savu enerģiju, lai sagatayotos tam, kas viņu satrauca jau sen — karagājienam uz Īriju. Jau martā viņš bija iecelts par īru armijas virspavēlnieku un vienlaikus par Īrijas ģenerālleitnantu. Palāta neskopojās: abi amati ienesa viņam apmēram trīspadsmit tūkstošus mārciņu gadā, un materiālās grūtības tagad bija beigušās uz visiem laikiem.

Armijā, kurai vajadzēja iekarot Īriju, bija divpadsmit tūkstoši vīru. Tam, pret ko zaldāti tik nikni sacēlās jau 1647. gada pavasarī, kas noveda pie sacelšanās 1649. gada maijā, — tam visam tagad bija lemts piepildīties: viņus vajadzēja vest uz Īriju par katru cenu, tikai tā varēja apvaldīt neapmierinātību, apklusināt entuziasmu, kas dega zaldātu sirdīs, ievadīt to citā gultnē. Tāpat kā toreiz, baigajā četrdesmit septītā gada pavasarī, tikai Kromvels varēja padarīt armiju nekaitīgu — atbruņot, stājoties tās priekšgalā un vedot aiz sevis, — tā arī

tagad viņam nācās vadīt karagājienu uz Īriju, uzņemties šo nastu un pakļaut karaspēku ar savu ģenialitāti.

Taču tādam pasākumam bija nepieciešams kārtīgs atbalsts. Bija pagājuši tie laiki, kad zaldāti gandrīz vai basām kājām, izsalkuši un noskranduši nosoļoja simtiem jūdžu, sekojot vienam lielam mērķim — uzvarēt kavalierus, panākt brīvību un taisnību. «Brīvība un taisnība ...» Šie jēdzieni tagad bija kļuvuši tik izplūduši un relatīvi. Karalis ir miris, kavalieri nogāzti, Anglijā nodibināta republika, lielais mērķis it kā būtu sasniegts, ar ko tagad iedvesmot karaspēku? Bija pienācis laiks padomāt par peļņu: tā ir gan mierīgāk, gan drošāk. Karagājienam uz Īriju vajadzēja notikt ar devīzi «Topiet bagāti!», tas bija senākais un drošākais līdzeklis.

Lieliska doma! Zaldātiem maz maksā? Viņiem aiztur algu? Tad lai viņi iet uz Īriju, iekaro to un kā atalgojumu par velti iegūst īru zemes, cik vien vajag. Lai viņi apkauj visus īrus un kolonizē bagāto, auglīgo salu Anglijai par godu, gūstot sev un savai ģimenei lielus ienākumus. Tas, ko Kromvels stingri bija aizliedzis Anglijā — zagšanu un laupīšanu —, pats par sevi saprotams, bija atļauts un tika visādi

veicināts Īrijā. Starp citu, par īru zemēm varēja norēķināties arī Sitijā. Jau 1642. gada februāri, tūlīt pēc sacelšanās sākuma, Anglijas parlaments pieņēma bilu par divarpus miljonu akru īru zemju konfiscēšanu, lai nodrošinātu aizņēmumu nemieru apspiešanai. Starp šī aizņēmuma parakstītājiem atradās ari neievērojama, reti kādam pazīstama skvaira Olivera Krom-vela vārds, kurš ziedoja piecsimt mārciņu no saviem ietaupījumiem. Tagad pienācis laiks šo naudu atgūt. Vārdu sakot, gājiens uz Īriju visiem solīja lielus labumus, un par ko gan citu, ja ne par labumu jādomā, kad «brīvība un taisnība» ir iekarotas?

Pastāvēja vēl kāds apsvērums Kromvela sūtīšanai uz Īriju. Ļoti iespējams, ka daudzi parlamenta locekļi, kuri tā vēlējās, lai viņš pārņem armijas virsvadību, slepeni cerēja līdz ar to atbrīvoties no spēcīgā sāncenša, potenciālā diktatora no Londonas. Ja viņš aizķersies Īrijā, vēl jo labāk: parlaments varēs darboties ari bez viņa kontroles, bez armijas kontroles. Kas zina, varbūt Anglijā pa to laiku pie varas nāks pavisam citi cilvēki...

Turklāt Īrijā notika bīstama karaļa varas piekritēju koncentrēšanās. Pēc Kārļa I nāves šī zeme kļuva par visu rojālistisko spēku centru. Pilnīgu neatkarību no

Anglijas tā pasludināja jau 1643. gadā. Angļu rojālistu priekšgalā atradās Kārļa I emisārs grāfs Ormonds. 1649. gada sākumā, kad tika tiesāts karalis, Ormonds aktīvi gatavoja armiju desantam Anglijas krastā. Viņš parakstīja līgumu ar Vispārējo apvienoto katoļu asociāciju, kas vadīja īru sacelšanos, un kopīgiem spēkiem viņi enerģiski atkaroja parlamenta karaspēkam cietoksni pēc cietokšņa. Ar viņiem sadarbojās arī Olsteras katoļu klanu vadītājs Ouens O'Nīls, kas neieredzēja angļus kā savas tautas paverdzinātājus. Viņam palīdzēja pāvesta nuncijs. Turpat Olsterā dzīvoja arī prāvs skaits skotu prezbiteriešu; tie gan bija katoļu ienaidnieki, tomēr neieredzēja arī angļu «karaļa slepkavas» — independentus, kas sludināja reliģisku toleranci.

Uz laiku šie dažādie spēki apvienojās kopīgai cīņai pret Anglijas republiku. Viņus vadīja naids — varens, bet īslaicīgs apvienības ierocis. Pagaidām tas Īrijā visus iedvesmoja un radīja vienotu fronti cīņai uz dzīvību un nāvi. Čārlzs, Velsas princis, pēc karaļa Kārļa nāves tika pasludināts par likumīgu monarhu — Kārli II. Janvāra beigās no Holandes ieradās rojālistu flotes paliekas — astoņi karakuģi, kurus komandēja princis Ruperts. Parlamenta karaspēka vienības kusa, viņiem mācās virsū no visām pusēm. Tikai Dublina, Deri (Landonderi) un Dan-dolka palika viņu rokās; deviņas desmitdaļas valsts pārgāja pie rojālistiem.

Šai zemei, šai salai, kas dega naidā pret parlamenta armiju, Kromvelam vajadzēja dot tik smagu, tik spēcīgu triecienu, lai to uzreiz nospiestu, iznīcinātu; karam jābūt ātram un uzvarošam. Jau martā

viņš obligāti pieprasīja, lai karaspēka apgāde būtu laba, pirmšķirīga. Viņš vairs nelūdza, kā tas notika pilsoņu kara sākumā, bet mierīgi pieprasīja naudu ekspedīcijas vajadzībām; un nauda tika saņemta bez grūtībām. Aprīlī Sitija dod aizņēmumu par simt divdesmit tūkstošiem mārciņu; jūlijā notiek vēl viens aizņēmums, šoreiz simt piecdesmit tūkstoši. Uzvarēto rojālistu-delinkventu zemju izpārdošanas komitejai tiek ierosināts paātrināt naudas līdzekļu savākšanu un ievērojamu daļu tās nodot Īrijas ekspedīcijas vajadzībām.

Zaldāti ir jāpielabina un jādod viņiem cerības, tāpēc viņiem izmaksā visu algu. Trūcīgie karotāji pēkšņi kļūst bagāti — viņiem izsniedz veselu kaudzi naudas — parādu par daudzu mēnešu dienestu. Vēl vairāk viņiem tiek'

solīts: svešzemju dārgumi, brangi zemes gabali Īrijā bez maksas. Kurš gan spēj turēties pretī tādiem solījumiem, cerībām beidzot saņemt labu zemi un kļūt bagātam! Kārdinājums ir liels, noskaņojums karaspēka daļās strauji uzlabojas, un maz ir to, kas vairs klausās sakautajos le-veleros. Lai viņi runā, ka angļu un īru tautām ir jāapvienojas kopīgai cīņai pret jaunajiem lendlordiem. Lai Volvins apgalvo, ka Īrijas iedzīvotājiem, kuri cīnās par brīvību, ir tāds pats mērķis, par kādu cīnās viņi, angļi, cenzdamies atbrīvoties no apspiestības un tirānijas. Lai viņi atgādina karavīru svēto zvērestu, ko tie devuši 1647. gada 5. jūnijā, — neizklīst, kamēr Anglijai nebūs nodrošināta brīvība, lai klaigā par to, ka gājiens uz Īriju ir šī zvēresta laušana. Zaldātiem naudiņa ir kabatā, sirds gavilē, nākotnē gaida ātras uzvaras gājiens un bagātība, un pārpilna, mierīga dzīve auglīgajā īru zemē. Lai dzīvo ģenerālleitnants Kromvels!

Un 11. jūlijā notiek atvadu ceremonija. Vaitholā sapulcējas virsnieki, Sitijas pārstāvji, parlamenta locekļi. Trīs mācītāji svinīgi izlūdzas slavenajam karagājienam dieva svētību. Ar runām uzstājas Gofe un Herisons. Arī Kromvels saka atvadu vārdus, bagātīgi piebārstīdams tos ar Vecās derības teicieniem, kam jādemonstrē šī lielā notikuma augstākā jēga, gaidāmās militārās ekspedīcijas dievišķā būtība. Tikai pulksten piecos pēc pusdienas visi iznāk no pils, lai beidzot dotos ceļā.

Vienmērīgā, smagā solī Kromvels pieiet pie greznas karietes. Pagājis tas laiks, kad šos nogurdinošos pārgājienus viņš veica jāšus: tagad Kromvels dosies ceļā kom-fortablps apstākļos. Karietē iejūgtas sešas pelēkas, ābolainas Flandrijas ķēves. Vējā plīvo balts karogs — zīme, ka braucējiem ir miermīlīgi nodomi. Jau pašā sākumā šī ekspedīcija ir apzīmogota ar liekulības spiedogu. Aiz komandiera karietes seko daudz citu kariešu — tajās brauc augstākie armijas vadītāji un pirmais no viņiem — Kromvela znots ģenerālis Airtons, ko Kromvels iecēlis par savu vietnieku. Virspavēlnieka personiskā gvarde sastāv no astoņdesmit izlases virsniekiem — daudziem no viņiem ir

pulkveža pakāpe. Arī parlamenta locekļi sēžas karietēs, viņi pavadīs Kromvelu līdz Brentfordai.

Atskan tauru uzvaras sauciens, procesija sāk kustēties. Tagad sargieties, grāf Ormond! Jums būs darīšana ar drosmīgiem karotājiem; tos uzvarēt būs liels gods, bet, ja tie uzvarēs jūs, — arī tas būs gods. Jūs sakāt: «Cēzars

un nekas cits!» — bet viņi: «Republika un nekas cits!» Tā rakstīja avīzēs. Un Kromvels, vienmēr vienaldzīgs pret ārēju krāšņumu, šoreiz uzskatīja tik greznu izbraukšanu par vajadzīgu: nevis viņš, bet Anglijas republika dodas cīņā pret saviem ienaidniekiem. Lai visi redz, ka viņš, niecīgs republikas kalps, kuru Ormonds un tam līdzīgie sauc Leidenes Johana[20] vārdā, iet kalpot lielam mērķim un viņa slava — tā ir jaunās Anglijas slava.

Bristolē Kromvelam iznāca neliela aizkavēšanās. Viņš apsolīja zaldātiem, ka nebrauks tālāk, iekams nepienāks visa armijas uzkabe,' iekams visiem karavīriem netiks izmaksāta alga līdz pēdējam penijam. Šajā jautājumā viņš bija nelokāms. Gaidot, kamēr atvedīs artilēriju, apavus, pulvera muciņas, pārtiku un, galvenais, parlamenta solītos simt tūkstošus mārciņu skaidrā naudā, Kromvels pieņēma apmeklētājus un braukāja pa Velsas ostām. Elizabete ar vecāko dēlu Ričardu ieradās pie viņa atvadīties un novēlēt laimīgu ceļu. Ričards, tagad viņa rūpju bērns, atgādināja tēvam par Doroteju — vedeklu, pret kuru viņam bija zināmas simpātijas un kuru viņš sauca par «meitu». Viņas tēvam Ričardam Mēram šajās dienās Kromvels aizrakstīja vēstuli:

Es ļoti priecājos, dzirdot, ka Jums iet labi un mūsu bērni gatavojas braukt atpūsties un paēst ķiršus; manai meitai tas ir pilnīgi piedodami, es ceru, viņai ir savi iemesli to darīt. Es Jums apgalvoju, ser, ka vēlu viņai vienīgi labu, un domāju, ka viņa to zina. Es Jūs lūdzu, pasakiet viņai, ka bieži gaidīšu no viņas vēstules, no kurām ceru gūt vēstis par to, kā dzīvo visa Jūsu ģimene ... Uzticu Jums savu dēlu un ceru, ka būsiet viņam labs vadītājs. Es vēlētos, lai viņš kļūtu nopietnāks, to prasa laiks...

Taču ģimenes problēmas Kromvelu ilgstoši nenodarbināja. Drīz vien viņš, gatavodamies karagājienam, devās uz Milfordheivenu, tās pašas Pembrukas ostu, kuru pirms gada tik ilgi bija aplencis. Šeit pie viņa ieradās negaidīts apmeklētājs. Tas bija plecīgs, drukns vīrs ar drūmu, noslēgtu seju. Viņu sauca par pulkvedi Džordžu Monku. 1647. gadā parlaments bija iecēlis viņu par Olsteras pro-

vinces pārvaldnieku. Šī cilvēka ārējā izskata, viņa klusēšanā bija kaut kas noslēpumains. Viņa pagatni nedaudz bojāja piedalīšanās pilsoņu karā karaļa pusē un pēc tam gūsts; tiesa gan, vēlāk viņš savu vainu izpirka, uzticīgi kalpojot parlamentam.

Tagad Monks bija ieradies, lai sniegtu paskaidrojumus. Viņa

stāvoklis Īrijā kopš Jaunā gada bija kļuvis nepanesams. No visām pusēm ienaidnieka mākts, viņš bija spiests uz savu roku noslēgt trīs mēnešu pamieru ar O'Nīlu — īru pāvesta varas aizstāvi. Līdz zināmam laikam viņš to slēpa — un pareizi darīja: dievbijīgo puritāņu acīs jebkurš līgums ar īriem, turklāt vēl ar katoli, cilvēku, zem kura bruņām vēlāk tika atklāts dominikāņu mūka tērps, — tas pats par sevi bija briesmīgs noziegums. Aprīlī Monks, neizturējis lorda Inčikvīna vienību spiedienu, ai sava karaspēka daļu atliekām atkāpās uz cietoksni Dandolku un tur patvērās. Visi krājumi gāja uz beigām, zaldāti bija neapmierināti ar algas aizturēšanu, un Monks, neredzēdams citu izeju, griezās pie O'Nīla pēc palīdzības, kā bija paredzēts pamiera noteikumos. O'Nīls atsacījās, aizbildinoties ar pulvera trūkumu, un atkāpās uz Deri. Velti Monks griezās pēc palīdzības pie Džonsa — garnizona komandiera Dublinā; arī viņš atradās ienaidnieka ielenkumā. Monka zaldāti — noskranduši un izbadējušies — atteicās cīnīties, un viņš bija spiests atdot Dandolku Ormonda karaspēkam.

Saruna nebija viegla. Parlaments nosodīja Monku par to, ka viņš uzdrošinājies noslēgt savienību ar «pāvestiešu briesmoni». Ja vēl šai savienībai būtu kādi panākumi! ... Bet, tā kā spēle bija zaudēta, cietoksnis kritis, tika pieņemts lēmums atbrīvot virsnieku, kurš pārrēķinājies.

Kromvels saprata, ka Monks nav varējis citādi rīkoties.

Drūmā pulkveža stāstījums, pat viņa daiļrunīgā klusēšana liecināja, cik nopietns stāvoklis ir Īrijā. Kā ieroču biedrs Kromvels nevarēja vainot Monku. Taču tas nebija padomājis par zaldātiem. Tieši vēsts par līgumu ar O'Nīlu izraisīja masveida dezertēšanu karaspēka daļās, kuras jau bija sagatavojušās doties uz Īriju. Kromvels teica Monkam, ka tam pašam jāuzņemas visa atbildība par savu rīcību, un vīrišķīgais pulkvedis piekrita. Viņa seju, godīgumu, intelektu un gatavību uzņemties vainu Kromvels labi iegaumēja. Viņš nešaubījās, ka Monks viņam kalpos ar sirdi un dvēseli.

Īrija, kas atradās Anglijai tik tuvu, ka skaidrā laikā

no Pembrukas pils torņiem varēja saskatīt tās krasta līniju, Kromvelu satrauca arvien vairāk. Nepietiek ar to, ka uz turieni virza armijas izlases daļas, nepietiek ar to, ka tās apbruņo līdz zobiem, nodrošina ar naudu, pārtiku, apģērbu un medikamentiem. Labi būtu, ja varētu vēl sašķelt īru spēkus no iekšienes, izmantot viņu domstarpības, slepus meklēt starp viņiem nodevējus un pārvilināt vienu otru savā pusē. Tagad Kromvels karo ne tikai ar zobenu vien. Ilgu gadu cīņas pieredze viņam ir daudz ko mācījusi, un viņš zina, ka ir līdzekļi, kas stiprāki par atklātu kauju.

Jau Londonā Kromvelam izdevās noslēgt slepenu savienību ar lordu Brogliilu, kurš vairākas reizes bija pārgājis no karaļa karaspēka

parlamenta kaujas vienībās — un otrādi. Tagad, kā Kromvelam tika ziņots, viņš atkal brauca pie Kārļa II pēc jaunām pilnvarām, lai pēc tam karotu viņa pusē Īrijā. Tad Kromvels pats ieradās pie nepazīstamā augstmaņa un apstulbināja viņu, teikdams bez aplinkiem, ka viņa nodomi ir zināmi Valsts padomei un jau parakstīta pavēle par viņa ieslodzīšanu Tauerā. Broghils atzinās un prasīja padomu. Kromvels augstsirdīgi piedāvāja viņam ģenerāļa posteni Īrijas ekspedīcijā. Viņš būs atbrīvots no visiem zvērestiem un saistībām, tikai ne no godavārda, un karā drīkst nogalināt vienīgi īrus. Pēc īsiem šaubu mirkļiem, Broghils piekrita, un viņu nekavējoties nosūtīja uz Bristoli. Tagad Kromvels no viņa nešķīrās, jo bija saskatījis viņā ne tikai gudru un prasmīgu palīgu, bet arī tuvu un uzticamu draugu.

Šeit pat, vērojot karaspēka pārvietošanos, uzkabes un provianta iekraušanu kuģos, līdz kaklam iegrimis rūpēs par gaidāmo karagājienu, Kromvels uzzināja, ka Lilberns atkal vērsies pret viņu ar jauniem apvainojumiem. Lil-berna kārtējais pamflets saucās «Olivēra Kromvela un viņa znota Henrija Airtona apsūdzība valsts nodevībā». Neprātīgais cilvēks! Viņš uzstājās tādā brīdī, kad Kromvels gatavojas sagrābt augstāko varu valstī. Valsts padome pati parūpējās par virspavēlnieka aizsardzību, un

20. augustā Lilbernu atkal arestēja un iesēdināja Tauerā.

Un pēkšņi pienāca priecīga vēsts. Ekspedīcija bija guvusi panākumus, iekams pirmie Kromvela nosūtītie kuģi bija paspējuši ieiet Dublinas ostā. Izmisušais, ilgā aplenkuma nogurdinātais cietokšņa garnizons, uzzinājis par papildspēku ierašanos, bija saņēmies un 2. augustā sava gubernatora Mičela Džonsa vadībā veicis sekmīgu izrā-

vienu pie nelielā Ratmainsas ciema, kur bija izvietojušies galvenie grāfa Ormonda spēki — apmēram deviņpadsmit tūkstoši cilvēku. Ienaidnieks bija negaidīti pārsteigts, skaitliski nelielais parlamenta karaspēks (Džon-sam bija četri tūkstoši kājnieku un tūkstoš divi simti jātnieku) ar ātru, drosmīgu triecienu to pieveica, radot ienaidnieka rindās pilnīgu apjukumu. Pēc kaujas bija apmēram četri tūkstoši kritušo, divarpus tūkstoši saņemti gūstā; Džonsa rokās nonāca visa rojālistu artilērija un pajūgi.

Pēc tik graujošas sakāves Ormoņds bija spiests atkāpties; ceļš uz Dublinu, kā izrādījās, bija brīvs, un 13. augustā Olivers Kromvels uzkāpa pa kuģa «Svētais Džoans» trapu, lai pirmo reizi mūžā aizbrauktu no Anglijas krastiem iekarot svešas zemes.

«Svētais Džoans» gāja 35 kuģu flotiles priekšgalā. Air-tonam ar 77 kuģiem vajadzēja sekot pēc divām dienām. Vēl 18 kuģi pulkveža Hortona vadībā gatavojās atiešanai. Pavisam kopā uz tiem brauca vairāk nekā desmit tūkstoši cilvēku ar amunīciju, produktiem un artilēriju — «Zaļo salu» iekarot devās vesela armāda.

Sākumā pūta labs ceļavējš, un Kromvels nokāpa kajītē; vajadzēja

uzrakstīt vēstules. Viņš atkal raksta Ričardam Mēram, saucot to par «mīļo brāli», aicina lūgt par viņu dievu. Viņš uztic tā gādībai savu vecāko dēlu. ... Lūdzu, neatstājiet viņu bez saviem padomiem... Es gribētu, lai viņš vairāk domātu un nodotos mācībām: cik necik lasītu vēsturi, studētu matemātiku un kosmogrāiiju; tās ir derīgas tādā ziņā, ka parāda, kā pasaulē viss pakļauts dieva gribai. Tas ir labāk nekā bezdarbība vai ārīgie — pasaulīgie prieki. Tas nepieciešams arī, lai kalpotu sabiedrībai, priekš kuras cilvēks ir radīts...

Kuģa šūpošanās pastiprinājās, laikam sacēlās vētra. Kajīti mētāja no vienas puses uz otru, acīs satumsa, uz pieres izspiedās lipīgi sviedri. Kromvels vairs nespēja rakstīt, viņu pārvarēja nelabums. Visu atlikušo ceļu viņš valstījās pa koju, mokoties ar jūrasslimību.

Dublinā viņi ieradās tikai 15. augustā. Sveicot parlamenta floti, no cietokšņa sienām šāva ar lielgabaliem, un Kromvels — vēl bāls un vārgs, taču bezgala laimīgs, ka jūras ceļojums jau aiz muguras, izkāpa uz īru zemes. Viņš patiešām ticēja, ka līdz 1641. gadam, kad Īrijā bija notikusi sacelšanās, šī zeme baudījusi mieru un labklā-

jību. Iespējams, ka viņš nezināja, cik nežēlīgi ar īru tautu bija apgājušies neaizmirstamās karalienes Elizabetes laikā. Iespējams, viņš bija aizmirsis, ar kādiem līdzekļiem no šīs zemes Strefords izspieda ienākumus karalim. Kromvelam šķita, ka līdz sacelšanās sākumam Īrijā viss bijis labi un tikai šīs zemes cietsirdīgā un barbariskā tauta ir vainojama, ka tā atkal no jauna jāiekaro.

Vairākas dienas pagāja, kārtojot darījumus, sagaidot un izvietojot no jauna atbraukušos karavīrus, atpūšoties pēc brauciena pāri jūras šaurumam. Pa to laiku no drošiem avotiem kļuva zināms, ka Kārlis Stjuarts, kas sevi dēvēja par Anglijas karali Kārli II, it kā būtu devies uz Īriju, bet, izdzirdējis, ka tur jau ieradies Kromvels, piestājis Džersi salā, netālu no Bretaņas krastiem. Viņa tālākie plāni bija atkarīgi no tā, kā izvērsīsies notikumi Īrijā. Parlamenta flotes jaunais admirālis Blefrs pa to laiku parādījās Īrijas jūrā ar iespaidīgu flotili un bloķēja prinča Ruperta floti Kinseilas ostā Īrijas dienvidos.

Iekarotāja un — runāsim atklāti — soģa stāvoklis lika būt stingram un vienlaikus arī objektīvam, ievērot likumus. 24. augustā Kromvels izdod deklarāciju, kas vēršas pie viņa armijas virsniekiem un iekarojamās salas iedzīvotājiem. Starp citu, šī uzruna drīzāk bija domāta īru tautai: to brīdināja un vienlaikus tai apgalvoja, ka iebrucējiem ir vislabākie nodoAii. Ar šo dokumentu brīdinu, bija teikts deklarācijā, visus virsniekus, zaldātus un citas personas, ko es komandēju, un uzlieku tām par pienākumu nenodarīt pārestību lauku iedzīvotājiem vai citiem ļaudīm, ja viņi neņem aktīvu dalību bruņotā cīņā pret mums vai nesastāv pretinieka dienestā; tāpat neaizskart šādu personu īpašumus bez speciālas pavēles.

Visiem iedzīvotājiem, kuri angļu armijai palīdzēs ar pārtiku, bija

garantēts, ka viņi netiks pakļauti nekādiem spaidiem vai pārestībām, bet varēs izmantot visus brīvās tirdzniecības labumus un saņemt samaksu par saviem produktiem un precēm skaidrā naudā. Pārējiem iedzīvotājiem apsolīja: ja viņi izturēsies «mierīgi un rāmi» un samaksās visus viņiem uzliktos maksājumus angļu armijas uzturēšanai, viņi varēs netraucēti un brīvi dzīvot savās mājās ar savām ģimenēm un mantu.

Tādā veidā tika iezīmēta iekarotāju politika. Sākumā tajā neslēpās īpaši draudi. Tālākie notikumi rādīs, kā šie solījumi tika izpildīti.

Anglijā 17, gadsimtā ceļi bija slikti, bet Īrijā tie ne-

derēja nekur. Pat vasarā bija grūti pārkļūt stāvajiem, nepieejamajiem kalniem, līganajiem purvu muklājiem, pāri pārplūdušajām upēm. Anglijā klimats bija mitrs un neveselīgs — labākais pierādījums tam 1648. gada vasara —, bet Īrijā tas bija daudz sliktāks. Mitrums nemitējās nekad, tas iesūcās telpās, apģērbā, apavos, lipīgs, smalks lietus nosēdās uz ieroču stobriem, padarīja ceļus staignus un nedrošus. Jau Dublinā Kromvels nebija juties labi — viņam taču aprīlī palika piecdesmit gadu. Bet tagad, kad viņi virzījās uz ziemeļiem, uz Droedas cietoksni, kur bija nocietinājušās Ormonda vienības, kļuva skaidrs, ka gājiens būs grūts, gandrīz neiespējams viņam un visai armijai. Indīgie tvaiki no purviem, pār kuriem gāja zaldāti, sajaucās ar smagajiem, lipīgajiem sasvīdušu ķermeņu un mitru apģērbu izgarojumiem. Dienā iešanu apgrūtināja smacīgais gaiss, valgums iespiedās plaušās, izraisot aizsmakušu klepu. Bet bija jau septembris, satumsa agri, naktis bija garas un aukstas, mitrais apģērbs pie ugunskuriem nepaguva izžūt. Pirmās draudošās epidēmijas pazīmes jau lika sevi manīt: viens otrs svaidījās drudzī, citiem uzpampa kakla dziedzeri, bet dažiem uz ķermeņa parādījās augoņi — karbunkuli, kas sagādāja lielas sāpes.

Nogājuši trīsdesmit jūdzes, zaldati 3. septembrī pienāca pie Droedas un sāka būvēt nocietinājumus musketes šāviena attālumā no cietokšņa sienām. Pievestos daudzos lielgabalus nostādīja pret pilsētu.ˆ

Droeda laikam gan bija pats stiprākais īru cietoksnis. Par to bija tāds teiciens: «Sturmēt Droedu nozīmē to pašu ko sturmēt elli.» Upe sadalīja pilsētu divās daļās: ziemeļu un dienvidu daļā. Dienvidu puse bija nocietināta ar senām biezām sienām ne mazāk kā divpadsmit pēdu augstumā. Tās dienvidaustrumu stūrī atradās Svētās Marijas baznīca, no kuras varēja labi novērot ienaidnieka pārvietošanos un atšaudīties. Pilsētas galvenajā — ziemeļu daļā varēja nokļūt, tikai pieveicot Milmauntas citadeli uz augsta pakalna, kas bija nocietināts ar uzbērumiem un žogiem.

Garnizonu komandēja sers Arturs Estons, drūms un nelokāms katolis — veterāns. Viņš bija karojis pret turkiem Polijas līdzenumos. Viņš bija cīnījies zem Gustava Ādolfa karoga, bet pēc tam aizstāvējis

Kārļa I intereses pie Edžhillas un Rīdingas; viņš bija kalpojis par Oksfordas komandantu. Kaujās zaudējis kāju, tagad staigāja

ar koka stumbeni. Gandrīz visi Droedas aizstāvji bija Iri un, tāpat kā Estons, visi katoļi. Cietoksnis varēja noturēties vismaz mēnesi, kamēr pulkvedis Bads un majors Slimība, kā drūmi jokoja Ormonds, nepiespiedis to padoties.

Angļi rūpīgi gatavojās cietokšņa aplenkumam — veselas sešas dienas. Spiegi piegādāja ziņas, ka cietoksnī atrodas apmēram trīstūkstoš apbruņotu aizstāvju, toties tur nemaz nav artilērijas. Kromvelam bija vairāk nekā desmit tūkstoši vīru un vairākas lielas baterijas. Droedu vajadzēja ieņemt par katru cenu, jo tā bija atslēga uz Ziemeļīriju. Ja parlamenta karaspēks, tāpat kā tas pirms gada notika ar Džonsa spēkiem, tiks no tās atsviests atpakaļ, Īriju viņiem neizdosies uzveikt.

10. septembrī visi sagatavošanas darbi bija pabeigti, un no rīta pulksten astoņos Kromvels nosūtīja Estonam īsu vēstījumu ar prasību padoties. Ser, viņš rakstīja, lai novērstu asinsizliešanu, es uzskatu par pareizu prasīt, lai Jūs nodotu cietoksni manās rokās. Atsacīšanās gadījumā Jums nebūs pamata vainot mani. Es gaidu Jūsu atbildi un palieku. Jūsu kalps. O. Kromvels.

Kā jau bija sagaidāms, Estona atbilde bija noraidoša. Kromvels pavēlēja nomainīt balto karogu savā mītnē pret sarkanu un deva signālu cietokšņa sturmēšanai.

Nodārdēja smagā baterija, zeme nodrebēja, pulvera dūmi uzvirpuļoja un mitrajā gaisā lēni nosēdās. Droedas vecajās sienās divās vietās parādījās plaisas. Visu dienu kanonāde dārdēja bez apstājas, bet dunēja tikai no vienas puses, jo Estonam nebija ar ko atbildēt. Vairāk nekā divsimt zalvju beidzot divās vietās caursita varenās — piecas pēdas biezās sienas. Svētās Marijas baznīcas zvanu tornis sašūpojās un sabruka.

Nākamajā rītā kanonāde turpinājās. Kromvelam šķita, ka tiek šauts pārāk lēni. Tikai pēc pusdienas caurums bez torņa palikušās baznīcas pusē bija pietiekami plats — gan ne kavalērijai, bet kājniekiem. Arvien vairāk iekaisdams un satraukdamies, Kromvels pulksten piecos vakarā deva signālu uzbrukumam. Trīs kājnieku vienības skrēja uz izsisto caurumu, un bija redzams, kā, cietokšņa aizstāvjiem saskaņoti aizstāvoties, uzbrucēju rindas kļūst retākas, kā zemi pārklāj ievainotie un kritušie. Pirmais uzbrukums nepavisam neizdevās. Iri atbildēja ar niknu uguni no cietokšņa sienām, no šaujamlūkām, no sagrautā zvanu torņa. Gan kājnieki, gan kavalēristi sapulcējās pie cauruma, un

uzbrucēji nevarēja izkļūt cauri. Viņi atkāpās ar lieliem zaudējumiem, cerēdami, ka kauja varbūt tiks atlikta uz ritu. Taču Kromvels, kuru neveiksme vēl vairāk satracināja, deva zīmi uzbrukt

otrreiz. Un kājnieki no jauna, zaudēdami daudz cilvēku, metās uz stūra torni, taču arī šoreiz viņu pūles bija veltas; aizsardzība turējās stingri. Pulkvedis Kāsis kopā ar diviem citiem virsniekiem, kas vadīja uzbrukumu, tika nogalināti, republikāņu rindas sajuka, un viņi nekārtībā bēga kā zaķi, atpakaļ skatīdamies, krizdami un pietupdamies aiz pauguriņiem un krūmiem.

Kauns un negods! Viņa neuzvaramā armija bēg — un no kā? — no īriem, kurus varonigais anglis pat neuzskatīja par cilvēkiem. Kauna un niknuma pārņemts, Kromvels metās zirgā: viņš pats vadīs kauju! Viņš parādīs, kā jācinās. «Aiz manis! ...»

Trešais uzbrukums bija veiksmīgs. Aizstāvji tiek atsisti no cauruma, tie cīnoties atkāpjas uz Milmauntas citadeli, viens otrs jau lūdz žēlastību, citi glābjas, skrienot pa šauro tiltu uz pilsētas. ziemeļu daļu. Vārti ir atvērti, un «dzelzsvīri» uz kaujas zirgiem kā lavīna veļas cietoksnī, dārdinot ar pakaviem pa veco akmeņu bruģi.

Estons ar saviem vīriem nocietinājās Milmauntā, un Kromvels ved uz turieni savu kavalēriju. Viņa niknums aug augumā. «Nevienu nesaudzēt!» viņš pavēl. Sājā kaujā nav vietas žēlsirdībai. Viņa zaldāti, viņa virsnieki krīt desmitiem, un negantas dusmas laupa viņam saprātu. «Aci pret aci, zobu pret zobu!» svētās grāmatas senais sauklis skan kā attaisnojums.

Pēc Kromvela pavēles Estona vīru saujiņa tiek pilnīgi iznīcināta. Estonam pārsit galvu ar viņa paša koka kāju. Milmaunta ir ieņemta.

Kromvels trako vēl negantāk; viņš pavēl nogalināt ikvienu, ko pilsētā sastop ar ieroci rokās, un cīņa izvēršas briesmīgā slaktiņā. Angļu zaldāti vajā Droedas aizstāvjus pa šaurajām ielām, panāk uz tilta, un drīz jau angļi ir pilsētas ziemeļdaļā. Viņi ielenc Svētā Pētera baznīcu un ielu cīņās nogalina vairāk nekā tūkstoš cjlvēku. Zvanu torni paslēpušies apmēram simt īru; citi salīduši tornīšos, kas piekļāvušies pie mūra. Uzaicinājumam padoties tie, kas paglābušies zvanu tornī, atbild noliedzoši; tad Kromvels pavēl aizdedzināt zvanu torni. No baznīcas zaldāti stiepj ārā solus, krauj tos kaudzē pie torņa, steidz at-

nest salmu klēpi, un drīz vien uguns liesmas aptver svētās sienas, tās laiza vecos koka jumtu pārsegus, pieņemas spēkā, un liesmas ar draudīgu gaismu paceļas pret vakarīgajām debesīm. Daži mēģina izlēkt pa logu, uz tiem šauj; zemē nokritušos angļi sakapā ar zobeniem.

Iestājoties naktij, kauja beidzas; angļi zaudējuši tikai sešdesmit četrus cilvēkus. Taču slaktiņš turpinās nākamajā dienā. Tos, kas paslēpušies torņos, naktī stingri apsargā. Uz rīta pusi no torņiem atskan vairāki šāvieni — divi trīs angļu zaldāti ir nogalināti. To uzzinājis, Krom-vels pavēl visiem virsniekiem torņos sašķaidīt galvu un katru desmito zaldātu nogalināt, bet. pārējos nosūtīt par vergiem

uz Barbadosas plantācijām.

Visās nākamajās dienās Kromvela zaldāti, it kā vēl nebūtu diezgan asiņu dzēruši, siroja pa pilsētu, meklējot noslēpušos pretiniekus. Atrastos tūlīt nogalināja. Taču iznīcībai bija pakļauti ne tikai tie, kas aizstāvēja cietoksni ar ieročiem rokās. Iekarotāju zvērīgais niknums nesaudzēja arī neapbruņotos cilvēkus: ne sievietes, ne bērni, ne mūki — neviens neizbēga no viņu nežēlīgajām dusmām.

Pēc dažām dienām, jau atgriezies Dublinā, Kromvels nosūtīja sīku ziņojumu par Droedas ieņemšanu spīkeram Lentalam. Viņa acu priekšā atkal atdzīvojās šausmīgās cietokšņa sturmēšanas aifias, masveida slaktiņi, asinis; atkal uzliesmoja baznīcas solu ugunskurs ap Svētā Pētera baznīcas zvanu torni, viņš atcerējās liesmu ieskauto cilvēku kliedzienus un degošas gaļas smaku. Viņš mēģināja patiesīgi un bezkaislīgi aprakstīt šo ainu, taču vienaldzīgais tonis nepadevās, sausajai militārajai atskaitei nepārtraukti lauzās cauri kas cits: vai tas bija mēģinājums attaisnoties? Varbūt pierādīt, ka tā bijusi nepieciešamība? Apklusināt sirdsapziņas pārmetumus?

Taisnību sakot, viņš rakstīja, es kaujas karstumā pavēlēju zaldātiem, nesaudzēt nevienu, kurš tiks satverts pilsētā ar ieroci rokās, vienalga, kas tas būtu; un es domāju, ka šajā naktī viņi atdeva zobenam kādus divus tūkstošus cilvēku... Esmu pārliecināts: tā bija taisnīga dieva tiesa šiem barbariem un neliešiem, kas savas rokas aptraipījuši ar nevainīgām asinīm, un tā novērsīs asinsizliešanu nākotnē; mums bija pietiekams pamats tādai rīcībai, pretējā gadījumā tas varētu radīt vienīgi sirdsapziņas pārmetumus un nožēlu. Sī garnizona virsnieki un zaldāti bija armijas lepnums, un viņi stipri cerēja, ka mūsu armijas uzbrukums šim cietoksnim beigsies ar mūsu sakāvi...

Un atkal mēģinājums attaisnoties, šoreiz uzveļot dievam visu atbildibu par padarīto:

Tagad atļaujiet man ziņot, kā tas notika, ka mēs paveicām šo darbu. Dažiem no mums sirdi mita pārliecība, ka lielie darbi jāveic nevis ar varu vai spēku, bet ar dieva palīdzību. Un vai tad tas nav skaidri redzams? Tas, kurš lika mūsu vīriem ar tādu drosmi doties kaujā, bija dievs, kas iedvesa vīrišķību mūsu cilvēkos un atņēma drošsirdību mūsu ienaidniekiem, un viņam mēs varam pateikties, ka laimīgi guvām panākumus. Tāpēc dievam, vienīgi viņam pienākas visa slava ...

Viņš bija saniknots par diviem neveiksmīgajiem triecienuzbrukumiem un nomākts par zaudētajiem cilvēkiem, viņš pavēlēja nesaudzēt pretinieku «kaujas karstumā»... Bet vai dusmas var attaisnot cietsirdību? Viņš uzskatīja, ka slaktiņš Droedā ir atriebība par angļu asinīm, kas izlietas 1641. gada nemieros. Bet vai viņš pats nesaprata, ka Droedas garnizons nav vainojams tajās senajās

slepkavībās? Viņš domāja, ka asinis, kas lietas nelaimīgajā cietoksnī, novērsis asinsizliešanu turpmāk; bet vai viņš pats, skolots daudzās kaujās, pat novedis karali uz ešafota, vai viņš nezināja lielo, baismo likumu: jebkuras asinis, kas lijušas, izraisa jaunu asinsizliešanu, jo «asinis var nomazgāt vienīgi ar asinīm ...».

Atlika visu uzvelt dievam — tas bija viņš, kas vadīja zaldātus, viņš vadīja paša Kromvela roku, viņš ir atbildīgs par līķu kaudzēm... Patiešām — nevis kristīgs cilvēks, bet Vecās derības gars, cīņu un atriebes gars varēja iedvest tādu domu. Šis gars arī pašu Kromvelu un viņa zaldātus, kas reiz tiecās pēc labā un sekoja aicinājumam būt pacietīgiem, tagad bija padarījis nežēlīgus.

Sākumā šķita, ka Droedas baismīgajam piemēram ir * labi panākumi: angļiem padevās Dandolka, Trima un vēl daži citi mazāki cietokšņi. Kromvela sūtītās vienības drīz pakļāva visu valsts ziemeļdaļu. «Grūti iedomāties,» rakstīja Ormonds Kārlim II, «cik lielas šausmas mūsu cilvēkos iedvesuši šie nemiernieku (tas ir, angļu) panākumi un spēks ... Mūsējie ir tik apstulbināti, ka es ar lielām grūtībām varu viņus piespiest darīt kaut ko savas personiskās drošības labā.»

Kādu laiku Kromvels nodzīvoja Dublinā, tur atbrauca arī Elizabete. Tad viņam bija jādodas uz dienvidiem, uz Veksfordu. Bija lietains, nomācies septembris. Laiks ar katru dienu kļuva sliktāks, no piekrastes pūta griezīgs vējš. Pie Veksfordas angļi pienāca 1. oktobrī, ierīkoja ap to nometni un sāka sarunas par padošanos. Teltis neizžuva, zaldāti sala mitrajā apģērbā, izplatījās slimības. Visi vēlējās drīzāk ieņemt Veksfordu — svarīgu ostas pilsētu, kas atradās vistuvāk Anglijas krastiem, senu jūras laupītāju centru. Tur Kromvela karaspēks cerēja iekārtot ziemas apmetni, apžāvēties, atpūsties.

Sarunas ievilkās garumā; starp komandieriem cietoksnī, tāpat kā visā Īrijā, nebija vienprātības. Garnizona komandants, uzskatīdams noteikumus par pieņemamiem, jau piekrita atdot cietoksni, bet, saņēmis pastiprinājumu no Ormonda, atteicās to darīt, vilcinājās, šaubījās. Kromvela zaldāti bija pārgaidījušies, saniknoti. Un tad notika tas, ko Kromvels pēc tam novērtēja kā «negaidītu providences žēlsirdību»: cietoksnī atradās nodevējs.

11. oktobrī saniknotajam parlamenta karaspēkam, septiņtūkstoš kājniekiem un divtūkstoš jātniekiem, radās iespēja bez nogurdinoša aplenkuma vai asiņainas stur-mēšanas ielauzties cietoksnī.

Kad Veksfordas aizstāvji, negaidot pārsteigti, redzēja, ka viņi ir nodoti un ka cietoksni jau piepilda angļu zaldāti, viņi apjuka un metās no mūriem lejup, uz pilsētas centru. Bet sturmēšana pa to laiku jau bija sākusies. Kāpnes pieslietas pie sienām, kur vairs nebija aizstāvju, un satracinātie angļi veikli rāpās uz augšu, dažās minūtēs viņi .jau bija sagrābuši iekšējos nocietinājumus. Tomēr pilsētā atradās vēl citi

nocietinājumi, barikādes uz ielām, un tur īri, atguvušies no pārsteiguma, sāka sīksti pretoties. Mūsu karaspēks, rakstīja Kromvels savā ziņojumā spīkeram, tos sagrāva, bet pēc tam nogalināja visus, kas stāvēja tam ceļā. Divas laivas, stāvgrūdām pilnas ar ienaidniekiem, mēģināja aizbraukt, bet nogrima, un līdz ar to gāja bojā apmēram trīs simti. Es rēķinu, ka ienaidnieks pavisam zaudējis ne mazāk par diviem tūkstošiem cilvēku; un domāju, ka šajā operācijā krita ne vairāk kā divdesmit no mūsējiem.

Un savādi — Kromvela zaldāti, kas savās mājās bija tik disciplinēti un augstsirdīgi, šeit, Īrijā, izturējās kā no valga pasprukuši: viņi sāka laupīt. Kromvels izturējās pret to iecietīgi, neatturēja viņus, nesodīja. Mierīgās mā-

jās ielauzās zvēriem līdzīgie bandīti, kas vēl pavisam nesen lepni dēvēja sevi par jauna, tipa armijas zaldātiem; viņi norāva no gultām segas, stiepa vīnu un_ žāvētu gaļu no pagrabiem, bet, tiklīdz kāds no iedzīvotājiem uzdrošinājās protestēt — vienalga, sieviete, sirmgalvis vai bērns —, to bez žēlastības ņirgādamies sadūra ar zobenu un izlaupītās mājas aizdedzināja.

Ja viņu ceļā gadījās mūks vai garīdznieks, tam sašķaidīja galvu. Tie meklēja patvērumu dievnamos, taču arī šeit neizbēga savam liktenim. Daži iznāca zaldātiem pretī, turot rokās krucifiksu un karsti lūdzot, lai saudzē dzīvību, taču krucifiksu tiem izrāva no rokām; lēnprātības un grēku izpirkšanas simbols kļuva par slepkavības ieroci.

Kromvelam atlika vienīgi noplātīt rokas. Viņš gribēja saglabāt pilsētu, izmantot to karaspēka pārziemošanai, taču pilsēta tagad gulēja drupās. Viņa paša zaldāti bija to barbariski izpostījuši. Kas atlika? Jā, tas ir ļoti bēdīgi, viņš rakstīja Lentalam divas dienas pēc kaujas, mēs vēlējām labu šai pilsētai, cerēdami to izmantot Jūsu pašu un Jūsu armijas vajadzībām un neizpostīt to pārāk daudz, taču dievs bija lēmis citādi. Ar negaidītu providences žēlsirdību viņš savās taisnīgajās dusmās sūtīja pār to savas atriebības zobenu un padarīja to par laupījumu zaldātiem, kuri daudzus piespieda ar asinīm izpirkt nežēlību, kas nodarīta nabaga protestantiem. Arī šeit, tāpat kā Droedā, atlika visu atbildību novelt uz dievu un izvairīties no sirdsapziņas pārmetumiem ar atsaukšanos uz kaut kad kaut kur nodarīto pārestību.

Pilsēta bija iztīrīta ne tikai no tās aizstāvjiem, bet arī no iedzīvotājiem. Pēc paša Kromvela atzinuma, no katriem divdesmit cilvēkiem bija palicis dzīvs labi ja viens. Lielākā daļa no tiem atstāja pilsētu, taču tika nogalināti tūlīt aiz tās vārtiem. Veksforda tagad piederēja angļiem. Kromvels raudzījās uz to jau kā saimnieks uz savu īpašumu un sapņoja; Cik jauki būtu, ja godīgie ļaudis (viņš, protams, domāja angļus) nāktu šurp un saktu apstrādāt zemi, un dzīvotu šeit, kur ir tik daudz labu māju un citu ēku, un noderīgo zemju viņu rokām, un labi būtu, ja viņus atbalstītu; šeit uzplauktu amatniecība un

tirdzniecība gan pašā pilsētā, gan ārpus tās, rastos lieliskas iespējas siļķu ķeršanai un zvejniecībai...

Nedaudz vēlāk, janvārī, atbildot uz īru katoļu garīdzniecības izsludināto «svēto karu» pret iebrucējiem,

atbildot viņu aicinājumam uz īru vienotību, uz visu nacionālo spēku savienību, Kromvels izdod deklarāciju — ļoti svarīgu dokumentu, desmit lappuses ciešā rakstā. Jūs vēlaties savienību? viņš raksta. Ar dieva žēlastību mēs nebaidāmies ne no kādas savienības. Jūsu savienība — ar nāvi un pekli... Jūs saucat angļus pa,r saviem ienaidniekiem. Angļus! Atcerieties, jūs, liekuļi, ka Īrija kādreiz bija vienota ar Angliju. Angļiem te piederēja sava zeme, no tēviem mantota, kuru tie bija godīgi nopirkuši par savu naudu... Viņi dzīvoja mierīgi un dievbijīgi jūsu vidū... Jūs izjaucāt šo savienību! Nezināmu iemeslu dēļ jūs sākāt angļus apslaktēt (neievērojot ne dzimumu, ne vecumu) ar tādu zvēris-kumu, kāds vēl nav redzēts zem saules... Vai man nav taisnība? Vai dievs var būt jūsu pusē? Esmu pārliecināts, ka ne.

Paskat tik, izrādās, ka paši īri ir atbildīgi par angļu armijas nežēlīgo rīcību. Ne tikai Kromvels, bet arī parlamenta locekļi Londonā, visi virsnieki un Sitijas finanšu dūži — visi, kas organizēja karagājienu, savus īstos mērķus slēpa ar šo nekaunīgo, melīgo paskaidrojumu. Bet īriem galvu sajaukuši un musinājuši uz dumpi, pēc viņu domām, katoļu garīdznieki. Viņi sajaukuši tautai prātu, viņi, pārkāpjot likumus,% kas izdoti jau karalienes Elizabetes laikā, noturēja savas velnišķās mesas. Mēs atnācām uz šejieni, turpina Kromvels, prasīt atbildi par nevainīgi lietajām asinīm... Mēs atnācām sagraut nelikumīgo buntavnieku varu... Mēs atnācām (ar dieva palīgu) uzturēt un apliecināt angļu brīvības spožumu un slavu tajā nācijā, kurā mums uz to ir neapšaubāmas tiesības ...

Bet kā tad ar iecietību, ar izdaudzināto independentu iecietību ticības jautājumos, par kuru tik daudz šķēpu lauzts un asiņu liets pašā Anglijā? Vai tā jau aizmirsta? Ne gluži. Jūs atgādināt par apziņas brīvību. Es nekad neiejaucos apziņas jautājumos. Bet, ja jūs ar apziņas brīvību domājat brīvību noturēt mesas, man liekas, ka tad jārunā pavisam skaidri, un, lai jums būtu zināms: kamēr vara Anglijā atrodas parlamenta rokās, tas nebūs atļauts.

Pārlaist ziemu Veksfordā nebija nekādas vajadzības, un Kromvels gāja tālāk, lai iekarotu salas rietumus un dienvidus. Daži cietokšņi viņam padevās bez kaujām, citi

sīksti pretojās, tos vajadzēja ieņemt triecienā. Novembri viņš ar savu armiju aplenca Voterfordu, nocietinātu ostas pilsētu pie Šuras grīvas. Un šeit viņš piedzīvoja pamatīgu neveiksmi: iedzīvotāju aizstāvēšanās bija tik sīksta, ka pilsētu nekādi neizdevās ieņemt. Turklāt starp iekarotājiem sāka izplatīties slimības. Auksto purvu

indīgie izgarojumi veicināja malārijas epidēmiju. Netīrība, zaldātu nometņu nenokārtotie apstākļi bija par iemeslu dizentērijas uzliesmojumam. Diez vai kāds no maniem četrdesmit virsniekiem pašlaik ir vesels, un tik daudz vērtīgu viru mēs esam zaudējuši, ka mūsu sirdis pildās ar skumjām, rakstīja Kromvels 14. novembrī. Nomira pulkvedis Hortons, cīņubiedrs otrajā pilsoņu karā, bija miruši vēl daudzi virsnieki un zaldāti.

Pats Kromvels jau sen jutās nelāgi. Maigi pārmetot mīlulei Dorotejai, ka tā nav turējusi doto vārdu rakstīt bieži (kas attiecas uz Diku, tad, pazīstot viņa slinkumu, no viņa vēstules ari negaidīju), Kromvels atzīstas viņas tēvam, ka paša veselība pasliktinās. Tieši šeit, Īrijas purvos, viņš ieguva novārdzinošo slimību, kura vēlāk līdz mūža galam lika sevi just ar negaidītām, šausmīgām iekšējā saltuma lēkmēm, drebuļiem, no kuriem raustījās žoklis un rokas neklausīja, bet šiem drebuļiem sekoja tādi karstumi, ka vai zuda samaņa, ārkārtīga. svīšana, pēc tam vārgums un apātija.

Novembrī visām šīm likstām pievienojās buboņu mēris, kas pļāva zaldātus kā ar izkapti. Taču Kromvels neļāva atpūsties ne sev, ne saviem ļaudīm — viņš zināja, ka jebkuru bridi kaut kas var notikt mājās, uz kurieni tiecās visas viņa domas. Tad viņš būs spiests šeit visu pamest un traukties turp, uz Londonu. Tāpēc, kamēr viņš ir šeit, jāpagūst izdarīt cik iespējams vairāk, jānostiprina uzvara, jāatbrlvo stratēģiski svarīgie punkti no dumpiniekiem.

Taču Voterforda nepadevās. Nomocījies ap to gandrīz veselu mēnesi, juzdamies pārāk vājš, lai uzbruktu, Kromvels pārtrauca aplenkumu un pavēlēja karaspēkam iekārtoties ziemas apmetnē. Varēja ari atpūsties, jo visa Īrijas austrumu un dienvidaustrumu piekraste no Landonderi ziemeļos līdz Kliras ragam dienvidos (izņemot Voterfordu) atradās viņa rokās. Oktobri nomira O'Nīls, un īru armija palika bez vadības. Oktobri sacēlās arī Korkas garnizons un pievienojās parlamenta armijai; tam sekoja vēl daži nelieli cietokšņi.

Arī decembris nāca ar zaudējumiem: mēris paņēma Mičelu Džonsu — pieredzējušu un drosmīgu karavīru. Es nevaru apgalvot, ka no tā cietusi Anglija, Kromvels bēdājās. Es pats gan esmu zaudējis cēlsirdīgu draugu un darbabiedru... Jā, mūsu pulks patiešām sarūk...

1650. gada janvārī Kromvela nojauta apstiprinājās: klīda baumas, ka Anglijā nepieciešama viņa klātbūtne un viņu drīz aizsauks uz turieni. Tāpēc vajadzēja vēl paspēt ieņemt Mansteras provinci, un 29. janvārī Kromvels atstāj ziemošanas vietu, lai ar saviem novārdzinātajiem zaldātiem atkal dotos tālāk. Dažus nelielus cietokšņus viņš ieņem bez pūlēm. Taču līdz visas zemes pakļaušanai vēl ir tālu. No šaurās piekrastes joslas jāiespiežas salas iekšienē, bet tas bija izdarāms visgrūtāk. Īrijas centrālā un rietumu daļa, šie necaurejamie, mežonīgie apvidi, ko daļēji aizņēma kalni un daļēji

purvi un ko sadalīja ūdeņiem bagātas upes un ezeri, radīja ideālus apstākļus sekmīgām partizānu cīņām, slepeniem uzbrukumiem, negaidītām diversijām. Nebija nekādu šaubu, ka tāds karš vēl vairāk nogurdinās iekarotājus. Atklāti sakot, tas jau bija sācies. Jo dziļāk Kromvels virzījās zaļo pakalnu zemē, jo stiprāk viņa karaspēks izjuta iedzīvotāju pretošanos. Droedas liesmas bija izraisījušas viņu naidu, un tagad iekarotājiem no tā vairs nebija glābiņa. Sacēlās gan kalnu, gan līdzenumu klani, ko iedvesmoja seno ķeltu cīņas saucieni. Zemnieki aizstāvēja katru savas zemes pēdu. Angļu zaldāti nogalināja sievietes un bērnus, tāpēc tagad sievietes un bērni iesaistījās cīņā pret iekarotājiem. Visi viņi kļuva par laupītājiem, kas savu naidu vērš pret angļiem.

Kromvels mainīja taktiku. Tagad viņš aizliedza savējiem laupīt, saudzēja iedzīvotājus, dāvāja dzīvību garnizoniem, kas padevās. Viņš apžēloja pat katoļu garīdzniekus. Lordam Ormondam un Inčikvīnam — ienaidnieka armijas komandieriem — viņš atļāva atstāt Īriju un doties uz kontinentu (uz jebkuru valsti, tikai ne Angliju, Velsu un Skotiju — bija teikts proklamācijā). Taču cīņa saasinājās. Kilkeni garnizona priekšnieks, kam Kromvels pieprasīja atdot cietoksni, atbildēja, ka drīzāk viņš ies bojā ar visu garnizonu nekā padosies.

Vajadzēja ņemt palīgā viltību. Martā angļi aplenca

nelielu cietoksni Gauranu Lensterā. Kromvela priekšlikumu padoties komandants noraidīja. Tad angli laida darbā ieročus, un pēc divu dienu iznīcinošas kanonā-des komandants piekrita ar zināmiem noteikumiem atdot cietoksni. Viņam lika priekšā padoties bez līguma parakstīšanas, «paļaujoties uzvarētāja žēlastībai». Cietoksnis kapitulēja, bet nākamajā dienā visus virsniekus nošāva un katoļu garīdznieku pakāra.

Par visu to īri atriebās kā prazdami. Gar Klonmelas cietokšņa mūriem, ko angļi aplenca aprīlī un maijā, tās aizstāvji visā uguns līnijas garumā bija izrakuši dziļus grāvjus un tiem priekšā no akmeņiem uzcēluši milzīgas barikādes, novietojot uz tām lielgabalus. Taču arī šeit, tāpat kā daudzās citās vietās, radās nodevējs. Kādam Fenelam, ko Kromvels uzpirka par piecsimt mārciņām, pusnaktī vajadzēja atvērt vārtus angļu zaldātiem. Tomēr sazvērestība tika atklāta un Kromvela zaldāti, apmēram piecsimt cilvēku, kuri, kā norunāts, pusnaktī iegāja cietoksnī, visi kā viens tika nogalināti. 17. maijā, pēc tam kad ārējā sienā bija izlauzts pietiekami liels caurums, Kromvels deva signālu uzbrukumam. Bet, kad angļu kājnieki, dziedot psalmus, ielauzās cietoksnī, aiz barikādēm paslēptie lielgabali atklāja pret viņiem šausmīgu uguni un vairāk nekā divtūkstoš vīru krita šaurā koridorā starp cietokšņa mūri un barikādi. Kromvels, sēžot uz zirga, velti gaidīja pie galvenajiem vārtiem. Tie neatvērās. Sapratis, kas ir noticis, viņš kļuva tik nikns kā vēl nekad. Viņš pavēlēja triecienu

atkārtot, šoreiz iesaistot uzbrukumā savus jātniekus, un atkal simtiem zaldātu krita, bet cietoksnis vēl vienmēr turējās. Vajadzēja atkāpties. No rīta pie aplencējiem iznāca pilsētas mērs ar priekšlikumu atdot cietoksni. Kromvels pieprasīja visus ieročus un amunīciju un apsolīja saudzēt mierīgos iedzīvotājus, saglabāt viņu tiesības un aizsargāt īpašumu no izlaupīšanas. Noteikumi tika parakstīti, un ap pusdienas laiku viņš iegāja pilsētā. Taču tā bija tukša: viss garnizons un daudzi iedzīvotāji, izmantojot nakts tumsu, bija atstājuši Klonmelu. Kromvels bija izmuļķots.

Domāt par atriebību viņam vairs nebija laika. 9. aprīlī Valsts padome bija izdevusi pavēli par Kromvela,atgriešanos Anglijā. Viņu gaidīja jauns kaujas lauks — šoreiz ziemeļos, Skotijā. Kuģis «Prezidents» bija atsūtīts pēc viņa uz Bristoli, un 26. maijā iekarotājs atstāja «Zaļās salas» krastu, uzticēdams Airtonam tās turpmāko

iekarošana. Bija pagājuši vairāk nekā deviņi mēneši, kopš sākts nežēlīgais Īrijas pakļaušanas process.

Taču vēl ilgi līs asinis Īrijas mežos un kalnos, laukos un pilsētās; vēl ilgi dunēs angļu lielgabali pie īru cietokšņu mūriem un graus un ārdīs šos mūrus simtiem satricinošu grāvienu. Vēl ilgi degs savstarpējs naids angļu un īru, protestantu un katoļu, paverdzinātāju un nemiernieku sirdīs. Airtonam šis karš prasīs dzīvību: apspiežot brīvību mīlošo tautu, cīnoties ar badu un epidēmijām savā karaspēkā, viņš nomirs no mēra, vairs nenokļuvis mājās pie sievas Bridžetas, Kromvela meitas. Un tikai pēc diviem gariem gadiem zeme tiks pakļauta, kritīs pēdējais cietoksnis un jaunais ģenerālleitnants Čārlzs Flītvuds, kas nomainīs Airtonu ne tikai Īrijā, bet arī Bridžetas sirdī, svinēs uzvaru.

īriem šis karš nesīs gadsimtiem ilgu verdzību, atkarību no Anglijas. Zemi klāja krāsmatas. Trešā daļa iedzīvotāju bija gājusi bojā, tūkstošiem atstājuši dzimteni, meklējot laimi kontinentā vai arī aiz okeāna. Tūkstošiem bija pārdoti verdzībā. Ekonomiskā attīstība uz ilgu laiku apstājusies, politiski valsts bija kļuvusi beztiesīga. Saskaņā ar «Aktu par Īrijas iekārtu», ko pieņēma Ilgais parlaments

1652. gadā, visiem, kas bija piedalījušies cīņā pret angļiem, atņēma zemi un īpašumu un viņus izdzina no valsts vai arī pārvietoja tfz salas neauglīgajiem rietumu rajoniem. Daudzas pilsētas un veselas provinces bija pilnīgi «iztīrītas no īriem».

Bet Anglija? Tā, liekas, bija uzvarējusi: iekarotās teritorijas pārgāja angļu rokās. Zemes īpašumu spekulanti sāka uzpirkt sīkos zemes gabalus, kas bija sadalīti zaldātiem, un drīz vien Īrija kļuva par bāzi, lielo lendlordu koncentrācijas vietu. Taču šiem cilvēkiem nevarēja būt dārgi republikas ideāli. Tādēļ pēc zināma laika, kad bargais Kromvela vārds viņus vairs nebiedēja un neierobežoja, viņi apsveica «likumīgo» monarhu no senās Stjuartu dzimtas, bijušo Velsas princi Kārli II. Vienīgais spēks, kas varēja tam stāties pretī, bija

slavenā, neuzvaramā armija, kura bija novedusi karali Kārli I līdz bendes bluķim un nodibinājusi Anglijā republiku, — kur bija šī armija? Tas Anglija vairs nebija. Armijas vietā iekarotājam-uzvarētājam Kromvelam sekoja nekaunīgs laupītāju karaspēks, gatavs zagt, nokaut, pastrādāt varas-darbus iedzīvošanās nolūkā, lielās samaksas, zemes un bagātības dēļ. Īrija bija pārvērtusi Kromvela zaldātus.

Taču tā kļuva arī par republikas kapu. Kārlis Markss pēc diviem gadsimtiem rakstīja, ka Īrija ir tā klints, pret kuru patiesībā sašķīda Anglijas republika.

2. SKOTIJA

Atkal skanēja sajūsmas kliedzieni, atkal uzvarētājs Kromvels, braucot cauri pūlim, kas viņu suminā ja, jutās kā ierocis dieva tā kunga — taisnīgā soģa rokās. Bristolē, angļu zemes krastā, kur viņš izkāpa pēc deviņu mēnešu ilgas prombūtnes, sapulcējās visa pilsēta, lai viņu sagaidītu. No skāņajiem Vivat! saucieniem, šķiet, pat karogi plīvoja jautrāk, spožāk mirdzēja bruņas, skaļāk šāva lielgabali. Vindzorā viņu sagaidīja Fērfakss ar augstākajiem virsniekiem un parlamenta locekļi. Londonā, Haidparkā, gaidīja mērs, oldermeņi un parādes ierindā sastingusī milicija. Arī šeit dārdēja lielgabalu salūts.

Par viņa uzturēšanās vietu bija izraudzīta Sentdžeimsas pils, un visu ceļu līdz tai viņu sveica gavilējošie pilsoņi.

— Kāds milzīgs pūlis salasījies, lai noskatītos jūsu augstības triumfu, — viņš izdzirdēja aiz muguras čukstam glaimīgu balsi. Viņam bija humora izjūta, un viņš atbildēja:

— Kad mani kārs, salasīsies vēl lielāks pūlis.

Tāda sagaidīšana dzimtenē viņu tomēr iepriecināja. Endrjū Mārvels, ievērojams dzejnieks, par godu Krom-velam sacerēja svinīgu odu:

Cik krietns viņš un taisnprātīgs,
Un augstai patiesībai uzticīgs,
Ix republikas ideāli Par viņa mērķi tapuši —
Tik tas var krietns valdnieks kļūt,
Kas rāms un pazemīgs spēj būt..,

Valdības avīze «Politiskais Merkurs» sajūsmināja s par Īrijā gūtajiem Kromvela lielajiem panākumiem, «kuri, papildinot viņa uzvaru virkni Anglijā, vainagoja viņu ar slavu visas pasaules acīs kā vienu no gudrākajiem un ideālākajiem vadoņiem starp tagad dzīvojošām un agrākajām paaudzēm».

Taču mājās viņš varēja pabūt neilgu laiku. Viņu gaidīja lieli uzdevumi — jauns, grūts karagājiens. Tapec jau Kromvels bija atsaukts no Īrijas. Tagad draudi atkal

tuvojās no ziemeļiem. Drūmie skotu prezbiterieši, ar kuriem, taisnību sakot, sākās visas jukas Anglijā, negribēja samierināties ar

Kārļa Stjuarta nāvi. Sašutuši viņi novērsās no republikas — gan Argails, ar kuru Kromvelam četrdesmit astotajā gadā izdevās vienoties, gan ar nāvi sodītā Hamiltona partija — viņi visi tagad bija rojālisti. Līdzko vēsts, ka monarha galva ir kritusi, sasniedza Edinburgu, tūlīt 1649. gada 5. februārī viņa dēls un mantinieks Kārlis tika pasludināts par karali — ne vien par Skotijas, bet arī par Anglijas un Īrijas karali. Skotu pilnvarotie Londonā, vēlreiz izteikuši savu neapmierinātību, aizbrauca uz Holandi, lai vestu sarunas ar jauno karali. Viņam lika priekšā vispirms atzīt Kovenantu un pasludināt prezbiterismu par valsts reliģiju Anglijā, Skotijā un Īrijā.

Jaunais princis bija tikpat melīgs, izmanīgs un nodevīgs kā viņa tēvs, taču viņam nepiemita tā dievbijība un dižciltība. Kamēr bija cerības uz panākumiem katoliskajā Īrijā, viņš jauca galvu skotiem, neteikdams skaidri ne «jā», ne «nē», bet, kad Kromvela nežēlīgais zobens sadragāja viņa sapņus, viņš lika cerības uz Skotiju. 1650. gada 1. maijā Holandes pilsētā Bredā, kur viņš bija atgriezies no Džersi salas, tika parakstīta vienošanās: Kārlis pieņēma Kovenantu un apņēmās noteikt prezbiteriešu baznīcas kārtību visās trīš karalistēs, deva Skotijai relatīvu pašpārvaldi un atteicās no jebkādas sadarbības ar saviem agrākajiem sabiedrotajiem — grāfu Ormondu un marķīzu Montrozu. 10. jūnijā viņš aizbrauca uz Skotiju. Anglijai draudēja iebrukums no ziemeļiem.

Republikas valdība bija spiesta rīkoties steidzīgi un enerģiski. Ģenerālim Fērfaksam, tāpat kā agrāk, piedāvāja jaunās ekspedīcijas virspavēlnieka posteni, bet Kromvelam — viņa vietnieka amatu. Taču Fērfaksss pēkšņi atsacījās. Acīmredzot tiesas un nāvessoda ietekme, bet varbūt arī sievas un domubiedru prezbiteriešu pierunāšana iedragāja viņa uzticību.

Tas samulsināja Kromvelu. Viņš bija paradis būt lielisks armijas virzošais spēks aiz godājama, visu cienīta ģenerāļa muguras. Viņu uzskatīja par otro personu armijā, bet patiesībā viņš bija tās galvenais komandieris — . tā viņam bija ērtāk. Kopā ar Lambertu, Herisonu, Sent-. džonu un Vaitloku viņš mēģināja Fērfaksu pierunāt. Tas izturējās laipni, ar cieņu, apliecināja savu uzticību parlamentam un virsniekiem, taču kategoriski atteicās ko-

mandēt armiju karagājienā pret Skotiju. Iebrukums Skotijā? Viņš neredzēja tam pietiekamu pamatu.

— Ar skotiem mūs saista Nacionālā līga_ un Kove-nants, — viņš teica. — Par spīti tiem, turklāt bez svarīga ieganstа no viņu puses ielauzties ar karaspēku viņu zemē un uzspiest viņiem karu — manuprāt, tas nav attaisnojams ne dieva, ne cilvēku priekšā.

— Es jums piekrītu, milord, — Kromvels atbildēja,

— ja viņi nedotu mums iemeslu iebrukumam, mums nebūtu tiesības to darīt. Bet, milord, viņi taču bija iebrukuši mūsu zemē, kā

tas jūsu augstībai labi zināms, pēc Kovenanta parakstīšanas un pretēji tā noteikumiem. Tagad viņi dod mums daudz iemeslu aizdomām, ka tiek plānots otrs iebrukums kopā ai viņu karali, ai kuru viņi noslēguši savienību... Viņi jau vāc šim nolūkam karaspēku un naudu. Baidos, ka karš ar viņiem ir neizbēgams — tāpēc būs labāk, ja mēs pirmie to sāksim.

Fērfakss nepiekāpās; viņš teica, ka Hamiltons jau ir sodīts, ka jaunais skotu parlaments nav atzinis šo aktu, ka drošu ziņu par iebrukumu neesot. Kromvels lūdza padomāt par armiju, glaimoja, pieminēja ģenerāļa nopelnus, norādīja uz briesmām, kurām viņš pakļauj republiku ar savu atteikšanos; Taču viss bija velti.

— Es atbildu tikai savai sirdsapziņai, — teica Fērfakss.

— Es nedrīkstu darīt to, kas man šķiet apšaubāms.

Komisāri aizgāja no viņa, neko nepanākuši, bet par

visu Anglijas republikas bruņoto spēku virspavēlnieku tika iecelts Kromvels. Reizē ar viņu par pulku komandieriem bija jādodas uz Skotiju arī kaujās rūdītajam ģenerālim Lambertam, Robertam Lilbernam — «brīvdzimušā Džona» brālim, un Čārlzam Flītvudam — džentlmeņa — zemes īpašnieka jaunākajam dēlam, spējīgajam karavīram, kurš četrdesmit septītajā gadā juta līdzi aģitatoriem un, kā runāja, bija cieši saistīts ar armijas sektantiem. Uz vienu no brīvajām vietām Kromvels uzaicināja atvaļināto pulkvedi Džordžu Monku.

Pirms aizbraukšanas Kromvels paguva veikt vairākus svarīgus darbus: panāca, ka nosūta uz Īriju viņa bijušo draugu, bet tagad gandrīz ienaidnieku Edmundu Ledlo. Būdams godīgs republikānis, tas nevarēja piedot Krom-velam sarunas ar karali četrdesmit astotā gada rudenī; kā demokrāts un humānists tas nosodīja Kromvelu par Ričarda Arnolda nošaušanu un leveleru kustības apspiešanu. Kromvels uzaicināja viņu uz atklātu sarunu, pa-

skaidroja, ka citādi nav varējis rīkoties, un apsolīja nākotnē atbalstīt reformas, it sevišķi tiesību reformu. Viņš lūdza Ledlo pieņemt norīkojumu uz Īriju — tieši tādi godīgi, saprātīgi, lietišķi cilvēki tur bija vajadzīgi. Ledlo piekāpās, piekrita — un drīz vien šis bīstamais opozicionārs bija tālu no Londonas. Uz turieni, uz Īriju, Kromvels aizsūtīja arī bijušo aģitatoru Seksbiju.

Pēdējā vakarā pirms aizbraukšanas Kromvels vakariņoja kopā ar Lilbernu. Pēc skaļās tiesas prāvas un spīdošas sevis aizstāvēšanas pagājušajā rudeni Lilberns bija mazliet pierimis; viņš vairs nesauca Kromvelu par nodevēju, un viņa daudzie uzbrukumi republikas varai bija apsīkuši, taču vēl arvien viņš bija bīstams. Tomēr atvadu saruna iznāca miermīlīga. Šķiroties viņi apkampās un Kromvels teica svinīgus vārdus:

— Visu savu spēku un ietekmi, kāda man ir šajā pasaulē, es izlietošu, lai dotu iespēju Anglijai baudīt reālus armijas solījumus un

deklarāciju augļus.

Lilberna sirdī modās cerība: pēc viņa domām, tas nozīmēja, ka Kromvels pēc atgriešanās no Skotijas nodibinās Anglijā tādu varu, ko veidos parlamenti, kas secīgi nomainīs cits citu; parlamentus ievēlēs visa tauta, pamatojoties uz vienlīdzīgām vēlēšanu tiesībām. Vēlāk viņš šos Kromvelā vārdus minēs kādā no saviem pamfletiem.

1650. gada 22. jūlijā Kromvels ar savu karaspēku pienāca pie Skotijas robežas. Viņam bija vēlreiz ar kaujām jāiziet cauri šai nemīlīgajai kalnu zemei, jāizjūt visas svešu teritoriju iekarošanas grūtības un neērtības. Viņš zināja, ka Kārlis Stjuarts jau atrodas šeit. Skoti turēja karali stingrā uzraudzībā, agrākās ˆiņam tuvu stāvošās personas pie viņa nepielaida, taču pati viņa klātbūtne bija briesmīgs bieds Anglijas republikai. Šo draudu vajadzēja likvidēt un, jo drīzāk, jo labāk. Sirds dziļumos Kromvels cerēja uz ātru uzvaru. Viņam bija vairāk nekā desmittūkstoš kājnieku un piecarpus tūkstoši jātnieku — iedresētu, labi ekipētu, kaujās pieredzējušu zaldātu. Skotiem bija divdesmit seši tūkstoši vīru, bet Olivers atcerējās Prestonu un cerēja pabeigt kampaņu pirms sala iestāšanās. Pāris kauju — un visa zeme būs pie viņa kājām.

Kromvelā pret skotiem nemājoja tāds naids kā pret īriem. Skoti ‘bija kalvinisti; viņi tic tam pašam dievam,

tikai kaut kādā ziņā maldās. Skotijas klintis un dziļās, mežiem apaugušās gravas nav izmantojamas, tās nevar padarīt par Anglijas koloniju kā «Zaļo salu». Tāpēc turienes iedzīvotājus nav vajadzības iznīcināt vai padzīt uz tālākiem rajoniem; šo cilvēku priekšā jādemonstrē angļu zobena spēks, bet pēc tam jānoslēdz ar viņiem miera līgums.

i Godājamam seram Arturam Hezlrtgam.

Steidzami, steidzami.

Dārgais ser, mēs atrodamies ļoti grūtā stāvokli. Ienaidnieks mums aizšķērsojis ceļu uz Koperšpata pāreju, kurai pāri tikt mums var palīdzēt vienīgi brīnums. Viņš ieņēmis visus apkārtējos paugurus, tā ka mēs nezinām, kā no šejienes izkļūt; tas iespējams tikai ar ārkārtīgām grūtībām, bet katra diena šeit prasa mūsu cilvēku nāvi, jo viņi neiedomājami daudz slimo.

Es saprotu, ka pašlaik Jūs nevarat mums palīdzēt, tomēr, lai arī kas ar mums notiktu, savāciet visus spēkus, kādus vien iespējams, un palīdziet, kā varat, no dienvidiem. Tas ir tāds uzdevums, kas attiecas uz visiem labiem cilvēkiem. Ja Jūsu karaspēka daļas varētu dot triecienu no Koperspata, tas būtu mums liels atbalsts. Visiem ir jāpapūlas, lai veiktu šo uzdevumu. Dūšu mēs nezaudējam (lai slavēts dievs!), par spīti savam grūtajam stāvoklim. Mēs visvairāk ceram uz dievu to kungu, kurš mums ir parādījis tik lielu žēlastību.

Patiešām — savāciet visus spēkus, kādus vien varat. Sūtiet

vēstnešus pie draugiem uz dienvidiem, lūdziet palīdzību. Dodiet ziņu Henrijam Venam, ko es rakstu. Es negribētu, ka to uzzina visi, jo briesmas tikai palielinātos. Jūs pats labāk sapratīsiet, kā rīkoties. Dodiet kādu vēsti par sevi. Palieku Jūsu uzticams kalps

O. Kromvels.

1650. gada 2. septembrī.

Skotijas kampaņa, kā izrādījās, bija smagāka, nekā viņš domāja. Viltīgie prezbiterieši sava karaspēka vadību uzticēja Deividam Leslijam — tam pašam Leslijam, kurš kādreiz bija cīnījies kopā ar Kromvelu pie Mārston-mūras. Toreiz viņi bija domubiedri, gandrīz draugi. Viņi apspriedās viens ar otru par turpmākajiem plāniem, zināja savas taktikas, savu armiju labās īpašības un trūkumus. Tagad Leslijs bija ienaidnieks un jāatzīst — spējīgs,

prasmīgs, gudrs ienaidnieks. Viņš saprata, ko grib Krom-vels, tas ir, izšķirošu kauju. Un neielaidās šajā kaujā. Jau pašā sākumā, tikko Kromvels šķērsoja Tvīdu, Leslijs, šķiet, ievilināja viņu arvien dziļāk zemes iekšienē, nogurdināja viņa karaspēku, apmānīja ar sīkiem flanga uzbrukumiem, taču izvairījās no lielas kaujas.

Jūlija beigās Kromvels pienāca pie Edinburgas. Pilsēta bija pamatīgi nocietināta gan no sauszemes, gan jūras puses, skoti bija par to parūpējušies jau iepriekš. Aiz tās mūriem stāvēja varena trīsdesmit tūkstošu vīru liela armija. Kromvels jau gribēja šeit apmesties, cerēdams cīnīties atklātā laukā, taču Leslijs nevēlējās ielaisties kaujā. Pēc divu dienu ilgas mokošas stāvēšanas vējā un lietū spēcīgā pretinieka acu priekšā Kromvels aizveda savus nogurušos, izmirkušos un izsalkušos zaldātus no Edinburgas. Atkāpšanās notika steigā, Lamberta pulks aizkavējās, un skoti negaidot uzbruka viņam no aizmugures. Lambertu ievainoja, viņa ļaudis bez vadības būtu sakauti, ja Kromvels neatsūtītu savu pulku tiem palīgā.

Kromvela armija vēl nebija paguvusi lāgā atkāpties, ar kauju ieņemt nelielu cietoksni un atpūsties, kad skoti atkal uzbruka viņu nometnei, un atkal asiņainā sadursmē krita daudz angļu karavīru.

Tā sīkās nogurdinošās* cīņās pagāja viss augusts. Izšķirošo kauju neizdevās panākt. Flītvuds šajās dienās rakstīja: «Nav nekādas iespējas izaicināt viņus uz kauju. Šeit ir tik daudz aizu un tās visas ir tik lielas, ka, tikko mēs ieejam tajās no vienas puses, skoti pa otru jau iziet.» Kromvels sūdzējās Bredšovam: Viņi сеѓ, ka mēs nomirsim badā; šķiet, tā arī notiks,)a mūs laikā nenodrošinās ar uzturu.

Skotijas skarbā daba biedēja angļus ar aukstumu, agrām nakts salnām un pēkšņām lietusgāzēm. Kalni bija grūti pārejami, ielejas neauglīgas. Ciemi, kuros iegāja Kromvels ar saviem zaldātiem, bija gandrīz tukši: vīrieši bija iesaukti milzīgajā Argaila armijā, bet sievietes un bērni, angļiem tuvojoties, aizbēguši. Līdz šejienei jau bija nonākušas baumas par Droedu un Veksfordu, bet tumsonīgie skotu

sludinātāji iebiedēja tautu vēl vairāk, apgalvodami, ķa angļi savā ceļā iznīcina itin visus vīriešus, zēniem, no sešiem līdz sešpadsmit gadus veciem, nocērt labo roku, sievietēm izdedzina krūtis. Velti Kromvels citu pēc citas izdeva žēlsirdīgas un draudzīgas deklarācijas, kurās iedzīvotājiem apsolīja mieru, viņu tiesību un īpašumu saglabāšanu; velti viņš apgalvoja, ka nav nācis, lai lietu asinis, ka skotu tautā atšķirībā no īriem, viņš zina, tic dievam un bīstas no tā, taču ir tikai «piekrāpta»; velti ar visstingrākajiem likumiem angļu zaldātiem bija aizliegts laupīt un aizskart vietējos iedzīvotājus. Visur, kur vien Kromvels nonāca, viņš sastapa vienīgi pārbiedētus vārgus vecīšus un mazus bērnus, kas slēpās pa kaktiem. Bet pats galvenais — zeme bija nabadzīga un Kromvels te neatrada savai armijai iztiku. Tāpēc viņš centās turēties tuvāk pie jūras krasta, kur reizumis ar kuģiem pienāca pārtika. Taču tās nepietika, un, gaidot jaunu pievedumu, zaldāti slepšus siroja pa sakņu dārziem, ēda negatavus dārzeņus; sākās dizentērijas epidēmija. Līdz septembrim no sešpadsmit tūkstošiem zaldātu bija palicis nedaudz vairāk par vienpadsmit tūkstošiem. Ar šo novārgušo, netīro, spēkus zaudējušo karaspēku Kromvels atkāpās uz Denbaru.

Šeit, pie Denbaras, viņš nokļuva tajā bezizejas stāvoklī, par kuru ziņoja Hezlrigam. Viņa armija patiešām bija slazdos. Atkāpjoties angļi zināja, ka Leslijs ar milzīgo — divdesmit divi tūkstoši vīru lielo armiju seko viņiem pa pēdām; tas nemitīgi traucēja viņus ar sīkiem flanga uzbrukumiem. Skoti parādījās negaidot — viņi izlēkšoja no ceļa pagrieziena, no dziļas, mežainas gravas; no stāvajiem, kokiem apaugušajiem kalniem viņi uzbruka kā lavīna. angļu zaldātiem, kas noguruši lēni vilkās uz priekšu. Viņi uzbruka ienaidniekam arī naktī, mēnessgaismā, un vajadzēja lūgt dievu, lai tas sūta mākoņus, lietu, tādējādi paglābjot no viņu biežajiem, nervus satraucošajiem triecieniem. Bet, kad angļi nonāca līdz Denbarai, Leslijs tos ielenca un ieņēma vienīgo šauro kalnu pāreju, kas veda uz Angliju — to pašu Koperspatu, kuru desmit vīriem bija vieglāk noturēt nekā simtam ieņemt.

Ko darīt? Aiz muguras Kromveļam bangoja nemīlīgā jūra; varēja izsaukt floti, līdz tās atbraukšanai kaut kā noturēties, pēc tam sakāpt kuģos un ar negodu atstāt neviesmīlīgo zemi. Bet vai neuzvaramais Kromvels drīkstēja tā rīkoties? Vai viņš bija spējīgs atzīt savu sakāvi, atstāt neuzvarētu Skotiju un pakļaut Anglijas republiku briesmām? Viņš zināja, ka jaunais Kārlis Stjuarts jau parakstījis grēku nožēlošanas deklarāciju, kuru no viņa tā centās iegūt Skotijas varas pārstāvji; tajā viņš atzina un apraudāja tēva maldus, nosodīja mātes pagānisko

elkudievu pielūgšanu, izteica nožēlu par sakariem ar Īriju un atkārtoja savus iepriekšējos solījumus. Viņa savienība ar skotiem nostiprināta galīgi; ja angļu armija aizies tukšā, ceļš uz Londonu būs

vaļā un visa šī lavīna ar pašu karali priekšgalā gāzīsies uz republiku un to noslaucīs no zemes virsas. Nē, Kromvels neatkāpsies. Kā senie varoņi viņš drīzāk mirs kaujas laukā, taču labprātīgi neaizies no tā.

2. septembra rītā Kromvels ar Lambertu, par spīti vētrainajam laikam, izjāja uz mežu pastaigā. Viņiem pretī slējās skarbi, mežiem apauguši kalni, kuros slēpās ienaidnieka zaldāti. Kromvels pacēla tālskati, pielika pie acīm un pavērsa pret kalniem ... Un brīnums! Daudzus tūkstošus vīru lielā Leslija armija vairs nebija kā agrāk paslēpusies aizās, nē, tā pārvietojās, kāpa lejā. Lūk, tur ātri auļoja kavalēristu pulki. Viņi pāriet no kreisā spārna uz labo, tagad viņi ir jau pakalna vidū un veļas arvien tālāk lejā, pie jūras, it kā vēlēdamies arī no šīs puses ielenkt angļu nometni. Nedaudz lēnāk kā blīva masa virzās kājnieki — arvien zemāk un zemāk. Šaubu vairs nav: Leslija karaspēks beidzot nāk no kalniem ielejā.

— Skatieties! — Kromvels pastiepa Lambertam tālskati. — Skatieties ātrāk: dievs kungs nodod viņus mūsu rokās! Viņi dodas lejā, pi£ mums!

Lamberts ieskatījās: visa gigantiskā Leslija armija nāca lejā līdzenumā pie Denbaras. Kauja tomēr notiks!

Kas gan spieda Lesliju mainīt savu piesardzīgo taktiku? Varbūt viņš bija pārliecināts par uzvaru: ienaidnieks šķita pārāk vājš, spēki pārāk nevienādi? Daudz spožāka uzvara taču būtu, ja piespiestu slimo, pazemoto, uzvarēto Kromvelu aiziet bez kaujas. Un, kas zina, ja Leslijs stingri ievērotu šādu taktiku, varbūt viņam arī izdotos salauzt spēcīgo pretinieku. Taču Leslijs nebija noteicējs. Skotu valdība nebija apmierināta ar viņa izvairīgo taktiku, tā gribēja gūt drošu un ātru uzvaru. Prezbiteriešu sludinātāji, atsūtīti no Edinburgas, vai katru dienu aicināja zaldātus kaujā. Viņi publiski apsūdzēja Lesliju pārliekā mīkstčaulībā, un tas beidzot padevās. Arī skotu zaldātiem neklājās viegli šajos mežonīgajos, neauglīgajos kalnos, arī viņiem trūka pārtikas un lopbarības. Līdz Leslijam nonāca ziņas, ka angļi jau krauj liel-

gabalus kuģos — skaties vien, tā viņi tiešām aizbrauks. «Rīt,» tai dienā viņš teica saviem virsniekiem, «angļu armija dzīva vai mirusi būs mūsu rokās.»

Vēsts par ienaidnieka pārvietošanos acumirklī aplidoja angļu karaspēka nometni. Steidzīgi tika sasaukta kara padome. Nolēma, ka noteikti rīt, gaismai austot, jāuzbrūk skotiem: pēkšņs, pārdrošs uzbrukums var būt vienīgais glābiņš.

Kromvels ievēroja, ka skotu kavalērijas galvenie spēki koncentrējas labajā flangā. Viņu kreisais flangs nolemts bezdarbībai, jo tas iespiests starp kalnu un šauru upīti, kas mutuļo dziļas gravas dibenā. Jāizliekas, it kā angļu galvenie spēki virzītos pret šo kreiso flangu, bet patiesībā pats spēcīgākais trieciens jādod labajam flangam.

Ja tas padosies, kājnieki paliks bez aizsega, bet atkāpties tiem nav kur: aizmugurē stāvi, mežaini kalni.

Vējš gaudoja, liekdams kokus līdz zemei, jūrā trakoja vētra, taču angļu karaspēka nometnē neviens pat nedomāja par atpūtu. Visu nakti notika klusa, bet nepārtraukta karaspēka pārvietošanās, visu nakti zaldāti, acu neaizvēruši, gatavojās rītdienas kaujai — varbūt pēdējai viņu dzīvē. Kromvels nenokāpa no zirga; viņš pats vēl un vēlreiz devās pie saviem zaldātiem, deva norādījumus, uzmundrināja, precizēja. Nepacietīgi viņš gaidīja šo kauju, viņa sirdī iedegās drudžaina cerība.

No skotiem viņus šķīra šaura kalnu upīte, kuru ērti varēja šķērsot tikai vienā vietā — tur arī vajadzēja sākt uzbrukumu.

Pulkstenis bija apmēram seši rītā 1650. gada 3. septembrī. Saule vēl nebija pacēlusies virs pakalniem. Skotu karaspēka nometnē valdīja klusums: pārgājienā nogurušie zaldāti bija nolikušies atpūsties tieši uz zemes, virsnieki izklīduši pa apkārtējām mājiņām. Un tajā mirklī, kad viss šķita pamiris un pat vējš pieklusis, naktī diezgan iztrakojies, no angļu puses nodārdēja pirmās lielgabalu zalves, un drīz kanonāde saplūda nepārtrauktā dunoņā. Maldinošais uzbrukums kreisajam flangam novērsa skotu uzmanību, un tūlīt pa labo flangu, ātri attīstot uzbrukumu, triecienu deva Lamberta kavalērija.

Tomēr spēku samērs bija pārāk nevienāds. Skoti ātri vien atjēdzās, uzlēca zirgos un sagaidīja Lambertu ar visu savu stiprās kavalērijas spēku — un Lamberta pulka rindas sašķobījās, sajuka, viņi sāka lēni kāpties"atpakaļ, pie upītes. Tad iejaucās angļu kājnieki, ko komandēja

Monks. Ari kājniekiem sākumā neizdevās atspiest pretinieku. Iedegās nežēlīga tuvcīņa.

Bija pienācis kritisks bridis. Tagad cīņā vajadzēja raidīt visus spēkus. Kromvels ar drudžainu satraukumu atskatījās uz saviem veterāniem, izrāva zobenu un iespieda piešus sānos zirgam, kas nepacietīgi dižājās. «Dzelzs-vīru» rezerves izlase traucās uz priekšu, vienā rāvienā pārlidoja pāri straumei un kā tērauda ķīlis iedzinās starp cīnītājiem. Negaidītais spēku papildinājums desmitkāršoja Lamberta jātnieku cīņas sparu, asmeņi šķindēja vēl izmisīgāk, un skoti sāka atkāpties. Viņu kavalērijas rindas arvien vairāk liecās atpakaļ uz kalnu pusi, taisnā leņķī nogriežoties pret savu kājnieku līniju, atsedzot tās flangu. Tagad pret to, pret kājniekiem, Kromvels virzīja «dzelzsvīru» uzbrukumu. Ari Monks jau pārkārtoja, izlīdzināja savējo rindas, viņš atkal dodas uzbrukumā, un ienaidnieks padodas, krīt, nekārtībā atkāpjas uz kalniem.

Sājā mirklī izklīda migla, saule iemirdzējās virs jūras, pārlēja savu gaismu pār pakalniem, ievizējās bruņucepurēs. Kromvels apturēja zirgu un atskatījās. Daudzus tūkstošus lielā skotu zaldātu masa kā aitu bars bezpalīdzīgi skraidīja pa priekškalni, no visām pusēm angļi tos

cirta un dūra ar pīķiem.

Kauja ilga nepilnas trīs stundas. Skoti zaudēja trīs tūkstošus kritušo; apmērām desmit tūkstoši zaldātu nometa ieročus un tika saņemti gūstā. Angļi, kuriem apbrīnojamā veidā nebija gandrīz nekādu zaudējumu — Krom-vēls rēķināja, ka viņu puse zaudējusi tikai divdesmit kritušo —, ar sajūsmu metās pakaļ tiem, kuri mēģināja bēgt pa upi uz augšu, uz Hedingtonu. Kromvels ļāva viņiem vajāt ienaidnieku, bet pats palika kaujas laukā ar kājniekiem un vezumniekiem. Viņa acis mirdzēja, lūpas smaidīja, viņš izskatījās kā piedzēris. Bija skaidrs, ka angļi guvuši pilnīgu uzvaru un tā varbūt ir pati lielākā uzvara Kromvela dzīvē. Saprāts atsacījās noteikt šīs uzvaras lielumu. Tā patiešām bija brīnums.

Nākamajā dienā viņš rakstīja sievai: Mana dārgā! Man nav laika rakstīt Tev sīki. Daudzās vēstulēs Tu raksti, ka man jābūt uzmanīgākam pret Tevi un bērniem., un es varu Tevi izrāt par to. Ja Tu domā, ka es nemīlu Tevi tagad vēl vairāk nekā agrāk, tad Tu maldies. Tu man esi dārgāka par visu pasaulē, un ar to pietiek.

Dievs kungs mums parādījis neizmērojamu žēlastību; kas gan var izmērīt tās lielumu? Mana vājā ticība ir

tikusi pastiprināta. Esmu atguvis dzīves prieku, kaut gan apgalvoju Tev, ka kļūstu vecāks un jūtu, ka vecuma nevarība pamazām zogas man klāt un pārņem mani. Ja tā ietu mazumā mani grēki! Lūdz par mani dievu. Sīkumos par mūsu pēdējiem panākumiem Tev paziņos Henrijs yens vai Dž. Pikerings. Mīlot visus dārgos draugus, palieku

Tavs Olivers Kromvels.

5. septembri Kromvels, vēl degdams cīņas kārē, deva pavēli doties uz priekšu. Septītajā viņš jau bija Edin-burgā. Pilsēta padevās gandrīz bez kaujas, un Kroni veļa rokās nonāca arī Edinburgas osta, vienīgi senā pils turējās vēl vairākus mēnešus. Sakautais Leslijs ar atlikušo karaspēku — četriem vai pieciem tūkstošiem, kas bija palikuši pāri no trīsdesmit tūkstošiem vīru, — atkāpās uz Stērlingu, uz ziemeļaustrumiem. Tur viņš nostiprinājās purviem un upēm droši aizsargātā vietā. Karalis Kārlis un Skotijas valdība aizbrauca uz ziemeļiem, uz Pērtu.

Politiskā situācija Skotijā pēc Denbaras bija jūtami mainījusies. _Vigamoru — galējo prezbiteriešu partija ar neganto Argailu priekšgalā sāka zaudēt varu. Viņiem gan vēl bija vairākums parlamentā un baznīcas asamblejā, taču agrākie mērenie, nogalinātā hercoga Hamil-tona partijas piekritēji, sāka pacelt galvu. Viņi nodibināja sakarus ar Kārli, cerēdami ar tā palīdzību pieveikt savus pretiniekus. Grāfs Lanarks, kas tagad pieņēma hercoga Hamiltona titulu, un Loderdeils atkal bija tuvinājušies karalim, kas labi atminējās pazemojumu, ko viņam lika izjust, kad viņš parakstīja vainas atzīšanas

deklarāciju. Rojālistu pozīcijas nostiprinājās. Atbildot uz to, Argails ierosināja jaunajam karalim apprecēt viņa — Argaila meitu. Uz Franciju pie karaļa mātes nosūtīja ziņnesi .pēc padoma.

Kromvels pa to laiku gāja uz priekšu. Edinburgā viņam pienāca palīgspēki, viņš saņēma proviantu un tagad virzījās uz Stērlingu. Tomēr arī Leslijs paspēja nedaudz atgūties no sakāves. Stērlinga bija atklāta no ziemeļiem, un tajā saplūda visi, kas vēl gribēja cīnīties pret iekarotājiem. Leslija armija nekavējoties saņēma pārtiku, munīciju un varēja sekmīgi turēties pret ienaidnieku, kurš atkal bija atrāvies no savas atbalsta bāzes un jau sāka izjust agrākās materiālās grūtības. Laiks bija slikts: lija auksts lietus, visi ceļi bija ārkārtīgi izmirkuši. Mazie cietokšņi izrādīja niknu pretestību.

Pie Stērlingas angļi pienāca 18. septembri un tūlīt aizsūtīja ziņnesi ar priekšlikumu atdot pilsētu. Leslijs atteicās pieņemt vēstnesi un pieprasīja, lai Kromvels atbrīvo vairākus sagūstītos skotu virsniekus, piedāvādams izpirkšanas naudu. Kromvels atbildēja īsi un nikni:

Mēs esam atnākuši šeit nevis tādēļ, lai tirgotos ar cilvēkiem vai gūtu sev kādu labumu, bet lai aizstāvētu Anglijas republikas intereses.

Viņš jau gatavojās dot pavēli sturmēt Stērlingu, bet pēdējā mirklī pārdomāja. Pilsēta bija stipri nocietināta; artilēriju neizdevās pievilkt neiedomājami dziļo dubļu dēļ; bija žēl cilvēku. Kromvels sasauca kara padomi, un tajā tika nolemts, ka Stērlingas dēļ nav vērts tērēt laiku; kamēr nav pienākusi ziema, jāatbrīvo no ienaidniekiem Skotijas dienvidu daļu.

Pēdējās rudens dienās angļi iekaroja dienvidu un rietumu cietokšņus un pilsētiņas, un tas pamatīgi nogurdināja gan zaldātus, gan pašu Kromvelu. Oktobri viņa armija iegāja Glāzgovā, ap ziemsvētkiem viņam bija pakļauta visa Lejasskotija — gan tās austrumdaļa, kur beidzot krita Edinburgas pils, gan rietumdaļa. Galvaspilsētā varēja apmesties ziemas nometnē, atpūsties, sadziedēt bi ˆes, padomāt par nākotni,

Ucotu nometnē pa to laiku notika lielas pārmaiņas. Kromvela uzvaras drauftu priekšā domstarpības starp galējiem prezbiteriešiem, mērenajiem rojālistiem un atklātajiem kavalieriem izlīdzinājās. Likumi pret rojālistiem tika atcelti — ja viņi formāli atteicās no iepriekšējiem maldiem, viņus atkal uzņēma galmā, valdībā, armijā. 1. janvārī Kārli II svinīgi kronēja Skonā, netālu no Pērtas. Zem vecās skotu baznīcas velvēm skanēja senie kronēšanas zvēresta vārdi. Prezbiteriešu sprediķis izcēlās ar savu skarbumu un dedzīgumu. Karalis deva visus prasītos solījumus, saistīja sevi, galīgi pieņemot Kovenantu, un tagad viņam vajadzēja doties uz Eberdīnu, pacelt tur savu karogu un sapulcēt zem tā armiju — ne mazāk kā divdesmit tūkstošus cilvēku.

Pie Kromvela Edinburgā gandrīz tajā pašā laikā ieradās

pazīstamais gravieris Tomass Saimons, lai uzskicētu viņa portretu. Parlaments bija nolēmis izkalt medaļu par godu uzvarai pie Denbaras.

Rudens kampaņa pierādīja, ka Leslijs joprojām saglabā iepriekšējo taktiku. Viņš vairs neielaidīsies izšķirošajā kaujā, bet nogurdinās pretinieku ar sīkām sa-

dursmēm. Janvāra beigās Kromvels atjaunoja uzbrukumus skotiem un ieņēma vēl dažus cietokšņus. Atgriežoties Edinburgā pēc viena no tādiem gājieniem krusā un sniegā, viņš pamatīgi apsaldējās, un nākamajā dienā ļoti stiprs drudzis viņu spieda palikt gultā. Tā bija tā pati īru slimība; pirms gada viņu tāpat bija kratījuši drebuļi un mocījuši karstumi. Šoreiz tā sagrāba viņu sevišķi spēcīgi; viņš dega kā ugunī, murgoja un, kā šķita, atradās uz dzīvības un nāves robežas. Tad slimība negaidot atkāpās. Kromvels vēl nezināja, ka tas ir «trīsdienu drudzis», viltīgs ienaidnieks, kas atgriežas daudz, daudz reižu, nežēlīgi novārdzinot savu upuri.

11. februārī viņš jutās jau itin labi un ķērās atkal pie neatliekamajām darīšanām. Būdams karavīrs, kas pieradis pie darba un likstām, viņš neprata un nespēja nogulēt gultā. Tomēr sekoja otra briesmīga lēkme, un tā viņu nogāza. Astoņpadsmitajā Olivers atkal bija kājās un pavēstīja, ka ir pavisam atlabis. Taču ļaunais drudzis atgriezās, un tikai divdesmit trešajā viņš atkal varēja rakstīt vēstules, dot rīkojumus, ar virsniekiem apspriest jaunu uzbrukumu plānus. Divdesmit piektajā viņš pat gribēja doties uz ostu pie jūras apskatīt jaunos nocietinājumus, bet bija spiests atgriezties: vēlreiz slimība līdzīgi viltīgam un ļaunam ienaidniekam izsita viņu no sliedēm, piespieda likties gultā, šoreiz uz veselām desmit dienām.

Kromvels nebija no tiem, kas tik viegli padodas. Tiklīdz viņš jutās mazliet labāk, atkal metās darbā, aizmirsdams atpūtu, ārsta norādījumus, piesardzību. Taču veselības šķietamās uzlabošanās posmi kļuva aizvien īsāki. Vienpadsmitajā martā Kromvelam atkal kļuva slikti, un ārsts aizliedza nodot viņam vēstules.

Londonā Kromvela slimība sacēla trauksmi: tam, ka virspavēlnieks pašlaik nespēja darboties, varēja būt bīstamas sekas, turklāt skotu kampaņa ievilkās. Valsts padome nosūtīja uz Edinburgu ziņnesi, lai izteiktu līdzjūtību un pie viena paskatītos, kas tur notiek. Sūtnis sastapa ģenerāli ēdamistabā, kur tas pusdienoja kopā ar saviem virsniekiem; Kromvela armija bija gatava cīnīties. Vēstnesi tūlīt aizsūtīja atpakaļ ar šo jauno ziņu un Kromvela vēstuli, adresētu Bredšovam:

Milord, pazemīgi pateicos par Jūsu lielajām rūpēm un sirsnīgo uzmanību pret mani, necienīgo... Mana palīdzība jums nav vajadzīga: esmu pīslis un puteklis, ne-

sen izskatījos kā skelets; arī pašlaik es vēl neesmu izmantojams... Domāju, ka nepārdzīvošu šo slimības lēkmi, taču tam kungam

labpatika izlemt citādi...

Ar vārdiem Kromvels lika teikt sūtnim, ka viņa veselība pašlaik ir tik laba kā vēl nekad. Viņš patiešām bija atspirdzis un sāka jau iedziļināties visos pasākumos un apspriest jaunas kampaņas plānus. 7. un 8. aprīlī viņš devās izbraukumā ar karieti un pieņēma apmeklētājus. Pavasaris, šķiet, atdeva viņam veselību.

Kromvels atkal sēž uz zirga, piedalās sadursmēs, traucas uz Glāzgovu apspiest rojālistu dumpi, aplenc drūmos skotu cietokšņus. Taču pavasara gaiss ir mānīgs. 16. maijā Kromvels atkal sajūt nāves aukstumu rokās un kājās, pašā sirdī; viņu nogulda gultā, sasedz ar segām, dzirda ar karstu vīnu: viņš sasilst, acīs deg sauss, blāvs mirdzums, karstums viņu sagrābj arvien spēcīgāk,ˆ viņš gandrīz zaudē samaņu. Nākamajās trīs dienās viņš citu pēc citas pārcieš piecas jaunas lēkmes. Visi baidās, ka viņš vairs necelsies.

Londonā varasvīri ir nopietni satraukti. Pie Kromveja aizsūta divus viņa ārstus; tie braucienam izmanto paša lorda Fērfaksa personisko karieti. Palāta nolemj: «Sakara ar lorda ģenerāļa slimību un skarbo klimatu zemē, kurā viņš atrodas, lai saglabātu veselību, viņam tiek likts priekšā pārcelties uz kādu citu Anglijas daļu, kur ar dievpalīgu, pastiprināti izmantojot ārstniecības līdzekļus, viņš varētu atjaunot savu veselību un spēkus, lai viņam būtu iespēja atgriezties armijā; viņam tiek dotas tiesības iecelt pagaidu komandieri pēc saviem ieskatiem.»

Taču, kad ārsti ieradās, Kromvels jau jutās labāk. Spēcīgais organisms un, kā viņš pats ticēja, dvēseles spēki uzvarēja. Jūnijā viņš sāka gatavoties jaunai kara operācijai.

Tas bija ārkārtīgi nepieciešami. Pienāca satraucošas vēstis par rojālistu nemieriem Anglijā. Decembrī uzliesmoja sacelšanās Norfolkā; martā tika atklāta liela sazvērestība Lankašīrā — tās dalībnieki cerēja uz skotu palīdzību; jūnijā sacēlās Velsas kavalieri. Skotijas kampaņu vajadzēja pabeigt par katru cenu — un beigt ar drošu, uzvarošu triecienu, lai padarītu stiprāku republiku, parādītu visiem ienaidniekiem tās spēku.

Bet kā to panākt? Kā dot iznīcinošu triecienu Leslijam, kurš līdz tam laikam bija savācis jau pietiekami lielu karaspēku un atkal negribēja pieņemt kauju — viņš atcerējās pagājušā gada taktikas panākumus. No ziemeļiem viņš netraucēti saņēma pārtiku un papildspēkus. Kā likvidēt kavalieru nemierus, ja Pērtā zem Kārļa II karoga pulcējās arvien jauni spēki un karalis pats vēlējās stāties to priekšgalā. Nepakļautajos ziemeļu kalnos ieročus žvadzināja kareivīgie klani; skaties vien, ka viņi nesāk partizānu karu pret angļiem. Vēl viena ziema Skotijā, un republikai vairs nebūs armijas, varbūt nebūs ari virs-pa tēlnieka.

Tad Kromvels pieņem izšķirošu lēmumu. Nedzirdēti pārdrošs

plāns dzimst viņa galvā: doties uz ziemeļiem un apiet rojālistus tā, lai noslēgtu dzīvības artērijas, pa kurām pie viņiem no kalnu rajoniem saplūst ieroči, cilvēki un pārtika. Bloķēsim viņus no ziemeļiem un tad paskatīsimies, vai viņi ies kaujā. Bet šajā gadījumā viņiem atliek viens ceļš: ceļš uz dienvidiem, uz Angliju, uz Londonu.

Vai tas nav pārāk drosmīgi? Karalim ir jau divdesmit tūkstošu vīru liels karaspēks; viņš par to vien sapņo, kā pārvietot karadarbību uz dzimteni un uzlikt galvā angļu, nevis skotu kroni. Ja viņš ienāks Anglijā, visi ro-jālisti saskries zem viņa karoga, visi tumšie spēki uzreiz sapulcēsies un metīsies uz neaizsargāto galvaspilsētu; ko tadjūs, lord ģenerāli Kromvel, darīsiet?

Ārkārtīgi riskants plāns, taču tas ir vienīgais iespējamais. Kromvelu atkal sagrābj drudzis, šoreiz nevis slimības, bet darbošanās drudzis. Viņš pieprasa Valsts padomei ieročus, seglus, pārtiku un, galvenais, cilvēkus, taču nevis algotņus, vienaldzīgos darba darītājus vai ar varu no arkla atrautos rekrūšus, bet brīvprātīgos — tos, kuri zina, par ko cīnās.

Jūlijā Kromvels sūta Lambertu uz ziemeļiem, apejot Stērlingu; nedaudz vēlāk atvelkot visu Edinburgas armiju, iet viņam palīgā. Rojālistiem sakari ar kalnu Skotiju ir slēgti, tūlīt sākas grūtības ar pārtiku. Viņi ir slazdā. Viņiem ir trīs izejas: vai nu doties pretī Kromvelam un ļaut sakaut sevi atklātā cīņā, vai palikt uz vietas un lēnām mirt badanāvē, vai arī iet uz Angliju. Kromvels ir sagatavojies jebkuram viņu lēmumam. Viņš jau bija ieņēmis galvenos ziemeļu cietokšņus un 1. augustā piegāja pie Pērtas, no kuras laikus bija aiz-

vācies karaļa galms kopā ar visu karaspēku un garnizonu.

Šajā dienā, aizsūtījis uz pilsētu parlamentāri ar prasību padoties, Kromvels uzzināja, ka skotu rojālistu apvienotā armija, ko komandēja Deivids Leslijs, ar pašu Kārli priekšgalā atstājusi. Stērlingu un devusies uz dienvidiem, uz Angliju. Kromvela pārdrošais, bet riskantais plāns sāka īstenoties.

Viņš tūlīt nosūtīja pavēli Herisonam Edinburgā «sekot ienaidniekam un censties palēnināt tā virzīšanos». Pērta padevās nākamajā dienā. Kromvels tur atstāja garnizonu, pavēlēja Monkam ar piectūkstoš vīriem aplenkt un ieņemt Stērlingu, bet pats savas izlases kavalērijas priekšgalā steidzās uz dienvidiem ienaidniekam pa pēdām.

Sākās pats apbrīnojamākais, fantastiski ātrais, spīdoši organizētais Kromvela armijas pārgājiens, kurš līdz šim laikam, pēc biogrāfa izteikuma, izsauc kara vēsturnieku sajūsmu. Karalis un Leslijs ar divdesmittūkstoš vīru lielo armiju steidzās pa veco Hamiltona ceļu: caur Kārlailu, Viganu un Voringtonu, cauri ziemeļrietumu grāfistēm, kur valdīja stiprs rojālistisks noskaņojums un kur, kā cerēja karalis, ar ieročiem rokās viņam pievienosies viņa piekritēju bari. Kromvels rˆosūtīja Herisonu sekot ienaidnieka kreisajam flangam, Lambertam

pavēlēja uzmanīt skotu karaspēka aizmuguri, bet pats devās uz austrumiem, lai papildinātu savus spēkus Jorkšīrā. Viņa kājnieki veica pa divdesmit jūdzēm dienā. Visiem šiem spēkiem vajadzēja savienoties, neaizejot līdz Londonai, tā, lai, apsteidzot karali, noslēgtu viņam pieejas galvaspilsētai.

Karaļa aprēķini neattaisnojās. Rojālistu spēki Anglijā bija par vājiem, tie bija pārāk stipri satriekti, lai organizētu kaut cik vērā ņemamu sacelšanos. Grāfam Den-bijam ar tūkstoš vīriem vajadzēja virzīties pie karaļa, bet pa ceļam to sakāva Roberts Lilberns. Atsevišķas slikti apbruņotas vienības — tas bija viss papildinājums, ko karalis saņēma ceļā. Viņam pa pēdām sekoja Lamberta un Herisona jātnieki, nedodot mieru aizmugurei un nomokot ar sīkiem, pēkšņiem uzbrukumiem, — ari Kromvels prata mācīties no pretinieka. Republikāņi savukārt visur Kārlim izrādīja sīkstu pretestību. Pulcējās un apbruņojās milicija, aktivizējās zemessardze. Karalis, kas vadīja skotu karaspēku, karalis, kas gribēja sagrābt

troni, izmantojot ārzemju armijas iebrukumu, visiem bija ienaidnieks. Nacionālais lepnums un naids atkal iedegās angļu sirdīs, viņi no jauna bija gatavi cīnīties par republiku, kaut arī vāju, nepilnīgu, tādu, kas pievīlusi viņu cerības. Tad arī lords Fērfakss atzina, ka Anglijai uzbrucis ienaidnieks. Jorkā viņš personiski noorganizēja lielu, apbruņotu vienību un nosūtīja to Kromvelam palīgā.

Londonā sākās briesmīgs satraukums. Parlamentā un Siti jā pamodās atkal senā neuzticība Kromvelam: vai tik viņš nav vienojies ar karali? Tiesa gan, viņa vēstules nomierināja un viesa jaunas cerības: viņš visu zina, visu iepriekš paredz un veic attiecīgus pasākumus. Viņš cer drīzumā panākt pretinieku un lūdz sūtīt viņam pretī visus spēkus, kādus vien galvaspilsētā iespējams sakopot.

Pie darba ķeras veiklie un drosmīgie republikāņi: Vens, Skots, Mārtens. Viņi organizē armiju, apbruņo miliciju, vervē volontierus. Parlaments izdod proklamāciju, kurā Kārli Stjuartu un viņa domubiedrus apsūdz valsts nodevībā; visiem, kas viņiem palīdz, draud nāvessods. Ģenerālis Flītvuds ar tikko organizētiem spēkiem steidzas pretī rojālistu karaspēkam.

Un tad augusta pēdējās dienās, kad Kārlis bija apmeties Vusterā un, tāpat kā viņa tēvs, pacēlis tur karaļa standartu, aicinot uzticamos pavalstniekus uz cīņu pret dumpīgajiem vasaļiem, visi republikāņu spēki — Krom-vela armija, Lamberta un Herisona karaspēks, Flītvuda kaujas vienības — sakoncentrējās vienā vienotā dzelzs dūrē, lai beidzot sasistu kā skotus, tā Kārli un visus angļu rojālistus. Sajūsminātajam biogrāfam šķiet, ka tāda operācijas precizitāte būtu «apbrīnojama pat laikā, kad darbojas telegrāfs, bet viņu panākumi liecina par neparastu kā paša Kromvela, tā arī viņa tuvākā palīga

Lamberta militāro talantu... Trīs atsevišķi korpusi, kas virzījās no trim dažādām vietām, ejot lielā attālumā cits no cita, satikās tieši tur, kur bija paredzēts.» Vairāk nekā trīsdesmit tūkstoši zaldātu un virsnieku bija parlamenta armijā, tas ir, divreiz vairāk nekā novārgušajai skotu armijai, kam neveiksmes bija laupījušas ticību saviem spēkiem.

Kromvels sadalīja savu armiju divās daļās: viena no tām ar FlītvUdu un Lambertu priekšgalā pārgāja pār Severnu un nogrieza karalim ceļu uz Velsu; otra, lie-

lākā, paša Kromvela vadībā ieņēma pozīcijas pie ceļa uz Londonu.

Bija 1651. gada 3. septembra rīts — šajā pašā dienā tieši pirms gada notika lielā uzvara pie Denbaras. Debesis šoreiz bija skaidras, bez mākoņiem un saule spīdēja tik spoži, cik vien var spīdēt saule rāmā, skaidrā dienā agrā rudenī. Jau mazā gaismiņā zaldati taisīja peldošos tiltus pār plato, ūdeņiem bagāto Severnu un tās pieteku Tīmu, kas plūda no rietumiem. Saule jau stāvēja augstu debesīs, kad viss bija gatavs un Flītvuda pulki, pārcēlušies pa jauno tiltu pār Tīmu, deva triecienu skotu nometnei no dienvidiem. Viņiem palīgā piesteidzās Kromvels, kas ar «dzelzsvīriem» pārcēlās pār Severnu. Viņš pats vadīja savus zaldātus. Viņš nežēloja sevi: parādījās pašos bīstamākajos kaujas iecirkņos un, izrāvis zobenu, pirmais metās pret ienaidnieku. Šāda ārkārtīga trieciena pārsteigti, skoti sāka atkāpties, sīvi pretodamies, atšaudīdamies no sētām. Angļi, sekodami savam komandierim, uzbruka tiem arvien negantāk un drīz aizdzina Vusteras nomalē, kur atradās vēl viens tilts pār Severnu — tas veda uz pilsētas vārtiem.

Pēcpusdienā karalis Kārlis, kas bija vēlējies pats būt par virspavēlnieku, uzkāpa pa katedrāles zvanu torņa kāpnēm un ieraudzīja, ka skotu karaspēks skrien uz pilsētu un pretinieks to vajā.*Tajā pašā mirklī zvanu tornis nodrebēja; austrumu pusē sāka runāt smagā artilērija. Steidzīgi nokāpis lejā, Kārlis pavēlēja padot zirgu un, nepacietībā drebēdams, aizaulekšoja uz austrumu vārtiem, lai pats vadītu izbrukumu. Kopā ar viņu virzījās jātnieku eskadrons un labākie kājnieku spēki.

Karalis bija jauns, viņa dzīslās ritēja karstas franču asinis; viņš atcerējās spīdošos Ruperta uzbrukumus. Viņa kavalērijas negaidītais trieciens mazliet sašķobīja bez komandiera palikušo parlamenta karaspēku upes kreisajā, krastā. Iedegās nežēlīga tuvcīņa. Šķindēja zobeni, klaudzēja pīķi, darbā tika laistas muskešu laides. Parlamenta karaspēka jauniesauktie un nepieredzējušās milicijas vienības kāpās atpakaļ un sāka nomest ieročus. Taču viņu komandieris nebija tāds, kas atstātu kaut vienu kaujas iecirkni bez uzraudzības. Kad kļuva skaidrs, ka skotu pretestība labajā krastā ir salauzta, Kromvels, sakoncentrējis savus «dzelzsvīrus», griezās atpakaļ uz pārceltuvi, strauji forsēja tiltu un tai mirklī, kad šķita — nupat, nupat karaspēks metīsies atpakaļ, parādījās zaldātu vidū

ar uzvaras saucienu — kā pats kara dievs, uzmundrināja visus un veda sev līdzi ar to mierīgo un līksmo pārlie-čību, ar kādu vienīgi viņš mācēja vest kaujā savus zaldātus.

Karaļa karaspēka vienības atkāpās; karalis bija zaudējis zirgu un kājām skrēja uz pilsētu; viņa kājnieki nešāva, jo bija aptrūcis pulvera; komandieri Hamiltons un Duglass bija nāvīgi ievainoti.

Bet Kromvels uzbrūk. Viņš jau ir sagrābis ienaidnieka lielgabalus un pavērsis tos pret pilsētu; tagad viņš' jau ir pie pilsētas mūriem, aiz kuriem steidzīgi atkāpušies kavalieri; tagad viņš pieprasa, lai forta komandants nekavējoties padodas. Par atbildi atskan lielgabala šāvieni «Uzbrukumā!» viņš komandē, un forts ir ieņemts, garnizona zaldāti cits pēc cita krīt, nespēdami izturēt pretinieka lielo triecienu tuvcīņā.

Šaudams, zobenus vicinādams, parlamenta karaspēks ar kauju ielaužas pilsētā. Ielas klāj kritušie un ievainotie, apgāzti pajūgi, pamesti ieroči. Cīņa turpinās ielās. Rojā-listi bēg; arī pa rietumu vārtiem jau. ielauzušies republikāņu pulki. Kārli plosa apziņa par savu negodu: viņa zaldāti dučiem vien padodas gūstā. Viņš uzlec uz sveša zirga un izmisumā kliedz savējiem:

— Labāk nošaujiet mani nekā atstājiet dzīvu! Es negribu redzēt šīs liktenīgās dienas sekas!

Taču patētiskie izsaucieni nepalīdz, nav ari laika: jāglābj sava dzīvība, par katru cenu jāizvairās no gūsta. Ar pussimt rojālistiem karalis, izmisīgi atkaujoties, atkāpjas uz pilsētas ziemeļu vārtiem, kur ceļš vēl brīvs. Beidzot kaujā dunošā un asinīs mirkstošā pilsēta paliek aiz muguras: Kārlis ar ļaužu saujiņu aulekšo uz ziemeļiem un negaidot panāk trīstūkstoš vīru lielo skotu jātnieku karaspēku ar Deividu Lesliju priekšgalā. Bijušais virspavēlnieks, pat nemēģinādams uzsākt kauju, bēg mistiskās bailēs no Kromvela zobena. Kārlis vairs necer uz skotiem: viņam jādomā vienīgi par sevis glābšanu. Viņš pārģērbjas zemnieka drānās un dodas uz dienvidiem, uz Bristoli, izvairoties no lieliem ceļiem, apejot pilsētas, virzoties uz priekšu pa naktīm. Tikai pēc vairāku mēnešu klaiņošanas viņš sasniedz Francijas krastus.

Nežēlīgā kauja šaurajos Vusteras kvartālos pamazām apklust. Artilērija, kas grandēja ielās un iznīcināja skotus veselām rotām, šauj retāk un retāk. Kādu laiku šur

un tur vēl atskan tuvcīņas troksnis, tomēr ari tas kļūst arvien klusāks. Kromvels guvis vēl vienu spīdošu uzvaru. Skotu armija iznīcināta gandrīz pilnīgi. Nogalināti apmēram trīs tūkstoši cilvēku; deviņi tūkstoši saņemti gūstā. Tie, kuriem izdevās izbēgt caur ziemeļu vārtiem, nākamajās dienās uzdursies uz milicijas nodaļam, kas no visām malām steidzas uz Vusteru; ari tie tiks nogalināti vai saņemti gūstā. Sagūstīti tiks visi komandieri —Les-lijs, Hamiltons, Loderdeils, grāfs Derbijs. Rojālistu armija vairs neeksistēja.

Tā bija Kromvela pēdējā cīņa, viņa pēdējā uzvara kaujas laukā.

Sī kauja parādīja pasaulei, ka Kromvels patiešām ir liels pulkvedis, ievērojams organizators, stratēģis un taktikas meistars.

IX nodala. REFORMATORS

Kromvelam, viņa virsniekiem un armijai no dažādām grāfistēm tika iesniegtas petīcijas, kurās ar pateicību bija minēti viņu lielie nopelni un stāstīts par neizturamo smagumu, kas gulstas uz tautas pleciem. Lai noveltu šo nastu, viņi lūdz ģenerāli Kromvelu, viņa virsniekus un armiju pasargāt viņus no ļaunuma.

No Vaitloka memuāriem

Tagad, kad iepriekšējais karalis ir miris, bet viņa dēls sakauts, jāķeias pie valsts lietām, lai savestu tās vajadzīgajā kārtībā.

K r om v el s

t. «ATBĪRA.S»

3. septembris, kas divas reizes bija vainagojies ar lielām uzvarām, kļuva par Anglijas republikas nacionālajiem svētkiem. Parlaments pieņēma lēmumu no šī brīža to saukt par Pateicības dienu; tajā bija aizliegts strādāt.

Kromvela uzvaras vairoja Anglijas slavu visas pasaules acīs. Kad 1649. gada vasarā viņš atstāja Angliju, visas valstis likās naidīgi noskaņotas pret to. Taču tagad, pēc diviem gadiem, kad viņš ar triumfu atgriezās Londonā, bija skaidrs, ka Anglija jau ieņēmusi pienācīgu vietu Eiropas lielvalstu vidū: daudzas mēģināja nodibināt ar to draudzīgas attiecības, citas baidījās no tās. Uz Kārli vairs neviens nelika nopietnas cerības, viņa stāvoklis dažādu valstu galmos bija patiešām nožēlojams.

Lai cik dīvaini tas būtu, pirmā, kas atzina republiku, bija katoliskā Spānija — sens, tradicionāls Anglijas ienaidnieks. Tai drīz vien sekoja Vācijas imperators un firsti, Venēcija, Dženova, Šveices kantoni, Dānijas karalis, Portugāles karalis, Zviedrijas karaliene Kristīne un,

beidzot, pēc diviem gadiem — pati Francija, Ko satricināja fronda. Vienīgi Krievijas cars Aleksejs Mihailovičs nevēlējās atzīt «karaļa slepkavu» republiku; viņš pārtrauca ar Angliju jebkādas attiecības un izdzina no savas valsts visus Anglijas tirgoņus.

Drīz pēc Īrijas un Skotijas, kurās līdz 1651. gada beigām bija pilnīgi salauzta jebkura pretošanās, Anglijai pakļāvās tuvējās salas, agrākais rojālistu atbalsts, un aizokeāna kolonijas — Jaunanglija, Ņūfaundlenda, Vir-džīnas, Mērilenda.

Pašā republikā rojālistu nemieru draudi bija pilnīgi likvidēti. Pavājinājusies un gandrīz pavisam apklususi bija arī leveleru kustība, ko aizēnoja militāra rakstura rūpes un patriotisks pacēlums. Tagad, šķiet, bija pienācis ražas ievākšanas laiks — mierīga un laimes pilna dzīve jaunajā — atbrīvotajā un atjaunotajā zemē. Bet, kā rakstīja dzejnieks: «...Vēl daudz kas jāiekaro, jo mierlai-kam ir savas uzvaras,

ne mazāk slavenas kā karš ...»

Zeme bija izpostīta. Tirdzniecībā un amatniecībā bija iestājies pagrimums, zemkopības attīstība apstājusies. Pilnīgu brīvību ieguvušie zemes īpašnieki nekautrīgi aplaupīja zemniekus, un tie izputēja, zaudēdami trūcīgos zemes gabalus un maizes kumosu. Vecie patriarhālie lordi bija iestājušies karaļa armijā vai aizbēguši uz ārzemēm, bet viņu vietā radās jˆuni kungi, ciniskāki un savtīgāki, kas vēl enerģiskāk nožogoja laukus, padzina zemniekus no iestrādātajiem zemes gabaliem, un viņi papildināja milzīgi lielos klaidoņu pulkus, kuri pārplūdināja Anglijas ceļus un mazās pilsētiņas. Ārkārtīgais bezdarbnieku daudzums radīja republikā nopietnas bažas: kā viņus uzturēt, kā izsargāties no viņu neapmierinātības izpausmēm? Cietumus pārpildīja maksātnespējīgie parādnieki. Likumi netika ievēroti vai arī tos ļaunos nolūkos nekautrīgi izmantoja juristi, kuri uz nelaimīgo, izputināto ļaužu rēķina pasakaini iedzīvojās. Nodokļi pieauga, sasniedzot milzīgi lielus skaitļus; armija, kurā tagad bija gandrīz piecdesmittūkstoš vīru, prasīja algu un uzturu. Baznīcas lietās valdīja pilnīga nekārtība. Jā, šai zemei vēl patiešām bija daudz kas jāiekaro ...

Arī Kromvelam 3. septembris kļuva par sevišķu dienu. Visus turpmākos gadus viņš to turēja godā un svinēja. Vēlāk, jau pēc viņa nāves, viņa ienaidnieki sacerēja leģendu, ka šai dienā, pirms Vusteras kaujas, mežā pie Kromvela ieradies kāds noslēpumains kungs ar pergamenta vīstokli rokā. Tas apsolījis viņam septiņus gadus izpildīt visas viņa vēlēšanās, bet pēc tam svešais kļūšot pilnīgs noteicējs pār viņa miesu un dvēseli. Kromvels noslēdzis līgumu ar velnu — tas, protams, varēja būt tikai viņš —, parakstīdams to ar savām asinīm, un, nelabā iedvesmots, meties kaujā. Ar to esot izskaidrojama viņa spīdošā uzvara. Visā šajā leģendā ir tikai viens neapstrīdams fakts: Kromvels nomirst tieši pēc septiņiem gadiem, un tas notiek 3. septembrī.

Uzvara pie Vusteras ne tikai parādīja, ka Kromvels ir neuzveicams karavadonis, un nostiprināja viņā pašā pārliecību, ka viņš cīnās par taisnību, bet arī novēla no viņa sirds lielo, ilgus gadus nesto smagumu — rūpes un bailes par republikas likteni, šaubas par savu misiju. Tagad varēja atpūsties, beigt sēroties, varēja pat jautri pavadīt laiku. Viņš atradās savā dzimtenē: tās tīkamie lauki un koku puduri priecēja aci. Viņš jāja mājās pie mīļotās sievas, pie bērniem. Viņš elpoja dzimtenes gaisu. Pa ceļam uz Londonu viņam uzdāvināja medību piekū-nus, kas viņam ļoti patika, un viņš visu dienu nodevās savai jaunības gadu kaislībai — medībām ar piekūniem.

Londonā viņu atkal sagaidīja ar triumfu un lielgabalu kanonādi. Parlaments atdāvināja viņam arī karaļa vasaras pili, brīnišķīgo Hemptonkortu ar plašu parku, kurā mita daudz briežu. Viņa ienākumiem pievienoja vēl četrus tūkstošus mārciņu gadā. Tikko

Kromvels bija pārbraucis mājās, pie viņa sāka ierasties ārzemju sūtņi; petīcijas vairs neadresēja parlamentam, bet sūtīja viņam. Oficiālā apsveikumā parlaments viņam rakstīja: «Tagad, kad ar dieva svētību pār Jums un armiju pretinieks ir pilnīgi iznīcināts un stāvoklis kā Anglijā, tā arī Skotijā vairs neliek Jūsu augstībai turpināt kampaņu, parlaments vēlas, lai Jūs savas veselības pilnīgas atjaunošanas un nostiprināšanas dēļ nodotos mierīgai atpūtai, cik ilgi vien uzskatāt par nepieciešamu, un tālab izraudzītos sev pie-rpērotu vļņtu netālu no Londonas, lai svarīgās apspriedēs, uz kurām parlamentam ir jāsanāk republikas galīgai apstiprināšanai, — lai šajās apspriedēs tas varētu izmantot Jūsu klātbūtni un Jūsu padomus.»

Kopš šī brīža Kromvels kļuva par galveno personu Anglijā. Hjū Pīterss, sludinātājs, kas redzēja viņa triumfu, pat teica: «Šis cilvēks kļūs par Anglijas karali.» Bet diez vai pašlaik Olivers par to domāja. Pieņemot goda apliecinājumus, viņa paša izturēšanās bija atturīgi

2(58

kautrīga; viņš runāja tikai par savu zaldātu drosmi un karamākslu, nekad neminot savus nopelnus. Tāpat kā agrāk, viņam nebija nekādu pretenziju, kaut viņa rezidence tagad atradās Vaitholā, ēku grupā, ko nosauca par Kokpitu. Ārzemju sūtņi brīnījās par viņa spartisko dzīvesveidu un apstākļiem. Viņš par sevi tagad nedomāja — dvēselē bija iestājies miers, miesa baudīja atpūtu. Cīņu, asinsizliešanas un riskēšanas laiks pagājis. Tagad jāapskatās visapkārt un beidzot jāķeras pie valsts lietu nokārtošanas — galīgi jāpabeidz tās reformas, ko gaidīja tauta.

Jau sen — kopš nelaimīgā monarha sodīšanas brīža — Kromvels juta, ka jānokārto nācijas iekšpolitikas jautājumi. No šīs domas viņš nešķīrās ne Īrijā, ne arī skarbās ziemeļzemes kaujas laukos. Četrdesmit devītā gada augustā viņš parakstīja petīciju, ko parlamentā iesniedza Virsnieku padome. Tajā bija teikts: Visi agrāk izdotie kriminālikumi, tāpat kā pēdējā laikā izdotie dekrēti, ar kuriem daudz dievbijīgu ļaužu tika pakļauti vajāšanai, ir jāatceļ... Cik iespējams drīz jāapspriež jautājums par to, kādas neērtības rada daudzie nevajadzīgie likumi ar savu juceklību un novilcināšanas politiku, no kā gūst labumu atsevišķas personas, bet kas kaitē un rada izdevumus sabiedrībai... Pēc gada, aizbraucot uz ziemeļiem, Kromvels teica Ledlo, ka* visus spēkus grib ziedot radikālai baznīcas un tiesību reformai. Taču juristi tam pretojās. Tiklīdz sākās runa par tiesību reformu, viņi kliedza, ka tas nozīmē likvidēt īpašumu. «Starp citu,» Kromvels konfidenciāli atzinās, «tiesības tādā veidā, kādā tās pašlaik eksistē, kalpo vienīgi juristu interesēm un pamudina bagātos vēl vairāk apspiest trūcīgos.»

Bet pēc Denbaras, vēl degdams sajūsmā par uzvaru, ko brīnumainā kārtā bija guvis viņa novārgušais karaspēks, viņš rakstīja spīkeram: Ar dievpalīgu Jūs karā esat guvis lielus panākumus,

mierlaika apstākļos lielus darbus no Jums gaida cilvēki. Atsakieties paši no sevis, bet saglabājiet un pastipriniet savu varu, lai iegrožotu lepnos un pārdrošos, kas tīko laupīt Anglijai mieru; atvieglojiet apspiesto ciešanas, ieklausieties nabaga cietumnieku vaidos; centieties vērst par labu nelikumības visās ļaužu kārtās. Republikai nedara godu, ja dažu cilvēku iedzīvošanās dēļ tiek izputināti daudzi citi.

Ar tādiem labiem nodomiem Kromvels atgriezās Anglijā. Valstij bija jāatrisina tris galvenie uzdevumi. Pats pirmais — tiesību reforma, kas Kromvela un viņa laikabiedru acis nozīmēja ne tikai pārmaiņas likumdošanā, bet ari sociālus pārkārtojumus. Grūtie kari bija radījuši valstī haosu: attiecības starp lendlordiem un nomniekiem, starp parādniekiem un kreditoriem, starp strādniekiem un darba devējiem bija steidzīgi jānokārto. Pats smagākais no feodālajiem likumiem — kopiholdera[21] rente — zemnieka dzimtbūtnieciskā atkarība no lordiem — nebija atcelts; zemnieks nebija savas zemes īpašnieks, tas neieguva tiesības arī uz kopienas zemēm.

Otrs uzdevums, kas jāatrisina, bija jautājums par baznīcām: dievnami stāvēja tukši — izlaupīti, bez svētbildēm un rotājumiem, ar sadauzītām vitrāžām un sabojātām ērģelēm; zaldāti reizēm izmantoja svētnīcas par kazarmām, reizēm par zirgu staļļiem vai cietumu. Anglikāņu mācītāji bija izklīduši; prezbiteri velti centās sapulcināt un kontrolēt savu draudzi, viņus klausīja vienīgi dievticīgie tirgotāji un finansisti. Bet tauta bija nonākusi pilnīgā dažādu — reizēm dīvainu, reizēm fantastisku — sektu varā. Uz ceļiem bija sastopami klejojošie sludinātāji, kas staigāja no pilsētas uz pilsētu, no viena tirgus laukuma uz citu un pulcēja ap sevi ļaudis.

Viņiem visiem bija viena prasība — atcelt baznīcas desmito tiesu. Šajā ziņā baznīcas prasība pārauga sociālā vajadzībā. Patiesību sakot, baznīca kā vienota organizācija sen vairs nepastāvēja, tās īpašumi pa lielākajai daļai bija nonākuši laicīgo īpašnieku rokās, tās pašas uzņēmīgās džentrijas, jauno zemes īpašnieku rokās, bet visi iedzīvotāji, gan trūcīgie, gan augšējie slāņi, nez kāpēc bija spiesti maksāt seno, visai apgrūtinošo nodokli, kromvels jau sen domāja par tā atcelšanu.

Trešais svarīgais jautājums bija pašreizējā parlamenta atlaišana un vēlēšanu noteikšana jaunam parlamentam, kas būtu lielāks pēc skaita un solīdāks. Un patiešām — tie sešdesmit cilvēki, kas tagad sapulcējās sēdēs Vest-minsterā, radīja neizpratni. Saujiņa ļaužu, kas bija paglābusies pēc vajāšanas, tīrīšanas, nodevības un kariem, sen vairs nevienu nepārstāvēja, tikai paši sevi. Agrāk

apakšpalātā bija apmēram piecsimt cilvēku — tikai tāds daudzums var iemantot nosaukumu «parlaments», kas cienīgs pārvaldīt valsti, izdot taisnīgus likumus.

Jo vairāk Kromvels ieskatījās savā kādreizējā revolucionārajā

palātā, independentu palātā, jo lielāku izbrīnu tā viņā radīja. Kur palicis Vēna, Hezlriga un Mārtena dedzīgais ideālisms? Kur izgaisušas viņu neuzpērkamās taisnības slāpes, viņu rūpes par tautas labklājību, par likumību un brīvību? Viņi par to vairs nedomāja. Viņi, tāpat kā armija, bija pārvērtušies un tagad pielūdza pavisam citu dievu. Viņus bija sagrābusi alkatība, nepārvarama tieksme pēc bagātības: viņi iedzīvojās Īrijā; viņi sagrāba paši sev un izdāļāja cits citam zemi, mežus, ogļraktuves, kas bija konfiscētas rojālistiem, ienesīgus amatus, siltas vietiņas, monopolus. Viņu galvenais uzdevums tagad bija saglabāt un nostiprināt savu varu, vairot bagātību. Viņu likumdošana bija vērsta tieši uz «daudzu cilvēku izputināšanu, lai dažas personas iedzīvotos bagātībā».

Apmēram puse parlamenta locekļu bija juristi. Par kādu tiesību reformu apspiesto labā varēja būt runa? Vairums viņu bija bijušo baznīcas zemju īpašnieki, kas guva ienākumus no desmitās tiesas. Vai viņi varēja atcelt desmito tiesu? Visiem viņiem piederēja zeme, visi bija lendlordi. Vai viņi varēja atcelt kopiholdera nodokli? Visi viņi drebēja par savu varu, par saviem ienesīgajiem amatiem un bagātību. Vai viņi varēja ieviest demokrātiskas reformas? Un, beidzot, vai viņi varēja labprātīgi nolikt savas pilnvaras un noteikt jauna parlamenta vēlēšanas?

Tādēļ ne desmitā tiesa, ne kopiholdera rente netika atceltas; tiesību reforma palika nerealizēta, lai gan notika dažādu komiteju sēdes, radot darbošanās ilūziju; nodokļi netika samazināti, vārda, preses, ticības brīvība netika noteikta. Toties, lai izvairītos no tautas masu pulcēšanās un — pasarg dievs! — no nemieriem, izdeva dekrētus, kas aizliedza gaiļu cīņas, lāču medības, zirgu skriešanās sacīkstes. Par laulības pārkāpšanu paredzēja nāvessodu; par prostitūciju sodīja, šaustot vainīgo ar pātagu, iededzinot pierē zīmi un ieslogot pārmācības namā; par atkārtotu prostitūciju bija paredzēts nāvessods. Žūpošana bija pielīdzināta kriminālnoziegumam.

Arī ārējā politika bija savtīga, aneksionistiska. Tās mērķis — jauno šķiru tiekšanās pēc bagātības. Intereses

galvenokārt sadūrās ar Holandi — nopietna konkurenti pasaules jūrās. Tās tirdzniecības flote bija lielāka un bagātāka nekā Anglijai, tā saimniekoja uz jūras, un tai piederēja daudz koloniju. Holande ieveda Anglijā ar saviem kuģiem preces no visas pasaules un pamatīgi iedzīvojās.

Vestminsteras varasvīri ierosināja nodibināt ar Holandi aizsardzības un uzbrukuma savienību, kas būtu it kā pro-testantisko spēku apvienība pret pāvesta piekritēju draudiem, bet patiesībā tās nolūks bija sagrābt holandiešu tirdzniecību un kādu laiku izmantot holandiešu kolonijas. Taču Holande negribēja pārvērsties par britu ārštata provinci un šādu savienību noraidīja. Tad parlaments 1651.

gada oktobri izdeva slaveno «Navigācijas aktu», saskaņā ar kuru visas preces Anglijā var ievest tikai ar angļu kuģiem vai ar to valstu kuģiem, kurās šīs preces ražotas. Tā holandiešu tirdzniecība, kura balstījās galvenokārt uz svešām precēm, bija paralizēta. Bet Anglija sāka drudžaini būvēt floti, gatavojoties karam par kundzību uz jūras.

Tas viss Kromvelam nepatika. Kad pirmais uzvaras skurbums bija izgaisis, kad viņš padzīvoja Londonā un pavēroja sabiedrisko dzīvi, viņš redzēja, ka notikumu gaita nav ņēmusi gluži tādu virzienu, kā viņam gribētos. Pareizāk sakot, viņa domas un vēlēšanās attiecībā uz nākamo valsts iekārtu bija pretējas tiem centieniem, kādi piemita palātai, kuru tautā sauca tikai par Rump — «at-birām». Viņš loloja ideju par visu protestantisma piekritēju valstu apvienošanu Anglijas virskundzībā, bet palātas locekļi aiz mantkārīgiem apsvērumiem gatavojās karam ar protestantisko Holandi un koķetēja ar katolisko Spāniju. Viņš apsolīja un gribēja realizēt tiesību reformu, bet viņi šādu reformu nevēlējās. Viņam nebija nekas pretī atcelt baznīcas desmito tiesu, bet viņi nekādā ziņā nepiekrita. Viņš nebaidījās no sektantiem un aizstāvēja tos savā armijā. «Es drīzāk būtu ar mieru paciest musulmaņus mūsu vidū,» viņš teica, «nekā pieļaut, ka tiek vajāts kaut viens dieva bērns»; pēdējā laikā viņš bija sevišķi sadraudzējies ar hiliastu[22] Herisonu — bet «atbiras»

baidījās no tautas sektām un vajāja tās. Kromvels nebija mantkārīgs, kaut turību vērtēja augstu un pūlējās vaiga sviedros, lai to palielinātu; taču viņš vieglu sirdi atsacījās no ienesīgā lorda leitnanta amata Īrijā, jo viņam pietika ar to, kas viņam pašlaik piederēja; vēlāk viņš atdos sabiedrības vajadzībām viņam dāvināto karaļa pili; bet viņi, «atbiras», grāba un rausa sev bez kādas šķirošanas amatus un zemi, pilis un monopolus un savā mantkārē nezināja mēru; viņi nenoniecināja arī kukuļus. Viņš mīlēja un augstu vērtēja armiju, savu lolojumu un spēku, bet viņi to neieredzēja. Un, beidzot, Kromvels prasīja, lai viņi paši atsakās no varas, bet viņi to nespēja izdarīt.

Sis pēdējais punkts kļuva par galveno piedauzības akmeni. Respektējot Kromvelu, no kura viņi tagad baidījās vairāk nekā jebkad agrāk, «atbiru» parlamenta locekļi novembrī noteica parlamenta atlaišanas dienu — 1654. gada 3. novembri. Vajadzēs vēl paiet trim gariem gadiem, iekams viņi atteiksies no savas varas. Un vai vispār atteiksies? Vai viņi jau tagad negudro, kā viltīgi iztulkot vēlēšanu likumu, lai jaunajā parlamentā nodrošinātu līdz mūža galam sev vietu un vadošos amatus?

Jautājumi par valsts iekārtu bija ļoti nopietni un prasīja tūlītēju izskatīšanu. 10. decembrī Kromvels sasauca apspriedi spīkera Lentala mājā. Bija uzaicināti palātas locekļi un galvenie armijas virsnieki — diezgan daudz cilvēku. Kromvels pagaidām gribēja tikai izdibināt viņu domas un varbūt noskaidrot, kuram viedoklim vairāk taisnības un

spēka. Kad visi bija apsēdušies un troksnis apklusis, Kromvels teica:

— Kungi, tagad, kad bijušais karalis ir miris un viņa dēls sakauts, jāķeras pie darba, lai savestu valsts lietas vajadzīgajā kārtībā. Mums visiem kopā jāapspriež šis jautājums un jāpadomā, kas jādara.

Visi klusēja. Jautājums bija pārāk nopietns, lai par to runātu bez apdomāšanas.

Piecēlās piesardzīgais Vaitloks, pieredzējis juridisko finešu zinātājs.

— Uzdrošinos jautāt, uz kāda pamata mums paredzēts nodibināt zināmo pārvaldes veidu? Tas ir, vai tā būs tīra republika vai ar nelielu monarhijas piejaukumu?

Tas bija tieši tas, kas satrauca visus. Pirms jautājumu apsprieda detalizēti, bija jānoskaidro valsts iekārtas pamatprincipi. Kromvels piekrītoši pamāja.

— Milords uzdeva pareizu jautājumu. Mums patiešām jāapspriež, kas ir labāk: nodibināt republiku vai ierobežotu monarhiju. Bet, ja tā būs monarhija, kam piederēs vara?

Jautājums bija formulēts skaidri, un sākās debates. Cits pēc cita piecēlās juristi — Vidringtons, Vaitloks, Sentdžons. Visi viņi bija vienisprātis, ka valdīšanas veidam Anglijā tomēr jābūt monarhistiskam. Vispareizāk tomēr, ja šo varu uzticēs vienam no mirušā karaļa dēliem, taču ne vecākajam — princim Kārlim, kas bija karojis pret angļiem. Nē, vislabāk varu dot pašam jaunākajam — pusaudzim Glosteras hercogam. Būs ievērota likumība, bet valsts pārvalde paliks iepriekšējās rokās, jo mazgadīgajam karalim vajadzēs reģentus un padomniekus. Spīkers Lentals izteica skaļi to, ko katrs klusībā domāja.

— Var izcelties nopietni nemieri, ja nodibinās tīru tautas valdīšanu.

Piecēlās milzis Desboro, pret kuru inteliģentie juristi izturējās mazliet nicinoši viņa tiešuma un rupjuma dēļ. Tagad viņš noteikti kaut ko iebildīs. Un patiešām — pāri juristu galvām, vērsdamies pie sava svaiņa Krom-vela, viņš basā nodārdina:

— Milord, paskaidrojiet, lūdzu, — kāpēc Anglijā nevar būt republikāniska valsts iekārta? Citās valstīs tāda taču ir?

Nekavējoties atsaucas Vaitloks. Viņš negrib strīdēties. Viņš vēlas šim rupjajam zaldātam tikai paskaidrot.

— Anglijas likumi ir tik cieši saistīti ar monarhistisku valsts iekārtu, ka nodibināt valdību bez monarhistiskiem pamatiem — tas nozīmē radīt radikālas pārmaiņas likumdošanā un tiesvedībā. īsā laikā mēs to neveiksim; turklāt nevar paredzēt, kādas neērtības var rasties sakarā ar tādām pārmaiņām.

Strīds iedegas ar jaunu spēku. Tagad jau ir skaidrs: virsnieki Vēlas republiku, juristi — parlamenta locekļi — ierobežotu monarhiju. Par

karali vislabāk iecelt mazgadīgo Glosteru, sliktākajā gadījumā — karaļa otro dēlu Jorkas Jēkabu vai pat Kārli, noteicot viņam zināmu «labošanās» laiku. Kromvels ir sasniedzis mērķi — viņš noskaidrojis, ko domā un kāds noskaņojums ir tiem, no kuriem tagad atkarīgs Anglijas liktenis. Tas pagaidām varētu būt viss. Viņš smagi pieceļas un rezumē:

— Tātad, es domāju, ka visērtākā būtu pārvaldes forma ar nelielu monarhistiskās varas piedevu. Ja vien, protams, tā varēs nodrošināt mūsu — kā angļu, tā arī kristiešu — brīvību saglabāšanu un drošību.

Parlamenta locekļu pozīciju Kromvels bija noskaidrojis, bet kā piespiest viņus rīkoties, izdarīt nepieciešamās reformas? Nemieri valstī pieauga. Nākamajā dienā pēc apspriedes Kromvels saņēma petīciju no vairāku grāfistu iedzīvotājiem; viņi prasīja atcelt baznīcas desmito tiesu un izdarīt tiesību reformu. Šīs vaimanas skanēja viņam ausīs: «...Mums nav iespējams nodrošināt saviem bērniem un ģimenei vajadzīgo uzturu, atdodot viņus par vergiem klerikāļiem un desmitās tiesas īpašniekiem, kuri mūs nežēlīgi moka ...» Petīcija bija adresēta viņam, virspavēlniekam Kromvelam, un viņa armijas virsniekiem. Cilvēki vairs neticēja, ka «atbiras» vēl spētu realizēt kaut kādas reformas ...

Kromvels apzinājās smago atbildību, kas bija uzvelta viņam. Tauta skatījās uz viņu ne tikai kā uz atbrīvotāju un uzvarētāju karā — ar viņu tauta saistīja daudz lielākus, daudz nozīmīgākus plānus. Viņam, tieši viņam, bija jārada taisnīga valsts iekārta, jādara gals apspiešanai, jārealizē reformas. Arī leveleri viņam atkal noticēja. Pat Vinstenlijs, trūcīgo racēju vadonis, veltīja viņam savu sabiedrības pārveidošanas projektu — «Brīvības likumu». Un atkal Kromvelam bija jāizšķiras (ak, cik smaga šāda izvēle!), ar kuriem viņam turēties kopā: ar bijušajiem cīņubiedriem, kas tagad kļuvuši Ilgā parlamenta «atbiras», ar armijas virsniekiem vai ar tautu, kas viņam vai katru dienu atgādināja par savu ticību un cerībām?

Kromvels vēl vienmēr domāja, ka palātas locekļus, kuri pirms trim gadiem veica lielu darbu, varēs pamudināt šo darbu turpināt, lai nelaimīgo vaidi visā valstī beidzot apklustu. Taču vienoties ar «atbiru» mahinatoriem bija grūti. Tiklīdz kāds ieminējās par tiesību reformu, viņi kliedza, ka ikviens pasākums apdraudēs īpašuma tiesības. Tomēr tika izveidota ārpusparlamenta komiteja, lai izskatītu likumdošanu, taču arī šīs komitejas darbs virzījās uz priekšu gausi. Jautājums par baznīcas pārvaldi, tātad par desmitās tiesas atcelšanu, nebija atrisināts, ierobežojās tikai ar projektiem. Vienīgais, ko parlaments izpildīja ar teicamu centību, bija rojālistu zemju konfiscēšana. Šajā pasākumā parlamenta locekļi bija personiski ieinteresēti, tāpēc darbs noritēja strauji. Bet Kromvels ievēroja, ka, cilvēkiem atņemot īpašumu, ar

viņiem apietas kā ar aunu baru, pat nerūpējoties, lai tiktu uzrādīti konfiskācijas iemesli.

Jā, ar rūgtumu bija jāatzīst, ka «atbiras» pilnīgi deģenerējušies — pārvērtušies kailā oligarhiskā kliķē, kas ne par kādu cenu negribēs šķirties no savas varas.

Kaut kam nenovēršami bija jānotiek. Klīda visdažādākās baumas, paredzējumi, neskaidri draudi. Astrologi paziņoja, ka 1652. gada martā, «melnajā pirmdienā», notiks Saules aptumsums. Tumsa ietīs zemi gaišā dienas laikā, spīdekli aizklās melns disks, un debesīs parādīsies zvaigznes. Hiliasti šajā datumā gaidīja pastardienu, iedzīvotāji drebēja bailēs. Daudzi centās atstāt Londonu, lai izbēgtu no kosmiskās katastrofas šausmām. Valsts padome bija spiesta izdot proklamāciju, kurā paskaidroja, ka Saules aptumsums ir dabiska parādība un cilvēkiem nav ko baidīties.

Maijā sākās karš ar Holandi. Admirālis Bleiks — jauns spīdeklis angļu flotes komandieru plejādē — sagrāba sešpadsmit holandiešu tirdzniecības kuģus, kuri veda vērtīgu kravu. Atkal valstij vajadzēja sasprindzināt spēkus, būvēt floti, palielināt nodokļus, taču nevis aizsardzībai pret kopīgo ienaidnieku, bet lai iekarotu, lai nedaudzi varenie varētu iedzīvoties.

Kromvels šo karu neatbalstīja. Atklāti viņš nebija pret to: parlamenta uzdevums ir noteikt valsts politiku, taču cīņa pret brāļiem — protestantiem, lai iedzīvotos uz viņu rēķina, viņam šķita pretīga. Kā stāsta, viņš teicis holandiešiem, kuri lūguši miera sarunas: «Man šis karš nepatīk, un jūsu kristīgā pārliecināšana ir uzteikšanas vērta. Es darīšu visu, kas stāv manos spēkos, lai panāktu mieru.»

Vasarā bija manāmas pirmās neapmierinātības pazīmes armijā. Virsnieki un zaldāti atkal sāka pulcēties tāpat kā četrdesmit septītajā gadā, lai apspriestu dažādus politiskus jautājumus. Tā jau pati par sevi bija draudīga zīme. 13. augustā armijas virsnieki iesniedza «atbirām» petīciju. Tajā vēlreiz bija uzskaitītas reformas, kuras parlamentam jārealizē: desmitās tiesas atcelšana, likumdošanas nokārtošana, «nederīgu, kompromitējušos un izlaidīgu personu»

atbrīvošana no valsts amatiem, akcīžu un nodokļu nokārtošana, valsts parādu samaksāšana «pirmām kārtām nabadzīgajiem ļaudīm». Petīcijā bija arī šādi punkti: «6. Jābūt rakstītām atskaitēm par valsts līdzekļu izlietošanu un jāizmaksā parādi zaldātiem... 8. Valsts ienākumiem jāieplūst vienā valsts kasē; valsts kases pārvaldnieks jāieceļ parlamentam, bet ieņēmumi un izdevumi jāpublicē katru pusgadu. 9. Jāizveido no palātas locekļiem komiteja, lai izskatītu jautājumu par nevajadzīgiem amatiem un algām.». «Atbirām» gandrīz vai tieši pārmeta valsts mantas piesavināšanos!

Petīcijā nebija prasības, lai parlaments pats sevi atlaistu — tas, par ko sevišķi uzstājās Kromvels. Bija tikai piesardzīga frāze, ar kuru

būtibā bija domāta «at-biru» nomainīšana ar jaunu — reprezentablu sanāksmi: «Jānosaka, kādām īpašībām jābūt tām personām, kuras piedalīsies nākamajos parlamentos.»

Petīciju bija parakstījuši galvenie armijas virsnieki. Kromvela vārda tur nebija, toties bija visu viņa piekritēju uzvārdi — brālēns Volijs, Okijs un, protams, Lam-berts, kurš, kā runāja, bija armijas opozīcijas vadītājs. Tika ziņots, ka pirms petīcijas iesniegšanas Kromveiam esot bijušas vairākas apspriedes ar virsniekiem.

Oktobrī Kromvels vēlreiz mēģināja panākt vienošanos starp «atbirām» un virsniekiem, taču viņu apspriedes nedeva vēlamos rezultātus. Parlamenta juristi, kā šajās dienās rakstīja Ledlo, «bija ieinteresēti turēt savās rokās visas nācijas dzīvi, brīvību un īpašumu».

Kādā skaidrā, novembrim neparasti jaukā vakarā lords Balstrods Vaitloks — valsts zīmogu glabātājs, domās iegrimis, pastaigājās Svētā Džeimsa parkā. Pēkšņi viņu kāds uzrunāja. Viņa priekšā stāvēja Kromvels. Ar viņam neparastu pieklājību, kas tūlīt lika Vaitlokam uzmanīties, lords leitnants ierosināja pastaigu turpināt abiem kopā. Saruna sākās ar savstarpēju laipnību apmaiņu. Vaitlokam tomēr šķita, ka Kromvels kaut kā īpaši cenšas teikt viņam ko patīkamu, paglaimot, noskaņot viņu sev labvēlīgi. Acīmredzot saruna būs nopietna. Un beidzot Kromvels ierunājās par parlamentu.

Vaitloks centās nepalaist garām nevienu vārdu: tas, ko šodien saka visvarenais Kromvels, rīt var kļūt par svarīgu notikumu — par vēsturi. Viņš domā, ka nevar atkal

riskēt ar visu tukšu strīdu dēļ. Viltīgais Vaitloks saprot, ka runa ir par «atbirām», taču naivi atbild:

— Jā, tagad galvenais ir jautājums, kā saglabāt mieru armijā.

— Jums taisnība, — Kromvels piekrīt, — armija sāk skatīties uz parlamentu ar sašutumu. Es vēlētos, kaut tai būtu mazāk iemesla to darīt.

Vaitloks neatbildēja, un Kromvels risināja savu domu tālāk. Viņš runāja par sūdzībām, kas no visām pusēm ienāk par parlamentu, par tā vilcināšanos un bezdarbību, par nevēlēšanos nodot savu varu solīdākam parlamentam, par daudzu tā locekļu skandalozo rīcību: valsts mantas piesavināšanos, ienesīgo amatu sagrābšanu ...

— Bet parlaments atrodas grūtā stāvoklī, — Vaitloks centās aizstāvēties, taču vēl vairāk iekvēlināja Krom-velu. Tas pacēla balsi:

— Nē, nav nekādu cerību, ka viņi nodibinās kārtību valstī...

Tātad, kā saprata Vaitloks, «atbiras» ir jānovāc pavisam vai, sliktākajā gadījumā, jāpiespiež kaut ko darīt.

— Bet mēs taču paši atzinām šo parlamentu par likumīgu varu, — viņš turpināja strīdu. — Kā lai tagad to atstādina vai atlaiž? Atrast piemērotu paņēmienu būs grūti, ļoti grūti.

— Bet kā būtu ja... — Kromvels runāja ar redzamu piespiešanos,

it kā jautādams nevis Vaitlokam, bet pats sev, — kā būtu, ja kāds cilvēks... uzņemtos to, būtu ar mieru kļūt par karali?

— Nē, nē! — Vaitloks dedzīgi iebilda. — Es domāju, šinī gadījumā zāles būs sliktākas nekā pati slimība.

Kromvels tomēr pastāvēja uz savu. Viņš runāja par to, cik ērts būtu tāds lēmums: patiešām — Anglijā visi pie monarhijas ir pieraduši, pret to izturas godbijīgi, monarhiju vieglāk organizēt uz likumīgiem juridiskiem pamatiem ...

— Bet to noraidīs visi mūsu draugi, kuri tic republikai, — Vaitloks sašuta, — un visas sarunas par valsts pārvaldi beigsies ar vienu jautājumu: Kromvels vai Stjuarts? Varbūt vienkāršāk būtu sākt sarunas tieši ar Kārli II?

Kromvels apklusa. Viņa seja bija piesarkusi vai nu no mitrā novembra vēja, vai arī no sarunu biedra asajiem vārdiem. Drīz viņi vēsi paklanījās viens otram un atvadījās. Pēc šīs sarunas Vaitlokam šķita, ka Kromvels no viņa izvairās un nepagodina vairs ar savu atklātību.

Patiešām — kas notiktu, ja kāds būtu ar mieru tapt par karali? Varbūt valstij būtu labāk, ja tajā valdītu kaut kas monarhistiskai varai līdzīgs?

... Gan uzradīsies karalis, bet kāds?

Kas spēs būt valstī karalis?.,*

Zobgalīgie rojālisti jau četrdesmit astotajā gadā turēja Kromvelu aizdomās, ka viņš grib uzlikt kroni sev galvā. Tagad tādas pašas aizdomas bija Vaitlokam un droši vien ari daudziem citiem. Kromvela vara armijā un viņa autoritāte valstī bija pārāk liela. Venēcijas sūtnis šajās dienās teica, ka tikai Kromvela attapība un ietekme var novērst Anglijā turpmākos nemierus. Liktenis atkal liek viņam izšķirties — kurā pusē nostāties? Kādus spēkus vadīt? «Divas frakcijas spiež mani rīkoties,» viņš sūdzējās, «bet, kad sāku par to domāt, man mati uz galvas saceļas stāvus.»

Vai viņš nopietni domāja kļūt par karali? Kas zina. Neapšaubāmi viņš juta, ka «atbiru» parlaments ir jāatlaiž, jo tautā un armijā tas izraisīja pārāk skaidru neapmierinātību. Laiks rādīs, kas notiks tālāk.

1653. gada sākums nedeva nekā jauna. «Atbiras», tāpat kā agrāk, pavadīja laiku tukšās debatēs, armija, tāpat kā iepriekš, prasīja parlamenta atlaišanu. Janvāri nodibināja komiteju armijas prasību izstrādāšanai un izklāstam; šo prasību galvenie punkti, tāpat kā agrāk, bija pakāpeniska parlamenta nomaiņa, tiesību reformas, desmitās tiesas atcelšana, iecietība ticības lietās. Komiteja sapulcējās trešdienās Sentdžeimsas pilī; tā izsūtīja cirkulārus pa armijas daļām Īrijā un Skotijā un aicināja zaldātus atbalstīt armijas prasības; tā nemitīgi traucēja parlamentu ar petīcijām. Daudzi virsnieki bija sagatavojušies nekavējoties atlaist «atbiras», lietojot varu. Sevišķi kareiviski bija

noskaņoti Lamberts un Herisons.

Februāra beigās Bleiks svinēja jaunu, spīdošu uzvaru pār holandiešu floti, un «atbiru» parlamenta locekļi tagad jutās daudz drošāk. Pavasarī tie beidzot ķērās pie jaunā parlamenta vēlēšanu kārtības apspriešanas. Bet kas tā bija par kārtību! Patiesībā lielāku nekaunību bija grūti pat iedomāties. Jaunā vēlēšanu likuma projektā bija paredzēts, ka visi tagadējā parlamenta locekļi pārvēlēšanām nav pakļauti: viņi automātiski pāriet jaunajā un visos nā-

kamajos parlamentos. Tiesības noteikt, kas izvēlēts jau-> najā parlamentā «likumīgi» un kas «nelikumīgi», arī pieder viņiem, bēdīgi slavenajiem «atbirām». Tas nozīmēja, ka viņu oligarhiskā vara tiek apstiprināta uz mūžīgiem laikiem. Šis projekts jau divreiz bija apstiprināts palātā; vēl viena nolasīšana — un tas kļūtu par likumu.

19* aprīli pie Kromvela sapulcējās virsnieki. Bija uzaicināti an. parlamenta līderi — Vaitloks, Sentdžons, Vens, Hezlrigs. Kromvels vēl arvien cerēja panākt vienošanos mierīgā ceļā. Nedrīkst pieļaut, ka «atbiras» pārvērstos nenomaināmā oligarhi jā, taču nedrīkst arī pamudināt virsniekus uz vardarbību pret parlamentu.

Kromvela plāns bija vienkāršs: lai palātas locekļi apsola atlikt vēlēšanu likuma apspriešanu; lai viņi nodod savu varu pagaidu valdībai — godājamiem un autoritatīviem cilvēkiem, kuri pazīstami kā republikas aizstāvji un cīnītāji par tās labklājību; paši locekļi lai nekavējoties izklīst. «Atbiras» tam nepiekrita. Hezlrigs nikni uzbruka šim projektam, Vens to kritizēja jau mierīgākā tonī, Vaitloks nosauca par negodīgu, tas esot neatbilstošs valsts interesēm. Virsnieki palika pie sava — un parlamenta līderi sāka šaubīties. Pirmais projektam piekrita Sentdžons, pēc tam padevās Vens.

Vens tagad bija Kromvela pretinieku nometnē — un tas Oliveru sevišķi sarūgtināja. Dedzīgs republikānis, nelokāms cīnītājs, kādreizējais draugs, drošs palīgs, domubiedrs — tagad viņš auksti un naidīgi runāja ar savu ģenerāli. Viņš, tieši viņš, bija nekaunīgā bila autors! Viņš pierādīja, ka varai jāatrodas to pašu cilvēku rokās, kuri, riskējot ar dzīvību un godu, cīnījās pret karaļa patvaļu četrdesmit septītajā un četrdesmit astotajā gadā, kuri radīja republiku un saglabāja to visus šos nemierpilnos gadus. Kromvels zināja: Vens ir nelokāms republikānis un ne par kādu cenu nepiekritīs, ka tiktu nodibināta monarhijai līdzīga valdība. Viņš bija par draudzību ar Spāniju, necieta armiju un centās'tai pretstatīt varenu floti. Vens baidījās no Herisonam līdzīgiem cilvēkiem un paredzēja, ka iespējama militāra diktatūra.

Apspriede ieilga pāri pusnaktij, notika dedzīgi strīdi. Vaitloks un vēl daži cilvēki, vairs nespēdami pretoties nogurumam, bija nemanāmi izslīdējuši no istabas un devušies mājup. Tad beidzot tika panākta kaut kāda vienošanās. Vens padevās. Viņš un viņa biedri apsolija atlikt

vēlēšanu bila izskatīšanu un satikties ar virsniekiem

nākamajā dienā pēc pusdienas, lai turpinātu sarunas. Kromvelam radās cerības. «Mēs ar to bijām pilnīgi apmierināti,» vēlāk viņš teica, «piekritām un sākām cerēt, ka nākamajā dienā visiem par apmierinājumu mēs šo jautājumu izlemsim.»

No rīta, tikko Kromvels bija pabrokastojis, pie viņa ieradās Vaitloks, vairāki parlamenta locekļi un virsnieki. Vakarējā saruna turpinājās. Visu domas it kā sakrita vienā punktā: parlamentam jāieceļ četrdesmit cilvēki valsts pārvaldīšanai; no tiem apmēram pusei jābūt parlamenta locekļiem, bet otrai pusei — virsniekiem; pēc tam nekavējoties notiek «atbiru» atlaišana. Tika sastādīti aptuveni saraksti, kuriem būtu jāietilpst valdībā.

Pa to laiku sākās kārtējā parlamenta sēde, un tā locekļi atvadījušies steidzās uz Vestminsteru. Visi bija pārliecināti, ka šajā rītā palātā nekas sevišķs nenotiks, un Kromvels bija mierīgs.

Taču pēc pusstundas pie viņa ieskrēja uzbudinātais Ingoldsbijs un aizelsies, aizmirsis noņemt cepuri, paziņoja satriecošu jaunumu: ir sanācis viss parlaments, apmēram simt cilvēku; viņi ķērušies pie tā paša vēlēšanu bila apspriešanas, kuru dienu iepriekš solīja atlikt.

Kromvels ir satriekts: viņš negrib ticēt. Tik nodevīgi lauzt vakar šai pašā istˆ)ā doto vārdu! Tas nevar būt.

Bet tad ieskrien otrs ziņnesis. Arī viņš aizelsdamies, steidzīgi vārdus bērdams, apstiprina neticamo faktu: parlaments jau no rīta apspriež likumprojektu, kuram uz mūžīgiem laikiem jāsaglabā tā vara. Ierosinātājs ir Hezl-rigs, viņš mudina nekavējoties pieņemt bilu un izklīst līdz novembrim, lai jauno likumu neviens neprasītu atcelt.

— Nevar būt, — Kromvels čukst, — es neticu, ka šīs kārtas cilvēki varētu tā rīkoties ...

Bet tad jau trešais ziņnesis steidzas šurp no parlamenta. Ko viņš teiks? Jaunā ziņa ir šāda: palāta, pilnīgi atbalsta Hezlrigu. Kromvela vietā par virspavēlnieku nolemts iecelt Fērfaksu. Jauno bilu tūlīt, tūlīt liks uz balsošanu.

Vai tagad ir laiks padomāt, kā rīkoties? Nē, jau par vēlu! Jāsāk darboties tūlīt, šajā pašā mirklī. Un Kromvels tagad arī nav spējīgs aukstasinīgi spriest. Viņš ir kā apstulbis — no aizvainojuma, niknuma, sarūgtinājuma. Re, kādi viņi ir, šie bijušie draugi un līdzgaitnieki! Tā pievilt viņa uzticību, tā ņirgāties par viņa miermīlību!

Dusmas vārās viņā, taču viņš neļauj tām_ izlauzties uz āru un neklaigā kā neprātīga sieviete. Ātri, skopiem vārdiem viņš pavēl sasaukt musketieru vienību, lai tie seko viņam. Bet pats tāds kā stāv — melnā mājas uzvalkā un pelēkās vilnas zeķēs — gluži kā parasts pilsētnieks — dodas uz parlamentu.

... Notiek dzīvas debates, un deputāti uzreiz pat nepamana, ka zālē lieliem soļiem ienāk Kromvels un pec veca paraduma apsēžas uz

viena no pēdējiem soliem. Musketieri pēc viņa mājiena paliek ārpusē pie durvīm.

Ceturtdaļstundu Kromvels klusēja un klausījās. Zāles otrā galā viņš pamanīja Herisonu un ar mājienu paaicināja viņu pie sevis. Kad tas bija pienācis, Kromvels klusu sacīja:

— Tas brīdis ir klāt; man tas ir jādara.

Paskaidrot neko nevajadzēja: Herisons pats uzreiz saprata.

— Nebūs nekāds joks, — viņš teica. — Bīstami. Ser, padomājiet labi, pirms sākat.

— Jums taisnība, — atbildēja Kromvels un vēl pusstundu sēdēja klusēdams un sadrūmis klausījās runātājos. Uzacis bija sarauktas, deniņos pulss sita bieži un stipri.

Spīkers uzsita ar āmuriņu pa galdu: sākās balsošana par bilu.

— Tagad ir īstais laiks, — Kromvels teica vairak sev nekā Herisonam. Viņš piecēlās un noņēma cepuri.

Visu skatieni acumirklī pievērsās viņam, un zālē iestājās nāves klusums. Viņa milzīgais satraukums, vēl gan apslēpts, tomēr pamazām sāka izpausties uz āru. Tūljt kļuva smacīgi kā pirms negaisa, kad viss pamirst bailes no tuvojošās vētras.

Runas sākumā viņa tonis vēl bija mierīgs, taču vardi skanēja rūgti, nežēlīgu pārmetumu pilni.

— Ilgais parlaments, — viņš teica, — savās pirmajās dienās veica lielus darbus: tas strādāja sabiedrības labā, rūpējās par tautu. Jūs, — viņš pārlaida skatienu palātai, it kā redzētu to pirmo reizi, — jūs bijāt aicināti turpināt šo godpilno darbu. Bet ko jūs esat izdarījuši?

Kromvels pagāja uz priekšu, it kā viņam starp soliem būtu pārāk šauri, neērti, un iznāca zāles vidū. Viņš atkal vērīgi ieskatījās klātesošo sejās, un tās viņu satrieca, it kā viņš tās redzētu pirmo reizi. Labi barotas, uzblīdušas, netiklības un kaislību apzīmogotas, ne vairs jaunas, ar šaudīgām, nemierīgām acīm — šīs vairs nebija

to cilvēku sejas, kuri pirms trīspadsmit gadiem, alkdami pēc taisnības, sāka savu gigantisko cīņu ar vareno monarhijas leviatānu. Viņš redzēja nevis sejas, bet maskas — viltīgas, alkatīgas, niknas, un viņa aizturētās dusmas ieguva jaunu spēku un beidzot izvirda kā ugunīga lava.

Kromvels kliedza, ka viņi nav spējīgi neko darīt sabiedrības interesēs, ka viņi ir uzticīgi stulbo prezbiteriešu un viltīgo juristu — tirānijas atbalstītāju kaitīgajiem principiem, ka viņi rūpējas tikai par vienu — kā uz mūžīgiem laikiem paturēt savu varu, ka viņi tīšām nepilda savus solījumus, ka viņi ir caur un cauri pērkami — jā, jā, pērkami; naudas un citu labumu dēļ viņi ir gatavi uz visu.

Niknums viņu smacēja nost; viņš bija kā bez prāta, aiz dusmām kļuvis gandrīz akls. Sejas visapkārt — nobālušas, klātas ar lielām sviedru lāsēm — saplūda netīri baltos plankumos un izskatījās

pretīgas, tāpēc viņa naids vēl vairāk pieauga. Gribēdams tos pazemot un apvainot pēc iespējas sāpīgāk, viņš uzmauca cepuri uz ausīm un, staigādams pa zāli, kliedza, piesizdams kājas un rādīdams ar pirkstu uz šīm derdzīgajām sejām. Viņš uzskaitīja viņu slepenos grēciņus, par kuriem bija dzirdējis: viens — dzērājs, otrs — izšķērdētājs, trešais — izvirtulis ...

— Jūs vairs neesat derīgi parlamentam, — viņš dārdināja. —r— Jūs jau tā pārāk ilgi esat šeit sēdējuši!

Kāds no klātesošajiem piecēlās un drebošā balsī viņam atbildēja:

— Mēs pirmo reizi dzirdam tādas parlamentam nepiedienīgas runas ... Un vēl briesmīgāk, ka tās saka parlamenta kalps, kuram mēs tā uzticējāmies ...

Tas bija pēdējais piliens. «Uzticējāmies!» Viņi esot Kromvelam uzticējušies! Bet ko viņi izdarījuši ar Krom-vela uzticību viņiem? Kromvels neļāva runātājam pabeigt un, neapjēgdams, ko dara, sāka kliegt daudz stiprāk:

— Pietiek! Es darīšu galu jūsu pļāpāšanai! Jūs neesat nekāds parlaments! Es jums saku, ka jūs neesat nekāds parlaments! Es slēgšu jūsu sēdes! — Viņš pagriezās pret Herisonu. — Sauciet viņus iekšā! Sauciet!

Durvis atvērās, un trīsdesmit musketieri, ieročiem šķindot, ienāca zālē, nostājās divās rindās un gaidīja pavēles. Kromvels norādīja uz spīkeru.

— Nost viņu! ...

Lentals mēģināja pretoties. Tad Herisons, paklausot pavēlei, satvēra viņu aiz mantijas un novilka no krēsla.

Vens beidzot atguva spēju runāt.

— Tas nav godīgi! — viņš iekliedzās. — Tas ir pret jebkādiem morāles un goda principiem!

Olivers strauji pagriezās pret viņu. Ak, šis Vens! Aizsmakusi balss bija rūgtuma pilna:

— Ak, ser Henrij Ven, ser Henrij Ven! ... Kungs, atpestī mani no sera Henrija Vena!

Zālē pa t& laiku viss gāja juku jukām. Daži palātas locekļi bija pielēkuši kājās, citi spraucās uz izeju. Musketieri gāja starp solu rindām un viegli pastūma tos, kuri pretojās.

Kromvels piegāja pie galda zāles vidū, uz kura atradās scepteris — parlamenta varas simbols. Viņš pieskārās tam ar roku.

— Ko mēs darīsim ar šo mantiņu? — viņš jautāja, un viņa lūpas savilkās nicinošā smīnā. — Aizvāciet to!

Zaldāti aiznesa scepteri. Deputāti kā izbiedēts aitu bars spiedās uz durvju pusi. Kromvels atkal pagriezās pret viņiem. Naids vēl nebija norimis, taču kauns par savu nesavaldību jau modās un no tā kļuva vēl smagāk.

— Jūs, jūs mani piespiedāt spert šādu soli! — gandrīz ar asarām balsī viņš kliedza. — Es dienu un nakti lūdzu dievu, lai viņš labāk sūta man nāvi nekā noved līdz tādam stāvoklim!

Kromvels ieraudzīja Mārtenu un pateica viņam acīs, ka viņš ir vecs izvirtulis, un tā bija taisnība; citu Kromvels nosauca par palaidni, kādu — par zagli, bet dažus — par dzērājiem. Pat Vaitloku viņš apsūdzēja netaisnībā, bet Venam uzsauca:

— Āksts!

Viņš izrāva klerkam no rokām bilu, un vēlāk neviens vairs nezināja, kur tas palicis.

Viss bija beidzies, zāle kļuvusi tukša. Durvis tika aizslēgtas, un Kromvels ar dūcošu galvu un tukšu sirdi gāja uz mājām, uz Vaitholu, kur gaidīja viņa virsnieki. Parlaments valstī vairs nepastāvēja.

Tās pašas dienas vakarā Kromvels paziņoja Valsts padomei, ka kopš šā brīža tās pilnvaras vairs neeksistē. Bredšovs mēģināja aizstāvēties, brīdināt, taču velti. Viņš pats un viņa padomnieki — Hezlrigs, Lavs, Skots — redzēja, ka viņu spēle ir zaudēta. Arī Valsts padomes vairs nebija.

Vēsts par parlamenta padzīšanu vienā mirkli aplidoja visu zemi. Taču velti viens otrs deputāts cerēja, ka tauta par to būs sašutusi; tauta neprotestēja. Jau sen neviens vairs neticējā nekaunīgajam krāpnieku un ierāvēju baram — «atbirām». Ielās skanēja dziesmiņa ar piedziedājumu: «Par vienu peniju es pērku duci parlamentāriešu.» Šo bezgožu drosmīgo padzīšanu, gluži otrādi, tauta sagaidīja ar prieku. Kromvels atkal kļuva par dienas varoni, apspiesto aizstāvi un tā kunga karotāju, kas izraudzīts slavenām uzvarām.

2. «SVĒTIE» PIE VARAS

Tā kā pēc pēdējā parlamenta atlaišanas nepieciešams parūpēties par miera nodrošināšanu, labu republikas pārvaldi un tās drošību, esmu no Virsnieku padomes iecēlis vairākas dievbijīgas, uzticamas un godīgas personas; tām paredzēti lieli uzdevumi, un no tām tiek prasīta bezgalīga uzticība... Pārliecināts par Jūsu mīlestību uz dievu to kungu, vīrišķību un uzticību viņam un visai mūsu republikas krietnajai tautai, es, Olivers Kromvels, visu šīs republikas armiju un bruņoto spēku virspavēlnieks, aicinu Jūs un uzlieku Jums par pienākumu personiski ierasties Vaitholā tuvākāˆmēneša — jūlija ceturtajā datumā ... No tā Jūs nedrīkstat izvairīties.

Ar savu personisko parakstu un zīmogu apliecinu 1653. gada 6. jūnijā.

Olivers Kromvels.

Tādus uzaicinājumus saņēma simt divdesmit astoņi cilvēki Anglijā, seši Īrijā un pieci Skotijā. Norādītajā dienā viņi ieradās Vestminsterā, sāka pārvaldīt republiku un nosauca sevi par «parlamentu». Kā liecina uzaicinājuma teksts, viņus pilnvaroja

personiski Olivers Kromvels.

Pēc Ilgā parlamenta «atbiru» padzīšanas Kromvels kļuva par vienpersonisku valdnieku Anglijā. Tagad viņam pašam bija jārūpējas par valsts varu.

Nekaunīgā «astes gala» padzīšana valstī izraisīja vispārēju apmierinātību. «Pat neviens suns neievaukšķējās, nemaz nerunājot par kādu kaut cik manāmu kurnēšanu,» Kromvels vēlāk atcerējās. Dzīve valstī gāja savu gaitu: Siti jā rosīgi tirgojās veikalnieki, darbojās tiesas un municipālās varas iestādes, sludinātāji no kancelēm aici-

nāja tautu uz grēku nožēlošanu. Ārzemju sūtņiem tika apliecināta Anglijas republikas uzticīga draudzība.

Uz Kromvelu tagad skatījās ar sajūsmu un bailēm. Viņa niknākie ienaidnieki — rojālisti un prezbiterieši — ar godbijību cits citam čukstēja, ka nu Kārlis Stjuarts precēšot Kromvela meitu, Olivers pats kļūšot hercogs un Īrijas vicekaralis. Nē, citi iebilda, viņš pats uzliks sev varas kroni, esot jau vienojies ar virsniekiem.

Sasparojās arī citi viņa ienaidnieki — kreisie, leveleri. Trimdinieks Džons Lilberns, kas vēl nesen nikni kā pērkons dārdināja pret «tirānu», atsūtīja viņam no Holandes sajūsmas un cerību pilnu vēstuli. «Ilgā parlamenta padzīšana,» viņš rakstīja, «ir ceļš, kas ved uz Anglijas atsvabināšanu.» Šis notikums «brīvdzimušajam Džonam» šķita tik labvēlīgs pagrieziens, ka viņš pretēji tiesas lēmumam iekāpa kuģī un traucās uz atjaunoto un brīvo dzimteni.

Protestēja vienīgi pilsētas varas iestādes Sitijā, pieprasīdamas, lai atgriežas parlaments. Taču neviens tām nepievērsa uzmanību.

Tomēr Kromvelam nebija ne prātā tīksmināšanās par vienpersonisku diktatora stāvokli. Tieši otrādi, Kromvelam šķita, ka šī smagā nasta nebūs viņam pa pleciem. Varai valstī jābūt likumīgai. Viņš juta nepieciešamību cik iespējams ātrāk nodot savas pilnvaras autoritatīvam, varas orgānam.

Bet kādam? Bija skaidrs, ka vispārīgas vēlēšanas nedrīkst izsludināt: ja parlaments tiks sasaukts, pamatojoties uz veco karaļa konstitūciju ar tās augsto īpašuma cenzu un nevienmērīgo vēlēšanu apgabalu sadalījumu, kas zina, vai pie varas atkal nenāks prezbiterieši un maskējušies rojālisti, un tad viss ilgā un grūtā cīņā sasniegtais būs vējā; ja balstīsies uz leveleru «Tautas vienošanos» — varu saņems nemiernieki — nolidzinātāji, un tad valsts būs pakļauta nemieriem un anarhijai.

Nē, Anglija jāvada dievbijīgiem, mēreniem, dievam uzticīgiem cilvēkiem, kuri turklāt ir pierādījuši arī savu uzticību republikai. Arī no «atbirām» tika prasīts, lai tie savu varu nodotu «dievbijīgajām personām, kas visādā ziņā ir nevainojamas».

Ilgās apspriedēs ar sev tuvu stāvošām personām Krom-vels noskaidroja, ka Lamberts, virsnieku vadonis, valsts priekšgalā grib

redzēt nelielu padomi no desmit, divpa-

dsmit cilvēkiem; galvenajiem tajā jābūt armijas virsniekiem. Šī padome sastādītu rakstītu konstitūciju un nosacītu jaunā parlamenta vēlēšanas. Herisons, sektantu vadonis, sapņoja par lielu «gudrajo padomi», kas sastāvētu no septiņdesmit cilvēkiem tāpat kā sinedrijā (vecāko padome senajā Jūdejā).

Kromvels šaubījās, viņš bija grūtākā stāvoklī nekā jebkad agrāk. Tagad nebija runa par to, ar kuriem iet kopā, kuru priekšgalā nostāties, ko satriekt ar savu neuzvaramo zobenu, tagad vajadzēja izvēlēties jaunu politisku valsts iekārtu, radīt likumīgu un taisnīgu varu. Ka izšķirties? Kuru ceļu izvēlēties? Kam paklausīt?

Kromvels laikam gan nekad nebija lūdzis dievu tik centīgi kā šajās nedēļās. Un lēmums tika pieņemts: viņš nostājās Herisona pusē. Jaunā valdība tika sastādīta tā: katrā grāfistē independentu kongregācijas pēc Kromvela un Virsnieku padomes pieprasījuma iesniedza visvairāk piemēroto personu sarakstus; no tiem tika izraudzīti 139 cilvēki. Pēc tam Kromvels, labi apzinādamies lielo atbildību, aizsūtīja viņiem personiski parakstītu uzaicinājumu ierasties 4. jūlijā Vestminsterā, lai pildītu augstākās varas funkcijas.

Noteiktajā dienā lielajā»padomes zālē Vaitholā_ sanāca jaunās likumdošanas sapulces locekļi. Viņi sasēdās ap garu galdu. Zāle bija pilna ar virsniekiem. Kromvels ienāca lieliem, stingriem kareivja soļiem un apstājās vidū pie loga. Viņa robustā seja bija apgarota, skatiens vērsts uz augšu. Visi apklusa. Kromvels domās piesauca palīgā dievu un sāka runāt.

Viņš .godīgi, dedzīgiem vārdiem pastāstīja klātesošajiem par to, kas izraisījis «atbiru» padzīšanu, par tautas neapmierinātību ar šo negodīgo varas orgānu un par pēdējo nenovēršamo vardarbību pret to — lai glābtu republiku. Kromvelu vēl mocīja kauns par savu toreizējo plosīšanos, un viņš teica:

— Es pavisam atklāti kā dieva priekšā varu teikt: jau doma, ka jāizdara kāds varmācības akts, mums likās ļaunāka par visām cīņām, kādās mēs jebkad esam piedalījušies ...

Jā, armija, kurai tauta bija uzticējusi savu tiesību aizsardzību, spēra šo nežēlīgo soli, bet armija tagad taču dod viņiem, dieva izraudzītajiem, visu varu, lai viņi to

izmantotu tautas labā. Virsnieku padome tagad noliek savas pilnvaras; tā pārtrauks savas sanāksmes, tiklīdz viņi padomei to pavēlēs. Kromvels uzsvēra, ka šodienas sanāksme ir pavisam īpaša. Un tāpēc viņiem jāseko savam aicinājumam un jābūt «gudriem, skaidriem, miermīlīgiem, labiem, atsaucīgiem, ražīgiem, objektīviem, taisnprātīgiem».

— Mums jābūt līdzcietīgiem, — viņš atkārtoja, — pacietīgiem. Jāmīi visi, jāpiedod visiem, jārūpējas un jāatbalsta visi... Un, ja pats

nabadzīgākais, pats grēcīgākais kristietis gribēs mierīgi dzīvot, es saku, ja kāds gribēs dzīvot dievbijīgi un miermīlīgi, — tad lai viņam tiktu parādīta aizgādība.

Sī nesakarīgā, jūsmīgā runa, kas bija pilna ar atsaucēm uz praviešiem un apustuļiem, ilga vairākas stundas.

Atvadoties Kromvels paziņoja sapulcei, ka tā darbosies līdz 1654. gada novembrim; trīs mēnešus pirms savas atlaišanas tai būs jāizvēl tie, kuri mantos varu uz nākamajiem divpadsmit mēnešiem. Sanākušie savukārt uzaicināja Kromvelu, Lambertu, Desboro un vēl divus virsniekus iekļauties parlamenta sastāvā.

Ne velti šie cilvēki ar tādu sajūsmu uzņēma Krom-vela apokaliptisko runu; viņi paši bija mistiska noskaņojuma pārņemti. Šie vīri bija reliģiozo kopienu locekļi no Londonas un grāfistēm — lielākoties veikalnieki, vidējas rocības skvairi, tirgotāji.

Viņu vidū bija Kromvela radinieki un viņam tuvu stāvošas personas: dēls Henrijs, sievastēvs Ričards Mērs, nelaiķa Henrija Airtona brālis Džons Airtons; bija arī virsnieki — domubiedri: pulkvedis Monks, lords Bfog-hils. Vens un Fērfakss bija uzaicināti, taču atsacījušies piedalīties.

Pats aktīvākais jaunā varas orgāna loceklis, kā vēlāk izrādījās, bija kāds Preizgods Bērbons, ādminis un ana-baptistu sludinātājs. Jau viņa vārds — Preizgods (dieva slavināšana) liecināja par sektantisko vidi, no kurienes viņš nācis. Bērbons bija tik spilgta figūra, ka drīz vien visu parlamentu sāka saukt par Bērbona parlamentu.

Vairākums locekļu bija noskaņoti visai mēreni; taču viņu vidū atradās arī fanātiķi, kas bez kavēšanās bija ar mieru doties svētajā karā pret neticīgajiem un ieviest Anglijā Mozus bauslību uz romiešu tiesībām balstītās likumdošanas vietā.

Jaunā asambleja savu darbību sāka ar to, ka 12. jūlijā pasludināja sevi par parlamentu. Viņi, šie «svētie», bija sajūsmas pilni, viņi patiesi ticēja, ka pār zemi «iekvēlojusies brīvības rīta blāzma».

Viņi patiešām gatavojās veikt milzu darbu un ķērās pie tā ar to naivo centību, kāda piemīt vienkāršiem cilvēkiem, kuriem sveša jurisprudence, kuri nepazīst šaubas, kuri taisnā ceļā iet uz savu mērķi. «Tiesību reforma,» Kromvels viņiem teica, «kas tik stipri satraukusi prātus, nav zaudējusi savu aktualitāti arī tagad.» Un viņi pirmām kārtām ķērās pie tiesību reformas. Dažās dienās tika nodibināta komiteja, lai sakopotu visus samudžinātos angļu likumus vienā nelielā kodeksā — kabatas grāmatiņas lielumā. Bez apdomāšanās tika atcelta kanclera tiesa, kas bija pastāvējusi gadsimtiem ilgi (tauta vēl ilgi pieminēja tās birokrātismu un nepieredzētās mahinācijas). Tāpat viņi atcēla baznīcas laulības un apmainīja tās pret civillaulībām: ieviesa civilstāvokļa aktu reģistrāciju;

ierosināja nesodīt kabatzagļus un zirgu zagļus par noziegumu, ja

tas izdarīts pirmoreiz; atcēla tādu soda veidu sievietēm kā sadedzināšana.

Tika izvirzīti vēl neticamāki projekti: patiesi, nevis šķietami bankrotējušos nelikt parādu cietumā. Valsts nodokļi jāsadala un jāievāc atbilstoši iedzīvotāju ienākumiem. Valsts kasē trūkst līdzekļu — lai virsnieki, kas saņem lielu algu, gadu nokalpo bez maksas.

Kromvelam tāda politika sāka likties pašpaļāvīga un diezgan nesaprātīga. Iznāca, ka nevis «svētie», bet muļķi valda Anglijā, un šie muļķi drīz vien viņu sāka uztraukt vairāk nekā nelieši, kas bija sēdējuši «atbiru» parlamentā. No viņiem var visu sagaidīt!

Un patiešām — viņu reformatoriskā degsme Kromvela acīs kļuva arvien mežonīgāka. Viņi jau atceļ atpirkšanas sistēmu, savācot nodokļus; jau apspriež jautājumu, kā kompensēt trūcīgajiem zaudējumus, kas radušies pēc iežogošanas; nu jau grib pavisam atcelt akcīzes ...

Bet visļaunākais, ka Bērbona parlamenta locekļi ar tikpat lielu drosmi ķērās pie baznīcas reformas. Viņi atcēla patronāta tiesības, tas ir, tiesības lendlordiem — zemes īpašniekiem izvirzīt kandidātus uz baznīcas amatiem. Līdz ar to baznīcas iekšējā kārtība izslīdēja no zemes īpašnieku kontroles. Bet pēc tam parlaments ķērās pie desmitās tiesas. Bija tuvu piepildījumam tas, ko daudzās pe-

ticijas tik neatlaidīgi prasīja no Ilgā parlamenta. «Lai garīdzniekus uztur tie, kuriem viņi vajadzīgi,» paziņoja «svētie». Bet, tā kā ienākumi no desmitās tiesas pa lielākajai daļai bija pārgājuši turīgo skvairu un jauno lend-lordu rokās (pats Kromvels ieguva no desmitās tiesas lielāko daļu savu ieņēmumu), visu mantīgo Angliju pārņēma satraukums: jaunais parlaments aizskar īpašumu! Prezbiterieši un independenti sāka rast kopīgu valodu: viņi bija vienādi sašutuši par jauno likumdevēju radikālo rīcību; šos likumdevējus nemaz nevar saukt par parlamentu, jo tauta viņus nav ievēlējusi, viņi ir iecelti «no augšas». It sevišķi trakoja virsnieki, jo kam gan gribas veselu gadu kalpot bez maksas?

Tagad Kromvels mokoši sarka, atceroties savu toreizējo svinīgo runu parlamenta atklāšanā. Tas bija muļķīgi, tā bija nepiedodama vājība — likt lielas cerības uz vienkāršiem, pašpaļāvīgiem vīriem. Kromvelam šķita, ka viņi gatavojas nevis ieviest mērenas, saprātīgas reformas, kas palīdzētu nodibināt kārtību un mieru valstī, bet atcelt likumus un likvidēt īpašumu pavisam.

Jūlija vidū no trimdas Londonā patvaļīgi atgriezās galvenais dumpinieks Lilberns. Viņu saņēma ciet un nodeva tiesai. Uz parlamentu sāka plūst petīcijas, kas viņu aizstāvēja. Tiesas laikā liels ļaužu pūlis ielenca zvērinātos, un Kromvels bija spiests turēt gatavībā trīs pulkus, lai izvairītos no nepatīkamiem pārsteigumiem. 20. augustā, zālei trokšņaini sveicot (pat zaldāti, kas apsargāja ieeju, no

prieka pūta taures un sita bungas), Lilberns tika attaisnots. Varēja likties, ka atkal pienākuši aģitatoru un leveleru laiki. Cilvēki priecīgi runāja: «Bez kavēšanās jālikvidē lendlordu rente un desmitā tiesa ...» Kromvels saprata, ka izdarījis briesmīgu, nelabojamu kļūdu. Pēc četriem gadiem viņš ar kaunu vēl atcerēsies to, ko sauks par «savu muļķību un vājuma brīdi». «Taisnība gan,» viņš teiks, «to es izdarīju savā vientiesībā. Toreiz šķita, ka mūsu kaluma cilvēki, viengabalaini, kaujās pārbaudīti, derēs šim darbam un spēs sasniegt to mērķi, kas stāvēja mūsu priekšā. Mēs visi tā domājām un es arī — pats sev par nelaimi. Tādi cilvēki tika pie vadības. Un cik rūgta patiesība, ka rezultāti, kā izrādījās, neatbilda skaidrajai un vienkāršajai iecerei. «Svētie» rīkojās pēc tāda principa: ja kādam būtu divpadsmit govis, bet viņa kaimi-

ņam nevienas, tad mantīgajam ir jādalās ar kaimiņu. Kurš gan varētu kaut ko saukt par savu īpašumu, ja viņi to panāktu?»

To visu Kromvels teiks vēlāk, bet tagad, 1653. gada rudenī, viņš, grūtsirdīgu domu pārņemts, raksta uz Īriju znotam Flītvudam, Bridžetas vīram: Man patiešām nekad nav bijusi tik liela vajadzība pēc savu draugu kristiešu palīdzības kā pašlaik! Apzinājies, ka viņa pūles ir veltīgas, viņš gribēja pamest visu un aiziet tuksnesī. Ak, ja man būtu spārni kā balodim! viņš sūrojās.

Kromvelu pārņēma arī citas šaubas. Vai viņa vēlēšanās nodot augstāko varu šīm personām nebija vienkārši vājuma izpausme, gļēvs mēģinājums izvairīties no tās atbildības, ko viņam uzlicis dievs? Vai tā nebija, viņa paša vārdiem runājot, «visai grēcīga vēlēšanās novelt no sevis to varu, kuru dievs caur pilnīgi skaidriem norādījumiem ielicis manās rokās? .... Novelt, negaidot, kamēr mūsu cīņas cēlie mērķi būs sasniegti un nostiprināti?»

Taču šaubīties ir viens, bet pavisam kas cits — atklāta rīcība. Kromvels vienmēr ilgi šaubījās, iekams kaut ko izlēma. Arī tagad, novembra beigās, kad pie viņa virsnieku vārdā ieradās tamberts ar projektu padzīt parlamentu un uzlikt viņam, Kromvelam, galvā kroni, viņš šaubījās. Lamberts viņam*teica: kamēr viņš nebūs pilnīgi pārņēmis valsts pārvaldi savās rokās, nekārtības turpināsies, atkal sāksies nemieri, līs asinis ... Taču Kromvels spītīgi pretojās. Kā lai pieņem karaļa titulu pēc likumīgā monarha sodīšanas ar nāvi un republikas svinīgas proklamēšanas? Kā lai padzen dievbijīgos sludinātājus, ja tiem ir stingri apsolīts, ka viņi varēs mierīgi darboties līdz nākamā gada beigām? Varbūt viņi vēl nāks pie prāta un rīkosies gudrāk?

Tomēr «svētie» (tie paši «muļķi») nemaz nedomāja atkāpties. 10. decembrī, sestdien, ar divu balsu vairākumu viņi nolēma atgriezties pie jautājuma par desmitās tiesas atcelšanu. Vajadzēja steidzīgi rīkoties, citādi viņi apgriezīs visu ar kājām gaisā.

Lamberts nolēma to nepieļaut. 11. decembrī, svētdien, viņš sasauca parlamenta mēreno locekļu un galveno virsnieku sanāksmi. Viņš sevišķi akcentēja: ja parlaments turpinās savas sēdes vēl kaut vienu dienu, «visu godīgu ļaužu» īpašums būs apdraudēts. Tāda jautājuma nostādne

klātesošos pārliecināja. Pēc tam kad viņi jau bija izklīduši , Lamberts vēl visu dienu satikās ar dažādiem cilvēkiem, apspriedās ar tiem, pierunāja tos, kas svārstījās. Uz dienas beigām vienošanās bija panākta un, pats galvenais, spīkers Rozs, Itonas dievbijīgais rektors, bijušais prezbiterietis, apsolīja Lambertam savu atbalstu. Nolēma, ka Kromvelam nekas netiks teikts.

Nākamajā rītā, pirmdienā, Bērbona parlamenta mērenie ieradās sēžu zālē agri — labu laiku pirms radikāļiem. Pēc sēdes atklāšanas spīkers nekavējoties deva vārdu seram Čārlzam Volslijam, bijušajam rojālistam, kas uzbruka parlamentam ar veselu virkni apsūdzību. Mēģinājums atcelt desmito tiesu, viņš teica, ir uzbrukums īpašumam. Klātesošie sešdesmit septiņdesmit locekļi piekrītoši māja ar galvu. Pēc tam runāja Saidenhems. Viņš paziņoja, ka «ielikteņi» cenšas iznīcināt armiju, neievācot nodokļus, kas paredzēti tās algu izmaksai, cenšas graut likumus, baznīcu un īpašumus. «Angļu likumus un tiesības,» viņš teica, «viņi grib nomainīt ar savu kodeksu, kas veidots pēc Mozus likuma.» Klātesošie viņam piekrita. Steidzīgi, kamēr vēl nav ieradušies fanātiķi sektanti, tika pieņemts šāds lēmums: «Parlaments tā pašreizējā sastāvā nekalpo republikas labklājībai, tāpēc nepieciešams nodot lordam ģenerālim Kromvelam tās pilnvaras, kuras parlamenta locekļi saņēma no viņa.»

Spīkers piecēlās no sava krēsla, pavēlēja parlamenta kalpotājam ņemt zizli, parlamenta varas simbolu, un svinīgi devās uz izeju. Kalpotājs ar zizli gāja pa priekšu, aiz spīkera sekoja klerks, bet aiz viņiem piecdesmit sešdesmit deputātu. Tādā kārtībā tie ieradās Vaitholā, piegāja pie Kromvela un nodeva viņam zizli ar rakstu, kurā tie atsacījās no savas varas viņa labā.

Kad radikāļi anabaptisti, hiliasti un citu tautas sektu locekļi ieradās parlamentā, viss jau bija beidzies. Bērbona jeb Mazais parlaments vairs neeksistēja. Viņi ieņēma savas vietas un sēdēja tur tik ilgi, lidz zālē ienāca musketieru vienība.

— Ko jūs šeit darāt?--jautāja pulkvedis, vienības
komandieris.

— Gaidām to kungu, — lēnprātīgi atbildēja «svētie».

— Nu tad ejiet gaidīt uz .kādu citu vietu, — parupji nokomandēja pulkvedis. — Cik man zināms, tas kungs pēdējos divpadsmit gadus te nav bijis.

Pēc četrām dienām, 1653. gada 16. decembrī, pulksten trijos no Vaitholas iznāca svinīga procesija. Virsnieki parādes mundieros,

tiesneši mantijās, ierēdņi, Sitijas lordmērs un oldermeņi garos samta svārkos ar godazīmēm soļoja starp divām zaldātu rindām uz Vestminsteru. Lielajā kanclera tiesas zālē uz krāšņa paklāja stāvēja ar sarkanu samtu apvilkts tronis. Procesija ar atbilstošu majestātiskumu ieplūda zālē, piepildīja to un apklususi pašķirās: pa grezno paklāju smagā zaldāta solī uz zāles vidu, uz sarkano troni, gāja Anglijas augstākais valdnieks. Viņš bija ģērbies vienkāršā melnā tērpā un melnā apmetnī. Tikai cepure, kuru viņš nenoņēma visas ceremonijas laikā, bija apšūta ar platu zelta tresi. Viņa neglītā, gudrā, piecdesmit četrus gadus veca cilvēka seja bija nopietna, uzacis sarauktas. Jaunā, lielā misija kā smags slogs gūlās uz viņa platajiem pleciem.

Kromvels nostājās blakus tronim. Priekšā iznāca ģenerālis Lamberts ar tīstokli rokā. Klātesošo vārdā viņš lūdza Kromvelu pieņemt Anglijas, Skotijas un Īrijas lorda protektora titulu un uzņemties tā pienākumus. Tūlīt tika nolasīta arī jaunā rakstītā konstitūcija — «Pārvaldīšanas līdzekļi».

Kromvels tika iecelts trīs apvienoto republiku lorda protektora (aizbildņa) postenī. Šis amats nebija mantojams, bet piešķirts viņam* uz mūžu. Protektors ieguva likumdevēja varu kopīgi ar četrsimt cilvēku lielu parlamentu, kuru ievēl reizi trīs gados; sesija ilgst ne mazāk kā piecus mēnešus. Parlamentā varēja ievēlēt vienīgi cilvēkus, kuriem kustamais vai nekustamais īpašums bija 200 sterliņu mārciņu vērtībā. Tas bija ievērojami augstāks cenzs nekā Stjuartu valdīšanas laikā. Protektorāts balstījās tikai uz vidējiem un lielajiem īpašniekiem. No otras puses, vēlēšanu apgabali bija sadalīti par labu pilsētām un iedzīvotāju vidējiem slāņiem — bija īstenojies tas, -ko prasīja gan Ilgais parlaments savas varas sākuma posmā, gan leveleru «Tautas vienošanās».

Izpildvara protektoram tika nodota kopīgi ar Valsts padomi, kas tika iecelta uz mūžīgiem laikiem un sastāv no piecpadsmit personām; šo cilvēku sarakstu iesniedza Virsnieku padome un tepat nolasīja. Sājā sarakstā ietilpa Kromvela radinieki — ģenerālis Desboro, Ričards Mērs, pulkveži Saidenhems un Montagjū, pat daži veco aristokrātisko dzimtu pārstāvji, protams, pilnīgi lojāli. Šī padome, bez šaubām, visos jautājumos paklausīs Kromve-

lam. Ne parlamentam, ne arī padomei nav tiesību mainīt pastāvošajā konstitūcijā noteikto valsts pārvaldīšanas formu.

Bija acīm redzams, ka gan parlaments, gan padome ir tikai ķieģeļi milzīgajā piramīdā, kuras virsotnē atradās viņš, Olivers Kromvels, — vienkārša Hantingdonas skvaira atvase. «Visāda veida dekrēti,» lasīja Lamberts, «tiesas pavēstes, pilnvaras, patenti, apžēlošanas raksti un citi rīkojumi, kurus līdz šim izdeva... parlaments, tagad jāizdod lorda protektora vārdā, kurš turpmāk iecels visas amatpersonas un piešķirs goda nosaukumu visās trīs iepriekš minētajās nācijās. Viņam ir tiesības

apžēlot un saņemt visas konfiskācijas, kas realizētas sabiedriskiem nolūkiem... Viņam ir jāizkārto un jāvada milicija un karaspēks kā jūrā, tā arī uz sauszemes. Viņam jāvada viss, kas attiecas uz labu kaimiņattiecību uzturēšanu un nostiprināšanu ar ārzemju karaļiem, valdniekiem un valstīm, kā arī ar padomes locekļu vairākuma piekrišanu viņam ir tiesības sākt karu un noslēgt mieru... Bez viņa piekrišanas nevar grozīt likumus, uzlikt nodokļus...»

Šim rupjajam tēvainim ar sarkano, vēja appūsto seju un gaļīgo dubultzodu, šim zaldātam ar prāvajām, tulznainajām rokām tika piešķirta augstākā vara, līdzīga karaļa varai. Šo varu viņš bija ieguvis ar savu prātu un raksturu, savu gribu un militāro talantu.

Vai viņš gribēja iegūt šādu varu? Vai tiecās pēc tās kā ilgota, vilinoša mērķa, bez domāšanas noslaukot vai, gluži otrādi, viltīgi, paklusām novācot visus šķēršļus savā ceļā? Diez vai! Drīzāk viņš to uzskatīja par neizbēgamu un godpilnu, bet smagu nastu, kas viņam uzkrauta, taču to nav darījuši šie cilvēki, kuri pieglaimīgi skatījās viņam acīs, bet gan pats dievs. Pirms goda titula pieņemšanas viņš ar asarām acīs teica, ka labāk ņems gana rīksti nekā protektora zizli, jo pasaulīgā diženība ir viņa dvēselei pretīga. Taču viņš redzēja, ka viņam šis jūgs ir jāuzņemas, lai paglābtu nāciju no sabrukuma, nekārtībām, no ārējiem un iekšējiem ienaidniekiem, kuri apdraudēja ar tādām grūtībām iekaroto brīvību. «Svēto» valdīšana bija viņa pēdējā un varbūt rūgtākā vilšanās attiecībā uz demokrātijas iespējamību. «Citiem neko nevar uzticēt, viss jādara pašam,» — tādas bija viņa domas šajā dienā, kad viņš publiski piekrita pieņemt sava jaunā, augstā amata zīmes.

, Lamberts beidza lasīšanu. Oliveram, kurš nebija no-

ņēmis cepuri (tā paredzēts rituālā), tika pasniegts valšts zīmogs; viņu nosēdināja uz troņa. Pēc tam pie viņa pie-“ nāca lordmērs un paklanījies pasniedza viņam valsts zobenu un kroni — senos simbolus, kurus agrāk pasniedza karalim kronēšanas laikā. Kromvels tos pieklājīgi saņēma un atdeva mēram. Pēc tam viņš parakstīja zvērestu. Ceremonija bija galā. Ļaudis ar atsegtām galvām rindā nāca pie Kromvela, lai viņu apsveiktu, paustu savu cieņu, paglaimotu, atgādinātu par sevi. Kad garā cilvēku straume bija izsīkusi, Kromvels piecēlās un, nostājies šī lielā, glaimīgā, raibā, grezni tērptā galma priekšgalā, gāja atpakaļ uz Vaitholu, uz Banketu zāli. Lordmērs ar kailu galvu nesa aiz viņa valsts zobenu. Zaldāti pavadīja gājienu ar apsveikuma saucieniem.

Kamēr Banketu zālē turpinājās svinības, heroldi Siti jā, Mēru pilī un pilsētas laukumos tautai skaļi nolasīja tekstu par jauna valdnieka proklamēšanu. Pulksten četros pēcpusdienā atskanēja lielgabalu šāvieni — trīskārtējs salūts vainagoja šo lielo dienu.

Kad Kromvels nāca pie varas, viņš jau bija noguris, dzīvē vīlies,

gandrīz vecs cilvēks. Viņš vēl ticēja savai īpašajai, dieva uzliktajai misijai, bet bija pilnīgi zaudējis ticību «dieva tautai».. Kopš šī brīža viņa uzdevums bija uzturēt kārtību, uzmanīt, lai angļi nepārgrieztu cits citam rīkli. Tagad viņš nav ne parlamenta vadonis, ne revolucionārs, ne cīnītājs par taisnību; viņš nav armijas komandieris, kas ved savus pulkus pretī brīvībai un slavai, nav konstitūcijas sastādītājs. Pēc viņa paša vārdiem, viņš tagad bija kļuvis vienkārši par konsteblu — kārtības sargu.

X nodaļa. LORDS PROTEKTORS

*

Tādā veidā, pats sevišķi nepūloties, bez dižciltīgu un cienījamu ļaužu atbalsta un pretēji viņu gribai šis neparastais cilvēks uzkāpa trīs valstu tronī, nepieņemdams karaļa titulu, bet iegūdams lielāku varu un varenību, nekā bija ieguvis vai sev pieprasījis kāds karalis

Klerendons

Neviens nevar pacelties tik augstu kā tas, kam nav skaidrs mērķis.

Krom vels [1]

KONSTEBLS

Gluda piere, gudras, dzedras acis zem biezām uzacīm, sakniebtas lūpas. Seja pauž gribasspēku, apslēptu, apvaldītu enerģiju, un tomēr tā ir bezkaislīga. Tādu cilvēku nav iespējams sadusmot, iežēlināt, nevar izraisīt viņā atklātību. Viņu sauc par Džonu Terlo, viņam ir trīsdesmit astoņi gadi. Kromvela varas laikā viņam valsts politiskajā dzīvē ir ārkārtīgi liela nozīme, kas paviršam vērotājam gan galmā paliek apslēpta.

Džona Terlo apbrīnojamās valsts lietu kārtošanas spējas jau pirms desmit gadiem bija ievērojis Sentdžons — Kromvela radinieks mf draugs. Ar tā palīdzību Terlo izstudēja tiesības un 1645. gadā sāka strādāt parlamentā par sekretāru. Viņš nekad neturējās kopā ar klaigātājiem — republikāņiem, leveleriem, demokrātiem. Viņš neprasīja tautai tiesības un brīvību. Viņš nepiedalījās tiesā, kur sodīja karali, un nepieslējās nevienai partijai. Viņa noslieces bija pavisam citādas.

1651. gadā Terlo kopā ar Sentdžonu brauca uz Holandi, bet nākamajā gadā tika iecelts par Valsts padomes

sekretāru ar lielu algu un kroņa dzīvokli Vaitholā. Un te viņa lieliskās spējas attīstījās visā pilnībā. Terlo parādīja, ka ir ne tikai nopietns un gudrs ierēdnis, bet atklāja arī savu apbrīnojamo cilvēku psiholoģijas pazinēja talantu. Viņš prata piekļūt ikvienam, noskaidrot paša noslēgtākā, paša mīklainākā cilvēka visus noslēpumus, un drīz viņa rokās sāka koncentrēties ārkārtīgi vērtīgi un plaši materiāli — dosjē par ikvienu cilvēku, ko viņš sastapa. Viņš lieliski prata pārtvert svešas vēstules, uzzināt slepenus nodomus, nokļūt aiz slēgtām durvīm. Tai pašā laikā viņa pašaizliedzīgā padevība Kromvelam neizraisīja nekādu šaubu.

Drīz pēc protektorāta nodibināšanas Terlo ieguva vēl vienu amatu — kļuva par ārlietu klerku un šajā darbā parādīja izcilas, gandrīz neticamas spējas. Savā prātā viņš paturēja visu Eiropas valstu noslēpumus, kā izteicās kāds laikabiedrs. Viņa aģenti bija visur, un daži no tiem baudīja trimdā esošā Kārļa Stjuarta lielu uzticību.

Nevienu sazvērestību Briselē vai Hāgā viņš neatstāja bez ievērības; nebija tāda gadījuma, kad sarunas, kas notika Parīzē vai Madridē aiz slēgtām durvīm, tūlīt nekļūtu viņam zināmas. Nekas nepaslīdēja garām viņa vērīgajai acij, vienalga, vai tas bija rojālistu nodoms nogalināt lordu protektoru, spāņu flotes pārvietošanās vai nekārtības, ko radījis kvē&eru bariņš provinces pilsētiņas tirgus laukumā. Viņa acis un ausis patiešām bija visure-dzošas un visudzirdošas.

Šis cilvēks kļuva par jaunā režīma simbolu. Valsts sekretārs, slepenpolicijas šefs un slepenā izlūkdienesta vadītājs — vai tad viņš nebija tas nelabais, kas ar sirdi un dvēseli tagad kalpoja Oliveram Kromvelam? Vai par šo uzticību un šiem pakalpojumiem Oliveram nevajadzēja samaksāt ar savu paša dvēseli? Viņš saņēma no Kromvela savu apšaubāmo darījumu vajadzībām milzīgi lielu summu — katru gadu septiņdesmit tūkstošus mārciņu.

1653. gada 23. decembrī Terlo rakstīja Vaitlokam, kurš tagad bija Anglijas sūtnis Zviedrijas karalienes Kristīnes galmā: «Notikušās pārmaiņas izraisīja vispārīgu atzinību, sevišķi juristu, puritāņu garīdzniecības un tirgoņu vidū, jo tiem, kā viņi paši atzina, pēdējā parlamenta noskaņojums radījis lielas briesmas.» Lai nu kam, bet Terlo šajā ziņā var pilnīgi ticēt: viņa informētība bija nepārspējama.

Tātad protektorāta režīms tika atzinīgi uzņemts armijā, juristu, tirgoņu, skvairu un puritāņu klerikāļu vidū. Stabila valdīšana, kas koncentrēta Kromvela stingrajās rokās, beidzot bija nodibināta. Valstij bija sava rakstīta konstitūcija, likumību nekas neapdraudēja, armija bija nomierināta, pret dumpiniekiem veikti attiecīgi pasākumi. Beidzot mantīgajai Anglijai bija pienācis laiks baudīt mieru un labklājību.

Vaitholā notika lieli pārkārtojumi, jo vajadzēja to pārvērst no praktiskas un spartiskas armijas virspavēlnieka mītnes par īstu «viņa augstības» pili, jaunā valdnieka slavas un diženuma centru. Ja viņš ir kļuvis par likumīgu zemes valdnieku, ja ārzemju sūtņi viņa priekšā stāv ar atsegtu galvu, bet Francijas karalis Luijs XIV sauc viņu par «brāli», ja viņam ir pagatavots jauns, liels valsts zīmogs ar viņa paša attēlu — viņa pilij ir jābūt iekārtotai ar atbilstošu greznību. Tā domāja apkārtējie, tā gribēja Elizabete, un Kromvels piekrita.

Elizabete tagad bija «viņas augstība lēdija Kromvela» jeb «protektoriene», kā viņu vienkārši dēvēja tautā. Viņa ar visu ģimeni 1654. gada aprīlī pārcēlās uz Vaitholas galveno ēku un ķērās pie apartamentu — ēdamistabu, guļamistabu, viesistabu un svinīgu pieņemšanas zāļu iekārtošanas. Vēl nesen tukšajās un nolaistajās telpās rosījās galma pārvaldnieki, apteksnes, ekonomi, grūmi, pāži, galma dāmas. No glabātavām tika izvilktas franču mēbeles, vāzes, statuetes, kas kādreiz piederēja karalim, izkārti dārgi gobelēni, zīda aizkari. Uz galdiem parādījās sudraba un porcelāna trauki, pie sienām — brīnišķīgas gleznas. Zirgu staļļos nepacietīgi dīžājās lieliski, labi

kopti zirgi, ratnīcās stāvēja greznas karietes, ar samtu pārvilktas un izrotātas zeltītiem vijumiem un pasakainām bārkstīm. Skapji vai lūza no dažādu parādes, vakara, pusdienu un rīta tērpu daudzuma.

Līdz ar senajām lietām Vaitholā pamazām atgriezās arī vecās galma paražas. Ārzemju sūtņiem tagad rīkoja tādas pieņemšanas ceremonijas, kā tas pieklājas Stjuartu pilī; ēdienus pasniedza tieši kā sendienās, pat klanīšanās notika pēc vecā paraduma — ar pietupienu un dīvainu rokas kustību. Un valsts iedzīvotāji neatpalika no saviem valdniekiem: 1654. gada pavasarī uzmanīgais novērotājs

Džons īvlins mazliet izbrīnījies ierakstīja savā dienasgrāmatā, ka Londonas sievietes atkal sākušas krāsoties.

Lai lords protektors varētu atpūsties un izklaidēties lauku apstākļos, divpadsmit jūdzes no Londonas tika izraudzīta krāšņa pils Hemptonkorta. Kādreiz Kromvels bija atteicies no šīs pils, uzskatīdams to par nevajadzīgu greznumu, kas nav savienojams ar skarbo karavīra dzīvi; tagad viņš katru piektdienu devās uz turieni un atgriezās tikai pirmdien. Temzas tīrie, ar pilsētas atkritumiem nepiesārņotie ūdeņi, pusmežonīgais, nekoptais parks, kurā bija daudz medību zvēru, svaigais lauku gaiss — tas viss viņu nomierināja un deva spēkus nākamajiem darbiem. Vakaros viņš baudīja mūziku, jo Hemptonkortā bija ērģeles un uz šejieni brauca dziedātāji un muzikanti.

Oliveram iepatikās ari jaunu, skaistu sieviešu sabiedrība. Tomēr viņš nekad neaizvainoja Elizabeti ar necienīgiem, neatļautiem sakariem — to viņa sirdsapziņa nekad nepieļautu. Taču īstu prieku viņam sagādāja maigi tēvišķas attiecības ar greznā salona saimnieci Elizabeti Mēriju, grāfieni Daizarti, kas bija vairāk pazīstama ar vārdu «Besa», vai arī ar skaistuli Frānsisu Lamberti, ģenerāļa laulāto draudzeni, vai ar vedeklu Doroteju. Viņš pat izlikās neredzam, ka Besa bija pāvesta piekritēja un viņai bija sakari ar rojālistiem.

Pieņēmis protektora augsto amatu, Kromvels vispār bija kļuvis iecietīgāks pret rojālistiem. Vai tas bija tuvais vecums ar savu dabisko konservatīvismu vai pakļaušanās likumsakarīgai notikumu gaitai, vai varbūt tāda gudra valstsvīra politika, kurš par savu uzdevumu uzskata visiem iespējamiem līdzekļiem nostiprināt valsts vienotību, apvienot, nevis sadalīt, samierināt, nevis sanaidot, apžēlot, nevis sodīt? Lai arī kā tas būtu, cenšanās pēc vienotības un konservatīvisma ir lorda protektora raksturīgas iezīmes pirmajos valdīšanas mēnešos. Par viņam tuvu stāvošām personām kļuva dižciltīgi cilvēki — Edvards Montagjū, grāfa Mančestra radinieks (viņš bija iecelts par flotes admirāli), lords Broghils, bijušais ro-jālists; lords Fokonbergs, kurš vēlāk kļuva par meitas Mērijas vīru; Roberts Ridžs, grāfa Vorika mazdēls, — tam Kromvels vēlāk izprecina savu otru meitu Frānsisu.

Kopā ar šiem cilvēkiem, kopā ar savu padomi, ko veidoja vīri ar mērenām prasībām un uzskatiem, Kromvels sāka valdīt Anglijā. Viņš

parūpējās, lai tiktu atcelti

«svēto» dīvainie lēmumi — pirmām kārtām tiesību reformu jomā. Kanclera tiesas reorganizācija bija uzdota trim uzticamiem diplomātiem juristiem. Tika atcelts nāvessods par visiem noziegumiem,[5]izņemot slepkavību un valsts nodevību; nokārtota maksa advokātiem par tiesas lietu vešanu: tīši novilcināti tiesas procesi un dokumentu valodas sarežģīšana, lai paaugstinātu honorāru, tagad bija aizliegta.

Reliģijas jautājumos Kromvels bija loti iecietīgs pret citām ticībām, taču neatzina pilnīgu anarhiju: viņš uzskatīja, ka Anglijā ir jāpastāv valsts baznīcai un visām kon-gregācijām obligāti ir jāatzīst, ka Jēzus Kristus patiesi ir dieva dēls. Desmitā tiesa nav pats labākais garīdzniecības uzturēšanas veids, bet, kamēr nav izgudrots nekas labāks, lai turpinās tās ievākšana. Kas attiecas uz baznīcas sprediķotājiem, tagad, stājoties amatā, viņiem vajadzēja uzrādīt apliecību, ka ir dievbijīgi, un tā bija jāparaksta trim cienījamām personām. Sektantus vajāja tikai par atklātu pretvalstisku uzstāšanos, katoļus sevišķi neaiztika.

Ar speciālu dekrētu tika pasludināta trīs karalistu — Anglijas, Skotijas un Īrijas — pilnīga politiska apvienošanās lorda protektora vadībā. Abu pievienoto republiku parlamentus likvidēja; tagad katra sūtīja uz angļu apvienoto palātu trīsdesmit pārstāvjus. Muitas barjeru vairs nebija, visur tika ieviestas Anglijas tiesības, tiesāšanas kārtība, nodokļi. Saskaņā ar aktu, ko bija pieņēmis jau īsais parlaments, Īrijas iedzīvotājus piespieda pārcelties no attīstītākajiem un auglīgākajiem apgabaliem uz skarbajām ziemeļrietumu grāfistēm; tādā veidā atbrīvoto zemi atdeva angļu zaldātiem un tirgotājiem. Par Skotijas valdnieku iecēla lordu Broghilu. Divpadsmit tūkstošu vīru lielo angļu armiju, saliedētu un paklausīgu (tai vēl būs sava nozīme Anglijas vēsturē), komandēja pulkvedis Džordžs Monks.

Ārpolitikas jomā norisa svarīgi notikumi. 1654. gada aprīlī beidzot tika noslēgts miers ar Holandi. Karš beidzās, un Anglija bija ieguvēja: Savienoto provinču republika atzina «Navigācijas aktu» un bija ar mieru atlīdzināt zaudējumus Anglijas tirgotājiem. Stjuartiem tuvā Orānijas dinastija saskaņā ar slepenu līguma paragrāfu bija jāatstādina no valsts pārvaldīšanas. Kromvels, kuram nemaz nepatika šis karš ar ticības brāļiēm, bija apmierināts. Dokumentu apmaiņas ceremonijā ar Holandes

sūtni viņš nodeva tam psalma tekstu un, noradīdams uz to, teica:

— Mēs apmaināmies ar daudziem papīriem, taču es domāju, ka šis ir pats labākais.

Kromvels jau sen loloja sapni par visu Eiropas pro-testantisko valstu apvienošanu zem Britānijas varas un tagad cīnījās par šī sapņa īstenošanu.

Dažas dienas pēc tam, kad bija parakstīts miers ar Holandi, Vaitlokam izdevās noslēgt izdevīgu tirdzniecības līgumu ar Zviedriju. Karaliene Kristīne pret protektora sūtni izturējās ļoti žēlīgi. «Jūsu ģenerālis,» viņa teica Vaitlokam, «ir paveicis tik dižus darbus, kādus nav izdarījis neviens cilvēks pasaulē; pat princis Konde nevar viņam līdzināties.» Viņa salīdzināja Kromvelu ar savu senci Gustavu Važu, kura dzīslās arī neritēja karaļu asinis; Važa bija izvirzījies vienīgi ar savu drošsirdību, viņš sakāva dāņus, atbrīvoja dzimto zemi un galu galā tika izvēlēts par monarhu. «Gan redzēsiet,» karaliene teica, «arī viņš kļūs par jūsu karali.» Kristīne nosūtīja Krom-velam savu portretu. Elizabete, lēdija Kromvela, ilgi skatījās uz to un beigās nočukstēja: «Ja es nomiršu, viņa kļūs Kromvela sieva...»

Pēc līguma ar Zviedriju septembrī tika noslēgts līgums arī ar Dāniju. Saskaņā ar šo vienošanos Anglija ieguva pieeju pie Baltijas jūras* līdzīgi Holandei. Abas valstis apsolīja, ka nesniegs nekādu palīdzību trimdiniekam Kārlim Stjuartam.

Kromvela nodomi bija vēl lielāki. Angļu nācijai pārējo protestantisko valstu priekšgalā jāiekaro visa pasaule: gan Eiropai jāiedzen paklausība, gan arī aiz okeāna, tālajā Vestindijā un Ziemeļamerikā, jārealizē sava varenā griba. «Ja es būtu tik jauns kā jūs,» viņš sacīja Lam-bertam, «es bez šaubīšanās, pirms mirstu, pieklauvētu pie Romas vārtiem.» Viņš panācaˆ ka vasarā tika noslēgts līgums ar Portugāli; tas bija visai izdevīgs Anglijai, jo tagad tā bez kādiem šķēršļiem varēja tirgoties ar portugāļu kolonijām Āzijā, Āfrikā un Amerikā. Notika sarunas par mieru ar Spāniju un Franciju. Nenogurdināmais un izveicīgais admirālis Bleiks ar savu floti šķēla Lamanša ūdeņus. Viņam izdevās gandrīz pilnīgi iztīrīt tos. no pirātiem; tagad vajadzēja doties tālāk — uz spāņiem piederošajiem ūdeņiem Vidusjūrā.

Pēc protektorāta nodibināšanas patiešām valdīja miers, šis laiks bija saistīts ar panākumiem un cerībām. Pat ro-

jālistu sazvērestības mēģinājumi nogalināt protektoru un gatavot jaunu valsts apvērsumu sākumā nelikās nekādas draudošās briesmas. Džons Terlo kārtīgi atšķetināja smalko intrigu tīklu: protektora personiskā gvarde — daži simti viņam paklausīgu, brašu vīru — dienu un nakti apsargāja viņu. Gada sākumā tika izdota ordo-nanse, kurā sazvērestība pret protektoru un viņa valdību vai pat vienkārši viņu nopelšana tika pielīdzināta valsts nodevībai.

Tātad mantīgā Anglija baudīja mieru un labklājību.

Tāpēc jau arī Anglijā bija rakstīta konstitūcija — «Pārvaldīšanas līdzekļi», lai to realizētu dzīvē. Bet tās īstenošanai vajadzēja sasaukt parlamentu.

Tautas pārstāvniecībai pat ar tik augstu vēlēšanu cenzu kā 200 sterliņu mārciņu ir īpaša nozīme. Protams, parlamentā iekļuva

cienījami, krietni cilvēki — lielie un vidējie skvairi, tirgotāji, finansisti, lendlordi. Taču nebija iespējams paredzēt iepriekš, kā viņi izturēsies, ko prasīs no protektora, kā raudzīsies uz konstitūciju. Bez virsniekiem un Kromvelam uzticamiem ļaudīm tur, piemēram, nokļuva daudzi prezbiterieši-konservatori, viņa slepenie ienaidnieki. Starp deputātiem bija arī daži republikāņi — «atbiras» — Bredšovs, Skots, Hezlrigs, Lentals, Skipons. No viņu puses bija sagaidāma opozīcija.

Parlaments sāka darbu Kromvelam neaizmirstamā dienā — 3. septembrī. Pirms četriem gadiem šajā dienā uzlēca mirdzošā Denbaras saule, bet gadu vēlāk tika dāvāta lielā Vusteras uzvara. Vārbūt svētība no augšas nāks arī pār šo jauno pasākumu?

3. septembrī Kromvels apsveica jaunievēlētos deputātus Fresku palātā Vestminsterā, bet nākamajā dienā visā savā spožumā jaunā galma pavadībā devās uz parlamentu, lai teiktu tur runu. Viņš brauca lielā, vaļējā karietē kopā ar Lambertu un dēlu Henriju; karieti pavadīja krāšņi ģērbušies pāži un sulaiņi, apkārt labi koptos zirgos drasēja iespaidīgā leibgvarde. Cieši aiz karietes virzījās padomes locekļu, virsnieku un džentlmeņu procesija. Visi bija atsegtām galvām.

Pēc spredika, kurā bija uzsvērta doma par nepieciešamību pakļauties varai, ko iecēlis dievs, Kromvels sāka savu runu. Tā ilga vairāk nekā trīs stundas. Pirmajā brīdī varēja likties, ka visa viņa runa ir atkal nesaka-

rīgu, mazsaprotamu frāžu savirknējums, kas piebārstīts ar bībeles izteicieniem, dedzīgiem jūtu uzliesmojumiem un sevis noniecināšanu. Nevarēja teikt, ka Kromvels runātu labi: viņš lietoja rupjus, bieži vien nepareizus izteicienus, stostījās, reizēm viņa izruna nebija pat saprotama. Taču vienmēr viņš prata runāt tā, ka viņu klausījās ar vislielāko uzmanību. Kāds aculiecinieks rakstīja: «Kad Kromvels parlamentā teica runu, no tās dvesa spēks un vīrišķība ... Viņa teicieni bija asi, domas noteiktas, apgalvojumi svarīgi un kategoriski, pastarpām citāti no svētajiem rakstiem, lai piešķirtu saviem vārdiem lielāku nozīmi un novadītu tos līdz klausītāju apziņai. Viņš runāja dedzīgi, tomēr tajā pašā laikā tik savaldīgi, tik gudri un ar tādu prasmi, ka nebija šaubu: viņš, ja vie-n gribēja, varēja turēt palātu savā varā ...»

Tagad viņš runāja tāpat, gandrīz tāpat kā vienmēr, bet kā atšķīrās šī lorda protektora runa no ģenerāļa runas, kurā pirms gada pie Anglijas pārvaldīšanas tika aicināti «svētie un dievbijīgie cilvēki»! Kur bija palicis dedzīgais entuziasms, ticība drīzajām lielajām un laimīgajām pārmaiņām, cerība! Te skanēja politisko apstākļu skaidrība, reālisms, mērenība. Kromvels labi pazina klausītājus, kurus viņš uzrunāja: tie bija nevis fanātiķi un mistiķi, bet politiķi un veikalnieki, kas gribēja vairot savus īpašumus. Atbilstoši joņu

centieniem Kromvels aicināja būt disciplinētiem, prātīgiem. Tagad nācijas mērķis, viņš teica, ir nevis graut, bet nostiprināt, tagad mērķis ir miers un uzplaukums, izdevīga draudzība ar kaimiņvalstīm, kundzība jūrās. «To visu es saku nevis tāpēc,» nobeigumā viņš teica, «jķa gribētu jums uzkundzēties, to es saku kā cilvēks, kas 'kopā ar jums nolēmis kalpot dižiem mērķiem ...»

Tad sākās debates. Sākās gluži citādi, nekā Kromvels bija iedomājies. Tās sākās — kāds kauns un pazemojums! — ar lorda protektora augsto konstitucionālo pilnvaru apspriešanu un nosodīšanu. Republikāņi, kas tik daudz gadu bija cīnījušies pret monarha vienpersonisko varu, tagad nespēja samierināties ar protektora ārkārtīgo varu. Viņi ķērās pie «Pārvaldīšanas līdzekļu» izskatīšanas, kaut arī tas bija aizliegts, un sāka tieši ar jautājumu par protektora un parlamenta savstarpējām attiecībām. Viņi noraidīja frāzi: «Trīs nāciju pārvalde atrodas vienas personas un parlamenta rokās,» — un ieteica citu formulējumu: vara pieder «parlamentam un vienai perso-

nai, kurai piešķirtas tādas pilnvaras, kādas parlaments uzskata par vajadzīgām». Tātad agrākie notikumi atkārtojās: parlaments gribēja būt pārāks par vienpersonisku valdnieku. > <

Kromvels vairs nešaubījās. Šie bīstamie nodomi jāiznīcina pašā saknē, lai neatkārtotos tas pats, kas notika ar Ilgo parlamentu, nemieri, kari, kļūdas... 12. septembrī deputāti, no rita ieradušies palātā, atrada tās durvis slēgtas. Zaldāti, kas apsargāja ieeju, paziņoja, ka protektors viņus gaida Fresku palātā. Tur, uzkāpis samta tronī zem baldahīna, Kromvels viņus uzrunāja, šoreiz skaidri, bargi un kategoriski. Tas bija negaidīts, spēcīgs trieciens, līdzīgs viņa kavalērijas triecienam kaujas laukā. Kromvels atgādināja, ka vara viņam ir dieva un angļu tautas dota, viņš nekad nav tīkojis ieņemt šo vietu; bet, tā kā viņam ir uzdots pārvaldīt valsti, viņš neļaus grozīt likumīgās konstitūcijas pamatus. «Nevis aiz personiskās labklājības apsvērumiem, bet gan tautas un pēcteču labklājības vārdā nekādā ziņā nepieļaušu patvaļīgi gāzt šo varu, ko noteicis dievs un atzinuši cilvēki,» viņš teica, «labāk lai mani nogalina un aprok ar kaunu un negodu.» Viņš prasīja, lai visi deputāti, pirms sākušās nākamās sēdes, dotu republikai un viņam personiski uzticības zvērestu un apsolītu neizdarīt grozījumus «Pārvaldīšanas līdzekļos».

Tā bija draudīga pazīme. Kromvela izturēšanās pret parlamentu tagad atgādināja ar nāvi sodītā Kārļa rīcību. Ne velti runāja, ka nesen Vaitholā sācis parādīties nelaimi vēstījošs spoks ar asiņainu svītru uz kakla — nonāvētā monarha rēgs. Uzbudinātie republikāņi atsacījās paklausīt, un līdz ar to apmēram simt cilvēku aizgāja no parlamenta. Viņu vidū bija Bredšovs, Hezlrigs, Vaild-mens. Tas bija kas līdzīgs tīrīšanai.

Palikušie parakstīja zvērestu, un sēdes turpinājās. Taču noskaņojums debatēs, tāpat kā iepriekš, bija draudīgs. Te viņi patvaļīgi izdeva ordonanses pret ķeceriem un līdz ar to pārkāpa konstitūcijā noteikto iecietību ticības lietās, te atbalstīja lēmumu par protektora ievēlējamību (Kromvels esot cerējis, ka viņa amats kļūs mantojams), te līdzīgi Ilgajam parlamentam apstiprināja aktu, saskaņā ar kuru iedzīvotājiem nevar uzlikt nodokļus bez parlamenta piekrišanas, un līdz ar to padarīja protektoru materiāli atkarīgu no sevis.

Septembra beigās atgadījās kāds notikums, kas gandrīz prasīja Kromvela dzīvību. Oldenburgas hercogs uzdāvināja viņam sešus skaistus frīžu zirgus, un Olivers nolēma pats tos Haidparkā iemēģināt. Viņš vadīja straujos, neiebrauktos zirgus, sēdēdams uz bukas un skubinādams tos ar pātagu. Viņam aiz muguras ekipāžā sēdēja Terlo. Viņu brauciens kļuva arvien straujāks, Kromvelu pārņēma azarts, jo rikšotāji bija patiešām labi, bet — vai nu iejūgs nebija kārtībā, vai ari viņa roka bija zaudējusi agrāko spēku un veiklību — zirgi pēkšņi sāka trakot. Olivers neatceras, kā viņš nokrita no bukas, ar spēcīgu triecienu atsitās pret ilksi, bet pēc tam aiz kājām, kas bija sapinušās streņģēs, tika vilkts pa zemi. Terlo, modrais un uzticamais Terlo, tūlīt aiz viņa izlēca no ratiem, nokrita, un pistole viņa kabatā pati no sevis izšāva, tik tikko neievainojot protektoru.

Kad Kromvelu beidzot pacēla, viņš bija pamatīgi sadauzīts, apģērbs saplēsts, seja nobrāzta asinīs. Viņš nevarēja paiet, kāja bija nopietni ievainota. Vairākas nedēļas viņš bija spiests sēdēt mājās. Šis notikums Krorn-velam atgādināja, ka viņam jāsaudzē pašam sevi: viņš taču vada valsti tāpat kā šo trako sešnieku un nedrīkst pieļaut, ka viņu norauj no bukas, citādi viss pagalam.

Novembra sākumā smagi saslima māte — vecā Elizabete Kromvela. Viņai jau bija gandrīz deviņdesmit gadu, taču saglabājies skaidrs prāts, dziļa ticība un bezgalīga, pašaizliedzīga mīlestība uz dēlu. Jau dzīvodama Vaitholā, būdama visu cienītā protektora māte, viņa ik reizi sarāvās, izdzirdot musketes šāvienu — vecajai sievietei šķita, ka šauj uz viņas plēlu. Olivers atmaksāja ar maigu pieķeršanos, aizkustinošu rūpēšanos par viņu un atklātību. Nebija tādas reizes, kad viņš pirms došanās pie miera nebūtu iegājis pie mātes un novēlējis viņai labunakti. Olivera sieva bija aizņemta ar saimniecību un bērnu audzināšanu, viņa bija praktiska, labsirdīga un vienkārša sieviete. Turpretī māte jau no senajām Han-tingdonas dienām līdz pat savai nāvei bija viņa draugs, uzticības persona un īsta audzinātāja. Bezgalīgā mīlestība uz dēlu deva viņai asu, skaidru prātu, un Olivers bieži klausīja viņas padomiem, kad pats vairs nebija nekāds jaunais un turēja savās rokās valsts vadības grožus.

19. novembrī vecā Elizabete nomira, dodama dēlam pēdējo

svētību. Viņš ļoti sēroja un jutās kā bārenis. Bēres sarīkoja ļoti greznas, lai gan nelaiķe allaž bija jutuši puritānisku nepatiku pret greznību. Kromvela māti apbedīja Vestminsteras abatijā, Anglijas karaļu kapličā.

Parlaments arvien biežāk saniknoja Oliveru. Tagad deputāti bija sākuši apspriest jautājumu par bruņotajiem spēkiem. Viņi gribēja pārņemt savās rokās kontroli pār miliciju, bet armijas skaitlisko sastāvu samazināt divas reizes — no piecdesmit septiņiem tūkstošiem līdz trīsdesmit tūkstošiem cilvēku. Viņi atteicās balsot par nodokļiem, kas būtu ievācami, lai izmaksātu zaldātiem algas. Bet janvārī pieprasīja atgriezties pie plašāka vēlēšanu cenza — četrdesmit šiliņu ienākumiem gadā. Turklāt novembrī vairāki pulkveži, kas bija saistīti ar leveleriem, sastādīja petīciju, kurā prasīja ierobežot protektora varu un sasaukt «pilnu un brīvu parlamentu», pamatojoties uz «Tautas vienošanos». Kā runāja, petīcijas autors esot Lilberna draugs Džons Vaildmens.

Kromvelam atkal rādījās anarhijas rēgi. Ari šis parlaments nepildīja savu uzdevumu — būt par protektora atbalstu un saglabāt kārtību valstī.

Lai neizraisītu liekas runas, Olivers nogaidīja konstitūcijā paredzēto laiku — piecus mēnešus, kopš parlaments bija sācis darbu. Tiesa gan, viņš izmantoja nelielu viltību: tā kā «Pārvaldīšanas līdzekļos» nebija teikts, par kādiem mēnešiem ir runa — kalendāra vai lunārajiem, viņš nogaidīja piecus lunāros mēnešus (tie ir īsāki) un tieši 140 dienas pēc parlamenta atklāšanas, 22. janvārī, ieradās palātā, nodomājis darīt galu sēdēm.

Kromvels bija pavisam pārskaities. Šoreiz viņš uzrunāja deputātus ar dusmām un naidu. Viņš apsūdzēja parlamentu, ka tas izdabājot kavalieru un leveleru interesēm, bet tie gribot no jauna valstī izraisīt asinsizliešanu.

Viņš uzbruka parlamentam par tā mēģinājumiem pakļaut sev armiju — tas novedīs pie tirānijas un anarhijas. Tagad viņš neticēja parlamentam. Viņš sen vairs neticēja tautai. Atlika vienīgi ticība sev. Ar smagu sirdi, taču pilnīgi pārliecināts par savu taisnību, viņš teica šiem cilvēkiem, kuri vēlreiz bija viņu tik smagi pievīluši: «Lai nedomā, ka, uzņemoties visu pienākumu smagumu, protektoram tas vien prātā kā celt godā sevi un savu ģimeni, lai nepļāpā par brīvību ... Kādas viņiem tiesības runāt par brīvību, kad mierīgo iedzīvotāju dzīvībai un īpašumam draud briesmas?...» Viņa acīs bija asaras, kad viņš teica pieklusušajiem deputātiem pēdējos vārdus:

«Es uzskatu par savu pienākumu jums pavēstīt, ka šo nāciju, visas tautas labā jums šeit vairs nav jānāk uz sēdēm. Un tāpēc paziņoju, ka es atlaižu šo parlamentu.»

Kas viņš bija tagad? Diktators, neierobežots diktators. Viens otrs

virsnieks mēģināja viņu saukt par imperatoru. Anglijas republikas priekšgalā tagad stāvēja viņš viens — varens, vientuļš cilvēks, kas spiests, kā viņš pats sagrauzts domāja, valdīt vienpersoniski. Un, dabiski, šis cilvēks kļuva par galveno, skaidri saskatāmo mērķi dažāda veida ienaidniekiem — gan kreisajiem, gan labajiem, gan ārzemēs, gan pavisam tuvu ...

Pret viņu auga sazvērestību skaits. Jau 1654. gada vasarā divi rojālisti ar Kārļa Stjuarta ziņu mēģināja uzglūnēt viņam ceļā uz Hemptonkortu un atņemt dzīvību. Tikai Terlo modrība šoreiz glāba Kromvelu: pēc Terlo ieteikuma viņš devās uz savu ārpilsētas mītni nevis ar karieti, bet pa upi ar laivu; sazvērestības dalībnieki jau bija notverti. Tagad, martā, kavalieri mēģināja izraisīt sacelšanos uzreiz vairākās grāfistēs. Taču jau viņu pirmo mēģinājumu vēsturiskajā Mārstonmūras laukā izklīdināja milicija. Barvežus saņēma gūstā un drīz vien pārdeva verdzībā Barbadosas plantācijās.

Tika veikti arī dažādi cļrošības pasākumi pret kreiso draudiem. Herisonu atlaida un ieslodzīja Kērisbrukas pilī Vaitas salā — tajā pašā pilī, kur kādreiz bija nīcis karalis Kārlis. Vaildmenu padzina no parlamenta, bet 10. februārī arestēja brīdī, kad viņš sacerēja pret «tirānu Oli-veru Kromvelu» vērstu pamfletu; Robertu Overtonu notvēra Skotijā un ieslodzīja cietumā. Ne velti Kromvels šo zemi bija nodevis vecā, uzticamā Monka pārvaldīšanā.

Tomēr Oliveram vēl arvien likās, ka viņa valdībai draud briesmas. Parlaments bija apcirpis_ karavīriem algas, un armijā brieda neapmierinātība. Ārpolitika, policija, galms — tas viss prasīja naudu; vajadzēja līdzīgi gāztās dinastijas karaļiem pastiprināt akcīzes, lūgt finansistiem kredītu, pat izlaist ziedojuma listes, un pirmais tajās parakstījās protektors. Tas bija par iemeslu kurnēšanai, baumām, greiziem skatieniem. Tautā pieauga sektu skaits. Blakus «Piektās monarhijas ļaudīm», anabaptis-tiem un citām sektām radās vēl «kvēkeri» — viņi meklēja mistisku savienību ar Kristu, un visi spriedelēja

par «iekšējo gaismu», kas var atklāties katram, vajag tikai pārvarēt visus pasaulīgos kārdinājumus un atvērt savu sirdi dievam. Viņi sludināja, ka visi cilvēki ir vienlīdzīgi, uzrunāja bagātos varasvīrus ar «tu», atteicās viņu priekšā noņemt cepuri un zvērēt. Atkal, tāpat kā īsi pirms revolūcijas, no pilsētas uz pilsētu, no ciema uz ciemu klejoja ceļojošie sludinātāji, pulcināja ļaudis, runāja miglainās Vecās derības līdzībās, atmaskoja, aicināja sev līdzi...

Parādījās arī citi draudīgi simptomi, kas atgādināja laiku pirms revolūcijas. Labs Kromvela paziņa tirgotājs Džordžs Konijs pēkšņi atsacījās maksāt muitas nodevu, ko parlaments nebija apstiprinājis; galvenais tiesnesis Rolls atkāpās no amata, jo nevarēja un negribēja atzīt tamlīdzīgas nodevas par likumīgām. Juristi Vaitloks un

Vidringtons atteicās būt par Lielā zīmoga glabātājiem tā paša iemesla dēļ.

Kromvels jau sen — kopš gadījuma ar «svētajiem», kopš savas muļķības un vājuma brīža, — vairs neticēja, ka viņš valstī var kaut ko mainīt, dot tautai jaunu valsts iekārtu, labklājību. Nē, tagad viņš vairs necerēja, ka varēs darīt ko labu, bet galvenokārt vēlējās novērst ļaunumu un nelaimi, kas draudēja no visām pusēm. Viņš gribēja kalpot savai tautai — vismaz kā konstebls, policists, kas sargā kārtību. Bet vai viens cilvēks var nosargāt mieru tik lielā draudzē kā visā Anglijā, turklāt vēl Skotijā un Īrijā? Un Kromvels nolemj sadalīt Angliju un Velsu vienpadsmit apgabalos un katra apgabala priekšgalā iecelt miniatūru protektoru — ģenerālmajoru. Šim cilvēkam, tāpat kā augstākajam konsteblam, jāatbild par visu: par miliciju un nodokļiem, par reliģiju un morāli, par tiesnešiem un apsūdzētajiem. Kā teikts protektora instrukcijā, viņam bija jāapspiež dumpji un sacelšanās, jāgādā par drošību uz lielceļiem, lai pasargātu tos no personām, kas nodarbojas ar laupīšanu un zādzībām, stingri jāuzmana personas, kuras nav apmierinātas ar valdību, jāraugās, lai tās nesapulcētos ne zirgu skriešanas sacīkstēs, ne gaiļu cīņās, ne lāču medībās un nerīkotu nelikumīgas sanāksmes, jo nemieri parasti izceļas, izmantojot šādus gadījumus; jāreģistrē slaisti un dīkdieņi, lai varētu tos iesaistīt darbā vai izsūtīt; jāveic pasākumi trūkumcietēju labākai apgādei, un tāpēc jāizdod atbilstoši likumi; kopā ar miertiesnešiem un baznīcas kalpiem jācīnās pret bezgodību, žūpību, dieva zaimotājiem un tā jo-

projām, nolaidīgi miertiesneši jābrīdina, ka viņus var atlaist.

Lai nodibinātu tādu varu, ģenerālmajoriem uzticēja vietējās milicijas komandēšanu; turklāt viņu rīcībā bija regulārās jātnieku vienības. Viņiem bija tiesības savā apgabalā ievākt ārkārtējo nodokli desmit procentu apjomā no visiem rojālistu ieņēmumiem. Viņiem bija jāizklīdina visāda veida ļaužu bari — vai tās būtu - masu izpriecas lāču medībās vai gaiļu cīņās, dzīrošana krodziņos vai sektantu sanākšana uz lūgšanām. No katra namsaimnieka viņi pieprasīja parakstu par mājas iemītnieku un kalpotāju labu uzvedību. Ikvienam atbraucējam, it sevišķi, ja tas bija ieradies no jūras, vajadzēja pieteikties pie ģenerālmajora, un atbraucējs tika nodots stingrā policijas uzraudzībā. Bez ģenerālmajora atļaujas nevarēja atvērt nevienu krodziņu vai veikalu; viņa uzmanībai nedrīkstēja paslīdēt gārām neviens likuma pārkāpums svētdienās, neviena sektantu sanākšana.

Par ģenerālmajoriem Kromvels iecēla savus uzticamos pilsoņkara biedrus, cienījamus augstas kārtas cilvēkus. Viņu vidū bija Olivera radinieki, talantīgi virsnieki Des-boro, Volijs, Gofe, Flītvuds, bija arī Lambeits, kuram tika uzticēta ziemeļu grāfistu pārvalde; taču starp viņiem atradās arī āmurgalvas, aprobežoti ierēdņi, kuri provincē

nodibināja sīkumainu un ˆcietsirdīgu tirānisku kārtību. Uzplauka izspiegošana, savstarpēja noklausīšanās un noskatīšanās, nekrietna tenkošana, kas kļuva par ikdienišķu parādību; patvaļīgi uzlika sodus. Tika slēgti krodziņi, spēļu nami, viesnīcas. Vairs nerīkoja gaiļu cīņas, suņu vai zirgu skriešanas sacīkstes. Vecā, dzīvespriecīgā Anglija sāka izskatīties kā Ženēva Kalvina laikos — drūma, klusa, aizdomu pilna. Cietumi bija pārpildīti.

Šādu politiku ieteica un atbalstīja protektora galms. Apziņas brīvība, preses brīvība, kā tika pasludināts konstitūcijā, kļuva par tukšu skaņu. Speciāla komisija pārbaudīja visus kandidātus draudzes sludinātāju amatam. Tagad bija aizliegts turēt privātos — mājas sprediķotākus, kā to kādreiz bija darījis jaunais, dievbijīgais skvairs Olivers Kromvels. Neviens no amata atcelts sludinātājs nevarēja kļūt pat par mājskolotāju. Bija ieviesta stingra cenzūra, pret kuru kādreiz tik dedzīgi uzstājās Džons Mil-tons. Šis nopietnais uzdevums — visas drukātās produkcijas uzticamības pārbaude — bija nodots paša valsts sekretāra Džona Terlo rokās, un protektors varēja būt

drošs, ka neviens kaitīgs vai viņa varai bīstams sacerējums Anglijā netiks iespiests. Visi tipogrāfiju īpašnieki bija policijas uzskaitē. Visas avīzes slēdza, izņemot divus valdības orgānus — «Politisko Merkuru» un «Sabiedrisko Ziņotāju».

Šādi pasākumi uz laiku apspieda neapmierinātību, un Anglijā iestājās drūms, baiļu radīts miers. Tomēr varmācība nespēja radīt valstī uzplaukumu. Tā izmaksāja valstij vēl dārgāk nekā iepriekšējā brīvība. Ģenerālmajoru režīms, sakuplojušā policijas tīkla uzturēšana maksāja dārgi. Valdības finansu deficīts auga katastrofālā ātrumā. Bet protektorāta ekonomiskā politika bija tikpat reakcionāra kā tā policejiskā sistēma.

Ar 1656. gada ordonansi feodālos «bruņinieku turējumus» gan atcēla, bet tikai skvairiem. Viņi atbrīvojās no vasaļu atkarības, un zeme pārgāja viņu pilnīgā īpašumā. Taču tas skāra tikai skvairus — zemes īpašniekus. Zemnieku pazemojošās klaušas un nodevas palika; uz viņiem šis «brīvības akts» neattiecās. Baznīcas desmitā tiesa, privātīpašniecisko tiesību simbols, netika aizskarts. Atjaunojās atkal monopoltiesību atpirkšana un izsniegšana uz vienu vai otru ražošanas un tirdzniecības veidu. Zemes nožogošana, no kuras tā cieta trūcīgie zemnieki, tika pat veicināta. Pats protektors, acīmredzot aizmirsis savu cīņu ar purvu nosusinātājiem Īli, tagad piedalījās tajā pašā nosusināšanas komisijā, kuru vadīja grāfs Bedfords, un vēlāk ieguva savā īpašumā divsimt akru nosusinātās zemes.

Pirms septiņiem gadiem, tajās neaizmirstamajās, saspringtajās dienās, kad notikumi Anglijā tuvojas nenovēršamam un briesmīgam atrisinājumam, kad bija noorganizēta Augstākās taisnības tiesa un izšķīrās nelaimīgā monarha liktenis, Virsnieku padomē tika iesniegts

ievērības cienīgs dokuments. Tā bija petīcija no jūdu kopienas, kas jau sen pusnelegālā stāvoklī (jūdi oficiāli bija izraidīti no Anglijas jau 1290. gadā) eksistēja Londonā. Jūs turat cieņā mūsu grāmatas, bija teikts šajā vēstījumā, jūs atsaucaties uz mūsu praviešiem. Kāpēc tad jūs vajājat mūsu tautu? Pārtrauciet vajāšanu, atveriet sinagogas, atļaujiet mums brīvi tirgoties jūsu zemē! Par to mēs ziedosim Svētā Pāvila katedrālei piecsimt tūkstošus sterliņu mārciņu.

Kārdinājums bija liels. Sadarbošanās ar jūdu tirgotājiem solīja prāvus materiālus labumus. Maz bija to$_r$ kas spēja pretoties šādiem apsvērumiem, un par to sāka interesēties pašas augstākās virsnieku aprindas. Pakalpīgie juristi vecajos statūtos sameklēja atbilstošu informāciju. Kā izrādījās, Edvards I bija licis izraidīt no Anglijas nevis visus jūdus, bet tikai jūdu ticības augļotājus. Ir zināms, ka XIII gadsimtā lielākie Eiropas teologi, vispusīgi apskatījuši jautājumu, nonāca pie secinājuma: ņemt procentus par aizdoto naudu kristīgajam nav nemaz tik liels grēks, kā bija uzskatīts iepriekš — agrajos viduslaikos. Tomēr augļotāj u-kristiešu ienākumiem, kas nebija iegūti ar darbu, noteica stingras robežas: viņi nedrīkstēja iekasēt vairāk par sešiem procentiem. Ja aizdevējs kristietis prasīja vairāk, pret viņu varēja ierosināt lietu baznīcas tiesā. Turpretī jūdu ticības augļotājs baznīcas tiesai nebija pakļauts un tātad varēja ievākt (un iekasēja arī!) daudz lielāku procentu (karalis velti mēģināja ierobežot šo skaitli kaut vai ar 43 procentiem). Gluži dabiski, ka aizdevēji kristieši putēja laukā, bet jūdu augļotāji kļuva bagāti uz karaļa, lielo lendlordu, sīko un vidējo bruņinieku, tirgotāju un zemnieku rēķina, tā izraisīdami vispārīgu naidu. Vairāku lielu Sitijas tirgotāju ietekmēts, Edvards I, kas pats, tāpat kā citi karaļi, ne vienu reizi vien bija izmargojis jūdu augļotāju pakalpojumus, izdeva likumu par viņu izraidīšanu aiz Anglijas robežām.

Revolūcijas gados, kad karaļa un bīskapa baznīcas vara bija likvidēta, lieta par aizdevuma procenta iekasēšanu tika nodota laicīgās tiesas pārziņā. Tāpēc jūdu augļotāju atgriešanās Anglijā vairs neapdraudēja angļu veikalniekus: viņu tiesības un iespējas bija vienlīdzīgas. Atbildot uz petīciju, Hjū Pīterss un Henrijs Mārtens pieprasīja no jūdu pārstāvjiem septiņsimt tūkstošus mārciņu, bet parlamentā paziņoja, ka senais akts par jūdu vajāšanu ir jāatceļ. Taču parlaments šajās dienās bija aizņemts at citiem, daudz svarīgākiem pasākumiem, tāpēc petīcija tālāk netika virzīta.

Un tagad, 1655. gada septembrī, jūdu kopienas vadonis Amsterdamā zinātnieks teologs Manasija ben Izraels ar trim rabīniem ieradās pie Kromvela, lai nokārtotu jautājumu par jūdu atgriešanos Anglijā.

Kromvels pilnīgi pieslējās tiem, kas sludināja iecietību ticības lietās un parasti pret citu nāciju pārstāvjiem iz-

turējās vēlīgi. Tiesa gan, jūdi noliedza, ka Kristus ir «dieva dēls», tāpēc sākumā Olivers raudzījās uz viņiem neuzticīgi. Tomēr Terlo, kas bija saticies ar Manasiju ben Izraēlu jau 1651. gadā sava brauciena laikā uz Amsterdamu, kad abiem bija kārtojami kādi darījumi, pārliecināja protektoru, ka savienība ar šo tautu būs izdevīga gan politiski, gan ekonomiski. Turklāt valsts sekretārs sen izmantoja Spānijas ebrejus, kas nelegāli dzīvoja Anglijā, par ziņu pienesējiem un spiegiem, kuri veikli prata izzināt visu Eiropas galmu noslēpumus, visas sazvērestības un intrigas. Tāpēc protektors bija ar mieru pieņemt jūdu sūtni: varbūt draudzība ar viņiem nāks par labu Britānijai.

4. decembrī Kromvels uzstājās padomē ar runu, kurā pierādīja, ka 1290. gada likums par jūdu izraidīšanu no Anglijas ir karaļa prerogatīvas akts un to ne vien var, bet pat vajag atcelt.

Tomēr daudzi uzstājās pret to. Tad Kromvels pārtrauca debates un atlika lietas izskatīšanu. Nekāds likumdošanas akts attiecībā uz to netika izdots, bet kopš šī laika jūdi Anglijā jutās brīvāki. Viņi. pārcēlās ar saviem kantoriem no Amsterdamas uz Londonu un sāka aktīvi piedalīties britu tirdzniecībā. Uz protektoru viņi raudzījās ar cerībām un ticēja viņa aizgādībai. Tomēr tikai pēc astoņiem gadiem, kad Kromvels vairs nebija starp dzīvajiem, bet Anglijas tronī valdīja Kārlis II Stjuarts, jūdiem beidzot bija oficiāli atļauts brīvi dzīvot Anglijā.

1654. gada vasarā, kad bija noslēgts izdevīgs miera līgums ar Holandi, Olivers Kromvels paziņoja Valsts padomē, ka tagad ir laiks padomāt par karu ar Spāniju. Anglijai ir spēcīga flote, un tā jāizmanto, «jo dievs neprasa, lai mēs sēdētu uz vietas; mums jāpadomā, ko mēs varētu izdarīt pasaulē un tāpat ari savās mājās». Krom-vela ticība nebija pasīva un pašaizliedzīga kā kaut kādiem kvēkeriem. Nē, viņa protestantisms bija kareivīgs, iekarojošs. Anglijas pilsoņa pirmais pienākums, kā izrietēja no viņa vārdiem, bija rūpēties par protestantisma apliecināšanu, un galvenais ienaidnieks šajā jomā bija Spānija.

Lamberts iebilda:

— Mums pietiek rūpju pašiem savās majas, tāli un bīs-

tāmi pasākumi protestantismam var tikai kaitēt. Turklāt tie izmaksā pārāk dārgi.

— Kuģu sagatavošana ekspedīcijai neizmaksās daudz dārgāk kā to turēšana bezdarbībā, — Kromvels atbildēja. — Bet šādas ekspedīcijas dos mums daudz: spāņiem pieder lielas bagātības Jaunajā pasaulē, un mēs varam tās sagrābt. Un spāņu sudraba flote? Arī tā var nokļūt mūsu rokās.

Lamberts šaubījās. -Karš var izraisīt valstī nodokļu palielināšanu; tālu koloniju iekarošana diez vai dos lielu labumu. Kur dabūt cilvēkus tādiem tāliem braucieniem un zemes apstrādāšanai aiz okeāna? Turklāt ienesīgā tirdzniecība ar Spāniju tad būtu pārtraukta.

— Kāpēc? — Kromvels iebilda. — Mums nebūt nav jāpārtrauc sakari ar Spāniju Eiropā tāpēc vien, ka mēs karosim pret tās kolonijām Amerikā. Uzskatāms piemērs tam — karalienes Elizabetes slavenie darbi.

— Taču tas maksās pārāk dārgi, — Lamberts nepadevās. — Valsts kase kļūs tukša.

— Spēlīte ir tā vērta. — Kromvela drosme atgādināja slaveno Elizabetes laiku admirāļu Relija un Dreika drošsirdību. — Sešas ātrgaitas fregates, izvagojušas Meksikas līci, atgriezīsies ar kara laupījumu.

— Bet holandieši?! Viņļ sagrābs savās rokās spāņu tirdzniecību, bet Anglija to zaudēs. Viņi kļūs bagāti un gribēs revanšēties.

— Deiis providebit, — Olivers atbildēja latīņu valodā, — viss dieva rokās.

Kromvela ārpolitika bija dīvains sajaukums, kurā izpaudās gan abstrakti sapņi par protestantu krustagājienu pret visiem katoļu spēkiem, gan skaidrs komerciāls aprēķins par savas nācijas, savas šķiras peļņu un tiekšanās pēc pasaules kundzības. Viņš lika Lambertam saprast, ka nepieciešams «klauvēt pie Romas vārtiem». Kromvels teica: «Ja es būtu gadus desmit jaunāks, Eiropā nebūtu tāda karaļa, ko es nepiespiestu drebēt savā priekšā.» Tomēr peļņa, materiālās intereses bija pats galvenais. Jaunā Anglija, sodījusi ar nāvi savu karali, atbrīvojusi savus tirgotājus un uzņēmīgos skvairus no feodālajiem žņaugiem, tagad meklēja izeju pasaules arēnā, tiecās attīstīt tirdzniecību, komerciālu darbību, prasīja pēc kolonijām un kundzības uz jūras. Par tās mērķi kļuva militāra, politiska, tirdzniecības pārsvara iegūšana pasaulē.

Un Kromvels izmantoja visu savu izcilo talantu, lai sasniegtu šo mērķi.

Viņa pirmais uzdevums bija nodibināt nesatricināmu visu protestantisko zemju — Anglijas, Holandes, Zviedrijas, Dānijas — savienību. Anglijai šaja savienība bija paredzēta galvenā nozīme un jāvirza savienība pret Romu un katolistiskajām valstīm. Miera noslēgšana ar Holandi, līgumi ar Dāniju un Zviedriju nodrošināja angļu tirgotājiem brīvu pieeju Baltijas jūrai.

Taču Holande joprojām palika konkurents. Tad Kromvels ciniski piedāvāja tai sadalīt pasauli: Eiropa un Āfrikā tās abas izmantos vienādas tirdzniecības iespējas, Austrumi būs holandiešu tirgotāju darbības stera, bet Vestindija un Amerika paliks Anglijas ziņā. «Abas zemes interesē tirdzniecības un* navigācijas uzplaukums,» viņš teica. Pasaule ir pietiekami plaša, lai pietiktu vietas abām. Ja tikai abas tautas spētu, kā nākas, saprast viena otras intereses, abas valstis kļūtu par pasaules dārgumu krātuvēm.

Tomēr tāda vispārīga protestantisko zemju savienība bija utopija.

Tādai savienībai trūka paša galvenā — ekonomiskā pamata, un tā ira pa visām vīlēm. Holande pauda savu neapmierinātību ar Anglijas ekspansionistiskajām tieksmēm, naids starp Dāniju un Zviedriju drīz vien pārauga karā.

Otrs uzdevums bija attiecību noteikšana ar Franciju un Spāniju, kuras viena ar otru bija karastāvoklī. Abu šo zemju diplomāti ieradās pie Kromvela un centās iegūt viņa atbalstu. Kromvela labvēlību guva Francija gan tāpēc, ka Spāniju viņš uzskatīja par «dabisku Anglijas ienaidnieku», gan arī tāpēc, ka savienība ar Franciju deva lielu politisku un ekonomisku labumu. Kromvels arvien vēl centās palīdzēt franču hugenotiem. Turklāt Kārlis Stjuarts, kura māte bija francūziete, panāca, ka Madzarini sniedza viņam palīdzību, varbūt pat apsolīja iebrukt Anglijā; šiem nodomiem vajadzēja likt ceļā šķēršļus. Un, beidzot, tikko būs nodrošināts Francijas atbalsts, visu Anglijas flotes vareno spēku varēs vērst pret Spānijas kolonijām, kuras angļu iekarotājiem solīja treknu kumosu, auglīgas zemes, upes ar zelta smiltīm, sudraba raktuves.

1655. gada novembra sākumā līgums ar Franciju bija parakstīts. Tas pasludināja mieru, draudzību un savie-

nību; abas valstis apsolīja nepalīdzēt pretējās puses ienaidniekam un «dumpiniekiem». Francijai tas nozīmēja atteikšanos no palīdzības rojālistiem, bet Anglijai — hugenotiem. Tagad bez kādiem šķēršļiem .Anglija varēja ievest Francijā savus vilnas un zīda audumus, bet Francija savus audumus un vīnus Anglijā. Līgumā bija arī slepeni punkti: Francija apņēmās nenoslēgt mieru ar Spāniju bez Anglijas piekrišanas.

Gandrīz tajā pašā laikā sākās karš ar Spāniju. Bleiks turpat vai veselu gadu siroja pa Vidusjūru, bet pēc tam izbrauca aiz Gibraltāra un sāka uzbrukumu Spānijas sudraba flotei. Kāds cits admirālis, Penns, devās uz spāņu īpašumiem Vestindijā, kur drīz vien sagrāba Jamaiku. Par atbildi Spānija uzlika arestu angļu precēm un kuģiem, kas atradās tās ostās, atsauca savu vēstnieku no Londonas un, beidzot, pieteica karu.

Karš nedeva Anglijai ātrus un spožus panākumus. Blei-kam nekādi neizdevās sagrābt sudraba floti. 1656. gada septembri citam kapteinim, Ričardam Steineram, uzsmaidīja laime: viņš nogremdēja vairākus kuģus divu miljonu sterliņu mārciņu vērtībā un ieguva galjonu, kas veda sešsimt mārciņu sudraba. Vērtīgā krava virzījās pa angļu zemi no Portsmutas uz Londonu 38 vezumos — vajadzēja demonstrēt visai tautai uzvaras krāšņumu. Septiņus mēnešus vēlāk Bleiks nogremdēja spāņu floti pie Teneri-fas salas: bija sagrauta ostas pilsēta Santakrusa, sadedzinātas un nogremdētas sešpadsmit galjonas un pieci citi kuģi. Vērtīgo kravu, ko noņēma no kuģiem, aizsūtīja uz Angliju. Ar šo pēdējo uzvaru beidzās admirāļa Bleika karjera: 1657.

gadā, atgriežoties dzimtenē, viņš netālu no tās krastiem nomira.

Vienlaicīgi karadarbība ar Spāniju notika arī uz sauszemes, Flandrijā, kur angļi sūtīja karaspēku un ieročus palīgā Francijai. Kromvels cerēja, ka pēc uzvaras Anglijai nodos Dinkerku, kas varētu noderēt par labu placdarmu Eiropā.

Kromvela nodomi ārpolitikā satriec ar savu fantastisko vērienu. Pirmo reizi vēsturē viņš izstrādājis kaut ko līdzīgu pasaules mēroga stratēģijai. Viņš loloja plānus par visu protestantisko valstu apvienošanu pret katoļiem, par kontroli pār Vidusjūru un Atlantijas okeānu, par britu virskundzības paplašināšanu Vestindijā un Austrumeiropā — Polijā un pat Krievijā, viņš veda sarunas ar turkiem. Anglijas starptautiskais prestižs Kromvela val-

dīšanas laikā neredzēti pieauga, no trešās šķiras nomaļas zemes tā pārvērtās par galveno Eiropas lielvalsti. «Savās mājās viņa augstība bauda tikai nieku no tās slavas, kāda viņam pieder aiz robežām,» rakstīja Kromvela ienaidnieks Klerendons. «Grūti pateikt, kas no viņa baidās vairāk — Francija, Spānija vai Nīderlande... Tā kā tās visas viņam par patikšanu ziedojušas savu godu un savas intereses, tad, lai arī ko viņš no tām prasītu, tās viņam neko neatteiktu.»

Taču mājās, Anglijā, bija pavisam citāds stāvoklis. Pasaules slava maksāja dārgi. Ieilgušie kari iztukšoja valsts kasi; Anglijas parādi 1655. gadā bija 781 000 mārciņu. Zeme vaidēja zem nodokļu nastas, Sitija atteica aizdevumus. Tirgotāji kurnēja par ienesīgās tirdzniecības pārtraukšanu ar Spāniju. Armija nesaņēma algu un skaļi protestēja.

Viss atkal nepārprotami liecināja, ka jāsasauc parlaments. Tikai tas varēja glābt valsts kasi, nobalsojot par jaunajiem nodokļiem.

2. «pazemīgā petīcija un padoms»

— Es nedomāju kā dažs labs, kam patīk skaistas frāzes, šķiest vārdus jūsu priekšā. Mūsu pienākums ir runāt par lietu — to pats dievs prasa no mums.

Ar šiem vārdiem Kromvels 17. septembrī atklāja jaunā parlamenta sēdi. Viņš runāja ilgi, vairāk nekā divas stundas. Viņa uzbrukumu galvenais mērķis tagad bija ārējais ienaidnieks — Spānija. Tā bija pilnīgi pārdevusies antikristam — pāvestam — un kalpoja viņa interesēm. Spānija sagādā angļiem milzīgi lielus zaudējumus Vestindijā. Tā palīdz angļu rojālistiem. Karš ar Spāniju enerģiski jāturpina, un tāpēc protektors lūdza parlamentu apstiprināt jaunus nodokļus.

Tāpat viņš aizstāvēja ģenerālmajorus, pret kuriem, kā viņš zināja, ļoti daudzi kurnēja. Vai tad tas nav pareizi, Kromvels teica, ka viņi, ģenerālmajori, piespieduši ro-jālistus samaksāt par viņu pašu izjauktās kārtības atjaunošanu? Vai šie jaunie miera un kārtības sargi nestrādāja dienu un nakti, lai iznīdētu Jaunumu, lai nomierinātu republikāņus, kas īstenās ticības nostiprināšanai negodīgi apvienojušies ar kavalieriem.

Kromvels runāja par jaunatni, par nepieciešamību to

labi un saprātīgi audzināt, par tikumisko pilnveidošanos. Viņš aicināja būt žēlsirdīgiem un mīlēt citam citu.

— Ja mums kas ir vajadzīgs, ja mūsu brīvība un labklājība ir no kā atkarīga, tad tā ir tikumības reforma, esmu par to pārliecināts. Kauns tiem, kas viegli krīt grēkā un ir nešķīsti, un dievs svētīs jūs. Jūs tapsiet par nācijas svētību un tā vislabāk varēsiet sadziedēt mūsu brūces, jo tās skar mūsu dvēseles un garu, tas ir, pašu būtiskāko cilvēkā. Cilvēks ir gars. Un, ja gars ir šķists, tad arī cilvēks ir savas misijas cienīgs, bet, ja ne, tad es neredzu nekādu starpību starp viņu un lopu.

Garā runa beidzot bija galā, Fresku palātā četrsimt deputātu nosvīdušām sejām piecēlās un svinīgi devās uz sēžu zāli. Bet te viņus gaidīja pārsteigums: pie zāles durvīm stāvēja sargi un vairāki klerki. Viens no viņiem salīdzināja zālē ieejošo uzvārdus ar savu sarakstu un izsniedza katram biļeti ar viņa vārdu, apzīmogotu ar Valsts padomes zīmogu. Tie, kuru vārdi sarakstos nebija, biļetes nesaņēma un zālē nevarēja tikt. Tādu bija vairāk nekā simt cilvēku. Kromvels un virsnieki pirms parlamenta atklāšanas izmantoja savas tiesības, kas bija ierakstītas «Pārvaldīšanas līdzekļos», — pārbaudīja deputātu pilnvaras. Šī savdabīgā tīrīšana izmeta no palātas republikāņus, bijušos «atbiru» locekļus, ar leveleriem un sektantiem saistītos ļaudis un Atas aizdomīgas personas, kas bija izvēlētas pretēji ģenerālmajoru gribai.

No saraksta izsvītrotie locekļi mēģināja pretoties. Viņi sastādīja protesta aktu, kurā atmaskoja despotisko varu (viņu izteicieni apbrīnojami atgādināja protestus pret karaļa varu pirms revolūcijas), un paziņoja, ka tagad parlaments atrodas protektora un armijas ietekmē un tāpēc nevar saukties par tautas pārstāvniecību. Parlaments uz šiem uzbrukumiem nereaģēja. Mērenie, godprātīgie deputāti, kuriem ļāva piedalīties parlamenta sēdēs, negribēja sarežģīt savu dzīvi. Viņi ieteica izslēgtajiem griezties Valsts padomē, bet paši ķērās pie aktuālu uzdevumu risināšanas.

Sākumā viņi pieņēma pavisam lojālus lēmumus: noliedza Stjuartu dzimtas tiesības uz Anglijas troni, pasludināja par valsts nodevību jebkuru atentātu pret protektoru un viņa valdību, nobalsoja par nodokļiem, lai spētu turpināt karu ar Spāniju. Oktobrī Viljams Džefsons, «dzelzsvīru» pulkvedis, ierosināja izdarīt labojumu «Pārvaldīšanas līdzekļos»: protektora amatu pasludināt par

mantojamu un lūgt Kromvelu, lai ieceļ sev pēcnieku. Protektors vairs nebija nekāds jaunais, tas katram zināms. Arvien biežāk viņu piemeklēja dažādas miesas kaites, reizēm manāmi drebēja rokas. Jautājumu par to, kas būs viņa pēctecis, jau tagad apsprieda parlamenta kuluāros.

Taču Kromvels atsacījās. Piekrist viņu mudināja draugs lords Broghils, bet Desboro, gluži otrādi, atrunāja. Pats Kromvels smējās. Viņš spēcīgi uzsita Džefsonam uz pleca.

— Ei nu, trakais zēn!

Tomēr piekasīgais Ledlo ievēroja, ka drīz vien Džef-sona dēlam tiek uzticēta kājnieku vienības komandēšana; arī Džefsonam pašam tika piešķirts ienesīgs amats armijā. Ļaudis runāja, ka pārvaldes sistēmā tomēr briest kaut kādas pārmaiņas.

Parlaments ķērās pie cita jautājuma — nepatīkama un skandaloza. Kopš neilga laika Anglijā bija uzradies jauns mesija[23], kuru tumsonīgie fanātiķi uzskatīja gandrīz vai par pašu Jēzu Kristu. Viņu sauca Džeimss Neilors. Parlamenta armijas rindās viņš bija cīnījies pie Denbaras, bet pēc tam pievērsies «iekšējās gaismas draugu» ticībai un kļuvis par kvēkeru piekritēju. Pēc ārējā izskata viņš tiešām atgādināja Jēzu Kristu: šķidra, iesarkana bārda, gara, askētiska seja, pār pleciem krītoši mati. Viņš staigāja no pilsētas uz pilsētu un vai nu ar savu lēnprātību, vai spredi̇ķotā ja talantu tā savaldzināja klausītājus, ka ļaužu bari staigāja viņam līdzi un pielūdza viņu kā svēto. Kāda sieviete pat apgalvojar, ka tas ir viņu augšāmcēlis no miroņiem.

Džeimsu Neiloru ieslodzīja cietumā, bet, kad izlaida no turienes, viņa pielūdzēji sarīkoja Neiloram Bristolē neredzētu, zaimojošu sagaidīšanu līdzīgi tam, kā esot notikusi Kristus iejāšana Jeruzalemē pirms viņa sišanas krustā. Ēzeli nevarēja sadabūt, un jaunradītais .mesija jāja uz mūļa. Aizgrābtais pūlis skrēja viņam pa priekšu, kaisot mesijas ceļu ziediem un zariem. «Ozianna, Ozianna!» skanēja saucieni.

Neiloru arestēja un atveda uz Londonu. Viņa lietu kā sevišķi svarīgu bija nolemts izskatīt parlamentā, lai gan

pēc konstitūcijas palātai nebija tiesas varas — agrākajos laikos tāda piederēja tikai lordiem.

Neiloru apsūdzēja par zaimošanu, viltvārdību, par kārdināšanu. Debates ilga vairākas dienas; tikai ar četrpadsmit balsu vairākumu viņu izglāba no nāvessoda. Godprātīgo deputātu naidu un sašutumu vēl palielināja tas, ka Neilors atbilstoši kvēkeru noteikumiem atsacījās noņemt cepuri augstās sēdes priekšā, paklanīties spīkeram un norunāt noteiktā zvēresta vārdus. Viņam piesprieda divas' stundas pie kaunastaba Vestminsterā; pēc tam šaustīšana ar pletnēm visā ceļā no Vestminsteras līdz Vecajai biržai, kur viņam atkal divas stundas jāstāv pie kaunastaba; pēc visa tā viņam bija nolemts uz pieres iededzināt kaunazīmi, mēlē ar nokaitētu dzelzi izdurt caurumu. Taču ari ar to nikno puritāņu fantāzija vēl neaprobežojās. Kā teikts lēmumā, pēc eksekūcijas Neilors jānogādā uz Bristoli, kails jāizved cauri visai pilsētai, tirgus laukumā jāšausta ar pletni un jāiesloga cietumā, atņemot tiesības lasīt, rakstīt un tikties ar radiniekiem.

Tāda bija šī parlamenta žēlsirdība un iecietība ticības lietās! Kromvels bija sašutis par barbarisko sodīšanas veidu. Viņš pats dusmās spēja būt nežēlīgs (liecinieki tam ir daudz cietušās Droedas mūri), taču aukstasinīga, fanātiska nežēlība viņam %bija sveša. 25. decembrī viņš rakstīja spīkeram: «Uzzinot par spriedumu, ko nesen jūs esat pieņēmuši kāda Džeimsa Neilora lietā, mēs, lai gan izvairāmies atbalstīt cilvēkus, kas domā un rīkojas līdzīgi viņam, tomēr, ta kā mums ir uzticēta vara aizstāvēt šo nāciju tautas intereses un mēs nezinām, cik tālu var aiziet līdzīgi procesi (kas notiek bez mūsu līdzdalības), — mēs gribam, lai palāta mums dara zināmu, uz kāda pamata un kāpēc tā ir tā rīkojusies.»

Palāta neatbildēja. Garā spīdzinājumu virkne tika veikta ar pedantisku precizitāti. Kromvels jutās bezspēcīgs. Viņš varēja vienīgi nedaudz atvieglināt nomocītā gūstekņa stāvokli cietumā pēc eksekūcijas. Nē, tāda konstitūcija viņam nederēja. Parlaments atkal bija sagrābis sev visu varu, un protektors nevarēja iejaukties, nevarēja pat apžēlot cilvēku. Starp viņu un parlamentu ir nepieciešams starpnieks. Varbūt izveidot kaut ko līdzīgu lordu palātai?

Dažas dienas pēc Neilora tiesāšanas palātā apsprieda jautājumu par ģenerālmajoriem. Pirms ziemsvētkiem Des-boro izdeva bilu par viņu darbības laika pagarināšanu un

atbilstoša nodokļa uzlikšanu viņu uzturēšanai desmit procentu apjomā no visiem rojālistu ienākumiem. Viņš cerēja, ka deputāti, steidzoties pie svētku pudiņa, apstiprinās bilu ātri, nemaz neapspriežot. Taču viņš maldījās. Cits pēc cita deputāti uzstājās pret nepopulāro režīmu. Kāpēc nāciju sadalīt kara apgabalos līdzīgi Šveices kantoniem? Kāpēc uzlikt nodokļus, lai uzturētu varas orgānus, kas apspiež tautu? Debates turpinājās janvāri. Kromvela znots, viņa mīļotās meitas Betijas vīrs Džons Kleipols, dedzīgi nosodīja militāri policejisko varu. Viņam piebalsoja lords Broghils un protektora radinieks pulkvedis Henrijs Kromvels, vecā sera Olivera mazdēls. Pret viņiem uzstājās paši ģenerālmajori — Desboro, Batlers.

Visiem par pārsteigumu, Kromvels pievienojās opozīcijai. Viņš uzdāvināja Henrijam Kromvelam savu mantiju un cimdus. 1657. gada 28. janvārī bilu par ģenerāļiem ar 124 balsīm noraidīja, pretī balsojot 88 deputātiem. Kromvelam bija jāatzīst, ka Anglijā nodibinātais militāri policejiskais režīms ir bijusi kļūda.

Pārmaiņas patiešām brieda. Tas bija jūtams gan parlamenta, gan tautas noskaņojumā. «Pienācis pēdējais laiks,» uz laukumiem histēriski klaigāja «Piektās monarhijas cilvēki», «un Jēzus Kristus parādīsies uz sarkana zirga un mērosies spēkiem ar nešķīsto izdzimteni, ar čūsku, kas sēž Anglijas tronī.» Presē parādījās anonīma autora pamflets ar nosaukumu «Nozūmēšana nav slepkavība». Tā iespējamo autoru vidū tika minēts arī bijušais levelers Seksbijs. Pamflets pierādīja, ka tirāna

nonāvēšana tautas labā ir svēta un taisnīga lieta, un bez aplinkiem nosauca Oliveru Kromvelu par tirānu.

Janvārī Terlo ziņoja palātai, ka atklāta sazvērestība, kuras nolūks bijis laupīt protektoram dzīvību. Kāds Mailss Sinderkombs, izbijis zaldāts, uzglūnējis Kromvelam ceļā no Vaitholas uz Hemptonkortu tāpat kā pirms trim gadiem divi rojālisti, ko bija uzsūtījis Kārlis Stjuarts. Sinderkombs (runāja, ka Sēks bija sakūdīts) noīrējis mājiņu tuvu pie ceļa tādā vietā, kur tas bija šaurs un dubļains, un gaidījis, sēdēdams pie pielādēta lielgabala. Protektors atkal izglābies, jo atgriezies mājup pa Temzu. Sinderkombu saņēma ciet un notiesāja, viņš nomira cietumā īsi pirms sava nāvessoda, noindējies ar arsēnu. Tika atklātas sazvērestības: protektoru gribēja nogalināt

viņa pastaigas laikā Haidparkā. Bet Vaitholas pagrabos atrada muciņas ar pulveri — kāds bija gribējis uzspridzināt Anglijas valdnieka mitekli.

Tagad daudziem šķita, ka valsts liktenis ir atkarīgs no aklas nejaušības. Ja protektors laikus neuzzinātu par atentātu, visuresošais Terlo palaistu garām ļaundari. Vienīgais cilvēks, kura rokās atrodas vara un kārtiba, būtu nozūmēts un valsts atkal pakļauta anarhijai un laupīšanām. Vai tomēr nebūtu labāk, ja savādo militārās diktatūras titulu «protektors» apmainītu pret vairāk pazistamo, pierasto un majestātisko titulu «karalis»?

Tā domāja daudzi, it sevišķi tie, kuri gribēja nostiprināt jau sasniegto — iekarotās tiesības un priekšrocības; kuri baidījās no Stjuartu varas atjaunošanas, no vienas puses, un tautas stihijas trakošanas, no otras puses. Apsveikdams protektoru ar laimīgu izbēgšanu no briesmām, bagātais vadmalas tirgotājs Džons Ešs parlamentā, visiem dzirdot, teica: «Es gribētu piebilst vēl kaut ko, kas, manuprāt, var glābt gan protektoru, gan mūs pašus un pārvilkt svītru mūsu ienaidnieku ļaunajiem nodomiem: lai jūsu augstībai labpatiktos uzņemties valdīšanu pēc vecās konstitūcijas parauga — tā tiks darīts gals ienaidnieku cerībām uz apvērsumu.»

23. februārī tirgotājs Kristofers Peks, Sitijas pārstāvis un bijušais Londonas lordlnērs, palātā piecēlās un nolasīja dokumentu, kas kļuva pazīstams ar nosaukumu «Pazemīga petīcija un padoms». Tajā bija ierosinājums nodibināt Anglijā valdību, kurā būtu karalis (Olivers Kromvels), lordu palāta un pārstāvju palāta, tas ir, aicinājums atgriezties pie iepriekšējās, pirmsrevolūcijas pārvaldes formas. Par ko tad viņi bija karojuši?! Palātā sacēlās troksnis, atskanēja sašutuma pilni protesta kliedzieni, Peku izsauca pie barjeras. Taču bija dzirdamas arī citas balsis. Valsts sekretārs Terlo uzmanīgi atbalstīja priekšlikumu. Tam par labu izsacījās arī juristi — gan Vaitloks, gan Broghils, gan admirālis Montagjū — Kromvelam tuvu stāvošas personas. Kaislības aprima, un pēc kāda laika, it kā nekas nebūtu

noticis, palāta ķērās pie likumprojekta apspriešanas.

Pavisam citāda bija virsnieku un ģenerālmajoru reakcija. 27. februārī, četras dienas pēc Peka uzstāšanās, pie Kromvela ieradās deputācija. Sevišķi sašutis bija Lam-berts. Iespējams, ka šis karjerists sapņoja kādreiz nomainīt Kromvelu protektora postenī. Viņš asi iebilda pret

karaļa titula pieņemšanu, teica, ka tas izraisīs protestu armijā, radis postu valstī, būs par nelaimi pašam Krom-veļam un galu galā tronī atkal tiks atjaunota Stjuartu dinastija. Lambertam piebalsoja Desboro un Flītvuds, Sai-denhems un Skipons, ģenerālmajori un augstākās amatpersonas. Pavisam viņu bija vairāk nekā simts.

Protektors klausījās ar pieaugošu niknumu un beigās sāka runāt tik rupji un tieši, kā parasti uzrunāja savus zaldātus. Vai viņi nav apmierināti? Viņi nāk ar jaunām prasībām? Viņam pašam karaļa tituls nav vajadzīgs, viņš teica, — tā ir ārišķība, nekas vairāk kā spalva pie cepures. Bet vai viņi paši nebija tie, kas pirmie ierunājās par šo titulu? Vai Lamberts viņam neieteica kļūt par karali jau 1653. gadā pirms «Pārvaldīšanas līdzekļu» pieņemšanas? Bet tagad viņi nav apmierināti?

Viņi nekad ūav apmierināti. Kromvels juta, ka viņa balss saspringst un pāriet kliegšanā, taču nevarēja vairs rimties. Tie ir viņi, armijas virsnieki, kas pie visa vainīgi! Viņš vienmēr ir pakļāvies viņu vēlmēm, pat tad, kad apzinājies, ka viņu iegribas ir kaitīgas. Visas pārmaiņas konstitūcijā ir viņu roku darbs. Viņi ir piespieduši Oliveru atlaist Ilgo parlamentu, pēc tam pieprasījuši, lai viņš pieņem «Pārvaldīšanas līdzekļus», šo nepilnīgo konstitūciju, un kļūst par diktatoru; viņi piespieduši Oliveru atlaist parlamentu, jo tas mēģinājis glābt stāvokli; izgudrojuši ģenerālmajoru režīmu, bet, kad tāds bija nodibināts, viņiem atkal ievajadzējies parlamenta. Un Olivers visu ir izpildījis.

— Jūs varējāt man dot spērienu pa dibenu un stumdīt, kur vajadzīgs! — Kromvels trakoja. — Bet pēdējais parlaments! Jūs piespiedāt mani sasaukt pārstāvjus, bet, kad tie bija izvēlēti, jūs tos kā kārtis izsvaidījāt — vienus izmetāt, otrus pārlikāt tur, kur jums labpatika! Un no manis prasījāt, lai es visu — gan labo, gan slikto — apstiprinu. Tagad man pietiek! Tā turpināties vairs nevar. Es nekad neesmu jums pieglaimojies un nekad to nedarīšu! Man ir drošs patvērums. Ja palāta iesniedz labus priekšlikumus, man tie jāatbalsta un es to darīšu. Pārstāvji ir godīgi cilvēki un rīkojas pareizi. Es nezinu, kādos grēkos vēl jūs varat viņus apvainot, izņemot to, ka viņi pārāk stipri mani mīl!

Viņš ierosināja delegācijai izvēlēt no sava vidus sešus vai septiņus cilvēkus; ar tiem viņš vēl parunās. Bet tagad — arlabunakti!

Drosmi zaudējuši, virsnieki izklīda pa mājām. Palāta turpināja «Pazemīgās petīcijas» apspriešanu.

Kromvels mocījās neziņā. Peka priekšlikums viņu gan iepriecināja, gan nobiedēja. Jā, viņam jau sen bija ienākusi prātā tāda doma, ka viņš varētu uzņemties augsto karaļa amatu ar visu tā smagumu un diženumu, Un reizēm viņš pieķēra sevi prātojot par kroņa pielaikošanu — pats sev, Elizabetei un bērniem, Anglijai... Taču nekad karaļa tituls viņam nebija šķitis tik iespējams.

Viņš uzmanīgi izlasīja jaunās konstitūcijas pantus. Bija skaidrs, ka augstais nosaukums un gods viņam netiek dots velti: daļa no savas tagadējās diktatora varas viņam būs jāatdod parlamentam. Tiesa gan, viņš var pats sev iecelt pēcteci; pēc savas izvēles viņš nosauktu lordus — augšpalātas locekļus, un šie piecdesmit vai septiņdesmit cilvēki viņam kalpotu visu mūžu. Tomēr visas pilnvaras pēc deputātu mandātu pārbaudes piešķīra tikai apakšpalātai. Tās locekļus varēja izraidīt no sēžu zāles tikai pēc tiesas lēmuma, ar pārējo deputātu piekrišanu. Tikai apakšpalāta varēja dot atļauju ievākt nodokļus un apstiprināt valsts budžetu. Tās kontrolē pārgāja milicija un visi bruņotie spēki. Valsts padome, kuru tagad, tāpat kā senlaikus, sauca par Slepeno padomi, zaudēja ievērojamu daļu no savām pilnvarām.

Un tomēr šī konstitūcija Kromvelam patika. Tā bija vecā, tradicionālā, gadsimtiem pārbaudītā valdīšanas sistēma: karalis, lordi, pārstāvju palāta. Konstitūcija padarīja viņa varu nevis par ārkārtēju, bet par likumīgu un stabilu. Tā vairoja viņa prestižu arī ārvalstīs. Tāpēc, kad 25. martā palāta ar 123 balsīm pret 62 apstiprināja «Pazemīgo petīciju» ar visu tās strīdīgo pirmo paragrāfu — «lai jūsu augstībai labpatiktos pieņemt sev karaļa nosaukumu, godu, titulu, augsto stāvokli un amatu» —, viņš bija apmierināts. 31. martā Vaitholas Banketu zālē viņam svinīgi pasniedza «Pazemīgo petīciju» un viņš cienīgi atbildēja, ka jaunā konstitūcija uzliek uz viņa pleciem tik lielu smagumu, kāds vēl nekad nav gūlies ne uz viena cilvēka pleciem. Viņam ir jāpadomā, vispusīgi jāapsver šis jautājums. Viņš ir jau vecs, un varbūt viņa dienas jau skaitītas. Ja viņš tagad izdara nelabojamu kļūdu, labāk lai nemaz nebūtu dzimis. Viņš paziņoja, ka viņam nepieciešams laiks pār-

domām — «lai prasītu padomu dievam un pats savai sirdij».

Šīs pārdomas nebija vieglas. No visām pusēm viņu ietekmēja, pārliecināja, raustīja, plēsa vai pušu. Broghils čukstēja: «Angļu tiesības neatzīst nekādu protektoru; nācijai patīk monarhija, piekrītiet!» Viltīgā lapsa Terlo sprieda tā: «Tituls nav svarīgs, svarīgs ir amats, ko atzīst tiesības un tauta. Ļaudis zina savus pienākumus attiecībā pret karali un karaļa pienākumus pret viņiem. Jebkurš cits augsts amats nav nekas cits kā pagaidu stāvoklis, kuru atkal mēģina grozīt, tiklīdz kas notiek.» Bet virsnieki, gluži otrādi, iebilda pret to. Lamberts visur auda intrigu tīklus, Flītvuds sāka raudāt, kad parlaments apstiprināja «Pazemīgo petīciju». Tautā auga nemiers. Kvēkers Džordžs Foks

sludināja, ka tie, kuri uzliks Krom-velam karaļa kroni, atņems viņam dzīvību. Hiliastu gaišreģe muļķīgos pantiņos, kas izplatījās Londonā, paziņoja: «Dieva gars un dieva balss apvienojušies pret Kromvelu un viņa kroni...»

3. aprīlī Kromvels jautāja, vai viņš var pieņemt petīciju, noraidot vienu no tās punktiem — punktu par kroni. Nē, atbildēja parlaments, petīcija nav dalāma: vai nu jāpieņem visa, vai arī jānoraida visa. Tad viņš atsacījās: «Jūs piespiedāt mani atbildēt kategoriski, jūs man neatstājāt izvēles tiesības... Es nevaru uzņemties tādu atbildību, tādu nastu ...»

Lamberta piekritēji gavilēja. Karaļa titula atbalstītāji mēģināja pierunāt. Parlaments pastāvēja uz savu. Tas vairs nebija izturams. Aprīļa beigās Kromvels saslima un sagaidīja kārtējo deputāciju pusapģērbies, aptinis kaklu ar melnu šalli. Viņš vēl nedeva atbildi, viņa noskaņojums mainījās: bezcerīgs drūmums pēkšņi pārvērtās nevaldāmā jautrībā, un, atmetis visu savu dižumu, viņš jokoja ar draugiem — Terlo un Broghilu, kopā ar tiem sacerēja smieklīgus_ dzejoļus, smēķēja pīpi, pēc tam atkal kļuva nopietns. Ārzemju sūtņi bija neizpratnē.

Beidzot Kromvels bija izšķīries. Karaļa tituls ir bērnu spēlīte. Lai tauta rotaļājas ar to, ja grib. Viņš piekritīs, lai tiktu pieņemta visa konstitūcija, kas viņam šķiet saprātīga. 6. maijā par savu lēmumu viņš pastāstīja dažām tuvu stāvošām personām. Viņš gribēja to paziņot nākamajā dienā un noteica satikšanos ar parlamenta pārstāvjiem savās mājās pulksten vienpadsmitos no rīta.

Šajā dienā viņam bija jākļūst par «Viņa augstību Oli-veru Pirmo».

6. maijā Kromvels pēc veca paraduma devās pastaigā pa Svētā Džeimsa parku. Pirmais, ko viņš tur ieraudzīja, bija Lamberts, Flltvuds un Desboro. Pēc viņu izskata Kromvels secināja, ka satikšanās nav nejauša, visi trīs bez aplinkiem paziņoja — viņi necietīšot, ka Kromvels pieņemšot karaļa titulu. Viņi nevienu nekūdīs pret karali, bet tūlīt atstās savus posteņus. Lai Kromvels ar viņiem turpmāk vairs nerēķinās.

Tajā pašā vakarā Desboro par protektora lēmumu pastāstīja pārgalvīgajam pulkvedim Praidam, kurš jau reiz bija parādījis savu drosmi, izrēķinoties ar Ilgo parlamentu.

— Nu nē, to viņš nedarīs, — Praids paziņoja.

— Kāpēc ne? Kā tu viņam neļausi?

— Uzraksti petīciju, un es viņa nodomu izjaukšu.

Nākamajā dienā, 7. maijā, parlamenta pārstāvjiem tika

paziņots, ka protektors viņus gaida nevis pulksten vienpadsmitos no rīta, bet vakarā, pēc pusdienām. Pārstāvji noteiktajā laikā ieradās Vaitholā, bet protektors neiznāca pie viņiem. Viņi nonīka vairāk nekā divas stundas, beidzot durvis atvērās un parādījās Kromvels mednieka

tērpā ar gariem zābakiem kājās. It kā deputātus neredzēdams, viņš devās uz durVīm, lai zirgu stallī apskatītu jauno arābu šķirnes ķēvi. Parlamenta sūtņi bailīgi tuvojās viņam.

— Mēs šeit gaidām jūsu augstību jau ļoti ilgi, kad jums labpatiks dot atbildi?

— Rīt, — viņiem tika atbildēts, — 8. maijā pulksten vienpadsmitos no rīta viņus gaidīs Fresku palātā.

8. maijā tūlīt pēc palātas sēdes atklāšanas Praids nolasīja parlamentam petīciju, kurā bija protests pret karaļa titula piedāvāšanu protektoram un lūgums neuzspiest minēto piedāvājumu. Kopā ar viņu pie barjeras ieradās 27 virsnieki, kas bija parakstījuši petīciju. Pēc Flītvuda priekšlikuma petīcijas apspriešana tika atlikta, un parlamenta komiteja devās uz Fresku palātu.

Protektors iznāca pie viņiem dzedrs, mierīgs, iznesīgs. Galīgais lēmums bija pieņemts. Kromvels teica:

— Mister spīker, es atzīstu, ka šis jautājums sagādājis parlamentam daudz nemiera, prasījis daudz laika. Es to ļoti nožēloju. Arī man bija ilgi jādomā... Man neveicās — gan pārrunās ar jūsu komiteju, gan savās pār-

domās es neesmu guvis pārliecību, vai tas, uz ko jūs tik stingri pastāvējāt, — lai es pieņemu karaļa titulu —, vai tas patiešām ir nepieciešams. Jaunajā konstitūcijā ir lieliski nolikumi, tikai ne tas — par karaļa titulu. Es nebūtu godīgs, ja neteiktu jums, ka nevaru to pieņemt, uz-. ņemties tādu nastu. Vairāk nekā jebkurš cits es apzinos, kādas rūpes un grūtības sagaida to cilvēku, kuram dāvāta tik liela uzticība. Vārdu sakot, esmu spiests jums sniegt šādu atbildi: es nevaru uzņemties tādu valsts pārvaldīšanas veidu un karaļa titulu. Tāda ir mana atbilde uz šo lielo, smago jautājumu ,..

19. maijā «Pazemīgās petīcijas un padoma» apspriešana parlamentā sākās no jauna. Palātai neizdevās atdzīvināt karaļa titulu, bet protektors taču neatsacījās no citiem punktiem. Un tieši šiem citiem punktiem, kas paplašināja parlamenta tiesības, bija ārkārtīgi svarīga nozīme. Šeit palāta bija uzvarējusi: 25. maijā Kromvels pieņēma «Pazemīgās petīcijas» jauno variantu, no kuras bija izņemts tikai pirmais punkts — karaļa titula pieņemšana. Drīz pēc tam ģenerālis Lamberts tika atstādināts no visiem atbildīgajiem posteņiem valstī un aizbrauca uz savu muižu, kur nodarbojās ar dārzkopību.

26. jūnijā Vestminsterholā, tajā pašā milzīgajā zālē, kur pirms astoņarpus gadiem tiesāja karali Kārli I un piesprieda viņam nāvessodu, notika svinīgā investitūra — protektora iecelšana amatā pēc jaunās konstitūcijas. Atklāti sakot, tā bija kronēšana, trūka vienīgi kroņa, lai nosauktu šo svinīgo ceremoniju tai atbilstošā vārdā. Uz paaugstinājuma zem krāšņa baldahīna pacēlās skotu kronēšanas tronis, kas bija speciāli atvests no Vestminsteras abatijas.

Paaugstinājums bija izrotāts ar sārtu Dženovas samtu un zeltītiem pušķiem. Troņa priekšā uz galda stāvēja bībele ādas iesējumā, valsts zobens un zelta scepteris. Sānos bija nolikti krēsli spīkeram, parlamenta locekļiem, tiesnešiem, oldermeņiem, ārzemju sūtņiem.

Pulksten divos pēcpusdienā Olivers Kromvels, krāšņas procesijas pavadīts, ienāca pārpildītajā zālē. Pēc atbilstošas apsveikuma runas spīkers uzklāja viņam uz pleciem ar sermuļādu apšūtu purpurkrāsas samta mantiju, apjoza zobenu un ielika rokā scepteri. Noskanēja taures, ārā aiz logiem nogranda lielgabali, tauta sauca: «Dievs sargi lordu protektoru!»

Kad Kromvels beidzot bija izlēmis atteikties no monarha kroņa un šaubām bija darīts gals, viņš kļuva jautrs kā puišelis. Nespēks un slimības atkāpās. Viņam pat šķita, ka viņš apmuļķojis savus pretiniekus. Viņa rokās bija tāda vara, ko varētu apskaust jebkurš karalis. Viss bija viņa rīcībā, izņemot bērnu spēlīti — zelta kroni. Parlaments līdz janvārim tika atlaists brīvdienās. Olivers smējās, jokoja ar Elizabeti un meitām,' kuras ārvalstu sūtņi dēvēja par «princesēm».

Taču prieks drīz apdzisa. Kuģi vajadzēja vadīt tālāk, bet uz kurieni? Protams, pretī mieram un uzplaukumam. Bet kur atrodas šī laimīgā sala? Un kapteinis, kas stāv pie stūres, nav vairs nekāds jaunais; veselība atkal pasliktinās. Viņa karaliskais paraksts — Olivers P. (protektors) — liecina par trīcošu roku; viņa nevarība satrauc tuviniekus. Olivers ķeras pie lordu palātas organizēšanas, un te viņu sagaida ne mazums grūtību. Locekļiem jaunajā palātā, ko kautrīgi dēvē par «citu palātu», jābūt solīdiem, bagātiem cilvēkiem ar ietekmi valstī un tai pašā laikā lojāliem pret protektoru un jāprot sadzīvot ar apakšpalātu. Nav viegli atrast tādus cilvēkus, Terlo runā patiesību: kļūdīšanās šoreiz nozīmētu to pašu, ko kļūdīšanās sievas izvēlē; vēlāk jānožēlo, bet tad jau ir par vēlu. Visu vasaru un rudeni Olivers sastāda jauno lordu sarakstus. Viņš ieraksta s#vus divus dēlus — Ričardu un Henriju, trīs znotus, divus svaiņus; no otras puses, ieraksta septiņus pērus — senu dzimtu pēctečus un, protams, uzticamos draugus un cīņu līdzgaitniekus — pulkvežus un ģenerāļus. Kopā sešdesmit trīs cilvēkus.

Bet, kad saraksts ir apstiprināts un ielūgumi aizsūtīti, noskaidrojas, ka daži izraudzītie nemaz- nekāro tikt šajā savādajā dažādu kārtu palātā, kur vietas ir nevis mantotas, bet noteiktas uz mūžu. Pēri atsakās sēdēt uz viena sola ar bijušo kurpnieku Hjūsonu un bijušo važoni Praidu. Uzaicinājumam atsaucas četrdesmit divi cilvēki, pirmajā sēdē ierodas trīsdesmit septiņi.

Tomēr galvenie sarežģījumi sākas ar parlamenta jaunās sesijas atklāšanu 20. janvārī. Pārstāvju palātas sastāvs bija nedaudz mainījies. Daļa vietu palika tukšas — nebija to, kuri tagad sēdēja lordu palātā,

toties sēdē bija ieradušies tie, kas pagājušajā sesijā tika izslēgti. Viņiem neviens nelika ceļā šķēršļus, un palāta papildinājās ar nikniem un politiskajā cīņā rūdītiem republikāņiem: sa-

vās vietās sēdēja Hezlrigs, Skots, Robinsons. Viņi gatavojās nostāties opozīcijā.

Kromvels atbrauca uz sesijas atklāšanu apzeltītā karietē. Zirgi bija apklāti ar dārgām samta segām, jo janvāris bija auksts. Protektors nejutās visai labi, un viņa uzruna parlamentam nebija gara. Viņš aicināja deputātus visu nokārtot mierīgi.

Ļaunās priekšnojautas, kas Kromvelam neļāva naktīs gulēt, piepildījās. Tiklīdz sākās debates, atklājās arī domstarpības, turklāt kādas! Hezlrigs un Skots nikni uzbruka republikāņu opozīcijai. Ilgajā parlamentā viņi bija ieguldījuši tik daudz spēka, lai likvidētu lordu palātu, un tagad Vestminsterā atkal parādījušies lordi. «Nesauksim viņus vismaz par lordiem, lai viņi būtu vienkārši «cita palāta». Ja mēs viņus sauksim par lordiem,» klaigāja republikāņi, «viņi pieprasīs sev visu to varu, kāda bija augšpalātai karaļa valdīšanas laikā!» Tika minēti arī viltīgāki argumenti — jaunie lordi nepārstāv zemes īpašniekus. Viņi ir nabadzīgi, viņiem pieder tikai viena divpadsmitā daļa no visas nācijas zemes, turpretī iepriekšējiem piederēja divas trešdaļas.

Piecas dienas vēlāk Olivers atkal uzstājās parlamentā. Konfliktu nedrīkstēja pieļaut. Viņa runā ieskanējās drūmi, draudīgi toņi. Viņš atgādināja neapdomīgajiem deputātiem par ārējām briesmām. Rojālisti plāno iebrukumu, izmantojot spāņu palīdzību, sazvērestības valsts iekšienē pieaug. Katra sekta tīko sagrābt varu savās rokās. Tikai vienotība, saliedētība un modrība var glābt Angliju. Savstarpēji strīdi, viņš teica, nāk par labu Skotijas karalim — ja par tādu var nosaukt Kārli Stjuartu. «Ja jūs atkal izraisīsiet karu un asinsizliešanu,» Kromvels brīdināja, «nācija pilnīgi noasiņos un būs pagalam.»

Taču viņus apturēt vairs nebija iespējams. Strīdi un uzbrukumi turpinājās, pastiprinājās, nemieri pieauga. Juzdami parlamenta republikāņu atbalstu, pacēla galvu sektanti — «Piektās monarhijas cilvēki». Viņi iesniedza petīciju, kurā prasīja, lai tiktu atjaunots Ilgais parlaments — vienīgā palāta ar neierobežotām pilnvarām. Viņi prasīja atbrīvot no parlamenta kontroles tikai armiju un par virspavēlnieku iecelt lordu Fērfaksu.

Briesmas bija pavisam nopietnas. Kromvels, no Terlo uzzinājis par petīciju, pavēlēja arestēt pilsētā vairākus nemierniekus un šur tur nolika apsardzi.

4. februāri, nevienam neteicis, Olivers viens pats pa sāndurvīm iznāca no Vaithoias un piegāja pie upes. Viņš gribēja noīrēt laivu. Tomēr ledus bija pārāk stiprs, valdīja barga ziema, un viņš, atgriezies Vaithoias pagalmā, pasauca pirmo pagadījušos ekipāžu. Paņēmis līdzi

tikai piecus sešus gvardus, viņš pavēlēja braukt uz Vestmin-steru. Tur Kromvels iegāja sev paredzētajā istabā un pavēlēja atnest krūzi ar dzērienu un gabalu grauzdētas maizes. Iestiprinājies viņš piecēlās, un tieši šajā brīdī pie viņa ienāca Flītvuds un vēl daži jaunie lordi.

— Jūsu augstība, ko jūs gatavojaties darīt? — jautāja Flītvuds.

— Atlaist šo parlamentu.

Flītvuds satvēra viņu aiz rokas.

— Es jūs lūdzu — apdomājiet labi! Sekas var būt ārkārtīgi...

Kromvels izrāva roku.

— Pienapuika! Dievs ir tā vēlējis, un es atlaidīšu parlamentu!

Viņš pavēlēja lordiem un pārstāvju palātai sapulcēties kopā un, kad tie bija sagatavojušies klausīties, teica tiem dedzīgu, juceklīgu runu, pēdējo runu savā mūžā. Atkal, tāpat kā pirms pieciem gadiem, atlaižot «atbiras», viņš niknumā plosījās un dauzīja kājas pret zemi.

— Jūs piespiedāt mani racrīt «citu palātu», — viņš kliedza, — un es to godīgi izdarīju, jā! Es izvēlējos cilvēkus, kuri bija ar mieru jums palīdzēt, lai arī ko jūs darītu, un spiest jums roku un teikt, ka viņi ciena nevis titulus, nevis lordu nosaukumu — ne vienu, ne otru7 bet rūpējas vienīgi par kristiešu un angļu interesēm. Tie ir jūsu aprindu cilvēki, kas mīl to pašu, ko jūs, un ja jūs patiešām mīlat Angliju un reliģiju ...

Atkal viņš bija piedzīvojis neveiksmi. Izrādījās, ka šis parlaments ir tikpat tukšs un pašpaļāvīgs ļaužu bars, kāds bija «atbiru» parlaments. Kromvels pats uzkurināja savas dusmas, ļāva tām vaļu, mezdams musinātājiem sejā niknus apvainojumus:

— Jūs sašķēlāt ne tikai paši sevi, bet arī visu nāciju, kura šajās piecpadsmit sešpadsmit dienās ir ierauta lielākās jukās nekā jebkad agrāk! Tas noticis tāpēc, ka dažas personas atkal grib izdarīt apvērsumu. Dažas personas grib būt noteicējas pār visiem! Viņi mēģina iesaistīt pat armiju!

Balss aizsmaka, viņš sāka klepot. Ar vienu triecienu

jātiek galā — tas bija vienīgais, kas viņam atlika. Pašus briesmīgākos vārdus viņš pataupīja uz beigām:

— Tāda rīcība nav nekas cits kā spēle Skotijas karaļa labā. Es zinu, ka daži no jums ir savervēti un darbojas Kārļa Stjuarta uzdevumā. Jūs mēģinājāt izraisīt tautas sacelšanos viņa labā... Laiks darīt tam galu. Es atlaižu šo parlamentu!

Anglija šķietami aprima. Visi nolieca galvas visvarenā diktatora priekšā, mutes tapa mēmas, rokas nolaidās. Tiesa gan, lai tā būtu, ar Terlo ziņu tika veikti daži speciāli pasākumi. 6. februārī, dienu pēc parlamenta atlaišanas, visus Londonas kara apgabala virsniekus izsauca pie protektora, kurš viņus attiecīgi brīdināja. Tika arestēti vairāki zaldāti un «Piektās monarhijas cilvēki».

Terlo izdevās atklāt lojālistu jaunu sazvērestību, kuras iniciatore

bija pagrīdes organizācija «Aizzīmogotais sainis». Tajā bija iejaukts anglikāņu garīdznieks doktors Hjūits un Jorkšīras skvairs Henrijs Slingsbijs. Lai izmeklētu viņu lietu, pēc protektora norādījuma tika nodibināts jauns tiesas orgāns, kurš guva nozīmīgo Augstākās taisnības tiesas nosaukumu. Pirms deviņiem gadiem līdzīgs orgāns notiesāja uz nāvi karali Kārti I. Tagad nāvessods tika piespriests arestētajiem rojālistiem, un viņiem nespēja palīdzēt ne kardināls Madzarini, ne lords Fokon-hergs — Kromvela znots, ne viņa mīļotā meita Betija Kleipola, kura vienmēr aizstāvēja nelaimīgos: noziedznieki tika sodīti ar nāvi. Kā nu ne! Slingsbijs tika apsūdzēts, ka gribējis atdot Kārlim II un spāniešiem svarīgo Hullas ostu. Tāds noziegums nav piedodams.

Tātad Anglija bija nomierināta. Protektors varēja baudīt savu dižo slavu. Viņa galms ar spožumu aizēnoja daudzus Eiropas valstu galmus. Tas kopā ar savu saimnieku kļuva aizvien konservatīvāks, aizvien vairāk tiecās atjaunot agrāko laiku — absolūtās monarhijas modes un paradumus. «Viņa augstības» meitas dižojās lepnos tērpos, izbrauca apzeltītās karietēs. 1657. gada novembrī svinēja vienu pēc otras divas kāzas: Frānsisa Kromvela apprecējās ar Robertu Riču, grāfa Vorika mazdēlu, bet Mērija Kromvela — ar lordu Fokonbergu. Abi džentlmeņi nāca no senām, labām dzimtām un neslēpa savas simpātijas pret monarhiju. Frānsisas kāzas bija plašas, trokšņainas, bagātas. Viesi dejoja cauru nakti, tādējādi ne mazums šokējot tos, kuri vēl ievēroja puritāniskās

tradīcijas. Patiesībā protektora galms atgriezās pie vecās monarhistiskās kārtības. Toties Mērijas kāzas nosvinēja gandrīz vai slepenībā: kā runāja, līgavainis un pati līgava vēlējušies laulāties pēc anglikāņu paražas. Turklāt pieprasīja, lai viņus laulātu tas pats doktors Hjūits, kuram pēc pusgada Taibernā nocirta galvu par piedalīšanos rojālistu sazvērestībā.

Pats protektors turējās majestātiski, atbilstoši savam augstajam amatam, gan bez kādas lepnības. Viņam patika ģimenes vakari, asprātīgi joki, nevainīgas izpriecas. Sevišķu baudu viņam sniedza mūzika, tāpēc gan Hemp-tonkortā, gan Vaitholā svinīgajās pieņemšanās skanēja ērģeles un vijoles, bet ģimenes lokā viņi bieži vien muzicēja paši, un Olivers kopā ar visiem dziedāja senas dziesmas un itāļu motetes.

Ārzemju sūtņi un rojālisti aiz robežām godbijīgi raudzījās uz krāšņo galmu un pienācīgi novērtēja Anglijas protektora troņa dižumu. «Kā šķiet, viņa gribai pakļaujas viss gan mājās, gan aiz robežām,» rakstīja Klerendons, «un viņa vara un dižums ir tik stiprs kā vēl nekad.» Kromvela sūtnieku deputācijas tika pieņemtas ar lielu godu, it kā viņš būtu pats imperators. Februāri Roskillē noslēgtais līgums ar Zviedriju apstiprināja Anglijas tirdzniecības tiesības Baltijas jūrā. Jūnijā līgums, kas tika noslēgts pirms gada ar Franiiju,

vainagojās ar lieliskiem panākumiem: angļu zaldāti, kas bija nosūtīti palīgā fran-čiem — seši tūkstoši kājnieku un flote —, guva uzvaru pār spāņiem pie Dinkerkas. Ienaidnieku rindās pret viņiem cīnījās izraidītā Anglijas karaļa brāļi — Jorkas hercogs un Glosteras hercogs. Saskaņā ar līgumu franči atdeva iekarotā cietokšņa atslēgas angļu pilnvarotajiem pārstāvjiem un Anglija ieguva izdevīgu stratēģisku placdarmu kontinentā. Luijs XIV, toreiz vēl pusaudzis, par godu šai uzvarai nosūtīja Kromvelam krāšņu zobenu, kura rokturis bija izrotāts ar dārgakmeņiem.

Likās, viss gāja tik labi kā vēl nekad. Taču tā bija protektorāta tikai viena — ārējā, parādes puse. Patiesībā ne zeme, ne ari tās valdnieks Kromvels nebaudīja nedz mieru, nedz uzplaukumu. Gluži otrādi, uzmanīgs vērotājs pamanītu, ka valsts ir nonākusi strupceļā, un tur to noveduši, šķiet, paši labākie protektora Kromvela nodomi.

Armija, ko Olivers uzskatīja par savu atbalstu, kari, koloniālie iekarojumi un milzīgā flote prasīja līdzekļus, arvien vairāk naudas. Baismīgais finanšu deficīts pastā-

vigi pieauga. 1658. gadā tas pārsniedza piecsimt tūkstošus sterliņu mārciņu. Milzīgi lielais valsts parāds — pusotra miljona mārciņu — valdībai bija smaga nasta. Aigu zaldātiem neizmaksāja mēnešiem ilgi. Terlo, kas bija gandrīz vai ģeniāls dažādu sazvērestību atklāšanā, tagad bija spiests atzīt savu bezspēcību. «Mēs esam nonākuši tādā strupceļā,» aprīlī viņš sūdzējās Henrijam Kromvelam, «ka nezinu, ko bez naudas iesāksim.» Jūnijā kļuva vēl sliktāk un pat nesatricināmais Terlo bija tuvu izmisumam. «Es noteikti domāju, ka tikai providence var novērst mūsu grūtības, ja dievam labpatiksies apžēloties par mums.»

Tirdzniecība piedzīvoja bēdīgus laikus: izdevīgos sakarus ar Spāniju bija pārtraucis karš, nodokļi un muitas nodevas bija nesamērīgi pieaugušas. Bezdarbs, pauperi-zācija izraisīja sūdzības un protestus no visām pusēm. Sitija atsacīja protektoram kredītu.

Kromvels nevarēja neredzēt, ka saimnieciskajā sfērā viņa režīms cieš fiasko. Neatlika nekas cits ka domāt par jauna parlamenta sasaukšanu. Bet uz kādiem pamatiem? Ne «Pārvaldīšanas līdzekļi», ne «Pazemīgā petīcija», kā liecināja pieredze, nederēja. Deviņas personas, ko Kromvels bija izraudzījis par padomdevējiem šinī jomā, veltīgi lauzīja galvas par konstitucionāliem jautājumiem. Kā jaunajā parlamentā saglabāt mieru un kārtību? Kā panākt, lai tur neiekļūtu republikāņi un kavalieri? Varbūt vienoties ar Ledlo un Vēnu — viņu gaišie prāti protektoram var noderēt. Bet varbūt labāk atkal ierosināt jautājumu par kroni, vēl jo vairāk tāpēc, ka galvenais oponents Lamberts ir atbīdīts malā. Viņi neredzēja nekādu izeju. Nemiers bija pārņēmis pat pašus tālredzīgākos galminiekus. Henrijs Kromvels juta šo bezcerīgo satraukumu un vasarā no Īrijas rakstīja Terlo: «Vai jums

vispār ir kāda noteikta konstitūcija, kurai varētu zvērēt? Vai miers valstī nav atkarīgs vienīgi no viņa augstības, no viņa ārkārtīgās centības un talanta un personiskajām rūpēm par armiju, ko viņš ir izveidojis un ko pats komandē? Patiešām — vienīgi likteņa pirksts (ja es ko saprotu Anglijas valsts lietās) un mans tēvs aizkavē šausmīgu asins izliešanu.» [f]

Jaunā Henrija gaišredzība dara viņam godu: kā rādīja turpmākie notikumi, tikai Kromvela autoritāte glāba valsti no jukām, nemieriem, anarhijas un, beidzot, no Stjuartu varas restaurācijas. Bet mūžs jau sliecās pret vakaru. 25. aprīlī protektoram palika piecdesmit deviņi

gadi. Platie pleci bija salīkuši, seja uzblīdusi, mati kļuvuši retāki, nosirmojuši. Viņš mocījās ar vecuma kaitēm — bezmiegu, podagru, reiboņiem, sāpēm krustos. Bet vēl manāmāka bija viņa depresija. Viņš vairs nejuta dedzīgos trauksmes uzplūdus, ticību savai lielajai misijai. Jā, viņš bija ieguvis augstāko varu valstī, bet vai tā viņam sniedza kāroto apmierinājumu? Diez vai.

Garajās, mokošajās bezmiega naktīs rindām vien viņam garām slīdēja uzticamo cīņasbiedru sejas: Lilberns, Ledlo, Henrijs Vens, Lamberts... Tie visi bija novērsušies no viņa, nodevuši viņu. Šis pārdzīvojums un vilšanās rūgtums izraisīja aizdomas, neuzticību. Agrāk sabiedriskais un pret cilvēkiem uzmanīgais Kromvels sāka no visiem vairīties. Reizēm viņš ilgi sēdēja ieslēdzies savā istabā un pavēlēja nevienu pie viņa nelaist. Vienīgi ar meitām un Terlo viņš «vēl bija jautrs un uz laiku aizmirsa savu godību».

Daudzie tīkojumi pēc viņa dzīvības un apziņa, ka no viņa atkarīgs viss — kārtība un miers valstī, sabiedrības labklājība —, padarīja protektoru ārkārtīgi piesardzīgu. Runāja, ka viņš neuzticas nevienam, pat personiskajai apsardzei un tuviniekiem ne. Uz katru ārzemnieku viņš skatījās kā uz iespējamu slepenu ienaidnieku vai slepkavu, zem apģērba nēsāja smalku bruņukreklu un nekur negāja bez gvardiem. *

Un tad viņa mājā arvien biežāk sāka parādīties draudīgais viesis ar izkapti, it kā brīdinot saimnieku. Februāri ar tuberkulozi nomira Frānsisas jaunais vīrs Roberts Ričs. Bija pagājuši tikai trīs mēneši kopš viņu krāšņajām kāzu svinībām, un jaunā atraitne jau uzvilka melno sēru tērpu. Robertam drīz sekoja viņa vectēvs, grāfs Voriks, kas nevēlējās būt jaunajā lordu palātā. Jūnijā mūžīgā miegā aizmiga Olivera mazdēliņš — Betijas Kleipolas jaunākais dēls. Pati Betija smagi saslima.

Jaukā, dzīvespriecīgā, kaprīzā meitiņa, viņa mīļākā meita Betija, kura sešpadsmit gadu vecumā pēc savas izvēles apprecējās ar Džonu Kleipolu — «bezgodi kavalieri» — un vienmēr aizjika labu vārdu tēvam par kādu no notiesāto rojālistu brālības, tagad gulēja Hemptonkortā, mocīdamās sērās pēc dēla un stiprās sāpēs, kurās ārsti nespēja nekādi palīdzēt. Kad kļuva zināms, ka slimība apdraud viņas dzīvību,

Olivers ar visu ģimeni un galmu pārcēlās uz Hemptonkortu. Viņš pats ķērās pie slimnieces kopšanas. Tveicīgajās jūlija naktis Olivers no

vakara līdz ritam sēdēja pie viņas gultas un mocījās, redzot viņas ciešanas un savu bezspēcību. Viņš pameta valsts lietas, tikai paretam šļūcošā, vecīgā gaitā, no ilgas negulēšanas sasarkušām acīm iznāca pie ārzemju sūtņiem.

Augusta pirmajās dienās Betija jutās mazliet labak, un izvārdzinātais tēvs pirmo reizi nogulēja visu nakti. 6. augusta rītā Betija nomira. Viņai bija divdesmit deviņi gadi.

Kromvels jutās tik sagrauzts un slims, ka neaizbrauca pat uz bērēm, kas notika 10. augustā. Pēc nedēļas viņam sākās spēcīgs vecās — Īrijas purvos dabūtās kaites uzliesmojums. Kromvels svaidījās drudzī, taču dvēseles sāpes bija vēl stiprākas par fiziskajām mokām. Viņa ciešanas bija neizturamas. Meklēdams mierinājumu, viņš lika atnest bībeli un nolasīt viņam fragmentu no apustuļa Pāvila vēstules. Kad tas bija nolasīts, Kromvels teica:

— Šī vieta man jau kādreiz glāba dzīvību — toreiz, kad nomira mans vecākais dēls; viņa nāve saplosīja manu sirdi, taču šī vēstule mani izglāba.

Trīsdienu drudzis, attaisnodams savu nosaukumu, drīz pārgāja, un 19. augustā Kromvels piedalījās Valsts padomes sēdē. Nākamajā dienā viņš pieprasīja, lai viņu izved pastaigā, un nedaudz pabraukāja pa pils apkārtni. Ceļā viņš satika slaveno kvēkeru Džordžu Foksu ar kārtējo lūgumu. Kromvels jau vairākas reizes bija apspriedies ar šo apskaidroto cilvēku un arī tagad lika tam pienākt rīt. Fokss pārsteigts noskatījās viņam pakaļ. «Vēl nebiju pie viņa piegājis,» Fokss rakstīja savā piezīmju burtnīcā, «bet jau redzēju un sajutu nāves elpu, kas nāca no viņa. Un, kad biju viņam blakus, pārliecinājos, ka viņš izskatās pēc miroņa.»

Nākamajā dienā Foksam pieņemšanu atteica, jo protektors bija atkal saslimis.

24. augustā Kromvelu pēc ārstu pieprasījuma pārveda uz Vaitholu; Hemptonkortā, ārpus pilsētas, bija drēgns, tuvojās jau rudens. Taču pārvešana tikai pasliktināja slimnieka stāvokli. Vakarā viņu kratīja drudzis, un viņam bija grūti elpot. Daudzas reizes viņš mehāniski atkārtoja tēvreizi, taču viņa balsī vairs ieskanēja cerība. Varbūt viņu mocīja sirdsapziņa? Trīs reizes tuvinieki dzirdēja viņu čukstam: «Cik šausmīgi nonākt dzīva dieva rokās!» Reiz viņš paaicināja pie sevis kapelānu (vairāki mājas garīdznieki dienu un nakti lūdza dievu par viņu blakus istabā).

— Sakiet, — jautāja slimnieks, — vai dieva izredzētais var zaudēt viņa žēlastību?

— Nē, tas nav iespējams, — noteikti atbildēja teologs, labs kalvinisma ticības dogmatu zinātājs. Kromveiam izlauzās atvieglota

nopūta. Viņš pacēla acis un nočukstēja:

— Tad es esmu glābts, jo zinu, ka reiz man bija dāvāta dieva žēlastība.

30. augustā Londonā plosījās briesmīga vētra. Viesulis kā spēlēdamies nogāza baznīcas zvanu torņus, norāva mājām jumtus, Temzā nogremdēja kuģus. Parkos un tuvējos mežos vējlauza izveidoja milzīgas stigas, tīrumos viesulis aizpūta labības kaudzes. Gaisā sagriezās vēl nepieredzēta virpu]vētra, tās tumšā virsotne iesniedzās debesīs.

Vēja auri spiedās cauri Vaitholas biezajām sienām, likdami visiem tās iemītniekiem nodrebēt un skaļāk atkārtot lūgšanu vārdus. Kad vētra bija mazliet pierimusi, Kromvela apziņa it kā noskaidrojās, viņam kļuva vieglāk. Viņš atkal atkārtoja, ka šoreiz vēl nemirs, ka dzīvos, lai pabeigtu savu uzdevumu. Lēkmes neatkārtojās arī nākamajā dienā, taču Kromvels bija ļoti vārgs.

Sajās protektora Olivera Kromvela pēdējās dienās tikai viens cilvēks uzdrošinājās %runāt ar viņu par valsts lietām, pareizāk sakot, par vienu vienīgu ļoti svarīgu valstisku uzdevumu; šis cilvēks bija Džons Terlo. Uzdevums, kura dēļ viņš nelika mieru mirstošajam protektoram, kas jau bija atraisījies no pasaulīgajām rūpēm, bija mantinieka iecelšana. Saskaņā ar pēdējo konstitūciju — «Pazemīgo petīciju un padomu» — protektoram pašam bija jāieceļ sev pēctecis. Kamēr tāda iecelšana nav notikusi, valstsvīri — tie, kuri dzīvos un pārvaldīs valsti pēc Kromvela, — nevarēja mierīgi gulēt. «Patiešām, milord,» rakstīja bezmiega mocītais, piesardzīgais Terlo Henrijam Kromveiam uz Īriju, «mums ir iemesls baidīties, ka mēs būsim gaužām sliktā situācijā, ja dievs kungs tagad aizsauks pie sevis viņa augstību. Ne jau tādēļ, ka Kārļa Stjuarta izredzes būtu tik lielas vai viņa partija tik stipra, bet es baidos no mūsu pašu domstarpībām, kuras var būt diezgan lielas, ja viņa augstība, pirms šķirsies no šīs pasaules, neizraudzīsies un neiecels sev pēcteci.. .»

30. augustā, kad plosījās viesulis, Terlo nolēma, ka īstais brīdis ir pienācis. Viņš noliecās pār slimnieku un

jautāja, kuru tas vēlas iecelt par savas varas mantinieku. Kromvels bija ļoti vārgs un iegrimis sevī. Viņš neatbildēja neko noteiktu vai varbūt deva tādu atbildi, kas neapmierināja Terlo...

Terlo un citus padomes locekļus apmierinātu tikai viena atbilde — Ričards Kromvels. Panaivais un miermīlīgais «lauku džentlmenis» sākumā varēja patikt visiem. Padomnieki varētu diktēt viņam savu gribu; prezbiterie-šiem un konservatīvajiem būtu pa prātam tas, ka Ričards nav aptraipījis sevi, ņemdams dalību karaļa sodīšanā ar nāvi, un pēc monarhistiskas valsts principiem varu mantojis kā vecākais dēls. No otras puses, republikāņi cerēja, ka no Ričarda — vāja rakstura cilvēka varēs panākt ko savā labā. Tāpēc Terlo centās, lai drudža

nomocītais protektors par pēcteci ieceļ tieši Ričardu.

2. septembrī kļuva skaidrs, ka Krornvelam pienākusi pēdējā stundiņa. Viņš bieži krita nemaņā, tad pēkšņi kļuva nemierīgs, nepārtraukti kaut ko runāja.

Šajā dienā Terlo un vēl četras protektoram tuvu stāvošas personas iegāja pie slimnieka, lai pēdējo reizi mēģinātu runāt par pēcnieka iecelšanu. Taču bija par vēlu. Kromvels svaidījās gultā, kaut ko murmināja, murgoja. Cilvēki viņu traucēja. Viņam vajadzēja atrisināt kādu svarīgu uzdevumu, iespējams, izlūgties dieva žēlastību pēdējā stundiņā. Cilvēki noliecās pār viņu, aizsedza blāvo gaismu, kas spiedās cauri nolaistajiem aizkarieiņ, tie kaut ko no viņa vēlējās.

— Tātad Ričards, Ričards? — tie uzmācīgi jautāja.

Viņš pamāja, lai ātrāk tiktu no tiem vaļā, un turpināja savu bezgalīgo nesakarīgo monologu, uzrunādams dievu debesīs.

Naktī no 2. uz 3. septembri Olivers kļuva ļoti nemierīgs; viņa murmināšana kļuva skaļāka, saraustīta, nesaprotama. Viņam deva zāles un ieteica, lai mēģinot aizmigt, te pēkšņi viņš dzedri atbildēja:

— Manas rūpes ir nevis dzert vai gulēt, bet gan pasteigties aiziet.

^

Pret rītu viņš zaudēja runas spējas, un starp pulksten trijiem un četriem pēcpusdienā, 3. septembri — neaizmirstamā un slavenā dienā, kad viņš bija guvis lielākās uzvaras — pie Denbaras un Vusteras, — lords protektors Olivers Kromvels beidza savas mūža gaitas.

EPILOGS

Starp Vestminsteras senajām, nomelnējušajām sarkano ķieģeļu ēkām uz balta postamenta paceļas vientuļš, atturīgs piemineklis. Cilvēks bruņās un garos kavalērista zābakos stāv viegli noliektu galvu. Labajā rokā viņš tur zobenu, kreisajā bībeli — savas varas ieročus. Viņa galva ir atsegta, sejas izteiksme skarba un reizē skumja. Pie postamenta pamatnes guļ varens lauva — tradicionālais britu simbols. Tāds viņš — Olivers Kromvels — cauri gadsimtiem nostājas mūsu laikabiedru acu priekšā — angļu revolūcijas vadonis, dzimis džentlmenis, karavīrs, karaļa slepkava, iekarotājs un diktators, kas tomēr netika kronēts par karali.

Par ko liecina šis tēls? Pirmām kārtām par revolūciju. Par pirmo buržuāzisko «Eiropas mēroga» revolūciju, kas sarāva feodālo ierobežojumu važas ekonomikā, aizmēza kārtu privilēģijas, satricināja absolūtisma galveno balstu — anglikāņu baznīcu, gāza paša karaļa varu, karali noveda uz ešafota un pasludināja Angliju par republiku. Tas nozīmēja, «ka uzvarējusi jauna sabiedriska iekārta, buržuāziskais īpašums uzvarējis feodālo īpašumu, nācija uzvarējusi provinciālismu, konkurence — cunftu iekārtu,

īpašuma sadalīšana — majorātu, zemes pakļautība īpašniekam — īpašnieka pakļautību zemei, izglītība — māņticību, ģimene — dzimtas vārdu, uzņēmība — varonīgu laiskumu, buržuāziskās tiesības — viduslaiku privilēģijas»[1].

Tiesa gan, tā bija buržuāziska revolūcija un buržuāziska republika ar visiem tās trūkumiem un kompromisiem: bailēm no tautas kustības, tieksmi uz iedzīvošanos un svešu zemju iekarošanas politiku. Taču buržuāzija tajā laikā bija vēl jauna, augoša šķira, kas izaugusi cīņā ar viduslaiku sastingumu. Tā izvirzīja no sava vidus drosmīgus revolucionārus, kas nebaidījās no izšķirošas rīcības, kas vīrišķīgi gāja cīņā, reizēm aicinot sev līdzi plašas tautas masas. Vladimirs Iļjičs Ļeņins norādīja, ka angļu buržuāzija XVII gadsimta revolūcijas laikā nebaidījās iet kopā ar tautu, «nenopūtās mazākā brāļa «neiecietības» dēļ, nerādīja skābu ģīmi «pārāk dedzīgo oratoru dēļ», kuri nāca no šo mazāko brāļu skaita, bet pati piegādāja visdedzīgākos oratorus (un ne tikai oratorus), kas modināja nicinājuma jūtas pret «iecietības» sludināšanu, pret bezspēcīgajām nopūtām, pret svārstībām un nenoteiktību. Un šo dedzīgo oratoru vidū atradās cilvēki, kas gadu simtiem ir palikuši kā spīdekļi, skolotāji, neraugoties uz visu vēsturisko ierobežotību, bieži vien naivumu viņu toreizējos priekšstatos par atbrīvošanās līdzekļiem no visvisādām likstām.»[24] [25] Šos agrīnos buržuāziskos revolucionārus Vladimirs Iļjičs Ļeņins minēja

par paraugu bailīgajai izlīdzējai imperiālisma laikmeta buržuāzijai.

Pati tipiskākā persona angļu revolūcijā, kurā atainojās visas tās pretrunas un komplicētība, ir vidēji turīgs lauku skvairs — zemes īpašnieks, puritānis, oficiālās baznīcas un karaļa patvaļu pretinieks. Tieši tāds skvairs bija Oli-vers Kromvels. Kaut kādā ziņā viņš ir tuvs tautai; viņš prot runāt ar to vienu valodu; viņš tic dievam tāpat kā viņa laika vienkāršie ļaudis. Viņš iet kopā ar tautu cīņā pret karali, bīskapiem un lordiem. Viņš ved tautas armiju cīņā pret absolūtās monarhijas piekritējiem un ar savu lielisko karavadoņa talantu gūst spīdošas uzvaras. Viņš atbalsta tautas prasības, piekrīt spriedumam sodīt ar nāvi karali un nodibināt Anglijā republiku. Tomēr, kad republika ar Ilgā parlamenta «atbiram» parāda visai pa-

saulei savu melīgo, bailīgo un savtīgo būtību, viņš drosmīgi parlamentu padzen, iespējams, neapzināti tiecoties pēc taisnīgākas un harmoniskākas kārtības. Ne velti Kārlis Markss teicis, ka «angļu tauta Kromvela personā padzen Ilgo parlamentu»[26].

Taču, būdams buržuāzijas un muižniecības savienības pārstāvis, Kromvels tajā pašā laikā baidās no tautas. Viņš nevēlas, ka tiek nolīdzinātas muižniecības un zemāko slāņu tiesības: nedz politiskās, nedz — it sevišķi — īpašuma tiesības. Savas šķiras interesēs viņš apspiež tautas kustību, nepieļauj, lai notiktu tas, ko viņš uzskata par «nemieriem» un «anarhiju». No tautas viņš sāk attālināties jau 1649. gadā, kad pārtrauc attiecības ar tās karognesējiem — leveleriem. Bet, kad viņš pagriež savu slaveno revolucionāro armiju pret sacēlušos Īriju, lai to apspiestu un iekarotu, lai nogalinātu un iedzīvotos, viņā no revolūcijas Robespjēra pārvēršas, Fridriha Engelsa vārdiem runājot, par tās Napoleonu[2]. Būdams uzticīgs centieniem, ko pauž augošā, pēc varas alkstošā buržuāzija savienībā ar jauno muižniecību, viņš lolo plānus par starptautisku protestantisko lielvalstu savienību Biitānijas vadībā. Valsts iekšpolitikā viņš mūža galā kļūst par kārtības sargu, konsteblu, kas apspiež jebkuru neapmierinātības izpausmi. Viņš modri sargā «svēto privātīpašumu», lai tas netiktu atņelnts.

Un tomēr Kromvels ir liela personība, tāpat kā liela ir pati angļu revolūcija — skaists un varens vecās iekārtas gāšanas, jaunu cerību, nodomu, ideālu rašanās laiks. Vēl tagad Anglijā par revolūciju runā kā par «Kromvela laikiem». Bet, ja grib izteikties par katra cilvēka atbildību savas sirdsapziņas priekšā, par izvēles tiesībām, par nepieciešamību savaldīt savas kaislības un pakļaut tās augstākam mērķim, tad min parunu: «Katrs pats sev ir Kromvels.»

Kaut arī Kromvelam bija kļūdas un novirzes, kaut viņa politiskie ideāli nebija nobrieduši, tomēr viņš paliks vēsturē pirmām kārtām kā lielas revolūcijas vadonis, cīnītājs pret feodālismu un karaļa patvaļu, ievērojams karavadonis un drosmīgs politiķis, kurš rīkojās saskaņā ar savu sirdsapziņu.

svarīgākie kromvela dzīves dati UN GALVENIE REVOLŪCIJAS NOTIKUMI

-1558. g. — 1603. g. — Karalienes Elizabetes I valdīšanas laiks.

1599. g. 25. aprīlī Hantingdonā piedzimst Olivers Kromvels, Roberta

un Elizabetes Kromvelu dēls.

1603. g. martā nomirst karaliene Elizabete un Džeimss I Stjuarts nāk pie varas. Viņš pārceļas no Skotijas uz Angliju; aprīli Džeimss I ierodas Hinčinbrukā, sera Olivera Kromvela muižā.

1604. g. martā Džeimss I sasauc pirmo parlamentu (ar pārtraukumiem darbojas līdz 1611. gada februārim).

1605. g. — notiek «Pulvera sazvērestība», ko organizē angļu katoļi, lai uzspridzinātu parlamentu.

1014. g. aprīlī Džeimss I sasauc otro parlamentu (atlaists 1614. gada

jūnijā).

1616. g. aprīlī Kromvels iestājas Kembridžas universitātē, Sidnisaseksas koledžā.

1617. g. jūnijā nomiist Olivera tēvs Roberts Kromvels. Olivers atstāj Kembridžu un atgriežas Hantingdonā.

1619. g. — 1620. g. — Kromvels ierodas Londonā, kur mācās tiesību zinības.

1618. g. — 1648. g. — Trīsdesmitgadu karš Eiropā.

1620. g. 22. augustā Olivers apprec Elizabeti Buršē, Londonas zvērādu tirgotāja meitu. Laulības notiek Londonā, Svētā Džailsa baznīcā Kriplsgeitā. Pēc laulībām viņš ar sievu atgriežas Hantingdonā.

1621. g. janvārī Džeimss 1 sasauc trešo parlamentu (atlaists 1622. gada janvārī). Šajā gadā Kromvelu ģimenē piedzimst dēls Roberts.

1623. g. — Kromveliem piedzimst dēls Olivers. No marta līdz septembrim Velsas princis Kārlis ar galma favorītu Bakingemu brauc uz Spāniju, lai noslēgtu laulības ar spāņu infanti.

1624. g. — Kromvelu ģimenē piedzimst meita Bridžeta. Sā gada novembrī parakstīts Velsas prinča Kārļa un Henrietes Marijas — Francijas karaļa Anrī IV meitas un Luija XIII māsas laulību kontrakts.

1625. g. — karaļa Džeimsa I nāve un Kārļa I nākšana pie varas Anglijā. Jūnijā—augustā jaunais karalis sasauc savu pirmo parlamentu.

1626. g. — Kromvelu ģimenē piedzimst dēls Ričards. No šā gada februāra līdz jūnijam Kārlis I sasauc otro parlamentu.

1628. g. — Kromvels tiek ievēlēts parlamentā kā pārstāvis no Han-tingdonšīras. Maitā viņš brauc uz Londonu, piedalās parlamenta

sēdēs, iepazīstas ar Hempdenu, Pimu, Eljotu un citiem opozīcijas vadoņiem. 7. jūnijā parlaments iesniedz karalim «Petīciju par tiesībām»; 17. jūlijā Kārlis to apstiprina. 23. augustā Feltons nogalina karaļa favorītu hercogu Bakiņģemu. Kromvels slimo. Septembrī viņš Londonā konsultējas ar doktoru Teodoru Maiernu. Šajā gadā Kromvelu ģimenē piedzimst dēls Henrijs.

1629. g. 11. februārī notiek Kromvela pirmā uzstāšanās parlamentā,

aizstāvot puritāņu sludinātājus. Martā Kārlis I atlaiž parlamentu un iesēdina cietumā 11 parlamenta opozīcijas vadoņus, ari Eljotu.

1628. g. (9. marts) — 1640. g. (13. aprīlis) — Kārļa I valdīšana bez parlamenta. Kromvels atgriežas Hantingdonā. Piedzimst meita Elizabete (Betija Kleipola).

1630. g. — tiek atjaunots vecais likums, ka tiek ieskaitīts bruņiniekos ikviens zemes īpašnieks, kura ienākumi nav mazāki par 40 mārciņu sterliņu. Novembri Madridē parakstīts līgums par mieru un savienību starp Angliju un Spāniju.

1631. g. — Kromvels pārdod savu māju un īpašumus Hantingdonā

un pārceļas uz Sentaivsu, -kur rentē ganības un audzē lopus.

1633. g. — Kārlis I ieceļ Tomasu ^entvērtu (vēlāko grāfu Strefordu) par Īrijas lordu vietvaldi (vicekarali). Viljams Lods kļūst par Ken-terberijas arhibīskapu.

1635. g. —* Kārlis I atjauno veco nodokli — «kuģu nodokli».

1636. g. — Pēc tēvoča Tomasa Stjuarta nāves Kromvels saņem man-

tojurņu un pārceļas ar ģimeni uz Ili (Kembridžas grāfistē).

1636. g.—1638. g. — tautas masu kustība Austrumanglijā pret purvu nosusinātājiem, lai aizstāvētu zemnieku kopienas tiesības. Šajā kustībā piedalās arī Kromvels.

1637. g. — Zvaigžņu palāta notiesā prezbiteriešu teologus — Prinnu, Bērtonu un Bastviku (mūža ieslodzījums cietumā, šaustīšana, zīmju iededzināšana un naudas sods). Jūlijā sākas sacelšanās Skotijā, kas izraisa Skotijas karu pret Kārli I. Novembrī Džons Hempdens, Kromvela brālēns, ierosina tiesā lietu par nelikumībām ievācot «kuģu nodokli». Šā paša gada decembrī tiek arestēts Džons Lil-berns, apsūdzot viņu puritāņu literatūras iespiešanā un izplatīšanā. Kromvelu ģimenē piedzimst meita Mērija.

1638. g. — tauta uzstājas pret «kuģu nodokli». Martā — kustība par nacionālā Kovenanta parakstīšanu Skotijā. 18. aprīlī notiek Zvaigžņu palātas sprieduma izpildīšana Džonam Lilbernam, kam bija piespriesta šaustīšana ar pātagu, stāvēšana pie kaunastaba, naudas sods 500 mārciņu sterliņu un cietumsods. Novembrī skoti Glazgovā sasauc Ģenerālo asambleju, kur piedalās kalvinistu garīdzniecība,

muižniecības pārstāvji, pilsētnieki un daļa zemnieku. Kromvelu ģimenē piedzimst meita Frānsisa.

1039, g. februāri skotu armija pāriet Anglijas robežu un iebrūk ziemeļu grāfistēs. Pēc īsa un Anglijai neveiksmīga kara Kārlis I jūnijā noslēdz ar Skotiju Berikas mieru. Nomirst Kromvela vecākais dēls Robeits.

1640. g. 13. aprīlis — 5. maijs. īsais parlaments. Kromvels tajā piedalās kā deputāts no Kembridžas. Augustā Skotija atjauno karadarbību un sakauj angļu karaspēku pie Ņūbernas. Novembrī tiek sasaukts jauns parlaments, ko iesauc par Ilgo. Kromvels atkal ir Kembridžas deputāts. 3. novembrī tiek atklāts parlaments; 11. novembrī tiek arestēts Strefords; decembrī arestēts arhibīskaps Lods un citi absolūtisma politikas iedvesmotāji. 11. decembrī parlamentā tiek iesniegta petīcija par bīskapa varas iznīcināšanu «ai visām saknēm»; to parakstījuši piecpadsmit tūkstoši cilvēku Tiek izveidota reliģisko lietu komiteja, kurā aktīvi darbojas Kromvels.

1641. g. 19. janvārī parlamentā tiek pieņemts bils par parlamenta sasaukšanu katru gadu; 15. februārī tiek pieņemts «Trīsgadu akts». Martā un aprīlī notiek tiesas process pret Strefordu, maijā — Londonā tautas nemieri, kuru dēļ karalis paraksta Streiordam nāves spriedumu. Soda izpilde notiek 12. maijā, Kromvels uzstājas parlamentā apsūdzētā Lilberna lietā, un maijā viņš tiek atbrīvots no cietuma. Jūlijā pēc parlamenta prasības atceltas Zvaigžņu palātas un Augstās komisijas tiesas. Augustā likvidēts meža likums un «kuģu nodoklis». Oktobrī sākas sacelšanās Īrijā. 22. novembri parlaments pieņem Lielo remonstrāciju.

1642. g. janvārī karalis mēģina arestēt 5 parlamenta opozīcijas vadītājus, taču cieš neveiksmi un bēg uz ziemeļiem. Februārī parlaments pieņem aktu par 2,5 miljonu akru labu zemju konfiskāciju īriem, lai nodrošinātu aizņēmumu par 1 miljonu sterliņu mārciņu, ko saņēmusi valdība īru sacelšanās apspiešanai. Kromvels piedalās aizņēmumā. 2. jūnijā parlaments pieņem «Deviņpadsmit priekšlikumus» karalim. 12. jūnijā izdots lēmums par parlamenta armijas organizēšanu grāfa Eseksa vadībā. 22. augustā karalis pieteic karu parlamentam — paceļ savu karogu Notingemā. 22. oktobrī pirmā lielā kauja starp parlamenta un karaļa armijām pie Edžhillas, Kromvels ir parlamenta armijas kapteinis.

1643. g. janvārī parlaments izdod aktu par bīskapa varas likvidēšanu. Februārī Kromvels iecelts par Austrumu grāfistu asociācijas karaspēku pulkvedi. 13. maijā kauja pie Grāntemas. Jūnijā no ievainojuma mirst Džons Hempdens. Vasarā un rudeni Kromvels organizē pirmās Jauna tipa armijas vienības. 28. jūlijā — kauja pie Geinsboro. 10. augustā par Austrumu grāfistu asociācijas karaspēka virspavēlnieku tiek iecelts grāfs Mančestrs, par viņa vietnieku —

Kromvels. Septembri parlaments pieņem skotu «Svēto Līgu un Kovenantu». 20. septembrī kauja pie Ņūberi. 10. oktobrī Kromvela vienības sakauj rojālistus pie Vinsbi.

1644. g. — Anglijas parlamenta sabiedrotā skotu armija ienāk Zie-meļanglijas teritorijā. Kromvels iecelts par ģenerālleitnantu. Nomirst viņa otrs dēls Olivers. 2. jūlijā notiek kauja pie Mārstonmūras, kur parlamenta karaspēks gūst pārliecinošu uzvaru. 27. oktobri — otrā kauja pie Ņūberi. Novembrī izraisās konflikts starp Kromvelu un grāfu Mančestru jautājumā par cīņas pastiprināšanu ar karali. 25. oktobri Kromvels parlamenta sēdē publiski apsūdz Mančestru. 9. decembri Kromvels parlamentā uzstājas ar runu par radikālu reformu nepieciešamību armijā. Viņš ierosina palātā bilu par pašatteikšanos.

1645. g. februāra vidu parlaments pieņem aktu par Jauna tipa armijas izveidošanu. Kromvels organizē un apmāca armijas vienības. 14. jūnijā notiek kauja pie Nesbi, kurā parlamenta armija gūst lielāko uzvaru. Septembri Kromvels ieņem Bristoli.

1646. g. 24. februāri parlaments izdod dekrētu par aizbildnības lietu palātas likvidēšanu — likvidē feodālos «bruņinieku turējumus». Aprīļa beigās Kārlis I bēg uz ziemeļiem un padodas skotu gūstā.

24. jūnijā parlamenta karaspēks ieņem Oksfordu.

1647. g. februārī skoti nodod karali angļu pilnvarotajām personām. Kromvels saslimst. Parlaments nolemj izformēt armiju. Leveleii protestē, Lilberns publicē atmaskojošus pamfletus. Armijā tiek organizētas aģitatoru padomes. Zaldāti atsakās doties karagājienā uz Īriju. Prezbiterieši Londonā noorganizē Drošības komiteju. 2.—4. jūnijā kornets Džoiss saņem ciet karali Holmbi pilī un aizved viņu uz armijas virspavēlnieka mītni. Tajā pašā laikā Kromvels atstāj Londonu un ierodas armijas virspavēlnieka mītnē. Pēc viņa ierosinājuma tiek noorganizēta Vispārīgā armijas padome. 1. augustā independenti publicē savu pirmo konstitūciju «Galvenie priekšlikumi». 6. augustā armija ar Kromvelu un Fērfaksu priekšgalā ienāk Londonā. Septembrī Kromvels uzsāk sarunas ar karali. Leveleri pasludina viņu par nodevēju. No 28. oktobra līdz 11. novembrim Petni notiek paplašināta Armijas padomes sēde, kurā apspriež leveleru konstitūciju — «Tautas vienošanos». 11. novembrī karalis bēg no Hemptonhortas uz Vaitas salu. 15. novembrī Kromvels apspiež leveleru nemierus Vīrā. Zaldāta Ričarda Arnolda sodīšana ar. nāvi. Decembrī Kārlis I paraksta slepenu vienošanos ar skotiem.

1648. g. 3. janvārī apakšpalāta pieņem lēmumu par sarunu pārtraukšanu ar karali. Pavasari sākas otrais pilsoņu karš. 29. aprīlī notiek armijas virsnieku apspriede (independentu un leveleru) Vindzorā: tiek pieņemts lēmums par Kfcrļa I saukšanu pie tiesas. 3. maijā Kromvels aizbrauc no Londonas uz Velsu. Jūlijā viņš aplenc Pem-bruku. Pēc tās krišanas viņš ar karaspēku dodas uz ziemeļiem.

17.—19. augustā viņš gūst uzvaru pār rojālistiem pie Prestonas. Septembrī un oktobri Kromvels karo ar skotu rojālistiem ziemeļos, oktobra sākumā ieiet Edinburgā un noslēdz mieru ar Argailu. Pēc tam dodas uz dienvidiem un aplenc Pontefrektu. Decembra sākumā Kārlis 1 tiek pārvests uz Hērstas pili. 2. decembrī armija iesoļo Londonā. 6. decembrī pulkvedis Praids un zaldāti «iztīra» parlamentu no prezbiteriešiem. Tajā pašā vakarā Kromvels atgriežas Londonā.

1649. g. 20. janvāri sākas karaļa tiesāšana. 30. janvāri — Kārļa I sodīšana ar nāvi. 6. februāri parlaments izdod bilu par lordu palātas likvidēšanu. Februāri iznāk Lilberna pamflets «Anglijas jauno važu atmaskojums». Martā publicēts leveleru pamflets «Lapsu medības ...» un Lilberna pamflets «Anglijas jauno važu atmaskojuma otra daļa». Parlaments pasludina šo pamfletu par dumpīgu un iesloga Tauerā leveleru opozīcijas vadoņus. Agrā pavasarī sākas «īsto leveleru — digeru» uzstāšanās. Nemieri pulkos. 27. aprīlī Roberta Lokjera sodīšana ar nāvi. Maija sākumā Kromvels apspiež leveleru sacelšanos Bērfordā. 19. maijā Anglija oficiāli pasludināta par republiku. 15. augustā Kromvels ar angļu karaspēku izkāpj Īrijas krastā. 11. septembrī — Droedas sturmēšana un zvērīgā izrēķināšanās ar garnizonu un iedzīvotājiem. 11. oktobrī Kromvels triecienā ieņem Veksfordu.

1650. g. aprīli — maijā Kromvels aplenc Klonmelas cietoksni un cieš zaudējumus. 26. maijā viņš atstāj Īriju. Jūnijā pēc īsas uzturēšanās Londonā viņš brauc uz ziemeļiem un jūlijā ar armiju iebrūk Skotijā. 3. septembrī pie Denbaras gūst lielu uzvaru pār skotu karaspēku.

1651. g. februārī, aprīlī, maijā Kromvels Edinburgā nopietni saslimst. Augusta sākumā viņš sagrābj Pērtu, pēc tam, sekojot Kārļa Stjuarta skotu armijai, dodas uz Angliju. 3. septembrī notiek kauja pie Vusteras, kur Kromvels dod iznicinošu triecienu Kārļa Stjuarta un skotu armijai. 9. oktobrī parlaments izdod «Navigācijas aktu», kas vērsts pret holandiešu tirdzniecības pārsvaru. Decembri Kromvels ar Vaitloku apspriež jautājumu par «nācijas iekārtu».

1652. g. aprīlī sākas pirmais angļu un holandiešu karš (beidzas 1654. gada aprīlī). Augustā izdots «Akts par Īrijas iekārtu». Augustā armijas virsnieki iesniedz petīciju, prasot reformas. Novembrī Kromvels ar Vaitloku atkal apspriež jautājumu par konstitūciju.

1653. g. 19. aprīlī Kromvels apspriežas ar armijas virsniekiem un dažiem Ilgā parlamenta locekļiem Vaitholā. 20. aprīlī viņš padzen Ilgo parlamentu un Valsts padomi. 4. jūlijā sākas Mazā parlamenta sēdes. Augustā notiek Lilberna tiesas process; zvērinātie viņu attaisno. 12. decembri Mazais parlaments noliek savas pilnvaras. 16. decembri Kromvels kļūst par Anglijas lordu protektoru. Tiek pieņemta jauna konstitūcija — «Pārvaldīšanas līdzekļi».

1654. g. aprīlī Anglija noslēdz mieru ar Holandi un paraksta

tirdzniecības līgumu ar Zviedriju. 3. septembri tiek atklāts pirmais protektorāta parlaments. Septembrī Kromvelam nomirst māte. Decembri notiek ekspedīcija uz Vestindiju.

1655. g. 22. janvāri Kromvels atlaiž parlamentu. Aprīlī angļu flote uzbrūk Espanjolai, taču cieš sakāvi. 17. maijā angļi sagrābj Jamaiku. 9. augustā Kromvels sadala Angliju un Velsu 11 militāri administratīvos apgabalos ar ģenerālmajoriem priekšgalā. 3. novembrī Anglija noslēdz savienību un tirdzniecības līgumu ar Franciju. Sākas karš ar Spāniju.

1656. g. 17. septembrī protektorāta otrais parlaments atklāj savu sēdi. 27. novembrī izdots akts, kas apstiprina 1646. gada ordonansi par aizbildniecības lietu palātas likvidēšanu.

1657. g. februāri parlamentā tiek iesniegta «Pazemīgā petīcija un padoms» — Kromvelam piedāvā karaļa titulu. 23. martā parakstīts līgums ar Franciju par kopīgu karadarbību pret spāņu Nīderlandi. 8. maijā Kromvels, virsnieku ietekmēts, atsakās no karaļa titula.

25. maijā parlaments pieņem «Pazemīgo petīciju un padomu».

26. jūnijā notiek svinīga jaunās konstitūcijas apstiprināšana un Kromvela intronizācija — viņa otrreizēja pasludināšana par lordu protektoru.

1658. g. 4. februāri Kromvels atlaiž parlamentu. 4. jūnijā notiek kauja par Dinkerku, angļu un franču karaspēks gūst uzvaru. Dinkerka pāriet Anglijas īpašumā. 6. augustā nomirst Elizabete Kleipola.

3. septembrī nomirst Olivers Kromvels.

1660. g. 29. maijā notiek Stjuartu dinastijas atjaunošana.

1661. g 30. janvāri Kromvela, Airtona un Bredšova mirstīgās atliekas tiek izraktas no kapa un nodotas apgānīšanai.

SATURS

Prologs . . .
I nodala. Dzimis džentlmenis . • • •
II nodala. Purvu saimnieks.....
III nodaļa. Parlamenta loceklis.....
IV nodaļa. Karavīrs . . ..
V nodaļa. Nodevējs *.....
VI nodala. Karaļa slepkava.....
VII nodaļa. Republikānis.....
VIII nodaļa. Iekarotājs . .....
IX nodaļa. Reformators . .....
X nodala. Lords protektors
Epilogs.....
Svarīgākie Kromvela dzīves dati un galvenie revolūcijas notikumi

Татьяна Павлова КРОМВЕЛЬ Рига «Лиесма» 1983 На латышском языке Серия «Жизнь замечательных людей» С русского перевела Яутрите Розе Художник Айварс Спруджо

НВ № 3897 Tatjana Pavlova KROMVELS

Redaktore G. Livensone. Mākslinieciska redaktore M. 'lirzīte.

Nodota salikšanai 23.02.83, Parakstīta iespiešanai 23.08.83. Formāts 84X108/32. Tipogrāfijas papīrs № 3. Baltikas garnitūra. Augstspiedums. 18.48 uzsk. iespiedi.; 19,12 uzsk. krāsu nov.; 20,40 izdevn. 1. Metiens 30 000 eks, Pasūt. № 371-5. Cena 1 rbl. 50 kap. Izdevniecība «Liesma», 226047 Rīgā, Padomju bttlv. 24. Izdevn. № 170/31547/J-2793. Iespiesta Latvijas PSR

Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Cīņa», 226011 Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40. Apvāks un ielikumi iespiesti Rīgas Paraugtipogrāfijā, 226004 Rīgā, Vienibas gatvē II

Pavlova T.

Pa 952 Kromvels / No kr. vai. tulk. J. Roze. — R.: Liesma, 1983. — 335 lpp., il.$_f$ 8 lp. il. (Ievēroj. cilvēku dzīve).

notes

1

No grieķu presbyteros — vecais, vecākais. Prezbiterieši noliedza bīskapa varu un atzina vienīgi prezbiteri (mācītāju), kā ari baznīcas draudzes pašvaldību.

2

Engelss F. Sociālisma attīstība no utopijas par zinātni. R., 1952, 17. lpp.

3

Par jaunajiem muižniekiem jeb džentriju Anglijā sauca tos feodālās kārtas pārstāvjus, kuri atšķirībā no vecajiem aristokrātiskajiem zemes īpašniekiem savu saimniecību pārkārtoja pēc jaunā — buržuāziskā parauga; viņi iežogoja kopienas zemes un audzēja tur aitas, savās muižās plaši izmantojot algotu darbaspēku, iznomāja zemi, ieviesa agrotehniskus uzlabojumus. Viņu saimniecība bija cieši saistīta ar tirgu, bet viņi paši bieži vien bija arī kapitālistisko uzņēmumu īpašnieki pilsētās,

4

Atdzejojis Kārlis Egle*

5

Spīkers — Anglijas apakšnama priekšsēdētājs.

6

Jēkabs Aiminijs (1560—1609) — teoloģijas profesors Leidenē, kalvinistu ekstrēmās iepriekšnolemtības pretinieks, arminiešu sektas dibinātājs.

7

Bailiff (angļu vai.) — karaļa pārstāvis, kam pieder administratīvā un tiesiskā vara.

8

Oldeiman (angļu vai.) — vecākais. Anglijā grāfistes un pilsētas padomes loceklis; to neievēlē iedzīvotāji, bet kooptē pašas padomes.

9

Viens akrs ir apmēram 0,4 hektāri.

10

Eel (angļu vai.) — zutis.

11

Providence — pēc reliģiskiem priekšstatiem augstākā griba, kas lemj visas pasaules likteņus.

12

Skotu reformācijas piekritēju nolīgums, kas noslēgts 16.—17. gs., lai aizsargātu kalvinistu baznīcu un valsts neatkarību. Pirmais kovenants parakstīts 1557. gadā. Ar 1581. gada kovenantu kalvinistu baznīca tiek apstiprināta par valsts baznīcu Skotijā. 1638. gadā skotu prezbiteriešu parakstītais Nacionālais kovenants uzskatāms par skotu cīņas sākumu pret Stjuartu absolūtismu.

13

Pie parlamenta barjeras, ar kuru bija atdalīts spīkera krēsls no deputātu, soliem, izsauca cilvēkus, lai viņus apsūdzētu vai nopratinātu,

14

Remonstrācija — iesniegums, prasība.

15

Tajā laikā Anglijā par miliciju sauca zemessargu karaspēku.

16

Grāfs Ņūkāsls — karaļa armijas virspavēlnieks.

17

Sociāli politisks virziens Francijā (1648—1653), kas bija vērsts pret 17. gs. vidū nostiprinājušos absolūtismu.

18

Karaļa sols — viena no augstākajām tiesām Anglijā; savu nosaukumu tiesa ieguvusi no tā, ka karalim tur bija savs īpašs sols.

19

īpaša zemes īpašnieku kategorija viduslaiku Anglijā; par frīholderiem varēja būt feodāļi, brīvlaistie zemnieki, pilsētnieki; frīholderu zemi varēja brīvi konfiscēt.

20

Leidenes Johans (1509—1536) — Nīderlandes anabaptistu vadonis, dumpinieks, nolīdzinātāks, Minsteres komūnas vadītājs.

21

Kopiholderi — feodālajā Anglijā — muižnieku zemes nomnieki, kas šo nomu ieguvuši mantojumā vai uz visu mūžu; muižniekam viņi maksāja noteiktu naudas lenti,

22

Hiliasms — reliģiska mācība par tūkstoš gadu miera valsti, ko Kristus nodibinās zemes virsū pirms pastarās dienas; šī mācība bija izplatīta agrīnā kristiānisma laikā apspiestajās masās, kas pasīvi gaidīja uz brīnumainu atbrīvošanos no sociālā jūga; reformācijas laikā tā atdzima dažās sektās.

23

Vecajā derībā — jūdiem solītais atpestītājs, Jaunajā derībā —■ Jēzus Kristus, pestītājs.

24

Markss K., Engelss F. Darbu izlase trīs sējumos, 1. sēj., 146. lpp.

25

Ļeņins V. 1. Raksti. Tulk. no 5. izd., 17. sēj., 175.—176. lpp.

Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 6, с. 11.

,[2] Kromvels, kā rakstīja F. Engelss, «apvieno vienā personā angļu revolūcijas Robespjēru un Napoleonu». Маркс К., Энгельс Ф., Соч., т. 1, с. 602.